

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞİ VE SAVUNMA POLİTİKALARI

Doktora Tezi

Metin İLHAN

2902110005

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali ARSLAN

İSTANBUL–2015

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞİ VE SAVUNMA POLİTİKALARI

Doktora Tezi

Metin İLHAN

2902110005

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali ARSLAN

İSTANBUL–2015

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Metin İLHAN**

Numarası : **2902110005**

Anabilim/Bilim Dalı : **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**

Danışman : **Prof.Dr.Ali ARSLAN**

Tez Savunma Tarihi : **15/04/2015**

Tez Savunma Saati : **10.00**

Tez Başlığı : **“ TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞİ VE SAVUNMA POLİTİKALARI ”**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **50. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR.Ali ARSLAN		Kabul
2- PROF.DR.Halil BAL		Kabul
3- PROF.DR.Mesut AYDINER		Kabul
4- DOÇ.DR.Ercan KARAKOÇ		Kabul
5- YRD.DOÇ.DR.Akın ÇELİK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR.Ali SATAN		
2- YRD.DOÇ.DR.Abdurrahman BOZKURT		

TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞİ VE SAVUNMA POLİTİKALARI

Metin İLHAN

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı’nın 1945’te sonuçlanması, dünyadaki mevcut savunma politikalarında köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti açısından da önemli değişimleri barındıran bu yeni dönemin etkisi, savaşın sonuçlanması ile durmamış ve artarak devam etmiştir. Türkiye, savaşın sonuçlanması ile birlikte Batı ittifakı içerisindeki yerini pekiştirmekle birlikte, bir süre sonra, aynı ittifak içerisinde ortak değiştirmek durumunda kalmıştır. Türkiye’nin eski politik ortağı İngiltere’nin yaşadığı ekonomik sorunlar, hem dünya için hem de Türkiye için yeni bir dönemi başlatmıştır. Dünyada, bu yeni dönemin aktörü ve Türkiye’nin yeni politik ortağı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmuştur.

Türkiye’de, 1945 yılından itibaren etkisini artırarak devam ettiren bu yeni dönemin aktörü ABD ile askeri ölçekte başlayan ilişkiler, giderek daha değişik alanlara yayılmıştır. İlişkiler 1947’den sonra önemli bir ivme yakalamış, 1952’de Türkiye’nin Kuzey Atlantik Paktı’na (NATO) üye olması ile birlikte savunması tam olarak bu ittifaka, dolayısı ile ABD’ye eklenmiştir.

1945 ile 1954 yılları arası Türk–Amerikan ilişkileri Türkiye açısından o güne dek örneği görülmeyen bir hızda ilerlemiştir. 1952 tarihi ile birlikte tam olarak “savunma politikası” temeline oturan bu ilişkiler yönünü ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara da kaydırmıştır.

Bu doktora tezi, 1945 yılından başlayıp 1965 yılına kadar olan Türk–Amerikan ilişkilerini, “Türkiye’nin savunma politikası” ekseninde değerlendirmektedir. Tezde, Türkiye’nin bu yeni ortağı ile olan tüm ilişkilerini özellikle askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamda, belgeler eşliğinde değerlendirmiştir. Bu tez çalışması, Türkiye’nin ABD– NATO ile kurmuş olduğu ortaklık sonucunda, Türk Ordusu’ndaki tarihi değişimi, “askeri müdahaleyi” ve “benzersiz tasfiyeyi” tüm yönleriyle ortaya koymakta, farklı bir pencereden bakmaktadır.

TURKEY’S ACCESSION TO THE NATO AND DEFENSE POLICIES

Metin İLHAN

ABSTRACT

The end of the World War II in 1945 brought about radical changes in the defense policies of the time around the world. The impact of this new era which introduced important changes for the Turkish Republic, maintained after the war at an accelerating pace. Turkey secured its place in the Western bloc with the end of the war but changed partner within the bloc. The economic problems faced by Britain, which was Turkey’s old political partner, opened a new era both for world and Turkey. USA became the most influential actor of the world and the new political partner of Turkey.

The relations of Turkey with USA, which have increasingly influenced world politics since 1945, started in the military realm and have spread to other fields. The relations between the two countries accelerated after 1947 and with Turkey’s accession to the North Atlantic Treaty Organization (NATO) its defense was incorporated to this organization and so to the USA.

The USA–Turkey relations developed with an unprecedented pace between 1945 and 1954. The relations settled on the grounds of “defense policy” in 1952 and then shifted to economic, social and cultural domains, too

This dissertation examines Turkish–American relations between 1945 and 1965, from “Turkey’s defense policy” perspective. This study discusses Turkey’s all relations with its new partner in the military, economic, social and cultural contexts in the light of the official documents. This dissertation, by adopting a different perspective, reveals the historical change in the Turkish army, “the military intervention” and “unique discharge” with their details.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÖNSÖZ.....	xiii
KISALTMALAR.....	xvii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	14
1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA YENİ DENGİ ARAYIŞLARI VE SAVUNMA SİSTEMLERİNİN OLUŞUMU	14
1.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONLARINA DOĞRU DÜNYADA YENİ DENGİ ARAYIŞLARI	14
1.1.1. Moskova Konferansı (19 Ekim–1 Kasım 1943).....	15
1.1.2. Tahran Konferansı (28 Kasım–1 Aralık 1943).....	17
1.1.3. Yalta Konferansı (4–11 Şubat 1945).....	20
1.1.4. Potsdam Konferansı (17 Temmuz–2 Ağustos 1945)	26
1.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI KURULAN ULUSLARARASI ÖRGÜTLER–YENİ BLOKLAŞMALAR VE SAVUNMA SİSTEMLERİNİN OLUŞUMU	31
1.2.1. Birleşmiş Milletler (BM).....	31
1.2.1.1. BM'nin Kuruluşu, Yapısı ve İşleyiş Sistemi.....	31
1.2.1.2. BM'nin Barışı Korumadaki Rolü ve Etkisi.....	35
1.2.2. Soğuk Savaş Kavramı ve Yeni Bloklaşmalar (İki Kutuplu Yeni Dünya Düzeni) ..	37
1.2.2.1. Batı Bloğu	40
1.2.2.2. Doğu Bloğu	43
1.2.3. Kuzey Atlantik Paktı-North Atlantic Treaty Organisation (NATO)-(OTAN)....	45
1.2.3.1. NATO'nun Kuruluşu ve Yapısı	45
1.2.3.2. NATO'nun Kuruluşunun Yansımaları	53
1.2.3.3. NATO Bağlantılı Örgütlenmeler.....	55
1.2.4. Varşova Paktı	61
1.2.4.1. Varşova Paktı'nın Kuruluşu ve Yapısı.....	61
1.2.4.2. Varşova Paktı'nın Kuruluşunun Yansımaları ve Bağlantılı Örgütlenmeler	62
İKİNCİ BÖLÜM.....	64

2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA TÜRKİYE’NİN İÇ-DIŞ POLİTİKASI VE NATO’YA GİRİŞİ	64
2.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE’NİN İÇ VE DIŞ POLİTİKASI (1946–1950)	64
2.1.1. Savaş Sonrası Türkiye’ye Genel Bir Bakış	64
2.1.1.1. Türkiye’de Sosyal ve Ekonomik Ortam.....	64
2.1.1.2. Türkiye’de Siyasal Ortam ve Yeniden Çok Partili Hayata Geçiş	68
2.1.2. Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) İlişkileri.....	73
2.1.2.1. Boğazlar, Toprak-Üs Talepleri ve Ermeni Konusu.....	73
2.1.3. Türkiye–Amerika Birleşik Devletleri (ABD) İlişkileri	85
2.1.3.1. Türkiye-ABD İlişkilerinin Başlaması ve Antlaşmalar Süreci	85
2.1.3.2. 23 Şubat 1945 Antlaşması.....	92
2.1.3.3. 12 Temmuz 1947 Antlaşması.....	94
2.1.3.4. Tarihi Ziyaret: Amerikan Donanmasının “Missouri” Zırhlısı Eşliğinde Türkiye’ye Gelişi ve Yankıları (5 Nisan 1946).....	97
2.1.3.5. Truman Doktrini (12 Mart 1947) ve Türkiye	104
2.1.3.6. Marshall Planı (12 Temmuz 1947) ve Türkiye	114
2.2. TÜRKİYE’DE SİYASAL DEĞİŞİM: DEMOKRAT PARTİ’NİN (DP) İKTİDARA GELMESİ	123
2.2.1. Demokrat Parti (DP) ve 12 Mayıs 1950 Genel Seçimleri	123
2.3. TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞ SÜRECİ	130
2.3.1. Kore Savaşı ve Türk Askeri’nin Kore’ye Gönderilmesi	130
2.3.2. Kore Savaşı’nın İç Politikaya ve Halka Yansımaları	137
2.3.3. Türkiye’nin NATO’ya Başvuru Süreci	145
2.4. TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞ SÜRECİNİN DIŞ DÜNYADA YANSIMALARI VE SÜRECİN TAMAMLANMASI.....	150
2.4.1. Türkiye’nin NATO’ya Giriş Sürecinde AB–İngiltere Farklılaşması	150
2.4.2. Türkiye’nin NATO’ya Girişinin İç Kamuoyuna Yansımaları	155
2.4.2.1. NATO’ya Giriş Sürecinde CHP ve DP’nin Tutumu	156
2.4.2.2. NATO’ya Giriş Sürecinde Türk Basını.....	163
2.4.2.3. NATO’ya Giriş ve Üyelik Sürecinde Muhalif Çevreler	170
2.4.3. Türkiye’nin NATO’ya Giriş Sürecinin Tamamlanması.....	176
2.4.4. Türkiye’nin NATO’ya Girişinin Dış Dünyada Yansımaları	183
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	188
3. NATO SONRASI TÜRKİYE’NİN SAVUNMA SİSTEMLERİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE SAVUNMA POLİTİKALARI (1952-1965)	188
3.1. SAVUNMA VE İÇ GÜVENLİK ALANINDA YAŞANAN DEĞİŞİM	188

3.1.1.	Amerika Etkisiyle Türkiye'nin Savunma Politikasının Belirlenmesindeki Büyük İtici Güç: Komünizm Tehdidi ve Mücadelesi	188
3.1.2.	Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Yapılan Düzenlemeler ve İmzalanan Askeri Antlaşmalar	197
3.1.2.1.	Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Mevcut Yapı ve Yeni Yapılan Düzenlemeler	197
3.1.2.2.	Seferberlik Tetkik Kurulu, Özel Harp Dairesi ve Varlığı Tartışılan Gladio Yapılanması	202
3.1.2.3.	Harp Okulları ve Harp Akademileri'nde Yaşanan Değişim.....	209
3.1.2.4.	Türk Deniz Kuvvetleri'nde Yaşanan Değişim	212
3.1.2.5.	Türk Hava Kuvvetleri'nde Yaşanan Değişim	217
3.1.3.	İstihbarat Teşkilatında (Milli Emniyet Hizmetleri Riyaseti) Yaşanan Değişim	223
3.1.4.	Polis Teşkilatında Yaşanan Değişim.....	227
3.1.5.	Türkiye'nin NATO İle Yaptığı Askeri Antlaşmalar ve Türk Savunma Sisteminin Yeniden Düzenlenmesi	230
3.1.6.	Türkiye'nin Savunma Politikasının NATO'ya Entegrasyonu: Üs ve Merkezlerin İşlevi	234
3.1.7.	Türkiye'nin NATO'ya Girişi Sonrası Yeni Savunma Politikalarının Tamamlanması	245
3.2.	TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN BOZULMASI VE TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞİ SONRASI SAVUNMA POLİTİKALARINDA YAŞANAN TARİHİ SORGULAMA	254
3.2.1.	Kıbrıs Sorunu ve Türkiye-NATO-Amerikan İlişkilerinin Bozulması	255
3.2.2.	Johnson Mektubu (5 Haziran 1964) ve Türkiye-NATO-Amerika Bağlamında Savunma Politikalarında Yaşanan Tarihi Sorgulanma.....	259
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		269
4.	TÜRKİYE'NİN NATO ÜYELİĞİNİN SAVUNMA POLİTİKASI EKSENİNDEN FARKLI ALANLARA KAYMASI	269
4.1.	TÜRKİYE'DE NATO SONRASI SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK ALANDA YAŞANAN DEĞİŞİM.....	269
4.1.1.	Sosyal ve Kültürel Alanda Yaşanan Değişim	269
4.1.2.	Ekonomik Alanda Yaşanan Değişim	274
4.2.	ASKERİ MÜDAHALELERİN VE ÇEŞİTLİ YAPILANMALARIN NATO İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ İDDİALARI.....	283
4.2.1.	6-7 Eylül 1955 Olayları	283
4.2.2.	27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi.....	290
4.2.3.	Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Tarihi Tasfiye: EMİNSU Olayı	309
SONUÇ.....		323
KAYNAKÇA.....		334

EKLER: 377

EK:1. 7 Mayıs 1952. ABD, Türkiye'nin NATO'ya girişinin hemen ardından Türkiye'deki komünizm ile ilgili yaptığı büyük araştırmayı ülkesine gizli damgalı rapor ile bildirmektedir. Türkiye'deki tüm komünistler neredeyse tam olarak belirlenmiştir.

..... 377

EK: 2. 20 Aralık 1951. ABD'nin askeri yardım politikasının amaçlarını açıklayan çok gizli damgalı belge; yapılacak askeri yardımların olumlu siyasi gelişmeleri etkileyeceğine dair Amerikan Dış İşleri ve Savunma Bakanlığı'nın ortak politik anlayışı. 384

EK: 3. 18 Kasım 1952. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile Amerikan Büyükelçisi arasında yapılan görüşme. ABD Büyükelçiliği, ülkesini Türkiye'nin Ortadoğu'ya bakışı ve ABD politikalarının uygulanması açısından Türkiye'nin yaklaşımının nasıl olduğu hakkında hazırladıkları rapor ve görüşmeye ait belge. 385

EK: 4. 29 Şubat 1952. Gizli istihbarat bilgisi. Türkiye hakkındaki brifing notu. Paris'teki NATO Karargâhı Komutanlarından MacArthur'un talebi üzerine, Türkiye hakkında bilgi alınması ve en büyük NATO Avrupa Komutanı General Eisenhower'ın yaklaşan Türkiye ziyaretinde kullanılması için Paris Büyükelçiliği'ne bilgi verilmesi. Bu ziyaret Türkiye'nin NATO'ya girişinin TBMM'de 18 Şubat 1952'de onaylanmasından hemen sonra gerçekleşmiştir. 387

EK: 5. 22 Aralık 1950. Türkiye'nin Boğazlara mayın döşeme önerisinin, SSCB tarafından nasıl karşılanacağını ABD tarafından öğrenilmesi adına hazırlanmış çok gizli damgalı belge. 388

EK: 6. 10 Temmuz 1953. ABD'ye Yunan Kralının ziyaret etmesi ve Türkiye'nin davet edilmemesi üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı'na çağrılıp açıklama istenen ABD Büyükelçiliğinin raporu. Raporda Büyükelçi ülkesinin seneye Türkiye'deki seçimleri düşünerek böyle düşünmüş olabileceklerini ancak ziyaretin en kısa zamanda gerçekleşmesinin çok önemli olacağını vurgulamaktadır. 389

EK: 7. 19 Mayıs 1952. ABD Büyükelçisi George McGhee'nin Türk Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüşmesini ülkesine bildirmesi. Büyükelçi Bayar'ın konulara İngiltere eksenli yaklaştığını, İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'den borç alındığı için bu tutumu takındığı bilgisini vermektedir. Görüşmede Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut da bulunmaktadır. 391

EK: 8. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nin hemen sonrasında Amerikan Başkanı Eisenhower'ın müdahalenin lideri ve komutanı Cemal Gürsel'e mektubu. 393

EK: 9. 22 Aralık 1961. Türk Ordusu'ndaki subay ve diğer askerlerin başka devlet memurluklarına atanmasına dair Milli Savunma Bakanının olumsuz görüşü. Bu belge orduda yapılabilecek tasfiyelerin farklı bir sistemle daha yapılmasını amaçlamaktadır. 394

EK: 10. 10 Haziran 1960. Bakanlar Kurulu Kararı. Subay ve diğer memurların askeri alan ile ilgili olmayan diğer alanlarda çalıştırılmasına dair karar metni. 395

EK: 11. 31 Mayıs 1960. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrası yapılmış olan ilk Bakanlar Kurulu'nu toplantısının gazetelere yansımaları. 396

EK: 12. 30 Mayıs 1960. 27 Mayıs sonrası ilk Bakanlar Kurulu toplantı kararları. Devrilen Demokrat Parti Hükümeti'nin uyguladığı dış politikanın aynı şekilde devam edeceği kararı çok önemli bir gelişme olarak tarihteki yerini almıştır. 397

EK: 13. Türkiye’de Diyanet İşleri Bakanlığı’nın geldiği o dönemki durum. Üç belge. 27 Mayıs’ın faziletlerinin hem de -ayet ve hadisler eşliğinde- anlatılması konusunda bildiri. Din adamlarının iktidar karşısındaki belki de hep aynı olabilen ilginç hali.....	398
EK: 14. 4 Ağustos 1960 tarihli, Amerikan Başkanı Eisenhower’ın Cemal Gürsel’e ikinci mektubu. Mektupta NATO’nun, Türkiye’nin de bağlı olduğu Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanı olan General Norstad’ın ziyaretinde görüşülen konuda yardımcı olacağını bizzat vurgulaması yönüyle çok önemlidir. Önemli olan o konunun ise orduda yapılan tasfiyelerin olduğu bilinmektedir.	401
EK: 15. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Lyndon B. Johnson’un Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü’ye Mektubu	402
EK: 16. 3 Ağustos 1950. NATO’ya, Türkiye’nin Demokrat Parti döneminde yapmış olduğu ilk başvurunun gazetelere yansması.....	406
EK: 17. 17 Şubat 1952. CHP’nin yayın organı Ulus Gazetesi’ndeki haber. NATO Antlaşması’nın TBMM’ye sevk edilmesi.	407
EK: 18. 19 Şubat 1952. NATO Antlaşması’nın TBMM’de kabul edilmesinin gazetelere yansması.....	408
EK:19. 14 Mart 1952. NATO sonrası Türk askerlerinin statüsünün nasıl olacağını göstergesi.	409
EK: 20. 22 Şubat 1952. NATO sonrası Türk askerinin hangi devletin komutanlarının himayesinde olacağını içeren bir haber. Buna kimin karar verebileceği küçük bir başlıkla verilmiştir.....	410
EK: 21. 24 Mart 1952. Amerikalılardan Türk askerine övgüler. Türklerin NATO’nun en kuvvetli üyesi olduğunu vurgulamaktalar	411
EK: 22. 14 Mayıs 1952. NATO’nun Amerikalı komutanlarının Türk Ordusu’nu teftiş etmesinin gazetelere yansması	412
EK: 23. 20 Haziran 1952. Türk askerinin NATO kuvvetlerine bağlanmasının gazetelere yansması.....	413
EK: 24. 12 Eylül 1952. NATO Komutanı’nın Türkiye’ye gelmesi ve Türk askerine övgüler yağdırmasının gazetelere yansması.....	414
EK: 25. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi günü bazı gazeteler ikinci baskılarını yaparak durumu ülkeye duyurmuşlardır.....	416
EK: 26. 28 Mayıs 1960. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi’nin bir gün sonra gazetelere yansması.....	417
EK:27. 17 Eylül 1961. 16 Eylül 1961’de iki bakanın idam edilmelerinin gazetelere yansması.	418
EK: 28. 18 Eylül 1961. 17 Eylül 1961 tarihinde, sabık Başbakan Adnan Menderes’in idam edilmesinin gazetelere yansması.	419
EK: 29. 29 Ağustos 1964. Kıbrıs olayları ile iyice gerginleşen Türk–Amerikan ilişkilerinin geldiği son aşamanın gazetelere yansması. Karikatürde ise Amerika’ya önce hoş geldin şimdi ise evine dön denmektedir.....	420
EK: 30. 4 Ağustos 1960. Emekliye sevk edilen 235 generalin haberi. Bu karar ile ordudaki generallerin % 90’ı ordudan tasfiye edilmiştir. Gazetede ayrıca ilginç bir rastlantı olarak	

Amerika'dan alınan yardım miktarı da belirtilmiştir. Amerika'nın bu yardımı ile tasfiye edilenlerin emekli ikramiyelerinin ödendiği ise bilinmektedir.	421
ÖZGEÇMİŞ	422

ÖNSÖZ

Türkiye, 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile kendisini büyük bir endişenin içerisinde bulmuştur. Anılan dönemde dünyanın birinci gücü olan İngiltere ile devam eden ortaklık durumu ve İngiltere'den almaya başladığı silah yardımları bile, yaşamış olduğu bu endişeyi azaltamamıştır. İlk yıllarda savaşın gidişatının belli olmaması Türkiye'nin endişesini büsbütün artırmıştır. Bu durumun da etkisiyle Türkiye, İngiltere–Almanya–Sovyet Rusya denkleminde kısmen dengeli sayılabilecek bir politika izleme yolunu tutmuştur. Savaşın bitimine yakın, dünya dengelerinin bundan sonra nasıl olacağını büyük ölçüde belli olması ile de “Batı” tarafındaki yerini sağlamlaştırmıştır. Savaşın sonuçlanması ile birlikte de dünyanın bundan sonra alacağı “yeni savunma sistemleri” durumu artık netleşmiştir.

Batı tarafındaki yerini artık netleştirmiş olan Türkiye için her şeyin aynı rutinlikte gideceği sanılırken, dünya dengelerinde sessiz bir değişim daha yaşanmıştır. Ekonomik sorunların siyasi yapıyı tetiklemesi ile 1947 yılına gelindiğinde İngiltere birincilik konumunu Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) sessiz sedasız bırakmak zorunda kalmıştır. Dünya savaşını tüm açılardan yıpranmadan tamamlamış olan bu yeni devlet ABD ise, sistemini kendi belirlediği şekilde kurmaya başlamıştır. Kurulan bu “yeni sistemde” Türkiye hemen yerini ABD'nin yanında belirlemiştir. 1945 yılından itibaren oldukça hızlanan ABD'ye eklenme durumu meyvesini vermiş ve Türkiye, 1952 yılında Kuzey Atlantik Paktı'nda (NATO) yerini almıştır. Bu gelişme ise, Türkiye'nin savunma politikası sistemini tamamen ABD ve NATO bağlamında belirlemesi ile sonuçlanmıştır.

Savunma politikası tümünden ABD ve NATO'ya eklenen Türkiye, bu ülke ile tarihte eşine az rastlanır bir ilişki biçimi geliştirmiştir. Askeri sahada başlayan bu ilişkiler ekonomik yardımlarla oluşan çerçevede de devam etmiştir. Gelişen bu ilişkiler, anılan iki alanı da aşarak sosyal ve kültürel alana doğru hızla evrilmiştir.

Bu doktora tezi, “Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Savunma Politikaları” adı ile hazırlanmıştır. Türkiye'nin ABD–NATO bağlamında kurulan ilişkilerine farklı bir pencereden bakma ve ilişkileri irdeleme amacı taşımaktadır. Tezdeki amaç Amerikan

karşıtlığı olmayıp, devam edecek ilişkilerin daha onurlu bir toplumsal temele oturtulmasına katkı yapma amacı taşımaktadır.

Bu çalışma Türkiye'nin, dünyanın birinci gücü ile olan ilişkilerini sorgulamanın yanında devam edecek ilişkilerin hangi temellere oturmaması yönünde de veriler içermektedir. Çalışma, bu ilişkilerin 1945–1964 yılları arasını kapsamakta olup, Türkiye–ABD ilişkilerinin savunma politikası alanını çoktan aşmış haline özellikle dikkat çekmektedir. Çalışma, salt farklı amaçlar güderek, içi boş Amerika eleştirileri yerine daha çok içe dönük kapsamlı değerlendirmeleri içermektedir.

Bu tezin çalışma alanına yakın yüksek lisans ve doktora tezleri mevcuttur. Bu tezlere ilave olarak benzer özellikte değişik araştırmalar da yapılmıştır. Bu çalışmaların tamamında Türkiye'nin NATO'ya girişi, Türkiye'nin Batı ittifakına yönelişi gibi konu başlıkları mevcuttur. Fakat Türkiye'nin geliştirdiği bu ittifak sürecinin ayrıntıları, ittifak nedeniyle yaşanan geniş çaplı değişim sözkonusu çalışmalarda ayrıntılı olarak konu edilmemiştir.

Bu çalışma, Amerikan politikalarını eleştirmenin, popülist söylemlerde bulunmanın çok ötesinde değerlendirmeler içermekte olup ana projektörünü Türk siyasetine ve bürokrasisine tutmaktadır. Türk–Amerikan ilişkilerinin esas sorgulanması ve geniş değerlendirme yapılması gereken tarafına, bilimsel bir çalışma ile ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Tezin giriş bölümünde, konunun tüm kapsamına genel bir bakış verilmiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile mevcut olan savunma politikası sisteminden, savaş sonucu oluşan sisteme kadar bir değerlendirme yapılmıştır. Türkiye'nin oluşan yeni savunma politikasına, NATO'ya üyeliğine, ABD ile askeri–ekonomik–sosyal ve kültürel ilişkilere genel bir giriş yapılmıştır.

Birinci bölümde, II. Dünya Savaşı'nın bitimine yakın oluşan ve savaş sonu kesinleşen dünya dengeleri konu edilmiştir. Bu denge oluşumunda etkin bir aşamayı ifade eden Müttefiklerin kendi aralarında yapmış olduğu konferanslar, uluslararası çatı kuruluşları, bloklara ayrılıp yeni savunma konsepti doğrultusunda oluşan tarafları konu edinmektedir. Birinci bölüm ayrıca Türkiye'nin, savaş sonu oluşan dünya dengelerindeki yerinin net olarak belirlendiği sonucunu da çıkarmaktadır.

İkinci bölümde, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin iç ve dış politikası ayrıntılı bir şekilde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Türkiye'nin Sovyet Rusya ile ilişkileri, devamında Amerika ile ilişkiler tüm yapılan anlaşmalara varana kadar incelenmiştir. Türkiye'ye Amerikan ilgisinin yoğunlaşmaya başladığı 1945'ten itibaren kapsamlı değerlendirmeler yapılmıştır. Özellikle 1945–1952 yılları arası Türk–Amerikan ilişkileri, askeri ve ekonomik olarak ortaya konmuştur. Türkiye'nin NATO'ya üye oluş süreci detaylı bir çalışma ile ortaya konmuş olup NATO'ya karşı TBMM'deki durum, parlamento dışı muhalefetin tutumu, basın tutumu tüm çerçevesi ile anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, Türkiye'nin Amerika tarafında yer alarak NATO'ya üye oluşu ile başlayan askeri süreç konu edilmiştir. Bu bağlamda yaşanan askeri değişimin geldiği nokta ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Sözkonusu değişimin Türkiye'nin savunma politikası oluşum sürecine etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca Türkiye–Amerika–NATO ilişkilerinin zamanla bozulan seyri de ilgili dönem için değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde, Türkiye'nin NATO'ya girişi ile devam eden sürecin savunma politikası bağlamından farklı alanlara kayması konu edilmiştir. Bu bölüm tamamen yaşanan bu değişime ayrılmıştır. Bu değişimin ekonomik, sosyal ve kültürel kısmı tüm açıklığı ile ortaya konmaya çalışılmıştır. NATO'lu Türkiye'nin, 1952–1964 yılları arası geldiği durum göz önüne taşınmış, askeri müdahale ve çeşitli yapılanmalara mercek tutulmaya özen gösterilmiştir.

Tezin sonuç bölümünde ise tüm yaşanan sürecin, 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlamasından 1964 yılına kadar olan zaman diliminin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu değerlendirme içerisinde Türkiye'nin savunma politikasının oluşturulma süreci ve savunma politikası eksenini çoktan aşmış olan Türk–Amerikan ilişkilerine değinilmiştir.

Bu tezin hazırlanması üç temel kaynağa dayanmaktadır. Bunlar; Amerikan Ulusal Arşiv Belgeleri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve TBMM Zabıt Cerideleri'dir. Amerikan belgelerinin ilgili kısımları büyük bir özenle değerlendirilmiştir. 1945–1964 yılları arası Türkiye'nin gidişatı ile ilgili belgelerin görülmesi bu çalışma adına kuşkusuz çok önemli bir gelişme olmuştur. Bu belgelerle birlikte, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri de yapılan çalışmaya büyük bir katkı sağlamıştır. Bu

belgelerden başka birincil kaynak olarak TBMM Zabıt Cerideleri, özellikle NATO'ya üyeliğin sağlandığı tarihler ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Dolayısı ile bu çalışmanın ana temelini bu üç kaynak teşkil etmektedir. Bu üç temel kaynağa ilave olarak, Resmi Gazete, Ayın Tarihi ve Belleten ise yararlanılan diğer kaynaklar olmuştur. Bunun yanında dönemin yerli ve yabancı basınına başvurulmuş, kitap, makale ve tezlerden de yararlanılmıştır. Bu çalışmada ayrıca hatıratlar da önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında öncelikle şahsımı cesaretlendiren, desteğini sürekli hissettiren, sıcak bir dost gibi davranan, Türkiye'nin saygın ve değerli akademisyeni, danışman hocam Sn. Prof. Dr. Ali Arslan Beyefendiye sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Yoğun ve yorucu çalışmam sırasında beni anlayışla karşılayan eşime ve çocuklarıma sabırlarından dolayı ayrıca teşekkür etmeliyim.

Yol gösterici tutumları ile tez izleme komitesinin değerli öğretim üyelerine, Enstitü Müdürümüz Sn. Prof. Dr. Cezmi Erarşlan'a, Enstitünün bir önceki Müdürü Sn. Prof. Dr. Mustafa Kaçar'a, içtenlik ve nezaketi için Sn. Yrd. Doç. Dr. Hayrünisa Alp başta olmak üzere desteğini hissettiğim enstitü akademisyenlerine, Enstitü Sekreteri Sn. Muammer Özdemir başta olmak üzere enstitü personeline de teşekkür ederim.

Bu çalışmam dolayısı ile ayrıca babama, anneme ve dostlarıma da teşekkür etmeliyim.

Metin İLHAN

Nisan-2015

Yeniköy/İstanbul

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
A. e.	Aynı eser
a. g. e.	Adı geçen eser
a. g. m.	Adı geçen makale
a. g. t.	Adı geçen tez
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Örgütü)
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	Central Intelligence Agency (Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
COMECON	The Council for Mutual Economic Assistance (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi)
Çev.	Çeviren
D.C.	District of Columbia
DP	Demokrat Parti
Ed.	Editör
EMİNSU	Emekli İnkılâp Subayları
FRUS	Foreign Relations of the United States (Amerika Birleşik Devletleri Dış İlişkileri)
JUSMMAT	Joint United States Military Mission for Aid to Turkey (Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu)
MBK	Milli Birlik Komitesi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MKP	Milli Kalkınma Partisi

MP	Millet Partisi
NARA	National Archives and Records Administration
NATO	The North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NND	NARA Declassification Project Number
s.	sayfa
SACEUR	Supreme Allied Commander Europe (NATO'nun Avrupa Müttefik Yüksek Kumandanı)
SEATO	The Southeast Asia Treaty Organization (Güneydoğu Asya Anlaşması Teşkilatı)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TSKB	Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası
t.y.	Tarih yok

GİRİŞ

1914–1918 yılları arasında gerçekleşen I. Dünya Savaşı, o güne değin dünyanın görmediği ölçekte büyük bir savaşın ilki olmuştur. Savaşın iki karşıt cephesi olan İtilaf ve İttifak gurupları arasındaki çatışma ortamı dört yıl boyunca kıyasıya yaşanmıştır. Yaşanan bu denli büyük bir savaşın getirdiği yıkım ise savaşın büyüklüğü ile doğru orantılı olmuştur. Savaşın sonunda, İttifak güçleri olarak bilinen devletler tarihi bir hezimet yaşamışlar, kimi tarih sahnesinden silinmiş, kimi ise bir daha belini doğrultamayacak şekle sokulmaya çalışılmıştır. Bu büyük savaşın sonunda ise dünyada neredeyse her yerde, özellikle de Avrupa’da, galip devletler öncülüğünde yeni bir statüko oluşturulmuştur.

Bu savaşın sonunda oluşturulan yeni statüko¹ ise başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere özellikle Avrupa’da büyük tartışmaları beraberinde getirmiştir.² Savaşın sonunda imzalanan anlaşmalar ise yenilen devletler için adeta bir idam fermanı hükmüne geçmiştir. Bu devletlerden biri olan Almanya’nın, 28 Haziran 1919’da İtilaf Devletleri ile imzalamış olduğu Versay Barış Anlaşması, tam 440 madde olarak belirlenmiş,³ ülkeyi adeta yok etmiş, var olan her şeye de neredeyse el konulmuştur. İlerleyen süreçte Almanları en fazla zorlayan konu ise savaş tazminatları olmuştur. Bu tazminatlar, sadece 1921 yılı için 132 000 000 000

¹Margaret MacMillan, **Paris 1919, 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayn Hikâyesi**, (Çeviren: Belkıs Dışbudak), ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 1-7. I. Dünya Savaşı’nın galip devletleri öncülüğünde toplanmış olan Paris Barış Konferansı ile oluşturulan yeni dünya düzeni sadece Almanya için büyük bir yıkım getirmemiş tüm dünyayı oldukça geniş ölçekte etkilemişti. Konferansın sonucunda oluşan çözümler uzun ömürlü olmamış ve başarısız olmuştur.

²David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**, (Çeviren: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1993, s. 257. Amerikan Başkanı Wilson, 1919 yılında, I. Dünya Savaşı’nın sonunda imzalanacak barış anlaşmalarının belirlendiği Paris Barış Konferansı görüşmelerine giderken gemide yardımcısına: “*Bu barışın en yüksek adalet ilkelerine dayandırılmadığı takdirde, bir kuşak geçmeden dünya milletleri tarafından çığneneceğine inanıyorum. Başka türlü bir barış olacaksa kaçıp saklanmak isterdim. Çünkü arkasından, daha fazla çatışma değil bir felaket gelecektir.*” demiştir. Sonuç ise Wilson’un dediği gibi gerçekleşmiş, adalet duygusu olmaksızın oluşturulan yeni statüko, dünyaya o güne değil görülmemiş ölçekte felaketleri yaşatmıştır.

³Reşat Sagay, **XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1972, s. 290-291.

altın marka ulaşması⁴ adeta ekonomiyi felce uğratmıştır. Almanya'nın yaşadığı bu denli ağır şartlar, ülke insanında büyük bir psikolojik sarsıntı oluşturmuş, yapıldığı düşünülen “onursuzluğa” karşı bütün Almanya, istismarcıların da yoğun propagandaları ile kenetlenme yolunda hızla ilerlemiştir. Versay Antlaşması'nın ne kadar ağır olduğu ile ilgili Avrupa'da; “Alman halkına şiddetle kabul ettirilen, utanç verici, hiçbir halka kabul ettirilemeyecek kadar yüz kızartıcı bir barış anlaşması” değerlendirmeleri de yapılmıştır.⁵

Almanya, savaş sonu kendisine biçilen role razı olmamış, özellikle 1933'ten sonra büyük bir kalkınma hamlesi gerçekleştirerek yıkım durumundan hızla kurtulmaya başlamıştır. Bu kurtulma büyük bir hızla gerçekleşmiş ve önce Avrupa'daki dengeler sarsılmıştır.⁶ Almanya, yaklaşık yirmi yıllık bir süreçte yeniden dünya sahnesinde önemli bir güç olarak yerini almıştır.

Almanya'da, 1932 yılında yapılan seçimlerde en yüksek oyu alarak, oluşturulan koalisyon hükümetinin Başbakanlığına daha çok Almancada kısa adı “NAZİ” olarak bilinen, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin lideri Adolf Hitler getirilmiştir. Hitler'in, 1919 yılında atıldığı politikada başarılı olmasında siyasi söylemleri ve tarzı oldukça etkili olmuştur. Hitler, hitap ettiği her ortamda Almanların maruz kaldığı onur kırıcı durumu belirtmiş, Versay Antlaşması'nın vurduğu prangaları fırlatıp atacağını oldukça sert ifadelerle dile getirmiştir. Barış anlaşmasının şartlarının bazılarının ağır olduğunun İngiliz ve Fransız kamuoylarında ifade edilmesi büyük oranda işine yaramış⁷ ve politik söylemini bu noktaya yönlendirmiştir. Hitler'in bu şekliyle belirlediği söylemi, Almanlar nezdinde oldukça etkili olmuş,⁸ şiddete meyilli yeni bir Alman ırkçı dalganın gelişmesine ortam hazırlamıştır.

⁴Norman Stone, **Birinci Dünya Savaşı**, (Çev: A. Fethi Yıldırım), Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s. 138. Yazar, Savaş tazminatı miktarını ifade ettikten sonra bu rakamın Almanların yıllık ihracatının dörtte birine denk geldiğini ve ödemesinin kuşaklar boyu süreceğini ifade etmiştir.

⁵Georges Langlois, **20. Yüzyıl Tarihi** (Çeviren: Ömer Turan), Nehir Yayınları, İstanbul, 2000, s. 80.

⁶Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, 2. Baskı, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s. 39.

⁷Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan-1918'e**, 3. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 1994, s. 294-295.

⁸**Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 8 Nisan 1939, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 231, Dosya Gömlek: 559, Sıra: 17, Konu: “Almanya Devlet Başkanı Hitler'in 50. doğum yılı törenlerine Türkiye'yi temsilen Ali Fuat Cebesoy, Asım Gündüz, Falih Rifki Atay, Yunus Nadi, Pertev Bele, Necmettin Sadak ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın katılacağı.” Dışişlerine ait bu belgeden Hitler'in kendi ülkesinin dışında da, ülkemizde de ne kadar meşhur olduğu görülmektedir. Yukarıda isimleri verilen bu kişilerin Berlin'de 5 gün kalacakları, siyasi pasaport verileceği, yevmiyelerini alacakları belirtilmektedir.

Hitler'in söylemlerinin başarılı olup, onun iktidara gelmesinde, o dönemki Avrupa ve Almanya'nın yaşamış olduğu ağır ekonomik durumun da etkili olduğu ifade edilmelidir.⁹ Almanya'nın yaşadığı ekonomik kriz mevcut statüko partilerini yerle bir etmeye yetmişti. Bunun en temel göstergesi ise 1931'de yapılan mini bir seçimden Nazilerin % 0,5 oy alıp, 1932'deki genel seçimlerden % 37,4 oy almasıdır.¹⁰ Kitleleri etkilemesi ile tanınan Hitler, iktidara gelince, ülkesinin sanayileşme yolundaki hızlı ilerlemesini, büyük ölçüde askeri sistemin yeniden inşasına yönlendirmiştir. Kısa bir süre içerisinde Almanya, askeri anlamda büyük bir gelişme kat ederek Avrupa'daki diğer büyük devletler seviyesine kolaylıkla erişmiştir. Böylece Hitler, Versay Antlaşması'nı tarihin derinliklerine gömmüştür.¹¹ İşte bu şartlar altında Hitler'in liderliğinde Almanya, yeni bir dünya savaşına doğru hızlı bir şekilde ilerlemiştir.¹²

II. Dünya Savaşı'nın başlaması ise, 1 Eylül 1939'da Almanya'nın, savaş ilanı olmaksızın Polonya'yı işgali ile olmuştur. Bu tarihten itibaren savaş bütün şiddetiyle devam etmiş, Almanya ilk yıllarda büyük başarılar göstermiş, bir ara neredeyse tüm Avrupa'yı kontrolüne almıştır. Sınırsız ve kontrolsüz gücün oluşturduğu heyecanla hızını alamayan Hitler, Sovyet Rusya'yı işgale kalkmış, burada ise büyük bir başarısızlık yaşamıştır. Bu başarısızlığın tetiklemesi ve Müttefik güçlerin geliştirdikleri organize çabaların sonucunda savaş, Hitler Almanya'sı aleyhine dönmüştür. Gelişen bu yeni durum, bir süre sonra Hitler'in intiharına ve Almanya'nın teslimine zemin hazırlamıştır.¹³

II. Dünya Savaşı boyunca birkaç devlet hariç tüm dünya, büyük bir siyasi ve ekonomik krizin içerisine girmiş, hem yenen, hem de yenilen devletler bu ağır faturayı ödemek zorunda kalmışlardır. Savaşın tamamen sona ermesi ise, 2 Eylül 1945 tarihinde Japonya delegasyonunun ünlü Amerikan zırhlı gemisi "Missouri"de,¹⁴ kendisine dayatılan şartları koşulsuz bir şekilde kabul edip imzalaması ile olmuştur.

⁹Langlois, a. g. e. s. 136-138.

¹⁰Langlois, a. g. e. s. 159-160.

¹¹Pandit Nehru, **Dünya Tarihine Bakışlar**, (Çevirenler: Sabiha Tuğcu-Engin Deniz Akarlı), Ataç Kitabevi, İstanbul, 1965, s. 145.

¹²Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 4. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 1994, s. 38-42.

¹³William H. McNeill, **The Contemporary World 1914 Present**, Vol. 10, Scott, Foresman and Company, Printed in the United States of America, 1967, s. 79-92.

¹⁴BCA, 7 Mart 1946, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 110, Dosya Gömlek: 18, Sıra: 8, Konu: "Amerikan Deniz Kuvvetleri'ne mensup Missouri Savaş Gemisi ile Pover Destroyeri'nin İstanbul Limanı'na gelmelerine izin verilmesi." 5 Nisan 1946 tarihinde Türkiye'ye gelen Missouri gemisi, II. Dünya

II. Dünya Savaşı'nın tüm şiddetiyle devam ettiği dönem boyunca Türkiye ise, tarafsız kalma şeklinde özetlenebilecek bir politika izlemiştir.¹⁵ Hatta izlediği bu politikanın tam bir tarafsızlık olmadığı bile ifade edilmiştir.¹⁶ Böyle bile olsa Türkiye, 1939–1945 yılları arasındaki savaşın ağır maliyetinden bir ölçüde uzak kalabilmiştir. Başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere, devlet adamlarının savaştan uzak kalmak şeklinde belirlenen politik anlayışının pek çok kaynakları olduğu gibi¹⁷ aslında temel kaynağının, savaşın her iki sonucunun da kendi içerisinde köklü değişimleri barındırması endişesinin olduğu ifade edilebilir. Savaşın kaybedildiği durumda rejim değişiminin olabileceği ve mevcut siyasi kadronun tümünden tasfiye olabileceği, kazanıldığı takdirde ise yeni siyasi aktörlerin sahneye çıkıp ya da çıkarılıp statükonun (aynı siyasi aktörlerle mevcut durumun) sürdürülemeyeceği endişesinin olduğu da ifade edilebilir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, bu durumu en iyi bilenlerin başında geldiği ayrıca ifade edilmelidir. Savaşın bitimi ile birlikte İnönü'nün rahatladığı ve büyük bir sevinç yaşadığı bunun bir kanıtı sayılabilir. İnönü, II. Dünya Savaşı'nın dünyada fiili olarak sona erdiği tarih olan 15 Ağustos 1945'de Amerika, İngiltere, SSCB, Çin devlet başkanlarına

Savaşı'nın bitişinin imzalanması ve Amerikan silah sanayinin gözdesi bir gemi olması yönüyle çok önemlidir. Amerikan ihtişamı ve gücünü yansıtan bu gemi, savaş yıllarında vefat edip cenazesi getirilememiş Washinton eski Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ü İstanbul'a getirmiştir. Savaş sonrası 1945 ve 1946 yılları Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin gerilimli olduğu yıllardır. Türkiye'nin bu dönemi Sovyetlere karşı oldukça tepkili olduğu dönemdir. Böyle bir ortamda bu sembolik destek bile Türkiye'de büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Missouri'nin gelişine hazırlıktan gidişine kadar bir takım olaylar yaşanmıştır. Türkiye, tarihinde o güne değin hiç yaşamadığı olaylara tanıklık etmiştir.

¹⁵BCA, 22 Haziran 1941, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 95, Dosya Gömlek: 54, Sıra: 1, Dosya No: 48-29, Sayı: 2, Konu: "Almanya-Sovyetler Birliği harbi dolayısı ile hâsıl olan vaziyet karşısında Türkiye'nin tarafsızlık ilanı." 22 Haziran 1941 tarihinde yayınlanan kararnamede aynen: "*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Almanya-Sovyetler Birliği harbi dolayısı ile hâsıl olan vaziyet muvacehesinde bitaraflık ilanına İcra Vekilleri Heyeti'nin 22/06/1941 tarihli içtimaında karar verilmiştir.*" İfadeleri yer almaktadır. Bu Bakanlar Kurulu kararı aynı gün Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün imzası ile ülkeye ve dünyaya duyurulmuştur.

¹⁶Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 10.

¹⁷Baskın Oran, "1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Göreceli Özerklik-2, Dönemin Bilançosu", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I. Cilt, 1919-1980, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 398. Baskın Oran, bu tarafsızlık durumunu şu şekilde ifade etmektedir: "*Türkiye'nin iç politikası tamamen savaşın dalgalanmalarına göre oluştu. Bu Hükümetin taktiği sonucu idi. Savaş esnasında o anda güçlü devlet hangisi ise ona doğru bir eğilim gösterildi. Böylece Türkiye'yi savaş dışında tutmak kolaylaştı. O anda hangi taraf güçlüyse ülkedeki tüm düzen hatta mahkeme kararları bile ona göre ayarlandı.*"

birer kutlama telgrafi göndermiştir. İnönü ayrıca, Başbakan vasıtası ile tüm Türkiye’de iki gün bayrak asılmasını ve ışılandırma yapılması talimatını vermiştir.¹⁸

II. Dünya Savaşı’nın bitmesini takiben bu sefer dünya, iki kutbu arasında (Amerika-Batı ve Sovyetler Birliği-Doğu) kıyasıya yaşanan “soğuk savaşa”¹⁹ sahne olmuştur. Böylece dünya, 1945–1991 yılları arasındaki bu dönemde, biri kapitalizm diğeri ise komünizm olan iki farklı projenin hâkimiyet alanı altında kalmıştır.²⁰ Bu iki güç arasındaki karşılaşmayı belirleyen faktörün ise doğal olarak silah teknolojisi olduğu ifade edilmektedir.²¹

Soğuk savaş kavramı bazı Batılı tarih ve politika araştırmacıları tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

“ABD, Sovyetlerin temsiliyle özdeşleşen komünizm tehlikesine karşı, ekonomik propagandadan resmi ve gayri resmi askeri yıkıcılığa, hatta savaşa kadar elindeki bütün araçları kullanarak, tercihen yerel rejimle, yerel seviyede destek sağlamasa da dostça ilişkiler kurarak ya da onu satın alarak savaşı başlatmasıdır. Dünyayı savaş kuşağı haline getiren budur.”²²

Türkiye’nin ise, “soğuk savaşlı” bu yeni dönemi, II. Dünya Savaşı döneminden daha fazla gerilimli olarak yaşadığı görülmektedir.

Savaş henüz sonlanmamışken Türkiye için tarihi, bir o kadar da gerilimli yıllar dönemi başlamıştır. Savaşın galibiyete doğru giden devletlerinden biri olan ve ideolojisi ile ön plana çıkan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) bu yeni sürecin en önemli aktörlerinden biri olmuştur. Sovyet Rusya’da Ekim 1917 Devrimi ile Çarlık sisteminin yerine kurulan bu yeni devlet ve yeni rejim, kuruluşunun ilk yıllarında komşusu, Osmanlı Devleti’nin bir bakiyesi olan yeni Türkiye Cumhuriyeti

¹⁸BCA, 15 Ağustos 1945, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 235, Dosya Gömlek: 590, Sıra: 21, Dosya No: 422, Konu: “Almanya’ya karşı harbin bitmesi münasebeti ile İngiltere, Amerika, Rusya ve Çin devlet başkanlarına çekilecek telgraflar.”

¹⁹Mark Mazower, **Karanlık Kıta Avrupa’nın 20. Yüzyılı**, (Çeviren: Ahmet Moralı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 286. Soğuk savaş, dünyadaki, ABD (Batı) ve SSCB (Doğu) olmak üzere iki blok arasında, II. Dünya Savaşı’nın bitiminden itibaren başlayan “tam yirmi yıl sürmüş” denilen, aslında kırk yıl sürdüğü bilinen bir mücadelenin adıdır. Fiili bir çatışmasızlık ortamı olmadan, silah ve ilgili askeri çatışma unsurlarını cephede kullanmaksızın, tüm etkinlikleri ile mücadele ettirilmesine verilen addır. Başlama ve bitiş tarihleri olarak daha çok, 1945 (II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi)-1991 (Sovyetler Birliği’nin dağılması) yılları verilmektedir. Soğuk savaşın, acımasız da olsa dünyaya özellikle Avrupa’ya bir istikrar getirdiği ifade edilmektedir.

²⁰Fred Halliday, **2000’lerde Dünya**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 42.

²¹Clive Ponting, **Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi** (Çeviren: Eşref Bengi Özbilen), Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 799.

²²Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, (Türkçesi: Yavuz Alogan), 1. Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 499.

ile iyi ilişkiler izleme yolunu gütmiştir. Kuşkusuz bunda, her iki devletin ortak olarak nitelenebilecek düşmana sahip olmalarının ve henüz kuruluş aşamalarında bulunmalarının en önemli unsur olduğu ifade edilebilir. SSCB, 23 Nisan 1920’de Ankara’da oluşan yeni Türk Devleti’ne ilk şans tanıyan ülkelerden biri olmuştur. Yeni kurulmuş iki devlet olan SSCB ve Türkiye’nin konjonktürel ölçekte birbirine olan ihtiyacı zaman ve gelişmelere bağlı olarak ilerlemeye devam etmiştir.

17 Aralık 1925 tarihi ise Türkiye ve SSCB için daha anlamlı bir tarih olmuştur. Bu tarihte imzalanan dostluk ve saldırmazlık antlaşmasının her iki tarafa vermiş olduğu güven çok önemli kabul edilmiştir. Antlaşma ile sağlanan bu ittifak durumu içerisinde, son 5–6 yıl hariç kayda değer olumsuz hiçbir bir gelişme yaşanmamıştır. Bu şekliyle devam eden dostluk durumu 20 yıl boyunca sürmüştür. Bu antlaşma ile sağlanan ortamın etkisiyle, Türk devlet adamları SSCB’nin net ve kesin dostluğunun kazanıldığı konusunda bir tereddüt yaşamamışlardır.

II. Dünya Savaşı’nın başlangıcından itibaren ve savaş sürecinde dünyada denge değişimlerinin keskin bir şekilde seyredeceğinin işaretleri bu dostluğun süresini de belirleyen en önemli unsur olmuştur. Bu antlaşmanın son dönemleri içerisinde SSCB tarafından dile getirilen kimi hususlar Türk devlet adamlarında zamanla artan derin kaygılara sebep olmuştur.²³ Başlangıçta iyi niyetli olarak dile getirildiği düşünülen SSCB’nin bu tutumunun, ağır koşullar şeklinde devam edeceğini gören devlet adamlarındaki derin endişe hali zamanla tüm ülkeye yayılan bir duruma doğru dönüşme yolunda hızla ilerlemiştir.

Müttefik Kuvvetler arasında 4–11 Şubat 1945 tarihinde yapılan Yalta Konferansı ile Türkiye, özellikle de Boğazlar konusu çok net olarak gündeme gelmiştir. Müttefik Kuvvetler arasında 17 Temmuz–2 Ağustos 1945 tarihleri arasında yapılan diğer bir konferans olan Potsdam Konferansı²⁴ ise Sovyet isteklerinin büyük

²³BCA, 17 Ekim 1939, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 42, Dosya Gömlek: 248, Sıra: 6, Dosya no: C1, Konu: “Başbakan Refik Saydam’ın CHP Meclis Grubu’nda Sovyetlerle münasebetlerimiz hakkında yaptığı konuşma.” Saydam, yaptığı konuşmada Sovyetlerin Türkiye’den taleplerini dile getirmişti. Saydam’ın dile getirdiği talepler arasında Boğazlar konusunda Sovyetlerin yeni statü isteği de vardır. Ancak Saydam, bunu mümkün görmediklerini ve uluslararası güvenliğe de uygun olmadığını dile getirmiştir. Her ne kadar Saydam diplomatik bir üslup kullanıp bu kadarını anlatsa da ortadaki durum Sovyetlerin Boğazlardan üs istemiş olmasıdır. Sovyetlerin bu talebi iki ülke ilişkilerinde tarihi bir kırılmaya neden olmuştur. Türk-Sovyet ilişkileri 1953 yılına kadar sürekli gerilimli seyretmiştir. 1953-1964 arası gerilim nisbeten düşmüş ve 1964’ten sonra ancak düzelmeye eğilimi göstermiştir.

²⁴Avrupa’da savaşın tamamen sona ermesiyle birlikte kontrol Müttefik güçlere geçmiştir. Bunun getirmiş olduğu rahatlık ile Berlin yakınlarındaki Potsdam şehrinde, 17 Temmuz–2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanmışlardır.

ölçüde somutlaştığı bir yer olmuştur. Konferansta Sovyet Lideri Josef Stalin, Türk Boğazlarının iki ülkenin (SSCB–Türkiye) konusu olduğunu, kendilerine buradan bir üs verilmesi isteğini açıkça ifade etmiştir.²⁵ Bu konferans ve daha sonrasında itibaren, Türkiye için, sayıları giderek artan ve bir çeşit açık tehdide maruz kaldığı “notalar dönemi” başlamıştır. Sovyet taleplerinin en somut halini içeren “Boğazların ortak savunulması ve kendilerine İstanbul ve Çanakkale’den üs verilmesi” olarak ifade edilen taleplerine karşı önemli bir diplomatik mücadele yaşanmıştır. SSCB ile artan bu gerilimli dönemde Türkiye, başlangıçta yalnız kalıp mücadelesini tek başına sürdürmek zorunda kalmış ve bunda başarılı olsa da daha sonra önemli bir müttefik arayışı içerisinde olmuştur.

Türkiye’nin bu müttefik arayışında ise dünya dengelerinde yeni oluşan durum doğal olarak göz ardı edilememiştir. O güne kadar daimi müttefik statusünü hiç kaybetmemiş İngiltere’nin durumu,²⁶ Türkiye’nin bundan sonraki yeni rotasının en belirgin unsuru olmuştur. İngiltere, II. Dünya Savaşı’ndan ciddi ölçüde ekonomik bir bunalımla çıkmış, para birimi dolar karşısında ciddi değer kayıpları yaşamıştır. 1947 yılına gelindiğinde İngiltere ekonomisi zor zamanlarını yaşamakta idi.²⁷ İngiltere’nin yaşadığı bu durumun bundan sonra devam ettireceği politikasının yönünü göstermesi açısından ayrıca önemli olmuştur.

Türkiye açısından, II. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden hemen sonra, yeni ve taze bir müttefik güç tarih sahnesinde boy göstermeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı’nın galibi ve savaştan en az hasarsız olarak çıkmış devleti Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere’nin bir adım önüne geçmiş ve Türkiye’nin yeni müttefik aktörü olmuştur. Bunun ilk ve önemli işareti ise ABD tarafından 5 Nisan 1946

²⁵Mustafa Aydın, “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945”, (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I. Cilt, 1919-1980, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 474.

²⁶BCA, 22 Mayıs 1939, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 87, Dosya Gömlek: 46, Sıra: 9, Sayı: 2, Konu: “İngiltere ile Ankara’da müzakere edilecek iktisadi ve askeri alandaki anlaşma için tayin edilen heyet.” Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler bilinenin aksine daha derinliklidir. 22 Mayıs 1939’da Ankara’da başlayacak anlaşma görüşmeleri ve bu görüşmelerin çerçevesi bunun en önemli kanıtı olmuştur. İfade ettiğimiz bu durumdan, dönemin zaten II. Dünya Savaşı yılları olduğu ve bunun normal karşılanması gerektiği sonucu çıkarılabilir. Fakat çıkarılacak bu yargı yanlış olacaktır. II. Dünya Savaşı’nın başlama tarihi 1 Eylül 1939’dur. Anlaşmaya katılacak heyetin gündeminden, anlaşmanın içeriği ile ilgili görüş elde etmek mümkündür. Anlaşmanın siyasi, mali, iktisadi ve askeri malzeme yardımını içerdiği belgeden ortaya çıkmaktadır. II. Dünya Savaşı öncesi ve sırası Türkiye’nin derinlikli ortağının İngiltere olduğu bu vesile ile bilinmelidir.

²⁷P. J. Cain and A. G. Hopkins, **British Imperialism Crisis and Deconstruction 1914-1990**, Longman Group UK Limited, England-New York, United States of America, 1993, s. 269-274.

tarikhinde “Missouri Zırhlısı”nın İstanbul’u ziyareti ile verilmiştir.²⁸ Galip devletlerden biri olmasına rağmen, II. Dünya Savaşı’nın getirdiği ağır ekonomik şartlar İngiltere ekonomisini olumsuz etkilemiş, Türk-İngiliz ittifakının eski boyutu ile artık sürdürülemez olduğunun da en belirgin kanıtı haline gelmiştir. Bunun üzerine İngiltere’nin, 21 Şubat 1947 tarihinde, Amerika’ya ifade ettiği şekliyle Türkiye ve Yunanistan’a 31 Mart 1947’den itibaren artık yardım yapamayacağını belirtmesi, Türkiye açısından önemli bir tarihsel dönüşümü de bütün hızıyla başlatmıştır. İngiltere’nin bu girişimi Truman Doktrini’ne zemin oluşturmuştur.

12 Mart 1947 tarihinde Amerikan Başkanı Truman tarafından ilan edilen doktrin ile Türkiye, dünya siyasetinin direkt konusu haline gelmiştir. Truman, Amerika’nın yeni siyasetini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Amerika Birleşik Devletleri’nin siyaseti, silahlı azınlıkların ya da dış güçlerin boyunduruk altına alma girişimlerine direnen özgür halklara destek yönünde olmalıdır.*”²⁹

Aslında anlaşılması gereken ise “Amerika’nın liderliğine girme şartıyla, komünizm tehlikesine karşı sizi koruyacağız” ifadesidir. Bu doktrinden çıkan sonuç ise Türkiye’nin sadece dış politikasını ve askeri boyutunu belirleyen bir unsur olmanın çok ötesinde bir amaca yönelik olduğudur. Truman Doktrini ve devamı niteliğinde olan 1947 tarihli Marshall Planı, Türkiye’nin neredeyse tüm siyasi yaşamını, sosyo-politik hayatını, kültürel ve ekonomik durumunu yeniden belirleyen çok önemli bir gelişme olduğu daha sonra görülecektir. İfade edilen bu görüşü, Amerikalı politikacılar, tarihçiler ve araştırmacılar da doğrulamış, bu birlikteliği komünizme karşı askeri ve ekonomik birliktelik olarak görmüşlerdir.³⁰ Onların ifade etmedikleri ise sosyal ve kültürel birliktelik olmuştur. Onu da ayrıca söylemelerine zaten gerek yoktur.

Truman Doktrini ve ortaya koyduğu komünizmle mücadele çerçevesi, Türkiye’de etkisini çok uzun süre korumasını bilmiştir.³¹ Truman’ın bu sözleri

²⁸Baskın Oran, “1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1”, (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I. Cilt, 1919-1980, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 496-498.

²⁹J. M. Roberts, **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, I. Cilt, (Çeviren: Sinem Gül), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 408.

³⁰Melvyn P. Leffler, **The Specter of Communism: The United States and Origins of the Cold War 1917-1953**, (Consulting Editor: Eric Foner), Hill and Wang, New York, USA, 1994 s. 55-57.

³¹BCA, 31 Aralık 1959, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 154, Dosya Gömlek: 70, Sıra: 22, Dosya No: 105/242, Sayı: 4, Konu: “Yıkıcı faaliyetler konusunda Amerika, İngiltere ve Fransa Hükümetiyle başkentlerinde yapılacak müzakereler.” Türkiye, Truman Doktrini’nden itibaren Amerika’nın önemli bir partneri olmuş ve politikasını eklemleyerek birlikte hareket etme yolunu gönüllü olarak seçmiştir.

söylem aşamasında kalmamış, Amerika'nın Türkiye'ye bir teminatı olarak algılanmıştır.³² Amerika, bundan sonra Türkiye'yi her yönüyle tanımak istemiştir. Bir süre sonra Amerika, kendini Türkiye'de büyük bir inceleme ve araştırmaların içerisinde bulmuştur. Bu inceleme ve araştırmaların en önemlilerinden biri ise Türkiye'de gizli olarak yürüttüğü komünizm araştırması olmuştur.

Amerika'nın, bu yeni ortağı Türkiye'yi her yönüyle, ayrıntılı olarak tanımaya çalıştığı, Ankara'daki Büyükelçiliği ve diğer konsoloslukları kanalı ile kendisine sunulan belgelerle sabittir. Amerika bu çalışmalar için asker, uzman, araştırmacı, öğretici, doktor ve mühendis gibi akla gelebilecek her şekilde Türkiye'de bulunmaya çalışmıştır. Amerika bu araştırmaların sonucunda bir yargıya ulaşmış, Türkiye'nin NATO'ya³³ girişinden sonra net raporunun belki de ilk aşamasını oluşturmuştur. Öyle ki Amerika bu araştırma ile İstanbul'daki komünist sayısını bile tespit etmiştir. Komünist sayısını 500 olarak tahmin etmiş, bunların tamamının entelektüel ve gözetim altında oldukları sonucuna varmıştır. Amerika, bu sayının az olmasına bir yönüyle sevinmiş fakat bunların nitelikli insanlar olup İngilizce ve Fransızca bilmelerinden de son derece kaygı duymuştur. Bununla birlikte ayrıca Amerika, Türkiye'de köylü ve işçi kesimi tarafından komünizmin benimsenmediği sonucuna varmıştır.³⁴

Bu denli Türkiye'yi tanıma gayreti içerisine giren Amerika, ilişkilerini önce askeri bir rotaya oturtmuştur. 1945 yılından başlamak üzere ilki askeri olmak üzere birçok farklı alanda anlaşmalar imzalanmıştır. 1947 yılında imzalanan bir diğer anlaşma ise askeri ilişkilerin geldiği boyutu göstermesi açısından ayrıca önemli olmuştur. Bu tarihlerden başlayarak imzalanan anlaşmalar hızla artmış, sayısını

Doktrin sırasında Türkiye'de tek parti iktidarı olan CHP hâkimdir. Özellikle 1947-1950 arası dönem CHP'nin Amerikan politikaları doğrultusunda komünizme karşı gönüllü mücadele yürüttüğü yıllar olarak bilinmelidir. 1950-1960 arası dönemin İktidarı olan DP, komünizmle mücadele konusunda en az Amerika kadar aktif olmuş ve Türkiye'de komünistlere göz açtırmamıştır. Bu bağlamda, Amerika'nın davet ettiği her yere katılmış ve mücadele bilgisini uluslararası ölçeğe taşımıştır. Yapılan bu mücadelede önceleri komünizm adı kullanılırken daha sonraları yıkıcı faaliyetler denilerek genel bir ad bulunmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan birinin, Amerika açısından son derece önemli olan komünizmle mücadelede Türkiye'nin en önemli partner olmasıdır. Amerika girişmiş olduğu bu mücadelede Türkiye, İngiltere ve Fransa'yı eşdeğer olarak değerlendirmiştir. Bu açıdan Türkiye'nin yeri ve ağırlığı son derece önemli olmuştur.

³²Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, s. 312.

³³North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Anlaşması Organizasyonu ya da Kuzey Atlantik Paketi olarak bilinmektedir.)

³⁴**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 7 Mayıs 1952, AmConGenİstanbul, Turkey, "Subject: Communism in Turkey", Foreign Service Despatch, NND 842933 Record Group: 59 Box: 4066 Decimal File: 1950-1954, s. 1-7.

konusunda devlet adamları bile farklı beyanlarda bulunmuşlardır.³⁵ Devlet adamlarının bu beyanlarının daha sonra imzalanan birçok ikili anlaşmayı ise kapsamadığı ortaya çıkmıştır.

Askeri anlaşmalarla beraber ekonomik ilişkiler de hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Truman Doktrini'nin devamında, Avrupa için ekonomik kalkınma planı olan Marshall Planı hazırlanmış, başlangıçta kapsam dışı tutulan Türkiye, Amerikalılarca yapılan yoğun görüş alışverişinin ve statejik öneminin bir sonucu olarak bu kapsama girmiştir. Böylece Amerika'dan ekonomik yardım alınmaya başlamıştır.³⁶ 1945'ten 1952 yılına kadar olan dönemde Türkiye'nin Amerika'dan ciddi oranlarda askeri ve parasal yardım aldığı bilinmektedir. Bu yardım tutarlarının Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından hemen önce, 1950 yılında 211 milyon dolar, 1951 yılında ise 324 milyon dolar olduğu Amerikan arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.³⁷ Bu yıllar, Türkiye'nin Amerika ile kaynaşmasında, ülkeyi yöneten iki farklı siyasi iktidar olsa da, doludizgin yaşanan yıllar olarak tarihteki yerini almıştır.

Türkiye'de Amerika ile ilişkileri başlatan ve geliştiren Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı olmuştur. 1950 yılında, barış içinde, baskı ve şiddetten uzak³⁸ yapılan genel seçimlerle ülkede iktidar değişikliği olmuş ve Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiştir. Yeni iktidarla birlikte Türk–Amerikan ilişkileri ise büyük bir ivme yakalamıştır. Türkiye bu dönemde, Amerika ile olan ilişkilerinde tarihinde benzeri görülmedik tarzda bir ortaklık modeli geliştirmiştir. Hatta ilişki boyutu o kadar ilerlemiş ki, bu tarihten sonra, Amerika ile sözlü ve ayaküstü anlaşmaların bile yapıldığı bizzat Başbakan Adnan Menderes'in özel kalem müdürlüğünü yapmış Ercüment Yavuzalp tarafından hatıralarında dile getirilmiştir.³⁹ Benzer bir bilgiyi Doğan Avcıoğlu'nda ifade etmekte ve bir “sözlü anlaşmalar” geleneği olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰

³⁵ Çağrı Erhan, “Türkiye ile ABD Arasındaki İkili Anlaşmalar”, (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I. Cilt, 1919-1980, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 555-556.

³⁶ **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 28 Kasım 1956, NND 887428, Record Group: 59, Box: 3732, Amembassy Ankara, Foreign Service Despatch, FRUS.

³⁷ **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 12 Temmuz 1951, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610 Box 2, s. 2.

³⁸ Kemal Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 168.

³⁹ Ercüment Yavuzalp, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 85.

⁴⁰ Doğan Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 432-434.

Türkiye'nin 1952 tarihinde NATO'ya üyeliği TBMM'de en ufak bir muhalefet olmadan DP-CHP tarafından ittifakla kabul edilmiştir.⁴¹ NATO'ya ilk başvuru sürecini 1950'de CHP başlatmış, üyeliğin sağlanması ise DP döneminde olmuştur. Sanılanın aksine, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin geldiği boyut ve devam etmesi noktasında bu iki parti arasında belirgin bir fark oluşmamıştır.⁴²

NATO'ya giriş sonrası ise Türkiye, Amerika ile ittifakını daha fazla geliştirme yoluna gitmiştir. Türkiye'nin savunma politikası bütünüyle Amerika'ya eklenmiştir. Amerika ile gelişen ilişkiler sadece askeri boyutta kalmamış, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutta da devam etmiştir. Özellikle 1952-1957 yılları arasında, neredeyse Amerika'dan habersiz hiçbir dış ve ekonomik politikanın geliştirilemediği yeni bir dönem olduğu ifade edilebilir.

1957 yılından itibaren iktidardaki DP'ye muhalefet artmış, iktidar, ekonomik anlamda eskisi gibi Amerika'dan destek alamadığını düşünmüştür. Özellikle Türkiye'nin, Amerika haricinde yeni bir ortak arama çabaları ve üstelik bunun Sovyetler Birliği gibi bir ülke olması, 1960 yılına damgasını vurmuştur. Bu durum bir kısım devlet adamları tarafından başta Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu tarafından yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Türk dış politikasında tarihi kırılmayı getirebilecek olan bu yönelişin dünyada özellikle de Amerika'da nasıl algılanacağı hesaba katılmamıştır.

1945 yılından başlamak üzere Türkiye'nin, bütünüyle Amerikan politikalarının güdümüne girdiği ifade edilmektedir. Amerika'nın, özellikle askeri sistemi "daha çağdaş yapma" adına Türk Ordusu ile daha fazla ilgilenme çabası içerisinde olduğu ise bilinmektedir. Asker ise bu süreçte, siyasi iktidarın tercihi doğrultusunda neredeyse tümünden NATO'nun Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlanmıştır.

Aslında ABD'nin, "Türk Ordusu'nu daha çağdaş hale getirme" söylemi ile dile getirilen konunun anlamı, anlaması gereken kesimlerde tam olarak anlaşılmadığı gibi, benzer bir söylem şekli devam eden süreçte Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri bağlamına ortaya atılmıştır. Bu söylem ise, Türkiye'nin istemiş

⁴¹Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, (TBMMZC), Dönem: 9, Cilt: 18, 41. Birleşim, 18 Şubat 1952 Pazartesi, s. 313.

⁴²Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, s. 41.

olduğu üyeliğinin ancak “Avrupa aydınlanma düşüncesini kabul etmesi”⁴³ durumunda gerçekleşebileceği vurgulanmıştır. Bu çalışma, ABD tarafından sıkça dile getirilen şekliyle, bu sırlı ifadelerden “Türk Ordusu’nun çağdaş bir ordu haline getirilmesi” söylemi ve bunun uygulama aşamasının üzerinde detaylı olarak durmaktadır.

Türk Ordusu’nun ABD tarafından ne kadar “çağdaş” yapıldığının tam olarak tespit edilemediği bir dönemde Türkiye, 27 Mayıs 1960 tarihli güne büyük bir olayla uyanmış, on yıllık DP iktidarı, sayıları 38 kişi olan, çoğu alt rütbeli subaylar tarafından, hem de hiçbir direnişle karşılaşılmeden devrilmiştir. Bu olay, Türk–Amerikan ilişkilerinde en ufak bir gerilemeye sebep olmamış, aksine daha da iyi ilişkilerin geliştirilmesi için çaba harcanmasına zemin dahi hazırlamıştır.⁴⁴ 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile gelen yeni yönetim ise Amerika’nın sürekli gündemde tuttuğu “Türk Askeri’nin çağdaşlaştırılması” işini öncelikleri arasına almış ve tarihte benzerine az rastlanır bir hukuksuzluk örneğine imza atmıştır. Finansmanı Amerika tarafından sağlanarak, 235 General, (bu sayı ordudaki tüm generallerin %90’ı), 7200 Subay (bu sayı Kurmay Albayların %90’ı, mevcut Albayların %75’i, Yarbayların %50’si, Binbaşlıkların %30’una karşılık gelmektedir) Türk Silahlı Kuvvetleri’nden zorunlu emeklilik denilerek tasfiye edilmiştir.⁴⁵ Sonraki yıllarda, tasfiye sürecinde rolü olanların bile savunamadığı bu gelişmenin Amerika’nın isteği ile yapıldığı dile getirilmektedir. Söz konusu bu tasfiye, bizzat Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından 2002 tarihli bir yayında; “*Bu tasfiye, Deniz Kuvvetleri’nin sevki idaresini*

⁴³Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, s. 16.

⁴⁴**BCA**, 30 Mayıs 1960, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 155, Dosya Gömlek: 1, Sıra: 1, Dosya No: 76 Sayı: 5, Konu: “30.05.1960 pazartesi günü Milli Birlik Komitesi Başkanı ve Başvekil Cemal Gürsel’in başkanlığında ilk toplantısını yapan yeni kabinenin alacağı tedbirleri gösterir beyanları.” Toplantıda dış ilişkilerin aynen devam etmesi kararı alınmıştır. Özellikle NATO ve CENTO, 27 Mayıs 1960 Müdahale günü okunan bildiride vurgulandığı gibi aynı şekilde tekrar vurgulanmış, böylece bağlılık bildirilmiştir.

⁴⁵**EMİNSU’nun (Emekli İnkılâp Subaylarının) Yuvaya Dönüş Davası**, EMİNSU Genel İdare Kurulu tarafından bastırılmıştır. Tarih yok, sayfa: 20; **Resmi Gazete**, 5 Ağustos 1960 Cuma, Sayı: 10570, s. 1893; Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cem Yayınevi, Ankara, 1989, s. 200; **Akşam**, 4 Ağustos 1960, s. 1; **Aksiyon**, 1 Haziran 2009, Cemal A. Kalyoncu’nun Şefik Soyuyüce ile olan görüşmesi; **Milliyet**, 22 Mayıs 1987, 27 Mayıs’ın Adalet Bakanı Amil Artus ile İlhami Soysal’ın Görüşmesi; Hulusi Turgut, **Türkes’in Anıları Şahinlerin Dansı**, ABC Yayınları, İstanbul, 1995, s. 215; Avni Elekli, **1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi Türkiye**, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1967, s. 297; Sabri Yirmibeşoğlu, **Askeri ve Siyasi Anılarım**, Birinci Cilt, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 287.

bir neslin elinden tamamıyla alarak, ikinci bir nesle intikal ettirmiştir” şeklinde geçmektedir.⁴⁶

Türk–Amerikan ilişkilerinin, CHP ve DP tarafından yeterince sorgulanmadığı anlaşılmaktadır. 27 Mayıs 1960 müdahalecileri bunu kısmen yapmaya çalışmışlar ancak başarılı olamamışlardır. Bu konudaki sorgulama ve onurlu dış politika söylemleri çok az sayıda insan tarafından ifade edilmiş, onların sesi de sesi çok çıkanlar tarafından bastırılmıştır. Bu muhalif söylem dalgası, bazı zamanlarda etkili hamleler yapmaya ve sorgulama sürecini ileri bir aşamaya doğru ilerletmeye çalışmıştır. Bu sorgulama sürecinin Türkiye’yi raydan çıkartabileceği düşünülmüştür. Amerika’nın ısrarlı ve çok arzu ettiği şekilde oluşturulmuş olan “çağdaş Türk Ordusu” tarafından, 12 Mart 1971’de Türkiye tekrar “rayına oturtulmuştur.” Bu ray bir süre sonra tekrar “kaymaya” başladığında da bu sefer 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi ile bir kez daha rayına, bu sefer biraz kanlı da olsa oturtulmuştur. Türkiye’nin dış politika serüveninin ise, “ilgili rayda”, kendi tarafından belirlenmeksizin devam ettiği düşünülmektedir. Bu tez, kaynaklar ışığında ancak Türkiye’nin bu serüveninin 1945 ve 1964 yılları arasına ışık tutmaktadır. Bu ışık doğrultusunda, 1971 ve 1980 yılları, öncesi ve sonrası ile değerlendirilirse bu sonuca ulaşılabilceği düşünülmektedir.

⁴⁶Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri Resmi Yayını (Hazırlayan: Figen Atabey), Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâh Basımevi, Ankara, 2002, s. 49.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA YENİ DENGE ARAYIŞLARI VE SAVUNMA SİSTEMLERİNİN OLUŞUMU

1.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONLARINA DOĞRU DÜNYADA YENİ DENGE ARAYIŞLARI

1939'da başlayıp 1945 tarihinde sona eren II. Dünya Savaşı süresince Müttefik güçler olarak adlandırılan özellikle İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Fransa ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kendi aralarında pek çok konferans düzenlemişlerdir. Bu konferansların bir kısmı gizli olarak sürdürülmüş, bir kısmı da iki veya birden çok devletin katılımıyla açıktan gerçekleştirilmiştir. Bu konferanslar birçok ülkede düzenlenmiştir. Amerika'da Washington, Kanada'da Quebec, Malta'da Malta, Fas'da Casablanca, Mısır'da Kahire gibi şehirler konferans yerlerinin bilinen önemlileridir. Bu konferansların genel içeriği, savaşın gidişatı yönünde planlama ve düzenlemeler hakkında olmasındır.⁴⁷

Müttefik güçler, kendi aralarında düzenlemiş oldukları bu konferanslarda silahlı mücadelenin seyrini de belirlemişlerdir. Bir süre sonra savaşın müttefik kuvvetler lehine sonuçlanacağı belirginleşince, söz konusu devletler daha planlı ve sonuca yönelik bir çalışmaya odaklanmışlardır. Ayrıca bu girişimlerin, savaş sonrası dünyadaki barış ortamının devamını sağlaması düşünülen uluslararası bir çatı örgütünün temellerinin atılması yönünde önemli bir adım olduğu da öne sürülebilir.⁴⁸ Müttefikler, bu buluşmaların en önemli ayağını oluşturan konferans için İran'ın başkenti Tahran'ı seçmişlerdir.⁴⁹ Tahran görüşmelerinin uluslararası bağlamda en

⁴⁷Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918 -1994*, s. 162.

⁴⁸İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, I. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 291.

⁴⁹SSCB Dışişleri Bakanlığı ve Almanya Dışişleri Bakanlığı Belgeleri, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerinde Gizli Pazarlıklar (1939-1944)*, (Yayına Hazırlayan: Fatma Güngören), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 117. Konferans yerinin Tahran olarak belirlenmesi aslında tartışmaları da

önemli yanlarından birisi de SSCB Devlet Başkanı Joseph Stalin'in liderler seviyesinde bu tür bir konferansa ilk kez katılacak olmasıdır.

Tahran Konferansı'na giden süreçte iki önemli gelişme olmuştur. Bunlardan ilki Moskova Konferansı, bir diğeri de Kahire Konferansı'dır. Tahran'a hazırlık niteliğinde olan Kahire görüşmelerine, Çin Devlet Başkanı Çan-Kay-Şek de katılmıştır. Bu görüşmeler çerçevesinde İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt ile buluşan Çin Devlet Başkanı Çan-Kay-Şek, Japonlara karşı girişilecek savaşta nasıl hareket edecekleri konusunda fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Japonlarla yapılabilecek barışın esasları konusunda aralarında anlaşmaya varmışlardır.⁵⁰ Müttefikler, savaş sonucuna odaklanma anlamında, devam eden sürece, Mısır'da Kahire, SSCB'de Moskova, İran'da Tahran Konferansları ile devam etmişlerdir. Daha sonra düzenlemiş oldukları SSCB'de Yalta, Almanya'da Potsdam Konferansları ile savaş sonu planlama büyük ölçüde devreye alınmıştır. Böylece dünyada gerek savaş sırasında, gerekse sonrasında yeni denge arayışları önemli oranda belirginleşmiştir.

1.1.1. Moskova Konferansı (19 Ekim–1 Kasım 1943)

Moskova Konferansı, Tahran Konferansı'na hazırlık amaçlı, Dışişleri Bakanları seviyesinde yapılmış bir konferanstır. Bu konferansa, ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull, İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Anthony Eden, SSCB Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotof ve Çin Dışişleri Bakanı katılmışlardır. Yapılan görüşmelerde savaşın kısa sürede bitirilmesi için alınacak önlemler konuşulmuştur. Tahran Konferansı öncesi dışişleri bakanları arasındaki yapılan bu görüşmelerle siyasi ve askeri ortam, liderlerin bir araya gelmelerine hazır hale getirilmeye

beraberinde getirmiştir. Bu aşamada birçok telgraf iletişimi olmuştur. Bu telgraflardan birisi İngiltere Başbakanı Winston Churchill'den SSCB Devlet Başkanı Mareşal Stalin'e şeklinde yazılan kişisel ve çok gizli bir mesajda ayrıntılı olarak geçmiştir. İngiliz Başbakan Churchill, Tahran'ın birçok bakımdan uygun bir yer olmadığını belirtmiştir. Churchill, Tahran'daki konaklama olanaklarının yeterli olmadığını muhatabına ifade etmiştir. Güvenlik gerekçesiyle Tahran Havaalanında iki tugay bulundurulmasını, belirli bir süre içerisinde kesinlikle İran Hükümeti'ne bilgi verilmemesini belirtmiştir. İran Hükümeti'nin görüşmelerden ve alınan güvenlik tedbirlerinden ancak konferansa 2-3 gün kala bilgisinin olduğu telgraflardan anlaşılmaktadır.

⁵⁰Coşkun Üçok, **Siyasi Tarih 1789-1960**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2.Basım, Ankara, 1978, s. 286.

çalışılmıştır. Konferansta savaşın seyrinin görüşülmesinin yanında, savaş sonunda Avrupa'nın alması gereken durum da özellikle ele alınmıştır.

Konferansta Molotof kendi açısından önemli gördüğü iki konuyu gündeme taşımıştır. Bunlardan biri, Almanya'nın saldırgan tutumudur. Molotof, Alman saldırganlığından sürekli şikâyetçi olmuştur. Molotof ikinci olarak da, Türkiye'nin Almanlara karşı tavrını gündeme getirmiştir. Türkiye'nin Almanlara karşı net tavır almamasından duyduğu ciddi rahatsızlığı ifade etmiştir.⁵¹

Moskova Konferansı'nın başkanlığını da yapan Molotof, tüm oturumlarda konuyu Türkiye'nin savaşa katılmayıp dolaylı olarak Almanlara destek verdiği noktasına getirmiştir. Bu konuda Müttefiklerinin desteğini arama yollarından hiç vazgeçmemiştir. Molotof'un kuşkulandığı bir diğer nokta da İngiltere tarafından silahlandırılmaya başlanan ve uçak filosu verilmesi vaat edilen Türkiye'nin bu silahlarla savaşa katılmayıp, SSCB'ye karşı bir tehdit unsuru oluşturacak olmasıdır.⁵² Molotof'un bu endişeleri karşısında Eden, kısmen ikna olmuşsa da, Hull konuya daha temkinli yaklaşmıştır. Her iki bakan da Türkiye'nin durumunu kendi devletleri bazında yakından takip ettiklerini ve endişeye gerek olmadığını vurgulamıştır. Hull'un bu tutumu takınmasındaki önemli etken ise ülkesi ABD ile konferans esnasında yapmış olduğu telgraf haberleşmeleridir. ABD'nin temkinli yaklaşımının temel sebebi, Amerikan askeri bürokrasinin, Türkiye'nin savaşa girişinin Müttefiklere fayda sağlamayacağı belki de Müttefiklerin yükünü daha da artıracığı düşüncesidir.⁵³

Hull'un bu tutumu üzerine, Türkiye konusu ayrıca Molotof ile Eden arasında tekrar müzakere edilmiştir. Bu müzakerelerde Molotof ile Eden Türkiye konusunda kısmi anlaşmaya varmışlardır. Bunu, Eden'in konferans sonrasındaki çabalarından anlamak mümkündür. Bu kısmi anlaşma doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Mısır'ın başkenti Kahire'ye davet

⁵¹Haluk Ülman, **İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939–1947)**, A. Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1961, s. 41–42. SSCB'de, Türkiye'nin savaşta olmama konusu matbuata da yansımış ve Türkiye'nin tutumu ciddi tepki çekmeye başlamıştır. Bunda Alman saldırılarından iyice bunalmış devlet adamlarının tavrı da etkili olunca Moskova Konferansı'nda Molotof konuyu sürekli gündemde tutmaya özen göstermiştir. SSCB propaganda matbuatlarından olan Harp ve İşçi Sınıfı Dergisi, Almanlara karşı Balkanlarda cephe açıp SSCB safında savaşa iştirak etmeyen Türkiye'nin Almanlara en büyük desteği bu yolla verdiğini, bütün Alman kuvvetlerinin Rus cephesine yığılmasına sebep olduğunu iddia etmiştir. Bu SSCB isteği, ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull tarafından kabul görmüştür.

⁵²Edward Weisband, **2. Dünya Savaşı ve Türkiye**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 155 – 158.

⁵³Weisband a. g. e. s. 159.

edilmiştir. Konferansta Türkiye konusunda yapılan görüşmeler kendisine aktarılmıştır. Böylece Türkiye için yeni bir süreçte başlamış olur.

Moskova Konferans görüşmelerinin sonuna doğru dört bakan ortak bir deklarasyon yayınlamışlardır. Bu deklarasyonda, galip devletlerin nüfuz bölgelerinin belirlenmesi, savaş suçlularının yargılanması konuları büyük ölçüde kararlaştırılmıştır.⁵⁴ Almanya ve İtalya'daki rejimlerin devam etmemeleri konusunda bağlayıcı kararlarda alınmıştır. Bu iki ülkenin yapmış oldukları tahribatlarla tüm Avrupa'yı güvensizleştirdikleri, sınırları tümünden işlevsiz hale getirdikleri ifade edilmiştir. Almanya'daki Nazizm ile İtalya'daki Faşizmin tasfiyesine kesin olarak karar vermişlerdir.⁵⁵ Bakanların bu konuda almış oldukları mesafe ve oluşturulan görüş birliği çok önemlidir. Bu konferanstan sonra devam eden diğer konferanslarda liderlerin bir araya gelecek olması daha da bir önem kazanmıştır. İlerleyen süreçte liderler tehlikeli rejimlerin tasfiyesinin sonuçları ve Avrupa siyasetinin yeniden tasarımını konuşacaklardır.

1.1.2. Tahran Konferansı (28 Kasım–1 Aralık 1943)

Tahran Konferansı II. Dünya Savaşı'nda önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Konferansta liderlerin bulunması yönüyle bu ölçüde bir katılım ilk kez gerçekleşmiştir. Kahire'de toplantı halinde olan iki lider (İngiliz Başbakan Churchill ve ABD Başkanı Roosevelt) farklı zamanlarda Tahran'a hareket etmişlerdir. Stalin açısından, telefon irtibatının kolay olması, Moskova'ya yakın olması burayı seçmesindeki görünür neden olmuştur.⁵⁶ Tahran'ın Sovyetler açısından seçilmesindeki en önemli faktör ise Stalin'in kendi ülkesi ya da kontrolü altında bir yer olmadan konferans fikrine hiçbir zaman sıcak bakmaması ve katılmak istememesidir.⁵⁷ ABD ve İngiltere ise bu durumu daha fazla sorun etmemiş, yer konusunu tartışmalara zemin hazırlamadan aşmışlardır.

⁵⁴Sabiha Sertel, **II. Dünya Savaşı Tarihi**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999, s. 251.

⁵⁵Oral Sander, **a. g. e.** s.164.

⁵⁶**Dünya Savaşları Ansiklopedisi, İkinci Dünya Savaşı**, 9.Cilt, Görsel Yayınları, 2. Baskı, 1983, s.1013.

⁵⁷Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1987, s. 519.

Bu farklı özellikleri ile başlayan konferansta liderlerin yapmış oldukları zirvelerinin haricinde, askeri yetkililer de görüşme gerçekleştirmişlerdir. Roosevelt en yeni hükümet olması itibari ile heyet başkanlığını yapmıştır. Konferans, Moskova Konferansı'nda dışişleri bakanlarının uzlaştığı konuları kabulle başlamıştır. Liderlerin görüşmeleri esnasında bazı konularda beliren ve gittikçe derinleşen fikir ayrılıkları da net olarak görünür hale gelmiştir.⁵⁸ Bundaki en önemli etken ise, savaşın sonuna yaklaşılmış olmasıdır. Savaşın sonunda kimin kazanacağını büyük ölçüde netleşmeye başlaması fikir ayrılıklarının en önemli nedeni olmuştur. Müttefikler, savaşın galip devletleri olduklarını, ihtilafli konular gündeme geldikçe birbirilerine hissettirmeye başlamışlardır.

Müttefik Kuvvetlerin ortak öncelikleri arasında, savaşın bir an önce sonlandırılmasına yönelik adımlar atılması vardır. Bunun yanında, her ülkenin kendi belirlediği öncelikli konular da vardır. SSCB; Polonya, Türk Boğazları, Baltık Ülkeleri, Uzakdoğu konularında etkin ve belirleyici olmaya çalışmıştır. İngiltere, özellikle Balkanlarda ikinci bir savaş cephesinin açılmasını kendisi açısından zaruri görmüştür. Bu cephenin ivedilikle açılmasını isteyen İngiltere, eğer bunun yapılmaması halinde SSCB'nin Balkanlara ebedi olarak yerleşeceğini, dengeleri tümünden değiştireceğini iddia ederek ABD'yi bu konuda yanına almayı arzu etmiştir.⁵⁹ İngiltere'nin bu konudaki endişelerinin yersiz olmadığı ilerleyen süreçte ortaya çıkacaktır. ABD'nin ise bu konuda İngiltere'ye yakın tutum takınmaya başladığı bir süre sonra görülecektir.

İngiltere'nin, belirlediği bu politik duruşu, SSCB'nin takip ettiği siyaset konusunda derin endişeleri barındırmaktadır. Churchill, Stalin'in konferans boyunca belirlediği tutumuna temkinli cevap verse de genel hatlarıyla bir uzlaşma durumu ortaya çıkmıştır. Hatta bu uzlaşma istikametinde Türkiye'nin Balkanlarda açılması düşünülen cephede mücadele etmesi fikri Churchill ve Stalin arasında bir çeşit anlaşmaya dönüşmüştür.⁶⁰ Stalin'in, Almanlarla şiddetli çarpışmalar vermiş oldukları Batı cephesindeki (Almanlara göre doğu cephesi) yükünü hafifletmek için Türkiye'yi savaşa sokma planı ile Churchill'in Balkanlarda yeni bir cephe açarak Türkiye'yi

⁵⁸Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, (Cilt 1-2), 11. Basım, Alkım Yayınevi, İstanbul, s. 394.

⁵⁹Fahir Armaoğlu, **a. g. e.** s. 394-395.

⁶⁰Oral Sander, **a. g. e.** s.166.

savaşa katma siyaseti bir çeşit örtüşmüş gözükmetedir.⁶¹ İki devletin örtüşen bu siyaseti etkisini bir süre sonra göstermeye başlayacaktır. Türkiye'nin tarafsızlığı ve savaşa katılması yönünde önemli tartışmalar yaşanacaktır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nde dış politika tarihi açısından önemli süreçlerin dizisini başlatmış olması açısından önemlidir.

Konferansta Amerika Başkanı Roosevelt, Türkiye'nin savaşa girmesinde diğer Müttefik tezlerine katılsa da bu konuda onlar kadar şiddetli savunucu olmamıştır. Buna rağmen Türkiye'ye baskı konusunda gerekenin yapılacağını da ayrıca belirtmiştir.⁶² Bu doğrultuda, Tahran Konferansı'nın bitiminden üç gün sonra Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Churchill ve Roosevelt tarafından Kahire'ye çağırılmıştır. İnönü, Kahire'de savaşa katılma yönünde baskılara maruz kalmıştır. Roosevelt, Kahire'de Churchill'in aksine Türkiye üzerinde beklenen baskıyı yapmamış, temkinli duruşunu korumaya çalışmıştır. Hatta Türkiye'ye yardımların artırılmasını bile istemiştir.⁶³ Kahire Konferansı'nda Roosevelt'in temkinli tavrının ön plana çıkmasında, savaşı çok cepheye yaymadan Almanya'nın Avrupa'da yenilmesi üzerine odaklanması yönünde fikirlerinin etkili olduğu söylenebilir.

Roosevelt, konferans sırasında askeri yetkililere danışıp öyle fikir beyan edeceğini ifade etmiş ve bunu gerçekleştirmiştir. Roosevelt konferansta ayrıca İran'a jest düşüncesi ile Tahran'ın en kısa sürede boşaltılarak işgal askerlerinden ayıklanmasının sağlanmasını ifade etmiştir. Bu görüşü, Churchill ve Stalin tarafından da uygun görülmüştür. Liderler, bunu ancak 5-6 aylık bir dönemde gerçekleştirebileceklerini ifade etmişlerdir.⁶⁴ Konferanstaki bu durum da aslında Roosevelt'in diğer Müttefik güçler üzerinde ne kadar önemli ve etkili olduğunu göstermesi bakımından da son derece önemlidir. Bu durumun, İngiltere ve

⁶¹Tahran Konferansı sonuçları itibarıyla Türkiye ile direkt ilgili olmuştur. Konferansta Türkiye'nin savaşa katılması yönünde oluşan mutabakatın etkisi kendini hemen göstermiştir. Tahran dönüşü Kahire'ye dönen Roosevelt ve Churchill, alınan mutabakat sonucunu hemen uygulamaya geçirmişlerdir. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Kahire'ye davet edilmiştir. Konferansın hemen sonrasında 3 Aralık 1943 tarihinde üç lider baş başa görüşme yapmışlardır. Bu görüşmelerde özellikle Churchill, Türkiye'nin ivedilikle savaşa dâhil olmasını önermiştir. İsmet İnönü'nün savaşa dâhil olmama politikasının bir gereği olarak süreç uzamaya bırakılmıştır. İş, teknik konulara (silah, askeri teçhizat, araç ve gereç) ağırlık verileceği şeklinde bir çalışma aşamasına dönüştürülmüştür. Böylece iki liderin, Türkiye'nin savaşa katılımı yönündeki baskısı somut bir neticeye ulaşmamıştır.

⁶²**Konferanslar (Tahran, Yalta, Potsdam)**, (Çeviren: Fahri Yazıcı), Sinan Yayınları, İstanbul, 1972, s.18.

⁶³İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri için Kılavuz (1919-1993)**, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, s. 58-59.

⁶⁴Oral Sander, **a. g. e.** s. 165.

SSCB'nin, ABD'den sağlanan savaşa yönelik desteğin ne derece önemli olduğunun farkına vardıklarının da bir göstergesi olduğu ifade edilebilir.

1.1.3. Yalta Konferansı (4–11 Şubat 1945)

Yalta, SSCB'ye bağlı, bugünkü Kırım Özerk Bölgesi toprakları içerisinde yer alan bir bölgedir. Karadeniz'e kıyı, SSCB devlet adamlarının da sıkça kullandığı bir çeşit sayfiye beldesidir.⁶⁵ Yalta, denizi hâkim noktadan gören bir konumdadır. SSCB'nin kurulmasından hemen önce, Çarlık Rusyası'nın son dönemlerinde, yazlık ikamet için bir saray yapılmıştır. Yalta'nın en güzel yerinde yapılan bu sarayın adı ise "Livadia Sarayı"dır. Stalin Müttefik liderlerini burada ağırlamak istemiştir.

Yalta Konferansı'nı diğer konferans ve görüşmelerden farklı kılan en önemli unsur ise artık savaşın sonuna geldiği gerçeğidir. Bu konferans sonuç odaklı bir çalışma olarak planlanmıştır. Daha önce yapılan konferanslar savaşın gidişatına odaklanmışken Yalta Konferansı, savaş sonrası planlamalarla ilgilidir. Bununla birlikte Yalta Konferansı'nda üç devletin kendi amaçları, istekleri ve yöntemleri de

⁶⁵Halil Akman, "Kırım-Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunu" **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, volume 9/1 winter 2014, p. 1-20, Ankara, Turkey. Yalta'nın bağlı bulunduğu Kırım Özerk Bölgesi'nin SSCB için önemi son derece büyüktür. Karadeniz'e kıyı olması, bir çeşit denizi gözetleme noktası niteliğinde olması dolayısıyla önemlidir. Asıl Kırım'ı önemli yapan konu ise SSCB donanmasının çok önemli bir kısmının burada olmasıdır. Bu nedenle SSCB için vazgeçilmez özellikte olmuştur. SSCB'nin 1991'de dağılması dolayısı ile Kırım Bölgesi, yeni kurulan Ukrayna Devleti'nin sınırları içerisinde özek bir bölge olarak kalmıştır. Bununla birlikte, SSCB'nin yerine yeni Kurulan Rusya Federasyonu için de son derece önemli özelliğini korumuştur. Rusya Federasyonu'na geçen eski SSCB Donanması ise Kırım'daki yerini korumuştur. Kırım'da bulunan bu donanma için Rusya, Ukrayna ile belirli aralıklarla anlaşmalar yaparak donanmanın burada kalmasını sağlamıştır. Ukrayna'nın verdiği izinle donanmasının kalmasını garanti altına alan Rusya, bunun karşılığında ise Ukrayna'ya ciddi oranda destek olmuştur. Bu desteklerinin en önemlisi ise Rus doğalgazının sembolik olarak nitelendirilecek bedelle Ukrayna'ya satılmasıdır. Bununla birlikte Rusya, Ukrayna'ya ilgisini hiç kesmemiş, kontrolünü sürekli elinde tutmak istemiştir. Ukrayna'nın Batı için de önemi zamanla kendisini iyice göstermiş ve bölge Batı-Rusya çekişmesi alanı haline gelmiştir. Bu durum ise 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından itibaren Batı lehine artarak devam etmiştir. Fakat Rusya için vazgeçilmez olan, tarihsel süreç incelendiğinde net olarak görülebilecek olan durum ise bu bölgenin asla Batı'ya bırakılmayacak kadar önemli olduğu gerçeğidir. İşte bu doğrultuda Rusya'ya aradığı fırsat, 2014 yılı içerisinde gelmiştir. Batı yanlıları, Rusya yanlıları şeklinde ayrışması artık kesinleşen ve bir çatışma alanı haline gelen Ukrayna'da, Kırım Özerk Bölgesi (Yalta'nın da içerisinde bulunduğu Kırım'da halkın çoğunluğu Rus kökenlilerden oluşmaktadır) önce bağımsızlığını ilan etmiş, devam eden süreçte Rusya topraklarına dâhil olduğunu dünyaya ilan etmiştir. Batı ile Rusya arasında bilek güreşi alanına sahne olan Ukrayna topraklarının en önemli kısmı (Kırım) Mart 2014 itibarıyla Rusya toprağı olmuştur. Ukrayna ise Kırım'ın kendi toprağı olduğu iddiasını dile getirmektedir. Batı ise bu durumda Rusya'yı yaptırımlarla tehdit etmeyi sürdürmektedir. Görülen durum ve tarihsel perspektif çerçevesinde Rusya için hayati önemdeki Kırım'ın bu son statüsünün asla değişmeyeceği gerçeğidir.

açıkça görülmüştür.⁶⁶ Bu durumun net olarak ortaya çıkması, devletlerin birbirini daha iyi ve tüm çıkar istekleri ile tanınması dünyadaki savaş sonu yeni denge arayışlarındaki berraklığı da sağlamıştır. Geline bu noktada ise aslında savaş sonu dünyanın yeni rotasının nasıl olacağı konusunda da önemli ipuçları edinilmiştir. Bu üç devletin isteklerini bir masa etrafında artık açıkça birbirine söylemesi, istekleri konusundaki keskin tavırları da, savaş sonu bu denklem dışında kalan ülkelerin de kaderlerini bir ölçüde belirlemiştir.

Yalta Konferansı'nda her üç devletin de istek ve öncelikleri farklı olmuştur. ABD Başkanı Roosevelt için, dünyanın savaş sonu alacağı yeni durum son derece önemli olacaktır. Bunun için dünyadaki yeni dengeyi ve kalıcı barışı sağlamayı amaçlayan bir milletler cemiyeti kurma konusu, üzerinde en çok durdukları konu olmuştur. Savaşın bitimi ile birlikte ABD askerlerinin Avrupa'daki durumu da öncelikli konuları arasında yer almıştır. Başkan Roosevelt'in üzerinde durduğu diğer önemli konu ise Japonya'nın durumudur. Uzak Doğu'daki Japon saldırganlığından son derece kaygı duyan Roosevelt bunun için SSCB'nin bir an önce Japonlara karşı harekete geçmesini salık vermiştir.⁶⁷ Roosevelt'in bu isteği Stalin tarafından geç de olsa kabul edilmiştir. Göstermelik bile olsa SSCB tarafından bu istek işleme konulmuş ve savaşın fiilen bitme noktasında bile olsa Japonya'ya karşı savaş ilanında bulunulmuştur. Bu arada ifade edilmesi gereken ise ABD'nin Japonlara karşı etkin mücadelesini tek başına verdiği gerçeğidir. Japonya'nın da içerisinde bulunduğu Uzakdoğu coğrafyası, ABD açısından oldukça önemli olmakla birlikte savaş sonrasında bile SSCB ile sıcak savaşa dönüşmeksizin bir mücadele alanı olagelmiştir.⁶⁸ Bununla birlikte Japon tehlikesini ortadan kaldıran esas güç SSCB değil yine ABD olmuştur. Böylelikle bu bölgedeki gücünü ve dengesini her zaman korumasını bilmiştir.

Yalta Konferansı'nda İngiltere Başbakanı Churchill için önemli konu ise Avrupa'nın durumu olmuştur. Bununla birlikte Polonya, İran, Balkanlar, Avrupa'daki yeni güç dengesi, SSCB'nin Doğu Avrupa'daki kontrol anlayışının

⁶⁶Fahir Armaoğlu, **a. g. e.** s. 399.

⁶⁷Mehmet Tanju Akad, **Stratejik, Taktik, Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle 20. Yüzyıl Savaşları**, II. Cilt, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1992, s. 397. Eserde de anlatıldığı üzere ABD, Japonya tehlikesini çok ciddiye almıştır. Bu konudaki tavrı ise konferansa damgasını vurmuştur. Bunun için SSCB'ye Japonya'ya savaş açması konusunda ısrarcı olmuştur. Yalta Konferansı'nda SSCB'ye, Japonlara karşı savaş açması halinde, Uzak Doğu'da bulunan Shalin ve Kuril Adalarının verilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır.

⁶⁸Eric Hobsbawm, **a. g. e.** s. 265.

nerelere kadar varacağı konusu İngiltere için daha fazla önem arz etmiştir. Churchill için savaş sonrası barışı koruyacak cemiyet konusu, her zaman bu konulardan sonra gelmiş, bu konuda ABD’den farklı düşündüğünü açıkça ortaya koymuştur.⁶⁹

SSCB Devlet Başkanı Stalin’in, konferansta ev sahibi olması yönüyle avantajlı bir konumda bulunduğu dile getirilmiştir. İki büyük devletin liderlerini kendi ülkesinde, kendi belirlediği şekilde ağırlamıştır. Yalta Konferansı’nda Stalin, Roosevelt’in isteği olan Japonlara savaş açma fikrini ancak Almanların savaşı bitirdiğinin resmileşmesi ile yapacağını belirtmiştir.⁷⁰ Stalin böyle hareket ederek daha önce Uzak Doğu’da kaybettiği yerleri Japonya’dan geri almayı, bunu yaparken de Almanya’nın kesin yenilgisinden emin olmayı istemiştir. Düşünmüş olduğu bu politikada başarılı da olmuştur. Stalin ayrıca ekonomik kayıpları için ABD’nin desteğini konferansta aramıştır. Konferansta, kurulacak Milletler Cemiyeti’ndeki genel yapı, oluşturulacak güvenlik konseyinin yapısı, veto durumları, nüfuz bölgeleri gibi konular konuşulup mutabık kalınması noktasında önemli eşik aşılmıştır.

Konferansta görüşülen önemli konulardan biri ise Türkiye olmuştur. Stalin’in Türkiye konusundaki tavrı, aslında konferansta belirleyici bir unsur olmuştur. Stalin’in şahsında SSCB’nin Türkiye’ye bakışı aslında geleneksel Rus Siyaseti bakımından öteye geçmemiştir.⁷¹ Stalin Yalta Konferansı’nda açıkça Türkiye üzerindeki hedeflerinden bahsetmiştir. Boğazlar konusunda ortaya çıkarmayı düşündüğü yeni statü ile (Montrö Antlaşması’ndan farklı olarak) Boğazların ortak savunulmasını, bunun için kendilerine İstanbul ve Çanakkale’de bir üs (toprak) verilmesini Müttefiklerinden istemiştir. Stalin, bu isteklerinin yapılaş şeklini ifade ederken, Türkiye’nin çıkarlarına ve egemenlik haklarına zarar verilmeden bunun yapılacağı konusunda müttefiklerine güvence bile vermiştir.⁷² Stalin’in bu teklifi konferansta büyük ölçüde kabul görmüştür. Ancak Montrö Antlaşması’nın günün

⁶⁹Fahir Armaoğlu, **a. g. e.** s. 400-403.

⁷⁰Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s. 136.

⁷¹Aleksandr Sotniçenko, “1945-1956 Yıllarında Türk-Sovyet Diplomatik Mücadelesi ve Sonuçları”, Atatürk Araştırma Merkezi I. Çalıştay Bildirileri, **Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri**, Ankara, 2011, s. 321-337. Sotniçenko makalesinde, Ruslardaki Türk algısından bahsederek Türkleri hep Rus ülkesini işgal etmek için fırsat kollayan bir millete benzetmektedir. Bu durumun II. Dünya Savaşında zirve yaptığını, batısında Almanlarla savaş halinde olan SSCB’nin Türkler tarafından Kırım ve Kafkasya yönlerinden saldırıya uğrayacağı korkusunun zirvede olduğunu belirtmektedir. Bu korkunun Sovyet tarih ilminde artık kabul gören bir anlayış olduğunu ifade etmektedir.

⁷²Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I. Cilt, İletişim Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2006, s. 472.

şartlarına göre güncellenmesinin gerekliliği, ABD, İngiltere ve SSCB tarafından ilkesel bazda kabul edilmiştir.⁷³ Ancak, Churchill ve Roosevelt konuyu prensip olarak kabul etmekle birlikte daha sonra yapılacak konferanslarda bunun detaylı olarak ele alınması fikrini benimsemişlerdir.

Stalin ayrıca Türkiye'nin savaşa katılması konusunu açmış, Almanlara karşı Türkiye'nin Şubat ayı (1945) sonuna kadar savaş açmaması halinde toplanacak barış konferansının görüşmelerine katılmaması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁴ Stalin'in Türkiye konusundaki sonu gelmez ve keskin bir ifade ile dile getirdiği istekleri konusunda Roosevelt ve Churchill oldukça temkinli davranmışlardır. İki lider, Stalin'in isteklerini somutlaştırarak bir teklif hazırlaması işini ona havale etmişlerdir.⁷⁵ Böylece Stalin'in Türkiye konusundaki talepleri bir teklif halinde sunulmak üzere daha sonraya bırakılmıştır.

Toplantı kararları gizli olmak ve açıklanmamakla birlikte yankısı Türkiye'de hemen ortaya çıkmaya başlamıştır. Radyodan, Yalta Konferansı ile ilgili ilk açıklamalar dönemin ünlü radyocusu Burhan Belge tarafından 19 Şubat 1945 tarihinde yapılmıştır.⁷⁶ SSCB'nin istek ve talepleri bir süre sonra gazetelerde de yazılmaya ve üzerinde konuşulmaya başlanmıştır. Gazetelere yansıyan esas konu ise SSCB'nin 1925 dostluk ve saldırmazlık antlaşmasının, devamlı uzatmalarla oluşan 20 yıllık süresinin uzatılmayacağı konusudur.⁷⁷ Bu konunun gazetelerde yazılmasından⁷⁸ bir gün sonra TBMM, 23 Şubat 1945'te olağanüstü toplantılarından birini yapmıştır. Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Yalta Konferansı'nda Türkiye'nin savaşa katılımı konusunda oluşan görüş birliğinin İngiltere tarafından kendilerine ulaştırıldığını söyleyerek Türk Harp Tarihinde önemli bir dönemeç olarak nitelendirilebilecek şu tarihi konuşmayı, TBMM'den tüm dünyaya ilan etmiştir:

“Müttefiklerin son Kırım Konferansı'nda vermiş oldukları kararlar çerçevesi içinde İngiltere Devleti tarafından Cumhuriyet Hükümeti'ne yapılan bu

⁷³Cemil Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti**, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 75.

⁷⁴**Konferanslar** (Türkçesi: Fahri Yazıcı), a. g. e. s. 129-130.

⁷⁵**The Conferences at Malta and Yalta 1945**, United States Gomerment Printing Office, Washington, 1955, s. 328-330.

⁷⁶**“Burhan Belge'nin Sesiyle İkinci Dünya Savaşı Radyo Konferansları”** (Yayına Hazırlayan: Ayşe Leman Karaosmanoğlu), Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s. 489-496.

⁷⁷Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, s. 41.

⁷⁸**Akşam**, 22 Şubat 1945, s. 1. Gazetenin manşet haberinde SSCB'nin, antlaşmanın mevcut duruma uymadığı, ciddi tadil edilmesi gerektiği, bu yüzden de feshedileceğinden bahsedilmektedir.

son telkin, şimdi memleket ve milletimize müttefikler davasına kesin yeni bir yardımda bulunmak imkân ve fırsatını vermektedir. Bu telkini esaslı bir surette inceleyen Hükümetimiz bunun kabulünü gerek ittifakımıza, gerek öteden beri götüğümüz ve şimdiye kadar nice delil ve tezahürlerini gösterdiğimiz devamlı politikamızın mülhem olduğu yüksek menfaatlere tamamıyla uygun bulunduğu kanaat getirmiştir. Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya harp ilânını ve Birleşik Milletler Beyannamesine iltihakını Yüksek Meclisinizin tasvibine arz edeceğini Müttefikimiz İngiltere'nin Büyük Elçisine bildirmiş bulunmaktadır.'⁷⁹

Böylelikle Türkiye, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın TBMM'deki oturumda söylediği bu tarihi sözlerle ve ardından yapılan oylama neticesinde Almanya ve Japonya'ya karşı savaş kararını vermiş olur.⁸⁰ TBMM'de, savaş ilanı kararının alındığı günün ayrıca Amerika tarafından Türkiye'ye doğrudan silah yardımı yapılmasını içeren ilk anlaşmanın yapıldığı gün de olduğu unutulmamalıdır. İki olayın aynı tarihlerde olmasının etkisinin değerlendirilmesi ayrı bir konu olmakla birlikte Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokma planı da başarılı olmuş olur. Bununla birlikte savaşın zaten bitiş dönemlerinde olması, savaş ilanının sıcak harbe iştirakten ziyade dünyadaki yeni denge arayışlarında taraf olmak yönünde önemli bir karar olması yönünden öteye geçmediği söylenebilir.

Yalta Konferansı toplanmasından bitişine kadar dünyada ve Türkiye'de basında da ilgi odağı olmuştur. Konferans öncesinde Ünlü Fransız Generali Charles De Gaulle, biraz da konferansa davet edilmemesinin rahatsızlığı ile Konferansı dünyanın paylaşılması⁸¹ olarak takdim etmiştir. Gaulle'nin ifadeleri doğrultusunda konferansın sonuçlarına bakıldığında bu durumun aslında rahatlıkla görülmekte olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte Yalta Konferansı'ndan Avrupa'da "Yalta Paylaşımı" diye bahsedenler de olmuştur. Hatta "Soğuk Savaş" dönemindeki tüm paylaşımın temeline "Yalta" vardır ifadeleri genel kabul görmüş bir durum haline bile gelmiştir.⁸²

⁷⁹TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Olağanüstü İnikad, 23 Şubat 1945 Cuma, Cilt: 15, s.126.

⁸⁰T.C. Resmi Gazete, 24 Şubat 1945 Cumartesi, Sayı: 5940. TBMM'nin aldığı bu karar hemen Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Yayınlanan bu kararda şu ifadeler geçmiştir: "Başbakanın ve Hariciye Bakanının verdiği izahat dinlendikten sonra Cumhuriyet Hükümeti'nin teklifi veçhile Almanya ve Japonya'ya harp ilanı ve aynı zamanda 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesine Türkiye'nin katılmasına (401) oyla yani mevcudun ittifakıyla karar verilmiştir."

⁸¹Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği Tarih Bülteni, Aralık 2002, s. 88, (Yayın No: TÜSİAD- T/2002/ 12 /337).

⁸²Mehmet Bülent Uludağ, Dünya Siyasi Tarihi, Kriter Yayınları, İstanbul, 2011, s. 203.

Konferansın sonuçları değerlendirildiğinde, Müttefikler tam anlaşma sağlayarak savaşı ve devamındaki barış sürecini birlikte götürmeye karar vermişlerdir. İstedikleri gibi dünyayı şekillendireceklerinin kararını birlikte almışlardır: “*Bir bölgeyi işgal eden, kendi sistemini dayatır.*” Bu ifadeleri kullanan Stalin⁸³ konferansta ülkesini çok önemli bir noktaya taşımıştır. Yalta Konferansı’nın kazananının Sovyet Rusya olduğu ifade edilmektedir. Konferanstan çok büyük çıkarlar elde ederek çıktığı, dolayısı ile diğer devletlerin aleyhine olacak bir durumun doğmasına sebep olduğu da ayrıca öne sürülmektedir.⁸⁴

Konferans boyunca Başkan Roosevelt’in yanında bulunan kızı Anna Roosevelt, kardeşinin kaleme aldığı hatıralarında babasının konferans dönüşü annesine söylediği şu tarihi sözleri nakletmiştir:

*“Kırım’dan yayınladığımız şu tebliğe bak, yürümekte olduğumuz yolu katileştirip tespit ediyoruz. Yalta’dan Moskova’ya, San Francisco’dan Mexico City’ye, Londra’ya, Washington’a, Paris’e. Bir gün Berlin’den de bahsetmeyi unutmayacağız. Harp, bir dünya harbi olmuştu, sulhu de bir dünya sulhu yapmak işine başlamış bulunuyoruz.”*⁸⁵

Yalta Konferansı’nı bir dünya savaşı ölçüsünde önemli gören Roosevelt, Yalta dönüşünden hemen sonra hastalığı daha da ilerlemiş, 12 Nisan 1945 tarihinde ise ABD’de hayatını kaybetmiştir. İfadelerinde bahsettiği, bir gün olacağını düşlediği Berlin’i ise görememiştir.

Yalta’da alınan en önemli bir karar hiç şüphesiz 1945 yılı Nisan ayı sonu itibariyle ABD’nin San Francisco Eyaleti’nde toplanacak olan Birleşmiş Milletler (BM) Konferansına sadece 1 Mart 1945 tarihinden önce Mihver Devletlere (Almanya-Japonya) savaş açmış devletlerin katılacak olmasıdır. Türkiye bunu, İngiltere’nin talebi doğrultusunda hemen gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda TBMM’den ilgili karar çıkartmış⁸⁶ ve Türkiye, Birleşmiş Milletler Konferansı’na kurucu üye olarak katılabilme hakkını elde etmiştir.⁸⁷

⁸³J. M. Roberts, a. g. e. s. 395.

⁸⁴Haydar Çakmak, **Avrupa Güvenliği**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 112.

⁸⁵Elliot Roosevelt, **İfşa Ediyorum, Atlantik, Kazablanka, Kahire, Tahran, Yalta Konferanslarının İç Yüzü**, (Çeviren: Semih Yazıcıoğlu), Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, (t.y.) s. 182.

⁸⁶T.C. Resmi Gazete, 24 Şubat 1945 Cumartesi, Sayı: 5940; TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Olağanüstü İnikad, 23 Şubat 1945 Cuma, Cilt: 15, s.126.

⁸⁷Oran, a. g. e. s. 472.

1.1.4. Potsdam Konferansı (17 Temmuz–2 Ağustos 1945)

Müttefikler, Yalta Konferansı ile aslında dünyanın nasıl şekilleneceğini, düşünülen barış şartlarının nasıl yapılacağını, savaş sonu kurulacak uluslararası bir örgütün (BM) nasıl ve ne şekilde işleyeceğini büyük ölçüde belirlemişlerdi.⁸⁸ Bununla birlikte bazı konular daha kapsamlı görüşmek için ya da teknik çalışmaya ihtiyaç duyulduğundan heyetler bazında görüşmelere bırakılmıştı. Polonya ve Boğazlar gibi konular bunlardan ikisidir. Bu iki konunun da rahatlıkla çözüleceği, tekrar liderler seviyesinde Yalta Konferansı benzeri bir zirveye ihtiyaç duyulmayacağı düşünülüyordu. Fakat işlerin tam olarak belirlenen ve beklenen şekilde yürümeyeceği Polonya konusunda net olarak ortaya çıkmıştır. Polonya konusunda heyetler bazında yapılan çalışmalarda SSCB'nin tam kontrol sağlamaktan da öteye geçerek orada bir uydu bölge oluşturma isteği, Churchill'i harekete geçirmiştir. Churchill, Roosevelt'e konuyu açarak tekrar liderler zirvesi şeklinde bir konferans tertip edilmek suretiyle bu ve diğer ihtilafli konularda baş başa görüşmelerle işin çözülmesi konusundaki önerisini iletmiştir.⁸⁹ Churchill'in bu önerisini değerlendiren Roosevelt, tüm dikkatini San Francisco'daki konferansa odakladığından konu bir süre boşlukta kalmıştır. Churchill, Yalta benzeri düşündüğü konferansın hemen yapılmasını istemekte, hatta San Francisco Konferansı öncesi, mümkün olursa Londra'da toplanmayı arzu etmektedir. Fakat beklentiler gerçekleşmemiş, konferansın toplanması San Francisco'daki BM Konferansının sonrasına kalmıştır.

Potsdam Konferansı öncesi hem dünyada hem de ABD'de önemli olaylar gerçekleşmiştir. Başkan Roosevelt 12 Nisan 1945 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Amerikan anayasası gereği yerine Başkan Yardımcısı Harry S.Truman geçmiştir. 25 Nisan 1945 tarihinde ABD San Francisco'da BM Konferansı toplanır. 28 Nisan 1945'te ise İtalya'da Mussolini düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmüştür. (İtalya

⁸⁸ABD'nin Batı Eyaletlerinden biri olan San Francisco'da Birleşmiş Milletler Konferansı için 1945 yılının Nisan ayı sonlarında, Müttefik Devletler öncülüğünde büyük bir konferansın toplanacağı kararı Yalta Konferansında büyük ölçüde alınmıştı. Bu kararlar birlikte işleyişin nasıl olacağı da büyük ölçüde belirlenmiştir. Konferansa katılma şartları olarak da Mihver Devletlerden olan ve hala savaş sürdüren Almanya ve Japonya'ya 1 Mart 1945'ten önce savaş ilan etme şartı getirilmiştir. Bununla birlikte Potsdam Konferansı tarzı bir birlikteliğe ihtiyaç duyulmayacağı düşünülüyordu. Fakat daha sonra ortaya çıkan gelişmeler liderler zirvesini zorunlu kılmış, toplanması ise ancak San Francisco Konferansı sonrasında, yani Birleşmiş Milletler Antlaşmasının yapılmasından sonra gerçekleşmiştir.

⁸⁹Kamuran Gürün, **Savaşın Dünyası ve Türkiye: 3, Savaş 1939-1945**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 539-540.

daha önce savaştan çekilmişti). 30 Nisan 1945'te bu sefer Almanya Lideri Adolf Hitler Berlin'de intihar ederek yaşamına son vermiştir.⁹⁰ 7 Mayıs 1945'te ise Almanya Müttefik güçlerin tüm şartlarını kabul ederek savaşı resmen sona erdirmiştir.⁹¹ Kısacası Potsdam Konferansı öncesi Avrupa'da savaş sona ermiş ve kontrol tamamen müttefik güçlere geçmiştir. Bunun rahatlığı ile Konferans Berlin yakınlarındaki Potsdam şehrinde toplanmıştır.⁹²

Konferans toplanmadan yaşanan tarihi gelişmelere, ilginç bir durum da konferans görüşmelerinin devam ettiği sırada eklenmiştir. İngiltere Başbakanı Churchill, kendisini kesin favori olarak gördüğü ülkesinde yapılan seçimleri ve başbakanlığı kaybetmiştir. Bunun sonucu olarak konferansın ikinci kısmına İngiltere'yi temsilen yeni başbakan sıfatıyla Clement Richard Attlee katılmıştır.⁹³

Potsdam Konferansı Truman, Churchill, Stalin olmak üzere Berlin'de 17 Temmuz 1945 tarihinde toplanmıştır. Konferansta gündem, ağırlıklı olarak savaş sonu Almanya'nın durumu, Almanya'nın farklı bölgelere ayrılması, Nazilerin tasfiyesi ve cezalandırılmaları, Alman silahlı birliklerinin dağıtılması, savaş tazminatı, Avusturya'nın ayrı bir devlet olarak ortaya çıkartılması, Polonya'nın durumu, İtalya, İspanya, İran ve Türk Boğazları konularında olmuştur.

Konferanstaki en önemli konularından biri ise, Almanya ve Polonya'nın ardından hiç şüphesiz ki Türkiye Boğazları konusu olmuştur. Yalta Konferansı'nda bu konuda belirli bir ölçüde fikir birliği zaten oluşmuştu. Fakat karar Yalta'da alınmamış, özellikle Roosevelt'in mesafeli yaklaşımı ile konu daha sonra heyetler bazında yapılacak toplantılarla ileri tarihlere bırakılmıştı.

⁹⁰Alman Lideri Adolf Hitlerin intihar etmesi şüphesiz dünya için önemli bir gelişmedir. 1939 yılında Polonya'nın Hitler tarafından işgali ile başlayan savaşın Avrupa'da fiili olarak sona ermesini sağlamıştır. Dünyada yankı bulan Hitler'in ölümünü Türkiye'de halk ancak 2 Mayıs 1945 tarihinde ölümünden üç gün sonra öğrenebilmiştir. **Ulus**, 2 Mayıs 1945, s. 1. Gazete okuyucularına birinci sayfadan, Hitler'in Berlin'de öldüğünü Alman Radyosu bildirmiştir diyerek duyurmuştur.

⁹¹**Akşam**, 8 Mayıs 1945, s. 1. Almanya'nın resmen savaş dışı kalarak II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da bitmesi kuşkusuz Türkiye'de ilgi ve sevinçle karşılanmıştır. Savaşın neredeyse tamamen dışında kalan Türkiye'deki sevinç gazetelere yansımıştır. Akşam Gazetesi 1. Sayfasından olayı: "*Avrupa Harbi sona erdi, bütün dünyada şenlik var, insanlığın zaferi, Avrupa'nın büyük günü 8 Mayıs 1945, memleketimizde 2 gün şenlik var, İstanbul boyarda bayraklarla donatılacaktır*" şeklindeki manşet ve haberlerle okuyucularına duyurmuştur.

⁹²Potsdam, Bugün Almanya'nın Berlin Kentinin yakınlarındaki bir bölgenin adıdır. Konferans tarihlerinde SSCB etkinliği altındaki komünist idarenin kontrolü altında önemli bir yerdir. Savaş sonunda yapılan antlaşmayla Almanya Doğu ve Batı Almanya diye ikiye bölünmüş, Doğu Berlin SSCB etkisinde kalmıştır. SSCB'nin dağılmasına yani Soğuk Savaş'ın sonuna kadar da bu özelliğini sürdürmüştür.

⁹³Gürün, **Savaşın Dünya ve Türkiye: 3, Savaş 1939-1945**, s. 548.

Potsdam Konferansı'nda Türkiye'den sadece Boğazlar konusunda bahsedildiği ifade edilmiştir.⁹⁴ Ancak, Boğazların her iki yakasında üs için toprak talepleri de buna bağlantılı olarak gündeme taşınmıştır. Konferansta Boğazlar konusunu ilk açan ise Churchill olmuştur. Churchill, Yalta sonrası Türk-SSCB Dışişleri Bakanları arasındaki görüşmelere de atıf yaparak Türkiye'nin yaşadığı derin endişeyi anlatmış, SSCB'nin tutumunu netleştirerek bu konferansta açıklığa kavuşturması gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁵ Churchill, Potsdam Konferansı öncesi konuya iyi hazırlanmış ülkesinin Dışişleri Bakanı Eden ile sürekli konu hakkında görüşmüş ve raporlar almıştır. Eden, Churchill'e sunduğu bu raporlarda Türkiye (Boğazlar) konusunda SSCB'ye verilecek tavizlerin, onların İran ve Ortadoğu konusundaki sonu gelmez istekleriyle karşılımlarına tekrar çıkacağını anlatmıştır.⁹⁶

Churchill'in Boğazlar konusunda bildiği diğer bir diğer husus ise SSCB'nin 7 Haziran 1945 tarihinde Türkiye'ye verdiği nota ile iki istekte bulunmasıdır.⁹⁷ Bu istekleri iyi bilen Churchill konferanstan önce Molotof'un tek taraflı istekleri ile karşılaşmıştır. Konferansın ertesi günü benzer görüşlerin bizzat Stalin tarafından da dile getirilmesiyle konu anlaşma noktasından uzaklaşmaya başlamıştır. Bunun üzerine Truman, toprak (üs) konusunun iki devlet arasında anlaşarak çözülmesini, fakat Boğazlar ve Karadeniz konusunun ABD'yi ve tüm dünyayı ilgilendirdiğini belirterek net tavrını ortaya koymuştur.⁹⁸ Truman'ın gösterdiği bu tavır sonucunda konu tekrar görüşülmemekle birlikte sonuç bildirgesinde üç devletin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin değişmesinde hemfikir oldukları, fakat bunu her bir

⁹⁴Ahmet Şükrü Esmel, **Yeni Türkiye**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1959, s. 96.

⁹⁵Faruk Sönmezoğlu, **İki Savaş Sırasında ve Sonrasında Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s. 482.

⁹⁶Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997, s. 27.

⁹⁷Sönmezoğlu, **a. g. e.** s. 480. 7 Haziran 1945 tarihli SSCB notasında, Boğazlar konusunun yanında bir isteğin daha yer aldığı ifade edilmektedir. O isteğinde, SSCB'nin Kars ve Ardahan yörelerinin Çarlık Rusya'sına ait topraklar olduğu ve kendilerine iade edilmesi gerektiği gerçeğidir. SSCB, bu toprakların kendisine bırakılması halinde 1925 tarihli dostluk ve saldırmazlık anlaşmasını yenileyeceğini belirtmiştir. SSCB'nin Boğazlar konusundaki istekleri ise Boğazların ortak savunulması, bu amaçla kendisine Türk topraklarından üsler verilmesi şeklinde olmuştur. SSCB, Boğazlar konusunda yapılacak düzenlemelerde ve Montrö Antlaşması'nın tadilinde ortak hareket etme konularında garanti istemiştir.

⁹⁸Harry S. Truman, **Hatıralarım**, (Türkçesi: Cihat Baban-Semih Tuğrul) Ulusal Basımevi, Ankara, 1968, s. 182. Truman hatıralarında, Boğazlar konusunun açıldığı oturumların tartışmalarla geçtiğini ifade etmektedir. Görüşmelerin birinde Boğazların milletlerarası garanti sistemine dâhil olmasını zaruretle istediğini, geçişlerin serbest olması gerektiğini söyleyerek sadece bir devlete fazladan ayrıcalık tanınarak üstünlük verilemeyeceğini, statünün belirlenmesinde ev sahibi ülke ile komşu ülke tanımına karşı olduğunu net olarak ifade ettiğini söylemektedir. Truman'ın bu net açıklamasında kastettiği ülkenin ise SSCB olduğu açık olmakla birlikte bu isteğin SSCB Devlet Başkanı Stalin ve Dışişleri Bakanı Molotof tarafından olumsuz karşılandığı rahatlıkla tahmin edilebilmektedir.

devletin ilgili ülke olan Türkiye Cumhuriyeti ile ayrı ayrı görüşerek çözmeleri gerektiği şeklinde bir ifade yer almıştır.⁹⁹

Konferansın bitiminin hemen sonrasında ise ABD, 6 ve 9 Ağustos 1945 tarihlerinde olmak üzere Japonya'ya 2 adet atom bombası atarak savaşı fiilen bitirmiştir. Japonya'ya atılan ve savaşı sonlandıran bu iki atom bombasının atılmasının kararı Potsdam Konferansı ile birlikte verildiği düşünülse de bu konuda bağlayıcı kararın temel noktasının Yalta Konferansı olduğunu ifade edilmektedir.¹⁰⁰ Bombaların atılması Japon tarihi için kara bir gün olmuştur.¹⁰¹ Bombalardan kısa bir süre sonra da Japonya, resmi olarak savaşı bitiren antlaşmayı imzalamıştır.

Potsdam Konferansı'nın sonuç bildirgesinde Boğazlar konusunda ortaya çıkan bu durum Türkiye tarafından kabul edilmekle birlikte¹⁰² sonrası için ülkede hareketlilik başlamış olur. Türkiye açısından savaş sonu yeni dengelerin oluşması konusundaki net durumlar daha belirgin olarak ortaya çıkmaya başlar. Boğazlar konusunda ilgili her devletin Türkiye ile birebir görüşecek olması kararı işlemeye başlar. Bu konuda ABD, Türkiye'ye bir nota vererek Boğazlar konusunda, Montrö Antlaşması'nın tadili yönünde toplanacak olan konferansa katılıma hazır olduğunu bildirir.¹⁰³ Fakat üç devletin birebir Türkiye ile görüşecek olması kararının aslında SSCB açısından önemli bir kazanç olduğu dile getirilmiştir.¹⁰⁴ Bu kararın diğer iki devletin herhangi bir statü değişikliği talebi olmadığı için değişiklik talep eden SSCB açısından bir fırsata dönüştürmeye zemin hazırladığı öne sürülmüştür. Aslında SSCB'nin sadece Boğazlar konusunda değil tüm konularda kazançlı olduğu ifade edilmekle birlikte ABD'nin hesapsız ve ölçsüz olduğu, gereksiz yere Stalin'e taviz verdiği diğer dile getirilen hususlar olmuştur.¹⁰⁵

⁹⁹Haluk Ülman, **İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Ankara Üniversitesi, SBF Yayınları, Ankara, 1961, s. 60-62.

¹⁰⁰T. E. Vadney, **The World Since 1945**, Penguin Books, Harmondsworth Middlesex, England, 1987, s. 36-37.

¹⁰¹**Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1945, s. 1.

¹⁰²Zehra Önder, **II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası**, (Çeviren: Leyla Uslu), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 306.

¹⁰³Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1968, s. 296-297.

¹⁰⁴**Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1945, s. 1. Potsdam Konferansı'nın esas galibinin SSCB olduğu ifade edilmektedir. Yalta ve Potsdam Konferansları için gerek dünyada gerek Türkiye'de bu durum çokça dile getirilmiştir. Türk basınında en belirgin başlık Cumhuriyet Gazetesi tarafından o gün atılmış ve SSCB'nin açık bir zaferinden söz edilmiştir.

¹⁰⁵Georges Lestien-Roger Cere, **İki Dünya Savaşı**, (Çeviren: Nihan Önel), Varlık Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 244; Orhan Bahattin, "II. Dünya Savaşı İnsanlık Tarihinin En Kanlı Harbi", **Hayat Tarih Mecmuası**, Haziran 1965, Sayı: 5, s. 26. Hayat Tarih Mecmuası'nda yayınlanan yazıda, ABD'nin

Potsdam Konferansı sonrası Türkiye üzerinde Boğazlar konusundaki baskılar 1945¹⁰⁶ ve 1946 yıllarına damgasını vurmuştur.¹⁰⁷ Amerika'nın Ankara Büyükelçilik görevlilerinden Eric Wendellin, Türkiye üzerinde beliren Sovyet tehdidini raporlaştırıp Washington'a gönderdiği raporunda: "*Türkiye, Sovyetler'in Boğazların savunmasını birlikte yapalım teklifini ve bu yolla ortak savunma projesini kendi egemenlik anlayışına bir tehdit olarak algılamıştır.*"¹⁰⁸ İfadelerini kullanmıştır. Bu durum Türkiye'nin kendini tehdit altında gördüğünün bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Türk-Sovyet ilişkileri 1953 yılında Stalin'in ölmesini takiben SSCB'nin resmi olarak Türkiye'den toprak ve üs taleplerinin olmadığını bildirmesi¹⁰⁹ ile birlikte kısmi olarak düzelmişse de yaşanan güven kaybının derinlikli olması ilişkileri son derece olumsuz etkilemiştir. Bu güven ve moral¹¹⁰ kaybı bir türlü tamir edilememiş, Türkiye tam olarak Batı'ya eklenmemiştir.¹¹¹ SSCB'nin ve temsil ettiği ideolojisinin etkisi Türkiye'de belirli zamanlarda gençlik

(Roosevelt'in) SSCB'ye karşı son derece yumuşak davrandığı özellikle Yalta Konferansı'nda Stalin'e teslim olduğu, Potsdam Konferansı'nda Başkan Truman'ın bunu devam ettirdiği anlatılmaktadır. İlginç olan bir diğer durum ise ABD Başkanı Roosevelt'in fotoğrafının yer aldığı tüm sayfalarda fotoğrafın hemen altında "*Roosevelt: II. Dünya Savaşı'nda Ruslara büyük tavizler veren ADB Başkanı*" ifadesinin geçmesidir. Farklı kaynaklarda sık sık karşılaşılan bu durumun temel nedeninin o dönem Ruslara karşı ülke genelinde oluşturulmaya çaba gösterilen olumsuz bakış açısının etkili olduğu değerlendirilmektedir.

¹⁰⁶Haluk Ülman, **a. g. e.** s. 73-75. 2 Kasım 1945 yılında yaşanan önemli gelişmelerden biri de ABD'nin Türkiye'ye verdiği notadır. Bu notada ABD Boğazlar konusunda toplanabilecek bir konferansa kesinlikle katılmak istediğini ve kendisine mutlak surette haber verilmesini ister. ABD'nin bu tutumu SSCB'nin Türkiye üzerinde Boğazlar konusunda yapmış olduğu yoğun baskıyı kırma amacını da taşır. Bu tutumuyla ABD, SSCB'nin tek taraflı adım atarak bölgedeki tüm kontrolü eline geçirmesinin de önüne geçmeyi amaçlamıştır. Fakat SSCB baskısı hafiflememiştir. Bununla birlikte ABD'nin Türk egemenliğine ters düşecek bir sürecin içinde olmayacağı hususu anlaşılmalı, sonraki yaşanan süreçler ABD'nin Türkiye yönünde tavır aldığını net olarak ortaya çıkarmıştır.

¹⁰⁷**Akşam**, 8 Ocak 1946, s. 1; **Vakit**, 23 Ağustos 1946, s. 1. Bu yıllarda SSCB'nin istekleri gazetelere defalarca konu olmuştur. Bunlardan biri olan Akşam Gazetesi'nin manşet haberinde SSCB'nin Türkiye'den istekleri bakın neymiş denerek; 1. Stratejik noktaların işgali 2. Dost bir hükümetin işbaşına gelmesi şeklinde verilmiştir. Bu konudaki haberlerden biri de Vakit Gazetesi'nin manşetinde yer almıştır. Vakit ise, SSCB notasına cevap verildi diyerek, SSCB'nin Türkiye'ye yaptığı bütün isnatların reddedildiğini yazmıştır.

¹⁰⁸**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 18 Ekim 1955, NND 887428, Record Group 59, Box 3731, Eric Wendellin, Amembassy, Ankara, Briefing Paper of Turkey, Foreign Service Despatch.

¹⁰⁹**BCA**, 30 Mayıs 1953, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 61, Dosya Gömlek: 376, Sıra: 17, Dosya no: E4, Konu: "Sovyet Rusya Hariciye Bakanı M. Molotof'un Türk-Rus ilişkileri hakkında beyanatına dair." SSCB, 30 Mayıs 1953 tarihli notası ile İkinci Dünya Savaşı yılları ve ardından gelen dönemde ortaya çıkan tüm taleplerinden vazgeçtiğini resmen Türkiye'ye bildirmiştir.

¹¹⁰Cemil Hasanlı, **Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1953**, (Çeviri: Ali Asker), Bilgi Yayinevi, İstanbul, 2011, s. 310. Yaşanan moral bozukluğu Türkiye'de ciddi boyutlarda olmuştur. Devlet adamlarında yaşanan bu güven kaybı halkta da tam olarak kendini hissettirmiştir. Özellikle halk arasında Ruslara duyulan öfke ileri boyutlara varmıştır. İsmet İnönü'nün, 1946 yılı genel seçim çalışmaları için Türkiye'yi dolaştığında bu konudaki korkuyu bizzat gördüğü, halka moral verme yoluna gittiği ifade edilmiştir.

¹¹¹Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, s. 87.

ve işçi hareketleriyle ancak kendini gösterebilmiştir. Bununla birlikte SSCB'nin, ABD'nin ve İngiltere'nin Türkiye'de sağlamış olduğu, günümüzde de devam eden güven ve itibarına hiçbir zaman ulaşamadığı da dile getirilmektedir. Bölgesel başta olmak üzere küresel ölçekte dengelerin şekillenmesinde SSCB'nin bu tutumunun etkili olduğu iddia edilen önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra gelişen olaylar özellikle de gelecek 20 yıllık süreçte bir Sovyet–Amerikan amansız rekabetine sahne olmuştur.¹¹² Bu rekabete uyum konusu ise esas dengeleri belirleyen bir unsur olduğu söylenebilir. Büyük bir ölçüde de bu rekabetin günümüzde hala dengeleri etkin ölçüde belirlediği ayrıca ifade edilebilir.

1.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI KURULAN ULUSLARARASI ÖRGÜTLER–YENİ BLOKLAŞMALAR VE SAVUNMA SİSTEMLERİNİN OLUŞUMU

1.2.1. Birleşmiş Milletler (BM)

1.2.1.1. BM'nin Kuruluşu, Yapısı ve İşleyiş Sistemi

İkinci Dünya Savaşı'nın Almanya'nın Polonya'yı işgali ile resmen başlaması tüm dünyada geniş bir yankı ve endişe uyandırmıştır. Bundan daha önemlisi ise savaşı başlatan Almanya'nın durumu ve bu saldırgan tutumuna nasıl eriştiği konusudur. Bu durumu göz önünde bulundururken I. Dünya Savaşı'nın sonuçları ve imzalanan ağır antlaşmalara göz atmakta özellikle fayda vardır.¹¹³ Nazizm anlayışının Alman toplumunda kendine yer bulmasında Almanlara dayatılan bu çok ağır şartların etkisi olduğu ifade edilebilir.

¹¹²Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, (1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1990, s. 437.

¹¹³Oral Sander, **a. g. e.** s. 16-21. I. Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri olan dönemin hegemon güçlerinin Almanya ile imzaladıkları Versay Barış Antlaşması, şartları itibariyle Alman halkının ve devlet adamlarının son derece tepkisini çekmiştir. Bunun sonuçlarından biri olarak Almanlarda ulusçuluk fikri son derece gelişmiş, onur kırıcı ve ağır şartların politika zeminine çekilerek istismar edilmesi ile süreç diktatörlüğe kadar ulaşmıştır. Devam eden süreçte ise hem Almanya'nın hem de dünyanın büyük bir kısmının harap edilmesine kadar varabilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda kurulan Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvam)¹¹⁴ barışı koruyamamasında işleyiş yapısının da etkisi ifade edilmektedir. Zamanla bir Avrupa örgütü yapısına dönüşen Milletler Cemiyeti, 28 Nisan 1919 tarihinde kurulmuştur. Cemiyeti ilk önce İngiltere, Fransa, İtalya gibi Avrupa'nın öncü devletleri kurmuştur. Cemiyete sonraları Almanya ve SSCB'de katılmakla birlikte ABD hiçbir zaman cemiyete üye olmamıştır.¹¹⁵ Almanların Eylül 1939'daki Polonya'yı işgali ise Milletler Cemiyeti'nin fiili olarak bitişi şeklinde algılanmıştır.

Savaşın tüm şiddetiyle sürdüğü dönemlerde barışı korumak adına yeni bir örgüt kurulması yönündeki çaba Roosevelt ile Churchill'den gelmiştir. Bunun ilk işaretini 14 Ağustos 1941 tarihinde yayınladıkları Atlantik Bildirisi ile vermişlerdir.¹¹⁶ Bu ilk bildiriye 1 Ocak 1942'de Washington D. C.'de Mihver Devletlere (Almanya, Japonya, İtalya) cephe almış 26 devlet tarafından imzalanan BM¹¹⁷ Bildirisi takip etmiştir. 1 Kasım 1943 tarihinde, Moskova Konferansı'nın¹¹⁸ son günü imzalanan bildiride ise barışı sağlayacak örgütün bir an önce kurulması konusundaki fikir birliği ortak deklarasyona dönüşmüştür.¹¹⁹ Örgüte işlerlik kazandırma yönünde ilk çalışmalar ise Washington D.C. bölgesinde bulunan

¹¹⁴Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam), 1919'da Paris Versailles Sarayı'nda yapılan toplantı ile devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkları sulh yoluyla ve sürekli olarak halletmek için, ilk defa görevlendirilen milletlerarası teşkilâtın adıdır. Bu teşkilâtın isim babasının Osmanlı Sadrazamı Said Halim Paşa (1864-1921) olduğu da ayrıca bilinmelidir. Said Halim Paşa'nın yaşamı, fikirleri ve eserleri konusunda ayrıca bakınız: Said Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri** (Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul, 1991.

¹¹⁵Charles Chaumont, **L'organisation Des Nations Unies**, Presses Universitaires De France, Nancy, 1992, s. 6-10.

¹¹⁶Andre Maurois-Aragon, **İki Dev Yazar İki Ülkeyi Anlatıyor: Amerika ve Rusya**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 170-171. İki büyük devletin liderleri olan ABD Başkanı Roosevelt ve İngiliz Başbakanı Churchill Birleşmiş Milletler Antlaşması için düşünülen yasasının ilk tasarısı olan Atlantik yasasını belirlemişlerdi. Bunun ile özellikle Roosevelt'in "Dört Hürriyet" adını verdiği söz hürriyeti, vicdan hürriyeti, korkudan ve sefaletten kurtulma hürriyetlerini sağlamayı amaçlamışlardı. Yasanın ana ilkelerini kimsenin toprağına göz dikmemek, ulusların kendi yönetim biçimini seçmelerine saygı göstermek, hammadde edinme olanaklarında eşitlik, ekonomik işbirliği ve uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmaktan vazgeçmek şeklinde belirlemişlerdi. Ortak hazırlanan metinde aslında belirlene ifade biçimi temel amaç ve dünya için düşünülen statüyü bütün varlığıyla ortaya koymuştur. "*Birleşik Devletler ve Büyük Britanya yalnız Naziliği bir daha canlanmamak üzere yerle bir etmeyi değil, aynı zamanda da bütün halk topluluklarına etkin bir uluslararası örgütle, güvenlik içinde yaşamayı sağlayan olanakları verecek olan bir barış istemektedirler*" denilmiştir. Bu ilkeler bir yazılı metne dönüştürülerek imzalanmıştır.

¹¹⁷"Birleşmiş Milletler" ifadesinin bu bildiri ile ilk kez kullanılmış olduğu, daha önceki çalışma ve bildirilerde bu ismin geçmediği bilinmektedir.

¹¹⁸Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-2010**, Der Yayınları, İstanbul, 2010, s. 803-804: Moskova Konferansı ile SSCB, Birleşmiş Milletler çalışmalarına ilk kez katılmış olmaktadır. Konferans sonunda imzalanan bildiride yer alan Birleşmiş Milletler kuruluş çalışmalarına böylece imza koymuş olmaktadır.

¹¹⁹Seha L. Meray, **Uluslararası Hukuk ve Örgütler**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979, s. 270.

Dumbarton Oaks'da 21 Ağustos–7 Ekim 1944 tarihleri arasında yapılmıştır. Kurulacak örgütte işleyiş ve karar alma konusundaki anlaşmazlıklar ise Yalta Konferansı'nda giderilmiştir. Beş daimi üyeye tanınacak olan veto hakkı konusundaki sorunlar da kesin olarak aşılnca örgütün resmi olarak kurulmasında herhangi bir olumsuz durum kalmamıştır. Yalta Konferansı'nda belirlenen Almanya ve Japonya'ya 1 Mart 1945 tarihine kadar savaş açan devletlerin ancak, ABD'nin San Francisco eyaletinde düzenlenecek olan BM Konferansı'na katılabilecekleri şartı eklenince katılacak devletlerin sayısı da büyük ölçüde ortaya çıkmıştır. Böylece BM'nin kuruluş aşamasında kurucu devlet sayısı 50'ye ulaşmıştır.¹²⁰

San Francisco'da,¹²¹ gündemdeki tek konu olan BM'nin tüzüğünü¹²² hazırlamak üzere bir araya gelen 50 devlet, 25 Nisan 1945'te BM Antlaşması'nı onaylamışlardır. 111 maddelik bu anlaşma imzalanma sırasında ve görüşmelerinde büyüklerin kendi aralarındaki işleyişe ait birkaç konu hariç neredeyse önemli bir sorun yaşanmamış, şiddetli tartışma zemini oluşmamıştır. Bu da “Bir Amerikan Projesi” olarak dile getirilen BM Teşkilatı'nın işleyiş ve şartlarının daha önceden oluşturulduğu kanaatini pekiştirmektedir. Daha sonradan Adalet Divanı ile ilgili maddelerin de eklenmesiyle birlikte BM Antlaşması 24 Ekim 1945 tarihinde tüm imzalayan ülkeler¹²³ nezdinde yürürlüğe girmiştir.¹²⁴

¹²⁰Seha L. Meray, **a. g. e.** s. 271.

¹²¹Ahmet Emin Yalman, **San Fransisko'da Neler Gördüm**, Vatan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 1-2. San Francisco Konferansı tüm dünyada geniş yankı uyandırmıştır. Bu ilginin en yüksek olduğu ülkelerden biri de şüphesiz Türkiye olmuştur. 1 Mart 1945'ten önce Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiği için Konferansa katılma hakkı elde eden Türkiye, Konferansa Dışişleri Bakanı Hasan Saka önderliğinde geniş bir heyetle katılmıştır. Bu heyette bulunanlardan biri olan Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman, ilginin seviyesini de gösteren o günleri şöyle anlatmaktadır: “*Harb tufanının sonu görününce ortaya bir fikir çıktı: Toplanalım, konuşalım, sağlam bir emniyet binası kuralım. Bir daha dünya yüzünde gürültü, kıyamet kopmasın. Elli kadar memleket bu fikri ciddiye aldı. Murahhas, müşavir gönderdi. Bu teşebbüs nasıl sonuç verecek diye yakından göreyim diye ben de yollara düştüm. Seyahatimiz 5 Nisan 1945 günü gece yarısından beş dakika evvel Toros Treni ile Ankara'dan başladı. İstasyon mahşere dönmüştü. Seyahat evveli Dışişleri Bakanı Hasan Saka 2 yataklı vagonu dolaştı, nazik bir heyet reisi sıfatı ile selam ve selametler diledi.*” Ahmet Emin Yalman, seyahatin trenle Kahire'ye, oradan da uçakla Amerika'ya olduğunu, toplamda üç aylık bir süreçte yapıldığını anlatır. Yalman yazılarında ayrıca Amerika'dan son derece övücü bir lisanla bahsederek, gördüğü inanılmaz ilerleme ve modernlik konusundaki hayranlığını ifade etmektedir.

¹²²**Uluslararası İlişkiler Tarihi, Diplomasi Tarihi**, Cilt 5, (Ed. A. A. Gromko, İ. N. Zemskov, V. A. Zorin, V.S. Semyonov, M.A. Harlamov), (Çev. Ali Rıza Dırık), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 500.

¹²³Türkiye, 15 Ağustos 1945 Tarih ve 4801 Sayılı Kanunun Resmi Gazete'de ilan edilmesi ile BM Antlaşmasını onaylamıştır. **Resmi Gazete**, Sayı: 6092, 24 Ağustos 1945.

¹²⁴**Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, (Editörler: Şaban H. Çalış-Birol Akgün-Önder Kutlu), BM: Birleşmiş Milletler, Şaban H. Çalış-Kürşat Kan, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2006, s. 42-43.

BM Antlaşması'nın imzalandığı gün, katılımcı 50 devlet, geçici anlaşmalar imzalayarak, bir hazırlık komisyonu kurmuşlardır. Komisyon çalışmalarını bitirerek Genel Kurul ilk toplantısını 10 Ocak 1946 tarihinde Londra'da yapmıştır. Genel Kurul toplanması ile diğer kurulların seçimleri yapılmıştır.¹²⁵ Genel sekreter seçimi yapılmış, BM'nin bundan sonraki merkezinin ABD'nin New York şehri olacağına kararı alınmıştır. 14 Aralık 1946 tarihinde New York'ta bir toplantı yapılarak sistem işlemeye başlamıştır.¹²⁶ BM'nin günümüzde de devam eden mevcut merkezi New York'un dışında, İsviçre'nin Cenevre, Avusturya'nın Viyana, Kenya'nın Nairobi şehirlerinde birer çalışma ofisleri bulunmaktadır.

BM Antlaşması'nda belirlenen esaslar çerçevesinde işleyiş yapısı şu şekilde oluşmaktadır:

Güvenlik Konseyi; 15 üyeden oluşmaktadır. Bu üyelerden beş tanesi daimi üye statüsündedir. Daimi üyelerin veto etme hakları vardır. Diğer Güvenlik Konseyi üyeleri belli yıl aralıkları ile Genel Kurul'da yapılan seçim ile seçilirler.¹²⁷ Daimi üyelerden birinin (ABD, İngiltere, Rusya, Çin, Fransa) kabul etmediği hiçbir madde Güvenlik Konseyi'nden geçemez ve işlerlik kazanamaz.¹²⁸ BM'nin kuruluşundan günümüze daimi üyelerin veto hakkı tartışma konusu olagelmıştır. Bu konuda yaşanan tartışma kuruluşundan beri sürüp gitmektedir.

Genel Kurul; Üye devletlerin hepsi bu kurulda yer alır. Her devlet bir oy hakkına sahiptir. Önemli konularda üçte iki çoğunluk aranır. Diğer kararlarda salt çoğunluk yeterli olur. Genel Kurulda üye ülkelerin daimi temsilcileri bulunur.

Sekreterlik; BM'yi işleten yapı genel sekreterliktir. Uluslararası Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal İşler Konseyi diğer önemli ana yapılanmasıdır.

¹²⁵ **BCA**, 20 Ocak 1947, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 222, Dosya Gömlek: 499, Sıra: 16, Dosya No: 401, Konu: "Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey üyeliğine seçilmesi." Türkiye, BM Genel Kurulu'nun 12 Aralık 1946 tarihli, 59. Genel oturumunda, İktisadi ve İçtimai Konsey üyeliğine seçilmiştir. Bu kararın uygulaması 1 Ocak 1947 tarihinde başlayacak olup süresi 2 yıl olarak belirlenmiştir.

¹²⁶ Mehmet Gönübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, 2. Baskı, s. 180.

¹²⁷ **BCA**, 8 Kasım 1946, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 42, Dosya Gömlek: 252, Sıra: 12, Dosya No: C1, Konu: "Maraş Milletvekili Kamil İdil'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne aday olarak girdiği halde neden seçimlerin kaybedildiğinin sebepleri hakkında önergesi." CHP Grup Başkan Vekili olan Şemsettin Günaltay bu önergeyi sahiplenmiş ve genel bir konuşma yapılmasını desteklemiştir. Bu belgeden Türkiye'nin aday olup kazanamadığı bilgisi edinilmiştir.

¹²⁸ Uğur Özgöker, **Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 18.

1.2.1.2. BM'nin Barışı Korumadaki Rolü ve Etkisi

BM Antlaşması 26 Haziran 1945 tarihinde onaylanıp işlerlik kazanmıştır. İlgili maddeler onaylanmadan önce BM kendini şu şekilde bir giriş metni ile tanımlamıştır:¹²⁹

“Bir insan ömrü içinde iki kere beşeriyete tarifi olunmaz acılar yükleyen harp belasından geleceğin nesillerini korumaya, insanın ana haklarına, şahsın haysiyet ve değerine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi büyük ve küçük milletler için de hak eşitliğe olan imanımızı yeniden ilan etmeğe, adaletin muhafazası ve antlaşmalarla devletlerarası hukukun diğer kaynaklarından doğan vecibelere saygı gösterilmesi için gerekli şartları yaratmağa, ilerlemeği daha iyi şartlarda kolaylaştırmağa, iyi komşuluk içerisinde birbirimizle barışık yaşamağa, barış ve güvenlik için kuvvetlerimizi birleştirmeğe, müşterek menfaatler doğrultusunda, icabına silahlı kuvvetlerin kullanılmasını sağlayan prensipleri kabul etmeğe, tüm milletlerin ekonomik ve sosyal ilerlemesini kolaylaştırmağa azmetmiş olan biz, BM halkı bu amaçları gerçekleştirmek için gayretlerimizi beraberce sarf etmeğe karar verdik. Buna binaen San Francisco şehrinde toplanıp usulüne uygun olarak oluşan bu temsilciler BM Antlaşmasını kabul etmişler ve milletler arası bir teşkilat kurmuşlardır.”¹³⁰

Milletlerarası siyasi teşekküller daha çok zorlamayı gerektirmeyen alanlarda başarılı çalışmalar yapmışlardır.¹³¹ Bu zorlama durumları hariç diğer durumdaki etkinliği ise tartışmalıdır. BM'deki bu yapısal sorun kendisini uzun süre devam ettirememiş ve anlaşmazlıklar kendini göstermeye başlamıştır. Aslında BM Antlaşması barışın ve güvenliğin daimi korunması konusunda kabul ettiği özellikle üç maddeyle bunu sağlamayı amaçlamıştır. Bu maddelerde; Uluslararası ilişkilerde kuvvete başvurma ve kuvvet tehdidinin yasaklanması, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözülmesi konusunda devletlerin taahhüt altına sokulması, gerektiğinde ortak tedbirlere başvurulması¹³² konusu ortak bir antlaşma maddeleriydi. Ancak hep vurgulanan ve ifade edilen “ortak” kelimesinin işlerlik kazanması kısa vadede bile mümkün olmamıştır.

¹²⁹ **Resmi Gazete**, 24 Ağustos 1945 Cuma, Sayı: 6092, s. 9237-9238.

¹³⁰ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmaları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965, s. 299.

¹³¹ İsmail Soysal, **a. g. e.** s. 392.

¹³² Ali L. Karaosmanoğlu, **İç Çatışmaların Çözülmesi ve Uluslararası Örgütler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1981, s. 50.

Anlaşmazlıkları çıkararak esas önemli konunun ise “veto hakkı” olduğu anlaşılmaktadır. Güvenlik Konseyi’ni tıkayan bu en önemli husus olan veto hakkını, SSCB’nin tüm durumlarda kullandığı ifade edilmektedir.¹³³ SSCB’nin, elde ettiği ve çıkarları doğrultusunda sonuna kadar kullandığı bu veto hakkı sayesinde Güvenlik Konseyi’nin bir yönüyle tam işlev sahibi olamadığı öne sürülmektedir. Aslında Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesinin büyük sorunlarda fikir birliğine varması pek nadir rastlanan bir durum oluyordu. Özellikle kendi çıkarlarına dokunuyor gözükten herhangi bir önerge görüşüldüğünde üyelerin hepsi veto hakkını kullanmaya hazırды. BM’de şart koşulan “Askeri İşler Komitesi” hiçbir zaman toplanamamıştır.

Güvenlik Konseyi’nin bir üyesinin çıkarlarına uygun olmayan askeri eylem kararı sadece 1950’de Kore’ye asker gönderilmesi konusunda olmuştur. Bu da BM Güvenlik Konseyi’ni SSCB’nin boykot etmesi ile alınmıştır. SSCB ise bu konuda hatasını anlamış böyle bir yanlışa bundan sonra düşmemiştir. BM’nin barışı korumadaki misyonu ancak beş daimi üyenin, ortak olarak bıkkın tavır içerisinde suların durulmasını istediği durumlarda ancak gerçekleşebilmiştir.¹³⁴ Dolayısı ile bu pek mümkün olamamıştır. Bu durum da başta ABD olmak üzere Avrupa Devletleri’ni yeni arayışlara yöneltmiştir. Bu arayışların NATO’yu doğuran etkenlerin en önemlilerinden biri olduğu söylenebilir. Ya da NATO’ya giden sürecin bahanesi olarak da kabul edilebilir.

Güvenlik Konseyi’ndeki SSCB vetosunun sorun olmaya başlaması aslında kendisini 1950 Kore olaylarından önce, 1946 ve 1947 tarihlerinde hissettirmişti. Yunanistan, Bulgaristan ve Arnavutluk’ta komünist hareket taraftarlarının faaliyetlerinin durdurulması konusunda BM Güvenlik Konseyi’nde uzun süren tartışmalar yaşanmıştır. 1948’de Çekoslovakya’da meydana gelen SSCB yanlısı darbeyi soruşturmak isteyen Güvenlik Konseyi karar tasarısının SSCB tarafından veto edilmesi de çok önemli bir sorun oluşturmuştur.¹³⁵ Konseyin bu karar alma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış, başkada bir adım atılamamıştır. Yaşanan bu

¹³³Mehmet Ali Kışlalı, **Sovyet Rusya ve Birleşmiş Milletler**, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 1965, s. 21: SSCB’nin veto konusundaki tavrı kendisi açısından ilkel bir durumdur. Bunu söylerken şunun belirtilmesi gerekmektedir. SSCB, Birleşmiş Milletlerin kuruluş aşamasında veto hakkı elde etme konusunda son derece hassas davranmış bu hakkı olmazsa olmaz bir ön şart olarak istemiştir. Böylece bu hakkına kavuşmuştur. Ancak SSCB San Francisco Konferansı’nda veto hakkını savunurken, kendisinin de Birleşmiş Milletlerde azınlıkta kalacağını iyi biliyordu. Bunun için Güvenlik Konseyi’nden kendi arzu ve prensibi olmayan kararların çıkmasını engellemiş olmaktadır.

¹³⁴Fernand Braudel Center, **“Birleşmiş Milletler Barışı Koruyabilir mi”**, Binghamton University, <http://www2.binghamton.edu/fbc/commentaries/index.html>, erişim tarihi: 02.05.2014.

¹³⁵Mehmet Ali Kışlalı, **a. g. e.** s. 23.

durum başta ABD olmak üzere BM Güvenlik Konseyi'nin diğer üyelerinde de endişeler oluşturmuştur. SSCB'nin, özellikle etki altına almayı düşündüğü alanlarda bu tarz veto girişimleri ile sonuç almaya çalışması ve etki alanını sürekli artırması en çok ABD yönetimini kaygılandırmış, derin endişe ve arayışlara sevk etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile dünyada oluşturulan bu yeni dengenin çatı kuruluşu olan BM'nin yapısal anlamda sorgulanmasına yol açmıştır.

BM'nin barışı koruma konusundaki etkisi ve rolü tartışmalı bir yönde değerlendirmeye tabi tutulabilir. Kimi yaklaşımlara göre BM, dünyada etkinliğini kuruluşundan itibaren devam ettiren bir örgüttür. Kimi yaklaşımlara göre ise BM, "hiç yoktan iyidir" şeklinde değerlendirilecek bir örgüttür.¹³⁶ Her iki yaklaşım da ortak düşünüldüğünde BM'nin bazı farklılıkları olmakla birlikte büyük ölçüde ABD'nin ekseninde hareket ettiği ifade edilebilir. Bu durum, ABD'nin, BM'deki etkili gücünü zaman zaman tartışma ve sorgulamalara konu yapsa da değişen hiçbir gelişme olmamıştır. Hatta ABD'nin etkinliğini, BM'yi de aşarak sürdürmesi SSCB Başkanı Stalin'in özellikle Kore Savaşı yıllarında ABD Başkanı Truman'a yeni bir öneri sunmasına neden olduğu ifade edilmektedir. Bu öneri ise, beşli yapı tarafından barışın takviyesi için yeni bir pakt ya da örgütün kurulması teklifidir.¹³⁷ Stalin'in teklif ettiği ve kabul edilmeyen bu pakt önerisi ABD'nin tutumunu yansıtan önemli verilerden biri olmuştur.

1.2.2. Soğuk Savaş Kavramı ve Yeni Bloklaşmalar (İki Kutuplu Yeni Dünya Düzeni)

"Soğuk Savaş"ın, dünyadaki, ABD (Batı) ve SSCB (Doğu) olmak üzere iki blok arasında, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren başlayan "tam yirmi yıl sürmüş" denilen, aslında kırk yıl sürdüğü bilinen bir mücadelenin adı olduğu ifade edilmektedir. Fiili bir çatışmasızlık ortamında, silah ve ilgili askeri çatışma unsurlarının cephede kullanmaksızın, tüm etkinlikleri ile mücadele ettirilmesine verilen addır. "Soğuk Savaş" devletlerarası ilişkilerde en temel bir faktör olması gereken diplomasinin iki büyük güç tarafından rafa kaldırıldığı bir dönem olmakla

¹³⁶Çalış-Kan, a. g. e. s. 70.

¹³⁷Son Posta, 8 Ağustos 1951, s. 1-2.

beraber¹³⁸ bu iki gücün amansız bir yarışdır. Bu amansız yarışın ilk odaklandığı nokta ise Avrupa'daki sınırların yeniden çizilmesi olmuştur.¹³⁹

İkinci Dünya Savaşı'nın Müttefik Kuvvetler lehine sonuçlanması, savaşın gidişatına bakıldığında aslında sürpriz sayılmaması gereken bir gelişmedir. Özellikle 1943 yılından itibaren savaşın kendi lehlerine şekillendiğini gören bu güçler, aralarında yapmış oldukları konferanslarla durum değerlendirmelerini, daha doğrusu dünyanın paylaşımını yapmışlardır. Bu konferanslarda belirli konularda şiddetli tartışmalar yaşansa da Müttefik güçler arasında, savaş sırasında önemli bir ayrışma, savaşın gidişatını tersine çevirici bir kopuş görülmemiştir. Ayrışma görülmemekle birlikte derinleşen fikir ayrılıkları şiddetli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Konferansların nihai sonuçlarına bakıldığında paylaşımların hem devlet adamlarında hem de halklarda farklı endişelere zemin hazırladığı görülmektedir.

Savaşın bitimiyle birlikte dünyadaki yeni dengenin aktörleri de netleşmeye başlamıştır. Batı dünyasındaki bu yeni aktör hiç kuşkusuz ABD olmuştur. O güne kadar dünya dengelerinde en belirleyici aktör olan İngiltere'nin yerini almıştır. Doğu'da ise 1917'de devrim süreci ile kuruluşunu başlatmış, I. Dünya Savaşı'ndan başarı ile ayrılmış, İkinci Dünya Savaşı'ndan bölgenin hâkimi olarak savaşı sonlandırmış bir SSCB'dir. Savaş sonunda her şeyin planlandığı ölçüde yapılan barış istikametinde gideceği düşünülüyordu. Oysa ülkelerin istekleri savaşın devam ettiği zamanki isteklerden çok farklı idi. Savaş sonunda ABD, askerlerini terhise başlamasına rağmen Sovyetler özellikle Avrupa başta olmak üzere etki sahasını yoğun bir şekilde genişletme yoluna doğru adım atmakta idiler.¹⁴⁰

Bu konuda özellikle SSCB'nin tutumunu irdelemekte fayda vardır. Stalin, savaş sonundaki durumun savaş sırasındaki kayıplarla doğru orantılı olması konusunda kararlı idi.¹⁴¹ Stalin'in bu yorumu ile aslında SSCB'nin savaş sonrası yeni rotasını da işaret etmiş oluyordu. Bu tutumun algılanışı, zaten SSCB'nin temsil ettiği ideolojiye mesafeli olan, değerlerini “özgürlük anlayışı” etrafında şekillendirmeye

¹³⁸Oral Sander, **a. g. e.** s. 202.

¹³⁹Kennedy, **a. g. e.** s. 437-438.

¹⁴⁰Ali Bülent Uşaklı, **Savaşın Dönüşümü ve Teknoloji**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2008, s. 129.

¹⁴¹John Lewis Gaddis, **Soğuk Savaş, Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek** (Çeviren: Dilek Cenkçiler), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 20. SSCB Lideri Stalin; savaşın dökülen kan ve harcanan para cinsinden maliyeti, savaştan sonra kimin ne alacağını belirlemeliydi şeklinde bir değerlendirme yaptığı öne sürülmüştür. Bu değerlendirme, savaşın sonuçlanması ile belirlenecek barış anlaşması şartlarının bile büyük ölçüde aşılabileceğinin işareti olarak nitelendirilmektedir.

alışmış Amerika ve Batı toplumları için büyük bir endişe unsuru olarak belirlemiştir. Batı’da algılama kısaca şu noktaya doğru süratle dönüşmüştür:

“Kuşkusuz bu Soğuk Savaş birden ortaya çıkmadı. Çizgilerinin belirlenmesi zaman aldı. Çoğu Amerikalı, 1945’te önce babalarının 1918’de yaptığını yapmayı ve savaş bitince askerlerini geri çekip terhis etmeyi umdular. Barışın korunması işini Büyük devletler arasında kurulacak sağlam bir görüş birliğinin desteği ile BM devir alacaktı. Bu yolda karşılaşılan büyük güçlük, 1918’den sonra olduğu gibi, 1945’ten sonra da, Büyük devletler arasında görüş birliğinin sağlanamaması oldu.”¹⁴²

Oluşan güvensizlik ortamı ile birlikte artık dünya dengelerinde iki gücün varlığı net olarak belirginleşmiştir. Doğu–Batı şeklinde de özetlenebilecek iki kutup oluşmuştur. Bu iki gücün (ABD–SSCB) arasındaki “Soğuk Savaş”ın tam olarak ne zaman başladığı konusunda ise görüş birliği yoktur. Soğuk Savaş, genellikle 12 Mart 1947 tarihinde ABD Başkanı Truman tarafından ilan edilen doktrinle başlatılanlar¹⁴³ olmakla birlikte, kimilerine göre ise Churchill’in 5 Mart 1946 tarihinde ABD’de Missouri Eyaleti’nde bulunan bir lisede Başkan Truman’ın misafiri olduğu zaman yaptığı konuşma ile başladığını öne sürülmektedir.¹⁴⁴ Churchill, bu konuşmada: *“Baltık’taki Stettin’den Adriyatik’teki Trieste’ye kadar Avrupa kıtası üzerine boydan boya demir bir perde inmektedir.”*¹⁴⁵ İfadelerini kullanarak olaya yaklaşmış, Sovyet tehlikesinin boyutları konusunda dünyayı uyarmıştır. Churchill konuşmayı yaptığı tarihlerde başbakan olmayıp, emekli bir siyasetçi pozisyonundadır. Kimilerine göre ise dünyadaki “Soğuk Savaş”ın başlangıcı daha ilginç tarih ve olaylarla dile getirilir. Emekli Büyükelçi ve eski Parlamenter olan Onur Öymen ise olaylara Türkiye penceresinden bakarak, “Soğuk Savaş”ı başlatan gelişmenin direkt Türkiye ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Öymen, Soğuk Savaş, 19 Mart 1945 tarihinde, SSCB Dışişleri Bakanı Molotof’un Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper’i makamına çağırarak, hükümetinin 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması’nı yenilemeyeceğini bildirmesi ile

¹⁴²William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, (Çeviren: Alaaddin Şenel), 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989, s. 456.

¹⁴³Langlois, a. g. e. s. 276.

¹⁴⁴Cüneyt Akalın, **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye–1 Olaylar- Belgeler (1945-1952)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 69.

¹⁴⁵Thomas G. Peterson, **The Origins Of The Cold War** (Lexington: D.C. Heath And Company), 1974, s. 13-15.

başlatmaktadır.¹⁴⁶ Hepsi birlikte düşünüldüğünde, özellikle SSCB'nin Yunanistan ve Türkiye konusundaki yaklaşımlarının “Soğuk Savaş”ın başlamasındaki en önemli parametrelerden biri olduğu ifade edilebilir.

Soğuk Savaş döneminde yaşanan gelişmeler daha farklı değerlendirmelere de tabi tutulmuştur. Özellikle iki güç arasındaki yaşanan bu mücadelenin ülkelere önemli getirileri de olduğu dile getirilmektedir. “Soğuk Savaş” döneminde özellikle ABD ve SSCB'nin hızla birbirlerini yok edebilecek silahlar yapması ve bu yönde sürekli bir çalışma içinde olmaları farklı değişimleri de beraberinde getirdiği ifade edilmektedir. Özellikle de artan silah ihtiyacının ve oluşan stokların ekonomik ve akademik gelişmeyi beraberinde yukarılara taşıdığı önemli bir görüş olarak öne sürülmektedir. Yüklü silah satışlarının da bu iki ülke ekonomisine ciddi katkıların olduğu ayrıca belirtilmiştir.¹⁴⁷ Dolayısı ile soğuk savaşın aslında bir savaş olduğu, bir savaşta esas olanın siyasi başarı kazanmak olduğu, soğuk savaşın da bu amaca hizmet ettiği ayrıca ifade edilmektedir.¹⁴⁸

“Soğuk Savaş”a Türkiye açısından bakılacak olunursa ortaya önemli tarihsel bir gerçek de çıkmaktadır. O gerçek de, Soğuk Savaş'ın varlığının Türkiye'nin dış politikasını neredeyse tamamıyla değiştirdiği gerçeğidir. Türkiye'deki bu değişiminin sadece dış politika ile sınırlı olmayıp daha farklı alanları etkileyebilmiş olduğu belirtilir.¹⁴⁹ Türkiye'nin NATO'ya üye olmak istemesinde de büyük ölçüde bu değişim yattığı ifade edilmektedir.

1.2.2.1. Batı Bloğu

Batı dünyasını temsil eden birinci güç, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçlanması ile el değiştirmiştir. Ortaya yeni süper güç olarak çıkmış olan ABD, savaş sonrasında bütün gücüyle dünyada kendini hissettirmeye başlamıştır. Savaşın bitimi ile beraber ABD'nin dünyanın en büyük gücü olduğunun birçok kanıtları ile ortaya çıktığı

¹⁴⁶Onur Öymen, **Silahsız Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 99.

¹⁴⁷David Montgomery, “Bomb shadow the Comfort” (Ed. Noam Chomsky), **The Cold War and the University Toward and Intellectual History of the Postwar Years**, The New Press, New York, 1997, s. 14-15.

¹⁴⁸Ferhat Telli, **İdeolojilerin Dünya Savaşı Soğuk Savaş**, YGS Yayınları, İstanbul, 1998, s. 19.

¹⁴⁹Kemal Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 162.

bilinmektedir. ABD'nin elindeki para ve altın stokları, tarımı ve sanayi üretimi ile tartışmasız üstünlüğünü hissettirmektedir. Buna sahip olduğu nükleer güçte eklenince, ABD artık dünyada bu güce sahip olan tek süper güç olmanın cazibesi içerisinde politikalar geliştirmeye devam etmiştir.¹⁵⁰ Bu dönemlerde dünyada meydana gelen tüm gelişmelerin ABD'nin bir süper güç unsuru olarak ortaya çıkmasına ve varlığını tüm gücüyle hissettirmesine zemin hazırladığı da ayrıca söylenebilir.

“Soğuk Savaş”ın “Batı Bloğu” kısmının oluşmasına ilginç yaklaşımlarla değerlendirme yapılabilmektedir. Ünlü Amerikalı Stratejist ve ABD Eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski ise bunlardan biridir. Brzezinski; *“İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Amerika yeni bir meydan okumayla karşı karşıya geldi. Sovyetler Birliği ile sistematik rekabet. Yeni rakip küresel sadece küresel iktidar mücadelesinde ciddi bir yarışçı olmakla kalmıyor aynı zamanda insanlığın daha iyi bir gelecek arayışına kendi cevabıyla iddialı alternatif sunuyordu.”*¹⁵¹ Diyerek genelde Batı'nın özelde ise ABD'nin belki de ilk kez böyle bir durumla karşılaştığı ifade etmektedir. Bu alternatif dediği durumu daha da açarak belki de günümüzde bile devam eden Batı kültürü farklılaşmasını ifade etmektedir. Brzezinski ayrıca: *“Savaştan Batı'nın büyük bir buhran içinde, SSCB'nin ise büyük bir kazanan olarak ortaya çıkması, 1940'lara gelindiğinde Çin'i başta olmak üzere Avrasya'nın büyük bir bölümünü kontrol altında tutuyor olması ile bir araya gelince komünizmi daha da çekici hale getirmeye başladı.”*¹⁵² Demişdir. Buradan anlaşılacağı üzere Brzezinski, önemli bir saptama yaparak “Amerikan Rüyası”nın karşısına belki de ilk kez onu gerek siyasi gerekse kültürel olarak tehdit edecek bir gücün çıktığını belirtmektedir. Bu ortaya çıkan yeni gücün karşısında Amerika'nın yer almasının zaruret derecesinde önemli olduğunu ayrıca vurgulamaktadır. Brzezinski'nin anlatımlarından da anlaşılacağı üzere iki gücün karşılıklı olarak birbirini beslediği görülmektedir. Aynı değerlendirme SSCB açısından bakılarak yapılsa da aynı sonuçlara ulaşılabilir.

¹⁵⁰Colin Gray, “Strategy in the Nuclear Age: The United States 1945–1991” **The Making of Strategy: Rulers, States and Wars** (Ed. Williamson Murray, MacGregor Knox, Alvin Bernstein), Cambridge University Press, Cambridge, 1994, s. 58-69.

¹⁵¹Zbigniew Brzezinski, **Stratejik Vizyon Amerika ve Küresel Güç Buhranı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 56.

¹⁵²Brzezinski, a. g. e. s.57.

ABD'nin başını çektiği bu blok daha sonra NATO şemsiyesi altında örgütlenecek ve Sovyet tehdidine karşı birlikte hareket edecektir. Birlikte hareket etme, yeni paydaşlarla yoluna devam edecektir. ABD, bu yeni paydaşları oluştururken ilgili ülkenin dünyanın neresinde olduğuna bakmaksızın hareket edecektir. Sovyet tehdidi İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından "Komünizm" şeklinde vücut bulacak tüm dünyada Amerikan hegemonyasına çok büyük bir kaynak oluşturacaktır. Amerika neredeyse ulaşabildiği her yerde bu tehlikeden bahsedecektir. Ulaştığı ülkelerdeki yönetici ve basın da bu tehlike konusunda yurttaşlarını uyaracaktır. Böylece Amerika, gerek kendisi, gerekse diğer devletler açısından gerçekte var olduğunun inkâr edilmediği ifade edilen bir tehlikeyi dünyanın her yerinde daha da köpürterek arzu ettiği istikamette daha rahat yol alacaktır.

Bu konuda en çarpıcı örnek verilebilecek ülkelerden biri ise Türkiye'dir. Ülkede her kesimde giderek artan bir paranoya haline dönüşen komünizm tehlikesinin gerçekte bu ölçüde olup olmadığı hiç sorgulanmayacaktır. Fakat ABD'nin, Türkiye'de iddia ettiği tehlikenin ne kadar büyük olduğunun ispatlarının yapıldığı bir dönemde gerçek ise görünenden farklı olmuştur. Amerika'nın İstanbul Başkonsolosluğu, 7 Mayıs 1952 tarihinde, komünizm tehlikesi tartışmalarının Türkiye'de en yoğun yapıldığı dönemlerde bir rapor hazırlayarak kendi dışişleri bakanlığına göndermiştir. Bu raporda, Türkiye'de komünizm tehlikesinin olmadığı, komünist partilerin kurulmasının zaten yasak olduğu, en yoğun komünistin İstanbul'da bulunduğunu ifade etmiştir. Raporda ayrıca çarpıcı bir tespiti yer verilerek Türk idarecilerin komünizmle savaştığı dile getirilmektedir. Raporda aşağıdaki ifadeler yer almaktadır: *"Türkiye'de Komünist parti yasaklanmış, mensupları ya hapiste ya da gözlem altında bulunmaktadır. Tanınan sempatizanları dikkatle takip edilmektedir. Güvenlik kuvvetleri bu konuda olağanüstü teyakkuzdadır..."*¹⁵³ Bu da bize, Amerika'nın "Hür Dünya" tehlike altında deyip, bütün müttefik ülkelerde komünist korkusunun pompalanarak işlerini ve önceliklerini kendi istikametinde yürüttüğünü izlenimini vermektedir.

¹⁵³National Archives and Records Administration, Washington DC, 7 Mayıs 1952, AmConGen, İstanbul, Turkey, "Subject: Communism in Turkey" Foreign Service Despatch, NND 842933 Record Group: 59 Box: 4066 Decimal File: 1950-1954, s. 1.

1.2.2.2. Doğu Bloğu

SSCB, bu bloğun kurucusu ve baş aktörüdür. ABD ile taban tabana zıt bu ideoloji, Komünizm etrafında şekillenen devletlerden oluşmaktadır. Bu devletler, özellikle 1947 yılından itibaren başta Bulgaristan, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Arnavutluk, Romanya ve Doğu Almanya gibi devletlerden oluşmaktadır. SSCB, özellikle Avrupa'nın doğusundaki bu devletler üzerinde tam etki alanı oluşturmaya çalışmıştır. SSCB, üzerlerinde tam kontrol sağladığı bu ülkeleri daha sonra Varşova Paktı çatısı altında toplamıştır. Batı dünyasının NATO adı altında Doğu dünyasının Varşova Paktı adı altında örgütlenmeleri "Soğuk Savaş"ın en üst seviyelere çıkarılacağına da önemli bir göstergesi olmuştur.

1947'den itibaren dünyadaki kutuplaşmanın iyice arttığı dile getirilmektedir. Bu kutuplaşmanın tam olarak belirginleşerek doğu ve batı şeklinde bölünmesinin ise 1948 yılından itibaren SSCB'nin Marshall Planı'na katılmaması ile olduğu ifade edilmektedir. SSCB, ABD'nin Avrupa'yı kalkındırmak, İkinci Dünya Savaşı'nın yaralarını sarmak amacıyla oluşturduğu ekonomik planı ilk başlarda temkinli de olsa uygulanabilir karşılamıştır. Görüşmelerine de başlangıçta katılmış olduğu bu planı bir süre sonra reddetmiş ve etkisindeki devletlerinde katılmaması yönünde baskı yapmıştır. Dolayısı ile SSCB'nin bu plana karşı tutumu, dünyada zaten oluşmuş olan iki farklı yönelişi, tamamen ayrı kutuplara ayırarak derinleştirmiştir. 1948 yılı iki farklı kutbun artık dünyada var olduğu ve bir araya gelmelerinin artık mümkün olamayacağı bir yıl olmuştur.¹⁵⁴ Sovyetler, ABD'nin Truman Doktrini'ne karşı, ünlü ideologlarından olan İvankov'un Doktrini ile cevap vermiştir. İvankov Doktrini'nde, SSCB demokratik bir devlet olarak nitelenmiş, ABD ise emperyalist ve yayılcı olarak tanımlanmıştır.¹⁵⁵ Böylelikle iki blok arasında ilkesel ayrılıklar, bakış farklılıkları ve yorumlama anlayışlarının birbirinden ne kadar uzak olduğu görülmüştür.

İki kutbun ayrılığını daha da derinleştiren gelişmelerden biri ise nükleer güç olmuştur. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında sahip olduğu ve kullanmaktan çekinmediği nükleer güce, SSCB ise ancak 1949 yılından itibaren sahip olmuştur. Bu

¹⁵⁴Marisol Touraine, **Altüst Olan Dünya 21. Yüzyılın Jeopolitiği**, (Çeviri: Turhan Ilgaz), Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 34.

¹⁵⁵Langlois, **a. g. e.** s. 279-280.

da “Soğuk Savaş”ta yeni bir aşamaya geçilmesine zemin hazırlamıştır.¹⁵⁶ Fakat bu nükleer gücün yıkım etkisi ilgili devletlerce bilindiği için karşılıklı temkinli tavır en üst seviyeye çıkmıştır. Özellikle Batı dünyası açısından SSCB’nin 1949 yılından itibaren atom bombasına kavuşması çok önemli bir o kadar da tedirginlik verici olmuştur. Batı dünyasının Amerika etrafında daha kolay toparlanmasına yol açmıştır. Bu durum Amerika’ya dünya dengelerinde arzu ettiği şekillendirme fırsatı vermeye geçişi hızlandırmıştır. Devam eden süreç incelendiğinde bu durumu açıkça görmek mümkündür.

Doğu Bloğu ülkelerine “Demir Perde” ülkeleri de denmiştir. Bazen de “Sovyet Bloku” şeklinde de ifade edilmektedir. “Demir Perde” ifadesini ilk kez ise İngiltere eski Başbakanı olan Churchill, 1946 yılında, ABD’de de bir konferans sırasında kullanmıştır.¹⁵⁷ Churchill başbakanlığı süresince hep mücadele ettiği Sovyetlerin Batı’ya doğru açıldığını, etki alanını özellikle Doğu Avrupa olarak belirlediğini ifade etmiştir. Churchill, Sovyet yayılmacılığının önlem alınmadığı takdirde Avrupa’nın tamamına yayılacağını, demir perdenin buralara da ineceğini ifade etmiştir.

“Soğuk Savaş” süresince dünyanın değişik coğrafyalarında blokların etkinlikleri de farklı olmuştur. Özellikle Ortadoğu’da bu etki, iki blok arasında genellikle aynı olmakla birlikte zamanla SSCB’nin etkisinin artması nedeniyle Doğu lehine değiştiği görülmüştür. Varşova Paktı’nın dağılması ile bu etki çok büyük ölçüde ABD lehine değişmiştir.¹⁵⁸

1945 yılından 1990 yılına kadar iki kutuplu dünya yoluna devam etmiştir.¹⁵⁹ İki kutbun aktörleri olan ABD ile SSCB’nin bu kıyasıya rekabeti 1990 yılına gelindiğinde sona ermiştir. Bu yıla kadar, Hür Dünya ile Demir Perde’nin mücadelesi tüm dünyayı en sert şekilde etkilemeyi başarmıştır. Bu tarihlerden itibaren mücadelenin galibi Batı dünyası olmuş, Demir Perde ise dağılmıştır. 1990’da SSCB dağılmış, yerine yeni devlet olan Rusya Federasyonu olarak devam etmiş, eski ideolojisi ise kaybetmiştir. ABD ise rakipsiz kalmıştır.

¹⁵⁶Derya Gonca Peksarı, **NATO’nun Değişen Konsepti**, Asil Yayınları, Ankara, 2007, s. 9.

¹⁵⁷Thomas G. Peterson, **a. g. e.** s. 13-15.

¹⁵⁸Armağan Kuloğlu, “Soğuk Savaş Döneminden Günümüze Orta Doğu’daki Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri” (Ed: Eyüp Kaptan) **On Birinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri I**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 373.

¹⁵⁹Sander, **a. g. e.** s. 172.

1.2.3. Kuzey Atlantik Paktı-North Atlantic Treaty Organisation (NATO)-(OTAN)

1.2.3.1. NATO'nun Kuruluşu ve Yapısı

Kuzey Atlantik Paktı olarak bilinen NATO, uluslararası örgütlenmeler içerisinde BM'den sonra en önemli ve etkin çatı kuruluşudur. Hatta üstlendiği belli misyonla BM'yi bile aştığı dahi söylenebilir.¹⁶⁰ Bu örgütün önemli ve etkin yapısı, yaşanan olaylar karşısındaki yaptırımsal işlerliği günümüzde dahi hiçbir eksilme olmadan devam ettiği rahatlıkla ifade edilebilir. NATO'yla ilgili değerlendirme ve tespit yapılırken bu fonksiyonel etkin yapısının dikkate alınması önemli bir ayrıntı olarak dikkate alınmalıdır.

NATO örgütlenmesine giden süreç analiz edilirken özellikle İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru ABD-SSCB ilişkilerine dikkat edilmelidir. NATO yayınlamış olduğu tüm yayınlarda kendini tanımlarken hep "İkinci Dünya Savaşı ve SSCB" den bahsetmektedir.¹⁶¹ Özellikle SSCB'den bahsederek, teşkilatın bütünüyle Sovyet

¹⁶⁰NATO, dünyada BM olmaksızın operasyon yapabilen etkin bir yapıdır. Bunun en önemli ve yakın bir örneği ise Amerikan güçlerince başlatılan daha sonra NATO komutasına alınan 2011 tarihindeki Libya Operasyonu'dur. Operasyon komutasının NATO'ya geçişi ile uçuşa yasak bölge oluşturulup denetlenmiş, fiili bir kurtarılmış bölge oluşturularak muhalif güçlere korunaklı alan açılmıştır. NATO güçleri Libya'da kanlı bir müdahale ile Devlet Başkanı Muammer Kaddafi'yi devirip muhalif güçleri iktidara taşımıştır. Bu yaklaşık 7 ay süren operasyonun bitişi ise dönemin NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen açıklamıştır. Rasmussen 7 ay boyunca süren bombardımanı övmüş, NATO'nun Kaddafi'yi devirmesini büyük bir gururla anlatmıştır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. "NATO'nun Libya Operasyonu sona eriyor." www.amerikaninsesi.com, 31.10.2011 tarihli açıklama, Erişim Tarihi:12.05.2014.

¹⁶¹**The North Atlantic Treaty Organisation**, NATO Information Service, Paris, 1965, s. 7-8. NATO Enformasyon Servisi'nin hazırladığı bu el kitabında teşkilat kendisini şöyle tarif etmektedir: "*Batılı demokrat memleketler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra güvenlik çağına gireceklerini umdular. Hemen hemen bütün silahlı kuvvetlerini terhis ettiler. Batılılar, yeryüzünde barışı korumak ve milletlerarası anlaşmazlıkları gidermek için yeni kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na ve büyük devletlerin anlaşmalarına güveniyorlardı. Sovyet politikası bu ümitleri kısa sürede boşa çıkardı. Sovyet Rusya Baltık memleketlerini ve Finlandiya, Polonya, Çekoslovakya ve Almanya'nın bazı bölgelerini iltihak ettikten sonra, hâkimiyetini daha da genişletmeye devam etti. 1945 yılında Yunanistan'da dâhili harbi ateşleyerek, komünist ihtilalcileri destekledi. Türkiye'ye baskı yaparak toprak taleplerinde bulundu ve Boğazlardan üs istedi. Ordularını İran'ın kuzeyinde tutmak için bu memleket üzerindeki baskısını artırdı. 1947 yılında Macaristan, Bulgaristan, Polonya'daki Komünist partiler, azınlıkta bulunmalarına rağmen, Sovyetlerin desteği sayesinde iktidarı ele geçirdiler. 1948 yılında Çekoslovakya aynı akıbete uğradı. Aynı yılın Haziran ayında Sovyet Rusya Berlin'i abluka altına aldı. Batılı devletleri bu şehir üzerindeki haktan feragate zorladı. Harp içinde lağvedilmiş olan "Komintern" in yerine "Kominform" u kurarak topraklarını genişletmeyi açıkça ilan ettiler ve Batılı rejimlerle mücadeleyi ve onları imha etmeyi alenen beyan ettiler. Nihayet Sovyet Rusya peykleri ile imzaladığı (23) iki taraflı anlaşma ile Komünist Blok vahdetini diplomatik alanda takviye etmiş oluyordu. Bütün bu olaylar Avrupa'da kuvvet dengesini sarsmıştı. Sovyetlerin 200 tümene varan kuvvetlerine karşılık Batılı demokrat memleketler ordularını terhis etmişti ve aralarında ne siyasi ne*

Rusya yayılcılığına karşı kurulduğunu özellikle ifade etmektedir. Bununla birlikte BM'nin yapması gereken vazifeyi göremediğini, bu sonucun NATO'yu doğuran en önemli itici güç olduğunu da belirtmektedir. NATO'nun kuruluşu yönünde genel kabul görülen bu anlatımlara¹⁶² rağmen, "Hür Dünya" olarak kabul edilen ülkelerin haricindeki dünyadaki diğer devletlerdeki bakış açısı daha farklıdır. Bu bakış açısına bakmadan önce NATO'ya giden sürecin iki ayağı olan Avrupa ve Amerika'daki durumları değerlendirmekte fayda vardır.

Avrupa açısından NATO öncesi durum ciddi güvenlik kaygılarıyla doludur. Bu güvenlik kaygıları içerisinde önce Avrupa'nın iki büyük devleti olan İngiltere ve Fransa, 1947 yılında Dunkerque Antlaşması'nı yaparak "Sovyet Rusya Yayılcılığı"na karşı ittifak anlamında ilk adımı atmışlardır. Daha sonra bu iki devlete "Benelux Ülkeleri" olarak adlandırılan üç ülke (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) da katılarak ittifakın çerçevesi genişletilmiştir. Bu anlaşma ise NATO öncesi Avrupa'daki en kapsamlı anlaşma olan 17 Mart 1948'deki Brüksel Antlaşması'dır. Belçika'nın başkenti Brüksel'de bir araya gelen bu beş Batı Avrupa Devleti (İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg) Sovyet yayılcılığına karşı ortak hareket etme kararını vermişlerdir. "Batı Birliği" adı altında toplanan bu "Brüksel Paktı" NATO'nun kurulacağına en önemli işareti olarak kendini göstermiştir.¹⁶³

Sovyet yayılcılığı endişesi İkinci Dünya Savaşı'nın bitişi ile etkin bir şekilde Avrupa'da varlığını hissettirmiştir. Özellikle 1945–1948 yılları, Sovyetlerin

de askeri bir birlik vardı. Savaş dolayısı ile ekonomileri de son derece bozulmuştu. Bu tehlikeli durum Sovyet Rusya'yı daha da yayılcılığa teşvik ediyordu. Birleşmiş Milletler ise, vazifesini beş daimi üyeye sağlanan veto kararının sürekli SSCB tarafından kullanılması ile yapamıyordu. Konsey çalışamaz hale gelmişti. Hür milletlerin hukukun üstünlüğü üzerine kurulu bir dünya düzeni için Birleşmiş Milletler'e duyduğu güven 1930 yılından beri Sovyet Rusya tarafından 30 kez veto hakkı kullanılarak kırılmıştı. Birleşmiş Milletler'in bu geçici başarısızlık karşısında tek çare savunmalarını müştereken kurmak için birleşmeleriydi."

¹⁶²The North Atlantic Treaty Organisation Information Service, s. 9. NATO'nun kendisini tanımladığı anlatımlara tekrar bakınca karşımıza çıkan durum şudur; NATO, BM'nin vazifesini yapamaması üzerine, özellikle Avrupa uluslarında son derece yaygın olan büyük kaygı neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu kaygılar üzerine aslında harekete geçen Avrupa uluslarının kendisidir. 17 Mart 1948 tarihinde imzalanan Brüksel Antlaşması bunun sonucudur. Bu anlaşmada İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ortak hareket edeceklerini deklare etmişlerdir. Muhtemel tecavüze karşı ortak savunma amacını taşıyan bu anlaşma da ayrıca ortak sosyal ve ekonomik dayanışma da ayrı bir unsur olarak yer almıştır. Brüksel Antlaşması ortak savunma yolunda önemli bir adım olmakla birlikte, sahip olduğu olanaklar yönüyle SSCB'ye karşı bir denge unsuru olmaktan hayli uzak olduğu ifade edilmektedir. Sağlıklı bir denge unsurunun oluşmasının ve SSCB'ye karşı ayakta kalmasının ancak ABD ve Kanada'nın, ilgili ittifaka katılması ile mümkün olabileceği dile getirilmektedir.

¹⁶³Selim Soley, **NATO, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (Gaye, Teşkilat ve Faaliyet)**, E. U. Rs. Yayınları, Ankara, 1955, s. 5.

Avrupa'ya nüfuz etmesi açısından son derece önemlidir. Batı Avrupa hariç Doğu ve Orta Avrupa, Sovyetlerin ya direkt ya da dolaylı olarak etkisi altına girmiştir.¹⁶⁴ 1945'ten başlayarak artan, özellikle Avrupa'da derin endişelere yol açan bu Sovyet etkisi karşısında, ABD'de de durumunu bu yeni anlayışa uyumlu hale getirmeye başlamıştır. ABD'nin bu yeni duruma uyum anlayışı çerçevesinde Avrupa'nın geneli bağlamında tüm dünya ile ilgilenmesi ve aktörlüğünü pekiştirme çabası ile de daha bir örtüşme göstermektedir. ABD zaten, yeni siyasi yol haritasını, tarihsel olan bu sürece uyumlu hale getirme çabalarını yeni sonuçlandırmıştı. Özellikle 12 Mart 1947'de ilan edilen Truman Doktrini ve 3 Nisan 1948'de ilan edilen Marshall Planı bu genel amaca yönelik en önemli çalışmalar olarak bilinmektedir. Bu çalışmalar aslında kendiliğinden, bağımsız olarak gelişen durumlar değildir. ABD'nin yaptığı ise İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren uyguladığı, kendi kamuoyunu hazırlamaya çalıştığı, bunu yaparken de komünizm korkusunu sürekli gündemde tuttuğu, Avrupa dışına da taşıyacak olan bir büyük değişimin parçasıdır. Bu plan çerçevesinde Müttefikler safında savaşıyor ve Müttefiklerle uyumlu politikalar güden ülkelere "Kiralama ve Ödünç Verme Antlaşmaları" çerçevesinde yardımlarda bulunmuştur. Kuşkusuz bu yardımların etkisi savaşın gidişatı üzerinde önemli etkiler yapmakla kalmamış, savaş sonu dengelerin oturmasında en önemli parametre olmuştur.¹⁶⁵ Amerika'nın Marshall Planı kapsamında Avrupa'ya yaptığı yardımlar birçok amaca hizmet etmiş, sadece savunma ekseninde kalmamıştır. Plan ile Avrupa'nın güvenliği sağlanırken ekonomik kalkınması da buna benzer şekilde ilerlemiştir. Güvenlik kaygısı ve ekonomik durumları etkisiyle Avrupalı devletler Amerika etrafında daha kolay toplanabilmişlerdir.

ABD açısından NATO'nun kuruluş sürecine bakıldığında karşımıza çıkan husus savaş sırasında ve sonrasında Avrupa'nın aldığı ciddi yaradır. Savaş sonrası değerlendirildiğinde Avrupa, hem ekonomik hem de sosyal açıdan ciddi problemler yaşamasına rağmen, ABD ise kaydedilen ciddi hiç bir zarar görmemiştir. Bir yönüyle eski etkinliğini de yitirmiş, Avrupa'nın en büyük gücü olan İngiltere'nin Avrupa içinde yaptığı ittifakların bile "Sovyet Yayılmacılığı" karşısında işe yaramadığı görülmüştür. Avrupa toplumlarındaki komünizm korkusu karşısında ABD'nin bu

¹⁶⁴Ramazan Gözen, "NATO: ABD Patentli Savunma Örgütü", **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, (Ed. Şaban Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2006, s. 175.

¹⁶⁵Türkkaya Ataöv, **Amerika, NATO ve Türkiye**, Aydınlik Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1969, s. 131-138.

durumu ve duruşu halklar açısından bir umut aracına dönüşmüştür. ABD, “Sovyet yayılcılığı”, “Komünizm Tehlikesi” kavramlarını tüm siyasi ve sosyal alanlarda çok iyi değerlendirmiştir. Bu sayede ABD etki alanını Avrupa’nın en doğusuna kadar genişletebilmiş ve NATO’nun kuruluşuna giden süreç çok az problemle karşılaşılarak hızla ilerlemiştir.¹⁶⁶

Batı’da “Sovyet Rusya ve Komünizm Tehlikesi” devlet adamları tarafından her fırsatta dile getirilmiştir. Kitle iletişim ve etkin propaganda yöntemleri ile ülkelerde hem yönetici hem de halklar nezdinde sürekli gündemde tutulan bu konu tabii ki ittifaklar önündeki engelleri kaldırma yönünde önemli mesafelerin aşılmasında çok etkin olmuştur. Sovyet Rusya’dan ilginç ifadelerle bahsedilmiş, “Atlantik Paktı, rüzgâr ekip fırtına biçen Rusya’nın eseridir” denilmiştir. NATO’nun ABD dışındaki en önemli kurucularında biri olan Kanada Başbakanı St-Laurent ise ittifakın kuruluş sürecini şöyle tanımlamıştır:

“Kuzey Atlantik Paktı, korkudan ve sukutu hayalden doğmuştur. Bu komünizmin yıkıcı ve mütecaviz politika dolaplarından ve bunların bizim kendi barış, güvenlik ve refahımız üzerindeki tesirlerinden korku; BM’yi cihanşümul güvenlik sistemi olarak fiilen işletmeyi hedef tutan cihazlarımıza mukabil komünist devletlerin inatçı obstrüksiyonları önündeki sukutu hayalidir...”¹⁶⁷

Bir süre sonra NATO ittifakının kurulmasını hızlandıran ve ABD’yi “Batı Avrupa Birliği” olarak ifade edilen Brüksel Antlaşması çerçevesine tam entegre eden gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. ABD, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Avrupa’ya müdahil olma konusunda zaten önemli bir aşama kaydetmişti. Fakat ABD’nin 1823’ten itibaren uyguladığı Monroe Doktrini’nin “uluslararası ittifaklara katılmama” şeklinde bilinen geleneksel politikasının bazı etkileri hala da yok değildi. Bu dönemde Avrupa’da meydana gelen çok önemli gelişme ise bu konudaki farklı gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu gelişme ise SSCB’nin Doğu Almanya’nın merkezi Berlin’i abluka altına almasıdır. Bu abluka süreci ile beraber ABD Senatosu’nda “Vandenberg Kararı” olarak bilinen süreç de işlemeye başlamıştır. ABD’de alınan bu kararlar, dünyadaki ittifaklara dâhil olmama siyaseti tamamen

¹⁶⁶Cemal Acar, *Soğuk Savaş Süper Güçlerin Hâkimiyet Kavgası*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1991, s. 131-132.

¹⁶⁷Orhan Şadi Kavour, *Atlantik Paktı Hür Milletler Paktı*, (Yayınevi yok), İstanbul, 1949, s. 11-12.

değişmiştir.¹⁶⁸ ABD'nin artık Brüksel Antlaşması ekseninde oluşan Atlantik ittifakına katılma oluşumunu belirleme yönünde hiçbir engeli kalmamıştır. Tarihi NATO anlaşmasının önü böylece açılmış olmuştur. Bundan sonra ise geriye Amerika–Avrupa ortaklığında Sovyetlere karşı mücadele kalmıştır.

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın imzalanmasına yönelik görüşmeler ABD Dışişleri Bakanı ile Kanada ve Brüksel Antlaşması taraftarı ülkelerin büyükelçileri arasında Washington'da 6 Temmuz 1948'de başlamıştır. Görüşmeler hükümetlere verilecek raporların hazırlanması nedeniyle 9 Eylül 1948 tarihinde ise sona ermiştir. İlgili hükümetler tarafından tetkik edilen bu raporlar konusunda tam bir fikir birliği oluşmuştur. Bu yedi devletin temsilcileri 10 Aralık 1948'de Washington'da tekrar bir araya gelmişlerdir. İlerleyen süreçte ise çalışmalar, devam eden yaz boyunca sürmüştür. Brüksel Antlaşması'na imza atan devletler ile Kanada ve ABD, 15 Mart 1949 tarihinde, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz'i anlaşmaya katılmaya davet etmişlerdir.

Anlaşmanın imzalanma sürecinde SSCB'nin engelleme, anlaşmanın imza görüşmelerine katılan devletlerin her birine verdiği notalar pek dikkate alınmamıştır. SSCB'nin vermiş olduğu notalara karşılık ortak bir notayla karşılık verilmiştir. Böylece, NATO ittifakı 4 Nisan 1949 tarihinde, Washington'da Amerika, Kanada, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, Portekiz, İtalya, İzlanda, Norveç devletlerinin dışişleri bakanları tarafından imzalanmıştır. Üye tüm devletler bu ittifak anlaşmasını beş ay içerisinde kendi parlamentolarına onaylatırarak kabul edeceklerini taahhüt etmişlerdir. Böylece, 24 Ağustos 1949 tarihinde NATO Antlaşması yürürlüğe girmiş olmaktadır.¹⁶⁹ Her maddesiyle ayrı önem ve dikkate olması itibari ile anlaşmanın maddeleri burada verilmiştir. NATO Antlaşması şu maddelerden oluşmaktadır:

1. BM Anlaşmasında kararlaştırılmış olduğu üzere, taraflar, dâhil olabilecekleri bilimum milletler arası ihtilafları, milletler arası barış ve güvenliği ve

¹⁶⁸Melih Aktaş, **1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü**, Şema Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 45-46.

¹⁶⁹**Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl: 81, Sayı: 201, Mart 1962, NATO Özel Sayısı, s. 9-11. Bu dergi Türkiye'nin NATO ittifakına girmesinin 10. Yılı dolayısı ile hazırlanan özel bir sayıdır. Dergide ilgili "NATO'nun Tarihçesi" bölümünü yazan kişi ise Ekrem Zekai Apaydın'dır. Apaydın'ın isminin yanında ise NATO Enformasyon Servisi Türkiye Bölge İdarecisi yazmaktadır. Dergideki tüm yazılar gerek sivil gerek asker NATO Türkiye yetkilileri tarafından yazılmıştır. Bu ve diğer bölümlerde dikkat çeken husus ise "Sovyet Tehlikesi" kavramının sıkça kullanılması, her şeyin Sovyetlere bağlanması algısının kuvvetlice verilmesidir.

adaleti tehlikeye koymayacak surette barışçı yollar ile halletmeyi ve milletler arası münasebetlerinde, Birleşmiş Milletler'in gayeleriyle herhangi bir surette telif edilemeyecek tehdit veya kuvvet istimalinden çekinmeyi taahhüt ederler.

2. Taraflar kendi hür müesseselerini takviye, bu müesseselerin istinat ettiği prensiplerin daha iyi anlaşılmasını temin ve istikrar ve refahı sağlamaya has şartları geliştirmek suretiyle milletler arası muslihane ve dostane münasebetlerin inkişafına yardım eyleyeceklerdir. Taraflar, beynelmilel iktisadi siyasetlerindeki bütün aykırılıkları izaleye çalışacaklar ve içlerinden her biri veya hepsi arasında iktisadi işbirliğini teşvik eyleyeceklerdir.

3. İş bu antlaşmanın gayelerinin daha müessir bir şekilde tahakkukunu temin için Taraflar, kendi hususi vasıtalarını geliştirmek ve birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunmak suretiyle, münferiden ve müşterian, devamlı ve fiili olarak hareket edip, bir silahlı tecavüze karşı münferit ve müşterek mukavemet kudretlerini idame ve tezyit eyleyeceklerdir.

4. İçlerinden herhangi birinin mülki tamamiyetinin, siyasi istiklalinin veya güvenliğinin, Taraflardan birinin fikrinde, tehdit altında bulunması halinde, Taraflar birbirleri ile istişare eyleyeceklerdir.

5. Taraflar, içlerinden birine veya birkaçına karşı Avrupa'da veya Kuzey Amerika'da vaki olacak silahlı bir tecavüzün bütün taraflara tevcih edilmiş bir tecavüz addedilmesi ve bin netice taraflardan her birinin, böyle bir tecavüzün vukuu halinde, BM Antlaşması'nın 51. maddesiyle tanınan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik Bölgesi'nde güvenliği yeniden tesis ve temin için, silahlı kuvvetler istimali de dâhil olmak üzere, lüzumlu göreceği harekete, münferiden ve diğer taraflarla mutabakat halinde, hemen tevessül etmek suretiyle tecavüze uğrayan taraf veya taraflara yardım eylemesi hususunda mutabık kalmışlardır. Bu mahiyette olan her silahlı tecavüz ve bunun neticesinde alınan her bir tedbir Güvenlik Konseyinin ıttılana arz olunacaktır. Bu tedbirler, Güvenlik Konseyinin milletlerarası barış ve güvenliği yeniden tesis ve idame için lazım gelen tedbirleri alması ile nihayet bulacaktır.

6. 5. maddenin tatbikini icap ettiren, taraflardan birine veya bir kaçına yapılmış tecavüz hepsine yapılmış sayılacaktır.

7. İşbu antlaşma, Birleşmiş Milletlere üye olan tarafların BM Antlaşması'ndan mütevellit hak ve vecibelerini yahut milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasında Güvenlik Konseyi'nin asli mesuliyetini haleldar etmez ve herhangi bir şekilde haleldar ediyor gibi tefsir olunamaz.

8. Taraflardan her biri, kendisiyle diğer herhangi bir taraf veya diğer herhangi bir devlet arasında hanel meriyette bulunan milletlerarası taahhütlerden hiçbirinin işbu antlaşma ahkâmına mugayir olmadığını beyan ve Antlaşmaya aykırı herhangi bir milletlerarası taahhüde girişmemek vecibesini tekabül eyler.

9. İşbu madde ile taraflar, Antlaşmanın tatbikatına müteallik meselelerde salâhiyettar olmak üzere, içinde akitlerden her birinin temsil olunacağı bir Konsey ihdas ederler. Konsey her an ve süratle toplanabilecek şekilde teşkilatlandırılacaktır. Konsey lüzumlu olabilecek tali teşekkülleri kuracak; bilhassa, 3 ve 5 inci maddelerin tatbiki için alınacak tedbirleri tavsiye eyleyecek olan bir Müdafaa Komitesini hemen tesis eyleyecektir.

10. Taraflar, işbu antlaşmanın prensiplerinin gelişmesine ve Kuzey Atlantik Bölgesi'nin güvenliğine yardım edebilecek durumdaki diğer her Avrupa devletini Antlaşmaya iltihaka, oy birliği ile davet edebilecektir. Bu surette davet olunan her devlet kendi iltihak vesikasını ABD Hükümeti'ne tevdi etmekle antlaşmaya taraf olabilir. ABD Hükümeti her iltihak vesikasının tevdiinden taraflardan her birini haberdar eyleyecektir.

11. Bu antlaşma taraflarca kendi anayasa kaidelerine tevfikana tasdik ve hükümleri ona göre tatbik olunacaktır. Tasdiknameler, ABD Hükümeti'ne mümkün olduğu kadar çabuk tevdi edilecek, mezkûr Hükümet her tasdiknamenin tevdiinden diğer bilcümle mümzi devletleri haberdar eyleyecektir. Antlaşma Belçika, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere dâhil olmak üzere, mümzi devletlerin çoğunluğunun tasdiknameleri tevdi olunur olunmaz, tasdik eden devletlerarasında meriyete girecek ve diğer mümzi devletler için tasdiknamelerin tevdi günü vacibütatbik olacaktır.

12. Antlaşma 10 sene meriyette kaldıktan sonra veya muahhar bir tarihte, taraflar, içlerinden birinin talebi üzerine, milletlerarası barış ve güvenliğin idamesi için BM Antlaşması'na tevfikana akdedilmiş bulunan gerek mıntıkavi, gerek cihanşümül mahiyetteki tertiplerin tekâmülü de dâhil olmak üzere, Kuzey Atlantik

Bölgesi'nde o tarihte barış ve güvenliğe müessir amilleri nazarı itibara alarak, Antlaşmanın tadili hususunda yekdiğeriyle istişarede bulunacaktır.

13. Antlaşma 20 sene meriyette kaldıktan sonra, taraflardan her biri, ABD Hükümeti'ne feshi ihbar ettiği tarihten bir sene sonra, kendisine taalluku itibariyle antlaşmaya nihayet verebilecektir. ABD Hükümeti, her fesih namenin tevdiini diğer akitlere bildirecektir.

14. Fransızca ve İngilizce metinleri aynı derecede muteber olan bu antlaşma, ABD Hükümeti Hazine-i Evrakı'na tevdi edilecektir. Tasdikli suretleri bu hükümet tarafından diğer mümzi devletler hükümetlerine verilecektir.¹⁷⁰

NATO'nun kuruluşunda önemli itici unsurlardan biri ise Alman saldırganlığı ile zirveye çıkan Avrupa'nın güvenliği konusu olmuştur.¹⁷¹ Bununla birlikte örgütün yapısı güvenlik kaygıları odaklı olarak Avrupa ile uyumlu bir sistem halinde yapılandırılmıştır. ABD, dünyada oluşturduğu bu yeni sistemin merkezini önce Fransa'nın başkenti Paris, Fransa ile yaşanan bazı ihtilaflardan sonra ise Belçika'nın başkenti Brüksel olarak belirlemiştir. NATO'nun genel yapısı içerisinde iki dönem başlangıçta çok önemlidir. 1949 yılından 1955 yılına kadar olan dönemde NATO teşkilatlanmasını tamamlamıştır. 1955 yılından itibaren olan dönemde ise SSCB tehdidine karşı etkin bir güç unsuru olarak SSCB dağılana kadar bu mevcut durumunu korumuştur.

NATO'nun yapısına bakıldığında karşımıza çıkan, "Kuzey Atlantik Konseyi"nin ittifakın en önemli organı olduğudur. Üye devletlerin temsilcilerinden oluşan bu konsey kararlarını ittifak ile alır. Konsey, bakanlar seviyesinde olabildiği gibi daimi temsilciler seviyesinde de olabilir. Konsey yılda iki ya da üç kez bakanlar seviyesinde, haftada bir kez de daimi temsilciler nezdinde toplanır. Konseyin şeref başkanı her yıl değişir ve ilgili üyelerin dışişleri bakanlarından oluşur. Konsey başkanı ise genel sekreterdir. Konseye bağlı askeri ve sivil komiteler de vardır. Askeri Komite daimi gurup komutanlıklarından oluşmaktadır. Bunlar; Avrupa Müttefik Komutanlığı, Atlantik Müttefik Komutanlığı, Manş Müttefik Komutanlığı,

¹⁷⁰NATO El Kitabı, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı, Kuzey Atlantik Antlaşması Enformasyon Servisi, Paris, 1965, s. 13-19. NATO Enformasyon Servisi Tarafından Paris'te Türkçe basılan el kitabıdır. Bu kitap 1965 yılında Paris'te üye ülkelerin dillerinde basılarak ilgili ülkelere gönderilmiştir. Türkiye'de de bu kitabın İngilizce ve Fransızca basımları da bulunmaktadır.

¹⁷¹David S. Yost, **NATO Transformed The Alliance's New Roles in International Security**, United States Institute of Peace Press, Washington, D. C. 1998, s. 30-31.

Amerika-Kanada Bölgesi Planlama Guruplarından oluşmaktadır. Sivil Komite ise çeşitli konsey komitelerinden oluşmakta ve kuruluşundan itibaren sürekli gelişme göstererek yeni birimler halinde organizasyon yapısı oluşturmaktadır.¹⁷²

NATO'nun yapısına ve anlaşmanın maddelerine genel çerçeveden bakıldığında örgütün salt bir savunma örgütü olmadığı, siyasi yapılanmalarda da genel bir bütünleşmeyi içerdiği anlaşılacaktır. Savunma ve siyasetin de ötesine geçerek üye devletlerin tüm sosyal ve kültürel yapılanmalarına yönelik bir “Batı Perspektifi” hatta “Amerikan Patenti” taşıdığı ifade edilebilir.

Amerikalı ünlü politikacı ve stratejist Henry Kissinger, NATO'nun misyonunu şu sözlerle tanımlamaktadır:

*“Atlantik ilişkisini meydana getirmiş liderler, İkinci Dünya Savaşı ortamında, verilen tavizlerle oluşturulan iyi niyet gösterileri ile demokrasiler arasındaki bölünmenin, zafere giden yolda neredeyse büyük bir facia getireceğini öğrenmişlerdir. Marshall Planı ve NATO'nun kurulması ile sahaya inmiş, Sovyet tehdidini bertaraf etmiş, sonunda komünizmin hakkından gelmiştir.”*¹⁷³

Kissinger, bunu ifade ettikten sonra, bugün için ortak tehdidin-komünizm-yokluğuna rağmen uluslararası politik arenada jeopolitik durumun ve önemin ortadan kalkmadığını da ifade etmektedir. Ayrıca NATO'nun olabilecek bir Rus emperyalizmine karşı hala bir sigorta görevi gördüğünü belirtmiştir.¹⁷⁴

1.2.3.2. NATO'nun Kuruluşunun Yansımaları

NATO'nun kuruluşunun dünyada nasıl yankılandığı konusu aslında “Sovyet Tehlikesi”nin ABD tarafından dünyaya nasıl sunulduğu ile doğru orantılıdır. ABD, NATO'yu, birazda etkinliğini artırma ve vazgeçilmezliğini pekiştirme yönünde oldukça etkili kullanmıştır. “Sovyet Tehlikesi” kavramı NATO tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

“Stalin döneminde Sovyet yayılması, savaş sırasında, Estonya, Letonya, Litvanya'nın tümüyle, Finlandiya'nın, Polonya'nın, Romanya'nın bazı kısımlarının,

¹⁷²NATO El Kitabı, a. g. e. s.117.

¹⁷³Henry Kissinger, **Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Varmı?**, (Çeviren: Tayfun Evyapan), ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 31.

¹⁷⁴Kissinger, a. g. e. s. 41.

Kuzey-Doğu Almanya'nın ve Doğu Çekoslovakya'nın yani 500.000 kilometre kare toprak ve 23 milyondan fazla nüfusun ilhakıyla başlamıştı. Almanya'nın yenilmesinden sonra bu toprak yayılması, Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde bir denetim politikası ile tamamlanıyordu. Sovyet ordularının Avrupa'nın merkezinde bulunuşu ve ulusal cephe adı verilen hükümetlere komünizmin sızması, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Doğu Almanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya'nın Sovyet hâkimiyeti altına düşmesine yol açtı. Sovyetler ayrıca dünyanın çeşitli bölgelerinde dolaylı ya da dolaysız baskıda bulunmaya devam ediyordu. Tahran Antlaşması'nın hükümlerine ve Birleşmiş Milletlerin protestolarına rağmen, Sovyet orduları savaştan sonra da İran'ın kuzeyinde kalma yollarını boş yere aramamışlardı. Türkiye'de, hükümeti ve halkı korkutma teşebbüslerine rağmen direnmeleri üzerine Kars ve Ardahan'dan toprak talebinde bulunuyor ve Boğazlardan üs verilmesini istiyordu. Yunanistan'da 1944'te başlamış olan gerilla savaşı 1945'te gerçek bir savaşa dönüşmüş ve asiler komşu komünist devletlerdeki üslerden yardım görmeye başlamışlardı. Asya'da 1945'te Mançurya ve Kuzey Kore'yi işgal etmekle nüfuzunu artırmıştı. Çin Hindi'nde,¹⁷⁵ Fransa ve Amerika'ya karşı bir isyana girişmişti. Malezya'da İngiliz Kuvvetleri hareketsiz bırakılmıştı. Birmanya'da Komünist Partiler grev ve karışıklıklar düzenliyorlardı. Filipinlerde silahlı komünist gerillalar savaş düzenliyordu.”¹⁷⁶

ABD, NATO çerçevesinde kendisini, dünyanın önemli bir kısmında komünizm tehlikesine karşı eşsiz bir güç, sığınılacak en önemli bir liman şeklinde takdim etmiştir. İsmi geçen ülke ya da bölgelere bakıldığında bu durum açıkça görülecek, ABD öncülüğündeki NATO bir kurtarıcı kimliğe büründürülecektir. Bundan sonra dünyaya, ABD ve NATO ekseninden bakılınca, Doğudan Batıya, Kuzeyden Güneye “Komünizm” tehlikesi artık dünyanın her yerindedir. Dolayısı ile ABD etkisi ve korumacılığı neredeyse tüm dünya devletlerinin üzerindedir. Dillendirilen “Sovyetler ve Komünizm Tehlikesinin” geldiği boyut BM Genel Kurulunda açıkça şu sözlerle ifade edilmiştir: “Savaştan, başka toprakları fethetmiş olarak tek bir büyük ülke çıkmıştır ve bu ülke de Sovyetler Birliği'dir.” Genel Kurulda bunu dillendiren ise Belçika Başbakanı ve Dışişleri Bakanı olan Paul-Henri

¹⁷⁵Güneydoğu Asya'da, Hindistan'ın doğusu ve Çin'in güneyinde kalan bölgeye bu isim verilmiştir. Bu bölgede Myanmar, Tayland, Malezya'nın kuzeyi, Laos, Kamboçya ve Vietnam bulunmaktadır.

¹⁷⁶Joseph Luns, **NATO Bilgiler ve Belgeler**, NATO Enformasyon Servisi, Brüksel, 1971, s. 15-16. 1971 yılında dönemin NATO Genel Sekreteri Joseph Juns koordinatörlüğündeki Enformasyon Servisi tarafından kaleme alınan bu eserin İngilizce, Fransızca başta olmak üzere dönemin tüm üye devletlerinin dillerinde baskıları vardır. Eser bir çeşit propaganda bülteni hükmünde olup NATO'nun kurulmasında SSCB tehlikesi ve etkisini büyütürük anlattığı anlaşılmaktadır.

Spaak'tır. Spaak, bu konuşmasını BM'nin 1948 yılında gerçekleşen bir oturumunda yapmıştır.¹⁷⁷

NATO'nun kuruluşuna SSCB ise sert tepki göstermiştir. SSCB Dışişleri Bakanı verdikleri notalarla paktın saldırgan bir karakterle ve amaçla kurulduğu, Potsdam Konferansı'na alınan kararlara da aykırı olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁸ SSCB'nin verdiği bu tepki bir süre sonra siyasi bir oluşum olarak NATO'nun karşısına çıkacaktır. SSCB, NATO'nun kurulmasına, ideolojisi içerisinde değerlendirdiği devletlerle Varşova Paktı'nı kurarak cevap verme yoluna gidecektir. Amerika ise SSCB'nin bu tepkisini değerlendirmeye bile almamış, belirlemiş olduğu politika doğrultusunda çalışmalarına devam etmiştir. Amerika, NATO'nun kurulmasını Avrupalı devletlerle birlikte geliştirdiği en önemli proje olarak görmüş ve Avrupa'da en belirgin siyasi denetim mekanizmasını kurduğunu düşünmüştür.

1.2.3.3. NATO Bağlantılı Örgütlenmeler

ABD, 1949 yılında NATO'nun kurulması ile dünyada geniş kapsamlı bir etkinleşme politikası uygulamaya başlamıştır. NATO örgütlenmesi zaten daha çok Avrupa ile ilgili idi. Avrupa dışında ise politikalarını büyük bir süratle harekete geçirmeye başlamıştır. ABD, NATO'nun mevcut durumuna ilave olarak Norveç'in kuzeyinden, Türkiye'ye, Güneydoğu Asya'dan Afrika'ya kadar bir dizi ittifaklar oluşturmaya başlamıştır.

Amerika, bu ittifak zincirleri çerçevesinde; "Rio Paktı" ile Batı Yarımkürede üstünlüğünü kabul ettirmiştir. 1950'de "ANZUS Paktı" ile Amerika'nın Güneybatı Pasifik'teki hâkimiyetine Avustralya ile Yeni Zelanda'ya karşı bir güven oluşturmuştur. 1950'lerin başlarında ise ikili anlaşmalar yaparak Amerika'ya Japonya, Güney Kore, Tayvan ve İspanya'da askeri tesisler sağlamıştır. 1954'te Güneydoğu Asya Antlaşması olan SEATO'nun kurulması ile Pakistan, Tayvan ve Güney Vietnam'ı da bu sürece dâhil etmiştir. ABD, Merkezi Antlaşma Teşkilatı olan CENTO'nun¹⁷⁹ kuruluşuna ön ayak olmuş, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'ın bir çatı

¹⁷⁷Joseph Luns, a. g. e. s. 13.

¹⁷⁸İlhan Aksoy-Yavuz Güler, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Politik ve Ekonomik Boyutu**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010, s. 54.

¹⁷⁹Central Treaty Organization, 21 Ağustos 1959. (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)

altında bir araya gelmelerini sağlamıştır. Diğer yerlerde de İsrail, Suudi Arabistan ve Ürdün ile anlaşmalar yapmıştır. 1953'te ABD Başkanı seçilen Eisenhower, Dışişleri Bakanlığına atadığı John Foster Dulles'i Arap devletlerini ve bölgedeki diğer unsurları tanısin diye Ortadoğu gezisine yollamıştır.¹⁸⁰ Oluşan bilgi birikimi sayesinde yeni politikalar geliştirilmiştir. Böylece, 1957 yılında Başkan, kendi adıyla anılan "Eisenhower Doktrini"ni yayınlamış yardım ve askeri müdahale ihtimalini bütün Arap devletlerine yaymıştır. 1960'ların başlarına gelindiğinde de ABD, deniz aşırı otuzun üzerinde ülkede bir milyondan fazla asker bulundurmaya başlamıştır.¹⁸¹ ABD'nin bu büyük çapta etkinleşme hamlesine karşı SSCB'nin etkinleşme hamlesinin daha sınırlı kaldığı ise ayrıca ifade edilebilir.

Türkiye'nin NATO'ya katılımı, SSCB tarafından kendisine yapılmış bir tehdit olarak algılanmıştır. SSCB, bunu Türkiye'ye sürekli verdiği notalarla ifade etmiştir. Tehditkâr tarzda yapılan bu notalar Türkiye'de derin bir kaygı ve endişe uyandırmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak Türkiye, güvenliğini daha üst seviyeye çıkarmayı düşünmüş, bölgesinde kendisi ile ortak hareket edebilecek ülke arayışı içerisinde olmuştur. Bu durum Türkiye'yi, dünya savunma sistemlerinin oluşumunda tam olarak demir atacağı oluşum arayışına itmiştir. Bu bağlamda, NATO'ya katılım sürecinde iyice yakınlaşma sağlanan Türk-Yunan ilişkilerine, Yugoslavya da eklenmiş, 29 Şubat 1953 tarihinde, Ankara'da bu üç devlet, "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalamışlardır. 1952'de başlayan bu işbirliği çabaları 1953 ve 1954 tarihlerinde artarak devam etmiştir. Sürekli artarak devam eden bu işbirliği durumu, 9 Ağustos 1954 tarihinde, Yugoslavya'da imzalanan "Balkan İttifakı" anlaşması ile yeni bir döneme girmiştir. Bu ittifakta, taraflardan birine yapılan saldırı tamamına yapılmış sayılacak ilkesi kabul edilmiştir.¹⁸² Yapılan bu ittifakın NATO kapsamında bir çalışma olarak ortaya çıktığı unutulmamalıdır. SSCB'nin özellikle Doğu Avrupa'daki yayılmasına bir engel teşkil etme amacı da taşımaktadır. Fakat bu ittifaktan yeterli seviyede işlerlik sağlayamamıştır. Sovyetlerin Yugoslavya ile yakınlaşması, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Yunanistan ile sorunları bu girişimi büyük ölçüde etkisiz kılmıştır.

¹⁸⁰Halil Akman-Suat Zeyrek, "John Foster Dulles'in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953)," *İ.Ü. Avrasya Enstitüsü, Avrasya İncelemeleri Dergisi AVID*, İstanbul, 2013, Cilt: 2, No:2, s. 259-288.

¹⁸¹Clive Ponting, *a. g. e.* s. 798.

¹⁸²Fahir Armaoğlu, *a. g. e.* s. 522-523.

ABD'nin, NATO kapsamında Avrupa'da yapmış olduğu hamleler kendisi ve Avrupa açısından çok önemli olmuştur. Bununla birlikte NATO'nun etkinliğinin diğer ikili ya da çoklu ittifaklarla desteklenmesi de en az onun kadar önemli bir gelişmedir. Bu bağlamda atılan yeni bir adım ise, özellikle, eski adı "Bağdat Paktı" olarak bilinen örgütlenmedir. Daha sonra adı değişip Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) adını aldığı bilinmektedir. 1955'te Bağdat Paktı adıyla bilinen, 1959 yılında CENTO adını alan bu yapılanmaya ABD'nin, son derece önem verdiği bilinen bir gelişmedir. ABD, bunun için 1952'de NATO'ya üye olan Türkiye'nin durumu ve konumu kullanmıştır. Bu amaçla Amerikan Büyükelçisi belirli bir zaman dâhilinde Türk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile görüşmüş, onun fikirlerini almıştır. Köprülü'nün söylemleri neticesinde Amerika, Türkiye ile Ortadoğu'da birlikte yol yürünebileceğine karar vermiştir.¹⁸³

Bağdat Paktı'nın kuruluş amacında Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'da yayılmasının önünün kesilmesini amaçladığı dile getirilmektedir.¹⁸⁴ Zaten Pakt bünyesinde kurulan, komünizme karşı kurulduğu açık olan "Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele ve İrtibat Komitesi"nin kurulması bunun en somut göstergesidir. Bu komite belirli zaman diliminde toplantılarını yapmış, temsilciler ise dışişleri yetkililerine ilaveten ilgili ülkelerin emniyet genel müdürleri olmuştur.¹⁸⁵ Bu faaliyetler NATO üyelerinin başkentlerinde yapılmıştır.¹⁸⁶ Bağdat Paktı'nın temelleri Amerika'nın öncülüğünde, Türkiye ve Irak tarafından atılmıştır. Fakat paktın esas oluşumunu sağlayan gücün Amerika olduğu zaten bilinmektedir. Paktın temellerinin atıldığı, oluşumun şekillendirildiği süreç ise 1953'te yeni seçilen ABD'nin başkanı Eisenhower ile başlamıştır. Başkan Eisenhower, eski görevi NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı olması nedeniyle Avrupa'yı ve Türkiye'yi çok iyi

¹⁸³**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 15 Ekim 1952, Foreign Service Despatch "Subject: Transmitting Memorandum of Conversation Between Foreign Minister Koprulu and Ambassador McGhee" NND 842933 Record Group: 59 Box: 4063 Decimal File: 1950-1954.

¹⁸⁴Tuncer Topur, **Dipsiz Kuyu Ortadoğu ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 259.

¹⁸⁵**Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 21 Ocak 1959**, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 151, Dosya Gömlek: 71, Sıra: 7, Dosya No:105-89, Konu: "Bağdat Paktı yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele ve İrtibat Komitesi'nin Karacı'de yapılan toplantısına katılacak heyet".

¹⁸⁶**BCA, 24 Eylül 1957**, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 147, Dosya Gömlek: 50, Sıra: 12, Dosya No:105-80, Konu: "Bağdat Paktı yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele ve İrtibat Komitesi'nin Londra'da yapılan toplantısına katılım".

tanınmaktadır.¹⁸⁷ Ortadoğu hakkında da gözleme dayalı net bilgilere ulaşmayı planlamıştır. Bu amaçla seçildikten çok kısa bir süre sonra Dışişleri Bakanı olarak atadığı John Foster Dulles'i 11-28 Mayıs 1953 tarihleri arasında Ortadoğu'ya ve Türkiye'ye göndermiştir. Böylece oluşum büyük ölçüde şekillenmiş, Türkiye'nin bu süreçte alacağı görev de tam olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸

Pakt oluştuktan kısa bir süre sonra katılımlar artmış, İngiltere, İran, Pakistan üye olan diğer devletler olmuştur. ABD bu pakta üye olmamış ve hep gözlemci statüsünde kalmayı tercih etmiştir. 1955 yılında "Bağdat Paktı" adıyla kurulan paktın üyelerinden Irak'ta 1958 yılında bir askeri darbe yaşanmış ve Irak Pak'tan 1959 yılında çekilmiştir. Bunun üzerine tekrar ABD etkisiyle Pak'tın yapısı ve merkezinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Pak'tın merkezi Bağdat'tan Ankara'ya kaydırılmış, anlaşmanın içeriğinde bazı değişiklikler yapılarak yenilenme sağlanmıştır. Paktın yeni adı ise Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) olmuştur. CENTO ise 1979 tarihinde İran'da meydana gelen devrim neticesinde varlığını daha fazla sürdürememiş ve devre dışı kalıp dağılmıştır.

Bağdat Pak'tının kuruluşuna giden sürece baktığımızda aslında NATO'nun kuruluşuna giden süreçle benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. Bağdat Pak'tı komünizmin bölgede yayılmasını engellemeye yönelik olarak kurulmuştur. Bunu gerçekleştirmek için iki aşamalı bir sürecin izlenmesi kararı alınmıştır. Bunlar; "Üye devletlerin içindeki komünist faaliyetleri bastırmak ve yayılmasına engel olmak ile dışa yönelik faaliyet manzumesinde önce bölgedeki Sovyet etki alanını dondurmak, karşı koymak ve yok etmektir."¹⁸⁹ Bunları gerçekleştirmek için Bağdat Pak'tı içerisinde "Yıkıcı Faaliyetleri Önleme Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyon bizzat ABD'nin direktifleri ile kurulmuş olup, komisyona ABD'de bir temsilci ile

¹⁸⁷National Archives and Records Administration, Washington DC, 29 Şubat 1952, Foreign Service Despatch "Subject: Briefing information on Turkey" NND 842933 Record Group: 59 Box: 4063 Decimal File: 1950-1954: Başkan Eisenhower, NATO'nun Avrupa Müttefik Kuvvetleri olduğu dönemde Avrupa'yi ve Türkiye'yi çok iyi tanıma yoluna gitmiştir. Özellikle Türkiye hakkında çokça bilgi sahibi olmayı amaçlamıştır. Avrupa'daki görevi sırasında 1952 tarihinde, Türkiye'nin NATO üyeliğinin hemen sonunda, Paris Büyükelçiliklerinden bir talepte bulunmuştur. Bu talep üzerine Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Paris'i bilgilendirmiştir. 5 safta olarak hazırlanan Türkiye raporunda genel hatları ile tüm bilgiler bulunmaktadır. Eisenhower, rapordan bir süre sonra da Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

¹⁸⁸Halil Akman-Suat Zeyrek, a. g. m. s. 283.

¹⁸⁹Abdülfettah Fikret Namık, **Siyasetü'l İrakıyyeti'l Hariciyye Fi's-Sarkı'l Evsat**, 1953-1958, Kültür Bakanlığı Yayınları, Bağdat, 1981, s. 320'den aktaran: Yaşar Canatan, **1930-1958 Döneminde Türk-İrak Münasebetleri ve Bağdat Pak'tı, Basılmamış Doktora Tezi**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1993.

katılmıştır. Komisyonun amacı; komünizme karşı koymak, engel olmak, planlar hazırlamak, askeri ve mali destekler sağlamaktır.¹⁹⁰ Görüldüğü üzere ABD “Sovyet ve Komünizm Tehdidi” endişesi ile etki alanını oldukça uzak yerlere kadar taşımıştır.

Bağdat Paktı ve devamı olan CENTO, İngiltere ve ABD’nin desteği ile 1955’te oluşturulan bir “Batı Projesi” olduğu öne sürülmektedir. Proje ile bu iki devletin kontrolü sayesinde, Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki kaynaşma artırılmaya çalışılmıştır. Bu özellikle Demokrat Parti (DP) döneminde Başbakanı Adnan Menderes Hükümetlerinin önemli bir hedefi olmuştur. Fakat gösterilen çabaların aksine ilişkiler olumsuz yönde seyretmiştir. Üye ülkelerdeki siyasi bunalımlar ilişkilerin kötü seyrini daha da derinleştirmiştir. Özellikle Mısır’ın ittifakta yer almaması diğer Arap devletlerini etkilemiş, İngiliz çıkarlarını korumak için kurulmuş bir örgüt pozisyonunda değerlendirilmesine yol açmıştır.¹⁹¹ Üye ülkelerde yaşanan siyasi krizler ve devrimler CENTO’nun sonunu getirmiştir. Türkiye ise 1979 yılında CENTO’nun dağılması ile birlikte Ortadoğu’da önemi sürekli artan bir ülke durumuna doğru süratle ilerlemeye başlamıştır.¹⁹² Bu durum ise bölgesel olaylara müdahil olabilecek önemli bir fırsatı Türkiye’ye tanımıştır. Türkiye ise bu fırsatı siyasi ve toplumsal olaylar dolayısı ile kullanamamıştır. Çünkü, 1979’da İran’da yaşanan devrimi takiben Türkiye’de de 1980 Askeri Müdahalesi gerçekleşmiştir.

Bağdat Paktı’nın durumunu özetleyebilecek en önemli yargılardan biri, o dönemleri Türkiye’de Büyükelçi olarak geçirmiş George McGhee’nin ifadeleridir. McGhee, pakt ve dönemin politik anlayışı için şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Türkiye’de ABD elçisi olarak bulunduğum süreden çok memnun kaldım. Ayrılırken, bir konuda yeterli ölçüde tatmin olmadım. O da Ortadoğu savunma örgütlenmesi konusudur. Bu konu beni üzmüştür. İlk hali, Ortadoğu Komutanlığı fikrinin başarısızlığa uğraması, onu izleyen dönemde Ortadoğu Savunma Örgütü’nün sürekli geciktiği ortadadır. Fakat Türkiye, 1952’de NATO üyesi olmakla güvenlik kaygılarını gidermişti. 1955’te kurulmasında bu kadar öncü rolü üstlendiği, ancak 1958’e kadar yaşayan Bağdat Paktı’nın başarısızlığa uğramasından hepimiz

¹⁹⁰Namık, a. g. e. s. 234.

¹⁹¹Tayyar Arı, **Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık, Bursa, 2010, s. 27-28.

¹⁹²Arı, a. g. e. s. 37

üzgünüz. Paktın başarısızlığa uğramasında biraz da NATO'nun, pakt ile bağlantı kurma konusunda yeterli ilgiyi gösterememiş olması yatmaktadır."¹⁹³

Bağdat Paktı konusunda bu düşünceleri taşıyan George McGhee, Büyükelçi olduğu dönemde Amerikan Dışişleri Bakanlığına Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolü konusunda önemli ifadeler içeren bir rapor da göndermiştir. McGhee raporunda: "*Türkiye'nin tarihi konumu, askersel gücü, siyasi yapısı, ekonomik gelişme ivmesi ve NATO üyeliği dolayısı ile Ortadoğu'nun doğal lideri olduğunu*"¹⁹⁴ belirtmiştir. McGhee, Türkiye'nin Ortadoğu'da alması gereken rolü ifade etmiş ve ülkesince bir bakış açısı geliştirmiştir. Daha farklı getirilen bir bakış açısına göre ise Türkiye'ye yönelik tehdidin Ortadoğu coğrafyasından geldiğidir. Bu bakış açısına göre düzensiz bir Ortadoğu'nun devam etmesi durumunda bu tehdidin daha da artacağı gerçeğidir.¹⁹⁵ Hangisinin doğru bir bakış açısı olarak değerlendirilebileceği gerçeği ise çok uzun zamanda ancak anlaşılacaktır.

ABD'nin Bağdat Paktı'na bakışını ortaya koymak önemli bir gelişme olarak ele alınmalıdır. ABD temsilcisi, 29 Kasım 1956'da toplanan Paktın üyeleri olan Türkiye, Irak, İran ve Pakistan'ın delegelerine, üyelerin toprak bütünlüğü ve egemenliğine yapılacak bir tehdidi olabilecek en ciddiyetle ele alıp değerlendireceğini ifade etmiştir.¹⁹⁶ ABD, bu yaklaşımı ile her durumda Pakt üyelerinin arkasında olduğunu uygun bir ifade ile dile getirmiştir. ABD'nin yoğun çabalarına rağmen "Bağdat Paktı" algısı Arapların genelinde olumlu algı oluşturmamıştır. Araplar Pakta, ABD'nin komünizmi sınırlandırmak için Ortadoğu'yu kendi stratejik planlarına dâhil etme çabası olarak görmüşlerdir.¹⁹⁷ Paktın başarısızlığında Arap devletler tarafından İngiltere'ye karşı duyulan tepki de etkili olmuştur. Bu tepkinin merkezi ise Mısır idi. Mısır ise Arap devletleri arasında önemli bir konum ve saygınlığa sahip bir devlet olup diğerlerini kolay

¹⁹³George McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, (Çeviren: Belkıs Çoraklı), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 266-267.

¹⁹⁴**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 15 Mayıs 1952, NND 842933, Record Group 59, Box: 4067, George McGhee, American Amembassy Ankara, Foreign Service Despatch, Desp. No: 637, Department of State.

¹⁹⁵Lenore G. Martin, "Türkiye ve Günümüzde Ortadoğu: Ulusal Güvenlik Arayışı" "**Türkler Ansiklopedisi**" Cilt: 17, (Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 224-232.

¹⁹⁶A. Öner Pehlivanoglu, **Ortadoğu ve Türkiye**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 66.

¹⁹⁷Ahmed Youssef Ahmad "Ortadoğu'da Çatışan İttifaklar", (Editör: Augustus Richard Norton), **Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik Yeni Yönelimler**, (Çeviren: Ceylan Tokluoğlu), Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 33.

etkilemektedir. Bu nedenle Pakta olumsuz yaklaşan Arap devletleri, İngiltere'nin eski ve bir ölçüde devam eden rolünün Amerika tarafından doldurulacağı endişesini yaşamışlardır.

1.2.4. Varşova Paktı

1.2.4.1. Varşova Paktı'nın Kuruluşu ve Yapısı

1949 yılında kurulan NATO, ilk genişleme hamlesini 1952 yılında yaparak iki yeni devleti üyeliğe kabul etmişti. Bu devletler ise Yunanistan ve Türkiye'dir. ABD'nin bu iki devleti NATO bünyesine alması dünyada kritik bir hamle olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Türkiye konusunda, İngiltere'nin sürekli artan orandaki çekinceleri ve farklı alternatifler üzerinde durması karşısında ABD net bir tutum takınarak üyeliği sağlamıştır. ABD'nin bu iki devleti NATO'ya dâhil etmesi karşısında süreçten hoşnut olmayan devlet ise hiç şüphesiz SSCB olmuştur. SSCB, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye kabul edilmesi konusunda tepkisel bir yaklaşım takınsa da bu tutumu yeni bir süreç başlatamamış, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın üyeliği engellenememiştir.

1955 yılında ABD dünyaya karşı yeni bir hamlede daha bulunarak Almanya'nın batısında kurulmuş olan Federal Almanya Cumhuriyeti'ni NATO'ya üye olarak kabul etmiştir. Bu durum ise SSCB için tarihi bir tepkiye dönüşmüştür. SSCB'nin bu tepkisi kendini somut olarak ortaya çıkarmıştır. SSCB, ABD'nin bu hamlesine yine aynı yıl Doğu Avrupa'daki komünist ülkelerle birlikte, özellikle Almanya'nın doğusunda kurulmuş olan Demokratik Almanya Cumhuriyeti (Doğu Almanya) dâhil, Varşova Paktı ile cevap vermiştir.¹⁹⁸ Varşova Paktı, 14 Mayıs 1955 tarihinde SSCB başta olmak üzere Arnavutluk, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya ve Çekoslovakya tarafından kurulmuştur. Parçalanmış Almanya'nın Sovyetler etkisinde bulunan kısmı olan Doğu Almanya ise pakta kuruluşun bir yıl sonra, 1956'da dâhil edilmiştir.

SSCB'nin görünür etkisinin bütünüyle hissedildiği bu paktın merkezi adından farklı olarak Moskova olmuştur. Paktın organları ise; Siyasal Danışma Konseyi,

¹⁹⁸Musa Ceylan, **Yeni NATO Soğuk Savaşın Sıcak Savaşa**, Ülke Kitapları, İstanbul, 1999, s. 9.

Dışişleri Bakanları Daimi Komisyonu, Savunma Bakanları Komisyonu, Silahlı Kuvvetler Birleşik Komutanlığı ve Askeri Konsey'den oluşmuştur. Özellikle 1956 yılından itibaren Soğuk Savaş'ın en şiddetli yaşandığı dönemlerde etkinliğini zirvede tutmaya çalışmıştır. 1962 yılından itibaren ABD–SSCB arasında başlayıp neredeyse tüm dünyaya yayılan yumuşama dönemi ile bu özelliğini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. 1980 yılından başlayarak yeniden eskiye dönüş yönünde çabalar olsa da 1985 yılından itibaren oldukça etkisizleşmiştir. Bu dönemde SSCB'de Komünist Parti Sekreterliği'ne Mihail Gorbaçov'un gelmesi bu yumuşamayı daha da sağlamlaştırmıştır. Tam bir “Soğuk Savaş” ürünü olarak nitelendirilip sistemini de ona göre kurduğu anlaşılan pakt dünyadaki gelişmelere bağlı olarak 1 Temmuz 1991'de Çekoslovakya'nın başkenti Prag'ta bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda çalışmalarına son verdiğini duyurarak kendini feshettiğini açıklamıştır.¹⁹⁹ Bu durum aslında NATO'ya karşı alınan net bir yenilginin de itirafı niteliğinde olmuştur. NATO karşısında bir denge unsuru olarak kurulmuş olan pakt bu görevini doğal olarak yerine getirememiştir.

Varşova Paktı dağılmış fakat diğer “Soğuk Savaş” aktörü NATO ise aynen çalışmalarına devam etmiştir. Varşova Paktı'nın kontrol altında tuttuğu bölgeler de pakt ile aynı kaderi paylaşmaktan kurtulamamışlardır. Paktın dağılması kuşkusuz SSCB'nin dağılması ile doğru orantılı olmuştur. ABD karşısında kısmi olarak denge sayılabilecek ölçüde bulunan Varşova Paktı'nın dağılması ile artık ABD'nin önünde dengeleyici bir güç kalmamıştır. NATO ise aynen varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

1.2.4.2. Varşova Paktı'nın Kuruluşunun Yansımaları ve Bağlantılı Örgütlenmeler

“Varşova Paktı” kendisini, NATO'nun saldırılarına karşı üyelerini korumak amacıyla kurulduğunu ifade etmiştir. Pakt, SSCB Lideri Stalin'in 1953'te ölümünden sonra 1955 yılında kurulmuştur. Pakt, Stalin'in yerine geçen Kruşçev'in,²⁰⁰

¹⁹⁹Özgöker, a. g. e. s. 120-122.

²⁰⁰Niall Ferguson, **The War of the World: Twentieth-Century Conflict and the Descent of the West**, Penguin Books, Printed in the United States of America, 2006, s. 600. Stalin'in ölmesi üzerine Sovyet Komünist Parti'nin Genel Sekreterliği'ne bir madencinin oğlu olan Nikita Khrushchev

Yugoslavya topraklarındaki etkinliğini kaybedip, bir daha bunun gibi durumlarla karşılaşmamak için Doğu Avrupa’da etkin denetimin sağlanması amacına yönelik olduğu ifade edilmiştir.²⁰¹

ABD, SSCB’nin yayılmasından son derece endişe duymaktaydı. Bu endişeyi dünyanın çok önemli bir kısmına da yaymayı başarmıştır. Bu doğrultuda ABD’nin etkisi altındaki tüm ülkelerde en ufak bir sosyalist ve komünist faaliyet anında tepki görmekte idi. Bu tür faaliyetler “özgürlüğe” karşı bir kalkışma olarak algılanmaktaydı.²⁰² Özellikle ABD açısından “Küba Olayı” son derece endişeli bir süreç olmuştur. 1959’daki Küba’daki Sosyalist Devrim ABD halkında büyük bir korku oluşturmuştur. Bu devrim Varşova Paketi’yle bloklaşan sosyalizmin önemli bir ilerlemesi sayılabilir.

Varşova Paketi kurulmadan önce SSCB öncülüğünde önemli bir uluslararası örgüt olan Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) kurulmuştur. Bu örgüt 1949 yılında kurulmuş olup, merkezi Moskova’dır. Bu örgütün üyelerine bakıldığında üyelerinin neredeyse Varşova Paketi ile aynı olduğu görülecektir. 1955 yılından itibaren ise Varşova Paketi ekseninde politikalar üretmeye başlamıştır. SSCB’nin her iki örgütte de kontrolü aynı oranda olmuştur. COMECON, ABD’nin Marshall Planına karşı kurmuş olduğu bir örgüt olup, işlevi 1991 tarihinde sona ermiş, Varşova Paketi ile aynı kaderi paylaşmıştır.²⁰³

gelmiştir. Khrushchev, Stalin kadar militarist bir anlayışta olmamıştır. Onun dönemi benzer özellikler taşısa da önceki dönemden farklı olmuştur.

²⁰¹Oral Sander, a. g. e. s. 244.

²⁰²Soğuk Savaş ve Yumuşama Arasında ABD ve SSCB, Tüsiad Tarih, Yayın No: TÜSİAD-T/2002/12-337, Aralık, 2002, s. 201.

²⁰³İhsan Gürkan, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze Değın Balkanlar”, Ortadoğu ve Balkanlar İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, İstanbul, 1993, s. 152.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA TÜRKİYE’NİN İÇ- DIŞ POLİTİKASI VE NATO’YA GİRİŞİ

2.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE’NİN İÇ VE DIŞ POLİTİKASI (1946–1950)

2.1.1. Savaş Sonrası Türkiye’ye Genel Bir Bakış

2.1.1.1. Türkiye’de Sosyal ve Ekonomik Ortam

İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, henüz I. Dünya Savaşı’nın yaralarını bile saramamıştı. Kısmen sağlanmış gözükken iyileşme ise henüz tam anlamıyla topluma yansımamıştı. İşte tam bu aşamada ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı Türkiye’yi daha da olumsuz etkilemiştir. Savaşa girmemesine rağmen Türkiye, dünyaya yansıyan tüm olumsuz gelişmelerden neredeyse aynı ölçüde etkilenmiştir.²⁰⁴ Dünya ile birlikte Türkiye de zaten “1930 Dünya Ekonomik Bunalımının” etkilerini atlatamamıştı. Dünyada yaşanan bu ekonomik krizin üzerine bir de başlayan savaşın etkileri eklenmiştir. Ekonomik anlamdaki bu olumsuz durum kendisini 1946 yılına kadar ve kesintisiz olarak hissettirmiştir. Ayrıca bu olumsuz şartlar kendisini toplumun her kesiminde göstermiştir. Savaş yılları, sadece sosyal ve ekonomik olumsuzluk olarak değil sağlık sorunları olarak da kendisini göstermiştir. Hastalıklar salgın halinde artmış, ilaç temini büyük bir sorun haline gelmiştir.²⁰⁵ Kısacası Türkiye, savaş sonuna kadar,

²⁰⁴Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye, Savaş ve Gündelik Yaşam*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 52.

²⁰⁵BCA, 16 Eylül 1943, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 177, Dosya Gömlek: 224, Sıra: 4, Dosya no: 198, Konu: “CHP Gurubunun dolaştıkları yerlerde sıtmanın çoğaldığı ve sıtma ilacı ile mazotun tedarikinin zorlaştığı konusundaki görüşlerini Sağlık Bakanı’na iletmesi.” CHP Gurubu yapmış olduğu toplantıda milletvekillerinden bu konuda çokça şikâyet almıştır. Bunun üzerine Gurup Başkan Vekili konuyu önce ilgili bakana daha sonrada Başbakana bildirmiştir.

savaşmış bir ülke ölçüsünde olumsuz ekonomik ve sosyal gelişmelere maruz kalmıştır.

Türkiye, savaşın ilk dönemlerinden başlayarak bazı tedbirler almış ve ekonomisini düzeltmeyi amaçlamıştır. Bu tedbirlerden biri “Milli Korunma Kanunu”dur. Bu kanun 18 Ocak 1940 tarihinde, Başbakan Refik Saydam döneminde çıkarılmıştır. Diğer bir tedbir ise 11 Kasım 1942’de çıkarılan “Varlık Vergisi Kanunu” dur. Bu kanun ise Şükrü Saraçoğlu’nun başbakanlığı döneminde çıkarılmıştır.

Milli Korunma Kanunu ile devletin “fevkalade haller” adı altında yapacağı çalışmalar maddeler halinde sıralanmıştır. Bu maddelerle, Bakanlar Kurulu’na sınırsız yetki tanınmıştır. Bu kanun ile artık devlete tüm iktisadi alana istediği gibi müdahale etme yetkisi tanınmıştır. Böylece devlet, neredeyse her şeye el koyma yetkisine kavuşmuştur. Kanun zamanla tadil edilmiş, tarım alanı da işin içerisine katılmıştır.²⁰⁶ Böylece Hükümet, iktisadi alanda tamamen belirleyici bir duruma geçmiştir. Bu kanun yaklaşık bir yıl sonra yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile ekmek artık karneye bağlanmıştır.²⁰⁷

Varlık Vergisi ise aslında Milli Koruma Kanunu’nun bir devamı niteliğinde olmuştur. Başbakan Refik Saydam’ın uygulamaya koyduğu iktisadi hayattaki tam devletçi kontrole karşı yeni Başbakan Saraçoğlu önce bu tutumu benimsememiştir. Tüccar üzerindeki baskıyı kısmen hafifletmiş, iktisadi hayatı kendi dinamiklerine kontrollü şekilde bırakmak istemiştir. Fakat bu durum arzu edilen şekilde gelişmemiş, fiyatlar artmış, halkta büyük bir hoşnutsuzluk oluşmuştur.²⁰⁸ Devam eden süreçte Saraçoğlu ile iktisadi çevrelerin ve sermaye sahiplerinin arası açılmıştır. Hükümet ise böyle bir ortamda Varlık Vergisi sistemini getirmiştir. 4305 Sayılı Kanun ile yürürlüğe giren Varlık Vergisi Kanunu’nun gerekçesi şu şekilde açıklanmıştır:

²⁰⁶ **Resmi Gazete**, 26 Ocak 1940, Sayı: 4417, Kanun Numarası: 3780.

²⁰⁷ **Ulus**, 20 Aralık 1941, s. 1. Gazete ekmeğin artık karne ile tatbik edileceğini manşet haber ile kamuoyuna duyurmuştur.

²⁰⁸ Metin Ayışığı, “İkinci Dünya Savaşı Başlarında İstanbul’da İhtikâr Meselesi”, <http://www.metinayisigi.com>, **Metin Ayışığı Kişisel Sayfası**, s. 5.

“Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere Varlık Vergisi adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir.”²⁰⁹

Başbakan Saraçoğlu, bu vergide en büyük yükün tüccarlara ait olacağını, onların savaşta ciddi paralar kazandıklarını belirtmiştir. Saraçoğlu, bu verginin ödeme gücü olmayanlara tatbik edilmeyeceğini de belirtmiştir.²¹⁰ Kanunun işlerliği için bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon kimin ne kadar ödeyeceğini tespit etmiştir. Defterdarlıkların hazırlamış olduğu bu listelerin kesin olduğu ve itiraz edilemeyeceği vurgulanmıştır.

Varlık Vergisi'nin uygulama aşaması Türkiye'de son derece sorunlu olmuştur. Bu vergi, özellikle Müslüman olmayanlar üzerinde ağır bir şekilde uygulanmıştır. Belirlenen vergi oranlarının ödenmesi için on beş gün gibi çok kısa bir süre tanınmış, bu süre içerisinde ödeyemeyenlerin mal varlıklarına haciz konulmuş, verginin, bu malların satılarak ödenmesi sağlanmıştır. Bu da istenen rakamı karşılamaya yetmezse, Erzurum Aşkale'ye gönderilip ve orada işçi olarak çalışması ile bunu ödemiş sayılması kararlaştırılmıştır. Bu vergi Müslüman olmayanlar üzerinde servetlerinin yarısını kapsayacak şekilde bir cebri hüküm ile uygulanmıştır. Bu da toplumda önemli bir kırılma oluşturmuştur. Sürecin sonu ise, Müslüman olmayanların ticaret hayatından büyük ölçüde çekilmesi ile sonuçlanmıştır. Ayrıca kayda değer bir oranda da Türkiye'yi terk etmelerine zemin hazırlamıştır. Devlet ise beklediği oranda olmasa da büyük bir nakdi gelire kavuşmuştur. Devlet açısından olumlu olan bu durum, dünyada Türkiye'nin imajı konusunda olumsuz yankılanmıştır. Hükümet ayrıca “Toprak Mahsulleri Vergisi” ile tarıma yönelik büyük bir vergi uygulamış köylünün üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur.²¹¹ Hükümetin orta ve alt gelir sınıfına yönelik bu tutumunun ilerleyen süreçte önemli sonuçları olacaktır. Sosyal, ekonomik ve politik açıdan yeni sonuçlara zemin hazırlayacaktır.

Savaş yıllarına genel ekonomik çerçeveden bakılınca 1930–1947 dönemi (1938 yılı hariç) aslında Türkiye'nin ihracatının, ithalatını aştığı dönem olarak bilinmektedir. Bu durumda dış borçlar ödenmiş ve bir miktar da döviz birikimi

²⁰⁹ **Resmi Gazete**, 12 Aralık 1942, Sayı:5255, s. 3965-3968.

²¹⁰ **Ayn Tarihi**, Sayı: 108, s. 39.

²¹¹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 63-67.

olmuştur.²¹² Hükümet, memur kesiminin ezilmemesi için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Bunda da başarılı olmuştur. Savaş yıllarında ve devamında toplumun en az kaybedeni memur kesimi olmuştur.²¹³ Memurların durumunun düzeltilmesi konusunda CHP yoğun bir çalışmanın içerisinde olmuş, alınacak tedbirlerle ilgili raporlar hazırlamıştır. Memurlara yiyecek-giyecek yardımları yapılmış, 30 Liranın altında maaş alanlara ayrıca para yardımında bulunulması gibi birçok önlemler hayata geçirilmiştir.²¹⁴ Bununla birlikte işçi ve köylü kesimin gelirlerinde önemli ölçüde bir kayıptan söz etmek mümkündür.

Savaş yıllarının toplumda nasıl geçtiğinin en önemli özeti ise; halka karne yöntemi ile dağıtılan ekmeğin bir tam ekmekten yarım ekmeğe düşürülmesidir. İlerleyen süreçte ise dağıtılan ekmeğin miktarında değişiklik yapılmış, bir gün tam, bir gün yarım ekmeğin sistemine dönülmüştür. Ekmeğin dağıtılmasının bile dönemin gazetelerinde çok sevindirici bir haber olarak yer almış olduğu görülmektedir. Hatta bizzat Ankara Valisi tarafından, bu ekmeğin dağıtımını önemli bir müjde olarak verilmiştir.²¹⁵ Türkiye’deki bu olumsuz ekonomik etkiden CHP’nin kendi çalışanları bile son derece etkilenmiş ve bazı gıda maddelerinin temini son derece zorlaşmıştır. İktidar Partisi CHP, çalışan memur ve müstahdemlerine yardım sadedinde kilosu 117,5 kuruştan zeytinyağı dağıtımına aracı olmak zorunda bile kalmıştır. CHP, bu dağıtımını İzmir Tarım Satış Kooperatifi’nin şubeleri kanalı ile vali ve genel sekreteri koordinatörlüğünde karne usulüne uygun olarak yapmıştır.²¹⁶

1946 yılı ile birlikte Türkiye’de artık yeni bir döneme girilmiştir. Savaşın sona ermesi ile birlikte uygulanan ekonomi politikalarında belirli ölçülerde değişim yaşanmıştır. Korumacı ve içe kapalı iktisat politikalarındaki sıkılık bir ölçüde kaldırılmaya başlanmıştır. 1946’dan itibaren dünya ekonomisi ile daha fazla eklemlenme çabaları görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Ekonomi Bakanlığı,

²¹²Sadun Aren, **Ekonomi El Kitabı, 100 Soruda, Türkiye Ekonomisinden Örneklerle**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 93.

²¹³Korkut Boratav, **a. g. e.** s.71

²¹⁴**BCA**, 8 Mayıs 1944, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 15, Dosya Gömlek: 87, Sıra: 32, Dosya no: 14, Konu: “CHP Gurubunun memurlara yardım konusunda aldıkları karar ile hazırladıkları rapor”.

²¹⁵**Son Posta**, 7 Mayıs 1942, s. 1.

²¹⁶**BCA**, 27 Nisan 1943, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 84, Dosya Gömlek: 313, Sıra: 3, Konu: “CHP memur ve müstahdemlerine verilecek zeytinyağı hakkında”.

genel bir şekilde ele alınarak yapılandırılmış, daha işler hale getirilmeye çalışılmıştır.²¹⁷ Bu çabaların siyasal alanda da karşılığı bulunmaktadır.

1945–1950 dönemi Türkiye’de bir yönüyle savaşın yaralarını sarma yılları olarak da adlandırılabilir. Fakat olumsuzluk o kadar ileri boyutta idi ki²¹⁸ bunu gerçekleştirmek kolay olmamıştır. Yaraların sarılması bu yıl ve sonraki yıllara sığdırılmayacak kadar büyük boyutta idi. Bu boyutu bizzat Cumhurbaşkanı, 1950 yılının Aralık ayının sonunda, memleketin değişik yerlerine yapmış olduğu ziyaretlerde görmüş ve ilgili bakanlıkları bir yazı ile uyararak gerekenin ivedilikle yapılmasını istemiştir.²¹⁹ 1945 yılından itibaren, Türkiye’nin siyasi yönelişi ile birlikte sosyal ve ekonomik yönelişi de örtüşmeye başlayacaktır. Toplumda yaşanan ekonomik ve sosyal değişim önüne politikayı da katıp bir büyük değişime ön ayak olacaktır.

2.1.1.2. Türkiye’de Siyasal Ortam ve Yeniden Çok Partili Hayata Geçiş

Türkiye, 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile oldukça rahatlamıştı. Sıcak savaş şartlarının yaşanmaması ve savaşın bu şekilde sona ermesinin başta devlet adamları olmak üzere halk nezdinde büyük bir mutlulukla karşılandığı ifade edilebilir. Sıcak savaş şartları yaşanmamıştı ama Türkiye, gerek siyasi gerekse diğer alanlarda savaşın etkisini tümünden hissetmişti. Savaş henüz devam ederken yaşadığı olağanüstü şartlar Türkiye’ye bundan sonraki rotasının nasıl olacağı konusunda da en önemli ipuçlarını vermiştir.

Türkiye, SSCB ile yaşamış olduğu gerilimli süreçten henüz çıkmaya çalıştığı dönemlerde yanında İngiltere’yi ve geçte olsa ABD’yi bulabilmiştir. Stalin’in Türkiye üzerindeki bitmek bilmeyen istekleri İngiltere açısından zaten bilinen bir

²¹⁷BCA, 31 Ocak 1946, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 180, Dosya Gömlek: 3, Sıra: 7, Konu: “Ekonomi Bakanlığı kuruluş ve görevlerine dair kanunda değişiklik yapılması sebebiyle yeni kadrolara yapılan tayinler”.

²¹⁸BCA, 9 Mart 1947, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 5, Dosya Gömlek: 27, Sıra: 4, Dosya No: 5, Konu: “Cumhuriyet Halk Partisi Ağrı Milletvekili Ahmet Alpaslan’ın seçim bölgesindeki sosyal, kültürel ve ekonomik meselelerle ilgili raporu.” Türkiye’nin ekonomik ve sosyal yapısı o kadar bozuk durumda idi ki, bunu ilgili milletvekilinin TBMM’ye verdiği raporla anlamaktayız. Bu yıllarda, il merkezinde bile ciddi okul eksiği olduğu, sadece bir hekimin olduğu ve birçok sosyal sorundan bahsedilmektedir.

²¹⁹BCA, 14 Aralık 1950, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 84, Dosya Gömlek: 532, Sıra: 5, Dosya No: E14, Konu: “Cumhurbaşkanının son seyahatinde uğradığı illerde müşahede etmiş bulunduğu bazı hususlarla, vatandaşların arzuları, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı’nı ilgilendiren notlar.”

durum idi. Sovyet Rusya'nın Türkiye başta olmak üzere farklı bölgelerdeki hedeflerini iyi bilen İngiltere, rol alma konusunda bir çaba içerisinde olmuştur. Fakat savaşın oluşturduğu her seviyedeki gerileme İngiltere'yi de kuvvetli bir şekilde etkilemiştir. Bu durumun etkisiyle artık dünya dengelerinde yeni güç algısı olarak ABD ortaya çıkmaya başlamıştır. ABD, Türkiye ve Yunanistan konusunda artık İngiltere'nin yerine rol üstlenen bir konuma yükselmiştir. Türkiye'nin savaşın sona ermesi ile birlikte, beraber yürüyeceği müttefik de yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır.

Türkiye, savaş yıllarını çatışmasız olarak atlattı ama yaşadığı ekonomik durum ise oldukça olumsuz idi. Yiyecek ve giyecek maddelerinin teminindeki sıkıntı ile birlikte herkes neredeyse "karaborsa" kelimesine aşina olmuştu. Halk ülkenin savaşa sokulmamasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü başarılı bulmakta idi. Ama aynı halk bütün yaşanan, yukarıda belirtilen olumsuzlukları da gene ondan bilmekteydi.²²⁰ Devletin memuru kollaması²²¹ yüzünden halk ile memur birbirinden ayrılmış idi. Aralarındaki uçurum bir hayli açılmış idi. Bunun yanında köylü ile şehirli arasındaki uçurum belki de ilk kez bu ölçüde belirginleşmişti.

Türkiye bu halde iken, savaşın bitimi ile birlikte başını ABD'nin çektiği Batı Dünyası totaliter ve kapalı rejimlere karşı son derece hassas bir tutum takınmaya başlamıştı. Totaliter anlayışlar artık Batı'nın savunabileceği değerler olmaktan tamamen çıkmıştı. Bununla beraber Türkiye'nin yapısı tam totaliter olmamakla birlikte, Batı'nın savunabileceği değerlerden de oldukça uzaktı. 1923'te kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti, çok partili hayatı, kurucusu Mustafa Kemal Atatürk zamanında iki kez denemişti. Çeşitli etkenlerle bunda başarılı olunamamıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra, bir daha yeni bir deneme yapılamamıştır. Savaş öncesinden başlamak üzere Türkiye bırakın demokrasi denemesi yapmayı, ondan ciddi ölçüde uzaklaşmıştır. Bu dönemde CHP, parti il başkanlarını aynı zamanda vali seviyesine getirmiştir. Memurların tamamını CHP'liler oluşturmuş, ülkede farklı bir anlayışı savunmak ise, yürek isteyen bir durum haline gelmiştir.²²²

²²⁰Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 22-23.

²²¹BCA, 8 Mayıs 1944, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 15, Dosya Gömlek: 87, Sıra: 32, Dosya no: 14. Devlet memurunun durumunun düzeltilmesi için önemli çalışmalar yapmış ve bunları kanunlaştırmıştır.

²²²Necdet Ekinci, **II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 69.

CHP içerisinde içten içe bir muhalif hareketin etkileri görülmekle birlikte, henüz ortaya çıkmamış idi. Çiftçi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri sırasında bu muhalif dalga kendisini ortaya çıkarmıştır. Mecliste görüşülmeye başlayan yasa sırasında, aralarında daha sonra Demokrat Parti'nin (DP) kurucusu olacak olan dört muhalif vekile üç kişi daha eklenerek sayı yediye çıkmıştır. Devam eden süreçte Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) Genel Sekreteri ve Ticaret Bakanı görevlerinden alınmıştır. Görüşmelerin sürdüğü esnada dört vekil, günümüzde önerge olarak adlandırılan o meşhur “Dörtlü Takrir”i²²³ vererek parti politikalarından resmen ayrıışmışlardır. Daha sonraki süreçte bu dört vekilin CHP ile bağı ise resmen kopmuştur.²²⁴

İsmet İnönü'nün yeni partilerin kurulmasına engel olunmayacak şeklinde bir tavır takınması ile siyasal ortam kısmen yumuşamıştır. Süreç Türkiye’de yeniden çok partili hayatın önünü açmıştır. Bu yeniden çok partili hayata geçiş sürecinin ilk partisini işadamı Nuri Demirağ kurmuştur. Demirağ, Milli Kalkınma Partisi adındaki partisini 5 Eylül 1945’te resmen kurmuştur.²²⁵ İkinci çok partili hayata geçişin bu ilk partisinin kurulması, Demokrat Parti'nin kurulmasında öncülük vazifesi yapmış olması dolayısı ile tarihi bir öneme de sahip olmuştur.²²⁶

Türkiye’de gerçek anlamda demokrasiye geçiş ise Demokrat Parti'nin kurulması ile olmuştur. DP, 7 Ocak 1946 yılında Ankara’da resmen kurulmuştur. DP'nin kurucuları CHP’deki “Dörtlü Takrir” in sahipleri olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü idi. DP'nin, parti programına göre temel amacı demokrasi olmuştur. DP'nin kurulması ise halkta çok olumlu bir etki yapmıştır. Tek partiden bunalmış kesimler için adeta bir kurtarıcı olarak görülmeye başlanmıştır.²²⁷ Celal Bayar, Adnan Menderes ile yola çıktıkları o günleri anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır: “Çok kısa bir zamanda, Halk Partisi içerisinde ıslahat yapma konusunda fikir beraberliği içinde olduğumuzu fark ettik. Refik Koraltan ve Profesör Fuat Köprülü de düşüncemizi paylaşıyorlardı.”²²⁸

²²³Dörtlü Takrir hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Osman Akandere, **Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 373.

²²⁴Ahmet Demirci, **Tek Partinin İktidarı, Türkiye’de Seçimler ve Siyaset 1923-1946**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 308-310.

²²⁵Ahmet Demirci, **a. g. e.** s. 311.

²²⁶Mehmet Ulaş, **Bazı Siyasi Hatıralar**, Turan Matbaası, İstanbul, 1970, s. 10.

²²⁷Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, s. 41-42.

²²⁸Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, tarih ve yayınevi adı yok. s. 30.

Celal Bayar, partinin kuruluş aşamasında Gazeteci Ahmet Emin Yalman ile sıkı irtibat halinde bulunmuştur. Hatta ona beraber yürüyelim teklifi yaptığı, Yalman'ın ise ona gazeteci kalmak istediğini ifade ettiği, fakat gazetesinin yeni partinin fikirlerine hep açık olacağını söylediği ifade edilmektedir. Bu arada Demokrat Parti'nin isim babasının Yalman olduğu da iddialar arasındadır.²²⁹ DP'nin kurulması ile Türkiye'de çok partili hayat artık kesin olarak yerleşmiş olur. Bu çok partili hayatın yeniden denemesi 14 yıl sonra DP'nin kapatılması ile sonuçlansa da artık demokrasiden dönüş mümkün olmamıştır. Çok partili hayat, toplumun çok büyük bir kesiminde beğenilen ve kabul gören bir durum olarak yoluna devam etmiştir.

Çok partili hayatın bu yeniden denemesinin hemen ardından Türkiye'de ilk olarak Mayıs 1946'da yerel seçimler yapılmıştır. DP ve MKP bu seçimlere katılmamışlardır.²³⁰ Muhalefetin seçimlere katılmayıp, boykot uygulamasındaki en önemli etken ise, CHP'nin baskın bir kanunla seçimleri erkene alması, seçim güvenliğini sağlayacak kanunlar çıkarmaması olmuştur. Daha sonra aynı yıl temmuz ayında genel seçimler de yapılmıştır. Bu seçimlerde iktidar değişimi gerçekleşmemekle birlikte TBMM'ye başta DP olmak üzere muhalefet milletvekilleri girmiştir.

Türkiye'de, 21 Temmuz 1946 da yapılan Milletvekili Genel Seçimleri ile "Tek Parti Dönemi" yani tek partili meclis dönemi resmen sona ermiştir. Seçimden önce çıkarılan bir kanunla iki dereceli olan seçim sistemi tek dereceli seçim sistemi haline getirilmiştir. Seçimlerde "açık oy gizli tasnif" yönteminin belirlenmesi ile yeterli denetim sağlanamamış, sonuçlar üzerinde uzun sürelerle varan tartışmalar devam etmiştir.²³¹ Bu genel seçim sonucunda CHP 397, DP 61, Bağımsızlar 7 olmak üzere TBMM'ye 465 Milletvekili seçilmiştir. Meclis çalışmaları CHP-DP arasında büyük tartışmalarla ilerlemiş olmakla birlikte, çok partili hayat artık Türkiye'de kalıcı olarak yerleşmiştir.

²²⁹Kemal Bağlum, **Anıpolitik 1945-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 14.

²³⁰BCA, 17 Mayıs 1946, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 434, Dosya Gömlek: 1803, Sıra: 3, Dosya no: 1. Büro, Konu: "Milli Kalkınma Partisi'nin açılması." CHP'nin MKP'yi yakından takip ettiği, broşürlerini inceleyip bilgi aldığı belgelerden görülmektedir.

²³¹Türkiye İstatistik Kurumu, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2012, s. 8.

Türkiye’de, 1946 yılı genel seçimlerinin sonuçları ve yeniden çok partili hayata geçiş konusunda birçok değerlendirme yapılmıştır. Bunlardan biri, daha çok Türkiye’nin demokratikleşmesi konusunda eserler vermiş olan Tefik Çavdar’dır. Çavdar, o dönemle ilgili şu tespitleri yapmıştır:

“Şaibeli seçim olarak bilinen 1946 seçimi, mevcut antidemokratik seçim yasası uyarınca yapılmıştır. Seçmen listeleri yargı denetiminde hazırlanmamıştır. Seçim komisyonları o beldenin mülki amirince hazırlanmıştır. Muhtarlar bu işi yapmışlardır. Listelere itiraz olayının bir işlerliği yoktu. Bu listelerde seçmenler oylarını açık olarak kullanıyorlardı. Böylece atılan oyların sandık kurullarınca denetimi sağlanıyordu. Seçim yasasının en sakıncalı yanı tasnif, yani ayırma işlemi gizli, daha öncede sözünü ettiğimiz çoğunlukla memurlardan oluşan sandık kurulu ve üst komisyonlarca yapılmasıdır. Buna 1946 seçimleri sırasında bulunduğum Ulukışla ilçesinde tanık oldum. Akşamüstü saat dört sıralarında, Kaymakam seçmen listelerinde olmayan memur ve ailelerini çağırarak oy kullanmasını sağlamıştı. Sonuçta ilçe merkezinde CHP, seçimi ezici bir çoğunlukla kazanmıştı.”²³²

Bu ortamda gerçekleşen 1946 seçimleri sonucunda tüm yaşananlara rağmen meclis çok partili olarak oluşmuştur.

Türkiye’nin çok partili bir hayata yeniden geçmesini Kemal Karpat ise şöyle değerlendirmektedir:

“Türkiye’nin tek partili yaşamdan çok partili yaşama geçmesini, siyasi, sosyal ve ekonomik iç gelişmelerle Cumhuriyet’in temelinde var olan liberal fikirler hazırlamıştır. BM Anayasası’nın imzalanması, İkinci Dünya Savaşı’nu demokrat cephenin kazanması ve dünyada hâkim durumda olan demokratik sistemlere Türkiye’nin kendini uydurma zorunluluğu gibi dış etkenler hızlandırmıştır. Bu geçişi, CHP Hükümeti’nin almış olduğu kararlar ile doğrudan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü sağlamıştır.”²³³

Karpat, burada Türkiye’nin çok partili hayata geçişinde CHP’nin etkin rolüne işaret etmektedir. Bu rolü baskın bir şekilde vurgulayan Karpat, dış şartların oluşmaması halinde ise CHP’nin gene aynı tutumu mu takınacağı konusunda herhangi bir görüş beyan etmemiştir. İç dinamiklerle demokratikleşmenin

²³²Tefik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)**, 4. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 13-14.

²³³Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 225.

sağlanmasının mümkün olup olamayacağı konusu ise günümüzde bile tartışması yapılabilecek konulardan biridir.

Yapılan diğer değerlendirmelerde, Türkiye'nin yeniden çok partili hayata geçmesinde iki liderin, İnönü ile Menderes'in rolünün inkâr edilemeyeceği ifade edilmektedir.²³⁴ İnönü'nün, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın gittiği yönü anlamış olduğu, Türkiye'yi Batı ile bütünleştirecek adımları atmış olduğu söylenebilir. Bu anlamda belirli reformların yapıldığı, özgürlüklerin kısmen genişletilmeye başlandığı da görülmektedir. İnönü ile başlayan bu sürecin Menderes ile daha ileriye taşınarak devam ettiği, çok partili sistemin zihinlerde ve halk nezdinde oturduğu ifade edilmesi gereken bir başka durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke insanında yerleşmiş olan bu duyarlılık karşısında 1960'da askeri müdahale sonucu iktidara gelen askerler bile en kısa zamanda iktidardan çekilmeyi düşünüp sivil siyasete yer açmak zorunda kalmışlardır.

2.1.2. Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) İlişkileri

2.1.2.1. Boğazlar, Toprak-Üs Talepleri ve Ermeni Konusu

İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan, Karadeniz ile Akdeniz'i Marmara ve Ege Denizi vasıtası ile buluşturan dünyadaki en önemli suyollarından biri hatta en önemlisidir. Bu özelliği yönünden tarihsel sürece bakıldığında çok sayıda çatışmaların ve hâkimiyet kavgalarının verildiği bilinmektedir. Boğazlar siyasi, ekonomik, sosyal etkisi bakımından sadece bulunduğu coğrafi bölgeye değil tüm dünyadaki güç dengelerine direkt etki edebilen önemli bir konumdadır.

Uluslararası ilişkilerde "Boğazlar" ifadesi denilince doğrudan akla gelen konu "Türk Boğazları" dolayısı ile İstanbul ve Çanakkale Boğazları olmaktadır.²³⁵ Sadece bu konu bile dünya çapındaki ilgi ve önemin en belirgin göstergesidir. Bu ilgi ve önem, günümüzde dünya ve Türk Tarihi açısından artarak devam etmektedir.

²³⁴Hamit Ersoy-Lale Ersoy, **Küreselleşen Dünyada Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, s. 154.

²³⁵Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1968, s. 10.

Boğazlardaki hâkimiyet tarihini daha eskilere götürmeyip Osmanlı Devleti döneminden alacak olursak, Rumeli ve Boğazların fethedilmesi ile Türk kontrolü başlamış olmaktadır. Bu tam kontrol durumu Rusların Boğazlar konusuna odaklanmasına kadar sürmektedir.²³⁶ Özellikle, 1453 yılında İstanbul'un Fethi'nden 1774'teki Ruslarla yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar olan dönem önemlidir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin kesin bir egemenliği söz konusudur. 1774'ten itibaren devam eden süreci ise günümüze kadar belirli dönemlere ayırarak da getirebiliriz.

1774 yılından itibaren 1923 Lozan Antlaşması'na kadar olan dönem sürekli değişkenlik gösteren bir dönemdir. Lozan Antlaşması'na kadar kısmen de olsa bir kontrolden söz edilebilir. Lozan Antlaşması'ndan 1936 Montrö Antlaşması'na kadar olan dönemde yeni esaslar kabul edilmiştir.²³⁷ Bu esaslar Boğazlardaki Türk egemenliğini sınırlayıcı özellikte olmuştur. Ancak Montrö Antlaşması'ndan sonra Boğazlar üzerinde kesin bir Türk egemenliği söz konusu olmuştur. Bu antlaşma ile Lozan Antlaşması'nda kurulan "Boğazlar Komisyonu" kaldırılmış, Boğazların iki yakasındaki askersiz bölge artık Türk Devleti kontrolüne geçmiştir. Türkiye'nin sağlamış olduğu bu tam hâkimiyet durumu,²³⁸ kendisini devam ettirirken dünyada meydana gelen yeni gelişmeler konunun yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu yeniden gündeme gelme konusu şüphesiz Sovyet Rusya ile ilgili olmuştur. SSCB, dünyada meydana gelen yeni gelişmeleri kaynak göstererek Boğazların statüsünde değişiklik talep etmiştir. Konunun bu bağlamda yeniden gündem oluşturması tarihsel süreçte önemli gelişmelere zemin hazırlamıştır. Bu gelişme Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal yaşamında önemli bir kırılma oluşturmuş, dünyadaki yeni oluşan savunma sistemlerindeki yerini bir yönüyle tayin etmiştir.

²³⁶Cemal Tukin, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü No:314, İstanbul, 1947, s. 5.

²³⁷Ali Fuat Öreñç, "Boğazlar ve Ege Adaları", **Türk Boğazları**, (Derleyen: Nur Jale Ece), Deniz Kılavuzculuk Yayınları, İstanbul, 2011, s. 49.

²³⁸**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 23 Mayıs 1950, NND 842933, Record Group: 59, Box: 4067, Top Secret Office Memorandum United States Government, Subject: "Interpretation of Montreux Conversion", Decimal File 1950-1954. Türkiye, Montrö Antlaşması'ndan genel hatları ile memnun olmaktadır. Fakat ticari anlamda aynı memnuniyette değildir. Boğazlardan geçen ticaret gemilerinden ücret alınmamasından rahatsızlığını zaman zaman çeşitli platformlarda dile getirmektedir. Bu konuda Amerika'ya yansıyan ve diplomatların tartıştıkları konu ise Türkiye'nin bu memnuniyetsizliğidir. Belgelere yansıyan ifadelerde Türkiye'nin başka ülkelerde olan suyollarını araştırdığı da ifade edilmektedir. Araştırılanlardan birinin ise Cebelitarık Boğazı'nın durumu olduğu gene belgelerden anlaşılmaktadır.

Türkiye SSCB ilişkilerine “Boğazlar” ekseninin dışına çıkılarak genel olarak bakılacak olunursa en önemli dönüm noktalarından biri 1925 tarihli dostluk ve saldırmazlık anlaşması olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye için Lozan Antlaşması’nın imzalanması kuşkusuz çok önemlidir. Lozan’dan sonra Batı ile iyi ilişki köprüleri kurulmuştur. Bu bağlamda Türkiye’nin kuzey ve doğu komşusu SSCB ile imzalanacak bir anlaşma kuşkusuz çok önemli olacaktır. İşte bu sebepten 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması oldukça önemlidir. 17 Aralık 1925’te, Paris’te iki ülkenin dışişleri bakanları arasında (Tevfik Rüştü Aras ve Çiçerin) imzalanan, yirmi yıl süreceği kararlaştırılan “Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması” Türkiye açısından tarihi önem derecesindedir. Türkiye’nin İngiltere’ye karşı kendisini gereken güven ve önemde hissetmediği dönemlerde (Şeyh Said Ayaklanması ve Musul’un İngiliz tezlerine yakın olarak çözümlenmesi) imzalanan bu anlaşma Türk devlet adamlarında bir güven unsuru olarak ortaya çıkmıştır.²³⁹ Bu güven unsuru SSCB’den neredeyse her konuda emin olunan bir atmosfere doğru süratle yol almıştır. Bu anlaşma değerlendirilirken 1925 şartlarında SSCB’nin de böyle bir ittifaka ihtiyacının olduğu gerçeği ayrıca unutulmamalıdır. SSCB ile iyi ilişkiler bu anlaşmanın etkisiyle İkinci Dünya Savaşı dönemlerine doğru hızla ilerlemiştir.

SSCB, daha İkinci Dünya Savaşı’nın başlama aşamasından itibaren dünyadaki yeni alacağı pozisyonla ilgili çalışmalar yürütmüştür. Bu durum kendini özellikle Doğu Avrupa konusunda göstermeye başlamıştır. SSCB, bunu yaparken de “Boğazlar” konusundaki tavrını da “Geleneksel Rus Politikası” ekseninde netleştirmeye başlamıştır. Geleneksel Rus politikasının en belirginleştiği durum aslında I. Dünya Savaşı sıralarında İtilaf Devletleri’nin kendi aralarında yaptığı gizli antlaşmalarla ortaya çıkmıştır.²⁴⁰ Bu gizli antlaşmalarda Boğazlar Rusya’ya bırakılmıştı. SSCB açısından Boğazlara sahip olma konusu gerçekte eski bir konudur. 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması devam ettiği halde yeni bir dönem daha açılır. Bu yeni dönem ile ilgili gelişmeler ilk olarak SSCB Dışişleri Bakan Yardımcısı Potemkin’in Türkiye ziyareti ile başlamıştır. Bu ziyaret 28 Nisan- 5 Mayıs 1939 tarihlerinde gerçekleşir. Ziyarete genel olarak Türkiye–SSCB–İngiliz–

²³⁹Erel Tellal, “SSCB’yle İlişkiler”, (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 315.

²⁴⁰**Sovyet Devlet Arşiv Gizli Belgelerinde Anadolu’nun Taksimi Planı**, (Yayına Hazırlayan: Hayri Mutluçağ), Belge Yayınları, İstanbul, 1972, s. 386.

Fransa işbirliği şartları konuşulur.²⁴¹ Türkiye, Potemkin'in bu ziyaretinden son derece memnun olmuştur. Potemkin ayrıca iki ülke arasındaki ilişkiler ve yeni bir ittifak anlaşması zemini için Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu Moskova'ya davet etmiştir.

SSCB'nin, Türkiye konusundaki bu samimi yaklaşımları hem devlet adamlarında hem de basında geniş yankı bularak karşılık görmeye başlamıştır. İttifak anlaşması çerçevesinde 1925 tarihinde sağlanan dostluğun bile aşılabacağı şeklinde bir iyimserlik havası oluşmuştur. Saraçoğlu, işte bu ortamın etkisiyle, 21 Eylül 1939'da Moskova'ya hareket eder. Hava, Türkiye açısından oldukça iyimserdir. Saraçoğlu, Potemkin'in ziyaretine karşı iade-i ziyaret yapmak için Moskova'ya hareket ettiğini belirterek orada iki ülkeyi ilgilendiren önemli konularda temaslar yapacağını, zaten çok iyi olan dostluk bağlarının bu ziyaretle daha da pekişeceğini ifade eder.²⁴² Gazeteler ise, Saraçoğlu'nun bu ziyaretini "mühim temaslar" olarak kamuoyuna duyurur. Alman Dışişleri Bakanının da aynı tarihlerde Moskova'yı ziyaret edecek olması ilgiyi büsbütün arttırmıştır. Gazetelerde ayrıca Türk Delegasyonun onuruna verilen yemek konusu da dile getirilir.²⁴³ Türk Kamuoyunda bu derece heyecan ve ilgi oluşturan Saraçoğlu'nun bu ziyareti aslında beklendiği gibi gerçekleşmez. Gazeteler her ne kadar iyimser havayı nakledip olumlu içerikten bahsetseler de durumun pekte öyle gerçekleşmediği görülecektir. Alman bakan ile aynı tarihlere denk geldiği ifade edilerek Saraçoğlu'na gereken ilginin gösterilmediği ifade edilmektedir. Saraçoğlu'nun Moskova'da Dışişleri Bakanı Molotof ile ilk görüşmesi soğuk bir ortamda gerçekleşmiştir. İkinci görüşmesi ise beş gün ertelenerek, ancak 5 Ekim 1939'da gerçekleşebilmiştir. Saraçoğlu ise bu durumdan duyduğu rahatsızlığını ve Alman bakanın ziyareti konusunda kendisinin bilgilendirilmediğini muhataplarına ifade etmiştir. Hatta Saraçoğlu'nun ziyareti bitirebileceği konusu bile dile getirilmiştir.²⁴⁴

Bu ortamda gelişen Türkiye-SSCB görüşmeleri Molotof'un ardından tekrar devam etmiştir. Molotof'un ardından sıra Stalin ile görüşmeye gelmiştir. Saraçoğlu,

²⁴¹Figen Atabey, "İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:7, Sayı:31, s. 298-299.

²⁴²Kemal Baltalı, **1936-1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi**, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 195, s. 92-93.

²⁴³**Cumhuriyet**, 28 Eylül 1939, s. 1.

²⁴⁴George Kirk, **The Middle East in the War**, Survey of International Affairs 1939-1946, s. 444'den aktaran Kemal Baltalı, **a. g. e.** s. 93.

bir süre sonra Stalin tarafından da kabul edilmiştir. Stalin, Saraçoğlu'na yeni bir ittifak teklifi ile beraber Montrö Antlaşması'nın Boğazlar ile ilgili maddelerinde ikili anlaşma önerisi getirir. Saraçoğlu ise bunu hemen reddeder. Bunun üzerine Stalin, Saraçoğlu'ndan teklifinin yapılmamış kabul edilmesini ister. Saraçoğlu, daha sonra Molotof ile tekrar bir görüşme daha gerçekleştirir. Bu görüşmede Molotof da Stalin'in isteklerinin aynısını tekrar eder. Saraçoğlu ise bunu tekrar reddetmiştir.²⁴⁵

Ziyareti tamamlayıp yurda dönen Saraçoğlu yaşadığı bütün gelişmeleri başta İnönü olmak üzere devlet yetkililerine anlatır. SSCB'nin Türkiye üzerinde bu yeni istekleri Türk dış politikasında kendi içinde önemli bir dönüşümü daha barındıracaktır. Türkiye bu tavra karşılık yeniden İngiltere'ye yaklaşmaya başlayacaktır.²⁴⁶ Sonuçta, gerçekleşen bu ziyaretten bir sonuç çıkmamış olur. Saraçoğlu'nun bu ziyareti, 17 Eylül 1939'da yapılan CHP gurup toplantısında Başbakan Refik Saydam tarafından dile getirilmiştir. Saydam, Sovyetlerin Türkiye'den yeni isteklerde bulunduğunu, Boğazlar konusunda yeni bir öneri yaptığını, bu yeni önerinin Türkiye'nin güvenliğine uygun olmadığını ifade etmiştir. Saydam ayrıca, Sovyetlerin bu önerisinin uluslararası taahhütlere de uymadığını belirtmiştir.²⁴⁷

İnönü ise bu ziyareti TBMM oturumunda dile getirmiştir. İnönü, dostumuz dediği SSCB ile mevcut ittifak anlaşmalarını aşan daha iyi bir anlaşma yapmayı ümit ettiğini, fakat beslediği ümidin gerçekleşmediğini, bunun için iki tarafça büyük gayretlerin gösterilmesine rağmen bir sonuç alınamadığını ifade etmiştir. İnönü, ayrıca Türkiye'nin dostluğunun ise devam edeceğini, dostluklarını asla ihmal etmeyeceklerini ifade etmiştir.²⁴⁸ Ziyaretin ardından Türk kamuoyu gelişmelerden haberdar olmuştur. Türkiye-SSCB görüşmelerinin sonuçlanmadığı, SSCB'nin daha önce görüşülen esaslardan farklı olarak yeni prensipler dayattığı, bu dayatmalarda "Boğazlar" konusunun da gündeme geldiği, bu isteklerin kabul edilemeyeceği ifade

²⁴⁵ Kemal Çiftçi, **Tarih Kimlik Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010, s. 239-240.

²⁴⁶ Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 66.

²⁴⁷ **BCA**, 17 Ekim 1939, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 42, Dosya Gömlek: 248, Sıra: 6, Dosya no: C1, Konu: "Başbakan Refik Saydam'ın CHP Meclis Grubu'nda Sovyetlerle münasebetlerimiz hakkında yaptığı konuşma".

²⁴⁸ **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, 1920-1973**, 2. Cilt (1939-1960), Ankara, 1993, s. 2 -3.

edilmiştir.²⁴⁹ Başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere Türk devlet adamlarındaki devam eden bu temkinli iyimserliğin esas sebebinin 1925 Antlaşması'nın halen devam ediyor olması gösterilebilir. İki ülke ilişkileri ise bu atmosferde 1945–1947 yılları arasındaki gerilimli döneme doğru hızla yol almaya devam etmiştir.

Türkiye–SSCB ilişkileri bağlamında, uluslararası arenada Boğazlar konusundaki ilk ve en belirgin tavır ise 4–11 Şubat 1945'te düzenlenen Yalta Konferansı sona ermeden bir gün önce ortaya çıkmıştır. Konferansta Stalin, Sovyet çıkarlarının²⁵⁰ göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade ederek Montrö Antlaşması'nın değiştirilmesi gerektiğini deklare etmiştir. Stalin, bu antlaşmada SSCB aleyhindeki durumun derhal ortadan kaldırılmasını muhatapları Churchill ve Roosevelt'e böylece ifade etmiş olur.²⁵¹ Konferansta, Boğazlar konusunun gündeme geldiği bilinmekle birlikte tam bir açıklıkla dile getirilmediği ifade edilmektedir. Bir yönüyle bu konferansta SSCB'nin tavrının tüm yönleriyle açığa çıktığı da söylenebilir. Ortaya çıkan bu durum da, Boğazlarda Montrö ile ortaya konan mevcut statükonun, SSCB tarafından dünyadaki değişen yeni dengeler bahane edilerek kabul edilmeyeceği gerçeğidir. Bu gerçek kısa zaman sonra kendisini uluslararası ilişkilerde daha net olarak ortaya koyacaktır.

²⁴⁹Tan, 18 Ekim 1939, s. 1.

²⁵⁰SSCB Devlet Başkanı Stalin'in Türkiye konusunda olumsuz bir tutum takındığı bilinmektedir. Stalin, bu tutumunda aslında kendi açısından ilkeli davrandığını düşünmektedir. SSCB Dışişleri Bakanlığı tarafından 1957 yılında yayınlanan gizli yazışma belgelerinde bu durum tam bir açıklıkla ortaya çıkmıştır. 15 Temmuz 1944 tarihinde Stalin'in İngiliz Başbakan Churchill'e gönderdiği gizli ve kişisel mektubunda Türk politikasından oldukça yakındığı görülmektedir. Stalin: *“Türkiye sorunu, Büyük Britanya, SSCB ve ABD Hükümetlerinin geçen yılsonunda Türk Hükümeti'yle yapılan görüşmeler pekiyi bildikleri gerçekler ışığında incelenmelidir. Kuşkusuz Türkiye'nin daha Kasım ve Aralık 1943'de Hitler Almanya'sına karşı Müttefiklerin yanında savaşa girmesi için ülkelerimiz hükümetlerinin ne kadar ısrar ettiğini hatırlayacaksınız. Bunlardan bir sonuç alınamadı. Bildiğiniz gibi Türk Hükümeti'nin girişimiyle görüşmeleri geçen Mayıs ve Haziran aylarında tamamladık; Üç Müttefik Hükümetince geçen yılsonu yapılan öneriyi iki kez yineledik. Bunlardan da bir sonuç alınamadı. Türkiye'nin atacağı gönülsüz bir adıma ilişkin olarak, bunun Müttefiklere nasıl bir yararı dokunacağını şu anda göremiyorum. Türk Hükümeti'nin Almanya ile ilişkilerde aldığı kaçamak ve belirsiz tavra bakıldığında, Türkiye'yi kendi başına bırakıp daha fazla baskı yapmaktan vazgeçmek daha iyi olacaktır. Tabii ki bu, Almanya ile savaşmaktan kaçınan Türkiye'nin savaş sonrası meselelerde özel taleplerinin dikkate alınmayacağı anlamına gelir”* diyerek Türkiye'nin Almanlara savaş açmamasının hayal kırıklığı içerisinde olduğunu dile getirmiştir. Bu açıdan savaş sonuna bakıldığında Türk tezlerinin SSCB nezdinde dikkate alınmamasının tutarlı bir yaklaşım olduğu ifade edilebilir. **SSCB Dışişleri Bakanlığı, Stalin-Roosevelt ve Churchill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye (1941-1944)**, Havass Yayınları, İstanbul, 1981, s. 116.

²⁵¹Türkkaya Ataöv, **Sovyet Dış Politikası'nın Ana Hatları**, Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1964, s. 253.

SSCB Dışişleri Bakanı Molotof, 19 Mart 1945'te Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'i makamına çağırarak bir nota vermiştir. Bu notada Molotof, 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın yenilenmeyeceğini, savaş sonu şartların değiştiği, şartların eskisi gibi olmadığını, oluşan yeni şartlarda anlaşmaya hazır olduklarını vurgulamıştır. Böylece Türkiye yeniden 1939 yılındaki SSCB teklifleri dönemine geri dönmüştür. Üstelik SSCB, bu sefer savaşı kazanan tarafta ve Müttefiklerin de desteğini alarak masaya oturduğu da bilinmektedir. Türkiye, 4 Nisan 1945'te SSCB'nin isteğine yanıt vererek yeni bir anlaşma için şartlarını bildirmesini istemiştir.²⁵² Molotof, 7 Haziran 1945'te Sarper'i tekrar makamına çağırır. Molotof, Montrö Antlaşması'nın eskidiğini, dünyanın yeni şartlarının bunu kaldıramadığını belirterek, ilk Boğazları gündeme getirmiştir. Sarper ise politik bir manevrayla, bu konunun sadece Türkiye'yi ilgilendiren bir konu olmadığını, uluslararası bir konu olduğunu, o bağlamda bir değerlendirme yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Sarper, bir süre sonra yaşadığı bu gelişmeleri Ankara ile paylaşmıştır.

Molotof, Boğazlar konusunda Türkiye'yi daha da köşeye sıkıştırmak için yeni bir yönteme başvurur. Bu yöntem ise tarihsel süreç açısından oldukça önemlidir. O da, Molotof'un sınır anlaşmalarını dile getirmesidir. Molotof, 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması ile belirlenen sınırların adil olmadığını, Kars ve Ardahan'ın kendilerine verilmesini sağlayacak yeni bir anlaşma yapılmasını da istemiştir. Sarper'in tepkisi ise bunun asla olamayacağı şeklindedir. Sarper, Moskova Antlaşması'nın Brest-Litovsk Antlaşması'ndaki mevcut olan haksızlığı giderdiğini söylemiştir. Sarper öncelikle, Ankara'ya gönderdiği raporda SSCB'nin toprak talebinin bir taktiksel hamleden öteye geçmeyeceğini, Boğazlar konusunda Türkiye'yi istedikleri pozisyona getirmek için bir manevra anlamı taşıdığını vurgular. Sarper, Ankara'ya böyle söyler ama Türkiye'de devlet ve halk nezdinde o zamana kadar görülmemiş ölçüde bir tepki seli oluşmaya başlar. Sovyetlere karşı oluşan bu tepki seli artarak etkisini devam ettirmiştir.

SSCB, toprak isteklerini gündemde tutmaya devam etmiştir. Bunun için Kars²⁵³ ve Ardahan²⁵⁴ konusunu, Anadolu'da sadece bu bölgelerde değil hiçbir

²⁵² **Aynı Tarihi**, Nisan 1945, s. 273.

²⁵³ Şelale Turan, "Kars'ın Rusya İçin Önemi ve Ermenilerin Kars ve Çevresinde Yaptıkları Katliamlar" **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri** (Ed. İdris Bal, Mustafa Çufalı), Nobel Yayın

verde nüfus çoğunluğunu sağlayamamasına²⁵⁵ rağmen uluslararası platforma çekme çabası yolunda ilerlemiştir. Konuyu Ermeni iddiaları bağlamına sokacak hale getirmiştir. Dünyadaki Ermeni Kilise sisteminin merkezinde yer alan Eçmiyazin Katogigosluğu'nu²⁵⁶ İkinci Dünya Savaşı sırasında kontrol altında tutmuş ve siyasi amaçlarına yönelik kullanmıştır. SSCB, 1945 yılında Kevork Çörekçiyân'ın Katogigos seçilmesini sağlamıştır. SSCB, yine 1945 yılındaki toprak isteme iddialarında bu Eçmiyazin etkisini kullanır. SSCB'nin seçtiği Katogigos, Kars ve Ardahan iddialarını uluslararası ortama taşıyarak, Batılı güçler nezdinde destek sağlama yoluna gitmiştir.²⁵⁷ Bunda kısmen başarılı olursa da ABD, SSCB tezine beklediği desteği vermemiştir.

SSCB'nin Boğazlar ve toprak talep iddiaları Yalta'nın ardından Potsdam Konferansı'nda da dile getirilmiştir. SSCB bu sefer Yalta'dan farklı olarak daha bir Batı desteğini arkasında hissettiğini düşünmüştür. ABD Başkanı Truman'ın, o dönemdeki SSCB istek ve hedeflerinin nerelere varacağı konusunda yeterli bilgi sahibi olmadığı ifade edilmektedir. Hatta toprak konusunun iki ülkenin kendi aralarındaki bir konu olduğunu, oturup anlaşabileceklerini bile düşünebilmektedir.²⁵⁸ Truman'ın bu yaklaşımını da fırsat bilmiş SSCB ise, taleplerinde ısrarcı ve takipçi olmuştur. Ortak bir karar olmamakla²⁵⁹ birlikte Potsdam'da alınan kararda “her ülkenin Türkiye ile ayrı ayrı görüşecek” olması ekseninde ilişkiler daha farklı bir aşamaya girmiştir.

Türk ve SSCB kamuoyu yaşanan tüm bu gelişmelerden oldukça etkilenmiştir. Özellikle dönemin gazetelerinde “Sovyet karşıtlığı” had safhaya ulaşmıştır. Konunun

Dağıtım, Ankara, 2003, s. 372-373; Kars bölgesinin Ermenilere karşı en güçlü örgütlenmenin ve mücadelenin yapıldığı bir yer olduğu bilinmektedir. Ruslar ve Ermeniler tarafından bu yönüyle hedef seçildiği ifade edilebilir.

²⁵⁴Akın Çelik, **Osmanlı'nın Ermeni ile İmtihani, Mütareke Dönemi İstanbul Hükümetleri ve Ermeniler**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011, s. 128. Ermenilerin özellikle Kars ve Ardahan bölgelerine verdikleri tarihsel önemin büyük olduğu bilinmektedir. Ermeniler, adı geçen illerde varlıklarına tehdit olarak gördükleri diğer yerel unsurlara karşı şiddetli bir mücadele başlatmışlardır. Kurtuluş Savaşı Komutanlarından Kazım Karabekir Paşa, Ermenilerin Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan, Batum) yaptıkları katliamları ve vahşetleri tüm belgeleriyle 1 Aralık 1918'de üst makamlara iletmişliği söyler.

²⁵⁵Ercan Karakoç, **Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Ermeni Terörü (Taşnak-Hınçak'tan Asala ve Jcag-Ara'ya)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 467.

²⁵⁶Katagisosluk makamı, Ermeniler açısından Umumi Ruhani Reislik anlamına gelmektedir. Daha iyi algılamak için benzer örnekler açısından bakıldığında Papalık, Katoliklerin Ruhani reisliği, Patriklik Ortadoksların Ruhani Reisliğini ifade etmektedir.

²⁵⁷Ali Arslan, **Ermeni Papalığı Eçmiyazin Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar**, 2. Baskı, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s. 158.

²⁵⁸Harry S. Truman, **Memoirs Year of Decisions**, C. 1, New Jersey, Doubleday, 1955, s. 415.

²⁵⁹**Aydın Tarihi**, Nisan 1945, s. 64.

hassas oluşu kendisini önce protesto gösterileri şeklinde ortaya çıkarır. Önemli bir diğer gelişme ise devamında ortaya çıkar. O da “Tan Gazetesi Olayıdır.” Tarihe “gazete ve matbaa yakma olayı” olarak geçen bu olay, SSCB yanlısı yayın yaptığı iddia edilen gazetenin bir gurup üniversite öğrencisi tarafından yakılıp tahrip edilmesidir.²⁶⁰ Polisin bu olay sırasında hiçbir önlem almadığı, hatta seyrettiği önemli iddialar arasındadır. 4 Aralık 1945 tarihinde gerçekleşen bu olayın arka planında, daha sonra Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı olacak olan İlhan Selçuk ile Türk siyasetinde önemli görevlerde bulunmuş, Cumhurbaşkanlığı görevi de yapmış olan Süleyman Demirel’in olduğu diğer iddialar arasındadır. Bu iddialar Demirel’e sorulmuş, Demirel ise katıldığını kabul etmekle birlikte elebaşı olmadığını ifade etmiştir.²⁶¹ Selçuk ise, bu yöndeki sorulara olumlu ya da olumsuz bir yanıt vermemeyi tercih etmiştir.

SSCB ile ilişkileri geren bir diğer konu ise tarihe “Gürcü Profesörler Konusu” olarak geçen olaydır. Gürcü asıllı iki Rus Profesör, Doğu Karadeniz topraklarının neredeyse tamamının Gürcistan’a ait olduğunu içeren yazılarını dönemin en önemli SSCB gazetelerinde yayımlatmışlardır. Profesörler, bu doğrultudaki çalışmalarına devam etmiş, konuyu yüksek sesle başka platformlarda da dile getirmeye devam etmişlerdir.

Türkiye–SSCB ilişkileri kendisini, 1945 yılından başlamak üzere, 1946 yılında yoğunlaşan “nota”lara bırakmıştır. 8 Ağustos 1946’daki Karadeniz ve Boğazlar konusundaki SSCB notasına Türkiye’den önce ABD ve İngiltere yanıt vermiş, Boğazların sadece Karadeniz’e kıyısı olan devletlerce değil ancak uluslar arası bir konferansta çözüm bulacağını, Boğazların savunmasının aslında Türkiye’ye ait bir durum olduğunu vurgulamıştır.²⁶² Türkiye ise kendisinden önce ABD’nin cevap verdiği bu notaya cevabını 22 Ağustos 1946’da vererek mevcut savunduğu pozisyonda bir değişiklik olmadığını deklare etmiştir. SSCB, Türkiye’ye 24 Eylül 1946’da yine aynı içerikte bir nota daha vermiştir. Türkiye’nin bu yeni notaya yanıtı tekrar aynı doğrultuda olmuştur. Devam eden bu nota durumu ilişkilerde onarılması çok güç bir döneme doğru yönelmiştir. Sovyetlerin bu tutumu dolayısı ile Türk

²⁶⁰ **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1945, s. 1. Gazete manşetten olayı bir gün sonra okuyucularına duyurmuştur. Haberi “Üniversite Öğrencilerinin Nümayişi” başlığı ile vermiştir.

²⁶¹ **Milliyet**, 11 Eylül 2005. Gazetenin yazarı Fikret Bila, iddiaları bizzat Süleyman Demirel’e kendisinin sorduğunu, Demirel’in ise kabul ettiğini köşe yazısında ifade etmiştir.

²⁶² **Aynı Tarih**, Ekim 1946, s. 60-69.

kamuoyunun genel bakış Batı'ya doğru, özellikle Amerika'ya doğru kaymıştır. Kamuoyunda Sovyetlere karşı oluşan nefretle ters orantıda Amerika'ya karşı bir sempati oluşmuştur.

SSCB'nin Türkiye'den toprak ve üs istediği konusunda değişik görüşler de mevcuttur. Stalin'den sonraki SSCB Başkanı olan Kruşçev bu konuda kendisini ziyaret eden Türk parlamenter heyete bu konuda şu sözleri söylemiştir: “*Türk–Rus münasebetleri son yıllarda iyice soğuklaşmıştır. İtiraf etmek lazım ki ilişkilerimizin soğumasında günahsız değiliz. O zamanki toprak iddiaları, Stalin'in ihtiyarlaması ve Berria'nın (Sovyet İstihbarat Başkanı) düşmanlık hislerinden meydana gelmiştir. Stalin, normal devrede iken Türkiye'den bir toprak iddiası yoktu.*”²⁶³ Aslında Kruşçev'in, Türkiye ile bir yumuşama dönemine girilmesi gerektiği düşüncesi ile bu açıklamaları yapmış olduğu ifade edilebilir. Zaten 1953 yılında Stalin'in ölümü ile ilişkilerde bir yumuşama sağlanmışsa da yaşanan güven kaybının oldukça derinlikli olması, yeni bir güven ortamının oluşmasına izin vermemiştir. İlişkiler, tam oluşmayan bu güven etrafında seyretmeye devam etmiştir.

Stalin'in gerçekteki niyetinin ise asla anlaşılamadığı, Türkiye–Sovyetler ilişkilerinde ifade edilen başka bir yaklaşım tarzıdır. O'nun amacının aslında Türkiye'yi işgal etmek olmadığı söylenmiştir. Gerçek amacının Türkiye'yi politik yalnızlığa iterek arzu ettiği bir iktidarı işbaşına getirmek olduğu dile getirilir. Böylece Stalin'in Türkiye üzerinde tam kontrol sağlamayı amaçladığı ifade edilmektedir.²⁶⁴ Her ne kadar bu yaklaşım doğru kabul edilse bile Türk tarihinde önemli bir politik kırılmaya sebep olduğu söylenebilir. Üstelik bu kırılma politik olarak kalmamış, kendini yaşamın her alanına yaymıştır. Bu her alandan sadece bir tanesi ise Türkiye'de komünistlere karşı verilen amansız mücadeledir.

Türkiye–SSCB ilişkileri konusunda daha farklı yorumlar da yapılmaktadır. SSCB'nin Türkiye'ye karşı düşmanca tutumunun hiç olmadığı, Molotof'un hep samimi olduğu, SSCB'nin Türkiye'den isteklerinin gerici çevrelerce abartıldığı şeklindeki yaklaşımlar da mevcuttur.²⁶⁵ Fakat bu görüş yeterli desteği bulmamıştır. Bu görüşün ifade ettiği, SSCB'nin Türkiye'den asla toprak talebinin olmadığı

²⁶³Reşat Kaynar, **Tarihimizin Işığında Memleket Olayları**, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Talebe Neşriyat ve Yardım Bürosu No: 198, İstanbul, 1967, s. 110.

²⁶⁴William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, (Çeviren: Petek Demir), Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 113.

²⁶⁵Cevdet Alsan, **Türk–Sovyet Halklarının Kardeşliği**, Sorun Yayınları, İstanbul, 1976, s. 50-52.

iddiasıdır. Bu görüş, 1953'ten sonra bizzat Sovyet devlet adamları tarafından "Türkiye'den toprak talebimiz yoktur" şeklindeki resmi ifadeleri²⁶⁶ ile yalanlanmış olmaktadır. Molotof, 30 Mayıs 1953 tarihinde aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

*"Bilindiği gibi 1925 tarihli Türk-Sovyet Anlaşması'nın süresinin sona ermesi ile ilgili iki ülke ilişkilerinin tanzimi meselesi bir kaç sene evvel iki devlet mümessillerinin görüşmesinde mevzubahis edilmişti. Bu görüşmelerde Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye karşı bazı toprak iddiaları ve aynı veçhile Sovyet Hükümeti'nin Sovyetler Birliği emniyetine Karadeniz Boğazları cihetinden gelebilecek tehdidin bertaraf edilmesine müteallik mülahazaları da yer almış bulunuyordu. Türkiye Hükümeti ve içtimai muhafili bunları teessürle karşılamış ve bu da Türk-Sovyet münasebetleri üzerinde tesirini göstermekten hali kalmamıştı. İyi komşuluk münasebetlerinin idamesi namına Ermenistan ve Gürcistan Hükümetleri Türkiye'ye karşı toprak iddialarından sarfinazar etmeyi mümkün telakki etmişlerdir. Boğazlar meselesinde Sovyet Hükümeti, bu mesele hakkındaki eski nokta-i nazarını yeniden gözden geçirmiştir. Sovyetler Birliği'nin Boğazlar cihetindeki emniyetini, Sovyetler Birliği için olduğu gibi Türkiye için de kabule şayan şartlar altında temin etmeyi mümkün addetmektedir. Bu suretle Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı hiçbir toprak iddiasında olmadığını beyan eder."*²⁶⁷

Molotof, verdiği şifahi deklarasyonda iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde hareket etmeleri gerektiğini özellikle vurgulamıştır.²⁶⁸ Her ne kadar Türkiye–SSCB ilişkileri 1953'ten sonra düzelme eğilimi yolunda kısmi bir değişim gösterse de 1930'lu yıllardaki havasını çok uzun yıllar yakalayamamıştır.²⁶⁹

Türkiye–SSCB ilişkilerinin Amerikalılarca nasıl algılanıp değerlendirildiği konusu da şüphesiz çok önemlidir. Gerek ABD'de bulunan Türkiye ile ilgili diplomatlar, gerekse Türkiye'de bulunan Amerikalı diplomatlar yapmış oldukları değerlendirmelerde şu sonuca ulaşmışlardır: "İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde, ABD ile SSCB'nin amansız rekabeti artış gösterdikçe dünya devletleri de bu iki gücün etrafında şekillenmeye başlamıştı. Bu durumda Ortadoğu'nun önemi

²⁶⁶BCA, 30 Mayıs 1953, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 61, Dosya Gömlek: 376, Sıra: 17, Dosya no: E4, Konu: "Sovyet Rusya Hariciye Bakanı M. Molotof'un Türk-Rus ilişkileri hakkında beyanatına dair." Molotof, 30 Mayıs 1953 tarihinde Moskova Büyükelçisini çağırılmış ve bazı beyanlarda bulunmuştur.

²⁶⁷BCA, 30 Mayıs 1953, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 61, Dosya Gömlek: 376, Sıra: 17, Dosya no: E4, s. 1-2.

²⁶⁸Feridun Cemal Erkin, a. g. e. s. 349.

²⁶⁹Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 311.

giderek artmıştır. Bu bölgedeki en önemli ülke Türkiye'dir. Önemi sürekli artan bu ülkenin en önemli tehdit algılaması ise SSCB'dir. Sovyetlerin geleneksel isteklerini hiç bırakmaması, Boğazlardan üs talepleri önemli bir süreci yönlendirmiştir. Bu ise Türkiye'nin Batı'ya bağlı kalmasıdır."²⁷⁰ Buradan da anlaşıldığı üzere geleneksel Sovyet tehdidi Türkiye'yi Batı'ya yaklaştırmıştır. 1957–1958 yıllarına ait olan bu değerlendirmenin artarak devam ettiği bilinmektedir. ABD'li diplomatlar ülkelerini bilgilendirip, politika oluşturmaya katkıda bulunmada bu duruma özellikle işaret etmişlerdir.

Türk–Sovyet ilişkilerine Amerikan bakışı konusunda önemli noktalardan biri ise Ankara'da büyükelçi olarak bulunmuş, ABD Dışişleri Bakan Yardımcılığı da yapmış olan George McGhee, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü arasında Şubat 1951'de yapılmış olan görüşmede ortaya çıkmıştır. Bu görüşmede Amerikan bakışı ve McGhee'nin konuşmaları, hazırlanan Amerikan resmi raporuna şu şekilde yansımıştır: *“Bu zamana kadar gösterdiğimiz politikalar Türkiye'nin bağımsızlığına verdiğimiz önemi göstermektedir. Türkiye'nin güvenliği kendi güvenliğimiz açısından da önemlidir. Türkiye'ye yapılacak bir Sovyet saldırısı bölgesel olmaktan çıkıp genel çatışmaya dönüşür.”*²⁷¹ McGhee, bu ifadeleri söylemesinin üzerinden bir yıl sonra ise Bayar ile tekrar bu bağlamda bir görüşme daha gerçekleştirmiştir. Amerikan Büyükelçisi olduğu dönemde 6–8 Mayıs 1952 tarihinde yapmış olduğu görüşmeyi bir rapor haline getirerek Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na yollamıştır. Bu görüşmede McGhee, Bayar'ın kendisini özel treninde kabul ettiğini, savaş döneminde hep İngiltere'den borç alındığı için konulara İngiltere odaklı baktığını, Sovyetlerin Ortadoğu'ya saldırması halinde Türkiye'nin diğer NATO üyesi ülkelerin tavırlarına bakıp ona göre pozisyon belirleyeceğini, Türkiye açısından ise bir Sovyet tehlikesinin kesinlikle olmadığını ifade etmiştir. McGhee ise Sovyetlere karşı NATO'nun Türkiye'nin yanında olacağını belirtmiştir.²⁷² Fakat Türkiye, Sovyetlere karşı en zor dönemleri ise artık geride bırakmıştı. Bu zor

²⁷⁰ **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 12 Eylül 1951, NND 917365, Record Group: 59, Entry Lot: 58 D 610, Box: 1, Subject Files Relating to Turkey, 1957-1958.

²⁷¹ **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 12 Şubat 1951, NND 842933, Record Group: 59, Box: 4069, William M. Rountree, Memorandum of Conversation, Department of State Decimal File 1950-1954.

²⁷² **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 15 Mayıs 1952, NND 842933, Record Group: 59, Box: 4067, George McGhee, Amembassy Ankara, Subject: “Conversations With President Bayar”, The Department of State, Washington, Decimal File 1950-1954.

dönemlerinde ise yanında kimseyi bulamamıştı. Geline sonuçta ise Amerika'nın, Sovyetlere karşı mücadele kapsamında Türkiye ile girmiş olduğu stratejik ilişki Türk dış politikasını tamamen değiştirmiştir. Böylece Türk dış politikası tek seçenekli bir hale gelmiştir. Bu tek seçenekli durum CHP ve DP dönemlerinde hiç değişime uğramadan aynı şekilde devam etmiştir.²⁷³

2.1.3. Türkiye–Amerika Birleşik Devletleri (ABD) İlişkileri

2.1.3.1. Türkiye-ABD İlişkilerinin Başlaması ve Antlaşmalar Süreci

Türkiye Cumhuriyeti'nin ABD ile yapmış olduğu tüm antlaşmalara bakıldığında karşımıza ilk olarak 17 Şubat 1927 tarihli antlaşma çıkmaktadır. Bu antlaşma, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde karşılıklı notaların tanzimine ait olarak yapılmıştır.²⁷⁴ Aslında Türkiye–ABD ilişkilerinde 1927 yılı çok önemlidir. ABD Senatosu, Lozan Antlaşması'nı yapmış olduğu oylama sonucunda onaylamamıştır. Bunun üzerine iki devlet, aralarında ilişkileri devam ettirmek için geçici bir anlaşma yapmak durumunda kalmışlardır. İlişkilerin devam eden seyrinde, Lozan Konferansı'nda ABD delegasyonu olan Joseph C. Grew, ilk büyükelçi olarak Ankara'da göreve başlamıştır. Buna mukabil 1927 yılı Kasım ayında da Ahmet Muhtar Bey Washington'a atanarak ABD'deki ilk Türkiye Büyükelçisi olarak göreve başlamıştır.²⁷⁵ Bu gelişme ile birlikte Türkiye–ABD ilişkileri tam olarak başlamış olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında yapılan antlaşmaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1965 yılına kadar şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 17 Şubat 1927 İkili ilişkilerin düzenlenmesi konusunda
- 1 Ekim 1929 Ticaret içerikli
- 28 Ekim 1931 İkili ilişkiler ve ikamet konularında

²⁷³Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, s. 44.

²⁷⁴Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (Derleyen: Ahmet Yavuz), **Türkiye Cumhuriyeti'nin Akdettiği Milletlerarası Antlaşmalar (20 Nisan 1920-1 Temmuz 1976)**, Ankara, 1976, s. 31-77. Bakanlık tarafında yayınlanan bu kitapta 23 Nisan 1920'de kurulan TBMM'den 1976 yılına kadar imzalanan bütün antlaşmalar yer almaktadır.

²⁷⁵Füsun Türkmen, **Kırılğan İttifaktan Model Ortaklığa Türkiye ADB İlişkileri**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 42-43.

- 25 Ekim 1934 Dostluk ve ikili ilişkiler
- 25 Mayıs 1935 Posta ilişkileri hakkında
- 23 Şubat 1945 ABD tarafından yapılan askeri yardım ile ilgili
- 2 Şubat 1946 Hava ulaştırma konusunda
- 27 Şubat 1946 Kredi anlaşması
- 7 Mayıs 1946 Ödünç verme ve kiralama- askeri anlaşma²⁷⁶
- 6 Aralık 1946 Ek ikili anlaşma
- 12 Temmuz 1947 Yardım anlaşması
- 4 Temmuz 1948 Ekonomik işbirliği konularında²⁷⁷
- 2 Kasım 1948 Kredi anlaşması-ihracat konusunda
- 26 Temmuz 1949 Ekonomik işbirliği ve yardım konusunda
- 30 Kasım 1949 Ekonomik-Merkez Bankası konusunda
- 27 Aralık 1949 Yardım paralarının kullanımı konusunda
- 31 Ocak 1950 Ek ekonomik işbirliği anlaşması²⁷⁸
- 27 Ekim 1950 İthalat ihracat konularında
- 16 Ağustos 1951 Ek ekonomik işbirliği anlaşması
- 15 Kasım 1951 Ticari işbirliğinin garanti edilmesine dair
- 7 Ocak 1952 Ekonomik işbirliği konusunda²⁷⁹
- 13 Haziran 1952 İthalat–ihracat-kredi anlaşması
- 30 Aralık 1952 Ekonomik işbirliği konusunda
- 10 Mart 1954 Siyasi ve Ekonomik işbirliği konularında

²⁷⁶BCA, 22 Haziran 1946, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 219, Dosya Gömlek: 478, Sıra: 12, Dosya No: 400-2, Konu: “Türkiye ile Amerika arasında yapılan ödünç verme ve kiralama anlaşması.” 7 Mayıs 1946 tarihinde imzalanan bu anlaşma Amerikan Büyükelçisinin yazılı isteği doğrultusunda 25 Mayıs 1946 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kararı dönemin Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka imzalayarak Başbakanlığa göndermiştir. Arşivlerde sadece bu yazışma kayıtları mevcut olup anlaşmanın maddeleri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

²⁷⁷BCA, 5 Temmuz 1948, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 116, Dosya Gömlek: 45, Sıra: 3, Dosya No: 71-1132, Konu: “Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanan Ekonomik İşbirliği anlaşmasıyla eklerinin tasdiki hakkında kanun tasarısı.”

²⁷⁸BCA, 26 Ocak 1950, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 121, Dosya Gömlek: 101, Sıra: 1, Dosya No: 70-50, Konu: “Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki Ekonomik İşbirliği Anlaşması ekinde değişiklik yapılması.” Bu ek anlaşmayı yapmak için Dışişleri Bakanlığına kararname ile yetki verilmiştir.

²⁷⁹Bu anlaşma aslında ABD ile imzalanan tarihi nitelikteki Ortak Güvenlik Anlaşması’dır. Türkiye ile Amerika arasındaki en kapsayıcı nitelikte yapılan ilk askeri anlaşma olarak da bilinmektedir. Anlaşma, TBMM’de 10 Mart 1954’te imzalanmıştır. Anlaşmanın, TBMM’den geçirilmesi amacıyla ekonomik işbirliği kılıfına sokulduğu ifade edilmektedir. Fahir Armaoğlu bu görüşü savunmaktadır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Selin M. Bölme, “Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 34, Yaz 2012.

- 23 Nisan 1954 Askeri Tesisler hakkında
- 23 Haziran 1954 Vergi muafiyeti konusunda²⁸⁰
- 23 Haziran 1954 Türkiye–ABD arasında NATO kapsamında kuvvetlerin statülerine ilişkin anlaşma (Türkiye’deki ABD Askerlerinin NATO statüsünde yer alması)
- 15 Kasım 1954 Emtia ve hububat satışı konusunda
- 20 Nisan 1955 İthalat-ihracat-kredi anlaşması
- 28 Nisan 1955 Emtia ve hububat satışı ek anlaşma
- 26 Mayıs 1955 Amerikan yardımından temin edilen askeri malzemenin tasarrufuna mütedair anlaşma²⁸¹
- 10 Haziran 1955 Atom enerjisinin sivil sahada kullanılması konusunda işbirliği anlaşması
- 29 Haziran 1955 Bankacılık ve para transferi konusunda
- 12 Mart 1956 Zirai emtia anlaşması
- 20 Mart 1956 İthalat-ihracat-kredi anlaşması
- 11 Mayıs 1956 Zirai maddeler ticareti konusunda
- 18 Mayıs 1956 Savunma ve teknik işbirliği konusunda
- 12 Kasım 1956 Zirai maddeler ticareti konusunda²⁸²
- 15 Ocak 1957 İstimlâk ve müsadere konularında
- 25 Ocak 1957 Zirai maddeler ticareti konusunda²⁸³
- 21 Mayıs 1957 Bağdat Paktı kapsamında verilen hibe yardımları konusunda

²⁸⁰Faruk Sönmezoğlu, **ABD’nin Türkiye Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 1995, s. 41. Bu anlaşma vergi muafiyeti şeklinde kamuoyuna duyurulmuş olmasına rağmen çok önemli bir askeri anlaşma olarak bilinmektedir. Anlaşma ile Amerikan askeri erkânının ve askeri varlığının tüm işlerinin kolaylaştırılması karara bağlanmıştır. TBMM’nin onayına sunulmamış olan bu anlaşma, ABD’nin tüm üslerinin temel kaynağını oluşturmaktadır.

²⁸¹**BCA**, 17 Temmuz 1962, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 165, Dosya Gömlek: 32, Sıra: 14, Dosya No: 94, Sayı: 6, Konu: “Amerikan yardımından temin edilen askeri malzemenin tasarrufuna mütedair anlaşmaya bir madde eklenmesi hususunda Dışişleri Bakanlığı’na yetki verilmesi.” 1962 tarihli bu belge ile Amerika ile 26 Mayıs 1955 tarihli anlaşma öğrenilmektedir. Bunun öğrenilmesi ise anlaşmaya bir madde eklenme ihtiyacı dolayısı ile ortaya çıkmıştır.

²⁸²**BCA**, 24 Ekim 1957, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 147, Dosya Gömlek: 54, Sıra: 18, Dosya No: 118-46, Sayı: 4, Konu: “ABD ile yapılan Zirai Emtia Anlaşmalarında değişiklik yapılması için Hariciye Vekâleti’ne yetki verilmesi.” İlgili Bakanlar Kurulu Kararı’nda 12 Kasım 1956 tarihli anlaşmaya atıf yapılarak bazı değişikliklerin yapılması kararlaştırılmıştır.

²⁸³**BCA**, 24 Ekim 1957, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 147, Dosya Gömlek: 54, Sıra: 18, Dosya No: 118-46, Sayı: 4 Konu: “ABD ile yapılan Zirai Emtia Anlaşmalarında değişiklik yapılması için Hariciye Vekâleti’ne yetki verilmesi.” İlgili Bakanlar Kurulu Kararı’nda 25 Ocak 1957 tarihli anlaşmaya da atıf yapılmaktadır.

- 28 Haziran 1957 Kredi anlaşması
- 20 Ocak 1958 Zirai maddeler ticareti konusunda
- 13 Şubat 1959 Zirai maddeler ticareti konusunda²⁸⁴
- 5 Mart 1959 İşbirliği anlaşması²⁸⁵
- 11 Mayıs 1959 Borç anlaşması
- 5 Haziran 1959 Borç anlaşması
- 20 Ağustos 1959 Borç anlaşması
- 1 Eylül 1959 Borç anlaşması
- 18 Eylül 1959 NATO'nun Savunma Kuvvetlerine modern silahların verilmesine ilişkin anlaşma
- 28 Ekim 1959 NATO'nun Savunma Kuvvetlerine modern silahların verilmesine ilişkin anlaşma
- 22 Aralık 1959 Zirai maddeler ticareti konusunda
- 21 Ocak 1960 Borç anlaşması
- 17 Mayıs 1960 Ödünç ve borç alma anlaşması
- 27 Eylül 1960 İthalat-ihracat-Etibank'a, kömür ve çelik sektörüne borç verme konusunda
- 6 Aralık 1960 İthalat-ihracat-orman sektörüne borç verme konusunda
- 13 Aralık 1960 Borç anlaşması
- 9 Ocak 1961 Ereğli Demir Çelik Fabrikası konusunda
- 7 Şubat 1961 Uranyum satış anlaşması
- 29 Mart 1961 Zirai maddeler ticareti konusunda

²⁸⁴ **BCA**, 13 Nisan 1960, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 154, Dosya Gömlek: 89, Sıra: 3, Dosya No: 94, Sayı: 4
Konu: "ABD Hükümeti ile Hükümetimiz arasına imzalanan Surplus Anlaşması'ndan artan paradan bir kısmının buğday satın alınmasına ve bir kısmının da satın alınacak buğdayın % 50'sinin Amerikan gemileriyle naklinde kullanılması." Konunun adında da anlaşılacağı üzere ABD buğdayın kendi gemileri ile taşınmasını şart koşturmuştur. Belge Bakanlar Kurulu kararı olup Cumhurbaşkanı imzasını taşımaktadır.

²⁸⁵ **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 5 Ağustos 1959, NND 887428, Record Group 59, Box: 3740, Foreign Service Despatch, Desp. No: 94: Bu anlaşmanın Amerika nezdinde son derece önemli olduğu yine Amerikan resmi raporlarında yer almaktadır. Anlaşmanın önemi 1957-1958 yıllarında Ortadoğu'da meydana gelen krizler dolayısı ile Türkiye'nin ilave güvence istemesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin NATO üyesi olmasına rağmen bu güvenceyi istemesinin sebebi olarak 14 Temmuz 1958 Irak Darbesi gösterilmektedir. Irak'ta Sovyet yanlısı olarak değerlendirilen darbe, Menderes tarafından son derece tehlikeli bulunmuş, benzer bir darbenin Türkiye'de de olabileceği yorumları bu anlaşmaya en önemli sebep olmuştur. Menderes, darbe tehlikesi konusunda, bu anlaşmanın yapılması ile artık daha rahat olabilmektedir. Bu rahatlığın ise anlaşmada yer alan maddelerden birinde bulunan "Türkiye'de bir karışıklık olduğu takdirde ABD silahlı seçenek de dâhil müdahalede bulunabilecek" ifadesinin olduğu söylenebilir.

- 27 Nisan 1961 Atom enerjisinin sivil sahada kullanılması konusunda işbirliği anlaşması
- 5 Mayıs 1961 İthalat-ihracat-borç konusunda
- 2 Haziran 1961 Ereğli Demir Çelik Fabrikası'na tahsis edilecek ödenek konusunda
- 29 Temmuz 1961 Zirai maddeler ticareti konusunda
- 6 Eylül 1961 Zirai maddeler ticareti konusunda
- 8 Aralık 1961 Zirai maddeler ticareti konusunda
- 3 Ocak 1962 Zirai maddeler ticareti konusunda
- 8 Şubat 1962 Borç anlaşması²⁸⁶
- 14 Mart 1962 Zirai maddeler ticareti konusunda
- 29 Mart 1962 Borç anlaşması
- 21 Haziran 1962 Zirai maddeler ticareti konusunda
- 27 Ağustos 1962 “Barış Gönüllüleri” adlı Amerikan teşekkülünden Türkiye'nin faydalanmasına dair anlaşma
- 4 Nisan 1963 Zirai maddeler ticareti konusunda
- 23 Temmuz 1962 Borç anlaşması
- 21 Şubat 1963 Zirai maddeler ticareti konusunda
- 13 Mayıs 1963 Borç anlaşması
- 15 Temmuz 1963 Borç anlaşması
- 26 Temmuz 1963 Borç anlaşması
- 11 Eylül 1963 Borç anlaşması
- 15 Ekim 1963 Borç anlaşması
- 13 Ocak 1964 Borç anlaşması
- 5 Şubat 1964 Zirai maddeler anlaşması
- 8 Nisan 1964 Borç anlaşması
- 30 Mayıs 1964 Zirai maddeler anlaşması
- 18 Haziran 1964 Borç anlaşması

²⁸⁶BCA, 27 Şubat 1962, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 163, Dosya Gömlek: 73, Sıra: 2, Dosya No: 94, Sayı: 6
 Konu: “Amerikan yardımları karşılık fonundan 1962 yılı için de serbest bırakılması istenen para konusunda yapılacak anlaşmaları imzalamak üzere Hükümetimiz adına Maliye Bakanlığına yetki verilmesi.” Başbakan ve Cumhurbaşkanı imzalı bu belgede 1962 yılı için Amerika'dan alınması gereken yardım tutarı olarak 1.100.000.000 (bir milyar yüz milyon Türk Lirası) rakamı ifade edilmektedir.

- 17 Temmuz 1964 ABD'ye ihraç edilecek iplik, ham bez mamulleri, giyim eşyası ihracına dair anlaşma
- 6 Kasım 1964 Özel borç anlaşması
- 18 Kasım 1964 Borç anlaşması
- 24 Kasım 1964 Borç anlaşması
- 30 Kasım 1964 Atom enerjisi konusunda anlaşma
- 2 Aralık 1964 Borç anlaşması
- 14 Ocak 1965 Borç anlaşması
- 22 Ocak 1965 Zirai maddeler ticareti konusunda
- 22 Mart 1965 Borç anlaşması
- 3 Haziran 1965 Atom enerjisinin sivil sahada kullanılması konusunda işbirliği anlaşması
- 6 Ağustos 1965 Borç anlaşması
- 12 Ağustos 1965 Orman Genel Müdürlüğü, Demirköy ve Ayancık Kereste Fabrikaları Projesi ile ilgili anlaşma
- 27 Ağustos 1965 Gökçekaya Hidroelektrik Projesi Anlaşması
- 27 Ağustos 1965 Kredi anlaşması
- 20 Eylül 1965 İşbirliği anlaşması
- 15 Kasım 1965 İşbirliği anlaşması²⁸⁷

Bu anlaşmalardan da görüleceği üzere Türkiye-ABD ilişkileri İkinci Dünya Savaşı'nın ardından büyük bir hızla ilerlemiştir. Yukarıda adı geçen anlaşmalara ayrıca yapılan gizli anlaşmalar dâhil edilmemiştir. Gizli anlaşmalara ulaşmak ise mümkün olmamaktadır. Ayrıca Türkiye-ABD arasında yapılan askeri anlaşmalar konusunda da açıklayıcı yeterli bilgi bulunmamaktadır. ABD ile anlaşmaların kapsamı özellikle, 1952 yılından itibaren NATO eksenine kaymıştır. Türkiye'nin NATO'ya üye olması anlaşmaların NATO çerçevesinde yapılmasını daha uygun kılmıştır. Yukarıda yapılan anlaşmalar çerçevesinden ilişkilere bakılacak olunursa Amerika ile borç ilişkisinin çok ileri boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır. Bunun da doğal olarak siyasi ilişkileri etkileyip ve yönlendirdiği rahatlıkla ifade edilebilir.

²⁸⁷Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (Derleyen: Ahmet Yavuz), **Türkiye Cumhuriyeti'nin Akdettiği Milletlerarası Antlaşmalar (20 Nisan 1920-1 Temmuz 1976)**, s. 31-59.

Amerika ile Türkiye arasında yapılan anlaşmalar gerçeği ilk kez 1965'te TBMM'de Türkiye İşçi Partisi tarafından dile getirilmiştir.²⁸⁸ TBMM, Amerika ile yapılan anlaşmalardan zaten haberdar değildi. İkili anlaşmaların hangi durumlara göre açık ya da gizli yapıldığı günümüzde bile bilinmemektedir. Bu konuda hiçbir şekilde TBMM denetimi sağlanamamış, günün siyasi iktidarlarının politikalarına bırakılmıştır.

Türkiye-ABD arasındaki anlaşmalar gerçeği bugün bile hala tam açıklığa kavuşmuş bir konu değildir. Yapılan anlaşmaların sayısının ve kapsadığı konuların tam bilinmemesinin nedenlerinden biri anlaşmaların TBMM'ye getirilmemesidir. Bu anlaşmaların bir kısmı gizli olarak yapılmıştır. Başbakanlığı döneminde, Süleyman Demirel, Nisan 1966'da bu anlaşmaların sayısını 1952-1960 yılları için 54 olarak açıklamıştır. 1974'te ise farklı devlet yetkilileri tarafından bu konuda yeni bir açıklama daha yapılmıştır. Bu yeni açıklama ile verilen anlaşma sayısının 91 olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁹

Türkiye'ye, ekonomik çerçevede yapılan Amerikan yardımları ile ilgili ifade edilmesi gereken önemli durumlar vardır. Bunlardan biri, ABD Uluslararası Kalkınma Kurumu'nun önemli iktisatçılarından olan Profesör H. B. Chenery'nin söylediği sözlerdir. Chenery, yapılan dış yardımları ABD açısından değerlendirmiş ve "ABD, hükümetin iktidarda kalmasını istediği ülkelerde siyasi ve ekonomik durumun çürüyüp çökmesini önlemek için kullandığı dış politika araçlarından biridir" olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁰

²⁸⁸Duygu Bazoğlu Sezer, "Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye'nin İttifaklar politikası", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyumda Sunulan Tebliğler**, Ankara, 15-17 Ekim 1997, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 447.

²⁸⁹Çağrı Erhan, "Türkiye ile ABD Arasındaki İkili Anlaşmalar", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 556.

²⁹⁰Teresa Hayter, **Emperyalizmin Yardımı**, (Türkçesi: Sonay Özdemir), Yöntem Yayınları, İstanbul, 1972, s. 5.

2.1.3.2. 23 Şubat 1945 Antlaşması

Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında askeri anlamda doğrudan imzalanan ilk antlaşma 23 Şubat 1945 tarihli askeri antlaşmadır.²⁹¹ Bu antlaşma, İkinci Dünya Savaşı devam ederken Şükrü Saraçaoğlu'nun başbakanlığı döneminde imzalanmıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde ABD tarafından Türkiye'ye silah yardımı 1941 yılından itibaren zaten yapılmakta idi. Fakat bu silah yardımı, ikili antlaşma çerçevesi içerisinde olmayıp İngiltere aracılığı ile yapılmakta idi.

23 Şubat 1945 Antlaşması'nın TBMM'de kabul edilmesi konusunda yapılan görüşmelerde söylenen ilginç sözler vardır. Bu ifade edilen sözlerden ABD ile dostluğun geldiği aşama da büyük ölçüde anlaşılacaktır. Antlaşmanın tek partili TBMM'de onaylanması sürecinin birinci aşaması olan, 25 Haziran 1945 tarihinde söz alan Ankara Milletvekili Z. Yörük;

“Arkadaşlar, son harbin Avrupa kıtasındaki safhası başladıktan kısa bir zaman sonra ABD de, kendi millî savunma için gerekli tedbirleri almaya başlamıştır. Bu cümleden olmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri'nin kongresi tarafından 2 Mart 1941 tarihinde, kendilerinin savunmalarını sağlayan kanun kabul edilmiştir. Kiralama ve Ödünç verme adıyla tanıdığımız bu kanunun esaslarını hepimiz biliriz: Kendi millî savunmalarını sağlamak isteyen devletlerin savunmaları Birleşik Amerika Devletlerinin savunması için de hayatî ehemmiyeti görüldüğü takdirde bunların sınırlarını ve bağımsızlıklarını korumak için bu makule devletlere Birleşik Amerika Devletleri tarafından yardımda bulunmaktan ibarettir. Yardım, savunma maddelerinin veya malûmatının, satılması, kiralanması ve ödünç verilmesi şeklinde yapılır. Bir Devletin böyle bir yardımdan faydalanabilmesi, bu Devletin savunmasının, ABD savunmasının, ABD Cumhurbaşkanı tarafından kendi savunmaları için hayatî önemde olduğuna karar verilmesi şartına bağlıdır. Memleketimizin savunması da, ABD Cumhurbaşkanı tarafından, kendi savunmaları için hayatî önemde görülmüş ve bu yolda karar verilmiş bulunmaktadır. Bu karar gereğince, o tarihten beri millî savunma maddeleriyle mamulâtı yardımı, bizim memleketimiz de görmüştür. Fakat bir antlaşma olmaksızın yapılan bu yardımın esaslarının bir antlaşmaya bağlanması, her iki memleketin karşılıklı menfaatlerinin sağlanması ve korunması bakımından, daha faydalıdır. Bu sebeple ABD Hükümeti

²⁹¹İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 640.

ile Hükümetimiz arasında başlayan görüşmeler, 23 Şubat 1945 tarihinde neticelenmiş ve şimdi elimizde konuşma konusu olan anlaşma imzalanmış, bulunmaktadır. Kısaca bu anlaşmanın esaslarını arz edeyim. Amerika Birleşik Devletleri, Millî savunma maddeleri ve malûmatı vermekte devam edecektir. Biz de, buna mukabil edinebildiğimiz ve verilmesi uygun bulduğumuz maddelerin ve malûmatın verilmesini sağlayacağız. ABD Cumhurbaşkanı tarafından olağanüstü halin hitam bulduğu ilan edildikten sonra yardımı elimize geçmiş bulunan maddelerden mahiv ve harap olmamış bulunanlar varsa, Birleşik Amerika Devletleri, bunların geri verilmesini isteyebilir. Şüphesiz ki burada kabul edilmiş bulunan sadece esastır. Tabiatıyla bu istemenin şekil ve şartı herhalde bir görüşme konusu alacaktır. Yani bunlar hemen otomatikman olacak değildir. Ayrıca, Amerika'dan görmekte olduğumuz yardım dolayısıyla, bunların son şekilde tasfiyesi yapılırken iki memleket arasındaki ticarete yük olmayacak ve her iki memleketin karşılıklı ekonomi münasebetlerini ilerletecek ve yine bütün dünya ekonomi münasebetlerinin de düzenlenmesine yarayacak mahiyette kayıt ve şartlar göz önünde tutulacaktır. Anlaşmanın belli başlı esasları bunlardan ibarettir. Kendi milli savunmamız imkânlarının hazırlanması bakımından, yardımın faydası, hiç şüphesiz büyük olmuştur. Bundan başka, anlaşmanın yapılması ile her iki memleket arasındaki dostlukta daha kuvvetlenmiş bulunmaktadır.”²⁹²

Milletvekili Yörük, belirli aralıklı alkışlarla kesilen konuşmasına devam etmiştir. Antlaşma ise katılan tüm milletvekillerin olumlu oyu ile kabul edilmiştir. Anlaşmanın aleyhinde ya da uygulama aşamasında çıkabilecek teknik sorunlar konusunda bile hiçbir aleyhte söz alınmamıştır. 1945 tarihli bu anlaşmanın TBMM'deki tutanaklarda açıklaması ve maddeleri yer almamaktadır. Sadece anlaşmanın yürürlük tarihi ve yürütücüsü (Bakanlar Kurulu) belirtilmektedir. Anlaşmanın maddeleri verilmesi yerine, 1941 tarihli ABD Kongresi'nin kabul ettiği Ödünç Verme ve Kiralama Antlaşması'na Türkiye'nin de dâhil edilmesine atıf yapılması ifade edilmektedir.

23 Şubat 1945 Antlaşması'nın TBMM'de görüşülmesi sırasında, Hükümetin görüşünü de ifade eden Yörük, aslında çok önemli bir ayrıntıyı da teyit etmiş olmaktadır. O ayrıntı da ABD tarafından İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye yapılan silah yardımlarının bir anlaşma dâhilinde yapılmadığı gerçeğidir. Bu

²⁹²TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, Cilt: 18, Toplantı:2, 78. Birleşim, 25.VI.1945 Pazartesi, s. 395.

yardımların İngiltere'nin arabuluculuğu ile yapıldığı gerçeğidir. Bu TBMM kürsüsünden ifade edilmiştir.

ABD yardımlarının 1945'ten öncesine bakılacak olunursa, 11 Mart 1941'de ABD Kongresi'nin kabul etmiş olduğu "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası"na değinmekte fayda vardır. ABD Başkanı Roosevelt, Türkiye'nin bu yardımlardan İngiltere aracılığı ile faydalanmasına 7 Kasım 1941'de karar vermiştir. Bununla birlikte Türkiye'ye savaş dönemi yardımları 30 Kasım 1941'de başlamıştır. Bu yardımlar ABD ile herhangi bir yazılı anlaşma olmaksızın devam etmiştir. 1943 yılı sonlarına gelindiğinde ise Kahire ve Tahran Konferansları sonucunda, Türkiye'nin savaşa girmesini sağlama görüşmeleri Mart 1944'te başarısız olup kesilince, ABD'de yardımları kısa bir süre sonra durdurmuştur. Türkiye'nin BM demecine imza atarak tarafını net belli etmesi ile de durum tekrar değişmiştir. Türkiye yönünü tam olarak Batı tarafında belirleyip Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan edince ABD yardımları yeniden başlamıştır.²⁹³ 23 Şubat 1945 Türkiye-ABD Antlaşması, yardım sürecinin iki devlet arasında direkt bir anlaşma çerçevesinde, aracısız olarak yapılmasıdır.

2.1.3.3. 12 Temmuz 1947 Antlaşması

12 Temmuz 1947 Türkiye-ABD Antlaşması Truman Doktrini (12 Mart 1947) kapsamında yapılan bir anlaşmadır. Bu anlaşma dönemine gelinme süreci bir yönüyle İngiltere ile bağlantılıdır. İngiltere, İkinci Dünya Savaşı boyunca baş gösteren, savaşın bitimi ile de devam eden mali problemlerin etkisi ile 21 Şubat 1947 tarihinde, ABD'ye o zamana kadar yardım ettiği, özellikle komünizm tehdidi altında olduğu söylenen Yunanistan ve Türkiye'ye 31 Mart 1947'den itibaren artık yardım edemeyeceğini beyan etmiştir.²⁹⁴ Bu, ayrıca önemli bir tarihsel kırılmanın da ifadesi olmuştur. Bunun üzerine, Başkan Truman'ın ilan ettiği doktrin doğrultusunda, ABD

²⁹³İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)**, s. 640-641.

²⁹⁴Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, s. 42. ABD'yi Türkiye ve Yunanistan konusunda hızlı davranmaya sevk eden en önemli konunun Yunanistan'daki iç savaş olduğu ifade edilmektedir. Yunan iç savaşından sonra oluşması muhtemel Batı karşıtı bir yönetimin İngiltere ve ABD tarafından son derece kaygıyla karşılanacağı ifade edilmektedir. Hatta Başkan Truman tarafından Türkiye ve Yunanistan'ın içinde bulunduğu durumun bir kader anı olduğu ifade edilmektedir.

Kongresi, 22 Mayıs 1947 tarihinde Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapılmasına dair kararı kabul etmiştir. ABD ve Türkiye bu doğrultuda 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da antlaşmayı imzalamışlardır.²⁹⁵ Anlaşmayı Türkiye adına imzalayan Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Türkiye ile Amerika'nın birbirlerine kuvvetle yeniden bağlandığını ifade etmiştir.²⁹⁶ Antlaşma imzalanmadan birkaç ay önce ABD, yardımın şeklini ve miktarını belirlemek üzere General Lunsford Oliver başkanlığında bir heyeti Türkiye'ye göndermiş, heyet altı haftalık bir çalışma sonunda bir rapor oluşturmuştur. Anlaşma ise bu rapordan sonra imzalanmıştır.²⁹⁷ İşte bu anlaşma Truman Doktrini kapsamında, İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunda, Türkiye ile ABD'nin yapmış olduğu ilk askeri anlaşma olması yönüyle önemlidir.²⁹⁸ Bu antlaşmanın en önemli maddesi ise; ABD askeri yardımlarının, ABD'nin onayı olmadan, verildikleri amaç dışında kesinlikle kullanılmayacağı gerçeğidir.²⁹⁹ Kısacası, anlaşmadaki madde ile belirlenen durum, silahların "Komünizm Tehlikesi" dışında kullanımının ne maksatla olursa olsun yasak olmasıdır.³⁰⁰ Anlaşmadaki bu madde konusunda yaşanan gerçek durum ise daha sonra ortaya çıkacaktır. Türkiye-ABD ilişkilerinde derin bir kırılmaya sebep olacak olan olay ise "Kıbrıs Müdahalesi" konusunda ortaya çıkmıştır. 1964 yılında yaşanan olayda, ABD Başkanı Johnson, Türk Başbakanı İnönü'ye bir mektup yazarak, müdahale etmeyi düşündüğü Kıbrıs'ta ülkesinin verdiği silahların kullanılmayacağını belirtmiştir. Bu durumun etkisiyle müdahalenin gerçekleşmediği ifade edilmiştir. 1974 tarihinde yapılan "Kıbrıs Çıkarması"nda ise ABD Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır. Bunların etkisiyle Türk-Amerikan ilişkileri 1980'li yıllara kadar olumsuz bir şekilde seyretmiştir.

Türkiye, bu anlaşma ile başlayan süreç kapsamında, 1947'den 1948 yılı sonlarına kadar 72.887.405 ABD Doları yardım almıştır. Bu yardımın neredeyse tamamına yakını askeri amaçlar yönünde harcanmıştır. Harcamanın ayrıntılarında önemli kısmın Kara Kuvvetleri için yapıldığı görülmektedir. Daha sonra ise sırasıyla

²⁹⁵ **Vatan**, 13 Temmuz 1947; Gazete, Türk-Amerikan yardım anlaşması imzalandı şeklinde manşetten verdiği haberde anlaşmanın gayesini de şöyle belirtmiştir: Türk güvenlik kuvvetlerini güçlendirmek ve ekonomik istikrarı korumaktır.

²⁹⁶ **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1947, s. 1.

²⁹⁷ Sayim Türkman, **ABD, Orta Doğu ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s. 176.

²⁹⁸ Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü (İktisadi, Askeri, Siyasi)**, Ekim Yayınevi, Ankara, 1970, s. 194.

²⁹⁹ Füsun Türkmen, **a. g. e.** s. 67.

³⁰⁰ Tunçkanat, **a. g. e.** s. 195.

Deniz Kuvvetlerine, kalanı ise yol yapımı ve diğer askeri harcamalara ayrılması şeklinde gerçekleşmiştir.³⁰¹

Antlaşmanın imzalanmasını takiben, Amerikan Askeri Ataşeliği, Amerikan Büyükelçiliği'ne ait bir şube şeklinde çalışmaya başlamıştır. Böylece iki devlet arasındaki askeri alanda da işbirliği kuvvetlenmiştir. Amerika tarafından Türkiye'ye yapılan ekonomik ve askeri yardımlar sayesinde Türk Ordusu'nun yeni baştan ve tam modern bir tarzda yapılanması mümkün olabilmıştır.³⁰² Bununla birlikte Türk Ordusu'nun modernize adı altında tamamen ABD kontrolüne girdiği de diğer ifade edilen bir görüş şekli olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye ile Amerika arasında yapılan anlaşmaların kapsadığı alanlar bellidir. Bunlar; Amerikan askerlerinin sevkiyatı, onlar tarafından gerçekleştirilecek tatbikatlar, bu askerlerin hukuki ve idari statüleri, istihbarat çalışmaları, askerlerin harekât planları, ortak savunma politikası doğrultusunda yapılan planlamalardır.³⁰³

Türkiye ile Amerika arasında yapılan bu anlaşma her yönüyle önemli bir anlaşma olup, askeri işbirliğini o güne kadar olan en üst düzeye çıkarmıştır. Bu anlaşma ile tam bir uzlaşma çerçevesinde iki devletin birlikte hareket etmesi başlamıştır. Askeri yön ise bunun en görünen tarafı olmuştur. Anlaşma çerçevesinde büyük oranda Amerikan silahları Türkiye'ye gelmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren artık Amerikan ekseninde askeri ve politik duruşu şekillenen Türkiye'ye Sovyet Rusya'dan ilginç bir tepki gelmiştir. Temmuz 1947'ye kadar maslahatgüzar seviyesinde yönetilen Ankara'daki Sovyet Rusya elçiliğine 1948'de Lavrişev atanmıştır. Lavrişev, Ankara'da 17 Kasım 1948'de gerçekleşen Sovyet resepsiyonunda Başbakan Hasan Saka'ya ilginç bir göndermede bulunmuştur. Büyükelçi: *"Bu Amerikalıları Türkiye'ye kim soktu? İstiklal Savaşı sırasındaki Türk-Rus dostluğunu hatırlamıyor musunuz? Ve unutmayın ki, Amerikalıların size iki yılda verdiği sayıdaki tankı, Rus Ordusu Almanlardan bir günde zapt etmişti."*³⁰⁴ İfadelerini kullanan büyükelçinin bu çıkışı, Türkiye'nin Amerika ile yapmış olduğu

³⁰¹E. Betül Çakırca, **1946-1950 Arasında Türkiye ve ABD Yardımları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s. 73.

³⁰²Akdes Nimet Kurat, **Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)**, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara, 1959, s. 48-49.

³⁰³Nasuh Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, s. 100.

³⁰⁴Mehmet Barlas, **Türkiye Üzerine Pazarlıklar**, Giray Yayınları, İstanbul, 1970, s. 107.

işbirliğinden Sovyetlerce duyulan rahatsızlığın dışa vurulmuş halinin önemli bir örneği olarak tarihteki yerini almıştır.

1947 Antlaşması'nın Amerika açısından son derece önemli olduğu ayrıca görülmektedir. Bu anlaşma ve devamındaki gelişmelerin taşıdığı önemle ilgili dönemin Amerikan Büyükelçisi George McGhee'nin danışmanı William M. Rountree, 25 Nisan 1952 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na tarihsel önemdeki şu bilgi notunu göndermiştir. Rountree: *“Türkiye ile Amerika'nın ilişkilerinin dostça devam ettiği bilinen bir durumdur. Bu ilişkileri daha da yakınlaştıran ise 1947 yardım anlaşması olmuştur. Amerika'nın prestiji Türkiye'de mevcuttur. Bu durum Türkiye'nin NATO'ya alınması ile en üst seviyeye çıkmıştır. Sovyetlere karşı Türkiye, Amerika'ya son derece güven duymaktadır. Bu güvenden en ufak bir endişesi yoktur. Türkiye, diğer devletlerden daha çok işbirliğine açık durumdadır”*³⁰⁵ demiştir. Bu durumun gösterdiği ise Türk–Amerikan ilişkilerinde bu anlaşmanın önemli bir zemin oluşturduğu ve bu etkisini uzun yıllar boyunca devam ettirmiş olduğudur.

2.1.3.4. Tarihi Ziyaret: Amerikan Donanmasının “Missouri” Zırhlısı Eşliğinde Türkiye'ye Gelişi ve Yankıları (5 Nisan 1946)

1945 yılından itibaren Türkiye üzerindeki “Sovyet Tehdidi” ve sert Sovyet tutumu³⁰⁶ kendisini iyice hissettirmeye başlamıştır. Türkiye'ye yönelik bu tehdidi, İngiltere çok iyi anlayıp değerlendirmekte idi.³⁰⁷ Fakat savaş sonrası İngiltere'nin durumu, Türkiye gibi bir ülkeyi uzun süre “SSCB Tehdidine” karşı koruyacak durumda değildi. İngiltere özellikle ABD'den Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyet tehlikesine karşı korunmasını istemiştir. Fakat ABD tarafı bu konuda İngiltere ile aynı fikirde olmamıştır. ABD'nin geleneksel politikalarının da etkisiyle “SSCB Tehdidinin” boyutları hakkında İngiltere kadar bilgi sahibi olmadığı iddia edilebilir.

SSCB'nin 1945'ten itibaren uygulamış olduğu politikalar özellikle ABD tarafından daha dikkatle izlemeye tabi tutulmuştu. Başkan Truman'ın şahsında

³⁰⁵National Archives and Records Administration, Washington DC, 25 Nisan 1952, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, Box 1, William M. Rountree Briefing Notes.

³⁰⁶Cüneyt Arcayürek, *Şeytan Üçgeninde Türkiye*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 271.

³⁰⁷Ayşegül Sever, *a. g. e.* s. 22-23.

Amerikan politikasının, SSCB konusundaki düşünceleri Yunanistan'daki iç savaşta komünist gerillalara Sovyet desteğinin artarak sürmesi ile değişmeye başlamıştı. Buna, Türkiye'ye karşı tehdidin artarak devam etmesi de eklenince ABD bu yaklaşımları, kendi ulusal güvenliğine bir tehdit olarak da algılamaya başlamıştır. ABD'nin Sovyetlere karşı tutumunun değişmesinde İngiltere'nin sürekli yapmış olduğu uyarıların etkisinden ayrıca söz edilebilir.

Türkiye'nin Sovyetler karşısında yaşadığı bu süreç ABD'yi yeni ve sembolik bir hamle yapmaya itmiştir. Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün 1944 yılında görevi başında vefat etmiştir. Savaş yılları olması dolayısı ile cenazesi Türkiye'ye nakil edilememiştir. Savaşın sonlanması ile ABD, cenazeyi Türkiye'ye gönderme kararını bir ay önceden Türkiye'ye bildirmiştir. ABD'nin bu bildirmesi üzerine Bakanlar Kurulu Kararı alınmış ve bu kararı Cumhurbaşkanı imzalamıştır. Kararda gelen gemilerden tonajları da verilmek suretiyle ayrıntılı olarak bahsedilmiştir.³⁰⁸ Alınan karar doğrultusunda, 5 Nisan 1946 tarihinde ABD, cenazeyi "Missouri" zırhlısı eşliğinde bir filo ile İstanbul'a getirmiştir.³⁰⁹ ABD'nin de bu şekilde bir hareket yapmasını dünya kamuoyuna mesaj olarak ifade edenler de olmuştur. Özellikle "Missouri Zırhlısı"nın seçilmesinin anlamlı olduğunu öne sürenler vardır. Çünkü bu zırhlı, güvertesinde İkinci Dünya Savaşı'nın bitiş anlaşmasının imzalandığı, Japonya'nın kayıtsız şartsız teslimiyeti kabul ettiği, dev bir gemi olması yönüyle önemlidir. Bu yönden sembolik bir anlamının olduğu düşünülmüştür.

ABD'nin bu önemli zırhlısının Türkiye'ye gelişi devlet adamlarından halka kadar her kesimde büyük bir sevinç uyandırmıştır. 6 Nisan 1946'da İstanbul Boğazı'na demir atan bu zırhlı filo, sevincin ötesinde Türklerde bir gurur hali oluşturmuştur. İsmet İnönü, bu gelişi Türk-ABD dostluğunun çok önemli bir işareti saymış ve sevinçli olduklarını belirtmiştir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, derin bir haz içerisinde bulunduğunu, dünyanın en mükemmel çocuğunun Amerikalı çocuklar olduğunu vurgulamıştır. Zaten Amerikalılarda, bu gelişin, bir dostluk ve destek göstergesi olduğunun özellikle bilinmesini istemişlerdir.³¹⁰ Cumhurbaşkanı'nın

³⁰⁸ **BCA**, 7 Mart 1946, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 110, Dosya Gömlek: 18, Sıra: 8, Konu: "Amerikan Deniz Kuvvetleri'ne mensup Missouri Savaş Gemisi ile Pover Destroyeri'nin İstanbul Limanı'na gelmelerine izin verilmesi."

³⁰⁹ Füsun Türkmen, **a. g. e.** s. 60.

³¹⁰ Ayşegül Sever, **a. g. e.** s. 41.

sevinçli olmasının tüm ülkedeki yansımalarının nasıl olacağı az çok tahmin edilebilir. İşte belki de Türkiye’de o zamana kadar yaşanmamış gelişmeler olduğunu iddia etmek zor olmasa gerek.

İnönü’nün bu yaklaşımı doğrultusunda, Missouri’nin Türkiye’ye gelişi ABD’nin Türkiye’ye bir desteği şeklinde algılanmasından ziyade yaşanan süreç daha önemlidir. Geleceği yaklaşık bir ay önceden bilinen Missouri için Türkiye’de o güne kadar görülmemiş çapta bir hazırlık yapılmaya başlanmıştır. Gazeteler İstanbul halkını bu gelişeye hazırlamaya başlamışlardır. Ayrıca gazeteler, günlük olarak zırhlının gelişini haberleştirmişlerdir.³¹¹

Türkiye’de yaşanmış olan bu tarihi süreci ve yapılan hazırlıkları ayrıntılı olarak incelemek Türk–Amerikan ilişkilerinin boyutunun daha iyi kavranması için önemli bir parametre olacaktır. Missouri için, öncesi ve sonrası olmak üzere aşağıdaki hazırlık ve çalışmalar yapılmıştır:

- “Missouri” gelmeden önce onunla ilgili yazı dizileri, röportajlar, fotoğraflar neredeyse tüm gazetelerde yayınlanmaya başlanmıştır.
- “Missouri”nin karşılanmasına daha Çanakkale Boğazı’ndan, elde olan en büyük deniz gücü ile başlanmıştır. Çanakkale’den İstanbul’a kadar eşlik edilmesi kararlaştırılmıştır.
- Gemide, Amerikan Ataşeliği tarafından kokteyl verilmiştir.
- PTT tarafından “Missouri Hatıra Pulları” bastırılmıştır.
- Misafirler şerefine balo, ziyafet ve dans programları tertiplenmiştir.
- Amerikalı denizcilerin İstanbul içindeki yapmış oldukları seyahatlerinden ücret alınmaması kararlaştırılmıştır.
- Hereke’de “Missouri” anısına bir İstanbul halı kabartması işlenmiştir.
- İstanbul Dolmabahçe’de bir döviz bürosu kurularak dolarların TL’ye çevrilmesi sağlanmıştır.
- İstanbul Belediyesi, gece saat 01.00 a kadar ücretsiz çalışacak 12 adet otobüsü, daimi olarak Amerikan denizcilerine tahsis etmiştir.

³¹¹**Cumhuriyet**, 1 Nisan 1946. Gazete zırhlının gelişini an be an yansıtan önemli yayın organı olarak bu dönemde ortaya çıkmaktadır. Bu tarihte yaptığı birinci sayfa yayınında, dost ülkenin zırhlısının karasularımıza ne zaman giriş yapacağını duyurmaktadır.

- İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, denizcilerin geliş şerefine büyük bir kokteyl tertip etmiş ve kokteylde: “bizde Amerika’ya gitmek isteriz” demiştir.
- Karaköy’den Beşiktaş’a kadar olan sahil kesimdeki evler beyaz renge boyanmıştır.
- Karaköy’den Beyoğlu’na çıkan yollardaki evler de beyaza boyanmıştır.
- “Missouri”nin gelişinin sadece dış politika açısından değil, turizm açısından da çok önemli bir kazanç olduğu vurgulanmıştır.
- Ankara’da “Missouri” adında yeni bir lokanta faaliyete geçmiştir.
- Ankara’nın en iyi lokantalarından biri adını değiştirerek “Washington Lokantası” adını almıştır.
- O zaman kadar adı “Rus Salatası” olarak bilinen meşhur salata, “Amerikan Salatası” adıyla anılmaya başlanmıştır.
- İstanbul’da ABD bayrağı renklerinde uçurtmalar uçurulmuştur.
- Tekel’in piyasaya sürdüğü “Missouri” sigaraları büyük satış rakamlarına ulaşmıştır.
- İstanbul’da üç sinema, balkonları ile birlikte misafir denizcilere tahsis edilmiştir.
- Misafirlere özel tiyatro tahsisi yapılmıştır.
- İstanbul’u dolaşacak Amerikan denizcilerine karşı yapılacak davranışlarda son derece dikkat edilmesi ve kılık kıyafette en ufak bir kusurun olmaması özellikle İstanbul halkına ilan edilmiştir.
- Genelevler beyaza boyatılmıştır.
- Hayat kadınları doktor muayenesinden geçirilerek Amerikalı denizcilerin herhangi bir hastalık kapmamasına çok dikkat edilmiştir.
- Barlar, Pavyonlar ve eğlence yerlerinin kapısına “Welcome” (hoş geldiniz) yazıları asılmıştır.
- Üsküdar açıklarında bulunan Kız Kulesi’nin duvarına denizcilerin görebileceği büyüklükte “Welcome Missouri” yazısı boyanarak yazılmıştır.
- Boğazdan görülebilen camilerin mahyalarına “welcome” yazılmıştır.
- Eğlence yerlerinin sabaha kadar açık tutulması sağlanmıştır.

- Halk gemileri görmek için sokaklara dökülmüştür.
- Halka, İstanbul esnaflarına, dilencilere, hayat kadınlarına, Amerikan denizcilerine nasıl davranılacağı konusunda bilgi verilmiştir. Dilencilerin ve sokak çocuklarının denizcilerin arkasından koşmamları, esnafa “tok gözlü” gözükmeleri gerektiği, hayat kadınlarının ise oldukça kibar olması söylenmiştir.
- Halkın gemileri ziyaret etmeleri için özel seanslar düzenlenmiştir.
- Gemileri gezmek için gelen herkese, gemiye girince arka tarafta kalan ABD bayrağına dönüp selam verdikten sonra ziyaretin başlayacağı duyurulmuştur.
- Gemileri gezen herkese, Amerikalılarca kibrit kutusu hediye edilmiştir.
- Geceleri gemilerin ışıklarının yakılması ile İstanbul’da bir renk cümbüşü oluşturulmuştur.
- “Missouri”nin gelişinden sonra hem devlet adamlarında hem de halkta “Amerika artık bizi anlıyor” yorumları yapılmaya başlanmıştır.
- Amerikalı denizciler, İstanbul halkının vapurlara doldurularak Boğaz’a açılıp, sevinç gösterileri eşliğinde İstanbul’dan uğurlanmıştır.
- Türk Gazeteciler, “Missouri” ile birlikte gelen meslektaş gazetecilere takdim edilmek üzere hediyeler hazırlamışlardır.
- “Missouri”nin uğurlaması, Milli Bandomuz eşliğinde, Amerikan marşı çalınarak gerçekleştirilmiştir.
- Türk Denizcileri, meslektaşlarını sahilden ve gemilerden flamalar sallayarak uğurlamışlardır.
- “Uğurlar olsun” ve “güle güle” sesleri her yanda yankılanmıştır.
- Yeşilköy açıklarında 10 adet şehir hatları vapuru, düdük çalarak uğurlamaya büyük bir sevinçle iştirak etmiştir.³¹²

Missouri’nin ziyaretini, ünlü gazeteci ve İsmet İnönü’nün damadı Metin Toker, Cumhuriyet Gazetesi’ndeki yazısında şöyle değerlendirmiştir: “*Dört gün süren ve halkımızın kalbinde pek tatlı hatıralar bırakan ziyaretlerinden sonra, dost*

³¹²Cumhuriyet, 5-10 Nisan 1946; Ulus, 5-8 Nisan 1946; Vatan, 5-6-7-10-11 Nisan 1946; Son Posta, 30 Mart- 11 Nisan 1946.

Amerikalı Denizciler dün sabah saat onda limanımızdan ayrıldılar. Güzel bir güneş ve mavi bir göğün altında İstanbul fevkalade günlerinden birini daha yaşıyor. Gemilerin geldiği Cuma gününden beri adeta bir bayram yerini andıran şehir, misafirlerini aynı şevk ve heyecanla uğurluyor.”³¹³ Cumhuriyet Gazetesi’nde yer alan başka bir yazıda da Burhan Felek : *“hele o gelişin yok mu? O ne güzel şey, o ne ednam, o ne eda, sana gönülden bağlandık, ölümüze, dirimize gösterdiğin bu saygıya nasıl mukabele edeceğimizi bilmiyoruz, seni nasıl ağırlarız ki”*³¹⁴ ifadelerini kullanarak adeta kendinden geçmiştir. CHP’nin yayın organı niteliğinde olan Ulus Gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay ise ziyareti o kadar ileri bir seviyeye taşımış ki, ABD bayrağında yer alan yıldızlardan birinin Türklerin talih yıldızlarından biri olduğunu bile ifade edebilmiştir.³¹⁵ Gazetelerde ziyaret ile ilgili çıkan birkaç olumsuz yazı ise sevinçli ortamın etkisinde kaybolup gitmiştir.

Amerika’nın SSCB’ye Türkiye üzerinden vermiş olduğu bu mesaj, aslında bazı önemli durumları da ortaya çıkarmıştır. Bu durum ise, Türkiye’de yaşanmaya başlanan ve devam edecek olan süreçtir. Bu süreçte ise “Missouri”nin, Türk Büyükelçisinin cenazesini getirmek için geldiği gerçeği tümünden unutulmuştur. Yukarıda anlatıldığı üzere devlet adamlarından halka kadar herkesin içinde bulunduğu durumu anlamak bugünün bakış açısıyla gerçekten zordur. Buna hangi ad verilebilir. “Sovyet Tehdidi”nden bıkmamanın dışa vurması mı, Batı’ya susamışlık ölçüsünde ilgi mi?

O dönem ve sonraki yıllar için ismi Türkiye’de önemli bir konumda görülmüş olan Metin Toker’in bu değerlendirmeleri, ülkedeki durumu tüm açıklığı ile ortaya koymaktadır. Oluşturulmaya çalışılan Amerikan hayranlığının bu derece ölçüden yoksun bir şekilde başlaması ve sürdürülmeye çalışılması ayrıca siyaset bilimcilerinin ve sosyologların araştırma alanına girmektedir.

5 Nisan 1946 yılındaki “Missouri”nin bu ziyaretine ABD’nin Türkiye’yi desteklemesinin ilk işareti olarak bakılabilir.³¹⁶ Sembolik destek sayılabilecek bu işaret öncesi ise Türkiye, “Sovyet Tehlikesi” ne karşı aslında yalnız kalmıştır ve

³¹³ **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1946, Metin Toker’in Yazısı.

³¹⁴ **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1946, Burhan Felek’in Yazısı.

³¹⁵ **Ulus**, 5 Nisan 1946.

³¹⁶ Baskın Oran, “1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1 Dönemin Bilançosu”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, I. Cilt 1918-1980**, (Ed: Baskın Oran) s.496.

Sovyetlere tek başına direnme başarısını gösterebilmiştir. “Missouri”nin gelişi ile ABD, Türkiye üzerindeki Sovyet baskısını engelledi şeklinde bir değerlendirme yapılacak olursa bunun doğru olmadığı ifade edilebilir. Çünkü SSCB notaları “Missouri” sonrası da devam etmiştir.

Gelişmelere Amerikan penceresinden bakıldığında ABD, bu ziyaret dolayısı ile SSCB’ye, Türkiye’nin yanında durduğu mesajını ilan etmiş oluyordu.³¹⁷ Başkan Truman’ın özel temsilcisi sıfatı ile Missouri’de gelen Mr. Weddell de bu gelişi şu sözlerle ifade etmiştir: “*Missouri ile Türkiye’ye memleketlerimiz arasındaki büyük dostluğu sembolize etmek üzere geldik.*”³¹⁸ Her ne söylenirse söylensin “Missouri”nin Türkiye ziyaretinin tarihi öneme sahip olduğu söylenebilir. Türkiye açısından Batı’ya doğru yeni rotanın yönlendiği bir sürecin başlangıcı olduğu iddia edilebilir. Ziyaret süresince İstanbul’da yaşananlar, devlet adamlarının ve halkın tutumu, bu yeni rotanın en önemli ipuçlarını vermektedir.

“Missouri”nin Türkiye ziyareti aslında önemli bir sürecin sadece başlangıç kısmını ifade etmektedir. Türkiye, bu ziyaretle başlayan bir dizi yeni ziyaretlere ev sahipliği yapmıştır.³¹⁹ Bununla birlikte SSCB’nin bu ziyaretlerden hoşnut olmadığı, ziyaretleri kendisine karşı bir tehdit olarak algıladığı gerçeği göz ardı edilmemelidir. Türkiye, her ne kadar tepkilere dikkat etse de, ABD değerleri etrafında oluşan bu yeni durumdan büyük ölçüde memnun olduğu görülmektedir. Amerikan hayranlığı noktasında önemli bir dönemeç olan bu ziyaret etkilerini yıllar boyunca taşımıştır. Bu etkinin, askeri, siyasi, ekonomik, sosyal alanlar olmak üzere çok çeşitli olarak günümüzde de devam ettiği ifade edilen görüşler arasındadır.

“Missouri”nin Türkiye’yi ziyaretine de sahne olan 1946 yılı için; Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar bağımsız bir şekilde davranmayı başardığı fakat 1946 yılından itibaren başta dış politika olmak

³¹⁷ **Aynı Tarihi**, Mart 1946, No: 148, s. 34; aktaran: Sönmezoğlu, **a. g. e.** s. 36.

³¹⁸ **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1946, s. 1.

³¹⁹ Son Posta, 3 Mayıs 1947, s. 1. 2 Mayıs 1947’de yapılan çok önemli ziyaretlerden birini Son Posta Gazetesi birinci sayfasından; “*Dost Amerikan Filosu hararetle karşılandı, Amerikan Filosunun Amiralı Biery, samimi dostluğun nişanesi olarak Türk sahillerini selamladığı, kendi denizcilerine, unutmayın ki sizler dostluk elçilerisiniz*” dediği nakledilir. Amerikan denizcilerine özel, yağlı güreş şenliklerinin yapıldığını da ayrıca ifade edilmektedir.

üzere yönünü ABD'ye çevirerek bu bağımsız durumunu kaybettiği değerlendirilmeleri yapılmaktadır.³²⁰

2.1.3.5. Truman Doktrini (12 Mart 1947) ve Türkiye

ABD'de, "Doktrinler" Başkanlar tarafından ilan edilir. Özellikle tarihsel nitelikli yeni dış politika değişikliklerini kapsar. Bu kapsam, ABD'yi ilgilendirdiği kadar, etkisi yönüyle tüm dünyada ilgi çekmiştir. Tarihte "Truman Doktrini" adıyla anılan doktrin, ABD Başkanı Truman tarafından 12 Mart 1947 tarihinde, Amerikan Kongresi'nden dünyaya ilan edilmiştir. Böylece Amerikan dış politika tarihinde önemli bir kırılma noktası yaşanmıştır.³²¹ Bu kırılma noktasının başlangıcı ile dünya dengesinin baş kısmına oturan Amerika bu etkisini uzun yıllardır devam ettirmektedir.

1946 yılının Mart ayından itibaren ABD'nin Türkiye'ye ve bölgeye ilgisi daha fazla görünür olmaya başlamıştır. Missouri'nin Türkiye'ye gelişi ile ABD, SSCB'ye karşı bu bölgenin yanında olacağını mesajlarını vermeye başlamıştır. Fakat ABD, Türkiye'nin arzu ettiği hızda yol alamamıştır. "SSCB Notaları" ile bunalan Türkiye uzun bir süre daha kendi başına kalmıştır. Süreci hızlandıran gelişmelere İngiltere neden olmuştur.

İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'ndan galip ayrılmasına rağmen önemli oranda güç kaybetmiştir. Bunun etkisi ile ekonomisi zor duruma düşmüş, yardım yaptığı ülkelerle ilişkileri de zora girmeye başlamıştır. İşte bu nedenlerle, tarihsel bir ittifaka sahip olduğu ABD'ye, yani dünya dengelerinde yeni ve çok etkili bir güç olarak ortaya çıkan ABD'ye bir bildiri sunmuştur. İngiltere, bu bildiri ile bundan sonra, özellikle ciddi komünizm tehlikesi altında olan Yunanistan ve Türkiye'ye yardım yapamayacağını bildirmiştir. 21 Şubat 1947 tarihinde, 31 Mart 1947'den itibaren yardımları keseceğini bildirmiştir. İngiltere, ayrıca ABD'ye bu iki ülkeye yardımların mutlaka devam etmesi gerektiğini de bildirmiştir. İngiltere'nin bu bildirisi aslında önemli bir tarihsel sürecin bitişini, yeni bir tarihsel sürecin başlangıcını da işaret

³²⁰N. İltter Ertuğrul, **1923-2008 Cumhuriyet Tarihi El Kitabı**, 3. Baskı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 73.

³²¹Fahir Armaoğlu, **a. g. e. s. 441.**

etmektedir.³²² İngiltere'nin bu bildiri ile ABD'nin dünyanın birinci gücü olduğu gerçeğini kabul ettiği söylenebilir. Özellikle Türkiye ve çevresindeki bölgelerin kontrolünü ABD'ye bırakmak zorunda kaldığı ifade edilebilir.

İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'ye derhal yardım yapılmasını, bunun gerçekleşmemesi halinde, sözü edilen bu iki ülkenin tümünden Sovyetlere kaptırılacağını ivedilikle belirtmiştir.³²³ İngiltere'nin, bu durumu, ABD'yi, daha da yaklaştığını ve ileride ağır bir baskı altında kalacaklarını düşündükleri “Komünizm Tehlikesi” ne karşı harekete geçirmiştir.³²⁴ Yardım konularında oluşturulan raporlar, İngiliz Raporları ile birlikte Truman'a sunulmuştur. Raporlarda Yunanistan'a yardım konusunun acil olduğu, Türkiye konusunun acil olmadığı yer almıştır. Yunanistan'da bulunan mevcut hükümetin mutlak surette desteklenmesi suretiyle ayakta tutulmasının zorunluluğu ifade edilmiştir. Türkiye konusunda tereddütleri gidermek isteyen ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, Türkiye'deki Büyükelçileri olan Edwin Wilson'la irtibata geçerek, durumun hızlı bir şekilde değerlendirilip bakanlığına bildirilmesini istemektedir. Ancak, ABD Büyükelçiliğinin değerlendirmesinde, Sovyet işgal tehlikesinin olmadığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte Sovyetlerin Türkiye'yi hep tehdit altında tutmak suretiyle ekonominin bozulmasını amaçladıklarını söylemiştir. Sovyetlere karşı tedbir alan Türkiye'nin ordusunu terhis etmeyerek büyük bir ekonomik yükümlülüğün altına girdiği ifade edilmiştir. Kısacası, SSCB'nin işgal gibi bir niyeti olsa bunu çok kısa sürede gerçekleştirebileceği, bunu yapmayarak tehdit tehlikesi yoluyla tam kontrol sağlamayı amaçladığı raporunu sunmuşlardır.³²⁵ Bu gelişmelerin neticesi olarak Başkan Truman, 12 Mart 1947 yılında, Kongre'de tarihi konuşmasını yapmıştır. Bu konuşmada Truman, Kongreye bazı tespitler yapmış ve Kongreden belirli isteklerde bulunmuştur. Bunları başlıklar halinde şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Truman, Özellikle Yunanistan'ın desteklenmesinin çok önemli olduğunu Kongreye anlatmıştır. Bu desteği sağlamak için mevcut durumu göz önüne getirerek, Yunanistan'da iç savaşın devam ettiğini,

³²²Yusuf Sarıay, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 62.

³²³George S. Harris, **Troubled Alliance, Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945-1971**, Washington, 1972, s. 24-26.

³²⁴Sander, a. g. e. s. 219.

³²⁵Sidney Nettleton Fisher, **The Middle East, A History**, The Ohio State University, issue 2, New York, 1979, s. 517.

bu savaşta SSCB Lideri Joseph Stalin'in sayıları birkaç binle ifade edilen komünist gerillalara yardımı bizzat organize ettiğini söylemiştir

- Truman, Kongreye SSCB'ye güvenilemeyeceğini, bunu İran ve Yugoslavya konularında gördüklerini ifade etmiştir. Yunanistan ve Türkiye konusunda dikkatli olunmadığı takdirde Sovyet yayılmacılığının artık engellenemeyeceğini belirtmiştir. Bu durumun ise ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını tümünden kaybedeceğini belirtmiştir.
- Truman, Sovyetlerin, Yunanistan'da komünist gerillaların desteklemesi ile birlikte, Türkiye'den toprak ve Boğazlardan üs istemesini ABD'nin ulusal güvenliğine engel teşkil ettiğini belirtmiştir. Kongre üyelerine bunun kabul edilir bir durum olmadığını anlatmıştır.
- Sovyetlerin niyetinin kötü olduğunu, 1946 yılında Nükleer enerji ve silahları konularındaki uluslararası denetimi reddettiğini, bunun açıkça barış taraftarı olmadığını göstergesi olduğunu dile getirmiştir.
- Truman, Yunanistan ve Türkiye'nin bir Sovyet müdahalesinden korunmasının gerekliliğini anlatmıştır.
- Daha önce İngilizlerin yapmış oldukları yardımların bu kez ABD tarafından Yunanistan ve Türkiye'ye yapılması gerektiğini, bu durumun dış politika açısından bugün ve bundan sonra son derece önemli olduğunu belirtmiştir.
- Truman, bu yardımlar kapsamında Yunanistan ve Türkiye'ye 400 Milyon Dolar yardım yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu yardımların denetimini ve işlerliğini sağlamak için sivil ve asker uzmanlar gönderileceğini vurgulamıştır.
- Truman, ABD'nin totaliter rejimlere karşı, özgür toplumların yanında yer alması gerektiğini anlatmıştır.
- Truman, özgür toplumlara içerden yapılacak silahlı saldırılar ile dışarıdan gelebilecek baskılara karşı onların yanında olmaları gerektiğini belirtmiştir.

- Truman, özgür toplumların yanında yer alarak, onların toprak bütünlüklerinin yanında durduklarını herkese göstermeleri gerektiğini anlatmıştır.
- Truman, Yunanistan Hükümeti'nden durumun acil olduğunu belirten mali yardım başvurusu aldıklarını belirtmiştir.³²⁶

Kongreye sunumunda Truman, özellikle Yunanistan'ın durumu üzerinde sıkça durmuştur. Kongre, Yunanistan'ın durumundan net olarak haberdar olmakla birlikte SSCB ile yaşanan süreci de tüm ayrıntıları ile öğrenme imkânına kavuşmuştur. Sovyetlerle ilişkilerin geldiği durum senatörler arasında belki de ilk kez bu kadar açıklıkla dile getirilmiştir.

Kongrede, “Truman Doktrini” büyük bir şaşkınlık oluşturmakla birlikte tartışmalara da zemin hazırlamıştır. Senatörler, Amerikan politikalarında ciddi bir değişimin gerekliliği konusunda uzunca tartışmalara girmişlerdir. Elde edilecek bir faydanın olmayacağı konusunda da öneriler yapılmıştır. Bununla birlikte, Senatörler, İngiltere'nin bölgedeki haklarının koruyucusu haline getirilmek istendiği konusundaki tereddütlerini de iletmişlerdir. Senatörler, Yunanistan ve Türkiye'deki rejimlerin demokratik nitelikten yoksun birer otokratik rejimler olduklarını ifade etmişlerdir. Bazı senatörler yardımlardan özellikle Türkiye'nin faydalanmaması gerektiğini, çünkü mali yapısının sağlam olduğunu, savaşa katılmadığını ifade etmişlerdir. Hatta “Ermeni” konusu bile gündeme getirilmiş, tüm bunlardan dolayı Türkiye'ye yardım yapılmaması istenmiştir. Türkiye'nin yardım yapılacak en son ülke olduğu da ayrıca vurgulanmıştır.³²⁷

Senatörlerin istekleri doktrinde bazı noktaların daha ayrıntılı olarak ele alınmasına ve belirli konulara dikkat edilmesine zemin hazırlamıştır. Yapılacak yardımların, belirlenen konuların dışında kullanılıp kullanılmadığı konusu tartışılmış, senatörlerin isteği ile basının denetiminin sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu

³²⁶<https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine>; erişim tarihi: 01.05.2014.

³²⁷M. Vedat Gürbüz, “Türk-Amerikan İlişkilerinde İttifak Sürecinin Başlaması”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Nisan 2010, Cilt: 13, Yıl:10, Sayı: 19, s. 151.

doğrultuda yardım miktarları netleştirilmiş, Yunanistan'a 300 Milyon, Türkiye'ye ise 100 Milyon Dolar yardım yapılmasına karar verilmiştir.³²⁸

Kongrede, oylamaya sunulan Yunanistan ve Türkiye'ye yardım tasarısı, 23 ret oyuna karşılık 63 kabul oyu ile kabul edilerek yasalaşmıştır.³²⁹ 22 Mayıs 1947'de Truman'ın imzasını takiben yürürlüğe girmiştir. Kongrede, Yunanistan'a 300, Türkiye'ye 100 Milyon şeklinde belirlenen miktarların ilk partisi 4 Ağustos 1947 tarihinde ilgili ülkelere ulaştırılmıştır.³³⁰ Truman, tasarının yasalaşmasından iki ay sonra düzenlemiş olduğu basın toplantısında yasayı tekrar savunmuştur. Bu savunmasında özellikle iki noktaya vurgu yapmıştır. Truman, ekonomileri bozuk uluslara yardım yapmak sureti ile dünyaya huzur getirmeye ve totaliter baskıcılığa karşı özgürlükleri savunmaya ABD'nin devam edeceğini belirtmiştir.³³¹

Truman Doktrininin uygulama safhasında Türkiye-ABD arasında 12 Temmuz 1947'de bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya kadar olan dönem ile bu anlaşmadan sonra olan dönemi ikiye ayırmak doğru bir yöntem olacaktır. Artık ABD, Sovyet tehlikesine karşı net bir adım atmış bulunmaktadır. Bu adım ile Yunanistan, Türkiye ve Ortadoğu konusunda müdahil olduğunu, olmaya devam etmek zorunda olduğunu, izlemiş olduğu politika ile dünyaya ilan etmiştir.

12 Temmuz 1947 Anlaşması'nı Türkiye-ABD ilişkileri bölümünde aktarmıştık. Burada değinilmesi gereken konu, bu yardımların neredeyse tamamının askeri amaçlı olduğu gerçeğidir. Bununla birlikte ekonomik kalkınmanın dikkate alınmamasıdır. Bunda, ABD yetkililerinin Türkiye'de bulunan büyükelçilik görevlilerinden aldıkları raporların etkisi oldukça fazladır.

1947 Anlaşması ile ilgili değerlendirmeler Türkiye'de de sıkça yapılmıştır. Anlaşmayı utanç verici anlaşmalar boyutunda değerlendirenler de çıkmıştır. Onların değerlendirmelerine göre, Sovyet tehditleri olmasa da bu anlaşmanın Türk Ulusuna asla yakışmadığı gerçeğidir.³³² Anlaşmada, söz konusu yardımın ABD Kongresi kararlarınca daha sonra değiştirilebileceği, bu değişikliği Türkiye'nin peşinen kabul etmiş sayılacağı gerçeğidir. Bu durum ulusal çıkarlara aykırı bulunmuştur. Yapılan

³²⁸ Çağrı Erhan, "Truman Doktrini", (Ed: Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 531.

³²⁹ **New York Times**, 23 Nisan 1947.

³³⁰ **New York Times**, 4 Ağustos 1947.

³³¹ **New York Times**, 6 Haziran 1947; **The Washington Post**, 6 Haziran 1947.

³³² Ataöv, a. g. e. s. 197.

diğer değerlendirmeler ise yardımlar ile ABD etkisine sonuna kadar açıldığımız gerçeğidir. ABD’li uzman ve gazetecilerin bütün ÷lkede cirit atmasına zemin hazırlandığı durumdur. Bu duruma bu tarihten sonra verilebilecek çarpıcı örnek ise 1950 yılında gerçekleşmiştir. CHP iktidarının son aylarında bizzat Cumhurbaşkanı İnönü imzası ile üç Amerikalı İstatistik Genel Müdürlüğü bünyesinde istihdam edilmiştir.³³³ Bu kişilerin istihbarat amaçlı çalışma yaptıkları rahatlıkla tahmin edilebilir.

Anlaşmada ayrıca, yapılan askeri yardımların amacı dışında yani SSCB tehlikesi dışında kullanılmayacağı durumu ise eleştirilen konulardan biri olmuştur.³³⁴ Anlaşmanın imzalanmasını takiben ABD’li askeri uzmanların Türk Askeri Tesisleri’ne dağıldığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bir kısım Türk Subayları, silahlar konusunda eğitim için ABD’ye gitmişlerdir. Diğer eleştirilen hususlardan biri ise, Türkiye’nin bu silahlara bütçe ayırması gerektiği, tamir, bakım, yedek parça adı altında önemli bir kaynağın ABD’ye aktarıldığıdır.

Truman Doktrini Türkiye’nin güvenlik arayışında önemli bir nokta olmuştur.³³⁵ Barış zamanında yapılan askeri anlaşma ile Türkiye–ABD ilişkileri çok uzun yıllar devam edecek bir sürece girmiştir. Doktrininin devamında yapılan bu anlaşma ile ayrıca, dünyanın iki kutba ayrıldığı gerçeği ABD tarafından ilan edilmiştir.³³⁶ ABD’nin, İngiltere’den emperyalist jandarmalığı bir yönüyle devraldığı³³⁷ şeklinde değerlendirmeler de yapılmıştır.

ABD bu doktrini, Yunanistan ve Türkiye dışına da yaymak istemiştir. Bu konuda Ortadoğu ÷lkelerini hedef seçmiştir. ABD, bunu İngiltere ile birlikte düşünmüştür. Fakat Ortadoğu ÷lkeleri ABD’ye SSCB ile sınır komşusu olmadıkları, kendilerini bir Sovyet tehdidi altında hissetmedikleri mesajını iletmişlerdir.³³⁸ Böylece doktrinin kapsamı Arap dünyasına yayılmamıştır. Arap Devletlerinin ABD’ye karşı bu tutumu almasında Ortadoğu’da izlediği politikaların da rolü

³³³BCA, 12 Ocak 1950, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 121, Dosya Gömlek: 95, Sıra: 2, Dosya No: 27-498, Konu: “ABD uyruklu 3 kişinin İstatistik Genel Müdürlüğü emrinde çalıştırılması.”

³³⁴Tunkanat, a. g. e. s. 194-199.

³³⁵Türkmen, a.g. e. s. 67.

³³⁶Sander, a. g. e. s. 220-221.

³³⁷Royal Institute of International Affairs, **Documents of International Affairs: 1947-1948**, London, Oxford University Press, 1952, s. 2’den aktaran: Hikmet Erdoğan, **Avrupa’nın Geleceğinde Türkiye’nin Önemi ve NATO İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 47.

³³⁸Sander, a. g. e. s. 221.

büyüktür. ABD'nin İsrail yanlısı izlediği politikaların bu sonucu doğurduğu öne sürülmektedir.

Truman Doktrini'nin SSCB tarafından algılanışı ise rahatlıkla tahmin edilebilir. SSCB, doktrinin, diğer ülkelerin içişlerine karışmak için bir araç durumuna getirildiğini ifade etmiştir.³³⁹ SSCB, doktrin kapsamında ABD'nin dünyada emperyalist amaçlar güttüğünü ifade etmiştir. Sovyetlerin bu tepkilerinde haklı olduğu ileri sürülebilir. Başkan Truman'ın selefinin aksine Sovyetlere karşı sert yaklaşımı bilinmektedir. Truman bu yaklaşımını basın önünde dile getirmekten ise çekinmemiştir. Truman bir nevi "soğuk savaş" tırmandırmıştır. Truman, başkanlığı bıraktıktan sonra Sovyetlere tepkisel yaklaşımını değiştirmemiş, aksine artırmıştır. 28 Nisan 1957'de New York Times Gazetesi'ne verdiği demeçte Sovyetlerden sert sözlerle bahsetmeyi sürdürmüş, anladıkları tek şeyin güç olduğunu, dünya yüzündeki bütün savaş ve ayaklanmaların kaynağının onlar olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁰

Truman doktrini kapsamında, 1947–1949 arasında, ABD'den Türkiye'ye yapılan yardımın toplam tutarı 152,5 Milyon Amerikan Doları'na ulaşmıştır. Bu yardımların çok büyük bir kısmı askeri amaçlı olmuştur. Çok az bir kısmı ise (5 Milyon Dolar) yol yapımı şeklinde kullanılmıştır. 1951'e kadar olan ABD yardım tutarı ise 400 Milyon Dolar rakamlarına kadar ulaşmıştır.³⁴¹

Truman Doktrini ve devamında ABD ile yapılan askeri anlaşmanın Türkiye'deki yansımalarına değişik bir açıdan bakmakta fayda vardır. O da bu iki gelişmenin dönemin iktidarı olan CHP'de nasıl yankılandığı gerçeğidir. Çünkü CHP'nin bakışı aynı zamanda devletin, belli bir ölçüde ise halkın bakış açısını yansıtmaktadır.

12 Temmuz 1947 Askeri Anlaşması'nın TBMM'de görüşülmesi sırasında söz alan CHP Milletvekili (Türkiye'de Başbakanlık da yapmıştır. Ara dönem olarak adlandırılan 26 Aralık 1971–3 Aralık 1971 döneminde, CHP Milletvekilliğinden istifa etmek şartı ile 12 Mart Muhtırası'nı yapan askeri erkân tarafından Başbakanlık görevine getirilmiştir) Nihat Erim, konuşmasında;

³³⁹Erdoğan, a. g. e. s. 48.

³⁴⁰BCA, 28 Nisan 1957, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 140, Dosya Gömlek: 429, Sıra: 5, Dosya No: E5, Konu: "Harry S. Truman'ın New York Times Gazetesi'nde çıkan makalesi"

³⁴¹Barış Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Say: 21, Haziran 2009, s. 390.

“Muhterem arkadaşlar; Büyük Meclisin kabulüne arz edilen bu kanun, yüksek tasvibinizden geçtikten sonra, Hükümetiniz, bugün memleketimizin emniyeti için birinci derecede önemi olan bu vesikanın tasdiknamelerini teati etmek fırsatını bulacaktır. İkinci Cihan Harbi'nin sona ermek üzere bulunduğu aylardan beri memleketimiz, hakikaten tarihimiz boyunca ender rastlanan, bir tehlike ile karşı karşıya bulunmaktadır. Devletler, bu türlü tehlikeleri önlemek için öteden beri birbirleriyle yardımlaşma yoluna girmişlerdir. 1914-1918 Harbi sonuna kadar bu yardımlaşma, dünya ölçüsünde bir teşkilâta bağlanmaksızın muntika muntika devletlerin birbirlerine el uzatmaları şeklinde tahakkuk etti. Birinci Cihan Harbinden sonra kurulmuş olan Milletler Cemiyeti yardımlaşmanın dünya ölçüsünde ilk fiilî teşebbüsü olarak meydana çıkmıştır. Fakat bu teşkilâttan Amerika Birleşmiş Devletlerinin hariç kalmış olması ve bu teşkilâtın bu vadiye atılan ilk adım bulunması; dünya ölçüsünde yardımlaşma fikrini bu ilk teşebbüste maalesef muvaffakiyete ulaştıramamıştır ve İkinci Cihan Harbinin neden çıktığı araştırılırken, Amerika Birleşik Devletlerinin, Avrupa işlerine yakın ilgi göstermemesi sebepler arasında başta sayılmaktadır. İkinci Cihan Harbi bütün milletlere o kadar ağır ve elim felâketler getirmiştir ki, milletler, daha harp sona ermeden önce; demin Sayın Dışişleri Bakanımızın temas ettiği gibi, San Fransisko'da toplanarak, yeniden bir teşkilât kurmak ve milletlerin güven ve barışını bununla korumak teşebbüsüne geçmişlerdir. Fakat hepinizin pekiyi bildiği sebepler dolayısı ile büyük ümitler ve halisane temennilerle kurulmuş olan bu teşkilât bugün işleyememektedir. Ve her memleket tıpkı eski devirlerde olduğu gibi kendi başının çaresine kendisi bakmak durumunda kalmıştır. Her memleketin kendi başının çaresi aynı menfaatler ve aynı ideal sahibi milletlerle iş ve teşebbüs beraberliği yapmakla sağlanabilecektir. Bugün, Türkiye'nin maruz bulunduğu büyük tehlike memleketimiz hesabına şükranla kaydedilecek bir müşahededir. Yalnız memleketimizi değil, belki bütün barış ve haksever milletleri, aynı zamanda tehdit eden bir tehlikedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin, 170 sene evvel bağımsız bir Devlet olarak Milletlerarası münasebetlere katılması, başlı başına bir hâdise teşkil etmişti. Bugün de, ikinci Cihan Harbi ertesinde, kendi kıtasına çekilmeyerek, kıtası dışında, bilhassa Avrupa'da faal bir rol oynaması, ikinci Cihan Harbi ertesinin ağır tehditleriyle dolu olan devrinde, başlı başına rol oynayacak kadar mühimdir. Yine memleketimiz hesabına sevinçle müşahede etmekteyiz ki, Amerika Birleşik Devletlerinin şampiyonluğunu yaptığı fikirler, bizim de Millî rejim kurulduğu günden beri, Cumhuriyet Hükümetlerinin uğrunda çalıştığı fikirlerdir. İkinci Cihan Harbi esnasında, 6 harp yılı boyunca, türlü tehditlere göğüs gererek mukavemet ettiğimiz tehlikelerden daha küçük olmayan ve belki de, daha büyük olan bu tehlike

*karşısında, müttefikimiz İngiltere ve yakın dostumuz Amerika Birleşik Devletleri ile beraber bütün barışsever memleketleri kendi safımızda görmekteyiz. Bugün Türkiye'nin ve Türkiye ile beraber dünyanın maruz bulunduğu tehlike, açıkça bu kürsüden ifade edebilirim ki, Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımı olmadan önlenemez ve şunu da hemen ilave edeyim ki, Amerika Birleşik Devletleri, işe şimdiye kadar olduğu gibi sıkı surette sarılmaya devam ederse, bu tehlike, tehlike olmaktan çıkar veya herhangi bir çılgınca hareket neticesinde fülüyata geçmek teşebbüsüne girerse, pek çabuk önlenebilir ve büyük felâketler yaratmadan boğulur. Bu itibarla Hükümetimizin 12 Temmuz'da Ankara'da imzalamış olduğu bu yardım anlaşmasını Dışişleri Komisyonumuz ve ben deniz, memleketin bugünkü şartlar içinde güvenliğini sağlayacak önemde ve başlı başına üzerinde durulacak değerde bir vesika addetmektedir. Bu vesika, Amerika Hükümeti tarafından verilecek ve şu kadar milyonluk dolarla ifade edilen bir askerî malzeme yardımı şeklinde, dar mütalâa edilmemek lâzımdır. Bu vesika bundan sonra Türk-Amerikan yakınlaşmasının ve münasebetlerinin inkişafının temel taşı telâkki edilmelidir. Büyük Millet Meclisi bu kanunu kabul ettikten sonra, Türk-Amerikan münasebetleri yeni bir devreye girmiş olacaktır. Dışişleri Komisyonu böyle bir kanunun, Hükümet tarafından Meclise getirilmiş olmasından dolayı duyduğu sevinci ifade etmekle bahtiyardır”.*³⁴²

İfadelerini kullanmıştır. Nihat Erim'in sözlerinden de anlaşılacağı üzere ABD'ye CHP İktidarı nezdinde güven o kadar ileri seviyededir ki en ufak bir itiraz dahi olmamıştır. TBMM'deki bu toplantı, CHP Milletvekili Kasım Gülek (1950-1959 yılları arasında aralıksız olarak CHP Genel Sekreterliği yapmıştır) tarafından da benzer sözlerle dile getirilmiştir. Devamında yapılan oylamada oylamaya katılan tüm vekillerin olumlu oyları ile anlaşma TBMM'de onaylanmıştır.

Truman Doktrini, Türkiye'de büyük bir ilgi uyandırmıştır. Dönemin gazetelerinde “Truman'dan tarihsel nutuk” başlığı ile birinci sayfalarda yer verilmiştir.³⁴³ Bu durumun önemli ekonomik ve toplumsal değişimi de beraberinde getirdiği söylenebilir. Henüz iş adamı seviyesinden çok uzak olan Türk tüccarlarının Amerika ile işbirliği başlamıştır. Amerikan malları ülkeye serbest bir şekilde girmeye başlamıştır. Amerikalılara ait her şey büyük bir ilgi ve heyecanla takip edilmeye başlanmıştır. Elektrikle çalışan cihazlar adeta tapınma muamelesi görmeye

³⁴² TBMMZC, Dönem: VIII, Cilt: 6, Toplantı: 1, 79. Birleşim, 01 Eylül 1947, s. 554.

³⁴³ Cumhuriyet, 13 Mart 1947, s. 1.

başlamıştır.³⁴⁴ Büyük bir hızla gelişen bu Amerikan etkisi toplumda etkisini 1964 yılına kadar sürdürmüş, bu yıllarda yavaşlamış, 1980'lerden sonra eski hızını da aşarak devam etmiştir. Günümüzde de bütün hızıyla sürdüğü ifade edilebilir. Truman Doktrini sonucunda sağlanan yardımla hedeflenen “Sovyetler ve Komünizm Tehlikesi” kavramı neredeyse unutulmuş, Türkiye yeni bir politik anlayışla Batı’ya tam eklenerek bundan sonra yoluna bu şekilde devam etmeyi seçmiştir.

Truman Doktrini’nin, dönemin muhalefet partisi olan Demokrat Partisi yanlıları tarafından da büyük bir coşkuyla karşılandığı gerçeği de unutulmamalıdır. Muhalefete yakın bir gazeteci olan Ahmet Emin Yalman, yardıma en büyük övgüyü yapanlardan biri olmuştur.³⁴⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere, Amerikan yardımının içeriği hiç sorgulanmamıştır. Büyük bir kısmı farklı görüşlerden insanlar olsa da yardımdan duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir. Çok az bir kısım sayılabilecek olan “sol” anlayış doktrin kapsamında yapılan yardımların Türkiye’yi Amerikan hegemonyasına sürükleyeceğini iddia etmiştir. Bunlardan biri sayılabilecek olan Niyazi Berkes, Truman Doktrini’ni şöyle tanımlamıştır: “*Truman Doktrini, Yunanistan ile Türkiye’ye milyon dolar verme, bu iki ülkeye karşı birinde “iç savaş çıkarma” birinde ise “Boğazlar sorunu” gibi noktaları ifade ederek Sovyet Rusya baskısına karşı iki ülkeyi destekleme olarak görülür. Oysa Truman Doktrini bundan daha kapsamlı biri doktrindir. Truman Doktrini özgür ulusların bu haklarına karşı Sovyet Emperyalizmine çevrilmiş dini içerikli bir çağrıya dayanır. Özgürlüklerin savunulması Tanrıdan Amerikalılara verilmiş bir görevdir.*”³⁴⁶ Niyazi Berkes bu tanımlaması ile Amerika’nın bir nevi tanrısal bir yetkiyle hareket ettiğini, bunu yaparken de “özgürlükleri korumak” bahanesini kullandığını ifade etmektedir.

Truman Doktrini konusunda yapılacak en önemli tespitlerden biri hiç şüphesiz şudur; doktrinde sıkça bahsedilen demokratik değerlere rağmen, doktrinin yayımlandığı dönemlerde demokrasi ülkesi olmayan iki ülkeye uygulanması³⁴⁷ üzerinde değerlendirme yapılması gereken bir konudur. Türkiye ve Yunanistan’ın demokratik değerlerden uzak bulunmasına rağmen doktrinin uygulama alanı olması

³⁴⁴ Çağrı Erhan, (Ed: Baskın Oran), **a. g. m.** s. 537.

³⁴⁵ **Vatan**, 24 Mayıs 1947; Ahmet Emin Yalman, başyazısında yardımın Türkiye’nin ufkunu açtığından bahsetmiştir. Talihin Türk Milleti’nin yüzüne güldüğünü belirterek, Amerika’nın ne kadar yardımsever ve insancıl olduğu hususunu ifade etmiştir.

³⁴⁶ Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, (Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer), İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 381.

³⁴⁷ John Spanier, **Amerikan Dış Politikası**, (Çeviri: Özge Zihnioğlu Tanırlı), İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 45.

da önemlidir. Bu da bize, ABD'nin harekete geçmesinde anılan iki ülkenin güvenliklerinden ziyade, kendi stratejik hedefleri konusunda adım attığını anlatmaktadır. Kısacası çıkarılması gereken sonuç ise, Yunanistan ve Türkiye'nin yönetim biçimlerinin, stratejik önemlerinin gerisinde kaldığı gerçeğidir.

2.1.3.6. Marshall Planı (12 Temmuz 1947) ve Türkiye

George Catlett Marshall, İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD Genelkurmay Başkanlığını yapmış ünlü bir Amerikan askeridir. Savaşın bitişini izleyen süreçte, 1947 yılında, Başkan Truman tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmiştir. Bu görevini 1949 yılına kadar sürdürmüş, 1950–1951 yılları arasında ise ABD Savunma Bakanı olarak görev yapmıştır. Marshall, kendi adıyla anılan planla ilgili ilk açıklamasını 5 Haziran 1947 tarihinde ABD'deki Harvard Üniversitesi'nde yapmış olduğu konuşmayla dünyaya ilan etmiştir.³⁴⁸

Marshall Planı, Truman Doktrini'nin bir tamamlayıcısı olup onun devamı niteliğindedir.³⁴⁹ Truman Doktrini ile ABD, sonraki süreçte devam edecek genel politikasının çerçevesini de tam olarak çizmiştir. ABD, Marshall Planı ile de Avrupa için öngörülen bir çerçeve planı oluşturmuştur. Bu plana, “Avrupa Kalkınma Projesi” adı da verilmektedir.³⁵⁰ Marshall Planı, genel anlamda Avrupa'nın kalkınması amacıyla hazırlanmış bir ABD Projesidir.³⁵¹ Truman Doktrini ile başlamış olan önemli bir sürecin ikinci halkasını işaret etmektedir. Aslında ABD, Avrupa'ya özellikle savaşın bitimi ile ciddi yardımlar yapmıştı. Bu yardımlar 1945 - 1946 yıllarında 15 Milyar Dolar seviyelerine kadar ulaşmıştı. Bu yardımlarda ABD, Avrupalı devletlere birbirinden bağımsız ve uzun dönemi kapsayacak bir program olmaksızın bu yardımları yapmıştır. Yardımlar istenilen şekilde kullanılmamış, daha çok bütçe açıklarının kapatılması şeklinde kullanılmıştır. Bu da Avrupalı Devletlerin uzun dönemde çok işine yaramamış, etkisi ise kısa sürede geçmiştir. Kısaca verilen bu yardımlardan Avrupa'yı kalkındıracak bir sonuç çıkmamıştır.³⁵² Avrupa'nın bu

³⁴⁸New York Times, 8 Haziran 1947, *Vatan*, 6 Haziran 1947.

³⁴⁹Hikmet Erdoğan, *a. g. e.* s. 48.

³⁵⁰Oral Sander, *a. g. e.* s. 222.

³⁵¹*Vatan*, 12 Mart 1947. Gazetede, Truman Doktrini şu ifadelerle anlatılmaktadır: “Başkan Truman, yaptığı bu açıklamaların, ABD'nin dış siyasetinin en önemli bir kısmını içerdiğini, doktrininin Avrupa'nın kalkınması için henüz bir başlangıç olduğunu ifade eder.”

³⁵²Armaoğlu, *a. g. e.* s. 443.

durumu ABD'yi son derece kaygılandırmış, Avrupa'nın bu bozuk ekonomik yapısının Sovyet yayılcılığına daha da zemin hazırlayacağı düşüncesi yeni bir sistem üzerinde düşünüp çalışmalarına sebep olmuştur.

İşte, ABD Dışişleri Bakanı Marshall bu sebeplerle yeni bir süreci Truman Doktrini'nin bir devamı olarak başlatmıştır. Marshall'ın 5 Haziran 1947 tarihinde yapmış olduğu konuşma, başta Amerika olmak üzere Avrupa ülkeleri ve SSCB için de çok önemlidir. Konuşmasında Marshall:

“Dünyadaki şu anda yaşanan durumun önemini belirtmeme gerek olmadığını düşünüyorum. Akıllı insanlar, durumun farkındadır. Gazete ve radyo yoluyla ulaşan bilgi nedeniyle vatandaşın durumu net bir şekilde değerlendirmesini çok zor. Ayrıca, ülkemiz insanının dünyanın sorunlu yerlerinden uzak olmaları nedeniyle yıllarca acılar yaşamış halkların buldukları kötü şartları, onların tepkilerini ve bu tepkilerin ülkeleri üzerindeki etkisi ile dünya barışı çabalarımız arasındaki ilişkiyi anlamaları zor. Avrupa'nın savaş öncesi haline gelebilmesi için, başta can kaybı olmak üzere şehirlerin, yolların, madenlerin ve daha birçok şeyin yıkıntıları doğru bir şekilde hesaplanmıştır. Fakat geçen sürede anlaşılmaktadır ki, Avrupa'daki ekonomik yapının temelini oynaması, görünürdeki etkiden daha korkunçtu. Özellikle son on yıl süresince şartlar son derece olumsuzdu. İkinci Dünya Savaşı için yapılan olağanüstü hazırlıklar ve savaşı sürdürmek için gösterilen daha büyük çaba, ülke ekonomilerini her yönden bitirmiştir. Avrupa ülkelerinde mevcut olan tüm makineler korkunç Nazi saldırganlığı nedeniyle tamamen savaş durumuna geçmiş, üretimlerini neredeyse tamamen silah sektörüne kaydırmışlardır. Sermaye erimiş ve neredeyse kaybolmuştur. Kamulaştırmalar, yıkımlar köklü ticari ilişkileri durdurmuş, özel şirketler, bankalar ve sigorta şirketleri ortadan kaybolmuştur. Birçok ülkenin yerel para birimine aşırı değer kaybetmiştir. Avrupa ülkelerinin işletme yapısı savaş süresince tamamen çökmüştür. Savaşın sonlanması ile birlikte Almanya ve Avusturya arasında barış sağlanamamış, kalkınma süreci ciddi şekilde yavaşlamıştır. Bu sorunlar karşısında hızlı çözümler üretilse bile Avrupa'nın eski haline tekrar döndürülmesi sanılandan daha büyük çabalar isteyecektir. Mesele sanılandan ciddidir. Çiftçinin üretmesi, malını şehirli insanlara ulaştırarak oluşan sağlıklı bir ekonomik döngü sistemi çökmek üzeredir. Kasaba ve şehirlerdeki endüstriler, yiyecek üreten çiftçiyle takas etmeye yetecek kadar mal üretememektedir. Ham madde ve yakıt kıtlığı oluşmuştur. Makineler yıpranmış ya da yok olmuş durumdadır. Çiftçi ve köylü ihtiyacı olan malları pazarda bulamamaktadır. Dolayısıyla sahip olduğu parayı için kullanamamakta, üretim

yapmak suretiyle para kazanma yolunu bırakmaktadır. Bu nedenle tarlalarının çoğu üretim yerine otlak olarak kullanılmaktadır. Çiftçiler uygarlığın diğer nimetlerinden mahrum kalmaktadır. Benzer şekilde şehirdeki insanlar da yiyecekten ve yakıttan mahrum kalmaktadır. Bazı yerlerde insanlar açlıktan ölme seviyesine yaklaşmaktadır. Bu durumun etkisiyle devletler ihtiyaç duydukları malzemeleri dışarıdan almak suretiyle dövizlerini ve kredilerini kullanmak zorunda kalıyorlar. Bu yapılan ise yeniden yapılanma için ayrılan kaynakları tüketiyor. Bu durum dünya için hiç de iyiye gitmeyen bir sona doğru hızla ilerlemektedir. Ekonomik denge tamamen çökmek üzeredir. Söylenmesi gereken gerçek şudur: Avrupa'nın önümüzdeki yıllarda, başta Amerika olmak üzere dışarıdan almak zorunda kalacağı yiyecek ve diğer ürünler ülkelerin ödeme kapasitesinin çok üstündedir. Dolayısıyla ya önemli ölçüde ek yardım alacak ya da çok ciddi bir ekonomik, sosyal ve siyasi çöküşle karşı karşıya kalacaktır. Çare ise şudur: Kötü çemberin kırılarak, Avrupa halkının ve bir bütün olarak Avrupa'nın ekonomik geleceğine olan güvenlerini yeniden tesis etmektir. Üreticiler ve çiftçiler çok geniş coğrafyada ürünlerini rahatlıkla satabilmeli, ihtiyaçlarını şehir ve kasabalardan rahatlıkla temin edebilmelidir. Paranın değeri ve alım gücü sabit kalmalıdır. Avrupa'nın çaresizliğinden doğabilecek rahatsızlıklar dünya genelindeki ekonomiler üzerinde de olumsuz etki yaratacaktır. Bu etkinin ABD ekonomisi açısından doğuracağı sonuçlar da hepimiz tarafından bilinmelidir. ABD'nin dünyadaki normal ekonomik düzenin tekrar sağlanması için yapabileceği her yardımı yapması kesinlikle mantıklı bir tutumdur. Çünkü sağlıklı ekonomi olmadan siyasi istikrar ve barıştan asla söz edilemez. Bu doğrultuda, politikamız ve duruşumuz herhangi bir ülkeye değildir. Onların temsil ettikleri doktrinlere karşı değildir. Açlık ve yoksulluğa, umutsuzluk ve kargaşaya karşıdır. Politikamız, içinde özgür kuruluşların var olabileceği siyasi ve sosyal şartlar oluşturmak için tüm dünyada iyi işleyen bir ekonomik sistemi yeniden canlandırmaktır. Böyle bir yardımın parça parça yapılmaması gerekmektedir. Amerika'nın ileride yapabileceği her yardım mevcut acıyı geçici olarak dindirmekten ziyade tamamen yok etmelidir. Bu kalkınma hamlesinde yer almak isteyen her devletin Amerika'dan tam bir yardım göreceğinden kuşku yoktur. Bu ülkelerin kalkınmasını engelleyecek hiçbir devlet bizden yardım beklememelidir. Avrupa'da siyasi çıkarları için insanların sefaletini sürdürme yolları arayan hükümetler, siyasi parti veya gruplar karşılarında kesin olarak ABD'yi bulacaklardır. ABD, yaşanan mevcut durumu düzeltmek ve Avrupa'nın kalkınma yolunda ilerleyişine yardım etmek için, içinde bulunulan durumun gerekliliklerine ve hükümetler tarafından atılacak adımların etkili olmasını beklemektedir. Bu ülkelerin oynayabileceği rolü belirlemek adına aralarında da bir anlaşma sağlanmalıdır.

Avrupa'yı ekonomik açıdan kendi ayakları üzerinde durabilecek bir konuma getirmek için planlanmış programda tek başına yer alması bu hükümetler için uygunda yaralı da olmaz. Bu tamamen Avrupalıları ilgilendiren bir konudur. Ben bu girişim hareketinin Avrupa'nın kendisinden gelmesi gerektiğini düşünmekteyim. Amerika'nın görevi, bir Avrupa programının oluşturulmasıdır. Daha sonra ise böyle bir programın desteklenmesi bizce uygun devam ettiği şekilde dostça bir karşılıktan ibaret olmalıdır. Bu ortak bir program olmalıdır. Bütün Avrupa ülkelerince olmasa da, birçok Avrupa ülkesi tarafından kabul edilmelidir. ABD tarafından gelecek her türlü başarılı hareket, Amerikalıların sorunu ve uygulanacak çareleri anladığının bir göstergesi olacaktır. Bu programda siyasi hırslara ve ön yargılara asla yer yoktur. İleri görüşlülük vardır. Amerikan tarihinin bizlere verdiği bu büyük sorumlulukla yüzleşmeye olan gönüllülüğü ile söylemiş olduğum güçlüklerin üstesinden gelinbilir ve gelinecektir.”³⁵³

Marshall bu ifadeleri kullanmıştır. Avrupa'nın durumu hakkında ABD'nin görüşünü belirtmiştir.³⁵⁴ Marshall, konuşmasında vurguladığı önemli noktalar vardır. Bunlar; Avrupa'yı ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde tutacak yardımları yapmak, özgür Avrupa uluslarını hiçbir baskı ve yönlendirmeye maruz bırakmamaktır. Marshall, tüm bunların gerçekleşmesi için ise Avrupa Devletleri'nin bir araya gelmelerini, aralarında anlaşma yapmalarını şart koşmuştur.

Marshall'ın bu beyanatı üzerine Avrupalı uluslar harekete geçmişlerdir. Bunların başını ise İngiltere ve Fransa çekmiştir. Özellikle İngiltere, “Birleşik bir Avrupa” fikrini ileri ölçüde savunmuştur.³⁵⁵ İngiltere, Fransa ve SSCB Dışişleri Bakanları Marshall'ın önerilerini görüşmek üzere 27 Haziran 1947'de Paris'te toplanmışlardır. Bu görüşmede SSCB Dışişleri Bakanı Molotof, bölgesel bir plana karşı olduğunu, bunun ulusal egemenliklere ters düşeceğini belirtmiştir. Bir yardım yapılacaksa bunun BM tarafından yapılması gerektiğini belirtmiştir.³⁵⁶ Molotof'un bu tavrı sonucu bu “Üçlü Konferans” 3 Temmuz 1947'de dağılmıştır.

Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanları 12 Temmuz 1947 tarihinde Paris'te ikinci bir konferans daha düzenlemişlerdir. SSCB ise bu konferansın toplanmasına karşı olduğunu belirtmiş, kendisi katılmadığı gibi Polonya

³⁵³ www.usemb-ankara.org.tr/The_Marshall_Plan/marshall.html, Erişim Tarihi: 5 Haziran 2014.

³⁵⁴ **New York Times**, 15 Haziran 1947, s. 1.

³⁵⁵ **The Washington Post**, 11 Haziran 1947, **Vatan**, 18 Haziran 1947.

³⁵⁶ **The Washington Post**, 29 Haziran 1947.

ve Çekoslovakya'yı da bu konferansa katılmaması için ikna etmiştir. Konferansa toplam 22 Avrupa Devleti davet edilmesine rağmen 16 devlet ancak katılmıştır.³⁵⁷ Bu devletler ise kendi ihtiyaçları doğrultusunda bir rapor hazırlamışlardır.³⁵⁸ Toplantıya katılan bu 16 devlet (İngiltere, Fransa, Belçika, Avusturya, Norveç, İsveç, İsviçre, Hollanda, Danimarka, Yunanistan, İtalya, Lüksemburg, Portekiz, İzlanda, İrlanda ve Türkiye), "Avrupa Ekonomik İşbirliği Komitesi"ni kurmuşlardır. Bu komitenin amacı ise en kısa zamanda bir rapor hazırlamaktır. Hazırlanacak bu raporda öncelikli ihtiyaçların belirlenmesi kararlaştırılmıştır. İşte bu doğrultuda bu 16 devlet iki ayı aşkın bir süre çalışmış ve ihtiyaçları doğrultusunda büyük bir rapor hazırlamışlardır.³⁵⁹

Bu 16 devletin katıldığı görüşmelerin raporlarının hazırlanması esnasında bazı devletler arasında ayrımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıma uğradığını ifade eden devletlerden biri Türkiye'dir. Türkiye bu görüşmeler esnasında kendisine yapılması gereken yardım konularını sıralamıştır. Bunlar; Türk tarımında modern makinelerin kullanılması ve Türkiye'nin elektrikleştirilmesidir. Burada özellikle elektrik konusunda açık bir ayrımcılık yapıldığı görülmektedir. Çünkü Marshall Planı'nın bu kapsamda yapılacak yardımlarının 1951'de bitirilmesi öngörülmesine rağmen, Türkiye için bu tarihin 1952 olarak verilmesidir.³⁶⁰ Bu olay da göstermektedir ki, Türkiye'ye karşı olumsuz bir tavrın olduğu gerçeği bir ölçüde doğrudur. Ayrıca Türkiye, Paris'teki toplantıya kendisine yapılması gereken 615 milyon Dolarlık bir kalkınma paketi ile gitmiştir. Türkiye'nin bu paketi de kabul görmemiş, yardımların savaşta büyük bir yıkıma ve devamında ağır bir ekonomik çöküşe uğramış Avrupa ulusları için olduğu vurgulanmıştır.³⁶¹ Türkiye bu durumdan rahatsız olmakla birlikte toplantıya yansıyan herhangi bir tepkide ise bulunmamıştır. Daha sonra Türkiye yardıma ihtiyacı olduğuna dair gerekçeler öne sürmüştür. Bu gerekçelerde Türkiye; savaşa girmemesine rağmen orduyu terhis etmeyip çokça asker bulundurması dolayısı ile ekonomik olarak zora girdiğini, döviz ve altın stoklarının ancak beş ay için yeterli olacağını belirtmiştir. Bu duruma bir de Türk

³⁵⁷New York Times, 13 Haziran 1947.

³⁵⁸Yusuf Sarıay, a. g. e. s. 66.

³⁵⁹The Washington Post, 22 Eylül 1947.

³⁶⁰BCA, BÖKM, 23.12.1947, E4, 030 1, 60 368 14'ten aktaran: Betül Çakırca, a. g. t. s. 112.

³⁶¹Halil Akman, ABD'nin Ortadoğu Politikaları ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1952-1964), **Basılmamış Doktora Tezi**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2013, s. 96.

kamuoyunun tepkisi de eklenince ABD yeniden bir tutum belirlemek zorunda kalmıştır. ABD'nin farklı bir tutum takınacağını düşünen Türkiye taleplerini tekrar sıralamıştır. Bu taleplerde ise, Türkiye'nin konumunun siyasi ve coğrafi etkenlerle son derece önemli olduğu, buna bağlı olarak ekonomik ve siyasi güçlükler yaşadığı, bu coğrafyada ayakta kalabilmenin temelini ekonomik kalkınma ile ilgili olduğu konuları dile getirilmiştir.³⁶² Bir süre sonra ABD, Türkiye'nin taleplerinin yerinde olduğu gerçeğini kavrayarak plana Türkiye'yi de dâhil etmiştir.

ABD'nin, Türkiye'nin Marshall Planı'na eklenmesine ikna olmasındaki itici gücün, yardım ile artırılacak ekonomik gücün savunma sanayine yarayacağı, onu da geliştireceği gerçeğidir.³⁶³ Böylece Türkiye, ABD ile yapmış olduğu 4 Temmuz 1948 tarihli anlaşma ile Marshall Planı'na dâhil olmuş olur. Burada bilinmesi gereken önemli bir konu ise Türkiye'nin taleplerine karşı uzun süre direniş gösterdiği düşünülen ABD'nin durumudur. ABD Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Plana dâhil edilmesi konusundaki ısrarlı taleplerini ve oluşan havayı Ankara'daki Büyükelçiliğine sormuştur. Büyükelçilik Hukuk Müşaviri Maktos tarafından hazırlanan bir rapor ABD Dışişleri Bakanlığı'na iletilmiştir. ABD'nin tavrının belirlenmesinde bu rapor çok önemli olmuştur. Raporda, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen savaşın sonlarında da olsa Almanya ve Japonya'ya savaş ilanında bulunduğu dile getirilmiştir. Raporda ayrıca Türkiye'nin yönünü belirlediği, bunun da Batı olduğu vurgulanmıştır.³⁶⁴ Bu doğrultuda oluşan Amerikan tavrının, Türkiye'ye yardım konusunda kesinleştiği böylece anlaşılmaktadır.

Tekrar Marshall Planı'nın kabul edilme sürecine dönecek olursak, Paris toplantısında oluşturulan ortak rapor, toplantının icra kuruluna sunulmuştur. İcra kurulunun başkanlığını İngiliz Sir Oliver Franks yapmıştır. Burada son olarak kontrolden geçip imzalanan rapor ise 22 Eylül 1947'de ABD'de Marshall'a sunulmuştur. ABD'de de, sunulan bu raporda talep edilen 22 Milyar Doları, hükümet yetkisini kullanarak 17 Milyar Dolara indirip Kongre'ye öyle getirmiştir. Kongrede ise onay süreci ciddi tartışmaları beraberinde getirmiştir. Raporun kabul edilmesine itiraz eden senatörlerin tepkileri iki noktada toplanmıştır. Bunlardan biri;

³⁶²Sayim Türkman, **a. g. e.** s. 184.

³⁶³Ülman, **a. g. e.** s. 131.

³⁶⁴**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 28 Kasım 1956, NND 887428, Record Group: 59, Box: 3732, Amembassy Ankara, Foreign Service Despatch, FRUS.

Avrupa'ya daha önce yardım yapıldığı konusudur. Diğeri ise; Avrupa'ya yapılacak bu yardımların ciddi güvenlik sorunları oluşturacağı, SSCB ile ilişkileri tümenden gereceği, devamında ise bir dünya savaşına bile zemin hazırlayacağı şeklinde olmuştur.

Kongredeki tartışmaların sonunda oya sunulan rapor Temsilciler Meclisi ve Senato'da, 20 ve 31 Mart 1948 tarihlerinde yüksek oylarla kabul edilmiştir.³⁶⁵ Devamında 3 Nisan 1948 tarihinde "Dış Yardım Kanunu" adı altında Başkan Truman'ın imzası ile yürürlüğe girmiştir. ABD, çıkan bu kanuna uygun olarak dış yardımlara başlamıştır. ABD, uygulamış olduğu bu yardımları üç şekilde gerçekleştirmiştir. Bunlar; bağış (daha çok malzeme şeklinde), kredi ve nakit hibe şeklinde olmuştur.

ABD, 1948–1952 yılları arasında Marshall Planı dâhilinde Avrupa'ya toplamda 13 Milyar Dolar yardım yapmıştır. Aşağıdaki tablo bu yardımların dağılımlarını göstermektedir.³⁶⁶

Ülke	Toplam *(milyon dolar)	Hibe *	Kredi*
İngiltere	3.189,80	2.805,00	384,80
Fransa	2.713,60	2.488,00	225,60
İtalya	1.508,80	1.413,20	95,6 0
Federal Almanya	1.390,60	1.173,70	216,90
Hollanda	982,10	832,60	149,50
Yunanistan	706,70	706,70	-
Avusturya	677,80	677,80	-
Belçika-Lüksemburg	559,30	491,30	68,00
Danimarka	273,00	239,70	33,30
Norveç	255,30	216,10	39,20
Türkiye	225,10	140,10	85,00

³⁶⁵New York Times, 1 Nisan 1947.

³⁶⁶Halil Akman, a.g. t. s.98-99.

İrlanda	147,50	19,30	128,20
İsveç	107,30	86,90	20,40
Endonezya	101,40	84,20	17,20
Portekiz	51,20	15,10	36,10
İzlanda	29,30	24,00	5,30
Bölgesel Yardım	407,00	407,00	-
Toplam	<u>13.325,80</u>	11.820,70	1.505,10

Burada belirtilmesi gereken önemli durumlardan bir tanesi de Marshall Planı çerçevesinde kurulan “Avrupa Ekonomik İşbirliği Komitesi”nin ilerleyen süreçte siyasal bir örgütlenme şeklinde ortaya çıkmış olmasıdır. ABD desteğinde ilerleyen Avrupa Devletleri, “Batı Avrupa Birliği” adı altında siyasal, ağırlıklı olarak da askeri bir örgütlenmenin de temelini atmışlardır. 17 Mart 1948 tarihinde kurulan bu birlik ilk etapta İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından kurulmuştur.

Marshall Planının Türkiye’deki uygulamalarına ve tartışmalarına döndüğümüzde, plan’dan Türkiye’nin yoğun bir şekilde yararlandığı gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Türkiye zaten 1947 yılından bu yana Amerikan savunma malzemelerinin başlıca alıcılarından biri durumunda idi.³⁶⁷ Truman Doktrini kapsamında yapılan bu yardımlara aynen devam edildiği gibi kapsam genişletilerek ekonomiyi ilgilendiren diğer alanlara da kaydırılmıştır. Burada bilinmesi gereken önemli bir konu ise, bu yardımların alınması sırasında dönemin iktidarlarının (CHP–AP) değişmesine rağmen, Türkiye–ABD ilişkilerindeki seyrin neredeyse tümüyle aynı kalmış olmasıdır.³⁶⁸ 1947 yılında iktidarda olan CHP ile 1950’de iktidarı devralan DP arasında temel konularda, ABD’ye bakışta herhangi bir farklılaşmanın

³⁶⁷Morton Abramowitz, “Amerika’nın Türkiye Politikasının Belirlenmesi Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler”, **Türkiye’nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası** (Ed. Morton Abramowitz), Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s. 245.

³⁶⁸Boratav, **a. g. e.** s.79.

olmadığı rahatlıkla görülecektir. Hatta DP'nin ilk yılları, “İnönü politikalarının izindeki Demokrat Parti” adıyla da anılmıştır.³⁶⁹

Marshall Planı'nın TBMM'deki yansımalarına bakılacak olunursa; plana Türkiye'nin dâhil edilmesine dair TBMM'ye ilk bilgi 5 Temmuz 1948 tarihinde, yani anlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra verilmiştir. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, TBMM'de bir konuşma yapmıştır: “*Muhterem arkadaşlar, dün Amerika Birleşik Devletleri ile iktisadi işbirliği anlaşmasını imzaladık. (Allah hayırlı etsin sesleri) Teşekkür ederim. Amerikan yardımının başlayabilmesi bu imzaladığımız anlaşmanın Yüksek Mecliste tasdikine bağlıdır. Bu anlaşma kanun tasarısı da meclise sunulmuştur. Bütçe, Dışişleri, Ticaret, Maliye Komisyonlarına havale edilmiştir. Bunun çabuk çıkması için bu encümenlerden mürekkep bir geçici komisyon teşkiline karar verilmesini rica ediyorum.*”³⁷⁰ Bu ifadeleri kullanan Sadak, Marshall Yardım Planı çerçevesinde ABD ile imzalanan anlaşmayı duyurmuştur. Böylece Türkiye, CHP iktidarı döneminde imzalanan 1945 ve 1947 anlaşmaları ile askeri sahada Amerika ile yaptığı sıkı işbirliğine ilave olarak 4 Temmuz 1948 tarihinde de ekonomik alanda da sıkı bir işbirliği durumunu hayata geçirmiştir.³⁷¹ Bu durum Türkiye açısından son derece önemli olmuştur. Özellikle bu konuda İnönü dönemine ağır eleştiriler getirilmektedir. Bu eleştirilerin toplandığı odak nokta ise Türkiye'nin rotasının önemli ölçüde değiştirildiği gerçeğidir. İfade edilen görüşlerde, Türkiye'nin 1920-1938 tarihleri arasında “yarı sömürge bir sistemden” kurtulduğu, ancak 1938'den sonra tekrar eski konumuna -yarı sömürge - geri dönmekte olduğu aktarılmaktadır.³⁷² Marshall Planı kapsamında yapılan yardımlarla oluşan bu duruma önemli eleştirel yaklaşıma ise dönemin iktidarı CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi'nde rastlanmaktadır. Gazete, 11 Eylül 1948 tarihinde yayınladığı alıntı bir haber ile plana önemli bir eleştiri getirmiştir. Gazete, A.P. Ajansı'nın Paris muhabirine dayandırdığı haberinde: “*Türkiye'nin, Marshall Yardımı hakkında dâhili ve siyasi sebepleri dolayısı ile gayri samimi bir hareket takip ettiği*” ifadelerini kullanmıştır.³⁷³ Kendi yayın organlarında çıkan bu haber CHP iktidarını son derece rahatsız etmiş, ilk önce Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü bir yazıyla

³⁶⁹ Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, s. 41.

³⁷⁰ **TBMMZC**, 5 Temmuz 1948 Pazartesi, Dönem: 8, Cilt: 12, Toplantı: 2, 82. Birleşim, s. 752.

³⁷¹ Ali Arslan, **a. g. e.**, s. 43.

³⁷² Ali Arslan, s. 36-38.

³⁷³ **Ulus**, 11 Eylül, 1948, s. 1.

dönemin Başbakanlık Müsteşarı'nı uyarmıştır. Müsteşar ise bizzat CHP Genel Sekreterliği'ne bir yazı yazarak uyarısını yapmış, duyduğu kaygıyı ifade etmiştir.³⁷⁴

2.2. TÜRKİYE'DE SİYASAL DEĞİŞİM: DEMOKRAT PARTİ'NİN (DP) İKTİDARA GELMESİ

2.2.1. Demokrat Parti (DP) ve 12 Mayıs 1950 Genel Seçimleri

1945–1946 yılları, Türkiye'de ikinci çok partili hayata geçiş denemesinin yapıldığı önemli iki yıl olmuştur. Bu ikinci çok partili hayata geçiş denemesinin, ilk partisi ise Milli Kalkınma Partisi olmuştur. En önemli ikinci parti ise Demokrat Parti olmuştur. 7 Ocak 1946'da kurulan³⁷⁵ DP'nin katıldığı ilk seçim 1946 genel seçimleri olmuştur. DP, bu genel seçimden önce yapılan yerel seçimleri boykot ederek katılmamıştır. 21 Temmuz 1946 genel seçiminde “açık oy, gizli sayım” sistemi uygulanmış, seçimler çeşitli şaibe iddialarının gölgesinde kalmıştır. DP, yine de TBMM'de 61 Milletvekili ile temsil edilebilme başarısını gösterebilmiştir. Yeni oluşan TBMM, 5 Ağustos 1946'da açılmıştır.³⁷⁶

Türkiye'de, 1947'nin Haziran ve Temmuz ayları iç siyaset açısından hayli hareketli geçmiştir. Türkiye'nin demokrasi istikametinde yol almasına uygun olmayan gelişmeler de yaşanmaya başlamıştır. Başbakan Recep Peker ile DP Başkanı Celal Bayar arasında ciddi siyasi tartışmalar bu döneme damgasını vurmuştur. Peker'in, sert ve uzlaşmaya taraftar olmayan olarak nitelendirilen tutumu tartışmaların şiddetini artırmıştır. Bu gergin siyasi ortamın ciddi sorunlara neden olacağından çekinen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 12 Temmuz 1947 tarihinde bir beyanname yayınlayarak, CHP ile DP arasında uzlaşma ve diyalog ortamının

³⁷⁴ **BCA**, 20 Eylül 1948, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 85, Dosya Gömlek: 564, Sıra: 7, Dosya No: 85, Konu: “Ulus Gazetesi'nin Amerikan Ajansı'na dayanarak Türkiye'nin Marshall Yardımında samimi olmadığını belirten haberi üzerine Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nce yazılan yazı”.

³⁷⁵ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1946, s. 1. Demokrat Parti'nin kurulması dönemin gazetelerinde geniş şekilde yer almıştır. İlgili gazete, kuruluşu; “*Demokrat Parti dün resmen teessüs etti. Yeni partinin 85 maddelik programı neşrolundu*” şeklinde manşet haber ile vermiştir.

³⁷⁶ **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1946, s. 1. TBMM'nin 5 Ağustos 1946'da açılması ile artık Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Meclisin açıldığı ilk günü dönemin gazeteleri şu haberlerle değerlendirmektedirler; Meclis açıldı, İnönü, 451 oydan 388'ini alarak yeniden Cumhurbaşkanı seçildi. Demokratların adayı Fevzi Çakmak ancak 59 rey aldı. Saraçoğlu Kabinesi istifasını sundu ve yeni kabineyi kurmakla Recep Peker görevlendirildi.

sağlanmasını hedeflediğini dile getirmiştir. Bu beyanname ise, İnönü'nün bir yönüyle tarafsız kalmaya çalıştığı şeklinde yorumlanmıştır. İnönü, beyanname ile iktidarın muhalefete baskısını tasvip etmediğini belirtmiştir. 12 Temmuz 1947 Beyanname, gerek CHP'de gerekse DP'de ciddi tartışmalara neden olmuştur.³⁷⁷ Bu tartışmalarda oluşan ortamda DP'nin TBMM'deki gurubunun yarısı gerek ihraçlarla, gerekse istifalarla boşalmıştır. Her iki partide de sertlik yanlıları büyük bir darbe yemiştir. DP'de yaşanan bu derin ayrışma ise devam eden süreçte Millet Partisi'ni doğurmuştur. 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi, CHP ve DP'nin ardından üçüncü büyük parti olarak siyasi yaşamına başlamıştır. MP'nin Genel Başkanı ise, Hikmet Bayur'dur. Partinin en önemli ve bilinen ismi ise Mareşal Fevzi Çakmak'tır.

1947 yılından itibaren CHP'de önemli değişimler görülmeye başlanmıştır. CHP, 17 Kasım 1947'deki kurultayda, bazı liberal olarak adlandırılacak değişimlere kapı aralamıştır. Girişmiş olduğu sosyal ve ekonomik atılımlar, CHP'yi DP'nin ilkelerine kısmen yaklaştırmıştır. Toprak Reformu Kanunu'ndaki bazı maddeler değiştirilmiştir. CHP, Köy Enstitüleri'nin değişime uğratılacağı, din derslerinin isteyenlerce okullarda seçmeli olarak alınabileceği, kısmi olarak sendikal özgürlüğü tanıyacağı konularında da önemli adımlar atmıştır. Hükümette sertlik yanlıları değiştirilmiş, dünya ekonomisi ile uyumlu adımlar atılmaya başlanmıştır. En önemlisi ise seçim kanunu daha demokratik bir hale getirilmiştir. Seçim denetiminin yargıçlarca yapılması ilkesi kabul edilmiştir.³⁷⁸ Seçim Kanunu'nun değiştirilmesi süreci ise kolay yaşanan bir süreç olmamıştır. Bu aşamada CHP-DP gerilimi en üst seviyelere tırmanmış, her iki siyasi partide de önemli ayrışmalara zemin hazırlamıştır. DP'nin kanunun kabul edilmesi için gösterdiği kararlı tutumu ve demokrasi mücadelesi için göze almış olduğu bedellerle ancak gerçekleştirilmiştir fikri doğru bir yaklaşım olacaktır.

CHP, 1950 genel seçimlerinden önce muhalefette olan DP'nin yükselişinden son derece kaygı duymuştur. Bu endişeli durum neredeyse tüm partiyi kaplamıştır. Özellikle 1948 yılında,³⁷⁹ DP'nin iki yıl sonra yapılacak seçimlere ciddi hazırlık

³⁷⁷M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s. 67-68.

³⁷⁸Harun Bodur, **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005, s. 464-465.

³⁷⁹BCA, 1 Mayıs 1948, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 436, Dosya Gömlek: 1810, Sıra: 3, Dosya No: 1. Büro, Konu: "Demokrat Parti Milletvekili adaylarının Samsun ve havalisinde propaganda yaptıkları." CHP, 1950 seçimleri öncesi DP'nin seçim çalışmaları ve onlara gösterilen ilgiden son derece endişe duymuştur. Endişe duyduğu illerin başında Samsun gelmektedir. Ayrıca Antep'te de DP'ye ilgi CHP'yi kaygılandırmıştır.

yapması, yurdun ücra noktalarında bile teşkilatlanma ve üye kaydetme hamleleri CHP'yi daha çok tedirgin etmiştir. Bu tedirginlik hali partinin üst yönetiminden valilere kadar birçok yöneticiye sirayet etmiştir. 31 Ekim 1948 tarihinde, CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran, partisinin genel sekreteri ve Konya Milletvekili T. Fikret Sılay'a bir mektup yazarak yaşanan gelişmelerden son derece kaygı duyduğunu ifade etmiştir. Uran mektubunda:

“Ocaklarımıza fazla miktarda partili kaydetmemiz lüzumunu hadiseler gün geçtikçe açıklamakta ve nihayet gelip adet ve rey çoğunluğuna dayanan bu rejimde şuurlu ve yüksek kaliteli partililer kadar adetçe bol partililerin de değeri ve lüzumu belirmektedir. Geçen büyük seçimden sonra ele alınan bu konu üzerinde her fırsattan faydalanılarak teşkilata daima tebligat yapıla geldiği malum olmakla beraber birçok sebeplerle mahalli teşekküllerimize bu mühim meselede tatmin edici bir adım atılamamıştır.”³⁸⁰

İfadelerini kullanmıştır. Uran, yaklaşan seçimlere hazırlık babında, CHP teşkilatlarının yeterince çalışmadıklarını, muhalif parti olan DP'nin iyi çalışma gösterdiğini, üye kaydetme konusunda son derece başarılı olduklarını ifade etmektedir. Uran sözlerini sürdürmüştür:

“Mahalli teşekküllerimizde görülen laubaliliğe mukabil artık tamamlamış ve işe başlatmış bulunduğumuz müfettiş arkadaşlarımızın bu konuyu ele almalarına ve her işin üstünde bu üye kaydı keyfiyetini devamlı olarak takip etmelerine müsaade buyurmanızı rica eder, hürmetler sunarım.”³⁸¹

Uran'ın tedirginliğinin sözlerine ne şekilde yansıdığı açıkça görülmektedir. Uran, ifadelerinde esas vurguladığı konunun seçimlerin oy hesabı ile belirlendiği gerçeğidir. Bu konuda teşkilatın yeterli duyarlılıkta olmadığını vurgulamıştır. Aynı konuda yaşanan çarpıcı gelişme ise bazı valilerin CHP genel sekreterliğine bizzat mektup yazarak bazı taleplerde bulunmalarıdır. Bunlardan biri ise dönemin Giresun Valisi'nin 14 Ağustos 1948 tarihinde yazdığı mektuptur. Mektupta vali, DP'nin seçimler için iyi çalışma gösterdiğini fakat halkın itibar etmediğini, bazı ilçelerde yoğun olarak serbestçe propaganda yaptıklarını ifade etmektedir. Vali ayrıca, üç ilçenin kaymakamının ivedilikle görevden alınmasını da CHP genel sekreterinden

³⁸⁰ BCA, 31 Ekim 1948, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 53, Dosya Gömlek: 209, Sıra: 4, Konu: “CHP'ye yeni üyeler kaydedilmesi”.

³⁸¹ BCA, 31 Ekim 1948, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 53, Dosya Gömlek: 209, Sıra: 4.

istemekte, emirlerini beklemekte, ellerinden hürmetle öptüğünü ifade etmektedir.³⁸² CHP'ye DP'nin seçimlere hazırlık için iyi çalıştığı bilgisi ayrıca farklı kaynaklardan da iletilmektedir.

DP'nin genel seçimlere iktidar partisi CHP'den daha iyi hazırlandığı görülmektedir. 14 Mayıs 1950 seçimleri ise, öncesinde bazı küçük olumsuzluklarla birlikte³⁸³ genel olarak büyük bir demokratik olgunluk içerisinde yapılmıştır. Yüzde sekseni aşan bir katılım halkın ilgisinin de bir işareti olarak algılanmıştır. Kayda degecek ölçüde olumsuz bir olay yaşanmamıştır. Sonuçlar açıklandığında CHP'nin kaygılarının ne kadar gerçek olduğu ortaya çıkmıştır. DP, oyların %53,35'ini alarak, TBMM'deki 487 milletvekilliğinden 408'ini kazanmıştır. CHP ise, 69 Milletvekili çıkarabilmiştir. Seçimlerde yer alan diğer parti, Millet Partisi ise umduğunu bulamamış, TBMM'ye ancak 1 milletvekili sokabilmiştir. Yeni TBMM seçimleri takiben 22 Mayıs'ta toplanmıştır.³⁸⁴ Ülkede yaşanan bu seçim başarısı, 27 yıllık CHP iktidarına son vermiştir. DP'nin bu tarihi başarısı, Türkiye'nin demokrasi açısından Batı ile bütünleştiğinin en büyük göstergesi olmuştur. Amerika, 12 Mayıs 1950 seçiminden "ilk gerçek seçim" olarak bahsetmiş ve bu seçimleri özgür seçimler olarak nitelemiştir. Amerika, bu seçimlerin sadece Türkiye için değil Ortadoğu için de bir örnek olduğunu dile getirmiştir.³⁸⁵

CHP'nin yaşadığı güç kaybı aslında 1947 yılından itibaren daha hissedilir olmuştur. DP karşısında sürekli güç kaybetmiştir. Teşkilatlarında gerekli yenileşmeyi ve atılımı sağlayamamıştır. DP'nin, yeni olmanın getirdiği dinamizmi CHP tutturamayınca seçim sonuçları ile kaçınılmaz durum ortaya çıkmıştır. Dönemin CHP Genel Sekreteri olan Hilmi Uran, 27 Şubat 1947 ve 15 Temmuz 1947 tarihlerinde

³⁸²BCA, 31 Ekim 1948, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 53, Dosya Gömlek: 209, Sıra: 4, Konu: "Giresun Valisinin CHP genel sekreterine yazdığı resmi mektup".

³⁸³BCA, 5 Haziran 1950, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 459, Dosya Gömlek: 1885, Sıra: 5, Dosya No: 1. Büro Konu: "İskilip'te Demokrat Partililerin CHP'ye karşı çirkin harekette bulunması." 1950 seçimlerinin hemen öncesi olayların çok az olduğu bilinmektedir. 1946 seçimlerinde daha çok kendilerine karşı olumsuz hareket yapıldığını söyleyenler genelde DP'liler olmaktadır. 1950 seçimleri öncesi şikâyetlerin CHP'den geldiği görülmektedir. Yukarıdaki olay mahkemelere intikal etmiş olaylardan biridir.

³⁸⁴Cemal Anadol, **Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti**, Yeni Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul, 2004, s. 64-65.

³⁸⁵National Archives and Records Administration, Washington DC, 18 Ekim 1955, NND 887428, Record Group 59, Box: 3731, Eric Wendellin, American Embassy, Ankara, Briefing Paper on Turkey. Foreign Service Despatch, Desp. No: 153.

tüm teşkilatlarını uyarılmış,³⁸⁶ iyi çalışmaları gerektiğini ifade etmiş, bunun için merkezden bir emir ve görüş beklemeden bunların yapılmasını defalarca belirtmiştir. Fakat sonuç istediklerinin tam tersi olarak gerçekleşmiştir.³⁸⁷

14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda oluşan yeni tablo karşısında, CHP’li son Başbakan Şemsettin Günaltay istifa etmiştir. O günkü anayasal durum itibari ile mevcut Cumhurbaşkanı İnönü’nün görev süresi sona ermiştir. Yeni TBMM’de yapılan seçimle Celal Bayar, Türkiye’nin yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bayar, hükümeti kurma görevini, Adnan Menderes’e vermiş ve yeni kabine kurulmuştur. 2 Haziran 1950 tarihinde ise Menderes Hükümeti TBMM’den güvenoyu alarak çalışmalarına başlamıştır.³⁸⁸

DP’nin kazandığı, tarihsel bir başarı gösterdiği 1950 Genel Seçimleri’ne giden süreçte DP adına, köylere varana kadar dolaşıp seçim çalışmaları yapan, daha sonra yaşadıklarını anılaştıran Piraye Bigat Cerrahoğlu, dönemin ortamını şu sözlerle nakletmektedir:

“Seçim propagandası için köylere dolaşırken CHP aleyhine konuşmak bize düşmezdi. Daha çok köylüler bize dert yanardı. CHP’den yakınmalar birkaç konuda toplanmıştı. Bunlar; ihtiyaç maddelerinin karaborsaya düşmesi, açlığın her tarafta yayılması, köylere köylülerin kendi paraları ile zorla okul yaptırtmaları, bu okullarda öğretmenlik yapanlardan memnun olmamaları, çocuklarının tarlalardan iyice uzaklaşması, kaymakamların dayaklarından bıkmalarıdır.”³⁸⁹

Cerrahoğlu ayrıca köylülerin tarımda traktör kullanımının yaygınlaşmaya başlamasından son derece rahatsız olduklarını da ifade etmektedir. Bu konuda ise köylülere bunun çok iyi bir gelişme olacağını anlattıklarını ifade etmiştir.

Adnan Menderes’in oğlu Aydın Menderes ise, 1950 seçimlerinden önceki dönemi yani DP öncesi dönemi şu sözleri ile ifade etmektedir:

³⁸⁶BCA, 23 Mayıs 1947, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 7, Dosya Gömlek: 38, Sıra: 1, Konu: “Demokrat Parti’nin İç Yüzü ve Hataları adlı kitap hakkında tamim.” 1946 seçimlerini takiben Demokrat Parti Anadolu’da büyük bir propaganda çalışmaları yapmış ve ilgiyi üzerinde toplamıştır. Buna karşın CHP’liler bu durumdan endişe duymuşlar ve Genel Merkez, DP’lilerle ilgili kitap hazırlamış ve tüm yurttaki teşkilatlarına dağıtmıştır.

³⁸⁷BCA, 26 Şubat 1947, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 7, Dosya Gömlek: 35, Sıra: 21, Konu: “CHP karşıtı partiler hakkında tamim”.

³⁸⁸Ahmet Yeşil, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 138.

³⁸⁹Piraye Bigat Cerrahoğlu, **Demokrat Parti Masalı**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996, s. 40-41.

“Büyük şehirleri birbirine bağlayan bir karayolu bile yok, bir tane ne hidrolik nede termik santral var, bir metrelik yüksek gerilim hattı bile yok, Ankara bile havagazı ile çalışan jeneratörlerle elektriği sağlamaya çalışıyor, elektriği olmayan bir Türkiye, köylü bir kilo buğday parası ile bir kibrit alamamakta, sıtma ve vereme mahkûm bir Türkiye, bir paket sigarayı ancak 5-10 kişinin alabildiği, milletin çoluk çocuğuna dinini öğretemediği, öğrettiği takdirde jandarmanın başında bittiği, üç kilo buğday kaldırarak olsa hemen tahsildarın geldiği, üstü yamalı, başın kasketli diye Ankara şehrinin belediye hudutlarına sokulmadığı işte böyle bir Türkiye.”³⁹⁰

Seçim sonuçlarında bu durumun alınmasının normal karşılanması gerektiğini bir yönüyle vurgulamıştır. Aydın Menderes, ifadesinde Türkiye'nin gerçek demokrasiye ve kalkınmaya DP sayesinde kavuştuğunu iddia etmektedir.

Samet Ağaoğlu ise, DP'nin tarihsel başarısını ve yükselişini dört nedene bağlayarak, süreci şöyle ifade etmektedir:

- *“1946–1950 arası dönemin DP'nin yükselmesinde birinci evreyi oluşturduğunu ifade eder. Bu dönemde TBMM'de güçlü bir gurupla yer aldığını, memleketin, köylere kadar her yanını dolaştığını, halkın isteklerine vakıf olduğunu, bu durumun DP'de devlet ve milleti yönetmede kuvvetli bir azim oluşturduğunu söyler.*
- *DP'nin ikinci yükselişini CHP İktidarının halka yapmış olduğu baskılara bağlar. Bu baskıların DP'yi her gün biraz daha mazluma dönüştürdüğünü belirtir.*
- *Üçüncü yükselme sebebini parti yöneticileri arasındaki kuvvetli dayanışmaya bağlar. Her türlü tehdide karşı dimdik durulmasının başarıyı getirdiğini ifade eder.*
- *DP'nin yükselişinin dördüncü sebebi olarak parti yöneticilerinin akıllı tavırlarını örnek gösterir. Yöneticilerin nerede yumuşak, nerede sert davranılması gerektiği hususundaki kabiliyetlerinin önemli olduğunu söyler. Ayrıca, yöneticilerin hiçbir tehdide boyun eğmediği, hiçbir suçlamanın da altında kalmadığını ifade etmiştir.”³⁹¹*

³⁹⁰ Aydın Menderes, **Demokrat Parti 95 Yirmibirinci Yüzyıla Girerken Demokrat Parti Misyonu**, Demokrat Parti Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1995, s. 13.

³⁹¹ Samet Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğu ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 78.

Samet Ağaoğlu, bu dört yükseliş sebebini ifade ettikten sonra kendi tespit ettiği bazı hususları da eklemiştir. Bunları ifade ederken özellikle isimler üzerinde durarak, onların başarısından, halk üzerindeki olumlu tesirinden söz etmektedir. Bu isimleri, Celal Bayar, Fevzi Çakmak, Rauf Orbay, Adnan Adıvar, Halide Edip, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ali Fuat Cebesoy, Ahmet Emin Yalman olarak ifade eder.³⁹²

1950–1960 DP iktidarı dönemini beğenmeyip ağır eleştiri getirenler de olmuştur. Onlar getirdikleri eleştirilerinde; Amerika ve Batı hayranlığını, dine dayalı milliyetçilik düşüncesini, sol karşıtlığını, Atatürk devrimlerinden uzaklaşmayı, laik–anti laik çatışma kültürünü, bağımlı bir dış politikayı, Sovyet düşmanlığını³⁹³ sıralamışlardır. 1950’den sonra CHP’lilerin malları ve haklarına karşı hukuksuz müdahaleler kendini göstermeye başlamıştır.³⁹⁴ Bu eleştirel yaklaşımın bir kısmının zeminin ise olduğu görülmektedir. Özellikle 1954 yılında yapılan seçimi de kazanan DP, totaliter eğilimler gösterme yolunda ilerlemeye başlamıştır. Gerek TBMM içi gerekse TBMM dışındaki muhalefete karşı son derece sert davranma yolunu tercih etmiştir. Muhalefete karşı sayısız ölçüde olumsuz tutumuna örneklerden biri CHP’nin taşınmazlarının satılmasıdır.³⁹⁵ Bu satışlardan biri İzmir ve Zonguldak’ta³⁹⁶ olmuştur. 1955 yılında CHP’nin İzmir binası Bakanlar Kurulu kararı ile Gazeteciler Cemiyetine satılmıştır.³⁹⁷ Yine 1955 yılında, Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı Tahsin Demiray, bizzat Menderes’ten telgrafla talepte bulunmasına rağmen radyodan konuşma yapmasına yasal durum gerekçe gösterilerek izin verilmemiştir. Sadece bir defa 15 dakika bile konuşmasına yine bizzat Menderes tarafından onay

³⁹² Ağaoğlu, a. g. e. s. 82.

³⁹³ H. Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 245.

³⁹⁴ **BCA**, 3 Ağustos 1951, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 79, Dosya Gömlek: 524, Sıra: 28, Dosya No: 79, Konu: “Demokrat Parti’nin hazırladığı Tasfiye Kanunu ile müsadere ve gasp kararını Cumhuriyet Halk Partisi’nin protesto ettiği”.

³⁹⁵ **BCA**, 10 Nisan 1964, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 304, Dosya Gömlek: 10, Sıra: 15, Konu: “Hazine’ye intikal ettirilen CHP mal ve haklarının iadesi.” 1950 tarihindeki seçimi kazanarak iktidar olan DP, CHP’liler ve mallarına karşı önemli bir mücadele vermiştir. Bu mücadele 1954 seçimini de DP’nin kazanması ile artmıştır. CHP’ye karşı baskı anlamını da taşıyan bu girişimler o dönem için başarılı olmuştur. Daha sonra ise hukuk konuya el koymuş ve haklar iade edilmiştir.

³⁹⁶ **BCA**, 20 Aralık 1956, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 145, Dosya Gömlek: 101, Sıra: 11, Konu: “Zonguldak’ta Hazine’ye intikal eden CHP binasının Yardımseverler Derneği’ne satılması”.

³⁹⁷ **BCA**, 7 Şubat 1955, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 138, Dosya Gömlek: 110, Sıra: 10, Dosya no: A7, Konu: “Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı Tahsin Demiray’ın radyodan seçim konuşması yapması isteğinin milletvekili seçim kanununa uygun olmadığı”.

verilmemiştir. Demiray ayrıca telgrafında propaganda ve toplantılar yapmaktan men edildiklerini de ifade etmektedir.³⁹⁸

2.3. TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞ SÜRECİ

2.3.1. Kore Savaşı ve Türk Askeri’nin Kore’ye Gönderilmesi

Kore tarihi, M.Ö. 2333 ile başlar. 19. Yüzyıla kadar kendi sistemi içerisinde yaşayan bir topluk olarak devam eder. 19. Yüzyıl boyunca ise Batılı devletlerin sömürme çabalarına karşı “dışa kapalı kalmış bir krallık” olarak devam etmiştir. Kore, 1910 yılında Japonya’nın işgaline uğramıştır. Japonların İkinci Dünya Savaşı’nda yenilmesi ile sevince kapılan Korelilerin bu sevinçleri uzun sürmez. Korelilerin bağımsız bir devlet olma istekleri kuzeyin SSCB, güneyin ise ABD tarafından işgali ile engellenmiş olur. 1947 yılında BM, burada bağımsız bir seçim yapılmasına kendi gözetimleri altında izin verir. Bu seçim kararına karşı gelen SSCB, özgür seçimlerin kuzeyde yapılmasına ve BM denetimine izin vermez. BM ise, seçim kararında ısrar ederek ilk seçimlerin 38. Paralelin güneyindeki bölgede yapılmasını sağlamıştır. Böylece 10 Mayıs 1948 tarihinde yapılan seçimlerle Kore’nin güneyi, ilk başkanını seçmiş olur. Bu arada 38. Paralelin kuzeyinde ise komünist bir yönetim kurulur.³⁹⁹

25 Haziran 1950’de, SSCB ve Çin’in büyük ölçüde desteğini alan Kuzey Kore yönetimi, ani bir hamleyle 38. Paraleli aşarak Güney Kore’ye karşı işgal başlatmıştır. 1950–1953 yılları arasındaki bu savaş üç yıl sürmüştür. Savaş, uluslararası toplumların müdahil olduğu büyük bir bölgesel mücadeleye dönüşmüştür. Bu savaş, üç milyon Korelinin ölmesine ve büyük bir toplumsal sarsıntıya neden olmuştur.⁴⁰⁰

Kuzey Kore’nin komünist yönetiminin, 38. Paralelinin güneyini işgal amaçlı başlayan şiddetli taarruzunu, ABD Güney Kore Büyükelçisi Washington’a haber verir. ABD, bu işgali başta daha az önemseyerek geçici bir durum

³⁹⁸BCA, 18 Eylül 1955, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 19, Dosya Gömlek: 117, Sıra: 5, Konu: “İzmir’de Hazine’ye intikal eden CHP binasının İzmir Gazeteciler Cemiyeti’ne satılması”.

³⁹⁹Kore Enformasyon Ajansı, “Kore Gerçeği”, Sevinç Matbaası, Ankara, 2002, s. 8-18.

⁴⁰⁰Kore Enformasyon Ajansı, a. g. e. s. 18.

değerlendirmesinde bulunur. Bunun nedeni Güney Kore'nin bu saldırıyı püskürteceğine olan inancıdır. Kuzey Kore'nin saldırılarından, ilk başta derin bir kaygı duyulmamasının güçlü bir dayanağı da, ABD'nin Uzakdoğu'daki kuvvetlerinin merkezinin Tokyo'da olmasıdır. ABD bu saldırıların kısa sürede savuşturulacağını düşünmüştür. ABD'li yetkililer bir araya gelerek durum değerlendirmesi yapmışlardır. Başkan Truman, işgalden haberdar olmakla birlikte farklı bir eyalette bulunması dolayısı ile henüz Washington'da değildir. Dışişleri Bakanı Acheson, bu işgali, BM'ye götürmeye karar verir. Konudan o günün gecesinde BM Genel Sekreteri de haberdar edilir. Genel Sekreter'e ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'ne sunacağı taslak iletilir. Bununla birlikte Güney Kore Hükümeti ise, bu saldırıları rahatlıkla püskürteceğini ifade eder. BM Güvenlik Konseyi'nin 26 Haziran'da toplanması düşünülür ve belirlenen tarihte toplantı gerçekleşir.⁴⁰¹ Toplantıyı, SSCB boykot eder. Bunun sebebi, SSCB'nin Çin'deki Komünist Mao iktidarı yerine, milliyetçi kısmının (Tayvan) yönetiminin temsilcisinin Güvenlik Konseyi'nde olmasıdır. SSCB'nin katılmadığı Güvenlik Konseyi'nden "Kuzey Kore'nin yapmış olduğu işgalin derhal durdurulması, bunun için askeri müdahale seçeneğinin kullanılabilmesi" kararı çıkar.⁴⁰²

ABD ve BM, işgali önleme konusundaki çalışmaları sürerken, işgal bölgesinden de kötü haberler gelmeye devam eder. Güney Kore Başbakanı, ABD'den acil yardım talebinde bulunur. Gelen haberler çok kötüdür. İşgal dolayısı ile başkent Seul'den çıkılmış, yeni merkez için daha güneyde bir yer seçilmiştir. ABD, BM'nin yaklaşımının geç olacağı kanaati dolayısı ile Tokyo'da bulunan komutanlarından harekete geçmesini istemiştir. ABD'nin Uzakdoğu'daki kuvvetlerinin komutanı, İkinci Dünya Savaşı'nın bitişini Japonlarla ABD adına imzalamış olan ünlü General Douglas Mc Arthur'a, Kuzey Kore hedeflerini vurma talimatı verir. Truman'ın bu kararı, ABD Kongresi'ne danışılmadan verilmiş bir karardır. Truman ise, bir süre sonra Kongre'yi bilgilendirmeye karar verir. Kongre bu konuda, neredeyse muhalif çıkmaksızın Truman'a yetki verir. Truman, tekrar BM Güvenlik Konseyi'ne başvuru yaptırarak "Bir saldırıyı yok edecek şekilde Kore

⁴⁰¹ **Akşam**, 26 Haziran 1950, s. 1. Gazetenin manşet haberi Kore'de savaşın devam ettiği şeklindedir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin toplandığı, barışın tehlikeye düştüğü, harbin durdurulması gerektiği, müteceviz kuvvetlerin geri çekilmesi konusunda karar aldığı şeklindedir.

⁴⁰² Mim Kemal Öke, **Unutulan Savaşın Kronolojisi Kore 1950-1953**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 28-30.

Cumhuriyeti'ne yardım yapılmasını, BM üye devletlere tavsiye etmektedir" şeklinde bir kararın çıkışına sebep olur. Bu durumdan SSCB ve Çin (Mao) memnun olmaz.⁴⁰³

General Mc Arthur, ülkesine yazdığı acil kodlu raporda, Güney Kore'ye yapılacak yardımda muhakkak surette piyade birliği takviyesi sağlanmasını bildirir. ABD'nin yapmış olduğu karşı saldırı ve takviyelerle Kore Savaşı bütün hızıyla devam etmektedir.⁴⁰⁴ Fakat ABD, bu mücadeleyi BM çatısı altında yapmak istemiştir. Bu doğrultuda BM, üye ülkelere birer telgraf göndererek alınan kararı bildirmiş ve yardım talebinde bulunmuştur.

29 Haziran 1950'de BM'nin Genel Sekreteri'nin yardım çağrısını iletildiği telgrafa Türkiye, "Birleşmiş Milletlerin bir üyesi sıfatıyla, deruhte eylemiş bulunduğu taahhütleri, mevcut hükümler dâhilinde ve azami samimiyetle, yerine getirmeye hazır olduğunu" şeklinde bir karşılık ile yanıt vermiştir.⁴⁰⁵ Bu yanıt ile Türkiye, Genel Sekreter'in yardım çağrısına ABD'den sonra karşılık veren ikinci devlet olmuştur.

Truman, 8 Temmuz 1950'de, General Mc Arthur'u Kore'deki BM Ordusu'nun başkomutanı olarak seçmiştir. ABD ve BM'nin kararlı tutumu sonunda, Kore Savaşı'nda Güney'i savunmak için savunma savaşlarına da başlanmış oldu.⁴⁰⁶

Kore'de savaş devam ederken Türkiye'de bir yandan vermiş olduğu taahhüt doğrultusunda çalışmalara başlamıştır. Bu konudaki en net ve somut karar ise Türkiye'de 26 Temmuz 1950 tarihinde alınmıştır. Türkiye'nin bu kararı almasının yankıları Amerika'da hemen aksetmeye başlar. Senatörlerin tebrik mesajlarının yanında, Türkiye'nin bu hareketi radyolarda da 28 Temmuz 1950'de gündeme gelmeye başlamıştır.⁴⁰⁷

⁴⁰³Öke, a. g. e. s. 35-36.

⁴⁰⁴**Hürriyet**, 6 Temmuz 1950, s. 1. Gazete haberinde ABD'nin başarılar kazandığı, komünistleri gerilediğini yazmaktadır. Ayrıca, Hürriyet Gazetesi'nin General Mc Arthur'un karargâhına bir gazeteci göndermek üzere harekete geçildiği yazılmaktadır.

⁴⁰⁵Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, **Kore Harbi'nde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Muharebeleri (1950-1953)**, E. U. Basımevi, Ankara, 1959, s. 26.

⁴⁰⁶Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, a. g. e. s. 27.

⁴⁰⁷**BCA**, 5 Ağustos 1950, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 102, Dosya Gömlek: 630, Sıra: 8, Dosya No: F11, Konu: "Türkiye'nin Kore'ye askeri yardım kararının ABD'deki akisleri ve Birleşmiş Milletler Konseyi'ne girmek hususundaki teşebbüslerinden bahseden neşriyat hakkında New York haberler bürosundan alınan rapor".

BM bünyesinde savaşa katılmak üzere Ankara'da üç piyade ve bir topçu taburu ile birlikte yardımcı birliklerden ibaret 4500 mevcutlu bir tugayın hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu Tugay, 259 subay, 18 askeri memur, 4 sivil memur, 395 astsubay, 4414 er olmak üzere toplamda 5090 kişiye çıkarılır. Türk Tugayı, ülkenin muhtelif birliklerinden gönüllü olarak seçilen askerlerden oluşturulmuştur.⁴⁰⁸ Oluşturulan bu Türk Tugayı'nın başına komutan olarak Tuğgeneral Tahsin Yazıcı atanmıştır.⁴⁰⁹ Tugay Ankara'da toplanmış,⁴¹⁰ son hazırlıkları yapmaya başlamıştır.⁴¹¹ Bu arada halk ve gazeteler nezdinde ilgi yüksek seviyede olmuştur. Tugay Ankara'dan İskenderun'a geçmiş ve kendisini Kore'ye taşıyacak ABD gemilerini beklemeye başlamıştır. ABD gemileri ile Türk Askeri, 25 ve 27 Eylül 1950'de Kore'ye doğru hareket etmiştir. Eşya gemileri ise daha sonradan, 30 Eylül ve 2 Ekim'de hareket etmiştir. Türk Tugayı 17 Ekim 1950'de Kore'ye varmıştır.⁴¹²

Türk Tugayı, 17 Ekim 1950'de Güney Kore'nin Pusan Limanı'na vardığında BM güçleri aslında ciddi başarılarla imza atmışlardır. Kuzey Kore birliklerini yaptıkları savunmalarla 38. Paralelin kuzeyine doğru çekilmek zorunda bırakmışlardır. Hatta Türk Tugayı'na, bir ara ihtiyaç olmadığı bile dile getirilmeye başlanmıştır. Fakat ABD, Kuzey Kore karargâhlarının dağıtılması ve komünistlerin bir daha güneye inemeyecek hale getirilmesinde kararlı idi. Bu doğrultuda yapılan savunma savaşının aşılması, Mc Arthur komutasındaki BM güçlerinin Kuzey Kore içlerine kadar girmesi kararı alınmıştır. ABD'nin bu yeni savaş strateji karşısında Türk Tugayı 8. ABD Ordusu'na bağlanmıştır. Burada güvenlik amaçlı görev alacak Tugay'ın daha sonra ABD'nin 9. Kolordusu emrine geçeceği, 22 Kasım 1950 tarihinde "Kanuri" bölgesinde görev alacağı bildirilmiştir. Önce Seul'u⁴¹³ müdafaa eden Tugay daha sonra Mc Arthur'un isteği doğrultusunda Kuzey Kore topraklarında olan Kanuri bölgesine gönderilmiştir. İşte bu bölgede en kanlı çarpışmalar yaşanmıştır. Komünist Çin ve Kuzey Kore birliklerine karşı 28-29 Kasım gecesi

⁴⁰⁸Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, a. g. e. s. 27-28.

⁴⁰⁹BCA, 10 Eylül 1950, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 216, Dosya Gömlek: 30, Sıra: 6, Konu: "Kore'ye gidecek birliğe Tuğgeneral Tahsin Yazıcı'nın komuta etmesi".

⁴¹⁰Gündoğdu Kayal, **Kore Mektupları**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 3.

⁴¹¹Bahtiyar Yalta, **Kanu-ri Muharebeleri ve Geri Çekilmeler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 38.

⁴¹²Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, a. g. e. s. 25-30.

⁴¹³Cumhuriyet, 13 Aralık 1950, s. 1. Gazete manşet haberinde Seul savunması sırasında iki şehit verdiğimizizi, Türk Askerinin başkent Seul'u savunmaya devam edeceğini belirtir. Gazete aynı sayfadaki diğer haberinde BM nezdinde ateşkes görüşmeleri yapıldığını da iletmektedir.

ölüm kalım mücadelesi yaşanmıştır. Türk Askeri'nin gösterdiği kahramanlık sayesinde ABD'nin 8. Ordusu'nun tümünden yok olması engellenmiştir. BM güçleri komünistlerin akınları karşısında gerilemek hatta 38. Paralelin güneyinin de aşağısına çekilmek zorunda kalmıştır. Savaşın tüm şiddeti ve kanlı çarpışmalar 27 Temmuz 1953 yılına değin devam etmiştir. Daha sonra ateşkes imzalanarak iki tarafın işgal öncesi sınırlara çekilmesi kabul edilmiştir.⁴¹⁴

Kore'ye giden Türk Askeri, 16 Kasım 1951, 20 Ağustos 1952 ve 6 Temmuz 1953 tarihleri olmak üzere üç kez yenilenmiştir. Bu bağlamda toplam 25.000 civarında Türk Askeri Kore'de görev yapmıştır. Kesin ateşkesin⁴¹⁵ ancak 27 Temmuz 1953 tarihinde imzalanması ile 3 yıl süren savaş sona ermiş, korkunç bilanço ise ortaya çıkmıştır. İlk yaralı kafilesinin 9 Ocak 1951'de Türkiye'ye geldiği⁴¹⁶ Tugay'ın zayıtı son derece büyük olmuştur. 721 şehit, 175 kayıp, 2147 yaralı, 234 esirden oluşan tablo, Türkiye'ye derin bir şok yaşatmıştır.⁴¹⁷ Kesin ateşkes kararının imzalanması kararı ertesi gün Türk kamuoyuna hemen aksetmiştir. Gazeteler genel bir değerlendirme yaparak ateşkes hakkında yayın yapmışlardır. Bu değerlendirmelerde: *“Kore’de ateş kesildi. İki tarafın kuvvetleri mütareke hattına doğru geri çekildiler. Amerikalılar Kore ablukasını kaldırdılar. Yedinci Amerikan Filosu Kore sahillerini terk etti. 3 sene, 1 ay, 2 gün süren harp 3-4 milyon cana mal oldu. Kore Harbinde Türkiye’nin kayıpları üç senede 885 kişi. Kore Mütarekesi karşısında gazilerimiz inşallah hayırlı olur diyorlar. Tugayımız şimdilik Kore’den ayrılmıyor, ancak sulhtan sonra dönecek. Mütareke Amerika’da hiç heyecan yaratmadı”*⁴¹⁸ gibi konulardan bahsedilmiştir. Gazetelerde ayrıca, Menderes'in *“Savaş, Birleşmiş Milletlerin başarısı ile sonuçlanmıştır”*⁴¹⁹ ifadesi de yer almıştır.

⁴¹⁴ Ali L. Karaosmanoğlu, **“Kore Savaşı'nın Siyasi-Stratejik İnkilemleri”**, (Derleyen: Mehmet Ali Tuğtan), Kore Savaşı Uzak Savaşın Askerleri, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 31-32.

⁴¹⁵ **Hürriyet**, 4 Temmuz 1951, s. 1. Gazete anılan tarihte ateşkes görüşmelerinin yapıldığını duyurmuştur. Hatta taraflar ateşkese çok yakın manşetini atmıştır. Böylesi haberler basında çokça yayınlanmasına rağmen bu gerçekleşmemiş, savaş daha da şiddetlenerek devam etmiş, kesin ateşkes ise ancak 1953 yılında sağlanmıştır.

⁴¹⁶ **Hürriyet**, 9 Ocak 1951, s. 1. Gazete manşet haberinde Kore Savaşı'na katılan Türk Askeri'nden ilk yaralı kafilesinin Türkiye'ye geldiğini, halkın coşkun tezahüratları ile karşılanan yaralıların Kasımpaşa Deniz Askeri Hastanesi'ne getirildiğini aktarır. Gazete haberinde yaralıların bizzat Bayar ve Menderes tarafından ziyaret edildiklerini fotoğrafları ile ortaya koymaktadır.

⁴¹⁷ L. Hilal Akgül *“DP Hükümeti'nin Kore Savaşı'na Asker Gönderme Karşısında CHP'nin Muhalefeti”*, (Derleyen: Mehmet Ali Tuğtan), **Kore Savaşı Uzak Savaşın Askerleri**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 100.

⁴¹⁸ **Hürriyet, Ulus, Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1953, s.1.

⁴¹⁹ **Hürriyet**, 28 Temmuz 1953, s. 1.

Topraklarından binlerce kilometre uzakta, şanına yaraşır şekilde, her devirde olduğu gibi yine onuru ile savaşan Türk Askeri'nin tarihi kaybı ve milletin yüreğine düşen 885 ateş ise maalesef dile getirilmemiştir. Gazilere madden destek olunmadığı, şehit subayların yetimlerinin bile parasız bırakıldığı, bir nişanın bile onlara çok görüldüğü, yabancı devletin verdiği nişan ile hayatlarına devam ettikleri eleştirileri yapılmaktadır.

Kore Savaşı'nda Türk Askeri'nin kahramanlıkları tarihe not düşecek ölçüde önemli olmuştur. BM Komutanı General Mc Arthur, Türk Tugayı'na yapmış olduğu ziyarette Türk Askeri'nden övgüyle bahsetmiş, Türkleri “kahramanlar kahramanı” olarak nitelemiştir. Kore Savaşı'nın ardından Ankara'ya gelen NATO Avrupa Müttefik Orduları Komutanı General Eisenhower ise “*Avrupa uygarlığının en güçlü ve en güvenilir koruyucusu şüphesiz Türk Askeri'dir*”⁴²⁰ demiştir. Bunların yanında birçok Amerikan Senatörü de gerek Washington Büyükelçiliği kanalı ile gerekse direkt ulaşmak yoluyla memnuniyetlerini ifade etmişlerdir.⁴²¹

Kore'de, dünya tarihinde çok az görülecek direnişlerden birini gerçekleştirmiş Türk Askeri'ne gereken değer Türkiye'de verilmemiştir. Bunların en kötü örneklerinden biri de, şehit Binbaşı Miktat Uluünlü'ye emekli maaşının bağlanmaması ve yetim kalan 15 yaşındaki kızına yardım yapılmamasıdır. Kore'de savaşmış gazilerin kurmuş olduğu derneğin çalışmaları sonucunda ancak 1976'da Kore Gazileri'ne, asgari ücretin yarısı da olsa maaş bağlanabilmiştir. Bu maaşlar 1980'de kesilmiş, 1985'te ise yeniden devam etmiştir. Gazilere Türk Devleti tarafından madalya verilmemiş, BM ve Kore Devleti'nin madalyalarını takmak zorunda kalmışlardır. Tek başına 75 işgalci askeri, bacakları el bombası ile parçalanmasına rağmen öldüren İstihkâm Bölük Komutanı Yüzbaşı Şinasi Sükan'a Amerikan Başkanı, ülkesinin en büyük cesaret madalyasını vermiş, Türk Hükümetleri ise bu kahraman gaziye unutmamıştır.⁴²²

Kore'de, ABD öncülüğünde oluşturulan BM gücünde, Türkiye'nin savaşa katılmasından elde edeceği faydalar konusunda yapılan yorumlarda şunlar göze

⁴²⁰Burak Karakurt-Sinan Öztürk-Abdullah Doğan, **Dünden Bugüne Kore'de Türk Kahramanları**, Pasiad Yayınları, İstanbul (t.y.), s. 10-11.

⁴²¹BCA, 25 Ağustos 1950, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 268, Dosya Gömlek: 806, Sıra: 21, Konu: “Türk Başbakanı'nın Birleşmiş Milletler vasıtası ile barışı korumak için Kore'de yapılan işbirliği konusundaki demeci dolayısı ile Amerikalı senatörlerden alınan teşekkür mektupları”.

⁴²²Ali Denizli, **Kore Kahramanı Şehit Binbaşı Lütfü Bülgin'in Hayatı ve Kahramanlığı**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 16-17.

çarpmaktadır: “Bloklaşmada, Türkiye’nin yerinin hür dünya ve Batı olduğunu pekiştirmek, komünizmin yayılmasına karşı olduğunu ve onun engellenmesi için gerektiğinde çaba gösterebileceğini dünyaya ilan etmek, BM’ye inanmak ve barışı koruyan taraf görünümünü samimiyete taşımak, Türk Askeri’nin hala güçlü olduğunu tüm dünyaya göstermek ve gerektiğinde yardım alınabilir özellikte olmak, NATO’ya davet edilmek, ileride Sovyetlerden gelecek tehditlere hazırlıklı olup kendi savunma sisteminin oluşumunda Batı ile entegre bir yapıda olmak.”⁴²³

Sonuç olarak karşımıza çıkan durum ise şöyle değerlendirilebilir: “ABD, 1947 yılından itibaren SSCB’ye karşı Batı dünyasını koruma çabaları daha etkin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda oluşan Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında Türkiye’ye hem askeri, hem de ekonomik yardımda bulunmuştur. Buna karşılık Türkiye’de Kore Savaşı’nda ABD tarafında güçlü bir şekilde yer almada verebileceği en güçlü cevabı vermiştir. 1950–1953 yılları arası ABD öncülüğünde oluşan BM gücüne en güçlü desteği veren ülke olmuştur. Bu da ABD–Türkiye ilişkilerinde çok önemli bir yakınlaşmayı sağlamıştır. Bu durum, Türkiye’nin 1952 yılında NATO’ya girişinde çok önemli bir etken olmuştur.”⁴²⁴

Amerikalı Senatör Mr. Cain, Türkiye’ye Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında yapılan yardımlarla ilgili Ankara’da inceleme yaptığı 26 Temmuz 1950 tarihinde Türk gazetelerine önemli bir açıklama yapmıştı. Açıklama yaptığı gün ise Celal Bayar başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu Kore’ye asker gönderme kararı almıştı. Cain, Türkiye’nin Kore’ye asker göndermesi kararı ile ilgili değerlendirme yapmasını isteyen gazetecilere: “*Türkiye’nin şimaldeki tehlikeye rağmen asker göndermesi büyük bir tesir yapacaktır. Türkiye Kore’ye ilk olarak kuvvet gönderecek olursa namı ve şanı dünyaya yayılacak ve Birleşmiş Milletler bayrağının altındaki Amerikan bayrağının yanında Türk Bayrağı yer alacaktır*”⁴²⁵ diyerek önemli bir hususu vurgulamıştır. Cain, demecinde Türkiye’nin bu kararla ABD’ye yakınlaşacağını, ABD’nin ise bu karara ciddi ihtiyacı olduğunu, böyle bir dönemde Türkiye gibi yardımcı oldukları ülkeden böyle bir karşılığın verilmesinin çok önemli olduğunu vurgulamak istemiştir.

⁴²³Turhan Seçer, **Kore Savaşı’nın Bilinmeyenleri**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2008, s. 26-27.

⁴²⁴İdris Bal, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Amerika Birleşik Devletleri’ne Yönelik Dış Politikası ve İlişkileri”, **Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi 1**, Gökkuşbu Yayınları, (Ed. Mustafa Bıyıklı) İstanbul, 2008, s. 369-415.

⁴²⁵**Son Posta**, 26 Temmuz 1950, s. 1.

ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı ve Ankara Büyükelçilik görevi yaptığı dönemlerde, Bayar ve Köprülü ile görüşüp bir değerlendirme yapan George McGhee de benzer bir yaklaşımı dile getirmiştir. McGhee, Türkiye'nin Kore'ye asker gönderip BM ve Amerika'nın yanında yer almasının çok önemli bir durum olduğunu ifade etmiştir. McGhee, Türkiye'nin öneminin, özgür dünyanın savunmasına katkı sunması ile daha da arttığını, Türk Askeri'nin savaşma kabiliyetinin tüm özgür dünya tarafından takdir edildiğini vurgulamıştır.⁴²⁶ Daha sonra Türkiye Büyükelçisi olarak da görev yapan McGhee, Türk Askeri'nin savaşma kabiliyetinin var olduğunu ifade etmesi, bunun Batı tarafından takdir edildiğini ifade etmesi önemlidir. McGhee, aslında Amerika'nın Türk askerine olan ilgisinin çok önemli bir aşamaya girdiğinin işaretini de vermektedir.

2.3.2. Kore Savaşı'nın İç Politikaya ve Halka Yansımaları

Türkiye, Kore'deki gelişmeleri, BM'de konu görüşülüp, kendisine BM Genel Sekreteri Trygve Lie'nin telgraf çekmesi ile öğrenmiştir. Türk Dışışleri Bakanlığı'na çekilen telgrafi, DP Hükümeti TBMM'nin 30 Haziran 1950 tarihindeki oturumunda gündeme getirmiştir. Kore'deki durum hakkında İzmir Milletvekili Cihat Baban tarafından izahat yapılmasını istemesi üzerine, Dışışleri Bakanı Fuat Köprülü TBMM kürsüsünden gelinen durumu özetlemiş, Lie'nin telgrafını okumuş, ayrıca şunlara değinmiştir:

“Muhterem arkadaşlar, malûmunuz olan vaziyet dolayısıyla Hükümetimizin bu mesele hakkında nokta-i nazarını belirtmeyi zaten istiyordum. Eğer arkadaşımın bu takriri olmasaydı, ben, bu maruzatıma müsaade etmenizi rica edecektim. Sualleriyle buna vesile verdikleri için kendilerine bilhassa teşekkür ederim. Geçen pazar gününden beri Kore meselesinin aldığı vaziyet, tabiatıyla malûmunuzdur. Şimalî Kore'deki komünist Cumhuriyeti, Cenubi-Kore'ye, aralarında evvelce ayrılmış olan 38. arz derecesiyle tahdit edilmiş olan mıntıkaya hücum suretiyle silahlı bir tecavüz yaptı. Hâlbuki o mıntıkada Birleşmiş Milletler Kore Komisyonu tetkikle meşguldü ve muvakkat bir hudut tespit edilmişti. Binaenaleyh bu hareket,

⁴²⁶ National Archives and Records Administration, Washington DC, 12 Şubat 1951, NND 842933, Record Group: 59, Box: 4069, William M. Rountree, Memorandum of Conversation, Department of State, Decimal File 1950-1954.

yani bu açık tecavüz dünya sulhuna karşı bir tehdit teşkil ediyordu. Bunun geçirdiği safhaları yine gazete ve ajanslarda takip etmişsinizdir. Bu tecavüz üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bir taraftan Cenubi Kore Hükümeti'nin de talebi üzerine, diğer taraftan Dünya sulhunun muhafazasıyla alakadar 4 devletlerin talepleri üzerine toplandı. Hariciye Vekâletiniz Birleşmiş Milletler Umumi Kâtibi Trygve Lie'den bütün Birleşmiş Milletler Teşkilâtına dâhil devletlere gönderilen şu iki telgraftı aldı. Birincisi 27 Haziran tarihi ile Lake Success'den çekilen telgraftır. Bunu aynen okuyorum:

Dışişleri Bakanlığı'na

Ankara

Emniyet Konseyi'nin 25 Haziran 1950 tarihli ve 473 sayılı toplantısından almış olduğu kararın metnini bildirmekle şeref duyarım: Genel Kurulun 21 Ekim 1949 tarihli kararına atfen Emniyet Konseyi'nin, Kore Cumhuriyeti Hükümeti'nin kanuni şekilde kurulmuş ve Birleşmiş Milletler Kore Muvakkat Komisyonunun kontrol ve memuriyet havzası altında bulunan ve Kore ahalisinin meskûn bulunduğu bölgelerde fiilî kontrol ve hâkimiyeti haiz bir Hükümet olarak tanıdığına, bu Hükümetin Birleşmiş Milletler Muvakkat Komisyonunun nezareti altında Kore'nin o kısım ahalisinin serbest ve meşru seçimlere dayanarak kurulmuş yegâne Hükümet olduğuna, aza devletlerin, Kore'nin mutlak istiklâlini ve birliğini meydana getirmek için Birleşmiş Milletlerin başarmak istediği neticelere karşı tevessül edilecek hareketi erden doğacak neticeler hakkındaki Genel Kurulun 12 Aralık 1948 ve 21 Ekim 1949 tarihli kararlarında beyan olunan mütalaanın, Birleşmiş Milletler Kore Komisyonu'nun raporunda zikredilmiş olduğu ve dururumun Kore Cumhuriyeti ve Kore ahalisinin emniyet ve selâmetini tehlikeye koyduğuna ve Kore'deki karışıklığın askerî muhasamata yol açabileceğini ve Kore Cumhuriyeti'nin Şimali Kore Cumhuriyetleri tarafından silâhlı bir taarruza maruz kaldığını derin bir endişe ile kaydederek bu hareketin sulhu ihlâl ettiğine karar verildiğinden,

1. Askerî harekâtın derhal durdurulması ile Şimali Kore askerî kuvvetlerinin derhal 38. arz dairesine çekilmelerini Şimali Kore makamlarından talep eder.

A) Tavsiyelerin en kısa bir zamanda Şimali Kore makamlarına tebliğini,

B) Şimali Kore kuvvetlerinin 38. arz dairesine çekilip çekilmediklerinin müşahedesini;

C) Bu kararın tatbik edilip edilmediğinin işaretini Birleşmiş Milletler Kore Komisyonundan;

2. *Bu kararın tatbiki için Birleşmiş Milletlere her türlü yardımda bulunulmasını ve Şimali Kore makamlarına ise yardımda bulunmaktan kaçınılmalarını bütün aza devletlerden talep eder. Trygve Lie / Kâtibi Umumi*⁴²⁷

Köprülü, konuşmasına devam ederek:

“Arkadaşlar; malûmunuzdur ki, dış siyasette Birleşmiş Milletler şartına bütün kuvvet ve samimiyetiyle iştirak bizim için sarsılmaz bir esas teşkil eder. Bu şartın men'i ve ruhu dâhilinde, yani yeryüzünde sulhu ve emniyeti müdafaa, taarruza karşı mukavemet ve bütün milletlerin istiklâllerine, toprak bütünlüklerine riayet, bütün insanlığın saadetini, refahını temin, takip ede geldiğimiz haricî siyasetin esasıdır. Birleşik Amerika ile çok sıkı ve samimî iş birliğimiz İngiltere ve Fransa ile mevcut ittifakımız, bu esaslar dairesinde yeryüzünde sulhun istikrarına hizmet eden bu açık, sarîh, dürüst siyasetimizin icabıdır. Bu son vaziyet karşısında, yani tecavüz karşısında eğer Birleşmiş Milletler derhal fiilî bil' harekete geçmiş olmasaydı ve eğer emrivakıyı kabul etmek vaziyetinde kalsaydı, bu, yalnız bu bölge için değil dünyanın bütün bölgeleri içinde yeni şuriş ve emniyetsizlik membaı olacak ve dünya sulhu temelinden sarsılacaktı. Bundan dolayı, Birleşmiş Milletlerin bu kararını tatbik hususunda bütün kuvvetlerini derhal harekete geçiren ve dünya sulhunu muhafaza hususunda derhal fiilî harekete geçen Birleşik Amerika Hükümeti'nin hareketini büyük bir memnuniyetle karşılamak, sulhsever bütün milletlerin vazifesidir; tecavüzün tamamen hukuk dışı olduğuna inanan bütün demokrat milletlerin vazifesidir. (Alkışlar, bravo sesleri). İşte bendeniz, bütün memleket, bütün millet iradesinin âdeta müşterek bir ifadesi olan bu esaslara uygun olarak, muhtelif Amerikan ajanslarına yaptığım beyanlarla bu nokta-i nazarımızı esasen belirtmiş bulunuyordum. (Bravo sesleri). Hükümetiniz, Trygve Lie'nin telgrafını aldıktan sonra kendisine şu cevabı vermeye beni memur etti. Şimdi tercümesini aynen okuyacağım şu telgrafi dün akşam saat 11 de doğrudan doğruya kendisine yollamış bulunuyorum. Telgrafi aynen okuyorum: “Bay Trygve Lie; Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Kâtibi Umumisi / Lake Success Birleşmiş Milletler Konseyi'nin Kore'deki elim hâdiselerle ilgili olarak yapmış olduğu teşebbüsleri bozulan barışın iadesini ve açıkça tecavüze uğramış bir devletin egemenlik haklarının korunmasını sağlayacak ve bu suretle dünya sulhunun ve milletler güvenliğinin kuvvetlenmesine en müessir bir surette hizmet edecek bir kararın ifadesi addeden Hükümetim adına ve 28 Haziran 1950 tarihli 8755 sayılı telgrafınızın ihtiva ettiği tavsiyeye cevap olarak zatı devletlerine Türkiye Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler Kurulunda bir üye olmak sıfatıyla deruhte eylemiş bulunduğu taahhütleri şart hükümleri dâhilinde ve azami

⁴²⁷TBMMZC, Dönem: 9, Cilt:1, 15. Birleşim, 30 Haziran 1950 Cuma, s. 310-311.

*samimiyetle yerine getirmeye amade olduğunu bildirmeye müsaarat eder ve bu vesile ile derin saygılarımı sunarım.*⁴²⁸

İfadelerini kullanan Köprülü'nün konuşmasını takiben 8 Milletvekili tarafından TBMM Başkanlığı'na verilen, "Birleşmiş Milletler esprisi dâhilinde barışın tasvip edilmesine" dair önerge oylanarak kabul edilmiş olur. 30 Haziran 1950 tarihli oturumda bu konu ile ilgili başka bir görüşme yaşanmamıştır. Burada belirtilmesi gereken en önemli nokta ise Kore konusunda ne DP, ne de CHP Milletvekillerinin bilgi sahibi olmadığı gerçeğidir. "Gereken desteği vereceğiz" "üzerimize düşeni yapacağız" tarzında verilen cevapların üzerinde TBMM'de herhangi bir değerlendirme yapılmamasıdır.⁴²⁹

DP Hükümeti'nin, 30 Haziran 1950'de gerçekleşen TBMM oturumunda tutumunu net olarak belirlemesinde etkin olan unsurlardan biri ise ABD'nin tutumu olmuştur. Washington'daki Büyükelçilik kanalı ile ABD'nin ve Truman'ın düşünceleri öğrenilmiş, Amerika kamuoyunun ne şekilde yönlendiği dönemin gazetelerinden tespit edilmeye çalışılmış ve 30 Haziran 1950 günü Başbakanlık, Dış İşleri Bakanlığı bilgilendirilmiştir. Bu bilgilendirmenin ve bilgi raporuna yansıyan ifadelerin Hükümetin tutumunda son derece etkili olduğu ifade edilebilir. Raporda, Amerikan kamuoyu ve devlet mekanizmasının Truman'ın yanında olduğu, Kongre'de küçük itirazların olduğu ancak bunların pek öneminin olmadığı vurgulanmaktadır.⁴³⁰

BM Genel Sekreteri, Türkiye'ye 1 Temmuz'da yeni bir telgraf daha çekerek yapılacak yardımın mahiyetini öğrenmek istemiştir. Köprülü ise yukarıda ifade edilen tarzda benzer sözlerini tekrarlamıştır. 1 Temmuz 1950 tarihi itibari ile gelinen aşamada bu şekildedir. 18 Temmuz 1950 tarihine gelindiğinde ise, Kore konusunda Türkiye'de neler yaşandığının berraklaşmaya başladığı önemli bir tarih olmuştur. Bu tarihte, Yalova'da bulunan Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, Başbakan Adnan Menderes, Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut ile toplantı yapması Türkiye gündemine düşmüştür. Toplantıya Genelkurmay Karargâhından önemli isimler ile Kuvvet Komutanlarının da katılması çok değişik

⁴²⁸TBMMZC, Dönem: 9, Cilt:1, 15. Birleşim, 30 Haziran 1950 Cuma, s. 312.

⁴²⁹TBMMZC, Dönem: 9, Cilt:1, 15. Birleşim, 30 Haziran 1950 Cuma, s. 308-328.

⁴³⁰BCA, 28 Temmuz 1950, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 102, Dosya Gömlek: 630, Sıra: 6, Dosya No: F11, Konu: "Kore Meselesine karşı Birleşik Amerika'nın durumu hakkında Washington Basın Ataşeliği'nden alınan 30 Haziran 1950 tarihli yazı".

yorumlanmıştır. Menderes'in toplantı ile ilgili açıklamaları kafalarda soru işaretlerini iyice artırmıştır. Menderes, toplantıda “*Türk Silahlı Kuvvetleri güçlendirmek adına alınması gereken önlemleri* “ konuştuğunda dese de Türk kamuoyu durumdan tedirgin olur. Bu tedirginlik hali ise CHP’de en üst seviyeye çıkmıştır.⁴³¹

25 Temmuz 1950 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısı, Türkiye’de neler olup bittiği konusunda daha da bir tedirginlik oluşturmuştur. Bu tedirginliğin oluşmasında CHP’nin yaklaşımları da önemlidir. CHP, başta Kore’ye asker gönderilmesinin mümkün olamayacağını, iktidarın bunu yapamayacağını iddia etmiştir. Fakat bir süre sonra gerek Yalova’daki olağanüstü buluşmadan gerekse 25 Temmuz’da yapılan olağanüstü toplantıdan sonra bunun mümkün olabileceği sonucuna varmıştır.⁴³²

25 Temmuz 1950’deki farklı formatta yapılan toplantıya Bayar başkanlık yapmıştır. Toplantıya TBMM Başkanı Refik Koraltan’ın ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut’un katılması, toplantı sonrasında “Kore konusunda Lie’ye ne şekilde yardım yapabiliriz”i konuştukları açıklanınca Türkiye’nin Kore Savaşında aldığı pozisyonun genel çerçevesi belli olmuş olur. Aynı gece Lie’ye Türkiye’nin bir tugay ile yardıma katılacağı ifade edilmiştir. Bakanlar Kurulu ise bu durumu kamuoyuna ilan etmiştir.⁴³³

26 Temmuz 1950 tarihinde Türkiye, büyük bir şaşkınlıkla işe güne başlamıştır. O zamana kadar Kore konusunda net bir açıklama yapmayan DP Hükümeti, sayısı 4500 civarında olacak bir tugay ile yardım yapılacağını söylemektedir.⁴³⁴ CHP ise bu durum karşısında olağanüstü toplanmıştır. CHP, Kore’ye asker gönderme konusunun önemli bir Milli Güvenlik konusu olduğunu, hatta bir savaş pozisyonu olduğunu, böylesi önemli bir kararda TBMM iradesinin mutlaka devreye sokulması gerektiğini, BM kararında asker gönderme konusunun istenmediğini, ülke birliği ve bütünlüğü konusunda muhalefetin fikrinin alınması gerektiğini ifade etmiştir.⁴³⁵ Buradan görüldüğü üzere, CHP’nin itirazı daha çok,

⁴³¹ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO ile ilişkiler, Demokrat Parti Dönemi-I (1950-1955)”, **Türk Dış Politikası, (Ed. Baskın Oran), Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 545-547.

⁴³² **Ulus**, 19 Temmuz 1950, s. 1.

⁴³³ **Hürriyet**, 26 Temmuz 1950, s. 1.

⁴³⁴ **Son Posta**, 26 Temmuz 1950, s. 1. Gazete, manşet haberinde Bayar’ın başkanlığında yapılan Bakanlar Kurulu Toplantısında Kore’ye asker gönderme kararının alındığını ve 4500 kişilik bir kuvvetle yardıma gidileceğini yazmaktadır.

⁴³⁵ Akgül, **a. g. m.** s. 104.

böylesi önemli bir konuda iktidar–muhalafet koordinasyonunun yapılmamış olmasına ve TBMM dışında karar alınmış olmasındadır.

CHP'nin itirazları üzerine Menderes, bir açıklama yaparak, Kore'ye asker gönderme kararının bir savaş ilanı kararı olmadığı, bunun sadece barışı koruma girişimi olduğunu ifade etmiştir. Hatta 30 Haziran 1950'deki TBMM oturumunda Kore'ye yardım konusunun bütün yönleriyle görüşüldüğünü, verilen önerenin kabul edildiğini dile getirmiştir. Menderes, Köprülü'nün başka izaha gerek kalmadan tüm açıklamaları yaptığı söylemiştir.⁴³⁶ Fakat TBMM'nin 30 Haziran oturum tutanaklarının tamamı incelendiğinde Menderes'in dile getirdiği hususun kendi anlattığı gibi olmadığı rahatlıkla görülmektedir.⁴³⁷

Kore Savaşı konusu basında sürekli tartışılan bir konu olmaya devam etmiştir. Hükümetin asker gönderme tutumu gazetelerde olumlu karşılık görmeye başlamıştır. Gazetelerin bu yaklaşımı TBMM dışındaki muhalif partilerden bile DP'ye destek olunmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Milli Kalkınma Partisi'nin bazı teşkilatlarının bizzat Menderes'e mektup yazarak ve radyoda konuşarak bu desteklerini açıkça ifade ettikleri görülmektedir.⁴³⁸ Menderes'in Kore politikasının DP teşkilatlarının yanı sıra halktan da destek aldığı ayrıca görülmektedir. Menderes'e yurdun birçok bölgesinden hatta köylülerden bile gönderilen telgraflar bunun en önemli kanıtı olmuştur.⁴³⁹

Savaş sürecini gazeteler sürekli okuyucularına duyurmuşlardır. Belli aralıklarla ateşkesin görüşülmekte olduğu ile ilgili moral veren haberler yapsalar da savaş üç yıl sürmüş, aradaki ateşkes görüşmeleri bir sonuca ulaşmamıştır. Bu arada gazetelerde şehit haberleri, 1951'den itibaren de gazilerle ilgili haberler görülmeye başlanmıştır. TBMM'nin yaz ayı dolayısı ile kapalı olması, CHP'nin olağanüstü toplatacak sayıya sahip olmaması üzerine tartışmaların meclis ayağı bir türlü gerçekleştirilememiştir. Bunda DP'nin konuyu muhalafetle değerlendirmek istememesinin önemli bir etken olduğu ifade edilebilir. DP'nin bu konuda muhalafetten gelecek en ufak bir eleştiriye bile tahammül edemediği görülmektedir. 27 Kasım 1950 tarihinde gerçekleştirilen TBMM oturumunda DP'li Erzurum ve

⁴³⁶ Akgül, a. g. m. s. 105-107.

⁴³⁷ TBMMZC, Dönem: 9, Cilt:1, 15. Birleşim, 30 Haziran 1950 Cuma, s. 312-313.

⁴³⁸ BCA, 21 Ağustos 1950, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 17, Dosya Gömlek: 98, Sıra: 49, Dosya No: A7, Konu: "Milli Kalkınma Partisi Başkanı Halit Aksubay'ın Hükümetin Kore politikası ile ilgili radyo konuşması".

⁴³⁹ BCA, 5 Ağustos 1950, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 17, Dosya Gömlek: 98, Sıra: 34, Dosya No: A7, Konu: "Hükümetin Kore Savaşı ile ilgili kararını tasvip eden telgraflar".

Konya Milletvekilleri olan Saffet Gürel ile Emrullah Nutku tarafından verilen, bir nevi propaganda amacı da taşıyan önerge görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Bu önergede, vekiller:

“İmzamıza ve taahhütlerimize sadık bir millet olarak verdiğimiz isabetli bir kararlar, Birleşmiş Milletler emrinde savaşmak üzere Kore'ye göndermiş olduğumuz Şanlı Tugayımızın iştirak ettiği bütün hareketlerde gösterdiği üstün kahramanlık ve elde ettiği iyi neticeler, yerli ve yabancı matbuatta ve ajanslarda takdir dolu ifadelerle büyük bir yer almaktadır. Millî Savunma Bakanlığımızın tebliğleri de bu hakikati teyit eylemektedir. Hakiki sulhu kurmak ve korumak azmiyle Birleşmiş Milletler etrafında toplanan demokrat cephe milletleriyle samimî bir iş birliği tesis eden aziz milletimizin bu fedakâr ve cesur çocuklarının muvaffakiyetleri bütün yurttaki heyecan ve alâka ile takip edilmekte ve göğüsler iftiharla kabarmaktadır. Türk Milletinin hakiki rey ve iradesiyle teşekkül eden Büyük Meclisimizin de hissiyatı hiç şüphesiz bu merkezdedir. Tezahür eden bu duygu ile bayrağımızın şeref ve itibarını milletimize has liyakat ve vazife severlikle temsil eden evlâtlarımıza Büyük Meclisimizin selâm ve sevgilerinin, başarı temennilerimizle birlikte, duyurulmasının karar altına alınmasını saygı ileri arz ederiz.”⁴⁴⁰

Demişlerdir. Önerge, TBMM’de oturumu yöneten başkanvekili tarafından oya sunulmuş ve kabul edilmiştir. Propaganda amacı taşıyan, iki vekilin kendi iradeleri dışında hükümetçe kendilerine verildiği izlenimi taşıyan bu önergenin oylama aşaması da başkan tarafından hızlıca yapılmış, olay tutanaklara şu şekilde yansımıştır: “Başkan:

“Bu takrir muhtevasını reyi âlinize sunuyorum. Alkışlarla takdir ve tasvip ettiğiniz bu dileğin kabulü muhakkaktır. Yalnız usulen ve tüzüğe uygun olması için reyi âlinize arz edeceğim. Takrir gereğince dünya sulhunun, büyük davanın kazanılması, yurdumuzu dahi sulha kavuşturacağı kanaatiyle Kore'de kahramanca savaşan bu evlâtlarımıza, bu yurt mücahitlerimize selâmlarımızın, sevgilerimizin ve muvaffakiyet dileklerimizimizin ulaştırılmasını kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın. Etmeyenler... İttifakla kabul edilmiştir. (Şiddetli alkışlar). Bu şekilde karar zabta geçmiştir. Şimdi gündeme geçiyoruz”⁴⁴¹

Demiş ve herhangi bir konuşmaya izin vermemiştir.

TBMM’de bir türlü görüşülmesine izin verilmeyen ve CHP ile fikir alışverişi yapılmayan Kore Savaşı’na asker gönderme konusu 27 Kasım’dan sonra ancak 6 Aralık 1950 tarihinde yapılabildiği görülmüştür. 6 Aralık görüşmesi ise DP’nin mecburen

⁴⁴⁰TBMMZC, Dönem:9, Cilt:2, 11. Birleşim, 27 Kasım 1950, s. 214-215.

⁴⁴¹TBMMZC, Dönem: 9, Cilt:2, 11. Birleşim, 27 Kasım 1950, s. 215.

yapmak zorunda olduğu bir durumdan kaynaklanmaktadır. O da, Kore’de bulunan ve Kore’ye gidecek askerlerin maaş ve masraflarının durumu ile ilgili olmuştur. CHP’li milletvekilleri aldıkları sözlerde dile getirdikleri hususlar önemli olmakla birlikte DP tarafından dikkate alınmamış, her yapılan eleştiri çoğunluk güvencesi ile bastırılmıştır. Mardin Bağımsız Milletvekili Kemal Türkoğlu çok önemli bir eleştiride bulunarak şu önemli saptamayı yapmıştır: “*Hükümete ancak lüzum ve zaruret olduğu zaman Meclis tarafından salâhiyet verilmelidir. Her defasında ayrı ayrı kanunlarla verilmelidir. Bu masraflar olmasa idi Kore’ye gönderilen birlik meselesi Mecliste hiç münakaşa edilemeyecekti*”⁴⁴² ifadelerini kullanmıştır.

Kore Savaşı’na Türkiye’nin asker gönderme konusu, TBMM’de 6 Aralık oturumundan sonra 11 Aralık 1950’de tekrar görüşülmüştür. Muhalefet, TBMM Başkanlığı’na bir önerge vererek konuyu tekrar gündeme taşımıştır. Önergede, devletin dış politikası alanında, siyasi ve askeri alanda genel bir görüşme açılmasını istemiştir. DP, muhalefetin verdiği bu önergenin görüşülmesine fırsat tanımamıştır.⁴⁴³

11 Aralık 1950 oturumunda CHP’li olmayan vekillerin önergeleri de TBMM’de konuşulmuştur. Yapılan görüşmelerde Hükümet eleştirileri sertlikle savunmuş, kanuna aykırı bir iş yapmadıklarını, TBMM kararına gerek olmadığı konusunu sürekli tekrarlamıştır. Muhalif vekiller sözlerinde, BM’nin kararının illa asker göndermeyi gerektirmediği üzerinde durmuşlardır. CHP’nin muhalifliği ise daha çok TBMM’ye danışılmadan karar alındığı şeklinde olmuştur. CHP, konunun bir savaş durumu olduğu konusunda ısrar etmiştir. İktidarın kimsenin eleştirilerine kulak asmadığı bilinen ise bilinen bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁴

Türkiye’nin Kore’ye asker gönderme tartışmalarının devam ettiği dönemlerde konu Amerika tarafından yakın takip altında tutulmuştur. Sürecin bütününde Amerika’nın konuyu dikkatle takip ettiği anlaşılmaktadır. Amerikalı uzmanlar, elde ettikleri çeşitli araştırma raporlarını kendi hükümetlerine sunmuşlardır. Sunulan bu raporda konu ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Raporda, Türk devlet yetkililerinin Kore’ye asker göndererek Amerika tarafında bulunmayı destekledikleri belirtilmektedir. Türk kamuoyunun da benzer şekilde süreci desteklediği anlatılmaktadır. Raporda, muhalefetin karşı çıkış nedeninin Kore’ye asker

⁴⁴²TBMMZC, Dönem:9, Cilt:3, 15. Birleşim, 6 Aralık 1950, s. 56.

⁴⁴³TBMMZC, Dönem:9, Cilt:8, 17. Birleşim, 11 Aralık 1950, s. 195-201.

⁴⁴⁴TBMMZC, Dönem:9, Cilt:8, 17. Birleşim, 11 Aralık 1950, s. 175-200.

göndermeye olmayıp, asker göndermede uygulanan yasal prosedürün yanlışlığına vurgu yapmak şeklinde olduğu ifade edilmiştir. Raporda ayrıca, Türk basınının tutumundan da bahsedilmiştir. Basının asker göndermeye karşı olmadığı, hatta yaşanan büyük kayıplar karşısında kahramanlığı ön plana çıkardığı dile getirilmiştir.⁴⁴⁵ Bu rapordan Amerikalıların Türkiye'nin nabzını çok iyi tuttukları, iktidar ve muhalefeti yakından izledikleri sonucu rahatlıkla çıkarılabilir. Bunlara ilave olarak halkın ve basının tutumunu da yakından takip ettikleri anlaşılmaktadır. Amerikalılara ilginç gelen bir durum ise Türk basınının, Türk Askeri'nin verdiği acı kayıpları hiç sorgulamaması, olayı bir kahramanlık destanı etrafında dolaştırması ve halkı bu çerçevede tutması olmasıdır. Raporda, Amerikalıların bu duruma büyük bir şaşkınlıkla baktıkları dile getirilmektedir.

2.3.3. Türkiye'nin NATO'ya Başvuru Süreci

1949 yılında kurulan NATO ile Avrupa bir yönüyle önemli bir güvenlik semsiyesine kavuşmuştur. İngiltere, Fransa'nın başını çektiği Batı Avrupa ittifakı kısa sürede büyük bir savunma oluşumuna dönüşmüştür. Özellikle 1947 yılından itibaren Avrupa'nın her yönden kalkındırılmasını içeren Marshall Planı ile alınan mesafe 1949 yılında sonuca ulaşmıştır. Böylece Avrupa ile Amerika'nın ekonomik - sosyal ve askeri bütünleşmesi tam olarak sağlanmıştır.

Türkiye, savaşın bitme aşamasında Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Türkiye, bu tavrı ile yönünü büyük ölçüde ABD-İngiltere eksenine eklediğini göstermiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'nin desteğini görmüş, ABD silah ve teçhizat yardımlarını dolaylı olarak onlardan temin etmiştir. İngiltere'nin savaş sonu mali yapısının bozulması ile bu durum değişmiş, özellikle 1947 yılından itibaren ABD'den direkt yardım görmeye başlamıştır. Truman Doktrini kapsamında alınan yardımlarla askeri yapısını güçlendirme yönünde büyük adımlar atmıştır. 1947 yılında, Avrupa'nın kalkınması için hazırlanmış olan Marshall Planı'na 1948'de dâhil olmuştur. ABD'nin Avrupa için

⁴⁴⁵National Archives and Records Administration, Washington DC, 14 Aralık 1950, NND 832935, Record Group: 59, Box: 2487, Upton, Office Memorandum. Department of State, Decimal File 1950-1954.

öngördüğü bütün planlarda yer alan Türkiye, 1949 yılında ABD öncülüğünde kurulan NATO'nun dışında kalmıştır.

Bu durum, Türkiye'de kaygı ile karşılanmış, NATO içerisinde yer alınması gerektiği fikri devlet adamlarında kuvvetli bir şekilde oluşmuştur. ABD ise ilk aşamada Türkiye için NATO üyeliğini gerekli görmemiştir. Türk devlet adamlarının bu yöndeki yönelişleri ve fiili gayretleri ABD'nin tutumunda değişikliğe neden olmuştur. Bu sefer de İngiltere, Türkiye'nin NATO içerisinde yer almaması gerektiği fikrini kuvvetli bir şekilde desteklemiştir. İngiltere'nin bu yaklaşımı Türkiye tarafından hoş karşılanmamış, her defasında ABD'de temaslarda bulunup, mevcut yaklaşımın değiştirilmesini talep etmişlerdir.

NATO Antlaşmasının imzalandığı 4 Nisan 1949 akşamı New York'a gelen Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 12 Nisan'da ABD Dışişleri Bakanı Acheson ile bir görüşme de yapmıştır. Acheson, bu görüşmede Sadak'a NATO'ya alınmasa da Türkiye'nin yanında olduklarını, bir saldırı durumunda Türkiye'ye destek vereceklerini ifade etmiştir.⁴⁴⁶ Acheson ayrıca, birkaç gün içinde Türkiye'ye önemli bir miktar askeri yardımın daha yapılması ile ilgili kararın Kongre'den çıkmak üzere olduğunu ifade eder.⁴⁴⁷ Fakat Sadak bu durumdan memnun olmamıştır.

1949 yılından itibaren NATO'nun kurulması ile Türkiye üyelik yönünde önemli çalışmalar yapmıştır. Dışişleri Bakanları sürekli yurtdışı seyahatler yapmış, büyük gayretler gösterilmesine rağmen olumlu bir sonuç alınamamıştır. Hatta Sadak'ın kısa bir süre sonra Truman ile görüşmesi de durumu değiştirmemiş, arzu edilen bir sonuca ulaşamamıştır.⁴⁴⁸ Truman ile görüşmede Sadak'ın "bölgesel pakt" şeklinde bir konuyu daha dillendirdiği, ayrıntısını ortaya koymadığı, bunun muhtemelen "Ortadoğu Paktı" şeklinde olabileceği ifade edilmektedir.⁴⁴⁹ Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta ise, bu pakt fikrinin Sadak tarafından İngiltere'ye de açıldığı fakat İngiltere'nin bu konuya duyarsız kaldığı şeklindedir. İngiltere, Türkiye'nin bir tehdit durumundan endişe etmemesini, 1939 yapılan Türk – İngiliz İttifak Antlaşması'nın hala geçerli olduğunu ifade etmektedir. İngilizlerin bölgesel paktlara sıcak bakmamasında ABD'nin o dönem politikası da etkili

⁴⁴⁶ Türk Atlantik Anlaşması Derneği Resmi Yayını, "Türkiye ve NATO" (t.y.), Ankara, s. 25-26.

⁴⁴⁷ Ayşegül Sever, a. g. e. s. 60.

⁴⁴⁸ İhsan Yurdoğlu, *Atlantik Paktı Niçin ve Nasıl Girdik*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1956, s. 28-29.

⁴⁴⁹ Ayşegül Sever, a. g. e. s. 61.

olmuştur. 1950–1953 Kore Savaşı ile ABD'nin bölgesel paktlar konusunda tutumu değişince, İngiltere'de durumunu güncellemiştir. İngiltere daha sonra başta Ortadoğu olmak üzere bölgesel paktların en ateşli savunucusu olmuştur. Türkiye ise başta istediği bölgesel paktlar konusunda fikir değişikliğine gitmiştir. 1950'den sonra kendisine NATO yerine önerilen bölgesel paktlara karşı gelmiş, ancak bu paktları desteklemesinin NATO üyesi olduğu takdirde olacağını belirtmiştir.

1949 yılında Türkiye'nin ABD Büyükelçisi olarak görev yapan Feridun Cemal Erkin, NATO kurulduğunda, Türkiye'nin bunun dışında tutulmasının sebeplerini maddeler halinde şu şekilde ifade etmiştir:

“1. Yunanistan'da yaşanan iç savaş

2. Bazı Avrupa Devletlerinin bizi gerek Marshall Planı, gerekse Avrupa Birliği gibi toplulukların dışında bırakmak için sarf ettikleri gizli çabalar

3. İngiltere'nin, Avrupa'daki muhalefetleri hesaba katarak, daha önce verdiği söze rağmen, son dakikada çıkardığı güçlükler.”⁴⁵⁰

Erkin, CHP iktidarının gayretleri konusunda fikir verdikten sonra 14 Mayıs 1950'den sonra DP iktidarının geldiğini, gayretlerin artarak devam ettiğini ifade etmiştir. Erkin, yeni iktidarın kendisini Türkiye'ye davet ederek görüşlerine başvurduğu, bu konuda görüşlerini paylaştığını, yeni liderlerdeki heyecan ve kararlı tutumu gözlemlediğini de ifade etmektedir.

Burada yeri gelmişken ifade edilmesi gereken önemli bir konu daha vardır. O da Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecinde “CHP'nin gerekeni yapmadığı” şeklinde ifade edilen eleştirilerdir. CHP, döneminde büyük gayretler gösterildiği konusunu bizzat Erkin ifade etmektedir. Erkin, bu konuda DP döneminde daha fazla bir gayret sarf edildiğini de ayrıca vurgulamıştır. DP döneminde daha fazla gayret sarf edilmesinde siyasi ortamın etkisi (Kore Savaşı) unutulmamalıdır. CHP'nin NATO'ya üyelik konusundaki samimiyeti kesinlikle tartışma götürmez bir durumdur. Buna kanıt ise bizzat Bayar–İnönü görüşmesidir. Prof. Dr. Mehmet Saray, Celal Bayar'ın vefatından bir süre önce kendisiyle bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede, Türkiye'nin NATO'ya girmek istemesi konusunda Bayar şunları ifade etmektedir:

⁴⁵⁰Türk Atlantik Anlaşması Derneği Resmi Yayını, a. g. e. s. 26

“Cumhurbaşkanı seçilmemle İnönü ziyaretime geldi. Ben de kendisini iade-i ziyaret kapsamında evinde ziyaret ettim. Beni kapıda karşıladı. Ben de kendisine bu ziyaret vesilesi ile bazı konuları sormak istemiştim. İkinci Dünya Harbi sırasında Sovyetler, Kars ve Ardahan’ı istemişler, bu konuda bir nota vermişlerdi. Bu nota hala Hariciye’de durur. Ruslar notayı geri almamışlardır. Bu düşmanlığa karşı emniyetimizi sağlama almak mecburiyetinde idim. Paşa’ya döndüm ve dedim ki, “Paşam NATO’ya niçin girmediniz.” Bu soru karşısında canı sıkıldı adeta şoke oldu. Sesi boğuk çıktı. “Celal Bey, Celal Bey, onlar aldılarda biz mi girmedik NATO’ya” dedi. Bende Paşam; “sizin aklınıza geldiği gibi sormadım, bu konuda fikrinizi almak istiyorum, büyük bir meseledir, NATO’ya girmemiz lazımdır değildir onu soruyorum dedim. Bunun üzerine İsmet Paşa dış politikamız alanında güzel bir açıklamayla: “NATO’ya girmemiz emniyetimiz ve selametimiz açısından şarttır” dedi. Esasen benim fikrimde bu idi. Bu yolla büyük bir huzur duydum.”⁴⁵¹

Bayar, İnönü ile olan görüşmesinden, özellikle dış politika noktasında son derece memnun ayrılmıştır. Bununda bize gösterdiği durum NATO’ya giriş konusu iktidar ve muhalefetin ortak görüşüdür. CHP iktidarının bu yöndeki politikası daha farklı bir heyecan ve çalışmayla, siyasi ortamın da elverişli hale gelmesi ile devam etmiştir.

Türkiye, NATO’ya ilk resmi başvuruyu 14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinden birkaç gün önce yapmıştır.⁴⁵² 11 Mayıs 1950 tarihindeki bu müracaatı NATO tarafından uygun görülmemiş ve reddedilmiştir. DP’nin seçimlerde iktidar olması ile aslında ilk aylarda da değişen bir durum olmamıştır. ABD–Türkiye ilişkilerinde en önemli ivme noktası bir süre sonra yaşanmaya başlayacaktır. Kore’de çıkan savaş ve yeni iktidar DP’nin BM kararı doğrultusunda asker gönderme kararı bu ivmeyi sağlayacak bir gelişme olmuştur.

Kore Savaşı’nda Türk Askerinin kahramanlıkları, Amerikalılar ve Korelilerin bile geri çekildiği bir ortamda, onların kaçmayıp süngü ile savaşa devam etmesi tüm dünyada yankılanmıştır. Amerikan birliklerini yok olmaktan kurtaran Türk askerinin başarısı özellikle ABD’de büyük bir etki oluşturmuştur. Türklere daha bir sempati ile

⁴⁵¹Mehmet Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000, s. 98.

⁴⁵²Mehmet Ali Tuğtan, “Kore Gambiti: Türkiye’nin NATO’ya Giriş Süreci ve Kore Savaşı” (Derleyen: Mehmet Ali Tuğtan), **Kore Savaşı Uzak Savaşın Askerleri**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 59-60.

bakılmasına yol açmıştır. Bu durum başta ABD olmak üzere Avrupa'daki Türk imajında belirli değişimlere bir başlangıç oluşturacaktır. İşte bu atmosferde “Kore kahramanlarının rüzgârını” arkasına alan DP Hükümeti Ağustos 1950'de NATO'ya başvurusunu yeniledi. “Kore Karamanlarının rüzgârı” kelimesinin aslında bir gerekçesi vardır. O da Kore Savaşı'nın gerçekten Türk–Amerikan ilişkilerinde çok önemli bir dönüm noktası olduğu gerçeğidir. Bu durumu Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin NATO'ya girişinde önemli katkıları olan Fuat Köprülü şöyle ifade etmektedir: “Talih bir kuştur, geldiği zaman iyi yakalamak lazımdır”⁴⁵³ Köprülü burada belirtmek istediği husus, Kore Savaşı'nın bir fırsat olduğu, bu yolla ABD'nin Uzakdoğu için asker ihtiyacının karşılanmasının son derece önemli olduğudur. Böylelikle DP iktidarı, eline geçtiğini düşündüğü fırsat doğrultusunda ne TBMM'yi, ne muhalefeti, ne de halktan gelen endişelere kulak vermiştir. Daha da önemlisi ise Köprülü'nün Kore'ye asker gönderebileceğini de içeren Dışişleri Bakanlığı'nın BM Genel Sekreteri'ne cevabi mektubunun hükümete bile danışmadan aldığı iddiasıdır.⁴⁵⁴ Kore Savaşı konusunda devam eden gelişmelere bakıldığında bu durumun anlatıldığı şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

DP döneminde NATO'ya ilk başvuru ise Ağustos 1950'de yapılmıştır. ABD, bu başvuruyu olumsuz karşılamış ve Türkiye'nin üyeliğine onay vermemiştir. Bununla birlikte Türkiye konusunda farklı yaklaşımlar geliştirebileceğini ifade etmiştir. O da Türkiye'nin, oluşturulması düşünülen “Akdeniz Askeri Planlaması” kapsamında değerlendirilecek olmasıdır. Bu ABD'nin Türkiye ile ilişkileri devam ettirmek istemesinin bir işareti sayılmakla birlikte NATO'da henüz düşünülmediğinin de bir göstergesi sayılmıştır. Bu durum Türkiye'de hayal kırıklığı ile karşılanmıştır. Ancak ABD, önerisini somutlaştırarak Türkiye'yi Ekim 1950'de görüşmeye çağırmıştır. Bu durum, ABD'nin Türkiye'yi, kendi savunma paktı içerisinde değerlendirmesi olarak algılanmıştır. Mayıs 1951 tarihine gelindiğinde ise ABD'nin Türkiye'nin NATO'ya katılımı konusundaki görüşlerinde değişimler yaşanmaya başlamıştır. ABD'nin görüşleri ile İngiltere'nin görüşlerinin uyuşmamasına rağmen, özellikle Kore Savaşı'nda Türk Askeri'nin başarıları tutum değişikliğindeki en önemli sebeplerden biri olmuştur. Devam eden süreçte ise ABD,

⁴⁵³Mehmet Saray, a. g. e. s. 117.

⁴⁵⁴Mehmet Saray, a. g. e. s. 117-130.

Yunanistan ve Türkiye'nin üyeliği önündeki engelleri kaldırmıştır.⁴⁵⁵ Türkiye'nin NATO'ya alınacağına en önemli işareti aslında üyelikten tam bir yıl önce net olarak ortaya çıkmıştı. İstanbul'da yapılan bir toplantı bunun en önemli kanıtı olmuştur. 14–21 Şubat 1951 tarihlerinde “Ortadoğu misyon şefleri” adı altında yapılan güvenlik toplantısında konu tüm yönleri ile ABD'nin gündeminde olmuş ve Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliğinin NATO ittifakı için çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Dönemin ABD Büyükelçisi bunu anılarında özel bir başlık halinde belirtmektedir.⁴⁵⁶

ABD, 15 Mayıs 1951'de NATO üyelerine birer mektup göndererek, Yunanistan ve Türkiye'nin teşkilata alınması yönünde tavsiye kararını bildirmiştir. ABD, mektubun içeriğinde, bu iki devletin Batı sistemi içerisinde olma yönünde güçlü irade gösterdiklerini belirterek, onların gösterecekleri farklı bir yönelim halinde ise Batı dünyası için onarılmaz tehditlere zemin hazırlayacağını belirtmiştir.⁴⁵⁷ Özellikle İngiltere tarafından şiddetli muhalif tavır gösterilse de sonuç ABD'nin istediği şekilde gerçekleşmiştir.

2.4. TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞ SÜRECİNİN DIŞ DÜNYADA YANSIMALARI VE SÜRECİN TAMAMLANMASI

2.4.1. Türkiye'nin NATO'ya Giriş Sürecinde AB–İngiltere Farklılaşması

Türkiye'nin 1939'da, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen başında İngiltere ile Dostluk ve İşbirliği Anlaşması yaptığı bilinmektedir. Bununla birlikte İngiltere ile savaş boyunca sürekli irtibat halinde olunmuştur. İngiltere, savaşın başlangıcından 1947 yılına kadar Türkiye'nin dünyadaki birinci ortağı olduğu ifade edilebilir. Savaşın sonuçlanması ile birlikte İngiltere, Türkiye'ye olan desteğini sürdürmüş, 1947 yılında ise Yunanistan ve Türkiye'yi artık destekleyemeyeceğini ABD'ye deklare etmiş ve bir adım geriye çekilmiştir.

⁴⁵⁵Mehmet Ali Tuğtan, *a. g. m.* s. 60; Ayşegül Sever, *a. g. e.* s. 68-77.

⁴⁵⁶George McGhee, *Envoy to the Middle World Adventures in Diplomacy*, Harper Row, Publishers, New York, 1983, s. 265-276.

⁴⁵⁷Mehmet Saray, *a. g. e.* s. 129-130.

Türkiye konusundaki önceliğin ABD'ye geçmesi ile 1947'den itibaren Truman Doktrini, 1948'den itibaren de Marshall Planı kapsamında destekler yapılmıştır. İngiltere ise Türkiye ve Yunanistan konusunda etkisini kaybetmek istememiştir. Türkiye'yi daha çok Ortadoğu'daki kendi oluşturmak istediği sistem içerisinde tutmak istemiştir. Türkiye konusunda ABD-İngiltere farklılaşmasının temelinde de bu durum yatmaktadır.

İngiltere, savaşın sonuçlanması ile izlediği politikaların ağırlık noktalarında önemli değişimler yapmaya başlanmıştır. Avrupa'daki güç ve etkisinin çok büyük bir kısmını ABD'ye devretmek zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda yeni politika noktasının ağırlık merkezini "Ortadoğu" olarak belirlemiştir. İngiltere'nin Ortadoğu bölgesindeki çıkarlarının merkez noktasını ise Mısır oluşturmaktadır. Bölgede sahip olduğu üsler, Süveyş Kanalı'ndaki ayrıcalıkları İngiltere için vazgeçilmez bir konuma gelmiştir. İngiltere açısından yeni oluşan bu duruma karşılık, arzu ettiği tablo giderek olumsuz yönde değişmektedir. Mısır'daki yeni yönelim İngiltere'yi endişeye sevk etmiştir. Mısır merkezli gelişmeye başlayıp bölgeyi etkisi altına alan bir "Arap Milliyetçiliği" dalgası hızla yayılmaktadır.⁴⁵⁸ İngiltere açısından bu bölgedeki etkisini devam ettirmenin yolu ise direkt olarak nüfuz sahası yerine, dolaylı bir yol izleyerek kontrolü elinde tutmaktan geçmektedir.

İngiltere, bu durumu iyi değerlendirip fırsata çevirme noktasında arayış içerisinde olmuştur. Kendisinin beklediği fırsat ise Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecinde ortaya çıkmıştır. ABD'nin Türkiye'yi dışarıda bırakmama politikasına karşı İngiltere daha farklı bir tezi savunmuştur. Bu ise, İngiltere'nin Türkiye'yi Ortadoğu ile birlikte harekete zorlamasıdır. Özellikle bölgede yayılma sürecinde olan sosyalist akım dolayısı ile SSCB etkisinin bir şekilde kırılması gerekmektedir. İngiltere bunda önemli bir araç olabilecek güç olarak Türkiye'yi görmektedir.

İngiltere, ABD'yi bu noktada sıkıştırarak Türkiye'nin bir Avrupa jeopolitiği içerisinde değil de, Ortadoğu denklemi içerisinde yer almasında ısrarcı olmuştur. İngiltere'nin önerdiği model ise başını Türkiye'nin çekeceği NATO benzeri bir Ortadoğu Savunma Pakti'dir. Pakt içerisinde Türkiye'ye öncü bir rol düşünülmektedir. Türkiye ise bu konuda İngiltere'nin beklediği misyondan ziyade bunun bir ek pakt olarak değerlendirilebileceği noktasında ısrarcı olmuştur. Türkiye,

⁴⁵⁸Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1979, s. 75.

böyle bir durumun ancak NATO'ya girildikten sonra ilave bir örgütlenme kapsamında ele alınabileceğini, ana örgütlenme noktası teşkil edemeyeceğini sürekli vurgulamıştır. Bununla birlikte NATO gibi savunma eksenli bir pakt şeklinde değil bir dostluk anlaşması ekseninde olabileceği üzerinde durmuştur.⁴⁵⁹ Kısacası, İngiltere'nin, Türkiye'nin NATO'da olmaması ve NATO benzeri bir Ortadoğu Pakti'nde olmasını istediği düşünülmektedir. Türkiye ise NATO'nun kendisi açısından olmazsa olmaz şart olduğunu, NATO ile beraber askeri eksenli bir Ortadoğu Pakti olamayacağını, en fazla olabilecek olan şeyin kültürel ve sosyal noktalarda bir işbirliği içeren anlaşmalar olabileceğini vurgulamıştır. Türkiye, bu noktadan hareketle kendi topraklarının savunmasını, SSCB'ye karşı etkin bir güç konumuna gelip bir işgal yaşamamayı düşünürken, İngiltere ise binlerce kilometre uzaktaki çıkarlarının her durumda bozulmaması noktasında olaya yaklaşmaktadır.

NATO'ya üyelik sürecinin devam ettiği dönemde Türkiye, Kore Savaşı'nın olumlu etkisi ile 1 Ağustos 1950'de yeni bir başvuru ile tekrar bir hamle daha yapmıştır. ABD, bu başvuruya direkt olumsuz cevap vermemiş "Akdeniz Havzası'nın savunulması" kapsamında görüşme yapabileceğini deklare etmiştir. Bu talep Türkiye'de çok olumlu ve beklenti yönünde bir durum oluşturmasa da kabul edilmiş ve görüşme aşamasına geçilmiştir. ABD'nin bu tutumunun yanında İngiltere'de yine Ağustos ayı içerisinde Türkiye'nin üyeliği konusunda net bir açıklama yapma konusunda çekinceli davranış göstermiştir. İngiliz Dışişleri Bakanlığı yapmış olduğu, gazetelere yansımaya resmi açıklamasında Türkiye'nin üyeliği konusunda İskandinav ülkeleri olan Norveç ve Danimarka'nın olumsuz yaklaşımlarını dile getirmiştir. Bu iki ülkenin olumsuz yaklaşımının en önemli nedeninin Türkiye'nin üyeliğinin gerçekleşmesi halinde kendilerine yapılmakta olan askeri yardımın azalacağını düşünmeleri olmuştur. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Türkiye konusunda, bu iki devletin yaklaşımının doğru olup olmadığı şeklinde Türk yetkililerin sorularına karşı ise kesin bir ifade kullanmamıştır.⁴⁶⁰

Amerika'nın, İngiltere'nin Türkiye'nin NATO'ya katılımı konusundaki tavırları ile ilgili belirli bir düşüncesi vardı. Amerikan Dışişleri diplomatları İngiltere'nin tutumu konusunda sahip oldukları düşünceleri Bakanlık ve Hükümet

⁴⁵⁹Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*. s.73-75.

⁴⁶⁰BCA, 22 Haziran 1950, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 235, Dosya Gömlek: 590, Sıra: 40, Dosya No: 422, Konu: İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan basın toplantısında, Türkiye'nin Atlantik Pakti'na girmek üzere yaptığı teşebbüsün konuşulması".

yetkililerine bir rapor ile iletmişlerdir. Bu raporda, İngiltere'nin Türkiye'yi NATO dışında bir konumda değerlendirmeyi düşündüğü ifade edilmektedir. Raporda, İngiltere'nin Türkiye konusunda NATO'ya üye kabul edecek tarzda bir sorumluluğu olmadığını ifade edilmektedir.⁴⁶¹ İngiltere'nin, Türkiye'nin üyelik sürecinin Amerika tarafından görünen yüzü bu şekilde değerlendirilmiştir. Oysa Türkiye, İngiltere tarafından bu konuda büyük bir destek göreceğini düşünmüştür. İngiltere, Türkiye'yi düşündüğü konum ise Ortadoğu eksenli yeni bir yapılanmadır. Amerikalı diplomatlar, bu konuda ise İngiltere'nin aşırı ısrarcı olmayarak Türkiye ile dostluğunu zedelemek istemediği yorumunda bulunmuşlardır.

Türkiye'nin 1951 yılı içerisinde yapmış olduğu müracaata karşılık ABD, 15 Mayıs 1951 tarihinde NATO'ya üye ülkelere yaptığı çağrısı ise daha çok önemli olmuştur. İngiltere'nin, Türkiye'nin NATO'ya alınmasına özellikle itiraz ettiği konular ABD ile aralarında müzakere edilmiştir. İngiltere, Türkiye için düşündüğü "Ortadoğu Kumandanlığı" iddiasından ABD etkisiyle vazgeçmiş ve Türkiye'nin üyeliğinin önü açılmıştır. Kısaca yapılacak olan bir değerlendirme ile 1950 - 1952 arası Türkiye'nin NATO'ya üye olmak için ABD ile değil İngiltere ile mücadele ettiği dönemler olmuştur. Özellikle 1951 yılı, İngiltere'nin Türkiye için koymuş olduğu engellerle dolu olan ve aşılmaya çalışılan bir yıl olması yönüyle önemlidir. Türkiye ise İngiltere'nin Ortadoğu için taşımış olduğu kaygıları gidermede etkin çalışacağı sözü ile süreci ancak aşabilmiştir. İngiltere tutumunu değiştirmiş, ABD'nin bastırması ile Türkiye 1952 yılında NATO'ya üye olabilmıştır. ABD'nin Türkiye'ye bakışının berraklaşması sürecin önündeki tüm engelleri hızla kaldırmıştır. Türkiye'nin dünyada giderek artan önemi, yeri, NATO'ya sağlayacağı katkılar, komünizmle gönüllü savaşımı, gerek Akdeniz havzası, gerek Ortadoğu'daki yadsınamaz gerçekliliği gibi konular ABD açısından doğru değerlendirilmiştir.⁴⁶²

Türkiye'nin NATO'ya katılım sürecinin önemli muhalifi görünen İngiltere'nin itirazının kaldırılması TBMM'de dile getirilmiştir. İngiliz Bakan Morrison, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunu içeren konuşmasını Avam Kamarası'nda yapmıştır. Bu durum Türkiye'de büyük bir sevinç oluşturmuştur. DP Kocaeli Milletvekili Ethem Vassaf Akan'ın "Türkiye'nin Atlantik Paketi'ne iltihakına karşı

⁴⁶¹National Archives and Records Administration, Washington DC, 20 Mart 1951, NND 842902, Record Group: 59, Box: 4039, Dorsz, Office Memorandum. United States Government, s. 1.

⁴⁶²Oral Sander, Türkiye'nin Dış Politikası, (Derleyen: Melek Fırat), İmge Yayınları, Ankara, 1998, s. 100-104.

İngiltere Dışişleri Bakanı Mr. Morrison'un Avam Kamarası'nda vaki beyanatına dair" soru önergesinde⁴⁶³ gelenin mutlu süreci Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü şu şekilde dile getirmiştir:

“Muhterem arkadaşlar, arkadaşımız Kocaeli Milletvekili Ethem Vassaf Akan'ın, dost ve müttefik Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Mr. Morrison'un Avam Kamarası'nda Atlantik Paketi'ne alınmamız hakkında ahiren vaki beyanati üzerine verdiği sözlü soru vesilesiyle bana bu hususta Yüksek Meclisinize izahat vermek imkânını bahsettiğinden dolayı kendisine müteşekkirim. Bildiğiniz gibi, Hükümetiniz iktidara geçer geçmez ilk iş olarak dünyanın bugünkü karışık durumunda yurdumuzun emniyetini sağlam esaslar üzerine kurmayı başlıca hedef ittihaz etmiş ve çalışmalarını bu saha üzerinde teksif eylemiştir. Umumi emniyet davasının taksim kabul etmez bir kül olduğuna ve Avrupa ölçüsünde kurulması lâzım geldiğine inanan Cumhuriyet Hükümeti, kendi emniyetimizin ve dolayısıyla dünya sulh ve istikrarı davasının; bu misaka girmemizle en kuvvetli şekilde temin edileceği kanaatine varmıştır. Bunun içindir ki, şimdiye kadar müttefik ve dostlarımız nezdinde bu gayenin tahakkuku için faaliyet sarfından bir an fariğ olmadık. Bu haklı davamızın müttefikimiz İngiltere tarafından da büyük bir anlayışla benimsendiğini şimdi ıttulanıza arz etmekle büyük bir bahtiyarlık duymaktayım. Filhakika matbuatımızda da görmüş olduğunuz veçhile Mr. Morrison, bu beyanatında, ezcümle, İngiliz Hükümeti'nin Türkiye ile Yunanistan'ın Atlantik Paketi'ne alınması meselesini dikkatle ve bütün şümülü ile inceledikten sonra bu meselenin en mükemmel hal suretinin bu iki memleketin pakta alınmasında bulunduğu neticesine vardığını diğer taraftan da Türkiye'nin Ortadoğu savunmasında kendisine düşen rolü oynamayı ziyadesiyle arzu ettiğini, pakta iltihak hususunda akıd devletlerin görüşlerini de nazarı itibara almak lâzım geldiğini ve bu umumi hatlar dairesinde Krallık Hükümeti'nin anlaşmaya varmak için elinden gelen gayreti tabiatıyla sarf edeceğini vazih şekilde ifade etmiştir. İngiltere Hükümeti'nin emniyet davamızı büyük bir anlayışla benimsemesini ve bunun tahakkuku için elinden gelen gayreti sarf edeceğini beyan etmiş bulunmasını huzurunuzda büyük bir memnunlukla kaydetmek isterim. Dış siyasetimizin temel taşlarından biri addettiğimiz iki memleket arasındaki ittifakın yeni bir tezahürünü teşkil eden bu beyanatın, bu davayı büyük bir alâka ve hassasiyetle yakından takip eden efkârı umumiye tarafından da aynı memnunlukla karşılanmış olduğunu burada tebarüz ettirmeyi bir vazife bilirim. Kökleri milletlerimizin hislerinin en derinliklerine kadar giden rabitalarla bu ittifaka bağlı

⁴⁶³ TBMMZC, Dönem: 9, Cilt: 9, 102. Birleşim, 20 Temmuz 1951 Cuma, s. 231.

*bulunan memleketimiz dost İngiltere'den esasen başka bir şekilde hareket beklemezdi.*⁴⁶⁴

Köprülü, İngiltere ile gelişen bu durum karşısında bu devlete minnettarlığını ifade etmiştir. İngiltere ile Türkiye'nin ne kadar sıkı bir işbirliği içerisinde oldukları Köprülü'nün ifadeleri ile bir kez daha ortaya çıkmıştır. Köprülü ifadelerinde bundan sonraki sürece de işaret etmekte ve birlikte yapılması gerekenleri sıralamaktadır:

*“Şu noktaya ehemmiyetle işaret etmek isterim ki, Orta Şark müdafaasının, gerek stratejik, gerek ekonomik bakımlardan Avrupa'nın korunması için zaruri bulunduğu kaniyiz. Bu itibarla, Türkiye, Atlantik Paktı'na iltihak edince, Orta Şarkta bize düşen rolü müessir bir surette ifa ve gerekli tedbirleri müştereken ittihaz için alâkalularla derhal müzakereye girmeye amade olacaktır. Diğer taraftan, bundan bir müddet evvel, Atlantik Paktı'na tam aza olarak iltihakımızı teklif suretiyle emniyet davamıza samimî bir anlayış gösteren büyük dostumuz Birleşik Amerika ve bu davada bize müzaheretini esirgemeyen Akdeniz komşumuz İtalya gibi, müttefikimiz Fransa'nın da, yeni hükümet teşekkül eder etmez, müşterek müttefikimiz İngiltere'yi takip edeceğini ve diğer dost akit devletlerin de aynı anlayışı göstereceklerini ümit ve temenni ediyorum. Tehlikenin hür dünyanın kapısına dayandığı bir sırada bütün emelimizin taarruza karşı mukavemet cephesinin kuvvetlenmesinde mühim bir amel olacak olan emniyet davamızın bir an evvel tahakkukuyla, Batı camiasıyla birlikte, bağlı bulunduğumuz ideallerin müdafaasına tam bir tesanüt içinde çalışmak olduğunu bir kere daha belirtmek isterim.*⁴⁶⁵

Köprülü, İngiltere ile dostluğun bu vesile ile daha da güçlendiğini büyük bir gururla TBMM'den ifade etmiştir. Köprülü konuşmasının sonunda diğer destekçi devletlere de teşekkür etmiştir. NATO'ya Türkiye'nin katılımı ise, devam eden 7 ay içerisinde gerçekleşmiştir.

2.4.2. Türkiye'nin NATO'ya Girişinin İç Kamuoyuna Yansımaları

4 Nisan 1949 tarihinde kurulan NATO'ya Türkiye'nin üyeliği 18 Şubat 1952 tarihinde gerçekleşmiştir. İlk başvuru CHP iktidarı döneminde 11 Mayıs 1950'de yapılmıştır. Bu başvurudan birkaç gün sonra CHP iktidarı kaybetmiş, yerine DP

⁴⁶⁴TBMMZC, Dönem: 9, Cilt: 9, 102. Birleşim, 20 Temmuz 1951 Cuma, s. 232.

⁴⁶⁵TBMMZC, Dönem: 9, Cilt: 9, 102. Birleşim, 20 Temmuz 1951 Cuma, s. 233.

gelmiştir. CHP iktidarının NATO'ya katılımı konusunda göstermiş olduğu çabalar bilinmektedir. Fakat katılım konusunda yaşanan esas ivme DP döneminde yakalanmış ve sonuçlandırılmıştır.

Türkiye'nin NATO'ya katılım süreci, 11 Mayıs 1950 ile 18 Şubat 1952 tarihleri arasında geçen yaklaşık iki yıllık döneme sığmıştır. Bu dönem içerisinde yaşanan süreci DP, CHP, basın, kamuoyu, muhalif çevreler gibi değişik açıdan incelemede fayda vardır.

2.4.2.1. NATO'ya Giriş Sürecinde CHP ve DP'nin Tutumu

NATO'ya giriş konusunda bu iki partinin benzer özellikler taşıdığı rahatlıkla ifade edilebilir. Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecini başlatan parti CHP olmuştur. 11 Mayıs 1950'deki ilk resmi başvuru öncesi kapsamlı çalışmalar yapılmış idi. Özellikle, Washington Büyükelçisi olan Feridun Cemal Erkin'in çalışmaları çok önemlidir. Erkin, görevine DP İktidarı ile de devam etmiş, süreçte etkin rol oynamıştır. Erkin, özellikle dönemin Başbakanı ve Dışişleri Bakanının üstün gayretlerinden söz ederek CHP dönemindeki çabalara işaret etmiş, DP'nin iktidar olması ile de sürecin çok hızlı bir şekilde ilerlediğini ifade etmiştir.⁴⁶⁶

Türkiye, 5886 numaralı kanunun TBMM'de onaylanması ile NATO'ya girmiştir. Bu kanun 18 Şubat 1952 tarihli TBMM oturumunda konuşulup oylama yapılarak ittifakla kabul edilmiştir. Kanun tasarısı bizzat Adnan Menderes tarafından sunulmuştur. Sunulan kanun tasarısında NATO Anlaşma maddeleri ile beraber Türkiye ve Yunanistan için yapılan protokolde yer almaktadır.⁴⁶⁷

18 Şubat 1952'deki TBMM oturumunda DP ve CHP arasındaki görüşmelerin seyri kanun tasarısının sunulması ve okunması ile devam etmiştir. Kanun metninin okunması üzerine ilk sözü Köprülü almıştır:

⁴⁶⁶Türkiye'nin Washington Büyükelçisi olan Feridun Cemal Erkin, Dışişleri Bakanlığı'nın değişik kademelerinde yapmış olduğu 34 yıllık hizmetini iki cilt halinde bir eser haline getirmiştir. Erkin, eserde özellikle ABD'de görev yaptığı dönemi tüm ayrıntıları ile anlatmıştır. Erkin, bütün ayrıntıları ile anlattığı o dönemden anlaşılan, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını CHP'nin başlattığı, süreci DP'nin büyük çabalarının sonuçlandığı şeklindedir. Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**, II. Cilt, I. Kısım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

⁴⁶⁷TBMMZC, Dönem: 9, Cilt: 18, 41. Birleşim, 18 Şubat 1952 Pazartesi, s. 300-323.

*“Muhterem arkadaşlar, Türkiye'nin Atlantik Paktına iltihakına ait olan davetname hükümete gelmiş ve bunun üzerine hazırlanmış olan kanun tasarısı Yüksek Meclise sevk edilmiş ve Hariciye Komisyonunuz tarafından müzakere ve kabul edilmiş bulunuyor. Çarşamba günü Atlantik Konseyi Lizbon'da toplanacaktır. Bu itibarla, işin müstaceliyetine binaen bu komisyon raporunun ve kanun tasarısının ruznameye alınmasını ve diğer maddelere tercihen müstaceliyetle müzakeresini rica ediyorum ve bu hususta bir takrir veriyorum”*⁴⁶⁸

Köprülü, bir de önerge vererek konunun bütün tekliflerden önce görüşülmesini de istemiştir. Köprülü'nün bu teklifi gene ittifakla kabul edilmiştir. Köprülü, Türkiye'nin NATO'ya kabul üye oluşu konusunda konuşmasına devam etmiştir:

“Muhterem arkadaşlar, Birleşik Amerika Hükümeti, Atlantik Antlaşması üyesi bulunan bütün devletler namına Türkiye'yi Atlantik Antlaşmasına katılmaya resmen davet etmiş bulunmaktadır. Bu davete istinaden hazırlamış olduğumuz kanun tasarısını bugün tasdikinize arz etmekteyiz. Şükranla arz edeyim ki, tasarı Dışişleri Komisyonu tarafından oy birliğiyle tasvip edilmiş bulunuyor. Yüksek Meclisçe de tasvip edildiği takdirde, usulü mucibince Birleşik Amerika Hükümeti'ne, antlaşmaya iltihakımızı bildiren vesika derhal tevdi olunacak ve bu suretle Türkiye, tam ve eşit haklarla Atlantik Antlaşmasının üyesi olacaktır. Aziz arkadaşlar; müsaade, buyurursanız Atlantik Antlaşmasına katılmamızın ne demek olacağını izah eyleyeyim. 1949 Nisanında Washington'da 12 devlet arasında imzalanan bu vesika, başlangıcında ulvi bir sadelikle tasrih edildiği veçhile, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın gaye ve prensiplerine imanı olan; demokrasi, fertlerin hürriyeti ve adaletin hükümranlığı prensiplerine müstenit bütün bir medeniyetin korunması azmiyle mütahalli bulunan; refah ve istikrar gibi insani iki gayenin sağlanması kaygusu ile barış ve güvenliğin el birliği ile muhafazası kararını taşıyan milletlerin eseridir, Bu antlaşmaya taraf olan devletler, içtimai, iktisadi ve fikri sahalarda iş birliği yapmayı anlaşmazlıklarını daima barış ve adalet yoluyla halletmeye çalışmayı; içlerinden bir tanesinin bile toprak bütünlüğünü, bağımsızlığını veya emniyetini tehdit eden bir vaziyet hâsıl olursa derhal toplaşıp çaresini düşünmeyi ve nihayet aralarından birine tevcih olunacak silahlı bir tecavüzü hepsine tevcih olunmuş telâkki edip ona göre, silâha müracaat etmek de dâhil olmak üzere gereken tedbirleri almayı birbirlerine taahhüt etmiş bulunmaktadır. Görüyorsunuz ki, bu antlaşma, silâhı ancak mevcudiyetini, mukaddesatını ve kendisi gibi iyi niyetlerini ispat etmiş müttefiklerini müdafaa için kullananların refahı, saadeti, inkişaf ve

⁴⁶⁸TBMMZC, Dönem: 9, Cilt: 18, 41. Birleşim, 18 Şubat 1952 Pazartesi, s. 313.

terakkiyi ancak barışta, karşılıklı anlaşmada ve samimiyetle iş birliği yapmakta arayanların antlaşmasıdır... Bu münasebetle maksadımızın tahakkukunda çok müessir ve değerli yardımlarda bulunmuş olan Birleşik Amerika ile kıymetli müzaheretlerini gördüğümüz İngiltere ve Fransa'ya ve Atlantik Antlaşması'nın içinde mukadderatımızı birleştireceğimiz diğer üyelere şükran hislerimizi ifade etmek isteriz. (Bravo sesleri, alkışlar). Bu kısa tarihçeyi yapmaktan maksadım, bugünkü neticenin yıllardan beri bütün milletçe beklenen bir netice olduğunu tebarüz ettirmektir. Atlantik Antlaşması camiasının savunması için Türkiye'nin bu camiaya bağlanmasının ona mensup devletlere temin edeceği faydalar üzerinde söz söylemeye artık lüzum yoktur. Çünkü onlar bu hakikati çok iyi anladıkları içindir ki, bizi kendi aralarına katılmaya davet etmiş bulunuyorlar. Aziz arkadaşlar; Bugün, her türlü yıkıcı kuvvet karşısında hürriyet ve demokrasi cephesini sağlamlaştıran, menfaatlerimiz ve ideallerimiz bir olan bu camia ile sıkı tesanüt bağlarıyla, bağlanmak suretiyle müteakabil korunmayı el birliğiyle kalkınmayı ve yükselmeyi hedef tutan çok mühim bir vesikayı Hükümetiniz yüksek tasvibinize, arz etmiş bulunuyor. Bil vesikanın, hürriyet, istiklâl, demokrasi ideallerine bütün hürriyet aşkı milletler gibi yüksek heyetinize aittir. ⁴⁶⁹

Köprülü'nün ardından birçok milletvekili daha konuşma yapmıştır. Bunların en önemlilerinden biri ise CHP Gurubu adına konuşma yapan Trabzon Milletvekili Ahmet Faik Barutçu'dur:

“Muhterem arkadaşlar, Kuzey Atlantik Paketi'ne Türkiye'nin iltihakını tespit eden vesikayı memnuniyetle karşılıyoruz. (Bravo sesleri) Tasdikinize sunulan bu vesikada Türkiye ülkesine vuku bulacak tecavüzlerle aynı mahiyet ve ehemmiyette olarak müşterek tecavüze uğramanın faaliyet ve tedbirlerini tahrik edeceği tasrih edilmiştir. Bununla, demokrasi prensipleri üzerine kurulu hürriyet ve meşru müdafaa safındaki hükümetler arasında yerini çoktan beri almış bulunan Türkiye'nin durumu yeni bir teyidini bulmuştur. İdealimize uygun olan bu neticeyi Cumhuriyet Halk Partisi memleketin siyasi emniyetini müşterek ahde bağlayan bir vesika olarak kıymetli saymaktadır. (Bravo sesleri) Temenni ederiz ki, tecavüz hâdiseleri vuku bulmasın ve milletler sulh içinde yaşamak için aralarındaki müdafaa sistemine bizim, iltihakımızla daha çok imkân elde etmiş olsunlar. Paketin hükümleri, her memleketin kendi Anayasasına göre tatbik olunacaktır. Bugün Anayasamıza göre ilk tasdik muamelesini yapacağız. Bundan sonraki tatbikatta da, Anayasamızın hükümlerine göre hareket edilmesini ve pakta ait her yeni sözleşmenin Anayasa

⁴⁶⁹TBMMZC, Dönem: 9, Cilt: 18, 41. Birleşim, 18 Şubat 1952 Pazartesi, s. 313-315.

*kaidelerine uygun olarak ancak Yüksek Meclisin tasvibi ile hüküm ifade etmesini lüzumlu ve tabii görürüz.*⁴⁷⁰

Barutçu, yapmış olduğu konuşmada daha çok NATO'nun Türkiye için gerekliliğine vurgu yapmıştır. Barutçu, konunun CHP tarafından da son derece önemli olduğunu vurgulamış, savunma ve güvenlik anlayışının milli bir mesele olduğu ifade etmiştir. Barutçu, konuşmasına devam ederek savunma noktalarına vurgu yapmaya devam etmiştir:

“Muhterem arkadaşlar; Kuzey Atlantik Paktı bir askerî savunma tertibinin temelini teşkil eder. Bu itibarla asıl mesele bundan sonra cereyan edecek askerî müzakereler üzerinde bütün ehemmiyetini toplayacaktır. Kuzey Atlantik Paktı içinde Türkiye'nin durumu stratejik bakımdan bir yalnızlık göstermektedir. Bu sebeple askerî müzakerelerin bizim için hususi bir ehemmiyeti vardır. Bugün iltihakımızla kader birliği yaptığımız devletlere, biz bir askerî kudret ve emniyet eklemiş oluyoruz. Bu pakttan askerî bakımdan bizimde elde edeceğimiz faydanın, temin ettiğimizden asla noksan olmamasını istemekte hakkımızdır. Biz Atlantik Paktı'nın en uzak askerî kanadını teşkil ediyoruz. Bu kanat ne kadar kuvvetli olursa bütün tertip o kadar sağlam esasa istinat etmiş olur. Tecavüz karşısında yalnızlık durumumuzun kısa olması ve meşru müdafaa durumundaki bir mücadelenin ilk anından itibaren derhal hava müdafaa, bakımından müttefiklerden kâfi istinat görmemiz ve bütün hazırlık devrinde Türkiye'nin azami kuvvetle kendi savunmasına muktedir kılmaması şimdi söyleyebileceğimiz en ehemmiyetli askerî mevzulardır. Ancak bu şartlarla Türkiye muhtemel bir tecavüz karşısında sağlam kanadı teşkil eder. Ve kendi memleketimizi azami kudretle ve kabil en geniş sahada savunma imkânını bulabiliriz. Akıdların hüsnü niyetle bu mevzuları dikkat nazarına alacaklarını tahmin ediyoruz. Aziz arkadaşlar, Atlantik Paktı'na girişimiz kuvvetli ve itibarlı bir Türkiye'nin uzun seneler her milletten ziyade yaptığı fedakârlıkların mahsulü ve cihan hâdiselerinin Türkiye'nin ehemmiyetini artıran bir neticesidir. Millet olarak bu neticeyi uzun fedakârlıkların bir semeresi olarak karşılıyoruz. Türkiye Atlantik Paktı'na, bir sulh unsuru olarak giriyor. İdealimiz ve menfaatimiz bu paktların silahlı tecavüz ve mücadeleleri önlenmesi ve sulhu korumasıdır. Millî siyasetimiz ve millî karakterimiz hiçbir komşuya karşı bizden bir tecavüz ve tahrik vukua gelmesine müsaade etmez. (Alkışlar) Bizim bütün maksadımız Birleşmiş Milletler'in ideali olan milletlerarası sulhun tahakkuku imkânını artırmaktır. 1945'ten beri yalnız başımıza takip etmeye mecbur kaldığımız memleket tamamlığı için fedakârlık ve 1947'den beri Birleşik Amerika ile yapılan iş birliğinin müteakip tekâmülü cihan hâdiselerinin inkişafıyla

⁴⁷⁰TBMMZC, Dönem: 9, Cilt: 18, 41. Birleşim, 18 Şubat 1952 Pazartesi, s. 318.

*bugünkü neticeyi vermiştir. Birleşik Amerika Hükümeti'nin bu mevzuda Türkiye üzerinde gösterdiği alâkaya müteşekkir olduğumuzu ifade etmeyi zevkli bir vazife biliriz. (Sağdan alkışlar) Bu hususta müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa'nın, diğer akit devletlerin alâkalarını da teşekkürle yâd ederiz. (Sağdan alkışlar) Ve Hükümeti de bu yoldaki gayretlerinden ve millî bir politikanın vasıl olduğu bir merhale olarak tehlikelere karşı siyasi yeni bir teminatın mukavelesini hazırlamaya muvaffak olduklarından dolayı tebrik ederiz. (Alkışlar) Bu eserin tahmil ettiği vazife ve mesuliyetleri, ferdin hürriyeti ve hakkın hâkimiyetine dayanan demokrasi prensiplerinin korunmasında birleştiğimiz devletlerin usulleriyle tatbik ve icra edilen demokratik anlayışlar içinde, takip etmek başlıca ödevimizdir. Atlantik Pakı'nı millî bir eser olarak tasvip ediyoruz, memleketimiz için ve dünya sulhu için hayırlı olmasını temenni eyleriz.*⁴⁷¹

Barutçu, NATO'ya katılımı CHP olarak çok önemsediklerini belirtmiştir. Barutçu ayrıca NATO'ya katılımda CHP Hükümeti döneminde 1945 ve 1947 yılından itibaren yapılan çalışmalar üzerinde durmuş, bu çalışmaları devam ettiren DP Hükümeti'ne teşekkür ederek konuşmasını son derece nezaket içerisinde gerçekleştirmiştir.

DP Gurubu adına ise Erzurum Milletvekili Rıfki Selim Burçak söz almıştır:

“Muhterem arkadaşlarım, memleketimizin Atlantik Misakı'na iltihak etmek üzere bulunduğu şu sırada bu büyük hâdisenin evvelâ dünyanın barış ve güvenliği bakımından, saniyen yurdumuzun dış emniyeti bakımından haiz olduğu ehemmiyeti tahlil etmek ve sonra Atlantik Pakı mevzuunun iç politikamızda bıraktığı tesirlere kısaca işaret etmek istiyoruz... Arkadaşlarım, İkinci Cihan Savaşı'nın demokrasiler tarafından kazanılmasını müteakip dünyanın artık devamlı bir sulh ve huzur devrine girmiş olacağı kuvvetle ümit edilirken bunun tamamen aksine olarak her gün biraz daha artan tehlikeli bir emniyetsizlik havasının bütün dünyayı ihata ettiği malûmdur. Bu emniyetsizliğin hangi sebeplerden ileri geldiği de gene herkes tarafından bilinen bir hakikattir... Muhterem arkadaşlarım, Atlantik Pakı'nın bizzat Türkiye için arz ettiği ehemmiyete gelince İkinci Cihan Savaşı'nın sona erdiği tarihten beri memleketimizin dış emniyet bakımından büyük bir huzursuzluk içerisinde yaşadığını gizlemeye hacet yoktur. Zira Batı Avrupa, komünist emperyalizminin sadece müşterek bir tehdidi altında bulunduğu halde yurdumuz senelerden beri, bütün dünyayı tehdit eden ve kendisiyle karadan ve denizden komşu olduğumuz bir devletin aynı zamanda toprak talepleri ile de karşılaşmıştır. Bu itibarla denebilir iki, bütün dünya milletleri arasında toplu emniyet sistemine en fazla ihtiyacı olan devlet

⁴⁷¹ TBMMZC, Dönem: 9, Cilt: 18, 41. Birleşim, 18 Şubat 1952 Pazartesi, s. 319.

*Türkiye'dir. Türkiye yıllarca türlü baskı ve tehditler altında bulundurulmuş, sınır harbinin çeşitli şekilleri yurdumuz üzerinde devamlı bir surette tecrübe edilmiştir. Bu yüzden, istiklâlini ve toprak bütünlüğünü muhafaza etmek endişesiyle gene bütün dünya milletleri içerisinde en büyük fedakârlıklara ve malî külfetlere katlanan yegâne devlet Türkiye'dir.*⁴⁷²

Burçak, sözlerinde II. Dünya Savaşı dönemine vurgu yapmıştır. Türkiye'nin o dönem yaşadığı güvenlik sorunlarını anlatarak tehdit ve baskı altında bir yaşamın sürüldüğünü, bu durumun ülkeyi çok yıprattığını vurgulamıştır. Burçak sözlerini sürdürmüştür:

*“Batı Avrupa devletleri, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nı kâfi görmeyip kendi aralarında yeni müdafaa sistemleri kurarken, mevcudiyeti bizzat Batı Avrupa için dahi hayati derecede ehemmiyetli olan bir memleket senelerce toplu emniyet sisteminin dışında bırakılmıştır. Birleşik Amerika'nın, Truman Doktrini ve Marshall Plânı gereğince yurdumuza yapmış olduğu büyük yardımları burada şükranla karşılamakla beraber, bu türlü alakaların ahdî Türk Milleti'nin başlıca kaygısını teşkil etmiştir. Zira Truman Doktrini ve Marshall Yardımı tek taraflı bir yardım ve yardım vaadinden ileri bir mahiyet arz etmemekte idi. Diğer yandan, Ortadoğu ve yakın şarkın kilit taşı mesafesinde olan Türkiye'nin Atlantik müdafaa sistemi içerisine alınmamış olması, aynı zamanda düşmanların her türlü politika taarruzlarına ve menfi propagandalarına da müsait bir zemin hazırlıyordu. Hâlbuki Türkiye'nin silâh kadar, belki de silâhtan daha ziyade toplu emniyet sistemine ihtiyacı vardı. Türkiye kendisinin de Batı âleminin ihmal edileni yeni bir uzvu olarak görülmesini medeniyet dünyasından haklı olarak istiyor ve bekliyordu. Atlantik Paktı şimdi Doğu hudutlarını Adriyatik kıyılarından Türkiye'nin Kars hududuna kadar uzatmakla Batı Avrupa müdafaa sistemi büyük ölçüde kuvvetlendiği gibi Türkiye'nin dış emniyeti de artık sağlam bir teminata bağlanmış bulunuyor. Batılılar, Türkiye'nin kaderi karşısında lakayt ve seyirci kalamayacaklarını, bu memleketi, Batılılar topluluğunu teşkil eden camianın ihmal edilemeyecek bir unsuru telâkki ettiklerini kabul ve bunu ilân ediyorlar. Atlantik Paktı otomatik yardım taahhüdünü ihtiva eden bir antlaşma olmamakla beraber bundan böyle Türkiye'ye müteveccihen silâhlı bir taarruz, Paktın beşinci maddesi gereğince, Tarafların hepsi aleyhine yönetilmiş bir taarruz olarak telâkki edilecektir.*⁴⁷³

⁴⁷²TBMMZC, Dönem: 9, Cilt: 18, 41. Birleşim, 18 Şubat 1952 Pazartesi, s. 319-320.

⁴⁷³TBMMZC, Dönem: 9, Cilt: 18, 41. Birleşim, 18 Şubat 1952 Pazartesi, s. 320-321.

Burçak bunları anlattıktan sonra konuyu politik alana çekmiştir. Önce CHP'nin katkısından bahsetmiş fakat daha sonra konuyu CHP'den bağımsız değerlendirmiştir. Sonunda ise Türkiye'nin Batıya yönelmesinde ve NATO üyeliğinin sağlanmasında tüm katkının partileri olan DP tarafından yapıldığını vurgulamıştır. Burçak bu konuda aşağıdaki açıklamaları yapmıştır:

“Şimdi arkadaşlarım, Atlantik Paketi mevzuunun iç politika hâdiseleri arasındaki mevkiine ve tesirlerine kısaca işaret edeceğiz. Yüksek Mecliste memleketin bu derece ehemmiyetli bir meselesi görüşülürken bunu partiler arası bir ayrılık şekline sokmak istemeyeceğimizi takdir buyurursunuz. Ancak dış politikada iktidarla muhalefet arasında daima ahenkli bir mesainin kurulmasını arzu ettiğimiz için partiler arası münasebetler bakımından, tarih muvacehenindi; bir iki noktayı tespit etmekte fayda vardır. Tespit etmek istediğim birinci hakikat şudur: Menderes Hükümeti'nin devamlı ve çetin çalışmaları sonunda Atlantik Konseyi'nin Ottawa içtimasında Türkiye'nin pakta kabulü hakkında prensip mutabakatına varıldıktan sonra muhalefet tarafından ortaya şu türlü bir iddia atılmıştır. Türkiye'nin Atlantik Paketi'ne kabulü memleketimizin öteden beri takip etmiş olduğu Batıya müteveccih dış siyasetinin tabii bir icabıdır. Bu itibarla Halk Partisi zamanında başlamış olan bir eser bu defa muvaffakiyete ulaştırılmaktadır. Muhterem arkadaşlarım, bugün elde ettiğimiz bu büyük muvaffakiyet hakikaten Halk Partisi bir teminatla desteklenmemiş olması zamanında başlamış olan bir eserin ikmalinden mi ibarettir? Diğer bir tabirle sabık iktidar zamanında başlamış olan bir teşebbüs bir miktar ilerledikten sonra bunun semerelerini toplamak şimdi bizim iktidarımıza mı nasip olmuştur? Nitekim Faik Ahmet Barutçu arkadaşımız deminki beyanatı arasında da bunu üstü kapalı olarak gene ifade ettiler. Bu nokta bendenizce son derece ehemmiyetlidir. Şu itibarla ki, Atlantik Paketi mevzuunda bundan böyle partiler arasında vukuu muhtemel bir takım lüzumsuz münakaşa ve mücadeleleri önleyeceği için aydınlanmasında fayda vardır.”⁴⁷⁴

Burçak daha sonra konuyu iç politik çekişme noktasına taşımış ve önemli tartışmalara zemin hazırlayacak bir noktada bilgi vermeye başlamıştır. Burçak konuyu şahıslar bazında değerlendirmeye başlayarak konuşmalarına devam etmiştir:

“Şunu hemen söylemeliyim ki, Halk Partisi iktidarı Atlantik Paketi'nin memleketimiz bakımından arz ettiği ehemmiyeti bidayette gereği gibi kavramış bulunuyordu. Filhakika Günaltay Hükümeti, dünyayı tehdit eden malum tehlikeye karşı Batı Avrupa'da müşterek bir müdafaa cephesi kurulurken yurdumuzun bu cephenin dışında bırakılmasının bizim için ne derece tehlikeli bir durum

⁴⁷⁴TBMMZC, Dönem: 9, Cilt: 18, 41. Birleşim, 18 Şubat 1952 Pazartesi, s. 320-321.

yaratacağını göz önünde tutarak, Atlantik Paktı henüz hazırlık safhasında iken, buna katılmak için teşebbüslere geçmiş, elinden gelen bütün gayreti ile çalışmış ve fakat bu teşebbüslerinde muvaffak olamamıştı. İşte bu muvaffakiyetsizlik, Günaltay Hükümeti'ni ümitsizliğe düşürdü. Sabık iktidar bu türlü bir haleti ruhiye içerisinde artık Türkiye'nin Atlantik Paktı'na bunun imkânsız olduğuna kanaat getirerek teşebbüslerinden tamamen vazgeçti. Tarih muvacehesinde bu türlü bir hükmü katiyetle düşürürken mücerret bir iddiayı öne sürdüğümüzü zannetmemenizi rica ederiz... Bugün, Türkiye Atlantik müdafaa sistemine Batı devletleriyle eşit haklar ve eşit vazifelerle giriyorsa bunda Kore kararının ve orada bütün dünyanın takdirini kazanan kahraman ordumuzun şerefli hizmetlerinin hissesi pek büyüktür. Filhakika Türkiye Kore Harbi'ne iştirak ederken sadece Birleşmiş Milletler Antlaşması'ndan mütevellit vecibelerini ifa ediyor, dünyanın barış ve güvenliğini korumak maksadıyla kendi uhdesine düşen vazifeyi yerine getiriyordu. Ama açıkça söylemek lâzımdır ki, Kore Harbi Türkiye'yi Atlantik Misakı'na götüren hâdiseler zincirinin en ehemmiyetli bir halkasını teşkil etmiştir. Bu itibarla Kore'de vatan müdafaası uğrunda canlarını vererek Türkiye'nin emniyeti, davasına eşiz bir hizmette bulunmuş olan aziz şehitlerimizin ruhlarını burada tazimle anarken bütün Kore kahramanlarımıza ve Türk Ordusuna minnet ve şükran borçlarımızı da ifa ediyoruz. Kore Savaşı, sadece dünyanın barış ve güvenliği bakımından değil aynı zamanda yurdumuzun emniyeti bakımından da Türk tarihine, gelecek nesillerin her zaman iftiharla hatırlayacakları büyük bir zafer olarak geçecektir. Biz kendi hesabımıza, yurdumuzun dış emniyeti mevzuunda elde etmiş olduğu bu büyük muvaffakiyetten dolayı Menderes Hükümeti'ni en iyi temennilerimizle tebrik ederiz.⁴⁷⁵

Burçak'ın ifadeleri ile TBMM'de büyük bir tartışma başlamıştır. Burçak'ın ifadelerinde belirttiği gibi Kore Savaşı'nın Türkiye'nin NATO üyeliğinde çok büyük öneme sahip bir nokta olduğu görülmektedir.

2.4.2.2. NATO'ya Giriş Sürecinde Türk Basını

Türkiye'de, NATO'ya ilk üyelik başvurusu olan 11 Mayıs 1950 tarihinden, üyeliğe kabul ediliş tarihi olan 18 Şubat 1952'ye kadar geçen süre her bakımdan ilgi odağı olmuştur. Daha çok gazeteler aracılığı ile kamuoyu sürecin tüm gidişatını öğrenme olanağına kavuşmuştur.

⁴⁷⁵TBMMZC, Dönem: 9, Cilt: 18, 41. Birleşim, 18 Şubat 1952 Pazartesi, s. 322.

11 Mayıs 1950'deki CHP İktidarının başvurusunun ardından yapılan ilk başvuru ise 2 Ağustos 1950'deki DP İktidarı dönemindeki başvurudur. Bu başvuruyu DP'nin Kore Savaşı'na katılmış olmanın olumlu etkisiyle yaptığı bilinmektedir. Olay, bir gün sonra Hürriyet Gazetesi'nin manşet haberi olarak okuyucularına duyurulmuştur. Haber, manşette “*Atlantik Paktı'na girmek için resmen müracaatta bulunduk*” şeklinde yapılmıştır. Haberde ayrıca, “*İngiltere, Amerika ve İtalya Pakta iştirak talebimizi destekleyecekler*” denilmiştir. Gazete ayrıca yaptığı yorumlarda Türkiye'nin Pakta girdikten sonra bir taarruza uğrarsa diğer üye devletlerin müdafaa edeceğini ifade etmektedir. “*Önümüzdeki Eylül'de Amerika'da toplanacak olan Kuzey Atlantik Paktı Konseyi, Hükümetimiz tarafından yapılan talep hakkında bir karar verecekler*” denilmiştir.⁴⁷⁶ Bu başvuruya ABD'nin olumsuz yanıt vermesine rağmen, tümenden bu şekilde hareket etmemiştir. ABD, Türkiye ile ilgili farklı bir formül üretme çabası içinde olmuştur. Bu formül, “Ortadoğu Komutanlığı” adı altında düşünülen yapıdır. İngiltere'nin ısrarla Türkiye'ye teklif ettiği ise budur.

ABD, 15 Mayıs 1951 tarihinde üye devletlere birer mektup yazmış ve Türkiye ile Yunanistan konusunda tavsiyede bulunarak üyeliğinin önündeki engelleri kaldırmıştır. NATO Konseyi 16-20 Eylül 1951'de Ottawa'daki zirvede anılan iki devletin üyeliğini onaylamıştır. İki devletin oy birliği ile davetine karar verilmiştir. Bununla birlikte özellikle İngiltere'yi ikna etmek sanılandan uzun sürmüştür. Konu ise, Türkiye'nin üye olduktan sonra hangi komutanlık bünyesinde yer alacağıdır. İngiltere, Türkiye'yi oluşturulması düşünülen “Ortadoğu Komutanlığı” bünyesine almak isterken, Türkiye ise ABD'li General Eisenhower komutasındaki “Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanlığı” bünyesinde yer almak istemiştir. Üyelik sürecini uzatan görünür neden bu olmuştur. Bu gelişmelere rağmen üyelik 18 Şubat 1952'de TBMM'de onaylanmıştır.

Bu bağlamda, Ulus Gazetesi 2 Ocak 1952 tarihli sayısında 18 Şubat öncesi tartışmalarla ilgili önemli bir haber yapmıştır. Gazete, haberi “*Türkiye'nin Atlantik Ordusuna iştirakini ABD istiyor fakat İngiltere istemiyor*” şeklinde vermiştir.⁴⁷⁷ İngiltere'nin, Türkiye'nin Eisenhower komutasındaki orduda yer almasına şiddetle karşı çıkmayı sürdürdüğünü, konunun en üst askeri erkân nezdinde yapılan toplantılarda da çözülemediği ifade edilmektedir. Konunun çözüme kavuşturmasını

⁴⁷⁶Hürriyet, 3 Ağustos 1950, s. 1.

⁴⁷⁷Ulus, 2 Ocak 1952, s.1

sağlamak amacıyla Truman ile Churchill arasındaki toplantıda ele alınacağı anlatılmaktadır.⁴⁷⁸ Yazıda son olarak İngiltere'nin tutumu konusunda, Eisenhower'ın bizzat desteklediği "Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanlığı" tezine gelmesinin beklendiği ifade edilmektedir.⁴⁷⁹ Truman-Churchill görüşmesinin yapılmasından sonra Churchill toplantı çıkışı "*herkes memnun, her şey yolunda*" demiştir.⁴⁸⁰ Churchill ayrıca, "*Atlantik Paktı sadece bir savunma teşekkülü olmaktan daha şümüllü bir hüviyettir*"⁴⁸¹ demiştir.

Komutanlık konusunun netleşmemesi Ulus Gazetesi'nde tekrar manşet haber olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazete 8 Ocak 1952 tarihli haberinde Dışişleri Bakanı Köprülü'ye atfen "*Atlantik Paktı'na eşit şartlarda gireceğiz. Bu pakta girerken bir ayağımız paktın hudutları içerisinde diğerinin de Orta doğuda olması neticesini tevhit edecek nevi şahsına mahsus her hangi bir tertibi kabul etmemize imkân yoktur*"⁴⁸² dediğini nakletmiştir. Köprülü, konunun ABD'de müzakere masasında olduğunu, zorla kendilerine bir şeylerin kabul ettirilmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır.

Gazeteler, 11 Ocak 1952'de konu ile ilgili yapmış olduğu haberlere devam ederek, Atlantik Pakta eşit şartlarda girileceğini, buna Amerika'nın teminat verdiğini yazmıştır. Konunun bizzat Truman tarafından takip edildiği, onun ağırlığını koyarak konunun çözüldüğünü yazmaktadır.⁴⁸³ 14 Ocak 1952 tarihinde gazete "*İngiliz Basını Türk tezini destekliyor*" diye birinci sayfa haberi yaparak okuyucularına ulaşmıştır.⁴⁸⁴ Haberin devamında İngiliz Guardian Gazetesi'nin Türkiye'nin Pakta derhal alınması yönündeki haberini örnek göstermektedir. Guardian'ın, Menderes'e atfen söylediği "*Ortadoğu Komutanlığı kurulsun ya da kurulmasın Türkiye'nin yeri Atlantik Paktı'dır, yeri orasıdır*" sözünü nakletmiştir.⁴⁸⁵ Konu hakkında, benzer içerikte olan Nihat Erim'in yazısı da birinci sayfada yer

⁴⁷⁸ **Akşam**, 8 Ocak 1952, s. 1. Gazete 8 Ocak tarihli manşet haberinde görüşmenin bir gün önce gerçekleştiğini belirtir.

⁴⁷⁹ **Ulus**, 2 Ocak 1952, s. 3.

⁴⁸⁰ **Akşam**, 9 Ocak 1952, s. 1.

⁴⁸¹ **Akşam**, 15 Ocak 1952, s. 1.

⁴⁸² **Ulus**, 8 Ocak 1952, s. 1. **Akşam**, 11 Ocak 1952, s. 1.

⁴⁸³ **Ulus**, 11 Ocak 1952, s. 1. **Milliyet**, 11 Ocak 1952, s. 7

⁴⁸⁴ **Ulus**, 14 Ocak 1952, s. 1

⁴⁸⁵ **Ulus**, 14 Ocak 1952, s. 5

almıştır. Necmettin Sadak ise köşe yazısında bu süreci en pürüzlü konu olarak belirtmiştir.⁴⁸⁶

Atlantik Paktı'na üye oluş kapsamında, ABD Senatosu'ndaki oylama da çok önemli olmuştur. Önce Senato'nun dış ilişkiler komisyonunda Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliği tartışılarak oylanmıştır. Yapılan görüşmelere bizzat Bakan Acheson katılmış ve bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Acheson, Türkiye ile Yunanistan'ın, iştirak edecekleri NATO kolektif kuvvetinden istifade edeceklerini vurgulamıştır. Acheson'un katıldığı bu komisyon toplantısının gizli yapıldığı vurgulanmıştır. Daha sonra komisyonda oylama yapılarak sıfıra karşı dokuz oyla üyeliğin kabul edildiğini anlatmıştır. Komisyon toplantısı sonunda oylama sonucunun ve kararın Komisyon Başkanı Tom Colbally tarafından duyurulduğunu söylemektedir. Colbally, en kısa zamanda Senato'nun da bir karar vereceğini vurgulamıştır.⁴⁸⁷ Ulus Gazetesi 24 Ocak 1952 tarihindeki manşet haberinde ise ABD Senatosu'na sunulan Dışişleri Komisyonu Raporundan bahsetmektedir.⁴⁸⁸ Komisyon raporunda Türkiye'nin pakta süratle alınması gerektiğini, bunun Ortadoğu güvenliğini de olumlu etkileyeceğinden bahsetmektedir. ABD Senatosu'na sunulup oylanacak olan bu rapor çok önemlidir. Komisyon raporu beş maddeden oluşmaktadır:

1. Türkiye ve Yunanistan topraklarının korunması, Amerika'nın bu memleketlere sağladığı iktisadi ve askeri yardımın gerçekleştirilmesine hizmet edecektir.
2. Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paktı'na girişleri aynı zamanda hür dünyanın müdafaasında strateji bakımında önemli olan Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun güvenliğini de artıracaktır.
3. Bu memleketlerin Atlantik Paktı Teşkilatı'na girmeleri ile General Eisenhower'ın Kuzey Atlantik Teşkilatı Ordusu'nun Güney-Doğu kanadı kuvvetleri bir ölçüde takviye edilmiş olacaktır.
4. Türkiye ve Yunanistan'ın hazırlık durumu iyi ve kahramanlığı imtihandan geçmiş ve oldukça büyük sayıda askerleri vardır.

⁴⁸⁶ **Akşam**, 4 Ocak 1952, s. 1.

⁴⁸⁷ **Ulus**, 16 Ocak 1952, s. 1-4. **Akşam**, 16 Ocak 1952, s. 1.

⁴⁸⁸ **Ulus**, 24 Ocak 1952, s. 1.

5. İki millet de kendi demokratik müesseselerini mütemadiyen kuvvetlendirmekle meşgul olmuş ve uzun yıllardan beri Batı ile fiilen işbirliği yapmıştır.

Komite, raporunda son olarak Türkiye ve Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı'na alınmalarının Amerikalıların menfaatlerine uygun olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁹ Komisyon raporu aslında bilinen bir durumu işaret etmekle birlikte çok önemli bir gerçeği de ortaya çıkarmıştır. O da ABD'nin dünyaya bakış açısının bu durulukta ifade edilmiş olmasıdır. Çok gizli raporlara konu edilecek ölçüde önemli tespitler içermektedir. Raporda vurgulanan; bu iki devletin üye olmasının hür dünyanın savunmasında yeni bir güç katacağına olan inanç, ordularının gereken testten geçmesi, kahramanlıklarının bilinir olması, NATO'nun mevcut askeri gücünü takviye edeceğine olan güven ve demokratik kurumları tesis etmiş olmalarıdır. Bu durumda bilinmesi gereken bir konu da Türk Askeri'nin Kore'de gösterdiği kahramanlıkların dünyada yankı uyandırmış olmasıdır. Yunanistan'ın bir kahramanlığı bilinmemekle birlikte, komünistlerle yapılan iç savaşın kastedildiği anlaşılabilir. 27 Ocak 1952 tarihinde ise Nihat Erim, NATO'ya üye oluşu destekleyen bir yazı kaleme almıştır. Erim, gazetecilerin Ankara Büyükelçisi George McGhee ile yaptıkları söyleşide ona Türkiye'nin bir saldırı karşısında savunmasına ABD'nin destek olup olamayacağı sorulduğunda, Büyükelçinin bunun sözleşme ile sabit olduğunu belirttiğini ifade eder.⁴⁹⁰

30 Ocak 1952 tarihinde ise ABD Senatosu'ndaki oylamadan bahsedilmiştir. Senato'daki oylamanın sorunsuz olduğu ifade edilerek Türkiye'nin Pakta girişinin onaylandığı duyurulmaktadır.⁴⁹¹ ABD Senatosunda ikinci bir oylamanın daha yapıldığı,⁴⁹² tartışmaların olduğu iki senatörün muhalif kaldığını belirtilmiştir. Ayrıca bu türden oylamaların tüm üye ülkelerin parlamentolarında yapıldığı ve bir problemin çıkmadığı izah edilmiştir.⁴⁹³ Necmettin Sadak, bu sonuç hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "*Dünkü veya bugünkü amiller ne olursa olsun,*

⁴⁸⁹Ulus, 24 Ocak 1952, s. 1 ve 3.

⁴⁹⁰Ulus, 27 Ocak 1952, s. 1-2.

⁴⁹¹Ulus, 30 Ocak 1952, s. 1 ve 4. Akşam, 30 Ocak 1952, s. 1.

⁴⁹²Akşam, 5 Şubat 1952, s.1. Gazete yeni bir oylamanın yapılacağını üç gün önceden haber vermiştir.

⁴⁹³Ulus, 8 Şubat 1952, s. 1 ve 5. Milliyet, 9 Şubat 1952, s. 1.

*Türkiye'nin güvenliği bakımından Amerika'nın ahdi teminatını elde etmek neticesi, bugünkü iktidar için övünülecek bir başarı sayılır.*⁴⁹⁴

Bundan sonraki süreç ise Kuzey Atlantik Anlaşması ile birlikte Türkiye ve Yunanistan için ayrıca yapılan protokollerin iki ülkenin parlamentolarında onay sürecidir. Bu konudaki tasarı 17 Şubat 1952'de TBMM'ye sevk edilmiştir. Bu tasarı hakkında 16 Şubat'ta Dışişleri Komisyonunda bir görüşme yapıp onaylandığı ifade edilmiştir.⁴⁹⁵ 18 Şubat 1952'de ise gazeteler Atlantik Paktı Tasarısı'nın aynı gün TBMM'ye sunulduğunu bildirmişlerdir.⁴⁹⁶

18 Şubat 1952 tarihi ise çok önemli bir tarihtir. Gazeteler bu tarihi ana geniş yer ayırmışlardır. “*Kuzey Atlantik Pakta resmen girdik*” ifadeleri yer almıştır.⁴⁹⁷ CHP Grup Başkan Vekili Barutçu'nun “*CHP, bu vesikayı memnunlukla karşılamaktadır*” ifadesi de görülmektedir.⁴⁹⁸ Pakta kabulün 404 oyla gerçekleştiği, TBMM'den mutabakatla geçtiği ayrıca ifade edilmektedir.⁴⁹⁹

TBMM'de NATO Anlaşması'nın kabul edilmesinden sonraki süreç ise üye devletlerin tekrar toplanması ve üyeliğin aktifleşmesi şeklinde olacaktır. 20 - 25 Şubat 1952 tarihinde toplanan Lizbon Zirvesi'nin bir amacı da bu olmuştur. Lizbon'da, Türkiye ve Yunanistan üye devletler olarak bulunmuş, hem bu iki devlet için hem de dünya için yeni bir döneme kapı açılmıştır. Bu amaçla Türkiye'den Köprülü başkanlığında bir heyet⁵⁰⁰ 19 Şubat 1952'de yola çıkmıştır.⁵⁰¹ Atlantik Konseyi ise Lizbon'da 20 Şubat 1952'de toplanmıştır.⁵⁰² Toplantıda özellikle Atlantik Paktı üyelerinin askeri güçlerinin nasıl artırılacağı üzerinde durulmuştur.⁵⁰³ Lizbon'da yapılan görüşmelerde ele alınan konulardan biri de Ortadoğu'nun savunması için planların hazırlanması olmuştur.⁵⁰⁴

21 Şubat 1952 tarihli Ulus Gazetesinde Peyami Safa, Türkiye'nin NATO'ya üye oluş sürecini şöyle anlatmaktadır:

⁴⁹⁴ **Akşam**, 1 Şubat 1952, s. 1.

⁴⁹⁵ **Ulus**, 17 Şubat 1952, s. 1.

⁴⁹⁶ **Ulus**, 18 Şubat 1952, s. 1.

⁴⁹⁷ **Akşam**, 17 Şubat 1952, s. 1.

⁴⁹⁸ **Ulus**, 19 Şubat 1952, s. 1.

⁴⁹⁹ **Milliyet**, 19 Şubat 1952, s.1. **Hürriyet**, 19 Şubat 1952, s. 1.

⁵⁰⁰ **Akşam**, 16 Şubat 1952, s. 1: Gazete, 19 Şubat'ta Lizbon'a gidecek heyeti duyurmuştur.

⁵⁰¹ **Ulus**, 20 Şubat 1952, s. 1, **Akşam**, 19 Şubat 1952, s. 1.

⁵⁰² **Ulus**, 21 Şubat 1952, s. 1.

⁵⁰³ **Akşam**, 21 Şubat 1952, s. 1.

⁵⁰⁴ **Akşam**, 20 Şubat 1952, s. 1.

“Mecliste, Barutçu Hükümeti tebrik etti. Güzel. Bunun üzerine artık böbürlenmenin ve CHP’yi çimdiklemenin manası yoktu. Bu yola girilince de söyleyeceklerimiz var. Barutçu, gereken cevabı verdi. Biz de şunları ekleyeceğiz: Şemsettin Günaltay Hükümeti Atlantik Paktı’na girmemizi istedi ve teşebbüse geçti. O kadar istedi ki, Ulus bu arzuya tercüman olduğu zaman, Demokrat Parti’yi tutan bazı İstanbul Gazeteleri, Atlantik Paktı’na girmemizin doğru olmadığını, bir tecavüze uğrarsak Amerika’nın koşacağına iddia ettiler. Aramızda tartışmalar oldu. Yazılar elimizdedir. O tarihte bizim Atlantik Paktı’na alınmayışımızın sebebi milletler arası durumun yeterince olgunlaşmamış olmasıydı. Yakın ve Ortadoğu’nun dünya barışı için gizlediği tehlikeler bugünkü kadar açık değildi. İran ve Mısır meselesi patlak vermemişti. Ortadoğu hep geri plana atılıyor, bir bölge savunma sistemi hayalleri ile vakit geçiriliyordu. Demokrat Parti iktidara geldikten sonra, Ortadoğu’da arta cinayetler, suikastlar ve İran ile Mısır’ın İngiltere’ye karşı cephe alması ile neticelenen kaynaşmalar, Atlantik Paktı devletlerinin dikkatini bu bölgeye çekti. Kore’deki Türk destanı da, Ortadoğu’da Türkiye’nin ne muazzam bir askeri değer ifade ettiğini göz önüne koyuyordu. Eğer hadiseler bu yönde ve bu biçimde gelişmeseydi, Atlantik Paktı’na girmemiz ihtimali, ilgili devletlerarasında tartışma konusu olmaya devam edecekti. Elbette ki Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Ortadoğu karışıklıklarını kendilerinin yarattığı iddiasında olamazlar. Fakat biz onları gene candan tebrik ederiz. Eğer mecliste arkadaşları haksız konuşmasaydı, biz elde edilen bu başarının geçmiş safhaları ve amilleri üzerinde bu kadar cık bile durmayacaktık”⁵⁰⁵

Peyami Safa, 18 Şubat’ta yapılan TBMM’deki NATO Anlaşması’nın onaylanma sırasındaki görüşmelere atıfta bulunarak bir değerlendirme yapmıştır. Yaptığı değerlendirmede son derece haklı olduğu öne sürülebilir. TBMM’deki görüşmelerde DP Milletvekillerinin kırıcı konuşma tarzları dikkat çekmiştir. CHP’nin o gün son derece olumlu davranması bile bu tartışmaları olumlu bir havaya çevirmede başarılı olamamıştır. DP’li konuşmacılar, CHP döneminde en ufak bir şey yapılmadığını meclis kürsüsünden, onca yapılanların sabit olmasına rağmen ifade edebilmişlerdir. İşte Peyami Safa, bu haksızlığı dile getirmiştir.

Buradan anlaşılan husus CHP’nin Türkiye’nin NATO’ya girişine büyük destek verip bir muhalefet partisi gibi hareket etmediği gerçeğidir. Bunu hem TBMM

⁵⁰⁵Ulus, 21 Şubat 1952, s. 1. Peyami Safa’nın köşe yazısı.

tutanaklarından hem de yayın organları olan Ulus Gazetesi'nden anlamak mümkündür.

Basında Türkiye'nin NATO'ya girişi konusu geniş yankı bulmuştur. Amerika, Türkiye'deki basını ve devlet yetkilileri tarafından basına verilen demeçleri büyük bir özenle takip etmiştir. Amerikalı diplomatlar 22 Eylül 1951'de NATO Konseyi'nin Türkiye ve Yunanistan'ı davet kararından başlamak üzere sürecin bütün aşamalarını raporlamışlar ve ilgili devlet birimlerine iletmışlerdir.⁵⁰⁶ Bu raporlardan gazetelerin neredeyse tamamının özetlenerek değerlendirildiği görülmektedir. Basının yanında Türk devlet yöneticilerinin uluslararası ajanslara vermiş oldukları beyanatlarda raporların konusu olmuştur. Bu beyanatlarda özellikle Başbakan Menderes'in konuşmaları detaya varana kadar rapor haline getirilmiştir. Amerikalılar, Türkiye'de bu çeşit bir çalışma yaparak Amerika'ya bakışı düzenli olarak ölçümlemişlerdir. Benzer çalışmaları da ülkelerinde Türkiye konusunda yaptıkları bilinmektedir.

2.4.2.3. NATO'ya Giriş ve Üyelik Sürecinde Muhalif Çevreler

Türkiye'nin NATO'ya üye olma süreci, Türkiye'de iktidar ile muhalefetin hem fikir olduğu en önemli konulardan biri olmuştur. CHP'nin, Cumhuriyeti kuran parti olması ve Türkiye'nin yönünü "Batı değerleri" olarak belirlemesi bu süreçte önemli bir nokta oluşturmuştur. Özellikle 1939 yılından başlayarak sürekli artan bir ivmeyle devam eden İngiltere ile işbirliği, Batı'ya yaklaşımı daha da kolaylaştırmıştır. 1945'ten itibaren Türkiye'de etkin olan gücün ABD olması ile Batı'ya yöneliş o zamana kadar görülmedik bir hızla ilerleme yoluna girmiştir. Batı değerleri, özellikle ABD'nin Türkiye'de sosyolojik etkisinin yayılmasında 1946 yılındaki "Missouri"nin ziyareti kayda değer önemdedir. 1947'den itibaren başta askeri olmak üzere neredeyse her alanda ABD etkisini görmek mümkündür.

CHP ve DP'nin, özellikle 1947'den itibaren artarak devam eden ABD etkisinden memnun oldukları ifade edilebilir. ABD etkisinden hiç rahatsızlık

⁵⁰⁶ National Archives and Records Administration, Washington DC, 18 Kasım 1952, NND 842933, Record Group 59, Box: 4063, E. L. Waggoner, Foreign Service Despatch, Department of State, s. 1-2.

duyulmayan bir durumda Türkiye’de muhalif⁵⁰⁷ bir kesim de ortaya çıkmıştır. Muhalifler, ABD’nin temsil ettiği değerler ile birlikte NATO’ya genel olarak “NATO, asla askeri bir ittifak değildir; kapitalist toplum yapısını devam ettirmek ve savunmak amacını gütmektedir. Bunu savunurken de her yöntemi kullanır. Bunu kimi zaman askeri, kimi zaman politik, kimi zaman ise sosyolojik olarak sağlar. Bu üçünü en etkin bir şekilde beraber de kullanır”⁵⁰⁸ şeklinde özetlenebilecek bakış açısı ile bakmaktadır.

Genel olarak sol ve sosyalist olarak nitelenen, kökeni daha eskilere dayanan, bu muhalif bakış açısının gelişmesi ise 1939–1945 yıllarına dayanmaktadır. Savaş yılları olan bu dönemde büyük bir refah içerisinde yaşayan varlıklı grup ile toplumun alt ve orta kesimleri arasındaki açığı büyük oranda açıldı. Toplumsal adaletsizlik giderek derinleşti. 1945’ten itibaren başlayan liberalleşme hamleleri sol anlayışa bir nevi uygun ortam da oluşturdu.⁵⁰⁹ Özellikle 1946 yılı Türkiye’de bir serbestlik oluşumunun başladığı bir yıl olmuştur. 1946 yılı sol açısından birçok örgütlenmenin yapıldığı bir yıl da olmuştur. Sendikal örgütlenmeler yaşanan bu serbestlik ortamından en fazla yararlanan oluşumlar olmuştur. Fakat yılın sonuna doğru bunlar kapatılmış ve sol anlayış büyük ölçüde darbe almıştır. 1950’den sonra ise daha farklı bir formatla karşımıza çıkmıştır. Bu yeni durumu temsil edenler Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir gibi isimler olmuştur. Sol’un NATO’ya aşırı muhalif tutumu hemen gerçekleşmemiş, 1952’den itibaren 1980’lere kadar devam etmiştir.⁵¹⁰ Türkiye’nin, 1945’ten itibaren ABD etkisine girmesine, NATO’ya üye olmasına, üyeliği içerisinde sadık bir ortak olmasına, günümüze kadar devam eden bir eleştirel bakış söz konusudur. Bu eleştirilere isim bazında bakılacak olunursa;

Haydar Tunçkanat, 23 Haziran 1947’de ABD ile imzalanan anlaşmadan başlayan NATO’ya üye olma ile devam eden süreci; Amerikalıların işe ilk olarak Türk Askerinden başladığını, onların silahlarını, teşkilatını, eğitimini değiştirdiğini,

⁵⁰⁷ **BCA**, 21 Kasım 1959, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 154, Dosya Gömlek: 65, Sıra: 1, Dosya No: 52-69, Sayı: 4, Konu: “Sovyet Rusya ve peyk memleketlerde çıkan bütün matbuatın yurda sokulmasının yasak edilmesine dair 4/1044 sayılı kararnamenin 1. Maddesinin değiştirilmesi.” Sovyetler ve etkisindeki ülkelerde çıkan bütün yayınların 29 Haziran 1953 tarihli kararname ile Türkiye’ye sokulması yasaklanmıştı. Bu yasaklama durumu aslında ilk kez CHP iktidarı döneminde başlamıştı. CHP döneminde kitap ve yayın adları verilerek bu durum gerçekleştirilmekte idi. DP iktidarı dönemi ve özellikle NATO üyeliği sonrası bu durum kendilerince kökünden halledilmiştir.

⁵⁰⁸ Ataöv, a. g. e. s. 211.

⁵⁰⁹ Kemal Karpat, **Türk Siyasi Tarihi, Siyasal Sistemin Evrimi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 80

⁵¹⁰ Kemal Karpat, **Türk Siyasi Tarihi, Siyasal Sistemin Evrimi**, s. 81-83.

bunu yaparken de çok az bir direnişle karşılaştığını anlatmaktadır. Ayrıca, Amerika'ya subayların gönderildiğini, kıyafetlerine varana kadar ABD Ordusuna uydurulduğunu belirtmektedir.⁵¹¹

Türkkaya Ataöv, NATO'nun Türkiye'nin savunması açısından meydana getirilmiş bir örgüt olmadığını, ABD'nin emrinde olduğunu, Türk çıkarlarını savunmaktan kesinlikle uzak olduğunu, bunun Kıbrıs Sorunu ile ortaya çıktığını, Kıbrıs Adası'nda katledilen Türklere devletin sahip bile çıkamadığını⁵¹² anlatmaktadır. Ülkedeki NATO üslerinin sayısının bile bilinemediğini, kontrolümüz altında olmadığını, ekonomiden eğitime kadar, NATO kapsamında denilerek içimize girildiğini söylemiştir.⁵¹³

Mihri Belli, genel anlamda Batı'ya yönelişe çok sert eleştiri getirenlerden biridir. Belli, Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye'nin stratejik bağımsızlığını kaybettiğini, Amerikan uydusu durumuna sokulduğunu, bunun en bariz şekilde başbakan Saraçoğlu döneminde gerçekleştiğini ifade etmektedir.⁵¹⁴

Fikret Başkaya, ABD öncülüğünde dünyaya yayılmaya çalışılan "özgürlük ve demokrasi" söylemlerinin, emperyalizmin üçüncü dünya ülkelerine ihracının birer aracılığı olduğunu ifade etmektedir. Başkaya, ABD tarafından komünizmin önünü kesmek adı altında yapılan çalışmaların, faşizmi dayatıp kurgulama amacı taşıdığını söylemektedir.⁵¹⁵ Başkaya ayrıca, Avrupa'nın ABD'nin koltuğu altından çıkamadığını, NATO'nun bunu sağladığını söyleyerek bu önemli görevini asla bırakmayacağını belirtmiştir. Bu görevin SSCB ve Varşova Paktı dağılmasına rağmen sürdürülmesini de buna örnek olarak vermektedir.⁵¹⁶ NATO'nun görünürde SSCB ve komünizme karşı kurulduğun gerçekte hiçbir ilgisinin olmadığını ifade etmektedir.

⁵¹¹Tunçkanat, **a. g. e.** s. 199.

⁵¹²Türkkaya Ataöv, Kıbrıs'ta Türklerin yaşadığı katliama Türkiye'nin bile sahip çıkamadığı vurgusunu yapmaktadır. 1964 yılı öncesinde, Kıbrıs'ta yaşanan katliamlara Türkiye'nin müdahale edeceği ortaya çıkınca, ABD Başkanı Johnson tarafından gönderilen bir mektup ile uyarıldığı ve müdahalenin rafa kaldırıldığına işaret etmektedir.

⁵¹³Ataöv, **a. g. e.** s. 225-230.

⁵¹⁴Savaş Açıkkaya, **Solun Türk Devrimiyle İmtihanı**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011, s. 290.

⁵¹⁵Fikret Başkaya, **Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu**, 4. Baskı, Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul, 2009, s. 137.

⁵¹⁶Başkaya, **a. g. e.** s. 149.

Türkiye'nin Batı'ya tam eklenme çabasını ve NATO'ya üyelik sürecinin en önemli değerlendirmelerinden birini Doğan Avcıoğlu yapmaktadır. Avcıoğlu, ABD'nin komünizmle mücadele ederken aynı zamanda milliyetçi, devrimci ve devletçi güçlerle de mücadele yaptığını anlatır. O'na göre, ABD bu mücadeleyi kendi sermaye sınıfları ile işbirliğine istekli sınıflarla yapmaktadır. İster komünist ister milliyetçi olsun, diğer sınıfları karşısına alarak toptan yok etmeyi hedeflemiştir. Türk yöneticiler ise Truman Doktrini'ni yeterli bulmamışlar, başka ittifak aramaya başlamışlardır. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının ABD'nin Türkiye'de üslere ihtiyaç duyması ile doğru orantılı olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁷ Avcıoğlu'na göre, ABD'nin üs ihtiyacı olmasa Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin olmayacağıdır.

Suat Parlar, NATO'yu, dünyaya hâkim olmada bir egemenlik aracı, muhalif güçleri bastırma düzeni, ortak kapitalist yayılmayı gerçekleştirme unsuru, Avrupa'da burjuvanın iktidarını pekiştirme unsuru olarak görmektedir. Parlar ayrıca, NATO'yu Türkiye'nin de içinde bulunduğu tüm etki alanı kapsamında değerlendirerek, ABD'nin siyasal önderliğinde biçimlendirilen kapitalist ve anti-komünist bir oluşum olarak değerlendirmektedir.⁵¹⁸

Ali Halil, NATO'yu, dünya emperyalizminin ABD buyruğunda yeniden düzenlenmesi olarak tanımlamaktadır. Halil, NATO'ya Türkiye'nin üye oluşunu "gerekmediği zamanda yaptığı en büyük şanssızlık" olarak tanımlamaktadır. Türk dış politikasının NATO'ya üye oluşla birlikte tamamen uydulaştığını söylemektedir. Bağdat Paktı'nı da bir İngiliz oyunu kapsamında değerlendirerek, Türkiye eliyle Ortadoğu'nun böldürüldüğünü vurgulamaktadır. Halil, NATO'ya girişimizin askeri ve savunma gücünün üst seviyelere çıkarılması amaçlı olduğunu vurguladığını ama bunun yeterli işlev sağlamadığını, sanılanın aksine daha az fayda sağladığını belirtir. Halil ayrıca, Türkiye'nin Batı'ya, Batılıların belirlediği tarzda yönelişini ve NATO'ya katılımını son derece zararlı bulmuş, Atatürkçü dış politikadan tamamen sapma olarak ifade etmiştir. ABD'nin bu yolla Türk Ordusu'na el attığını da ayrıca ifade etmiştir.⁵¹⁹

⁵¹⁷Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın**, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 550-551.

⁵¹⁸Suat Parlar, **Emperyalist Müdahale Doktrinleri ve NATO**, Livane Yayınları, İstanbul, 2004, s. 01-304.

⁵¹⁹Halil, **a. g. e.** s. 141-170.

Suphi Karaman, Türkiye'nin bölgesinde yaşayacağı bir savaşta asla yanında NATO'yu bulamayacağını ifade etmektedir. 1947'de ABD ile yapılan askeri anlaşmada, alınan askeri malzemelerin ABD'nin izni olmadan ve amacının dışında kullanılmayacağı ifadesi vardır. Bunun bile tek başına yetecek ölçüde bir olumsuzluk olduğunu söyler. Bu durumun Kıbrıs konusunda ortaya çıktığını ABD'nin verdiği silahları kullandırtmayarak bir de silah ambargosu uyguladığını belirtmiştir.⁵²⁰ Karaman da Türk Ordusu'nun savunma gücünün ABD'ye eklenmesine karşı çıkmaktadır. Bu durumun uzun vadede felaket getireceğini ifade etmektedir.

Suphi Karaman, NATO'nun kurulması ve Türkiye'nin üye olmasına daha ilginç bir noktadan bakmıştır:

“Her politik davranışın insancıl bir amacı var ve olmaya da mecburdur. O da barışı yeryüzünde korumaktır. NATO'da barışı korumak için kuruldu. Gerçeği söylemek gerekirse 1945'te ve 1945'ten sonra saldırgan biri vardı doğuda. Bunu frenlemek için, barışı korumak için NATO'ya doğru gitti Batı Devletleri. Ama giderken farkında olmadan bir büyük devletin yani Amerika'nın hegemonyasının altına itildiler. Sonradan doğuda saldıran hava ortadan kalktığı halde örgütünde kalkması gerekirdi. Ama örgüt öyle hale geldi ki, milli menfaatlerini düşünen Amerika bu menfaatlerinin planını bugün için değil, belli bir program içerisinde 20 yıl ilerisi için hazırlıyor, Türkiye'nin değil. NATO'nun ilk kuruluşunun içindeki Amerikan oyunları hariç gerçekte bir insancıl amaç için kurulduğu aşikâr. Ama artık bugün NATO barışı korumanın aracı değil. Bugün bizim gibi ülkeler için barışı korumanın tamamen bu örgütün dışında olmalıdır. Benim kanaatim böyle. Bizde; Başbakan, NATO'nun dağılması için dünya komünizm tehlikesinden kurtulmamıştır diyor. Komünizmden bana ne. O bir ekonomik doktrin, sen onun saldırganlığına bak. Yani Batı öyle diyor. Almanlar bugün NATO'yu destekliyor. Başka menfaatleri var. Hiç asker sahibi olamayacakken asker sahibi oldular. Onun ekonomik gücü çok yüksek. Bizim için faydası yok.”⁵²¹

İdris Küçükömer, NATO ile ilgili süreci şöyle değerlendirmektedir:

“Mesele şu, kapitalist dünyanın temsilcisi kendi dengesi için ne ister. Karşısında toparlanacak ülkeler istemez. Ne ister, küçük ekonomiler olsun,

⁵²⁰Suphi Karaman, **Türkiye'nin Milli Savunma Stratejisi ve Dış Politika Sorunları**, Ulusal Basımevi, 1968, Ankara, s. 110-114.

⁵²¹Suphi Karaman, **a. g. e.** s. 119.

bölünmüş olsun ekonomi rasyonel işleyerek gitmesin ister. O zaman daha iyi oynar. Nitekim az gelişmiş ülkelerde sürekli bölücü hareketler görürüz. Kim bunları körükliyor? Ordu standardı üzerinde konuşmayalım olmaz. Üniversite standardı nasıl ise ordu standardı da öyle olmalı. Bunun çaresi milli geliri artırmaktır. Bu, üretim güçlerine bağlıdır. Bunları yapma milli gelirin tasarruf bölümüne bağlı, bunların yanında eğitim, araştırma gibi bölümlere ayrılacak bölümler var. Eğer ordu büyük bir istihkak hortumu haline gelirse elimizde fon kalır mı? Kalmaz. Ne yapmak lazım. Yabancı sermaye şartları ile gelir. Sistem empoze eder. Masrafçı bir ordu muhtaç olmamıza sebep olur.”⁵²²

Küçükömer, NATO’ya üyelik bağlamında daha farklı bir konuya değinerek ordu üzerinde durmuştur. Ordu’nun sürekli güvenlik kaygıları ile hareketin silahlanmaya dönüştüğünü, ABD’den alınan bu silahların bağımlılık oluşturduğunu, bu bağımlılığın ise ekonomik zorluklara sebep olduğunu vurgular. Ayrıca, ekonomisinin zora girmesi ile kontrol edilebilir bir duruma gelmeyi işaret etmektedir.

İlhan Selçuk ise Türkiye’nin NATO ile olan serüvenini askeri açıdan değerlendirmiştir. Selçuk, NATO dışında Türk Askeri’nin neredeyse eğitim yapmadığı, teçhizat durumunun çok zayıf olduğunu izah etmektedir. Bu ölçüde bağımlılığın son derece zararlı olduğunu, bunun Johnson Mektubu olayında görüldüğünü belirtmiştir. NATO’dan Türkiye’nin kardan çok zarar ettiğini ifade ederek, Türk Milleti’nin yabancı yardım olmadan da ordusunu besleyecek, donatacak güçte olduğunu ifade etmektedir.⁵²³

Türkiye’nin NATO’ya üyeliğine genel olarak yukarıda ifade edilen tarzda bir bakış açısı söz konusudur. Bunun yanında daha farklı yaklaşımlarda bulunmaktadır. Bu ve benzer yaklaşımlarda yukarıda ifade edilen tarzın çok ötesinde değerlendirmeler de yapılmaktadır. NATO üyeliği ile Türkiye’ye verilen değer düşüğü, kendine yetemeyecek tarzda bir devlet olduğu için bir uydu pozisyonuna sokulduğu şeklinde değerlendirmeler de mevcuttur. Hatta Amerika tarafından

⁵²²İdris Küçükömer, **Türkiye’nin Milli Savunma Stratejisi ve Dış Politika Sorunları**, Ulusal Basımevi, Ankara, 1968, s. 130.

⁵²³İlhan Selçuk, **Türkiye’nin Milli Savunma Stratejisi ve Dış Politika Sorunları**, Ulusal Basımevi, Ankara, 1968, 140-142.

Türkiye'nin ayrı bir devlet olduğu gerçeğinin unutulduğu, onların bir adası gibi görüldüğü söylenmektedir.⁵²⁴

2.4.3. Türkiye'nin NATO'ya Giriş Sürecinin Tamamlanması

1951 yılının yaz aylarında İngiltere'nin Türkiye'nin NATO'ya katılımı konusundaki çekincelerini tamamen ortadan kaldırması üzerine, NATO Bakanlar Konseyi, Kanada'nın başkenti Ottawa'da 16-20 Eylül 1951 tarihinde yapmış olduğu toplantı sonunda Türkiye ve Yunanistan'ın katılımı konusunu görüşmüştür. Toplantı sonunda iki ülke NATO'ya oybirliği ile davet edilmiştir. Bu davet yapılmakla birlikte Türkiye ve Yunanistan'ın katılımı konusu hemen gerçekleşmemiştir. Sürenin uzamasının başlıca nedeni, bu iki devletin askeri bakımdan nerede yer alacağı konusu olmuştur. Türkiye'nin mevcut "Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanlığı" bünyesinde mi yoksa oluşturulması düşünülen "Ortadoğu Komutanlığı" bünyesinde mi yer alacağı süreci uzun bir süre uzatmıştır. Bu konuda İngiltere ve Amerika arasında bir türlü görüş birliği oluşturulamamıştır. Hatta bu konuda yaşanan ayırım süreci daha da uzatmıştır.

Ottawa Zirvesi'nden bir süre sonra Köprülü, ABD'li meslektaşı Acheson ile görüşmüş, Türkiye'nin ne için NATO'da yer alması gerektiğini tüm açıklığı ile vurgulamıştır. ABD'nin resmi belgelerine yansıyan 12 Kasım 1951 tarihli ifadesinde Köprülü; "*ABD ile Türkiye'nin ilişkilerinin seyrinin sadece askeri nitelikli olmadığı, karşılıklı savunma işbirliğini içerdiği, Ortadoğu konusunda ABD'nin teklifleri yönünde pozisyon alabileceklerini, bu konudaki çalışmalarında en doğru adresin Türkiye olduğunu*" vurgulamıştır. Acheson ise, bu konuda Türkiye ile yakın işbirliği içerisinde olacaklarını, Türkiye'nin deneyimlerinden faydalanacaklarını belirtmiştir.⁵²⁵ Kısacası Köprülü, Acheson'a Amerika'nın Ortadoğu ile olan ilişkilerini düzeltme, bu konuda gerekeni yapma sözü vermektedir. Daha sonra yaşanan gelişmelere bakıldığında bu durumun bu yönde gerçekleştiği görülecektir. Türkiye'deki Amerikan Büyükelçisi George McGhee'de, 18 Kasım 1952'deki

⁵²⁴ Hayri Argav, **Batı'nın Yeni Doğu Seferi NATO Doğu Türkiye Kürtler**, Peri Yayınları, İstanbul, 2000, s. 187.

⁵²⁵ **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 12 Kasım 1951, NND 917365, Record Group 59, Box 3, Subject Files Relating to Turkey 1957-1958, FRUS.

görüşmesinde Köprülü'ye benzer içerikte bir soru sorarak tekrar nabız yoklamış, bir değişim yaşanıp yaşanmadığını kontrol etmiştir. Köprülü ise doğrudan Yunanistan, İran ve Arap devletleri ile iyi ilişkiler kurmayı dile getirmiştir. Bu durum Büyükelçinin çok hoşuna gitmiş, yaşadığı bu durumu bir rapor haline getirerek ülkesini bilgilendirmiştir.⁵²⁶

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılımı konusu ancak 1952 yılının hemen başında çözülebilmiştir.⁵²⁷ Türkiye'nin NATO'ya katılımı 18 Şubat 1952 tarihinde olmuş, NATO Konseyi'nin, 20–25 Şubat 1952'de Portekiz'in başkenti Lizbon'da yapmış olduğu toplantıda bu durumun ilk başlangıcı yapılmıştır.

TBMM'de 18 Şubat 1952'de onaylanan Türkiye'nin NATO'ya katılma kararını içeren kanun metni aynen şöyle yer almaktadır:

“Kuzey Atlantik Antlaşmasına Türkiye Cumhuriyetinin katılmasına dair Kanun

(Resmî Gazete ile ilan: 19 Şubat 1952 – Sayı: 8038)

No: 5886

Kabul tarihi: 18. 02. 1952

BİRİNCİ MADDE — Washington'da 4 Nisan 1949 tarihinde imza edilen Kuzey Atlantik Antlaşması ile buna ek 17 Ekim 1951 tarihli Londra Protokolü kabul edilmiştir.

İKİNCİ MADDE — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

18 Şubat 1952

Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında 4 Nisan 1949 da Washington'da imzalanan

KUZAY ATLANTİK ANTLAŞMASI

İşbu Antlaşmaya taraf olan devletler, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın gaye ve prensiplerine inançlarına ve bütün milletler ve hükümetlerle barış halinde yaşamak arzularını teyit eyleyerek, milletlerinin, demokrasi prensipleriyle fert

⁵²⁶National Archives and Records Administration, Washington DC, 18 Kasım 1952, Department of State Assistant Secretary “Subject: Foreign Minister's Statement On Turkish Relations With Other Middle East States” NND 842933 Record Group: 59 Box: 4063 Decimal File: 1950-1954.

⁵²⁷Mehmet Gönlübol vd. “İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası 1945-1965 Yılları” **Olaylarla Türk Dış Politikası** (Editör: Mehmet Gönlübol), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 246-248.

hürriyetleri ve hukukun hükümrânlığı üzerine müesses bulunan hürriyetlerini, müşterek miraslarını ve medeniyetlerini korumaya karar vererek, Kuzey Atlantik Bölgesi'nde refah ve istikrarın gelişmesine yardım etmek arzusunu besleyerek, müşterek müdafaaları, barış ve güvenliğin korunması için gayretlerini birleştirmeye azmederek, İşbu Kuzey Atlantik Antlaşması üzerinde mutabık kalmışlardır.

Madde — 1.

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda kararlaştırılmış olduğu üzere, taraflar, dâhil olabilecekleri bilimum milletlerarası ihtilâfları, milletlerarası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye koymayacak surette barıştı yollarla halletmeyi ve milletlerarası münasebetlerinde, Birleşmiş Milletlerin gayeleriyle her hangi bir suretle telif edilemeyecek tehdit veya kuvvet istimalinden çekinmeyi taahhüt ederler.

Madde — 2.

Taraflar, kendi hür müesseselerini takviye, bu müesseselerin istinat ettiği prensiplerin daha iyi anlaşılmasını temin ve istikrar ve refahı sağlamaya has şartları geliştirmek suretiyle milletlerarası muslihane ve dostane münasebetlerin inkişafına yardım eyleyeceklerdir. Taraflar, beynelmilel iktisadî siyasetlerindeki bütün aykırılıkları izaleye çalışacaklar ve içlerinden Her biri veya hepsi arasında iktisadî iş birliğini teşvik eyleyeceklerdir.

Madde — 3.

İşbu Antlaşmanın gayelerinin daha müessir bir şekilde tahakkukunu temin için Taraflar, kendi hususi vasıtalarını geliştirmek ve birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunmak suretiyle, münferiden ve müctemian, devamlı ve fiilî olarak hareket edip bir silâhlı tecavüze karşı münferit ve müşterek mukavemet kudretlerini idame ve tezyit eyleyeceklerdir.

Madde — 4.

İçlerinden her hangi birinin mülkî tamamîyetinin, siyasi istiklâlinin veya güvenliğinin, taraflardan birinin fikrinde, tehdit altında bulunması halinde, taraflar birbirleriyle istişare eyleyeceklerdir.

Madde — 5.

Taraflar, içlerinden birine veya bir kaçına karşı Avrupa'da veya Kuzey Amerika'da vaki olacak silahlı bir tecavüzün bütün taraflara tevcih edilmiş bir tecavüz addedilmesi ve bin netice taraflardan her birinin, böyle bir tecavüzün vukuu halinde, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesiyle tanınan münferit veya

müşterek meşru müdafaa hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik Bölgesi'nde güvenliği yeniden tesis ve temin için, silâhlı kuvvet istimali de dâhil olmak üzere, lüzumlu göreceği harekete, münferiden ve diğer taraflarla mutabakat halinde, hemen tevessül etmek suretiyle tecavüze uğrayan taraf veya taraflara yardım eylemesi hususunda mutabık kalmışlardır.

Bu mahiyette olan her silahlı tecavüz ve bunun neticesinde alman her tedbir derhal Güvenlik Konseyi'nin ıttılama arz olunacaktır. Bu tedbirler, Güvenlik Konseyi'nin milletlerarası barış ve güvenliği yeniden tesis ve idame için lâzım tedbirleri alması ile nihayet bulacaktır.

Madde — 6.

Taraflardan birinin Avrupa veya Kuzey Amerika'daki ülkesine, Fransa'nın Cezayir vilayetlerine, taraflardan herhangi birinin Avrupa'daki işgal kuvvetlerine, Kuzey Atlantik Bölgesi'nde Seretan Medarının kuzeyinde olup taraflardan birinin hakkı kazasına tâbi bulunan adalara veya aynı bölgede taraflardan birinin gemi veya birine veya bir kaçma karşı yapılmış bir silahlı tecavüz addedilip 5. maddenin tatbikini icap ettirecektir.

Madde — :7.

İşbu Antlaşma, Birleşmiş Milletler'e üye olan tarafların Birleşmiş Milletler Antlaşması'ndan mütevellit hak ve vecibelerini yahut milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasında Güvenlik Konseyi'nin aslî mesuliyetini haleldar etmez ve her hangi bir şekilde haleldar ediyor gibi tefsir olunamaz.

Madde — 8.

Taraflardan her biri, kendisiyle diğer her hangi bir taraf veya diğer her hangi bir devlet arasında halen meriyette bulunan milletlerarası taahhütlerden hiç birinin işbu antlaşma ahkâmına mugayir olmadığını beyan ve antlaşmaya aykırı her hangi bir milletlerarası taahhüde girişmemek vecibesini tekabbül eyler.

Madde —9.

İşbu madde ile taraflar, antlaşmanın tatbikatına müteallik meselelerde salâhiyettar olmak üzere, içinde akitlerden her birinin temsil olunacağı bir konsey ihdas ederler. Konsey her an ve süratle toplanabilecek şekilde teşkilâtlandırılacaktır. Konsey lüzumlu olabilecek tali teşekkülleri kuracak; bilhassa, 3 ve 5. maddelerin tatbiki için alınacak tedbirleri tavsiye eyleyecek olan bir müdafaa komitesini hemen tesis eyleyecektir.

Madde —10.

Taraflar, işbu antlaşmanın prensiplerinin gelişmesine ve Kuzey Atlantik Bölgesi'nin güvenliğine yardım edebilecek durumdaki diğer her Avrupa devletini antlaşmaya iltihaka, oy birliğiyle, davet edebilirler. Bu suretle davet olunan her devlet kendi iltihak vesikasını Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne tevdi etmekle antlaşmaya taraf olabilir. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti: her iltihak vesikasının tevdiinden taraflardan her birini haberdar eyleyecektir.

Madde —11

Bu antlaşma Taraflarca kendi anayasaları kaidelerine tevfiikan tasdik ve hükümleri ona göre tatbik olunacaktır. Tasdiknameler, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne mümkün olduğu kadar çabuk tevdi edilecek, mezkûr hükümet her tasdiknamenin tevdiinden diğer bilcümle mumzi devletleri haberdar eyleyecektir.

Antlaşma, Belçika, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere dâhil olmak üzere, mumzi devletlerin çoğunluğunun tasdiknameleri tevdi olunur olunmaz, tasdik eden devletlerarasında meriyete girecek ve diğer mumzi devletler için tasdiknamelerin tevdi günü vacibüttatbik olacaktır.

Madde —12.

Antlaşma 10 sene meriyette kaldıktan sonra veya muahhar bir tarihte, taraflar, içlerinden birinin talebi üzerine, milletlerarası barış ve güvenliğin idamesi için Birleşmiş Milletler Antlaşması'na tevfiikan akdedilmiş bulunan gerek mıntakavî, gerek cihanşümül mahiyetteki tertiplerin tekâmülü de dâhil olmak üzere, Kuzey Atlantik bölgesinde o tarihte barışa ve güvenliğe müessir amilleri nazarı itibara alarak, antlaşmanın tadili hususunda yek diğeriyle istişarede bulunacaklardır.

Madde —13.

Antlaşma 20 sene meriyette kaldıktan sonra, taraflardan her biri, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne feshi ihbar ettiği tarihten bir sene sonra, kendisine taallûku itibariyle antlaşmaya nihayet verebilecektir. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, her fetihnamenin tevdiini diğer akitlere bildirecektir.

Madde —14.

Fransızca ve İngilizce metinleri aynı derecede muteber olan bu antlaşma, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Hazine-i Evrakı'na tevdi edilecektir. Tasdikli

suretleri bu hükümet tarafından diğer mumzi devletler hükümetlerine verilecektir.

Yunanistan ve Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması'na iltihakına mütedair PROTOKOL

4 Nisan 1949 da Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olan devletler Kuzey Atlantik Bölgesi güvenliğinin, Yunanistan Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti işbu antlaşmaya iltihakıyla artacağına kani bulunmakla, aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

Madde —1.

İşbu protokolün yürürlüğe girmesiyle, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, bilumum taraflar namına, Yunanistan Krallığı Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne, bu protokolün ikinci maddesiyle muaddel şeklini alacak olan Kuzey Atlantik Antlaşması'na iltihak için bir davetiye gönderecektir. Bunu müteakip, Yunanistan Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti'nden her biri, iltihak vesikasını Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne tevdi eylemesi tarihinde, antlaşmanın 10. maddesine tevfikân, işbu antlaşmaya taraf olacaktır.

Madde —2.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olması halinde, antlaşmanın 6. maddesi, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin iltihak vesikasını Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne tevdi eylemesi tarihinden itibaren, aşağıdaki şekilde tadil edilmiş olacaktır:

i) Taraflardan birinin Avrupa veya Kuzey Amerika'daki ülkesine yahut Fransa'nın Cezayir vilâyetlerine, Türkiye ülkesine yahut Kuzey Atlantik Bölgesi'nde Seretan Medarının kuzeyinde olup taraflardan her hangi birinin hakkı kazasına tâbi bulunan adalara,

ii) Taraflardan her hangi birinin işbu ülkelerde veya bu ülkeler üzerinde yahut Avrupa'nın, antlaşma yürürlüğe girdiği tarihte, taraflardan her hangi birinin işgal kuvvetlerinin konaklamış olduğu diğer her hangi bir bölgesinde veya Akdeniz'de yahut Seretan Medarının kuzeyinde kalan Kuzey Atlantik Bölgesi'ndeki kuvvetlerine, gemilerine veya uçaklarına yapılan bir silâhlı tecavüz, taraflardan birine veya birkaçına karşı yapılmış bir silahlı tecavüz addedilip 5. maddenin tatbikini icap ettirecektir.

Madde —3.

İşbu protokol Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olan devletlerden her birinin kabulünü Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne tebliğ etmesiyle yürürlüğe girecektir. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, bu tebliğlerden her birinin alındığı tarihi ve işbu protokolün yürürlüğe girdiği tarihi Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olan bilumum devletlere bildirecektir.

Madde —4.

Fransızca ve İngilizce metinleri aynı derecede muteber olan işbu protokol, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Hazine-i Evrakı'na tevdi olunacaktır. Mezkûr Hükümet, protokolün musaddak suretlerini Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olan diğer bilumum devletlere verecektir.

Yukarıdaki hükümleri tasdiken, adları aşağıda yazılı murahhaslar işbu protokolü imzalamışlardır.

17 Ekim 1951 de Londra'da tanzim edilmiştir.”⁵²⁸

Görüldüğü üzere NATO Antlaşması, TBMM'ye gelmiştir. TBMM'de anlaşmanın maddeleri tek tek okunmuştur. Anlaşma maddelerine ilave olarak Türkiye ve Yunanistan için ayrıca yapılan protokolde yer almıştır. Oy birliği ile kabul edilen bu kanun tasarısı daha sonra imza için Cumhurbaşkanı Bayar'a gönderilmiştir. Bayar teklifi hemen imzalamış ve yürürlüğe girmiştir. Türkiye açısından tarihi bir süreç böylece başlamıştır.

Türkiye'nin NATO'ya girmesinin, SSCB tehdidine karşı oluşturulmuş en somut bir adım olduğu söylenebilir. Türkiye kendisine önemli bir destek edinmiş durumdadır. ABD ise Türkiye'yi NATO'ya almakla önemli bir kazanım da elde etmiştir. O da SSCB ile sınır komşusu olan bir NATO üyesine sahip olmasıdır. Bunun yanında Avrupa'nın doğusunun güvenliğini sağlamada yeni ortak edinmesidir.⁵²⁹

Türkiye'nin NATO'ya girişi ile birlikte devam eden sürece bütüncül bir açıdan bakıldığında ortaya çıkan duruma şu şekilde izah getirilmektedir: “Türkiye NATO'dan yeterli ölçüde faydalanamamıştır. Avrupa Devletleri kadar NATO ile bütünleşmemiştir. Savunma alanında endişelerini neredeyse yok etmiş olmasına

⁵²⁸T.C. Resmi Gazete, 19.02.1952, Sayı: 8038. Metin orijinal haliyle, gazetede yer aldığı haliyle değiştirilmeden aktarılmıştır.

⁵²⁹İdris Bal, “Bölgesel Güvenlik ve Türkiye'nin Stratejik Önemi” **Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu, Tarihten Günümüze İç ve Dış Tehditler, Bildiriler**, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2002, s. 197.

rağmen ekonomik göstergelerini iyileştirme yönünde Avrupalı Devletler kadar olamamıştır. Bunda, iç politika sorunlarının olmasını, hesapsız ekonomik yapıyı ve yolsuzlukların yapılmasını sayabiliriz.⁵³⁰

Türkiye'nin NATO'ya üye olması ile birlikte fiili işbirliği ve anlaşmalar süreci de hızlı bir şekilde başlamıştır. Bu anlaşmalar hem NATO ile hem ABD ile imzalanmıştır. İşte bu hızlı anlaşmalar sürecinin başladığı tarih 1952'dir. Bunlardan ilki, 1952 yılında TBMM'ye sunulup imzalanması ancak 10 Mart 1954 tarihini bulan ABD-Türkiye işbirliği anlaşması olmuştur.⁵³¹

2.4.4. Türkiye'nin NATO'ya Girişinin Dış Dünyada Yansımaları

18 Şubat 1952'de TBMM aldığı tarihi bir kararla, NATO Antlaşmasını onaylanmıştır. 20–25 Şubat 1952'de Lizbon'daki NATO zirvesine ise Türkiye ve Yunanistan üye devlet olarak katılmışlardır. Türkiye'nin üyelik süreci boyunca (11 Mayıs 1950–18 Şubat 1952) hem CHP, hem de DP iktidarları görev yapmıştır. CHP'nin başlattığı politikayı DP'nin yeni bir heyecanla sürdürmesi ile Türkiye'nin üyelik süreci tamamlanmıştır.

11 Mayıs 1950'deki başvuruyu direkt reddeden ABD'nin zamanla bu direnişi kırılmış, Türkiye konusundaki çekingen tavrı daha fazla sürdürememiştir. 15 Mayıs 1951 tarihinde üye devletlere gönderdiği, Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliği konusundaki tavsiye mektubu ile önemli bir eşik aşılmıştır.

ABD'nin Türkiye'nin üyeliği konusunda kararını vermesi ile beraber yankıları hemen hissedilmeye başlanmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Acheson 16 Mayıs 1951'de gazetecilerin, ABD'nin teklifinin NATO üyesi devletlerde nasıl karşılandığı ile ilgili soruya verdiği cevapta henüz bir dönüşüm almadıkları şeklinde cevap vermiştir.⁵³²

⁵³⁰Ramazan Gözen, **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 168.

⁵³¹Ayhan Kamel, **1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 95.

⁵³²Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**, s. 230.

Türkiye'nin üyeliği konusundaki olumlu ABD tavrının, diğer üye ülkelerde karşılık bulmadığı, hatta ciddi eleştirilere neden olduğu belirtilmektedir.⁵³³ Ottawa Zirvesi yaklaşırken ABD'nin, üye ülkelerin dışişleri bakanları ile yapmış olduğu görüşmelerde sadece İngiltere tarafından değil diğer ülkelere de genişleme stratejisine karşı aşırı bir tepkiye şahit olduğu ifade edilmektedir.⁵³⁴ İngiltere'nin bu olumsuz tavrının her alana yayılması üzerine, İngiltere, bu tutumunu Türkiye'deki elçileri vasıtası ile Türk Dışişleri Bakanlığı'na aktarma ihtiyacı hissetmiş, kendine karşı oluşan kamuoyu tepkisini bir şekilde hafifletmek istemiştir.⁵³⁵ İngiltere'nin olumsuz tavrı Londra Büyükelçiliği kanalınca da doğrulanmıştır. Bununla beraber İngiltere ve İskandinav ülkelerinin muhalefetine bir gevşemenin görüldüğü ayrıca ifade edilmiştir.

İngilizlerin muhalif tutumlarına karşı Fransa'nın da benzer bir muhalif tavır takınmadığı bilinmektedir. Norveç'in ve Portekiz'in yaklaşımlarının ise olumsuz olduğu ifade edilmektedir. Norveç bahane olarak kendi halkının Pakt'ın genişlemesine karşı olduğunu ileri sürmüştür. İtalya'nın tutumunun en belirgin tutumlardan biri olduğu görülmektedir. İtalyan Hükümeti'nin Türkiye ve Yunanistan'a tam destek verdiği bilinmektedir.⁵³⁶

16–20 Eylül 1951'deki Ottawa Zirvesi'nden önce üye ülkelerin muhalefeti ABD tarafından bir yönüyle normal karşılanmıştır. ABD, bu ülkelerin bir değerlendirme aşaması geçirmesini, kendi kamuoylarında tartışmaların yaşanmasına gayet normal bakmaktadır. Aynı zamanda, bütün bu üye muhalif cephedeki şüpheleri dağıtan da gene kendisi olmuştur.

Lizbon'daki NATO toplantısına Türkiye üye devlet olarak katılmış, toplantı bitiminden hemen sonra yurda dönen Köprülü, büyük bir memnunluk içerisinde olduklarını belirtmiştir. Köprülü, Türkiye açısından tarihi önemde olan bu ilk NATO toplantısını ve üyeliğin dünyadaki yankısı konusunda şu konuşmayı yapmış, plağa kaydedilen konuşmasını Türkiye'ye yollamıştır:

⁵³³The Washington Post, 28 Temmuz 1951, s. 2-3.

⁵³⁴The Sun, 17 Eylül 1951.

⁵³⁵Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl*, s. 231.

⁵³⁶Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl*, s. 232-235.

“Sevgili vatandaşlarım, size Lizbon'dan, Atlantik kıyılarındaki bu güzel ve tarihî şehirden hitap ediyorum. Biliyorsunuz, iki gündün beri Atlantik Paktı'nın Dışişleri Bakanları Konseyi burada toplantı halindedir. Ben de bu toplantıda, memleketimizi temsil etmekle çok bahtiyarım. Açılış merasiminde bize ve dostumuz Yunanistan'a gayet heyecan verici bir şekilde, bütün samimiyetleriyle, hoş geldiniz dediler. Bizim gibi sulhsever, Birleşmiş Milletler idealinde, müşterek emniyet sistemi fikrine bütün samimiyetiyle bağlı yeni bir müttefiki aralarında görmekle, diğer Atlantik Paktı azasının cidden memnun oldukları, gayet iyi ve çok açık olarak hissediliyordu. Ben bu iyi kabul karşısında kendilerine, sizin adınıza teşekkür ettim ve bizim bu pakta girmemizle, paktın ne kadar çok kuvvet kazanacağını anlatmaya lüzum görmedim. Bunun sebebi, pek basittir. Çünkü yeni müttefiklerimiz bu hakikati pek güzel bildiklerini, bizi kendi aralarına, bu kadar samimî bir şekilde almakla ispat etmiş bulunuyorlar. Sevgili vatandaşlarım, temin edebilirim ki, bütün bu demokrat milletler, Türkleri çok iyi tanıyorlar, onlara itimat ediyorlar ve Türklerin nasıl bir sulh ve istikrar unsuru olduğunu birçok tecrübelerle anlamış bulunuyorlar. Sizlerin sağduyunuzun eseri olarak gösterdiğiniz arzu ve iradenize tamamıyla uygun olarak girdiğimiz bu Atlantik Paktı, Türkiye'yi en emin şekilde ve en kuvvetle teessüs etmiş olan bir müşterek müdafaa çerçevesi içine almış bulunuyor. Yeryüzünde şimdiye kadar bu kadar geniş ve kuvvetli pakta tesadüf edilememektedir. Bu paktın, şimdiye kadar bütün tarih içinde, en büyük farikasını teşkil eden, bunun, sadece bir müşterek müdafaa paktı olmasıdır. Tarihte şimdiye kadar görülen muhtelif paktlar, ekseriyetle, müdafaaдан ziyade bir hücum ve taarruz paktlarıydı. Bu müdafaa paktı, taarruza karşı bütün milletleri ve medeniyetleri, insanlığın manevî kıymetlerini muhafaza gayesiyle teşekkül etmiş olan bu pakt, ancak tecavüz emelleri besleyenlere bir endişe verebilir. İyi niyet besleyen insan cemiyetlerinin bu pakt haricinde kalsalar dahi, bundan endişe etmeleri için en ufak bir sebep dahi mevcut değildir. Hepinizi hürmetle selâmlarım.”⁵³⁷

Köprülü, bütün dünyada Türkiye'ye karşı ilginin son derece büyük olduğunu ifade etmiştir. Bunu kendisinin hemen hissettiğini, özellikle dünyadaki gazetelerin Türkiye'ye karşı ilgisinin son derece iyi olduğunu dile getirmiştir.

Türkiye'nin üye olmasının yankıları geniş bir alanda hissedilmiştir. ABD, İngiltere, Avrupa, SSCB bunların en başında gelenleri olmuştur.

⁵³⁷ **Ayn Tarihi**, 23 Şubat 1952.

SSCB açısından sürece bakılacak olursa; Türkiye–SSCB ilişkileri 1945–1947 arasında son derece gergin seyretmiştir. Bu dönemde Türkiye yoğun bir Sovyet notalarına maruz kalmıştır. 1947’den itibaren Türkiye, kendisini Sovyetlere karşı daha güvende hissetmeye başlamıştır. ABD’nin Türkiye’yi NATO’ya alacağını kesinleşmesi ile birlikte Sovyet ilgisinin boyutunda aslında bir değişiklik olmamıştır. 3 Kasım 1951 ‘de Sovyet Büyükelçisi Türk Dışişleri Bakan Vekili’ne bir nota vererek, Kuzey Atlantik’in güney doğusunda olan devletlere karşı hiçbir saldırı tehdidi olmadığı halde onların Pakta girmelerinin savunma amaçlı değil saldırı amaçlı olduğunu belirtmiştir. Büyükelçi, bu durumun dünyadaki barışı koruma çabasına hizmet etmediğini, Sovyetler için açık bir tehdit oluşturduğunu, Türkiye’nin ağır bir sorumluluk altında olduğunu vurgulamıştır.⁵³⁸ Türkiye, 1947’den sonra bile, Amerika’nın da yanında yer almasına rağmen Sovyet tehlikesinden emin olamamıştır. Bu bağlamda Boğazlara mayın bile yerleştirmeyi düşünmüştür. Türkiye, bu girişimi için Amerika ile görüş birliği arama çabasında olmuştur. Amerika, Türkiye’nin bu girişimi karşısında Sovyet tavrının nasıl olabileceğini Moskova’da bulunan Büyükelçileri vasıtası ile öğrenmeye çalışmıştır. Moskova Büyükelçisi ise böyle bir girişime karşı Sovyetlerin yüksek sesle tepki vereceğini, karşı atağa geçmelerine zemin hazırlayacağını, yeni bir sinir savaşı oluşmasının nedeni olacağını ifade etmiştir. Büyükelçi, bu girişime Amerika’nın kontrollü bir tavır göstermesi gerekeceğini, Türk toplumunda olan Sovyetlere karşı tavrı yumuşatabileceği endişesini taşımaktadır.⁵³⁹ Buradan anlaşılacağı üzere Amerika, Türkiye’nin bu tarz bir girişimde bulunmasına karşıdır. Fakat bunu yaparken de Türk halkından bir tepki görmemeyi, Sovyetlere karşı yönelen tepkinin olumluya döndürülmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Türkiye ise Sovyet tehlikesinden kendisini ancak 1952’de NATO üyeliğinin sağlanması ile güvende hissetmiştir.

Türkiye’nin kendi açısından güvende hissetmesine rağmen, NATO üyeliği ile birlikte Sovyetlerin tepkisel yaklaşımı aynen devam etmiştir. Sovyetlerin olumsuz yaklaşımı, basın alanına da sıçramış Türkiye hakkında hakarete varan yorumlar yapılmış ve karikatürler çizilmiştir. Bu olumsuz yaklaşım sadece Türkiye’ye karşı olmamış, bütün NATO üyelerini kapsamıştır. Türk devlet adamları, Sovyetlere karşı

⁵³⁸Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl, Washington Büyükelçiliği**, II. Cilt, 2. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 342.

⁵³⁹**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 22 Aralık 1950, Department of State “Subject: Telegraph Branch, Top Secret” NND 842933 Record Group: 59 Box: 4067 Decimal File: 1950-1954

bir tutum içerisinde asla bulunmayacaklarını defalarca beyan etmelerine rağmen, Sovyet Lideri Stalin bu olumsuz yaklaşımları bizzat desteklemiştir. Tüm NATO üyelerini, Sovyet düşmanlığı etrafında birleşmekle suçlamıştır. Bu suçlamalardan en çok hissesini alan ise Türkiye olmuştur.⁵⁴⁰ Türkiye, NATO'ya giriş sürecince Sovyetlerin vermiş olduğu notaların ve kendisine karşı yapmış olduğu tehditlerin neticesi olarak NATO'ya yöneldiğini açıkça ifade etmiştir.⁵⁴¹ Sovyetler, Türkiye'nin NATO'ya alınmasına, yapılan anlaşmaya karşı çıkmış, şiddetli bir protesto eyleminde bulunmuştur.⁵⁴² Sovyet tepkisel yaklaşımları 5 Mart 1953 tarihinde Stalin'in ölümü üzerine sona ermiştir. Gerilimli devam eden sürecin sonunda Sovyetler, Türkiye gibi stratejik bir ülkenin kaybedildiğini geç anlamışlardır. Yeni Sovyet yönetimi bu konuda adımlar atmaya da başlamıştır. Bu konuda hazırlanan, Sovyetlerin Türkiye'den Stalin dönemindeki tüm taleplerinden vazgeçtiğini ifade eden notalar bile bu durumu değiştirememiştir. Türkiye artık dönülmez bir şekilde NATO'yu seçmiştir.⁵⁴³

⁵⁴⁰Yusuf Saray, **a. g. e.** s. 138-139.

⁵⁴¹Yusuf Sarımay, **a. g. e.** s. 99.

⁵⁴²**The Sun**, 6 Kasım 1951, s. 13-14.

⁵⁴³George McGhee, **a. g. e.** s. 254.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. NATO SONRASI TÜRKİYE’NİN SAVUNMA SİSTEMLERİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE SAVUNMA POLİTİKALARI (1952-1965)

3.1. SAVUNMA VE İÇ GÜVENLİK ALANINDA YAŞANAN DEĞİŞİM

3.1.1. Amerika Etkisiyle Türkiye’nin Savunma Politikasının Belirlenmesindeki Büyük İtici Güç: Komünizm Tehdidi ve Mücadelesi

İkinci Dünya Savaşı 1945 yılında sonuçlanmıştır. Türkiye’de, savaş döneminden itibaren şekillendirilme çalışmaları yapılan bu yenedünya düzeninde, Müttefik Kuvvetler tarafında yerini almıştır. Savaş döneminde bu durum daha az görünür olsa da, savaşın sonuçlanmasını takiben Türkiye’nin dünya dengelerindeki yeri bütün açıklığı ile ortaya çıkmıştır. Türkiye, savaş sonu “Batı”daki yerini kuvvetlendirmiştir.

Savaşın kazanan tarafında yer almasına rağmen Sovyetlerin temsil ettiği “Sosyalizm–Komünizm” akımları Batı (ABD, İngiltere) tarafından son derece tehlikeli bulunmuş, bu değerlerin Avrupa’da yer almaması için o zamana kadar görülmemiş ölçekte bir mücadele içerisine girilmiştir. Bu görülmemiş ölçekteki mücadelenin aslında savaş yıllarında başladığı ifade edilmektedir. Dünyada 1941 tarihinden itibaren bu anlamda önemli bir duyarlılığın oluştuğu görülmektedir. Bu duyarlılığın adreslerinden biri ise Türkiye olmuştur. Türkiye, ülkede komünizmin yayılmasından son derece kaygı duymuş, bunu icraatları ile yansıtmıştır. 25 Temmuz 1941 tarihinde yapılan bir Bakanlar Kurulu Toplantısı’nda Moskova’da Çek lisanı ile yazılan bir kitap bile konu edilmiş ve kitaba yasaklama getirilmiştir. Bu konuda alınan Bakanlar Kurulu Kararı’nı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü imzalamıştır.⁵⁴⁴

⁵⁴⁴BCA, 25 Temmuz 1941, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 95, Dosya Gömlek: 64, Sıra: 15, Dosya No: 86-395, Konu: “Moskova’da basılmış olan Komünist Bolşevik Partisi Umumi Tarihi adlı kitabın komünizm propagandası yapması sebebiyle yurda sokulmasının ve dağıtılmasının yasaklanması.”

Bunun da bize gösterdiği husus ise Türkiye'nin komünizme karşı çok hassas davrandığı, daha İkinci Dünya Savaşı devam ettiği dönemlerde bile safını Batı yanında seçtiği gerçeğidir. 1941 yılı ise ayrıca önemli bir tarihtir. Bu tarih, Türkiye'ye İngiliz silah yardımının yanı sıra, Amerikan silahlarının da gene İngiltere aracılığı ile ulaştırıldığı bir tarihtir.

1945'ten itibaren özellikle ABD ve Batı'da seslendirilen değerler “hür dünya” bağlamında dile getirilmiştir. Ekonomik yapı, özgürlükler, çoğulculuk, basın hürriyeti, sosyal yaşam gibi alanlarda kendini hissettirmeye başlayan bu değerler bir süre sonra Türkiye için de önemli olmaya başlayacaktır. Daha doğrusu önemli olması gerekmektedir. Fakat Türkiye'nin o güne kadar gelen anlayışı, özellikle de İkinci Dünya Savaşı dönemleri için buna kısmen uygun olmamıştır. BM'nin kuruluşunda bulunan, Türkiye'de yaşanmaya başlayan rahatlama ilk ciddi teşebbüs, çok partili düzene yeniden geçilmesinde yaşanmıştır. Bu doğrultuda 5 Eylül 1945 tarihinde işadamı Nuri Demirağ, “Milli Kalkınma Partisi”ni kurmuştur. 7 Ocak 1946 tarihinde ise CHP'den ayrılan, başta Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan ve Fuat Köprülü olmak üzere “Demokrat Parti” kurulmuştur. Bu partilerin kurulması sürecinden önce ve sonra olmak üzere birçok alanda yeni düzenlemeler yapılarak Batı değerleri istikametinde yol alma çabaları devam etmiştir. Çok partili hayata yeniden geçişte bilinmesi gereken bir durum daha vardır. O da adı pek az bilinen “İslami nitelikli” olarak adlandırılan partilerdir. 26 Haziran 1946 tarihinde “Aritma Koruma Partisi” bunlardan biridir. Bu parti “Allah'ın varlığını tanıyoruz” şeklinde bir ifadeyi parti programının birinci maddesine koymuştur.⁵⁴⁵ 18 Temmuz 1946 tarihinde ise “İslam Koruma Partisi” adıyla bir parti daha kurulmuştur. 8 Temmuz 1947'de “Türk Muhafazakâr Parti” kurulmuştur. Bu partilere ilave olarak 1945-1950 arasında “İslami nitelikli” olarak adlandırılacak birçok parti daha kurulmuştur.⁵⁴⁶

Çok partili hayata yeniden geçişin getirdiği rahatlama ortamının etkisinden “Türkçü Guruplar” da “Sosyalist Guruplar” da yararlanmışlardır. DP'nin kurulması ile başlayan serbestlik ortamı daha da gelişmeye başlamıştır. CHP, DP'nin daha fazla güç kazanmaması için yapmış olduğu serbestliklere devam etmiştir. Gazetelerin hükümet tarafından kapatılması kaldırılmış, bu yetki mahkemelere verilmiştir.

⁵⁴⁵Şaban Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, İsam Yayınları, Ankara, 1995, s. 19.

⁵⁴⁶Şaban Sitembölükbaşı, *a. g. e.* s. 20.

Dernek kurmanın önündeki engeller büyük ölçüde kaldırılmıştır.⁵⁴⁷ Bu bağlamda Türkçü ve sosyalist akımlar yeniden kurumsallaşma istikametinde yol almaya başlamışlardır.

Türkiye'nin ABD öncülüğünde Batı değerleri etrafında, yeni rotasını çizmesinin İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde olduğu ifade edilmektedir. Özellikle Başbakan Şükrü Saraçoğlu döneminde bunun belirgin olarak hissedildiği dile getirilmektedir. İnönü'nün, ülkeyi Amerikan hegemonyasına soktuğu, adeta ABD'ye eklemlediği getirilen eleştirilerden biridir.⁵⁴⁸ Bu doğrultuda, İnönü'nün ABD'nin bakış açısıyla olaylara bakmak durumunda kaldığı ifade edilmektedir. Daha da ötesi ifade edilerek, Sovyetlerin etkisine açık tüm unsurların silinmeye çalışıldığı, ülkede “Komünizm” ile mücadele adı altında “ABD'nin güvenlik öncelikleri” ne benzer özellikte çalışma yapıldığı ifade edilmektedir. Bu mücadeleyi yaparken de “Türkçülük” ve “İslami” anlayışa geçit verildiği aktarılır. Oysa İnönü'nün daha 19 Mayıs 1944'te Türk ırkçılığına karşı düşmanlığını ilan ettiği de ayrıca anlatılmaktadır.⁵⁴⁹

1946'dan itibaren Komünizmle mücadeleyi bizzat CHP Hükümetleri sürdürmüştür. Bu durum DP Hükümetleri ile de aynı şekilde devam etmiştir.⁵⁵⁰ Özellikle 1948 ve 1949 yıllarında komünizmle mücadele yüksek bir hız kazanmıştır. Komünizmle Mücadele Cemiyeti, İstanbul merkezli Türkiye çapında örgütlenme yolunu seçmiştir. Cemiyet, komünizmle mücadelesi bağlamında dönemin iktidarı olan CHP'den yardım talebinde bulunmuştur. İktidardan talep edilen yardımlar dile getirilirken, muhalefet partisi olan DP'den sürekli şikâyet edilmiş, DP'nin komünistleri cesaretlendirdiği de ayrıca ifade edilmiştir. CHP iktidarı ise bu yardım taleplerini karşılıksız bırakmamıştır. İktidara gönderilen mektuplarda dile getirilen önemli bir konu ise DP'nin komünistler karşısında taviz verdiği iddia edilen tutumdur.⁵⁵¹ DP'nin ise, iktidar olunca mektuplarda ifade edilen tutumla tam çelişen

⁵⁴⁷Günay Göksu Özdoğan, **Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 267.

⁵⁴⁸Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, s. 315.

⁵⁴⁹Ali Kemal Meram, **Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi**, Kültür Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969, s. 223.

⁵⁵⁰Ali Arslan, **Türkiye'de Üniversite ve Siyaset**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011, s. 228.

⁵⁵¹**BCA**, 25. 11. 1948, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 598, Dosya Gömlek: 70, Sıra: 5, Dosya Numarası: 3. Büro, s. 1-9. Konu: “Komünizmle Mücadele Derneği'ne Para Yardımında Bulunulması.”

bir yaklaşımda olduğu, komünistlerle mücadeleyi daha üst bir seviyeye çıkardığı ayrıca görülecektir.

Türkiye’de komünist akımlarla mücadele edilmesi fikri çokça taraftar bulmuştur. Komünizme karşı dernekleşmeler yapılmıştır. Bunlardan biri de “Komünizmle Mücadele Derneği Başkanlığı” yapmış olan İlhan Darendelioğlu’dur. Darendelioğlu, bu mücadelenin yapılması fikrini şöyle ifade etmektedir: *“Yurdumuzda komünizm faaliyetlerinin hemen her devrinde Sosyalizmin bir maske bir maske olarak kullanıldığını bundan önceki devirlerde görmüş, daha bariz örneklerini ise 1946’dan sonra göreceğiz. 1946-1950 yılları arasında, komünizan bir teşekküle veya kitle halinde tevkifata rastlanmamaktadır. Ama inkâr edilemez ki bu devrede komünizm cemiyetler, dernekler, gizli teşekküller arasından ziyade mısralar arasına girmiştir. Komünizm sanat maskesine bürünmüştür. Okumaya, edebiyata merak salmış gençlerin beyinlerinde büyük tahribat yaptığı, onlardaki milli hassasiyetin körelmesine zemin hazırladığı bir gerçektir.”*⁵⁵² Darendelioğlu, Nazım Hikmet’in yetiştirmesi birçok sapık kişi olduğunu, bunların kafalardaki iyiyi, güzeli, doğruyu, namusluluğu yıkmaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Nazım Hikmet ise Darendelioğlu’nun ifade ettiği Türkiye hakkında 20 Temmuz 1951 tarihinde, Moskova Radyosu’nun Türkçe yayınında saat 21.00 ile 22.30 arasında bir konuşma yaparak: *“Türkiye bugün bir Amerikan müstemlekesi olmuştur. Türkiye halkının iç düşmanları onu iliklerine kadar sömürmektedir. Ben Amerikan emperyalizminin düşmanıyım. Çünkü Türkiye halkını ve halkımı seviyorum. Benden korkunun ve nefretinizin sebebi budur. Ben bu nefretle övünüyorum”* demiştir.⁵⁵³

Türkiye’de komünizmle mücadele edilmesi gerektiğini savunanlardan biri de Falih Rıfkı Atay olmuştur. Atay, 1965 yılında yayınlanan bir yazısında bu mücadeleyi şöyle savunmuştur:

“İki gerçek var, Sovyetler Birliği, Stalin’in diktatörlüğü zamanında bizden, Boğazlarda üs ve üç doğu ilimizi istemişti. Aynı Stalin, İkinci Dünya Savaşı sonunda merkezi İstanbul olmak üzere Trakya ve Kocaeli bölgelerinde bir halk cumhuriyeti kurmak, Doğu ve Batı Almanya gibi Türkiye’yi ikiye bölmek istemiştir. Bu maksatla

⁵⁵²İlhan Darendelioğlu, **1910-1973 Türkiye’de Komünist Hareketleri**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 235.

⁵⁵³BCA, 20 Temmuz 1951, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 133, Dosya Gömlek: 864, Sıra: 1, Dosya No: S6, Konu: “Nazım Hikmet’in Türkiye’nin Amerikan müstemlekesi haline getirildiği hususunda Türk dış politikasını eleştiren konuşması”.

Romanya’da yığınak yapmıştır. İşte biz bu sırada Amerika’ya koştuk. Milli hürriyetler davasına liderlik ediyorsun, biz bundan sonra batı hürriyetleri cephesinde kalacağız dedik. Truman, Boğazlara karşı Sovyet yürüyüşüne engel oldu. Hiroşima bombası, Stalin’in cüretini kırdı. Milli birliğimizi güven altına aldık. Bütün Avrupa devletleri iyi ve yerinde kullanıp kalkındılar. Biz akılsıza kullanarak tam verim alamadık. Fakat Milli kalkınmamızı sağlayacak kadar Amerikan yardımı gördük. Ordumuzu ve Donanmamızı kuvvetlendiren O dur. İşte Türkiye’de Amerikan emperyalizmi denen şey. Bütün buna Amerikan emperyalizmi adını koyan da Kızıl Enternasyonal.’’⁵⁵⁴

Falih Rıfki Atay, gene 1965 yılında yayınladığı bir yazısında ise Türkiye’de komünizme yönelimi şu şekilde ifade etmektedir:

“1950 ile 1960 arasında enflasyonun başımıza bugünkü dertleri açacağını yazıp durmuştuk. Her mahallede bir milyoner yaratmakla övündüğümüz zaman, o mahallenin yüzde doksan dokuzunu da her türlü düzen bozuculuğa boyun eğici ekonomik ve sosyal şartlar içine sürüklediğimizi düşünmüyorduk. 1945’te New York’un karaborsasında 180 Kuruş eden Amerikan Dolarını ancak 13 Lira vererek alıyoruz. Fransa’dan bir örnek vereyim. İkinci Dünya Savaşı sonunda Fransa köylüleri aşırı sola saptı. Peynirini, sütünü, yumurtasını doyurucu fiyatlara satınca, köylü sağda eski yerine döndü.”⁵⁵⁵

Atay, birazda yönetsel hataların, Komünizme zemin hazırladığını ifade etmektedir.

Türkiye’de Komünizmle mücadelenin önemli bir tarafının “İslami kesim” olduğu ifade edilmektedir. Bu kesimlerin ifadelerinde, komünizmin dine uygun olmadığı, bütün dine ait değerleri reddettiği için zararlı olduğu sıkça vurgulanmıştır. İnsanın sadece hayvani yönlerinin olmadığı, maneviyata açık taraflarının da olduğunu, bunu ise komünizmin reddettiği vurgulanmıştır. Bunun yanında Sovyetlerin kendilerini işçi egemenliğinde bir devlet olarak vurgulamalarına rağmen, işçilerin karınlarını bile doyuramayacak kadar yoksul oldukları, açlıkla boğuştuğu örnekleri ile anlatılmıştır.⁵⁵⁶

⁵⁵⁴Falih Rıfki Atay, “Amerikan Emperyalizmi”, **Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını Dergisi**, Fasikül 1, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s. 7.

⁵⁵⁵Falih Rıfki Atay “Solcu Ekmeğinin Yağı” **Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını Dergisi**, Fasikül 2, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s. 25-26.

⁵⁵⁶Fehmi Cumalıoğlu, **Komünizm ve İslam**, İlim Yayma Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1963, s. 1-14.

Komünizmle mücadele dönemine benzer açıdan yaklaşımlar da mevcuttur. Türkiye’de siyasal ve ideolojik savaşın toplumun her alanında yer aldığı, çünkü “Soğuk Savaş”ın bir parçası olduğu dile getirilmektedir. Sovyet ideolojisine yakın olmak bile yasa çıkarılmasına, yasaklar kapsamına alınmasına, ceza alınmaya sebep olmaktadı. Dernekler bile komünizm propagandası yapıyor diye kapatılmıştır. Türkiye’de yaşanan bu süreçten edebiyat, sinema, felsefe de nasibini almıştır. Bu ortamda dincilik ve milliyetçilik komünizmle savaşta ana aktör olarak sahaya sürülmüştür. Batı dünyasında ise Hıristiyanlık öne sürülmüştür.⁵⁵⁷

Türkiye’de “Komünizmle Mücadele” adı altında birçok yozlaşmanın yaşandığı dile getirilmektedir. Gazeteci Çetin Altan, o yılları şöyle ifade etmektedir: *Kahrolsun Komünistler diye bağırdın mı, ister kaçakçılıktan, ister arsa spekülasyonundan, ister hazine soygunundan olsun, para kazanmak için her türlü yol açıktı. Bunlar arasında siyasal ün kazanmış, “Millet, Din, Türklük” edebiyatı ile sağda solda epey nutuk söylemiş olanlar bile vardı.*⁵⁵⁸

Türkiye’de komünizmle mücadelenin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki seyrine bakıldığında karşımıza farklı bir durum çıkmaktadır. Önemli bir iddia ise, Amerikan tarafında yönünü belirlemiş Türkiye’nin bu mücadeleyi, gene onların isteği ile yaptığı ifadesidir. Bu bağlamda dile getirilen husus ise şöyledir:

*“NATO’nun sadece genel antlaşma metnindeki maddelerden oluşmadığı, 1949 yılındaki anlaşma metninde yer almayan gizli bir maddenin daha olduğu yıllar sonra ortaya çıkacaktır. Bu anlaşma metninde üye devletlere ya da üye olmak isteyen devletlere önemli bir görevlerinin daha olduğu vurgulanmaktadır. Bu görev ise ülkelerindeki komünizmle mücadele çalışmalarıdır. Bu çalışmalar NATO üyeliğinin olmazsa olmaz şartlarından bir tanesi olduğu daha sonra ortaya çıkacaktır. Üye her ülke “Komünizm Tehlikesi” şeklinde vücut bulmuş olan SSCB’ye karşı mutlak surette etkili bir mücadele yapmak zorundadır. Bu mücadelesini NATO toplantılarında ayrıntılı olarak anlatmalı, daha sonraki çalışmalarda üye ülkelerle koordineli hareket etmelidir.”*⁵⁵⁹

⁵⁵⁷Emre Kongar, **ABD’nin Siyasal İslam’la Dansı**, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 19-21.

⁵⁵⁸Çetin Altan, **Kahrolsun Komünizm Diye Diye**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 22-23.

⁵⁵⁹NATO’nun bu gizli yapısını yıllar sonra itiraf eden 25 Haziran 1984 ile 1 Temmuz 1988 tarihleri arasında NATO’da Genel Sekreterlik yapmış olan, ayrıca on yıl İngiltere Dışişleri Bakanlığı da (1972-182) yapmış olan Politikacı Lord Carrington’dur. Carrington bu itirafını haftalık bir dergiye vermiş

ABD açısından, özellikle Avrupa ve Ortadoğu’da komünizmle mücadele çalışmaları çok önemli olmuştur. Daha 1948 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı önemli bir rapor hazırlayarak Ortadoğu’daki devletlerde komünist sayısını belirlemeye çalışmıştır. Bu Raporda, Mısır, Suudi Arabistan, İran, Suriye, Filistin, Lübnan ve Türkiye’nin nüfusları ve komünist sayıları listelenmiştir. Bu listede Türkiye’nin nüfusunun 19 milyon olduğu, komünist sayısının henüz belli olmadığı da yer almaktadır.⁵⁶⁰ 1948 yılından itibaren artarak devam ettiği düşünülen bu tespit kuşkusuz çok önemlidir. ABD’nin, Türkiye’nin de içerisinde sayıldığı Ortadoğu coğrafyasında komünizmin yayılmasına karşı hassasiyetinin giderek daha da artma eğiliminde olduğu bilinmektedir. ABD’nin 6 önemli senatörü (Douglas, Beal, Humphrey, Ives, Lehman, Murray), ABD Kongresi’ne ve Dışişleri Bakanı John Foster Dulles’e sundukları ortak raporda, bölgedeki komünizm yayılmacılığının acilen durdurulması konusunda gerekli adımların atılmasını istemektedirler. Senatörler, bölgedeki Sovyet yayılmacılığının önüne geçilmesini, bu konuda gerekli olan ekonomik yardımların yapılmasını, bölgedeki cahilliğin ve yoksulluğun önlenmesini, bu sayede özgürlüğe düşmanlığın yok edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.⁵⁶¹ 1948 yılının komünizmle mücadelede önemli bir yıl olduğu ayrıca dikkate değer önemdedir. Amerika’nın bu çalışmaları yaptığı esnada Türkiye de kendi içerisinde komünistlere karşı amansız bir mücadelenin içerisine girmiştir. Dönemin iktidarı CHP, bu mücadelede etkin rol oynamıştır. Dönemin CHP Genel Sekreteri ve Konya Milletvekili olan T. Fikret Sılay bu bağlamda komünist neşriyattan şikâyetçi olduğu talebini Başbakan Hasan Saka’ya iletmiştir. Saka ise, Adalet Bakanı’na bir yazı yazarak Cumhuriyet Savcılarının harekete geçmesini istemiştir. Adalet Bakanı ise yapılan çalışmalarla ilgili bilgiyi Saka’ya iletmiştir.⁵⁶²

ABD açısından “Komünizmle Mücadele” “Soğuk Savaş”ın en büyük başarılarından biri olmuştur. ABD’nin Türkiye’de bunu gerçekleştirmesi, kendi çıkarları açısından son derece önemli olmuştur. SSCB’yi Yunanistan ve Türkiye

olduğu mülakatında dile getirmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. **Newsweek**, 21 Nisan 1986 Tarihli Sayısı.

⁵⁶⁰**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 29 Eylül 1954, NND 842902, Record Group: 59, Box: 4038, Amembassy Mexico, Foreign Service Despatch, FRUS.

⁵⁶¹**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 5 Şubat 1954, NND 832935, Record Group: 59, Box: 2848, Congress of the United States House of Representatives.

⁵⁶²**BCA**, 8 Haziran 1948, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 42, Dosya Gömlek: 252, Sıra: 1, Dosya No: C1, Konu: “Komünizm propagandası yapılan solcu neşriyat hakkında, gereken tedbirleri tespit etmek üzere CHP komisyonunun görevlendirilmesi”.

vasıtası ile çevrelediği bilinmektedir. Özellikle Türkiye'yi bu bağlamda iyi kullandığı, bu çevrelemeyi çok iyi başardığı dile getirilmektedir. Türkiye'de bunu yaparken DP'den faydalandığı da anlatılanlar arasındadır. DP'nin zaten komünistlerle mücadeleye yatkın olduğu, dinci eğilimlere yakın olduğu, milliyetçiliği ABD istikametinde bir mücadele aracı olarak kullanmaya hazır olduğu söylenmektedir.⁵⁶³

ABD'nin, Türkiye'nin SSCB ile gerginleşen ilişkilerini kullandığı da diğer iddialar arasındadır. ABD'nin bu yolla Türkiye'yi kontrol altında tuttuğu, CHP'ye devrimci niteliğini kaybettirdiği, DP ile de Türkiye'de gelişen sosyalist akımları engellediği ifade edilmektedir. CHP döneminde, 4 Aralık 1945'te o günlerin ilerici gazetesi "Tan" tahrip edilmiştir. 1946-1947 yıllarında solcu akımlara karşı, Türk Ceza Kanununda 141 ve 142. maddeler getirilmiştir. 1946 yılında kurulmalarına izin verilen iki sosyalist parti, altı ay sonra kapatılmıştır. 1950 yılında Sabahattin Ali'nin Bulgaristan sınırı yakınlarında öldürülmesinin sola yönelik saldırıların en görünür örneği olduğu dile getirilmektedir.⁵⁶⁴ CHP döneminde ayrıca sosyalist eylemciler cezaevlerine konmuştur. Ankara Üniversitesi'nden, sosyalist propaganda yaptıkları iddiası ile bir kısım öğretim üyelerinin görevlerine son verilmiştir. İstanbul Üniversitesi'nde de benzer durumlar yaşanmıştır. Sol basın üzerinde ağır bir sansür uygulanmış, bazıları ise kapatılmıştır.⁵⁶⁵ Türkiye komünizmle mücadelede ABD'nin en yakın müttefiki olmuştur. Türkiye'nin, bunun sonucu olarak devrimci ve halkçı özelliğini yitirdiği söylenmektedir. Bunun da Türk siyasetinde teslimiyetçi bir anlayışı getirdiği iddialar arasındadır. 1945 ile 1947 arasında Türkiye'nin SSCB'ye karşı tek başına direndiği, yanında kimseyi bulamadığı söylenmektedir. 1947'den sonra ise oluşturulan hava neticesinde Türkiye'nin ABD'ye eklemlendiği, tarafsızlığını yitirdiği, bağımsız politika üretmekten yoksun olduğu anlatılmaktadır. Emperyalist ve sömürü düzenine açık hale geldiği de söylenmektedir.⁵⁶⁶

Amerika hakkındaki bu iddiaların önemli bir dayanağının mevcut olduğu görülmektedir. Amerika, Türkiye'deki komünist etkiyi en ince ayrıntısına kadar tespit etme yoluna gitmiştir. Bu özelliğini ise, Türkiye'nin NATO'ya girişinden önce

⁵⁶³Emre Kongar, **a. g. e.** s. 25.

⁵⁶⁴Tevfik Çavdar, **a. g. e.** s. 35.

⁵⁶⁵Ali Halil, **Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968, s. 95-98.

⁵⁶⁶Ali Halil, **a. g. e.** s. 99-100.

başlatmıştır. Türkiye'nin NATO'ya girmesi ile süreç hiç ivme kaybetmeden yoluna devam etmiştir. 18 Ekim 1955 tarihine ait bir Amerikan arşiv belgesinde bu durum tüm açıklığı ile ortaya çıkmaktadır. Amerika'nın Ankara Büyükelçiliği, Türkiye'de komünizmin geldiği aşama hakkında kendi ülkesini bir brifing notu ile bilgilendirmiştir. Bu raporda, Türkiye'de komünizm tehlikesinin olmadığı vurgulanmaktadır. Komünizmin Rus mahsulü olduğu, Türklerin Ruslardan nefret ettikleri anlatılmaktadır. Raporda, Türkiye'deki katı komünistlerin sayısının iki bin civarında, sempatizan sayısının ise on bin dolaylarında olduğu vurgulanmıştır. Raporda, komünist partilerin yasak olduğu, komünist faaliyetlerine ölüm cezasının bile verildiği anlatılmaktadır. Raporda ayrıca, Türkiye'nin siyasi istikrarıyla, bilgili halkıyla, Batı yanlısı yaklaşımı ile Ruslara karşı var olan aşırı güvensizliğin mevcut olduğu ifade edilmektedir.⁵⁶⁷ Amerika'nın tüm bu çalışmaları yapmasının sonucunda Türkiye'ye karşı bu konudaki güveni oldukça gelişmiş bir duruma gelmiştir. Amerika, komünizm ile savaşta Türkiye'nin kendi üzerine düşeni yapacağı konusunda en ufak bir tereddüt geçirmemiştir. Sonucun Amerika'nın istediği yönde geliştiği ayrıca görülmesi gereken bir durumdur.

Komünizme karşı olanların dayanaklarına bakıldığında ilginç bir durumla da karşılaşmak mümkündür. Onlara göre; "Çok partili hayat içerisinde her parti kurulması normal karşılanmaktadır. Sosyalist partilerin kurulmasına ise izin verilmemelidir. Bu serbestlik hali sosyalistler hariç herkese geçerli olmalıdır."⁵⁶⁸ Bu durumun hayatın gerçekleri ile ne kadar uyumlu olduğu tartışmalıdır. Baskıcı bu anlayışın uzun süre sürdürülemediği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Sürdürülebilir bir tutum olmadığı 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra ortaya çıkmış, 1961'de yapılan yeni Anayasa ile bu tür örgütlenme yasakları büyük ölçüde kaldırılmıştır.

Amerika ve NATO önderliğinde, Türkiye'de komünizmle mücadele askeri ve diğer güvenlik yapılanmalarının ana mücadele alanı haline gelmiştir. Amerika bir yandan dışta, SSCB tehdidi adı altında uluslararası sistemi kendine göre düzenlemiştir. Türkiye'de ise var olduğunu iddia ettiği, resmi belgelerde tersi ortaya

⁵⁶⁷ **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 18 Ekim 1955, NND 887428, Record Group 59, Box: 3731, Eric Wendellin, Briefing Paper on Turkey, Foreign Service Despatch, Desp. No: 153, s. 1-4.

⁵⁶⁸ "Komünistlerin 1946 Yılından Sonraki Yıllara Ait Faaliyetleri", **Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını Dergisi**, Özel Sayı: 1, 1966, İstanbul, s. 28.

çıkılmış olan böyle bir tehdit iddiasını büyük gösterme yolunu seçmiştir. Dolayısı ile komünizm tehdidi durumu Türkiye'nin hem iç hem de dış siyasetini düzenlemiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin savunma politikası bu iç ve dış eksen etrafında şekillenmiştir. Başta asker, istihbarat, içişleri olmak üzere tüm yapı bu doğrultuda yeniden şekillendirilmiştir.

3.1.2. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Yapılan Düzenlemeler ve İmzalanan Askeri Antlaşmalar

3.1.2.1. Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Mevcut Yapı ve Yeni Yapılan Düzenlemeler

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri, subay, astsubay, er–erbaş ile askeri öğrencilerden oluşan, sefer sırasında ihtiyaçlarla takviye edilen, kadrosu ve kuruluşları ile gösterilen silahlı devlet kuvvetidir.⁵⁶⁹ Türk Silahlı Kuvvetleri'nin vazifesi, Türk yurdunu, anayasa ile belirlenmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamaktır. Türk Silahlı Kuvvetleri, savaş sanatını öğrenmek ve öğretmekle görevlidir. Bu görev için gerekli olan tesis ve teşkilleri kurar ve gereken tedbirleri alır.⁵⁷⁰ Türk Silahlı Kuvvetleri kendisini ve savunma politikasını bugün: *“Türkiye'nin savunma politikasının unsurları; millî savunma için kararlılık ve irade, Türk Silahlı Kuvvetleri ve NATO dayanışmasıdır.”* İfadeleri ile tanımlamaktadır.⁵⁷¹ Bu ifadeler TSK'nın, NATO olmadan tek başına Türkiye'nin savunma politikasını belirlemediğinin en büyük göstergesidir.

Türk Silahlı Kuvvetleri, 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlayacağını belirmesi ile kendisini savaş pozisyonuna sokmuştur. Savaşın başlaması ile aldığı pozisyonu ve eğitimleri ise 1945'te savaşın sonlanmasına kadar sürdürmüştür. İkinci Dünya Savaşı bitince, savaş pozisyonu almış olan ordunun barış pozisyonuna geçirmek için bazı değişimler yapılmıştır. Bazı Kolordu ve Tümenler kaldırılmış,

⁵⁶⁹İsmet Polatcan, **Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu**, Kanun No: 211, Kanun Kabul Tarihi: 04.01.1961, Madde: 1. (Yayınevi yok), İstanbul, 1986, s. 9.

⁵⁷⁰Bora Kutluhan, **Türk Silahlı Kuvvetleri**, Mönch Türkiye Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 9.

⁵⁷¹http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/tarihce.html.

kadro bakımından yeniden düzenleme yapılmıştır. Ordunun savaş durumunda kaldığı 1939–1945 yılları arasında İngiltere ve ABD’den silah ve malzeme sağlanmıştır.⁵⁷²

İkinci Dünya Savaşı boyunca, özellikle ABD’den önemli silah alımları yapılmış, ordunun modernizasyonu konusunda önemli mesafeler alınmıştır. NATO’ya giriş öncesi Türkiye’ye, 1950 yılında yapılan Amerikan askeri yardım tutarının 211 milyon dolar, 1951 yılında ise 324 milyon dolar olduğu Amerikan resmi belgelerinden anlaşılmaktadır.⁵⁷³ 18 Şubat 1952’de Türkiye’nin NATO üyesi olması ile birlikte, ABD’den alınan yardımlar daha da artmıştır. Bu yardımların bir sonucu olarak TSK’ da önemli teşkilat değişiklikleri yaşanmıştır.⁵⁷⁴ Amerikan yatırımlarının, Türk Silahlı Kuvvetleri’nde 8,8 milyar doları bulduğu Amerikalı yetkililerce ifade edilmektedir.⁵⁷⁵ Amerikalılar 1953 yılından itibaren Türk Ordusu hakkındaki görüşünü büyük ölçüde belirgin hale getirmişlerdi. Bu doğrultuda Türkiye ve askeri yapısı hakkında yapılan değerlendirmeler ordu noktasına odaklanmıştı: *“Türkiye’nin askeri yapısı ve durumu Amerika için son derece önemlidir. Türkiye, NATO’nun doğu ucundaki ordusudur. Ordusunun kapasitesi itibari ile NATO’da İngiltere ve Fransa’dan sonra üçüncü durumdadır”*⁵⁷⁶

Türkiye, 18 Şubat 1952 tarihinde NATO’ya üye olması ile birlikte yoğun bir Amerikan askeri uzman akınına uğramıştır. Nisan 1952’de Amerikalı askeri uzmanlardan oluşan bir heyet günlerce süren incelemelerde bulunmuştur. Bu incelemelerin neticesi olarak, heyet başkanı yaşanan gelişmeleri basına duyurmuştur. Başkan, NATO hakkında Türk Genelkurmayı’na bilgi verdiklerini söylemiştir. Heyet başkanı ayrıca Türk Askeri bilgilerini öğrendiklerini, bunun kendilerinin verdikleri bilgilerden çok daha önemli olduğunu vurgulamıştır.⁵⁷⁷

1952 yılında gerçekleşen NATO üyeliğinden sonra 1955 yılına gelindiğinde Amerika açısından Türk Ordusunun yeri, konumu ve işlerliği büyük ölçüde

⁵⁷²Said Arif Terzioğlu, **Türk Ordusu**, Başnur Matbaası, Ankara, (t.y.), s. 74-75.

⁵⁷³**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 12 Temmuz 1951, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610 Box 2, s. 2.

⁵⁷⁴Terzioğlu, **a. g. e.** s. 75.

⁵⁷⁵George McGhee, **a. g. e.** s. 287. Ankara Eski Büyükelçisi olan McGhee, 1946-1987 yılları arası Amerika tarafından TSK’ ya yapılan yatırımların toplam tutarının 8,8 milyar dolara ulaştığı bilgisini vermektedir.

⁵⁷⁶**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 26 Ocak 1953, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, Box: 2. Lincoln, Turkish Army and Economic Capacity.

⁵⁷⁷Namık Behramoğlu, **Türk-Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)**, Yar Yayınları, İstanbul, 1973, s. 38.

belirlenmişti. Bu yıldaki resmi raporlara yansıyanlardan öğrenildiğine göre Amerika, Türkiye'den: *“Türk Ordusu'nun askeri özelliği tüm dünya tarafından kabul edilmektedir. Ordu'nun savaş kabiliyeti Batı standartları seviyesine doğru ilerlemektedir. Türkiye'nin konumu son derece önemlidir. NATO'nun doğu ucundadır. Ortadoğu'ya yakındır. Ortadoğu için düşünülebilecek savunma anlayışı ekseninde durumu çok önemlidir. Türkiye'nin, Ortadoğu'daki stratejik önemi, petrol kaynaklarının korunmasında hür dünya için yaşamsal önemdedir. Amerika, böyle bir ülkeyle Ortadoğu'da birlikte çalışmayı istemekte ve Türkiye'nin çağdaş ülke standartlarında olmasını çok önemsemektedir”*⁵⁷⁸ ifadeleri ile bahsetmektedir.

Türkiye'nin Amerika ile ilişkilerinde geldiği boyutun diğer bir kısmı da Türk askerlerinin bir kısmının eğitim amacıyla bu ülkeye gönderilmesidir. Amerika'ya gidenler sadece alt rütbeli subaylar olmamış, generaller de bu uzun dönem eğitim ve ziyaretler gerçekleşmiştir. Bu ziyaretleri gerçekleştirenlerden biri olan Tuğgeneral İhsan Besergil'dir. Besergil, 27 Haziran 1957'de Amerika'da bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama, Amerika ile Türkiye arasındaki askeri ilişkilerin geldiği nokta açısından son derece önemlidir. General yapmış olduğu konuşmada: *“Ruslar, Türkiye'nin hudutları boyunca Türklerle burun burunadır. Fakat Türk kuvvetleri tanklar, jet uçakları, Birleşik Devletlerin vermiş oldukları diğer modern silahlarla mücehhezdirler”* demiştir.⁵⁷⁹ Konuşmada, Türk generalin, Sovyet tehlikesine karşı Amerikan silahları ile övündüğü görülmektedir.

Demokrat Parti Hükümeti, 1952'de NATO'da görev yapacak sivil ve askeri temsilcilerin atamasını yapmıştır. Bu atamalara göre, Genelkurmay İkinci Başkanı ile birlikte Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'nin Kurmay Başkanları, İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri, Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı, Maliye Bakanlığı Müsteşarı'nın, Dışişleri Bakanlığı'ndan iki üst düzey yetkili ile birlikte Türkiye'yi NATO'da temsil etmeleri kararlaştırılmıştır.⁵⁸⁰

⁵⁷⁸National Archives and Records Administration, Washington DC, 3 Mart 1955, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, Box: 2. Lincoln, Francis, Dtaft Material re Turkey for Area Paper.

⁵⁷⁹BCA, 27 Haziran 1957, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 68, Dosya Gömlek: 430, Sıra: 8, Dosya No: E5, Konu: “General İhsan Besergil'in Amerika'yı ziyareti ve Rusya hakkında konuşmaları”.

⁵⁸⁰Nur Bilge Criss “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu” **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 34 (Yaz 2012), s. 16.

Türkiye, Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanlığı Bölgesinde, Güney Avrupa Müttefik Kumandanlığı içerisinde yer almaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de bulunan NATO Komutanlıkları;

- Güney Doğu Avrupa Kara Kuvvetleri–İzmir
- Altıncı Müttefik Taktik Hava Kuvvetleri Komutanlığı–İzmir
- Kuzey Doğu Akdeniz Deniz Kuvvetleri Komutanlığı; aynı zamanda Türk Deniz Kuvvetleri Komutanı olup, Ankara’dadır. Bu komutanlık Güney Avrupa Deniz Kuvvetleri Komutanlığı kanalı ile Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanlığı’na bağlıdır.⁵⁸¹

Türk Silahlı Kuvvetleri’ndeki, Amerikan ve dolayısı ile NATO etkisine oldukça eleştirel yaklaşımlarla bakılmaktadır. Bu yaklaşımlarda; Türk Ordusu’nun, 1947 yılında ilan edilen Truman Doktrini ile Amerikalaşmasının önünün açıldığı, Osmanlıda padişahların modernleşme işine ordudan başladıkları gibi, emperyalizmin de Türkiye’yi sömürgeleştirmek için işe ordudan başladığı ifade edilmektedir. Türk Ordusu’nun Mustafa Kemal Paşa’nın devrettiği bir ordu olduğu, Paşa’yı ilahlaştırma derecesinde sevdiği ama aynı ordunun şimdi emperyalizmin gönüllü savunuculuğunu yaptığı da diğer önemli bir iddia olarak ifade edilmektedir.⁵⁸²

Türkiye’nin NATO’ya katılım sürecinden en fazla askerlerin faydalandığı iddia edilmektedir. Diğer alanlardan gereği gibi yararlanamadığımız söylenmektedir. Bu alanda önemli tespitlerden biri, Türk Dışişlerinin önemli mensuplarından olan Kamran İnan’a aittir. İnan, NATO sekreteryasında çalıştığı dönemlerde Türk görevlilerin mesailerine uymadıkları, dil zaten bilmedikleri, öğrenmek için bir çaba göstermediklerini ifade etmektedir. İnan, bununla birlikte askeri açıdan önemli bir noktayı vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. NATO’da görevli bir albayın kendisine “*NATO’dan teşkilatlanma ve koordinasyonu öğrendik*” dediğini nakletmiştir.⁵⁸³

Eski Büyükelçi McGhee, Türkiye–Amerika arasında olan işbirliğinin sadece askeri alanda kalmadığını ifade etmektedir. İlişkilerin askeri alanda başlamış olmasının sadece önemli bir tabanı oluşturduğunu söylemektedir. İkili askeri

⁵⁸¹T. C. Milli Savunma Bakanlığı, **Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri** (Beyaz Kitap 93), Ankara, 1993, s. 45.

⁵⁸²Osman Tiftikçi, **Osmanlı’dan Günümüze Ordunun Evrimi**, 3. Baskı, Akademi Kuram Yayınları, İstanbul, 2012, s. 103.

⁵⁸³Kamran İnan, **Dış Politika**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993, 48-50.

yardımlar ve askeri eğitimin bunun bir parçası olduğun dile getirmektedir. Askersel ilişkiler, NATO'ya, bir Ortadoğu savunma örgütüne, Arap devletleri ile izlenecek stratejiye doğru ilerlemektedir demektedir. McGhee: “ABD, Türkiye'nin ekonomik düzenini liberalleştirme ve ABD yatırımlarını çekme çabalarına iyi cevap vermektedir” ifadesini kullanmıştır.⁵⁸⁴

Türk Askeri sistemi içerisinde NATO bağlamında ittifakın ihtiyaçları ile de uyumlu savunma planlamaları yapılmaktadır. NATO'nun çizdiği çerçeve ve olanaklarla uyumlu hazırlanan bu planlar, NATO tarafından değerlendirilmekte, müşterek savunma sistemine uydurulmaktadır. Olanakların daha iyi kullanılması için silahlanmada, teknolojiye, ortak standartlara erişmede karşılıklı bir sistem oluşturulmaktadır.⁵⁸⁵ Bu sistem NATO'nun sıkı denetimi altında yapılmaktadır. NATO, bu planlamalar sayesinde Türkiye'nin bütün savunma sistem ve projelerine hâkim olmaktadır. Daha da önemlisi askerin NATO'suz bir savunma sistemi ve uygulaması olamamaktadır.

Türkiye'nin NATO'ya üye oluşunun sonucunda, Türkiye–Amerika arasındaki bütün askeri ilişkiler artık bu zemine oturmuştur.⁵⁸⁶ NATO kapsamında Türkiye'de askeri planlama ve yapılanmada görevli ne kadar asker ve uzman varsa hepsi Amerikalı olmuştur. Türk Ordusunun yapılanması, planlanması, eğitilmesi, teçhiz edilmesi, modernleştirilmesi NATO şemsiyesi altında Amerikalılar tarafından yapılmıştır. Bu durum ayrıca, silahların da tamamının Amerikan kaynaklı olması sonucunu doğurmuştur.

Türkiye, NATO ile yaşadığı birlikteliğinin, özellikle 1952–1964 yılları arasında ordusunun tamamını onlara tahsis etmiştir.⁵⁸⁷ Bu sayede Avrupa'yı güvenli bir bölge haline dönüştürmüş, onların daha az asker beslemelerini sağlamış, oralarda yaşanan ekonomik refahın önemli itici unsurlarından biri haline gelmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Amerika ile yapılan anlaşmalarla sağlanan yardımların sonucu olarak önemli değişimler görüldüğü ifade edilmektedir. Bu değişimin Amerika'daki yansıması ise yapılan yardımların arzu edilen başarıyı

⁵⁸⁴George McGhee, **a. g. e.** s. 198.

⁵⁸⁵T. C. Milli Savunma Bakanlığı, **a. g. e.** s. 47-48.

⁵⁸⁶Nasuh Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, s. 99.

⁵⁸⁷Levent Kalyon, **Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları**, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 187.

sağladığı gerçeğidir. Bazı senatörler, Kongreye sundukları raporlarda bunu açıkça dile getirmişlerdir. Amerikalılar, yapılan yardımlarla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin savaş becerisinin arttığını ifade etmektedirler. Bunun Amerika açısından son derece önemi vurgulanmakla birlikte, Amerika'nın Ortadoğu için sağlamayı düşündüğü düzende çok büyük bir dayanak noktasını teşkil ettiği ifade edilmektedir.⁵⁸⁸ Türkiye'ye yapılan yardımların amacına ulaştığı düşüncesi Amerikalıların önemli tespitlerinden olmuştur. Türk Dışişleri Bakanı Köprülü'nün Amerika'ya başta Ortadoğu olmak üzere ne kadar Amerikan talebi varsa yapılacağını söylemesi ve o yönde davranış göstermesinin⁵⁸⁹ bunun bir delili olduğu ifade edilebilir. Zaten Köprülü, Amerika ile ilişkileri geliştirmek ve NATO'ya üye olmayı çok önemsemiş, Kore Savaşı'na Türk askerinin gönderilmesini bu yönde bir talih kuşu olarak değerlendirmiştir.⁵⁹⁰ Türk devlet yöneticilerinin bu şekilde değerlendirdiği Amerika ile ilişkileri geliştirmek pek de zor olmamış, ilişkiler, bir tarafın çok iyi analiz ederek bilimsel değerlendirmeye tabi tuttuğu, bir tarafın sorgulamaksızın teslim olduğu ortamda sürüp gitmiştir.

3.1.2.2. Seferberlik Tetkik Kurulu, Özel Harp Dairesi ve Varlığı Tartışılan Gladio Yapılanması

Amerika'nın, komünizmin temsilcisi konumunda görülen Sovyetlere karşı mücadelesi 1949 yılında NATO'nun kurulması ile kurumsal bir yapı durumuna geçmiştir. NATO ile Amerika, özellikle Avrupa'da komünist yayılcılığını büyük ölçüde kontrol altına aldığını düşünmüştür. 1952'de Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliğinin, komünist tehlike konusunda Amerika'yı daha da rahatlattığı söylenebilir. Türkiye'nin üyeliğinin, Amerika açısından Ortadoğu'da etkinleşme açısından önemli bir basamak olduğu da iddia edilebilir.

Amerika'nın etkisi altına giren ülkelerde komünizme karşı mücadelesini iki kollu yürüttüğü bilinmektedir. Bunlardan biri olan ve gözükmeyen yapılanmanın “seferberlik” ya da “gayr-ı nizami harp” adı altında olduğu ifade edilmektedir. Bu

⁵⁸⁸National Archives and Records Administration, Washington DC, 16 Şubat 1951, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610 Box 2, Subject Files Relating to Turkey.

⁵⁸⁹National Archives and Records Administration, Washington DC, 12 Kasım 1951, NND 917365, Record Group 59, Box 3, Subject Files Relating to Turkey 1957-1958, FRUS.

⁵⁹⁰Mehmet Saray, a. g. e. s. 117.

bağlamda da Türkiye’de bunu kullandığı sistemi buna göre oluşturduğu karşımıza çıkacaktır.

Amerika’nın Türkiye’de komünizmle mücadeleye büyük önem verdiği bilinen bir gerçektir. Bu amaçla ülkede komünizm adı altında çıkacak bir ayaklanma durumunda etkin bir mücadele yapısının oluşmasına katkısı ise ifade edilmişti. Bununla bağlantılı olmasa bile Türkiye’de seferberlik çalışmaları adı altında bir düzenlemenin 1952 yılından önce de var olduğu bilinmektedir. Bu konuda, Türkiye’nin NATO’ya üye oluşunun TBMM’de kabul edilmesinden 3 gün sonra ilginç bir atama kararı dikkate değer bulunabilir. 21 Şubat 1952 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, İçişleri Bakanı ve Başbakan imzalı karara imzasını koyarak Seferberlik Kurulu’na yeni bir görevlendirme yapmıştır. Bu atamada Sait Köksal’ın Seferberlik Kurulu’na en üst yönetici olarak atandığı görülmektedir.⁵⁹¹

Türkiye’de 1958 yılında Seferberlik Tetkik Kurulu çalışmaları kapsamında bazı hazırlıklar yapıldığı gözükmektedir. Dönemin Genelkurmay II. Başkanı Korgeneral Cevdet Sunay imzası ile gönderilen bir yazıda bu çalışmaların yazdığı şekilde yapılmasını istemektedir. Sunay; *“Bu çalışmalar 14 sayılı Milli Savunma Yüksek Kurulu kararı ve NATO prensipleri doğrultusunda yapılmalıdır”* ifadelerini kullanmıştır.⁵⁹² Bu bağlamda mevcut olan seferberlik sisteminin NATO’ya uyumlu bir şekilde yeniden yapılandırıldığı gözükmektedir.

Türk Silahlı Kuvvetleri ile ilgili yapılan araştırmalarda seferberlik konusunda bu sefer 1963 yılına ait belgelere rastlanmaktadır. 10 Ağustos 1963 tarihli Bakanlar Kurulu kararında, Milli Savunma ve İçişleri Bakanlığı olarak ortak bir çalışmanın sonucu olarak *“Türk Silahlı Kuvvetleri Kara (Jandarma dâhil), Deniz, Hava Kuvvetleri Personel Seferberliği Yönetmeliği”* adıyla yürürlüğe giren bir yönetmelikten bahsedilmektedir. Bu yönetmelikte bir savaş durumunda Türk Silahlı Kuvvetleri’nin görevleri sıralanmıştır. Bu yönetmeliğin 40. Maddesinde daha önce yürürlüğe konan *“Seferberlik Yönetmeliği”* tarihleri de verilmektedir. Bu tarihlerin 1929, 1931 ve 1939 tarihleri oldukları gözükmektedir. 1963 tarihli yönetmelik ile

⁵⁹¹BCA, 21 Şubat 1952, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 229, Dosya Gömlek: 4, Sıra: 5, Konu: *“İçişleri Bakanlığı Seferberlik Müdürlüğü’ne Sait Köksal’ın tayini.”*

⁵⁹²BCA, 1958, 1960, 1961, Fon: 10 9 0 0, Kutu: 411, Dosya Gömlek: 1241, Sıra: 6, Konu: *“Koordinasyon Vekâleti: Seferberlikle ilgili talimatname, plan ve yazışmalar; 5.9.1958 tarihli Korgeneral Cevdet Sunay imzalı kararlar.”*

bunların yürürlükten kaldırıldığı vurgulanmaktadır.⁵⁹³ Hem İçişleri Bakanlığı hem de Türk Silahlı Kuvvetleri'nde seferberlik kurumları olduğu gözükmektedir.

Amerika'nın Türkiye başta olmak üzere tüm Ortadoğu coğrafyasında planlamış olduğu hedeflerini ne şartta olursa olsun korumaya kararlı olduğu bilinen bir gerçektir. Amerikan Savunma Bakanlığı'nın, Başkan'a arz edilecek bu konudaki görüşü yukarıda anlatılanlarla uyumluluk göstermektedir. Bu görüşe göre; Amerika, her durumda bölge ülkelerini komünizm tehlikesine karşı korumak durumundadır. Bu koruma durumu ayrıca hür dünyanın temsilcisi olan Batı'nın stratejik pozisyonu ve transit hakları için son derece önemlidir.⁵⁹⁴ Amerika, başta Avrupa olmak üzere Ortadoğu'da komünizme geçit vermeyeceğini ifade etmektedir. Bunu kendi hedefleri açısından çok önemli görmektedir. Burada bilinmesi gereken durum ise kilit ülkenin Türkiye olduğu gerçeğidir. Türkiye konumu itibari ile Avrupa'nın doğusunda bulunmakta Sovyet yayılcılığına engel olabilecek ilk set olma özelliği taşımaktadır. Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasına yakın olması, o ülkelerle geçmişte yaşamış olduğu derinlemesine ilişkileri önemini oldukça artırmaktadır. Bu yönüyle Amerika için hayati öneme sahip olmuştur.

Amerika'nın komünizmle mücadele adı altında Türkiye'de legal yapılanmasının önemli kısımlarından biri 27 Mayıs Askeri Müdahalesi döneminde ortaya çıkmıştır. Müdahale ile birlikte devlette ikinci adam konumuna gelen ve Başbakanlık Müsteşarı olan (aslında fiili olarak Başbakanlık görevini yapmaktadır) Albay Alparslan Türkeş yaşadığı önemli bir olayı anlatmaktadır. Müdahale ile birlikte Türkeş, bazı öngördüğü durumlar üzerine bakanlıkları dolaşma ihtiyacı duyar. Türkeş:

“27 Mayıs'tan sonra Başbakanlığa oturunca bakanlıkları dolaşmaya başladım. İçişleri Bakanlığı'na gittiğimde, orada ayrı bir odada, bir ayrı büroda Amerikalıları gördüm. Bizim yetkililere durumu sorduğumda, komünizmle işbirliği çerçevesinde yapılan çalışmalarla memurlarımızı eğittiklerini, koordinasyon

⁵⁹³ **BCA**, 10 Ağustos 1963, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 171, Dosya Gömlek: 41, Sıra: 7, Dosya No: 74, Sayı: 6, Konu: “Türk Silahlı Kuvvetleri Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Personel Seferberliği Yönetmeliği'nin yürürlüğe konulması.”

⁵⁹⁴ **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 13 Şubat 1957, NND 927318, Record Group 59, Entry Lot 57 D 616, Box: 17, Richard Mission, Deputy Under Secretary of State, The Secretary of Defence 1956-1957. Amerika'nın bu görüşü ve Ortadoğu'ya ilgisi Başkan Eisenhower tarafından bizzat görevlendirilen asistanı Richards tarafından ifade edilmektedir. 1957 yılında başkan tarafından görevlendirilen Richards, oluşturduğu rapor ile Amerika'nın politik duruşunu netleştirmiştir. Bu bağlamda Ortadoğu'yu en iyi yansıtan rapor olarak da adlandırılabilir.

yaptıklarını söylediler. Ama işi biraz daha araştırınca, bakanlığa dışarıdan gelen ve giden tüm şifre, mektup, telgraf ve evrakların oradan geçtiğini öğrendim. Dedim ki buradan çıksınlar, Amerikan yardım binasına gitsinler.”⁵⁹⁵

Dediğini nakletmektedir. Türkeş ayrıca önemli bir gelişmeyi daha anlatmaktadır. O da, bu talimatı verdikten sonra yaşanan gelişmelerdir. Türkeş, talimatın hemen ertesinde Amerikan İstihbaratı (CIA) Ankara temsilcisinin kendisine geldiğini bu talimatın geri alınması için uğraştığını söylemektedir. Türkeş, bunu yapmaması üzerine Amerikan Büyükelçisinin bu kez kendisini ziyaret ettiğini, hatta resmi bir mektupla bu durumu tekrar ifade ettiğini, mektubunda Ankara’daki bu büroda Amerikan İstihbaratının Türk Polisi ile irtibatta olduğunu vurguladığını anlatmaktadır.⁵⁹⁶ Albay Türkeş, her şeye rağmen bunları kabul etmediğini belirtmektedir. Türkeş, Ankara’daki merkezin bir CIA merkezi olduğunu kendisine gelen bir mektup ile öğrendiğini de ayrıca ifade etmektedir.

Türkiye’nin sahip olduğu jeopolitik önem, onu diğer devletlerden daha fazla öne çıkarmakla kalmamış, üzerinde Amerikalılarca etkin bir denetim sistemi kurulmasına zemin hazırlamıştır. İşte bu denetim sistemi içerisinde gizli örgütlenmelerin önemli bir yer tuttuğu, hükümet ve askeri yetkililerinin bile bilmediği tarzda yapılanmaların olduğu bilinen bir durum olarak karşımıza çıktığı görülecektir.

Gizli örgütlenme projesinin kökeni, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya’da Nazilerce oluşturulan “kurt adam” adlı yapılanmaya dayandırıldığı iddia edilmektedir. Bu yapılanmanın amacının cephe gerisinde, düşmana hiçbir kural tanımadan, en acımasız zararları vermek olarak dile getirilmektedir. Almanların bu projesinin Amerikalılarca taklit edildiği söylenmektedir.⁵⁹⁷ Amerikalıların kurt adam projesini kısa sürede geliştirdikleri ve yaygınlaştırdıkları ifade edilir.

Gladio, Latince kılıç kelimesini karşılamaktadır. Örgütün NATO’daki gizli adı “İttifak Koordinasyon Komitesi”dir. Yunanistan’daki adı “Pelle”, Almanya’daki adı “Sword”, Avusturya’daki adı “Schwert”, İtalya’daki adı “Gladio”, Türkiye’deki adı ise 1964 tarihine kadar “Seferberlik Tetkik Kurulu” daha sonra “Özel Harp Dairesi” ve en son adı “Özel Kuvvetler Komutanlığı” fakat yaygın bilinen adı

⁵⁹⁵Hulusi Turgut, *Türkeş’in Anıları Şahinlerin Dansı*, s. 202.

⁵⁹⁶Hulusi Turgut, *Türkeş’in Anıları Şahinlerin Dansı*, s. 203.

⁵⁹⁷Abdullah Özkan, *Türkiye’deki Amerika*, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 81.

“Kontrgerilla”dır.⁵⁹⁸ Kontrgerilla isminin Türkiye’de ilk kez kullanılması ise 12 Mart 1971 tarihinde askerlerin dönemin hükümetine muhtıra vermesinden sonra olmuştur. Muhtıra sonrasında, İstanbul Erenköy’deki “Ziverbey Köşkü Olayları” olarak bilinen, gözaltına alınanların sorgulamasının yapıldığı yerde ilk kez “Kontrgerilla” ismi dile getirilmiştir. O dönem sorgulananlardan biri olan Talat Turhan, yaşananları şöyle anlatmaktadır:

“Sorgulama yapanlar, burası Kontrgerilla Örgütü, biz uyumuyoruz. Şu andan itibaren bizim esirimizsiniz dediler. Çünkü bu örgütün talimatnamesinde “esir” tabiri kullanılır. Burada anayasa, kanun, nizam geçmez. Ne söylersek onu yapacaksınız dediler. Görevliler bunu boşa kullanmadılar. O dönemde söz konusu ilerici örgütler ‘ikinci kurtuluş savaşı veriyoruz’ diyorlardı. Görevlilerin mantığına göre kurtuluş savaşı verenler ‘gerilla’ idi. Kendilerine de bunları bastıran güç saydıkları için Kontrgerilla dediler. Gerçekte eski adı Seferberlik Tetkik Kurulu, bugünkü adı Özel Harp Dairesi olan kuruluşun kullandığı yöntemin adıdır Kontrgerilla.”⁵⁹⁹

Türkiye’nin “Gladio” yapılanmasına NATO’ya üyeliği ile beraber düştüğü iddialar arasındadır. NATO’ya girişten bir yıl sonra buna dâhil olduğu ifade edilmektedir. Gladio’nun başlangıçta ABD Askeri Misyonu’nda görevlendirildiği belirtilir. Türk Gladio’sunun çok kanlı olduğu 1970–1980 arasında çok kanlı eylemlerde görev aldığı, askeri darbelerde etkin rol oynadığı anlatılır. Hatta Türk Gladio’sunun kaynağının milliyetçi kesim olduğu da diğer iddialar arasındadır.⁶⁰⁰

ABD’nin, 1949 yılında NATO’yu kurmasından itibaren çıkarları için istikametinde kullanmaya başladığı dile getirilir. ABD’nin, üye ülkelerdeki hedefleri asker ve üs gibi askeri konularla sınırlı kalmadığı, ekonomik–siyasi alana doğru önemli bir ivme yaptığı söylenir. Bütün soğuk savaş boyunca tüm NATO ülkelerini kontrol edecek bir gizli yapılanma çabasında olduğu belirtilir. Bu gizli yapılanmaların buldukları ülkelerde kanlı iç çatışmalara varana kadar önemli görev üstlendikleri, İtalya’da “Gladio” Türkiye’de “özel harp” ismiyle bilindikleri söylenir. Bu yapılanmaların ortaya çıkarılmasında ise ilk girişimin İtalya tarafından

⁵⁹⁸ Abdullah Özkan, a. g. e. s. 82.

⁵⁹⁹ Talat Turhan, **Özel Savaş Terör ve Kontrgerilla**, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 22.

⁶⁰⁰ Suat Parlar, **Osmanlı’dan Günümüze Gizli Devlet**, Spartaküs Yayınları, İstanbul, 1996, s. 224.

1990 yılında yapıldığı, dönemin hükümetinin bu gizli yapılanmayı deşifre ettiği anlatılmaktadır.⁶⁰¹

Gizli örgütlenmelerden olan kontrgerilla yapılanmaları ile ilgili ilk çalışmanın 1956 yılında Amerika’da yapıldığı ile ilgili bir görüş vardır. Buna göre, 1956 yılında Amerika’nın zengin Rockefeller ailesi, devletlerine bir teklifte bulunarak: *“Amerika’nın çıkarlarına uygun düşmeyen durumlara dünyanın neresinde olursa olsun acil müdahale edecek özel askeri birlik kurmalı”* demiştir. Bu durumun, Amerika’daki bu örgütlenmelerin temeli olduğu iddia edilmektedir.⁶⁰²

Türkiye’de Özel Harp Dairesi tarafından yapılmış en önemli operasyonun 6–7 Eylül 1955 olayları olduğu ortaya çıkmıştır. Bu olay, Türkiye’nin toplumsal sisteminde onarılmaz yaralar açmasının yanında önemli değişimleri de barındırmıştır. Türkiye’deki azınlıklara ait sermayenin bu yolla el değiştirdiği, gayrimenkullerinin yağmalanıp tahrip edildiği bilinmektedir. Azınlıkların büyük bir kısmının başta İstanbul olmak üzere Türkiye’yi terk ettiği bu olaylar ile ilgili en önemli sonuç ifadesini Emekli Orgeneral, MGK eski genel sekreterlerinden Sabri Yirmibeşoğlu yapmıştır. Yirmibeşoğlu ifadesinde olayların özel harp işi olduğunu,⁶⁰³ örgütlenmenin muhteşem olduğunu, amacın gerçekleştiğini açık bir şekilde ifade etmiştir.⁶⁰⁴

Türkiye’de özel Harp Dairesi hakkında en net ve en ilginç bilgiyi veren ise 1974 yılında yaşadığı olay esnasında ayrıca dönemin Başbakanı olan Bülent Ecevit’tir. Ecevit, Milliyet Gazetesi’nde 28 Kasım 1990 tarihinde yayınlanan anılarında, karşılaştığı çok özel bilgilerden bahsetmektedir:

“1974 yılı Başbakanlığım sırasında, zamanın Genelkurmay Başkanı Semih Sancar, örtülü ödenekten acil bir ihtiyaç için birkaç milyon para istedi. O yıllarda milyon büyük para idi, istenen para ise örtülü ödeneğin neredeyse tamamına yakını idi. Üstelik ben örtülü ödeneği ancak sosyal yardımlar için kullanıyordum. Bu kaynaktan yapılan tüm ödemeleri belgeye bağlayıp, müsteşarın kasasında saklatıyordum. Bu amaçla paranın ne amaçla istendiğini sordum. Sancar; özel harp dairesi için istiyoruz dedi. Ben öyle bir resmi dairenin varlığını duymamış idim.

⁶⁰¹Gökhan Çapoğlu, **Küresel Güç Dengesi ve Türkiye**, s. 17.

⁶⁰²Alişan Satılmış-Metin Turhan, **Derin Devletin Solcuları**, Altın Küre Yayınları, Ankara, 2003, s. 39.

⁶⁰³Erdal Şimşek, **Türkiye’de İstihbaratçılık ve MİT**, s. 241.

⁶⁰⁴Ahmet Yaşar Akkaya, **Türkiye’de Darbeler ve Azınlıklar**, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2014, s. 186.

*Üstelik devlet bütçesinden de öyle bir daireye ayrılmış bir ödenek de görülüyordu. Bunun üzerine, şimdiye kadar bu dairenin ödeneklerini nereden karşılıyorsunuz diye sordum. Sancar, bana dairenin ödemelerinin bu zamana kadar ABD tarafından gizli bir ödenek ile karşılandığını söyledi. ABD'nin bu parasal ödeneği kestiğini, o yüzden Başbakanlığın örtülü ödeneğinden para istemek zorunda kaldıklarını ifade etti.*⁶⁰⁵

Dönemin başbakanı Bülent Ecevit, o zamana kadar devlette önemli görevler almış bir devlet adamıdır. CHP Genel Sekreterliği ve Genel Başkanlığı yapmış, bakan sıfatı ile Bakanlar Kurulu'nda bulunmuş önemli bir kişidir. Anılan daireyi duymaması ilginç bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ecevit bu ilginç durumu Sancar'a ifade etmiş, herhangi bir resmi belgede izine rastlayamadığını belirtmiştir. Daha da önemlisi ise Genelkurmay Başkanının, Başbakana ancak para bitince bilgi vermiş olmasıdır. Bülent Ecevit, sorumlu bir devlet adamı anlayışı ile olayı kurcalamaya başlamıştır.

Bülent Ecevit, Semih Sancar'a, Özel Harp Dairesi'nin nerede olduğunu sorar, Sancar, Amerikan Askeri Yardım Heyeti ile aynı binada faaliyet gösterdiklerini ifade eder. Ecevit, bu cevaplardan sonra daha da hayrete düştüğünü ve kaygılandığını söylemektedir. Bunun üzerine bu daire hakkında bilgi isteğini Sancar'a ifade etmiştir. Bir süre sonra Ecevit, Başbakanlık Konutu çalışma ofisinde kendisine özel bir brifing düzenlendiğini söylemektedir. Bu brifing için Başbakanlık ofisinde gizli mikrofon araması yapıldığını söyledikten sonra, brifinge Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık, Sancar ile birlikte Özel Harp Dairesi Başkanı olduğunu yeni öğrendiği General Kemal Yamak ve iki subayın daha katıldığını ifade etmektedir. Ecevit, onların anlattıklarını özetle, Türkiye'nin tamamı ya da bir kısmının işgale uğraması halinde, işgalcilere karşı gerilla yöntemleri ile her türlü yer altı faaliyet yapmak üzere kurulmuştu şeklinde anlatmaktadır. Ecevit, brifingin devamında kendisi ve Işık'ı kaygılandırarak daha da önemli bilgiler öğrendiğini, adları gizli tutulan vatansever gönüllülerden oluşan sivil unsurların, Türkiye'nin bazı yerlerinde gizli silah depolarının olduğunu öğrendiğini söylemektedir. Ecevit, bu konuları içeren bir düzenleme fikri taşıdığını, ilgili Genelkurmay Başkanları ile bunu

⁶⁰⁵Milliyet, 28 Kasım 1990; Talat Turhan, **Kontrgerilla Cumhuriyeti Açıklamalar Belgeler Gerçekler**, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 59-60.

paylaştığını fakat her seferinde kendisine güvence verilip bir şey yapılmadığını anlatmaktadır.⁶⁰⁶

Bülent Ecevit, başka bir gazeteye de “*devlet içinde devlet var*” demiştir. Ecevit 29 Mayıs 1977 yılında İzmir’de kendisine karşı suikast teşebbüsünü, başbakan olmasına rağmen çözemediğini de ifade ederek “*bir noktadan sonra izler kayboluyor*” diyerek yapılanmanın etkinliğini ve gücünün derinliğini ifade etmektedir.⁶⁰⁷ Buna benzer bir gelişmeyi daha sonraki yıllar içinde örnek vermek mümkündür. 18 Haziran 1988 tarihinde partisinin kongresinde, dönemin Başbakanı iken suikasta uğrayıp canını kıl payı kurtaran Turgut Özal, hem Başbakan olduğu dönemde hem de Cumhurbaşkanı olduğu dönemde konunun üzerine gidememiştir. Özal, suikast sonrası sadece parmağından yaralanmış, orada tedavi edilip “*devam edeceğim, devam edeceğim*” deyip tekrar kürsüye çıkmış “*Allahın verdiği ömrü O’ndan başka alacak yoktur, biz de O’na teslim olmuşuz*” demiştir. Fakat bunun daha ötesinde bir adım ise atamamıştır.⁶⁰⁸ Özal, kendisine bu yönde adım atması gerektiği konusundaki telkinlere de hep kapalı olmuş, derin suskunluğunu 1993 tarihinde şüpheli bir biçimde vefat edene kadar bozmamıştır.

3.1.2.3. Harp Okulları ve Harp Akademileri’nde Yaşanan Değişim

Harp Okulları subay, Harp Akademileri ise Türk Silahlı Kuvvetleri’ne kurmay subay yetiştirmek amacı ile kurulmuştur. Harp Akademisi, yüksek sevk ve idareye sahip kurmay subay yetiştirmeyi, akademik ve bilimsel prensipler içerisinde yapmayı amaçlamaktadır. Akademi bu uygulamayı üç bütünlükte (kara, deniz, hava) yapmaktadır. Harp Akademileri bugünkü statüsündeki şekliyle 5 Ağustos 1971 tarihinde 1467 sayılı kanun ile kurulmuştur.⁶⁰⁹

Türkiye’nin, henüz NATO kurulmadığı ve Amerika ile işbirliğinin üst seviyede gelişmediği dönemlerde askeri okullarda İngiliz etkisi görülmektedir. İngilizlerle yüksek seviyede bir işbirliği yapıldığı, yabancı dil eğitimini de aşar

⁶⁰⁶Talat Turhan, **Özel Savaş Terör ve Kontrgerilla**, s. 60-62.

⁶⁰⁷Talat Turhan, **Çeteleşme Kontrgerilla Gladio Susurluk Telekulak**, Akyüz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 273-274.

⁶⁰⁸**Milliyet**, 19 Haziran 1988, s. 1, 8, 9, 13.

⁶⁰⁹Fahri Çoker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâh Basımevi, Ankara, 1994, s. 114.

tarzda mesleki ve teknik eğitimin İngiliz uzman ve öğretmenler tarafından verildiği bilinmektedir.⁶¹⁰ İngiliz uzman ve öğretmenlerin etkisinin II. Dünya Savaşı dönemlerinde görüldüğü ve savaş sonrası ile birlikte yoğunlaştığı görülmektedir. Bu İngiliz etkisi 1947 yılı ile birlikte azalmış ve bu tarihten itibaren de Amerikan etkisine yerini bırakmıştır. Özellikle 1945 ve 1946 yılı İngilizlerin harp okulları ve harp akademilerinde birçok öğretmenlik dalında istihdam edildikleri görülmektedir.⁶¹¹

Harp Akademileri'nde 1948 yılı ile birlikte Amerikan tarzı eğitim sisteminin kabul edildiği görülmektedir.⁶¹² Ancak daha önceden, 1946 yılında Deniz Harp Akademisi'nde yabancı öğretmen çalıştırılmaya başlandığı görülmektedir. Bunun için Amerikalı bir albaya aylık 1.800 Türk Lirası maaş bağlandığı Bakanlar Kurulu kararından anlaşılmaktadır.⁶¹³ Kara Harp Akademisi'nde NATO üyeliğinin gerçekleşmesinden bir ay sonra önemli bir yabancı kontenjanının oluşturulduğu gözükmektedir. 22 Şubat 1952 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 7 uzman yabancı kadroları oluşturulmuş ve görevlendirilmesi yapılmıştır.⁶¹⁴ Bu yabancıların NATO kapsamında eğitim işbirliği çerçevesinde yapıldığı anlaşılmaktadır. 1947 ile 1952 yılları arası çalışan yabancıların neredeyse tamamını İngiliz ve Amerikalıların oluşturduğu bilinmektedir. 1947'nin sonlarından itibaren ise İngilizler yerini Amerikalılara bırakmışlardır.

Yüksek Denizcilik Okulu'nda yabancı Amerikalı öğretmenlerin çalıştırılmasına ise 1947 yılında⁶¹⁵ başlandığı ve bunun devam eden yıllarda da tekrarlandığı görülmektedir. Konu ile ilgili 1947 yılında ayrıca iki Bakanlar Kurulu Kararı daha gözükmektedir. 1948⁶¹⁶ ve 1949 yılında benzer uygulama yapılmış ve 5

⁶¹⁰BCA,12 Temmuz 1946, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 111, Dosya Gömlek: 49, Sıra no: 2, Dosya No: 47-171, Konu: "İngiliz uyruklu R. E. Shaw'ın Deniz Harp Okulu'nda çalıştırılması".

⁶¹¹BCA,28 Mart 1946, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 110, Dosya Gömlek: 24, Sıra no: 18, Konu: "İngiliz Yarbay M. M. Stephens'in Hava Harp Akademisi'nde öğretmen olarak çalıştırılması".

⁶¹²Fahri Çoker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, s. 116.

⁶¹³BCA,28 Aralık 1946, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 112, Dosya Gömlek: 83, Sıra no: 6, Dosya No: 33-263, Konu: "Deniz Harp Akademisi'nde öğretmen olarak çalıştırılacak yabancı kadrosunun onaylanması".

⁶¹⁴BCA,22 Mart 1952, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 128, Dosya Gömlek: 21, Sıra no: 4, Dosya No: 33-298, Konu: "Kara Harp Akademisi'nde çalıştırılan 7 yabancı uzmana ait kadronun onaylanması".

⁶¹⁵BCA,30 Aralık 1947, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 115, Dosya Gömlek: 84, Sıra no: 6, Dosya No: 33-292, Konu: "Yüksek Denizcilik Okulu'nda öğretmen olarak çalıştırılacak yabancılara ait kadroların onaylanması."

⁶¹⁶BCA,13 Şubat 1948, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 115, Dosya Gömlek: 94, Sıra no: 13, Dosya No: 33-223, Konu: "Yüksek Denizcilik Okulu'nda öğretmen olarak çalıştırılacak iki yabancı kadrosunun onaylanması."

Nisan 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile ilave yabancı öğretmen kadro ataması yapılmıştır.⁶¹⁷

Amerikan askeri eğitim sisteminin aynen alınıp uygulandığı askeri okullardan biri Deniz Harp Okulu'dur.⁶¹⁸ Deniz Harp Okulunda 1945'ten sonra eğitim ve öğretimde değişimler görülmeye başlanmıştır. 16 Kasım 1951 tarihinde yönetmelik değişikliği yapılmıştır. Bu yönetmelik değişikliğini takiben 16 Temmuz 1951 tarihinde Bakanlar Kurulu karar alarak yabancı uzman ve tercümanın Deniz Eğitim Komutanlığı ile Deniz Harp Okulu'nda çalışmasına onay vermiştir.⁶¹⁹ 1953-1954 öğretim yılından itibaren iki yılı öğrenci, iki yılı subay olmak üzere dört yıllık eğitim sistemine geçilmiştir. Bu sistem uygulanırken Amerikan Deniz Harp Okulu'nun programı esas alınmıştır.⁶²⁰ Amerikan tarzı eğitimin sonuçlarından birinin kendini 1957 tarihinde gösterdiği bilinmektedir. Bu yıla gelindiğinde Deniz Harp Okulu, tarihinde ilk defa bir bayanı mezun ederek⁶²¹ subay olarak Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesine katmıştır.

Hava Okulu'nda da (Hava Harp Okulu) 1948 yılından itibaren Amerikan eğitim sistemine geçilmiştir. Hava Okulu, 1951 yılında Hava Harp Okulu adını almıştır.⁶²² 1948-1951 yılları arası dönem Hava Okulu'nda Amerikan sistemi ve programlarının uygulandığı dönem olarak bilinmektedir.⁶²³ Okul, 1951'de Kara Harp Okulu adıyla kurulduktan sonra 1951 ile 1954 yılları arasını Eskişehir'de sürdürmüştür. Fakat daha sonra NATO merkezi olması itibari ile okul İzmir'e taşınmıştır. 1954-1967 yılları arası okul İzmir'de faaliyetlerini sürdürmüştür.⁶²⁴ Bu il

⁶¹⁷ **BCA**, 5 Nisan 1949, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 119, Dosya Gömlek: 25, Sıra no: 6, Dosya No: 33-223, Konu: "Yüksek Denizcilik Okulu'nda öğretmen olarak çalıştırılacak iki yabancı kadrosunun onaylanması."

⁶¹⁸ Fahri Çoker, **Bahriye Mektebimiz (Deniz Harp Okulu ve Lisesi)**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara, 1973, s. 13.

⁶¹⁹ **BCA**, 16 Temmuz 1951, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 126, Dosya Gömlek: 55, Sıra no: 2, Dosya No: 33-298, Konu: "Milli Savunma Bakanlığı, Deniz Eğitim Komutanlığı ve Deniz Harp Okulu'nda çalıştırılacak yabancılara ait kadroların onaylanması."

⁶²⁰ Fahri Çoker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, s. 123; **Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri Resmi Yayını** (Hazırlayan: Figen Atabey), Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâh Basımevi, Ankara, 2002, s. 48.

⁶²¹ Bülent Işın, **Cumhuriyet Bahriyesi Kronolojisi**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Deniz Basımevi, İstanbul, 2006, s. 66.

⁶²² Rifat Uçarol, **Tarihi Gelişim İçinde Hava Harp Okulu (1951-1987)**, Hava Harp Okulu Yayını, İstanbul, 1988, s. 42.

⁶²³ Rifat Uçarol, **Tarihi Gelişim İçinde Hava Harp Okulu (1951-1987)**, s. 40-42.

⁶²⁴ Rifat Uçarol, **Tarihi Gelişim İçinde Hava Harp Okulu (1951-1987)**, s. 48-49.

değişiminin NATO etkisi ile olduğu düşünülmektedir. 1967 yılından itibaren Hava Harp Okulu faaliyetlerini İstanbul'da sürdürmektedir.

Türk subaylarına istihbarat eğitiminin bile Amerikalı subaylar tarafından verildiği ifade edilmektedir. Bu eğitimin Genelkurmay Başkanlığı binasında Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından önce, 18 Ekim 1951 tarihinde yapıldığı görülmektedir. Kursta bu eğitimi 3 Amerikalı subayın yaptığı, kursa katılan bir subayın ifadesinden anlaşılmaktadır.⁶²⁵

Harp Akademileri'nin, Deniz Harp Akademisi kısmında Amerikalı amirallerin eğitim sırasında Türk kurmay subay adaylarına sadece Amerikalı bir amiral olan Mahan'ın stratejik fikirlerini öğrettikleri burada eğitim gören bir subayın ifadelerinden anlaşılmaktadır.⁶²⁶

Kara Harp Okulu'nda yeni eğitim sistemi 1953 yılında Amerikan sistemine göre bir değişikliğe uğmuştur. Dönemin okul komutanı olan Tuğgeneral Kemal Yükep başkanlığında bir gurup öğretmen Amerika'ya bir gezi gerçekleştirmiştir. Bu heyet yaklaşık bir ay Amerika'da "west point" adı verilen⁶²⁷ bir sistemi incelemiştir. Bu heyetin hazırladığı rapor doğrultusunda Amerikan sistemi benimsenir ve okul askeri fakülte statüsüne geçirilir.⁶²⁸

3.1.2.4. Türk Deniz Kuvvetleri'nde Yaşanan Değişim

Türkiye'ye Amerikan askeri yardımları, daha II. Dünya Savaşı devam ederken, 1945 yılından itibaren direkt başlamıştır. Savaş bitince Amerika ile yapılan ittifak derinleşmiş ve askeri ve ekonomik yardımlar birbirini takip etmiştir. Amerika ile 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan yardım anlaşması kapsamında modern sisteme kavuşturulma çabaları yapılan en önemli yerlerden biri Gölcük Tersanesi

⁶²⁵ Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet (1918-1977)**, Cilt: 2, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Deniz Basımevi, İstanbul, 2005, s. 700.

⁶²⁶ Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet (1918-1977)**, s. 963.

⁶²⁷ "West Point" eğitim sistemi Amerikan Kara Harp Okulu'nda uygulanan bir askeri eğitim sistemidir. Bu eğitim sistemi askeri meslek bilgileri eğitiminden daha ziyade savaş teçhizat ve donanımına bakan, teknolojik gelişmeleri ön plana çıkaran bir sistemdir. Bir çeşit harp okulu eğitiminde mühendisliği ön plana çıkarmaktır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Birleşik Devletler Askeri Akademisi internet sitesi; <http://www.usma.edu/wphistory/SitePages/Home.aspx> (Erişim: 01.11.2014)

⁶²⁸ İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, **Kara Harp Okulu Tarihi**, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara, 1992, s. 221.

olmuştur.⁶²⁹ Tersane askeri gemilerin üretim üssü haline getirilmiş, özellikle muhrip gemilerin ve denizaltıların üretimi yapılmıştır. Bir üretim üssü olmasında Amerika'dan getirilen makine ve tezgâhların katkısı büyük olmuştur.⁶³⁰

1948 yılına gelindiğinde yoğunlaşan askeri yardımlara bir de Türk ve Amerikalı general ve amiraller arasında yapılan çalışmalar ilave edilmiştir.⁶³¹ 1948 yılı ayrıca birçok Türk subay ve astsubayın eğitim amacıyla Amerika'ya gittiği bir yıl olması açısından önemlidir. Bunlardan bir tanesi Amerikan gemisi olan “Waccamaw” adlı geminin İskenderun Limanı'na gelmesi ve ilgili subay ve astsubayları götürmesi ile gerçekleşmiştir.⁶³² 1948 yılında Amerikan yardımının devamı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na ABD tarafından 1949 yılında verilen gemiler ile olmuştur. 1949 yılında yapılan bu yardımda 4 adet gemi, 2 denizaltı, 1 tanker Türk Deniz Kuvvetleri envanterine geçmiştir.⁶³³ Bu yardımların niteliği konusunda özellikle Deniz Kuvvetlerinden eleştiriler yapılmaktadır. 2004 yılında, Deniz Kurmay Albay Cem Gürdeniz tarafından derlenen, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından yayınlanan bir kitapta dönemin yardımları ile ilgili ifadeler yer almaktadır;

*“1949 yılında Amerikan askeri yardımları başladığı zaman bu devletin güttüğü prensip hurda ambarlarını dolduran eski silahlar, hava meydanlarını dolduran uçaklar, nehirleri dolduran gemileri politik amaçlarla kullanıp dost kazanmaktır. Bundan ötürü etrafa ve bu arada Türkiye'ye bol sayıda gemi, uçak, tank, top ve nakil araçları verilmişti. Bunun karşılığında Türkiye de bu silahları politik amaçlarla almıştı. Askerimiz modern silah isterken Demokrat iktidar, sırf savunma bütçesinin ağır yükünden kurtulmak için ne verilerse alınsın politikası gütmüştü.”*⁶³⁴

⁶²⁹Esmâ Torun, “Donanma Komutanlığı'nın Ana Üssü Olarak Gölcük Bölgesinin Seçilmesi ve İlk Faaliyetleri”, **3. Deniz Harp Tarihi Seminer Bildirileri (19-21 Nisan 2006)**, Donanma Komutanlığı Yayınları, Gölcük, 2006, Bölüm: 5 s. 107.

⁶³⁰Mustafa Hergüner, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Denizciliği**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 193-194.

⁶³¹**Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri Resmi Yayını**, s. 41.

⁶³²BCA, 13 Şubat 1948, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 115, Dosya Gömlek: 94, Sıra no: 16, Dosya No: 76-774, Konu: “ABD donanmasına ait Waccamaw adlı geminin Amerika'da kurs göreceği olan Türk subay ve erbaşlarını almak için İskenderun Limanı'na gelmesine izin verilmesi.”

⁶³³Nejat Gülen, **Dünden Bugüne Bahriyemiz**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1988, s. 385.

⁶³⁴**Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Resmi Yayını**, Amiral Afif Büyüktuğrul'un Gazetelerde Yayınlanmış Makaleleri (1954-1971), (Derleyen: Cem Gürdeniz), Deniz Kuvvetleri Matbaası, Ankara, 2004, s. 275; **Milliyet**, 3 Kasım 1970.

Amerikan askeri yardımı çerçevesinde gelen Amerikalı subayların özellikle 1926 yılından itibaren Türk Donanması'na merkezlik yapan Gölcük'e gelip gittikleri bilinmektedir.⁶³⁵ Hatta bu ziyaretlerin amiral seviyesinde de sıkça yaşandığı ifade edilmektedir. 1948 yılında oldukça sıklaşan bu ziyaretlerden Türk deniz subaylarında bir şaşkınlık oluşturduğu da gözükmektedir. Bazı Türk subayları tarafından, bu ziyaretlerin bir sonucu olarak Türk Donanma sisteminin çok değişeceğine vurgu yaptıkları görülmektedir.⁶³⁶ Bu ziyaretlerin sonunda bazı Türk subaylarında; *Bir deniz kuvvetleri kurulacaksa bu bizim Genelkurmay tarafından değil, Amerikalı General Mc Brait tarafından sağlanacaktır*" şeklinde ifadeler geçmektedir.⁶³⁷ Nitekim ziyaretler bir sonuç vermiş, Amerikalı uzman ve subaylar sistem üzerinde çalıştıktan sonra bir düşünceye kavuşmuşlardır. Bu çalışmalar ile birlikte Türk Ordusu'nun başta komutanlıklar olmak üzere neredeyse her alanında yapısal değişiklikler yapılması yöntemi seçilmiştir. Bu yapısal değişiklikler 19.Yüzyıl sonu ve 20. Yüzyıl başlarından itibaren Alman esaslarına göre yapılandırılmış bulunan sistemi tümünden değiştirmek amacını da taşıdığı ifade edilebilir.

Burada ifade edilmesi gereken en önemli konulardan birinin Gölcük'e olan Amerika ilgisinin boyutudur. Gölcük'ü tanımak isteyen Amerikalı sayısı bir hayli yüksek rakamlara ulaşmıştır. Birçok Amerikalı uzmana Bakanlar Kurulu kararları ile askeri yasak bölgelere giriş izninin verildiği gözükmektedir.⁶³⁸ Bu ziyaretlerin bizzat Amerika'dan gelen uzmanların yanısıra Ankara'daki elçilik askeri heyetinin de bizzat çalışma yaptığı gözükmektedir.⁶³⁹ Amerikan yardımları ile sağlanan paralardan İzmit-Gölcük'e elektrik hattı çekilmiştir.⁶⁴⁰ Bu işlem Türkiye'nin

⁶³⁵ **BCA**, 14 Mart 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 176, Dosya Gömlek: 15, Sıra: 8, Dosya No: 62, Sayı: 6, Konu: "Amerikan Askeri Yardım Heyeti Gölcük Harekât Müşavere Birliği Komutanlığınca Gölcük'teki okullara bağış yoluyla gönderilen okul malzemelerinin gümrük vergisinden muaf tutulması." ABD için son derece öneme sahip olan Gölcük'teki halk desteğini önemseydiği anlaşılmaktadır. Bunu sağlamak için de sosyal projelere yöneldiği görülmektedir.

⁶³⁶ Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet (1918-1977)**, s. 627.

⁶³⁷ Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet (1918-1977)**, s. 642.

⁶³⁸ **BCA**, 8 Aralık 1951, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 127, Dosya Gömlek: 88, Sıra: 18, Dosya No:54-180, Konu: "Amerikan uyruklu Alonzo Taylor'un Gölcük'teki 2. Yasak bölgeye girmesine izin verilmesi."

⁶³⁹ **BCA**, 10 Ekim 1950, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 123, Dosya Gömlek: 78, Sıra: 9, Dosya No: 54-153, Konu: "Amerika Birleşik Devletleri Deniz Ataşe muavini R. L. Wolkmain tarafından Gölcük ve Derince'deki yasak bölgelere giriş izni."

⁶⁴⁰ **BCA**, 20 Mart 1952, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 128, Dosya Gömlek: 22, Sıra: 11, Dosya No: 5-446, Konu: "Amerikan yardımından sağlanarak İzmit-Gölcük elektrik hattının kurulması." Belgede geçen ifadede Amerikalının Marshall yardımının askeri kısmı ile ilgili inceleme yapmak amacıyla geldiği ifade edilmektedir.

NATO'ya üye olmasından bir ay sonra gerçekleşmiştir. Gölcük'e olan bu ilgi Türk Deniz Kuvvetleri'nin birçok yatırım planının doğal olarak buraya kaymasına zemin hazırlamıştır. 1957 yılına gelindiğinde Türk Deniz Kuvvetleri'nin o yıl için deniz adına yapmış olduğu yatırımların yarısına yakını Gölcük'e yapılmıştır.⁶⁴¹

Amerika'nın ilgisinin yüksek olduğu yerlerden biri ise İskenderun'dur. Türkiye'nin NATO üyeliğinin sağlandığı yıl olan 1952 yılında Amerikalılar İskenderun'da bir deniz tesisi ve cephanelik yapım işini üstlenmişlerdir. Bu amaçla büyük bir kamulaştırmanın yapıldığı gözükmemektedir.⁶⁴² Amerikan ilgisi sadece onların gerçekleştirdikleri ziyaretlerden ibaret olmamıştır. Amerikalı bir akademisyen 1949 yılında Türkiye'ye bir mektup yazarak deniz ve liman mevzuatını istemiştir. Bu istek karşısında şaşkın kalan yetkililer durumu en son Başbakanlığa ve Cumhurbaşkanlığına bildirmişlerdir. Her iki kurumun ise gerekenin yapılmasını bu mevzuatın ilgili kişiye gönderilmesini istemiştir. Bu doğrultuda mevzuat Fransızcaya çevrilip Amerikalı akademisyen olan Joseph Kadans'a gönderilmiştir.⁶⁴³

1948–1949 yılları arası Türk Ordusu'nun genelinde yeniden yapılanma planlarının yapıldığı anlaşılmaktadır. 30 Mayıs 1949 yılına gelindiğinde ise 5398 sayılı kanun çıkartılarak büyük oranda bir yapısal değişiklik gerçekleştirilmiştir. Daha önce müşavirlik seviyesinde olan kara, hava ve deniz birimleri kuvvet komutanlığına dönüştürülmüştür. Bu kanun ile başta kuvvet komutanlıkları oluşturulmuştur. Bu kuvvet komutanlıkları Genel Kurmay Başkanı'na bağlanmış, Genelkurmay Başkanı ise Milli Savunma Bakanı'na bağlanmıştır.⁶⁴⁴ Bu bağlamda Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ilk kez teşekkül etmiştir. Bu teşekkül, kanunun kabul edilmesinden sonra 15 Ağustos 1949'da Yüksek Askeri Şura kararı ile resmileşmiştir. İlk Deniz Kuvvetleri Komutanı olarak ise Oramiral Mehmet Ali Ülgen atanmıştır. Donanma Komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın bir alt birimi kabul edilerek ona bağlanmıştır. Böylece ilk Donanma Komutanı olarak ise

⁶⁴¹BCA, 1957, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 58, Dosya Gömlek: 357, Sıra no: 8, Dosya No: E3, Konu: "Deniz Kuvvetleri'nin 1957 yılında devam eden büyük inşaatlarının durumlarını gösterir çizelge."

⁶⁴²BCA, 11 Eylül 1952, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 130, Dosya Gömlek: 67, Sıra no: 16, Dosya No: 19-251, Konu: "İskenderun'da Amerikalılar tarafından inşa edilmekte olan deniz tesislerinin cephanelik yapılmak üzere arazi kamulaştırması."

⁶⁴³BCA, 18 Mart 1949, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 170, Dosya Gömlek: 183, Sıra no: 26, Dosya No: 182, Konu: "Amerikalı Joseph Kadans'ın çıkaracağı kitap için istediği deniz ve liman mevzuatına ait bilgilerin kendisine gönderildiği."

⁶⁴⁴TBMMZC, 30 Mayıs 1949, Dönem: VIII, Cilt: 19, Toplantı: 3, Birleşim: 96, s. 1059-1083.

Tümamiral Sadık Altıncan görevlendirilmiştir.⁶⁴⁵ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı karargâhı 1949 yılında Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı'nda kurulmuş olup 1961 yılında ise bugünkü merkezine taşınmıştır.⁶⁴⁶ Bu kuvvet komutanlığının bugünkü karargâhı Ankara'da Bakanlıklar semtinde yer almaktadır.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yapısındaki ciddi değişim hamlelerinden biri de Türkiye'nin NATO'ya 1952 tarihinde üye olması ile yaşanmıştır. Bu tarihte NATO Bölge Komutanlığı'nın harekât, ulaştırma ve eğitim işlerini yürütecek şubeler eklenlenmiştir. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı 1952 yılında NATO üyeliği sonucu olarak bu ittifakın çatısı altına girmiştir. 1953 yılında Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı'na bağlı bir İrtibat Bürosu Komutanlığı kurularak NATO ile ilişkiler bu büro kanalı ile yürütölmeye çalışılmıştır.⁶⁴⁷

1952 yılı ile birlikte Türkiye'nin NATO'ya üye olması Türk Deniz Kuvvetleri'ni oldukça etkilemiştir. Bugün, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı NATO ile işbirliği yapmış durumdadır. Bu durumunu ise şöyle tanımlamıştır:

*“ Türkiye Cumhuriyet'nin 18 Şubat 1952 tarihinde Kuzey Atlantik Savunma Paktı (NATO)'na üye olması ile birlikte, Türk Deniz Kuvvetleri de NATO'ya üye olan ölkelerle ilişkilerini artırmış, kuvvet yapısını, eğitim doktrinini, imkân ve kabiliyetlerini geliştirmiş ve NATO standartlarında harekât icra edebilen bir hüviyet kazanmıştır. ”*⁶⁴⁸

Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı 2000 yılında çıkarmış olduğu bir yayında kendini ayrıca şu ifadeleri kullanmaktadır: *“Türk Deniz Kuvvetleri'nin bölgedeki caydırıcılığı, statüko ve istikrarın korunması için ulusal ve NATO sorumlulukları altında stratejik bir rol oynamaktadır. ”*⁶⁴⁹ Bu durumda Türk Deniz Kuvvetleri'nin NATO ile ulusal çıkarları aynı oranda eşit tuttuğu görölmektedir. Dolayısı ile 1952'den başlayarak günümüze kadar devam eden döneme “çok uluslu bahriye devri” ismi verilmektedir.⁶⁵⁰ NATO kapsamında, NATO kuvvetleri ile ortak yapılan ilk tatbikat da Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde olmuştur. Bu bağlamda

⁶⁴⁵ **Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri Resmi Yayını**, s. 41.

⁶⁴⁶ **Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri Resmi Yayını**, s. 42.

⁶⁴⁷ **Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri Resmi Yayını**, s. 43.

⁶⁴⁸ http://www.dzkk.tsk.tr//icerik.php?_id=11 (Erişim Tarihi: 10.12.2014)

⁶⁴⁹ **Türk Deniz Kuvvetleri 2000**, (Editörler: Cem Gürdeniz-Erdoğan Yüceliş), Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Seyir Hidrografi ve Oşinografi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 2000, s. 5.

⁶⁵⁰ Bülent Işın, **Cumhuriyet Bahriyesi Kronolojisi**, s. 60.

müşterek ilk tatbikatın 6 ve 17 Ağustos 1952 tarihlerinde iki farklı yerde⁶⁵¹, Türkiye'nin NATO üyeliğini kazanmasından altı ay sonra yapıldığı görülmektedir. NATO'nun Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ile olan ortak tatbikatlarının devam ettiği bilinmektedir. Bu tatbikatlardan iki ay sonra da benzer bir tatbikatın yapılmıştır.

1953 yılına gelindiğinde Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı'na bağlı iki farklı kurum oluşturulmuştur. Bunlardan biri "NATO irtibat bürosu" olup, diğeri ise "kozmetik evrak bürosu"dur. Bu kozmetik büroda NATO faaliyetlerinin ve haberleşmelerin gizliliğinin, Amerikalı ve Türk subaylarının ortak çalışması ve NATO talimatnamesi ile yapılmasına karar verilmiştir.⁶⁵²

Türkiye'nin 1945 yılından itibaren Amerikan etkisine girmesine, 1952 yılından itibaren de NATO üyeliği sağlamasına eleştirel bir yaklaşım olarak milli özelliğın gerilediğı ifade edilmektedir. Buna örnek olarak da, Türk Deniz Kuvvetleri'nin milli kalan tek kısmının Boğazlar-Marmara Komutanlığı, avcıbot-hücumbot ve mayın arama gemilerinin kaldığı Türk Deniz Kuvvetleri'nin resmi yayınından anlaşılmaktadır.⁶⁵³ Türkiye'nin NATO'ya üye olması ile birlikte AFMED'e⁶⁵⁴ (Akdeniz Müttefik Komutanlığı) bağlı bir komutanlık olarak kurulan COMEDNOREAST (Kuzeydoğu Akdeniz Komutanlığı), Ankara'da Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâhı içerisinde kurulmuştur. Böylece Türk Deniz Kuvvetleri Komutanı ayrıca bu komutanlık görevini de yapmaya başlamıştır.⁶⁵⁵ Bu duruma aslında Türk Deniz Kuvvetleri Komutanı'nın bir yönüyle NATO'ya bağlandığı şeklinde bir eleştiri de getirilebilir.

3.1.2.5. Türk Hava Kuvvetleri'nde Yaşanan Değişim

II. Dünya Savaşı, Amerika'ya iki önemli ordu gücünün etkinliğinin ne derece önemli olduğunu göstermiştir. Bu iki gücün hava ve deniz kuvvetleri olduğu özellikle savaş sırasında ortaya çıkmıştır. Özellikle hava kuvvetlerine II. Dünya

⁶⁵¹Bülent Işın, **Cumhuriyet Bahriyesi Kronolojisi**, s. 60-61.

⁶⁵²**Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri Resmi Yayını**, s. 42-43.

⁶⁵³**Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri Resmi Yayını**, s. 45.

⁶⁵⁴BCA, 8 Mart 1963, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 168, Dosya Gömlek: 13, Sıra no: 6, Dosya No: 105, Sayı: 6, Konu: "Malta'da AFMED Karargâhında yapılacak olan NATO devletleri deniz komutanları toplantısında Türkiye'yi Deniz Kuvvetleri Komutanının temsil etmesi." İlgili Bakanlar Kurulu kararında Malta'da ayrıca deniz tatbikatı yapılacağıda vurgulanmaktadır.

⁶⁵⁵**Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri Resmi Yayını**, s. 44.

Savaşı döneminde “denizde üstlendirilmiş hava kuvvetleri” adı verilmiştir.⁶⁵⁶ Müttefiklerin savaşı kendi lehlerine çevirmelerinde bu iki gücün çok büyük etkisinin olduğu düşünülmektedir. Özellikle Amerika’nın Japonlara karşı savaşı kazanmasında uçak gemilerinin rolünün hayati önemde olduğundan bahsedilmiştir.⁶⁵⁷ Bu bağlamda Amerika hem kendi ülkesinde hem de savunma politikasını şekillendirdiği ortaklarında bu iki güce son derece önem vermiştir. Türkiye açısından durumun böyle olduğu gözükmemektedir.

Türkiye’de, Amerikan asker, uzman ve görevlilerinin daha çok 1947 yılından itibaren çalışma yaptıkları bilinmektedir. Türkiye’de 1947 yılı ve daha öncesinden bu çeşit bir çalışmalar İngilizler tarafından yapılmakta idi. II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi ve çatışmanın bitmesi bile bu asker-uzman akınına engellememiştir. Bu bağlamda Türkiye’deki İngilizlerin yeri Amerikalılar tarafından doldurulmuştur.

Amerika’nın Türk askeri sistemi üzerinde etkinliğini kurmadan hemen önce yani 1946 yılında 21 Mart 1946 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile 150 İngiliz asker-uzman başta hava kuvvetleri ve radar sisteminin kurulu olduğu yerlerde çalışma yapmak üzere görevlendirdiği görülmektedir. Bu kişilerin görevi ayrıca bu radar sistemleri yeniden inşa etmek üzere görevlendirilmeleridir.⁶⁵⁸ İngiliz uzmanlarının geldiği bu yıllarda da ayrıca Amerikalıların geldiği de bilinmektedir. Amerikalıların etkinliğinin ciddi yansıması ise 1947 tarihi ve sonrasında olmuştur. Ancak Amerikalı uzman-asker görevlilerin bu denli Türk askeri sistemi içerisinde etkin olmasını sağlayan esas gelişmenin kaynağının 1945 ve 1947 askeri antlaşmaları olduğu kadar 1952’deki NATO üyeliğinin de bunu gerçekleştirmiş olmasıdır.

1950 yılında, Türkiye’nin NATO üyeliğinden önce, Türk Hava Kuvvetleri Amerika’dan jet uçakları almaya karar vermiştir. Bu amaçla Ekim 1950 tarihinde ABD’ye 8 subay gönderilerek bu eğitimleri alması sağlanmıştır. Bir yıla yaklaşan eğitimlerini tamamlayan bu subaylar yurda dönmüş ve bu uçakları kullanabilecek donanıma kavuşmuşlardır.⁶⁵⁹ Türkiye’nin uçak teknolojisindeki bu değişimi Amerika ile olan ilişkileri havacılık anlamında daha da artırmıştır. Bir yönüyle bağımlılığı

⁶⁵⁶Robin Higman, **Hava Gücü Özlü Bir Tarih** (Çeviri: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1983, s. 165.

⁶⁵⁷Robin Higman, **Hava Gücü Özlü Bir Tarih**, s. 187-188.

⁶⁵⁸BCA,21 Mart 1946, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 110, Dosya Gömlek: 21, Sıra no: 7, Konu: “150 İngiliz uzmanın askeri birlik ve radar teşkilatlarında çalıştırılması.”

⁶⁵⁹Rifat Uçarol, **Tarihi Gelişim İçinde Hava Harp Okulu (1951-1987)**, s. 41.

kesin hale getirmiştir. Bu amaçla Türk Hava Kuvvetleri bünyesinde eğitim verecek, teknik destek sağlayacak Amerikalı sayısını artırmıştır. Bu durumun artarak devam 1952'den itibaren artarak ettiği bilinmektedir.

1951 yılında başta havacı ve denizciler olmak üzere Amerikalı uzmanların askeri tesisleri her yönüyle inceledikleri görülmektedir. Bu sefer inceleme heyetinin sayısı gerçekten ilginçtir. 1 Haziran 1951 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile tam 429 Amerikalı uzmanın Türkiye'nin hava ve deniz merkezlerine girmesine ve burada çalışmasına izin verilmiştir.⁶⁶⁰ Bu uzmanların sayısı her Bakanlar Kurulu'nun gündemi olacak kadar çok olmaktadır. Bu durumun en sıklaştığı dönemin 1948-1952 yılları arası olduğu gözlemlenmektedir. 429 uzman-askerin bir defada Türkiye'ye gelmesi ve çalışma yapması o günün sayısal değerleri ile değerlendirildiğinde çok fazla olduğu ortaya çıkmaktadır.

1951 yılı ile birlikte Türk Hava Kuvvetleri'ndeki uçak teknolojisindeki değişim mevcut teçhizat sayısını da değiştiren en önemli bir unsur olmuştur. Hava Kuvvetleri'nin her alanında pilot ve teknik eleman yetiştirilmesi üst seviyelere doğru tırmanmıştır. Dolayısı ile hem personel hemde malzeme açısından büyük bir genişlik yaşanmaya başlanmıştır. 1952'de gerçekleşen Türkiye'nin NATO üyeliği ile birlikte, Türk Hava Kuvvetleri'nin sahip olduğu teçhizat sayısı iki katına çıkmıştır.⁶⁶¹

1952 tarihinde gerçekleşen NATO üyeliği Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ile birlikte en çok Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nı etkilediği görülmektedir. Bunda Türkiye'nin altyapı ve teknoloji sistemi kuracak birikiminin olmamasının büyük bir etken olduğu değerlendirilmektedir. Amerika, Türkiye'de yapacağı çalışmalarda ilk altyapı yatırımlarının alanını havaalanları olarak belirlemiştir. Bunun yanında erken uyarı sistemleri, ortak kullanımlı muharebe tesisleri, uçak bakım tesisleri, akaryakıt depoları, hava savunma ve hava kontrol merkezleri oluşturmuştur.⁶⁶² Amerika'nın Türk Hava Kuvvetleri'nde bu denli etkili olmasında Türkiye ile arasındaki son derece büyük olan askeri teknoloji farkının etkili olduğu öne sürülebilir.

⁶⁶⁰BCA,1 Haziran 1951, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 125, Dosya Gömlek: 42, Sıra no: 3, Dosya No: 54-74, Konu: "1 Haziran 1951 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile 429 Amerikalı uzmana Türk askeri tesislerinde çalışma yapmak üzere ve yasak bölgelere girmek için izin verilmesi."

⁶⁶¹Said Arif Terzioğlu, **Türk Ordusu**, s. 97.

⁶⁶²T. C. Milli Savunma Bakanlığı, **a. g. e.** s. 50.

Türkiye'nin 18 Şubat 1952 tarihinde NATO üyeliğinin TBMM'de onaylanmasını takiben 23 Nisan 1952'de, NATO'nun Hava Kuvvetleri Komutanı olan Orgeneral Saunders Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Saunders Türk Hava Kuvvetleri'nin misafiri olarak 23-27 Nisan tarihleri arasında önemli bir gezi ve inceleme gerçekleştirmiştir. Saunders'in inceleme ve gezi programı ise gerçekten ilginç özelliklerle dolu olmuştur. Saunders, Ankara'da Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay ve Hava Kuvvetleri yetkililerinin tamamı ile görüşmüştür. Ziyaretine devam eden Saunders Ankara'dan sonra Eskişehir'e geçmiş tüm birlikleri ziyaret etmiş özellikle o dönem Eskişehir'de bulunan Hava Harp Okulu'nda en fazla vaktini geçirmiştir. Saunders, Eskişehir'den sonra İzmir'i, Balıkesir'i ve devamında İstanbul'u ziyaret etmiştir. Saunders bu ziyaret ve incelemelerinde Türk Hava Kuvvetleri'nin tüm yapısı ve işlevi kendisine arz edilmiştir. Bu inceleme gezisi sonucu Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın tüm bilgilerinin NATO'ya verildiği değerlendirilmektedir.⁶⁶³ Zaten gerçekleşen NATO üyeliği ile birlikte Türk Hava Kuvvetleri'nin de ilgili NATO komutanlığına bağlandığı bilinmektedir. Bu bağlamda NATO kapsamında İzmir'de Altıncı Müttefik Taktik Hava Kuvvetleri Komutanlığı oluşturulmuştur. Türk Hava Kuvvetleri günümüzde de bu komutanlığa bağlı bir statüde faaliyetlerini sürdürmektedir.⁶⁶⁴

Türkiye'nin NATO üyeliğinin ardından Türkiye-NATO ortak tatbikatları da başlamış olur. Bu amaçla 1953 yılının hemen başında bir planlama çalışmaları yapılır. Bu doğrultuda İtalya'nın Floransa şehrinde bir hazırlık konferansı toplanır. 8 Ocak 1953 tarihindeki konferansta Türkiye, Yunanistan, İtalya ve Malta deniz ve hava kuvvetleri arasında "Hava Savunma Tatbikatı"nın kararı alınmış olur.⁶⁶⁵ Gelişen sıkı işbirliği sadece tatbikatlara bağlı kalmaz ve sürekli bir gelişme kaydeder. 1953 yılı Haziran ayından itibaren bu sıkı işbirliği durumu ortak uçuşların tamamına yansımaya başlar. Türkiye'nin artık uçuş programını NATO'ya göre belirlemek durumunda kaldığı görünmektedir. Hatta Cumhurbaşkanı Celal Bayar başta olmak üzere Başbakan ve tüm bakanların imzaladığı kararname ile bu ortak uçuşların Güney Avrupa Müttefik Hava Kuvvetleri Komutanlığı daimi talimatına göre

⁶⁶³BCA, 12 Nisan 1952, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 35, Dosya Gömlek: 216, Sıra no: 2, Dosya No: A42, Konu: "NATO Teşkilatı Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Saunders'in Türkiye'yi ziyareti".

⁶⁶⁴T. C. Milli Savunma Bakanlığı, **Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri**, s. 45.

⁶⁶⁵BCA, 19 Ocak 1953, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 131, Dosya Gömlek: 5, Sıra no: 9, Dosya No: 47-629, Sayı:4, Konu: "Türkiye, Yunanistan, İtalya ve Malta deniz ve hava kuvvetleri arasında yapılacak Hava Savunma Tatbikatı için açılacak konferansa katılacak subaylara verilecek gündelik".

yapıldığı ortaya ortaya çıkmıştır.⁶⁶⁶ Türk Hava Kuvvetleri ile NATO'nun yapmış olduğu ortak uçuşlarda bilgi ve teknoloji dikkate alındığında yetki ve kontrolün NATO'da olduğu rahatlıkla görülmektedir. Nitekim 23-26 Eylül 1954 tarihlerinde Avrupa'da yapılan bir tatbikata Türk Hava Kuvvetleri'nin 16 adet F-84 uçağı ile katıldığı ve NATO komutasında uçuş eğitimi yaptığı görülmektedir.⁶⁶⁷

1953 yılı sonlarına doğru Türk Hava Kuvvetleri'nin dışa bağımlılığının durumu görünür hale gelmiştir. Amerikan ve NATO yardımı ile sağlanan uçak ve malzemelerinin eksikliği daha net olarak hissedilmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Bakanlar Kurulu kararına istinaden gerekli malzemelerin temini yoluna gidilmiştir. Bu Bakanlar Kurulu toplantısında alınan kararda Türk Hava Kuvvetleri'nin dışa bağımlılığı net olarak ortaya çıkmıştır. Bakanlar Kurulu bu konuda karar almıştır:

“Hava Kuvvetlerinin hizmetinde bulunan muhtelif tipteki teyyare ve motorların bakım, tamir, revizyon işleri ve bu işlerde kullanılmak üzere lüzum görülecek her türlü mamul ve gayri mamül eğitim ve savaş teyyare malzemesinin ve buna müteferri yedek parçaların kauçuk, ham malzeme, cila, hususi teyyare ve boyalarının ve bunlardan gayri Amerikan yardımlarından verilemeyen bilcümle teyyare ve motor malzemesinin ve jet teyyarelerinin kaynak işlerinde kullanılan hususi gazların ve hususi tezgah ve avandalıkların araya mutavassıt ve komisyoncu girmeksizin doğrudan doğruya firmalarla sözleşme yapılmak suretiyle alınmasına...”⁶⁶⁸

Bakanlar Kurulu'nun aldığı bu karar aslında Türk Hava Kuvvetleri'nin Amerika ve NATO bağımlılığında geldiği durumu göz önüne getirmesi açısından son derece önemlidir. Burada bilinmesi gereken durumun Amerika ve NATO yardımları ile değişime uğrayan Türk Hava Kuvvetleri'nin ihtiyacının gene onlara bağımlı olarak sürdürülmesi gerektiği düşüncesidir. Dolayısı ile Amerika ne NATO'nun Türk Hava Kuvvetleri'nin kendilerine bağımlı olmasını istediği görülmektedir. Bakanlar Kurulu

⁶⁶⁶ **BCA**, 20 Haziran 1953, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 132, Dosya Gömlek: 49, Sıra no: 2, Dosya No: 76-2598, Konu: “Güney Avrupa Müttefik Hava Kuvvetleri Kumandanlığı Daimi Talimatına göre yapılacak Av-Bombardımanı sıkı temas uçuşlarına izin verilmesi hususunda Milli Savunma Vekâleti'ne izin verilmesi”.

⁶⁶⁷ **BCA**, 11 Ekim 1954, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 137, Dosya Gömlek: 81, Sıra no: 6, Dosya No: 100-6, Sayı: 4, Konu: “Avrupa'da yapılacak Shooting Star tatbikatına hava kuvvetlerimizden 16 uçaklık bir F-84 filosunun katılması”.

⁶⁶⁸ **BCA**, 5 Kasım 1953, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 133, Dosya Gömlek: 87, Sıra no: 7, Dosya No: 7-337, Sayı: 4, Konu: “Hava Kuvvetleri'nin ihtiyacı olan uçak malzemesinin pazarlıkla satın alınması”.

Kararı'nda görülen “Amerikan yardımları ile verilmeyen” ifadesinin gerçekte çok önemli olduğu değerlendirilmektedir.

1954 yılına gelindiğinde, Türk Hava Kuvvetleri'nin NATO ile ilişkileri daha üst seviyelere çıkmaya başlamıştır. NATO Hava Kuvvetleri'nin merkezi olan İtalya'daki toplantılarına artık Türk Hava Kuvvetleri Komutanı katılmaya başlamıştır. Bu bağlamda 1954 yılı Ocak ayı sonunda Napoli şehrinde yapılan NATO Güney Avrupa Müttefik Hava Kuvvetleri toplantısına Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Fevzi Uçaner katılmıştır.⁶⁶⁹ Türk Hava Kuvvetleri'nde olan değişim bununla bitmemiş ve mevcut uçakların bir an önce değiştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu doğrultuda hizmet dışı ilan edilen mevcut Mosquito uçakları ve malzemeleri satılma yoluyla elden çıkarılmıştır.⁶⁷⁰ Bu uçakların yerine NATO ve Amerikan teknolojisine sahip uçaklar alındığı bilinmektedir. Bu durumun Türk Hava Kuvvetleri'ni hem teknolojik olarak hem de personel eğitimi yönüyle tümenden NATO'ya bağlı hale getirmiş olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

Amerikan yardım programı dâhilinde İstanbul Şile'de bir radar tesisinin 25 Temmuz 1955 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla büyük bir kamulaştırma (273.740 metre kare arazi) yapıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁷¹

Sonuç olarak bakıldığında Türkiye'de sayıca büyük oranda NATO ile entegre olmuş hava merkez ve üsleri mevcuttur. Türkiye'deki NATO kapsamındaki bu üs ve merkezler; İncirlik (Adana), Karamürsel (Kocaeli), Ankara, İzmir, Çiğli (İzmir), Konya, Balıkesir, Muş, Batman, Diyarbakır, Afyonkarahisar, Şile (İstanbul), Çorlu (Tekirdağ), Gaziantep ve Yenişehir (Bursa) şehirlerinde bulunmaktadır.⁶⁷² Bu üs ve merkezlere ayrıca haberleşme ve radar istasyonları da dâhil edilebilir. Özellikle NATO kapsamındaki radar istasyonları birçok bölge ve şehre yayılmıştır. İstasyonlar

⁶⁶⁹BCA, 18 Ocak 1954, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 134, Dosya Gömlek: 114, Sıra no: 10, Dosya No: 76-2300, Sayı: 4, Konu: “Napoli'de yapılacak NATO Güney Avrupa Hava Kuvvetleri toplantısına Hükümetimizi temsilen Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Fevzi Uçaner'in delege olarak katılması”.

⁶⁷⁰BCA, 11 Ekim 1954, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 137, Dosya Gömlek: 81, Sıra no: 13, Dosya No: 122-2, Sayı: 4, Konu: “Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nca hizmet dışı ilan edilen Mosquito uçakları ile malzemelerinin yurtdışına satılması”.

⁶⁷¹BCA, 25 Temmuz 1955, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 140, Dosya Gömlek: 70, Sıra no: 10, Dosya No: 19-41, Sayı: 4, Konu: “Amerikan Yardım Programı dâhilinde yeniden kurulmakta olan Şile Radar Tesisleri için 23 parsel arazinin kamulaştırılması”.

⁶⁷²Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 205-207.

bütün Ege sahilleri boyunca varlığını sürdürmektedir. Buna ilave olarak Ankara, İzmit (Kocaeli), Eskişehir, Lüleburgaz (Kırklareli), Kargapazar (Erzurum), Pazar (Rize), Perşembe (Ordu), Merzifon (Amasya), Mardin, Çanakkale, Şarkışla (Sivas) bölgelerinde bu radar istasyonları mevcuttur.⁶⁷³ NATO ile Türk Hava Kuvvetleri'nin ortak çalışma alanlarına bakıldığında Türk–Amerikan askeri ilişkilerinin askeri boyutu havacılık bağlamında ortaya çıkmaktadır.

3.1.3. İstihbarat Teşkilatında (Milli Emniyet Hizmetleri Riyaseti) Yaşanan Değişim

Türk istihbarat teşkilatının kökeni Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit devrinde Yıldız Sarayı'nda kurulan “Yıldız İstihbarat Teşkilatı”na dayanmaktadır. En işlev gördüğü zaman ise gene II. Abdülhamit dönemi olmuştur. Osmanlı Devleti'nde İttihat ve Terakki Partisi'nin 1913'te iktidarı ele geçirmesi ile Enver Paşa tarafından “Teşkilat-ı Mahsusa” adıyla kurulmuştur.⁶⁷⁴ I. Dünya Savaşı'nın 1914 yılında başlaması ile önemli görevler üstlendiği değerlendirilen bu teşkilat, savaşın bitimi ve Osmanlı Devleti'nin dağılması ile ortadan kalkmıştır. Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin büyük ümit bağladığı teşkilat tam misyonunu gerçekleştirememiştir. Osmanlı Devleti'nin savaştan dağılarak çıkması durumun gören Enver Paşa'nın teşkilatın İtilaf Devletleri'ne karşı resmiyette dağıtılması ancak gerçekte faaliyetlerine devam etmesini istemesi şeklinde bir yaklaşımda ifade edilmektedir.⁶⁷⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nde, modern ve bugünkü anlamda bir istihbarat yapılanmasının oluşturulma süreci 1926 yılında Atatürk tarafından başlatılmıştır. 6 Ocak 1926 tarih ve 10152 sayılı Erkan-ı Harbiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Mareşal Fevzi Çakmak imzalı tebligat ile Milli Emniyet Hizmeti Riyaseti (MEH) adıyla kurulmuştur. Bu riyaset işleyiş olarak Fevzi Çakmak'a bağlı kalmıştır. 19 Aralık 1926 tarihli Bakanlar Kurulu'nun gizli kararname ile de MEH doğrudan Başbakan'a bağlanmıştır. MEH kısaltması, 1928'den sonra yeni Türkçe harflere geçilmesi dolayısı ile MAH kısaltması şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. MAH'ın

⁶⁷³Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 206-207.

⁶⁷⁴Atilla Çeliktepe, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu**, 2. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 10-11.

⁶⁷⁵Aziz Yakın, **İstihbarat Casusluk ve Casuslukla Mücadele**, Dışişleri Akademisi Yayınları, Ankara, 1969, s. 6.

açılımı olarak ayrıca Milli Amele (gaye) Hizmet ifadesi de ayrıca verilmektedir. 1930'dan 1965 yılına kadar bu kısaltma kullanılmıştır. MAH'ın gizli teşkilat yapılanmasına 1943 yılında son verilmiş olup, bu tarihte Başvekâlet Kanunu'nda yapılan değişiklik ile MAH teşkilatının Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olarak varlığı resmen kabul edilmiştir. MAH teşkilatındaki en önemli değişikliklerden biri 1954 yılında gerçekleşmiştir. 9 Mart 1954 tarih ve 6330 sayılı kanun maddesi ile Başbakanlığa bağlı ayrı bir yapı olarak kuruluşu resmileşmiş olmuştur. 6 Temmuz 1965 tarih ve 644 sayılı "Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu" çıkarılmış ve 22 Temmuz 1965 tarihinde kanun yürürlüğe girmiştir. Böylece bugünkü adı ile Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) oluşturulmuştur.⁶⁷⁶

Türk istihbarat teşkilatına Amerikan ilgisinin Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinden önce olduğu bilinmektedir. Amerikan istihbaratının Türkiye'de kök salmasının İnönü döneminde olduğu ifade edilmektedir. İnönü döneminde gizli ya da açık yapılan anlaşmalarla bu ülkenin Türkiye'de faaliyet yürütmesine izin verildiği dile getirilmektedir.⁶⁷⁷ Bu durumun Türkiye'de daha sonra gelen DP döneminde de aynen devam ettiği bilinmektedir. Türkiye'nin Amerikan etkisiyle, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında komünizme karşı amansız bir savaşın cephesi yapılmaya çalışıldığı değerlendirilmektedir. Bu savaşta kuşkusuz istihbaratın çok önemli rolü olduğu ayrıca önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Amerika'nın, Türkiye'deki elçilik ve konsolosluk kanalı ile Türkiye'deki komünistleri en ince detaylarına kadar tespit edip ayrıntılı bir rapor hazırladığı bilinmektedir.⁶⁷⁸ Amerika'nın bu raporu oluştururken komünistleri böylesine ayrıntılı tanımlamasında Türk yetkililerden bilgi aldığı düşünülmektedir. Türk yetkililer ile koordineli çalışıldığına dair birçok bilgi de mevcuttur. 1931-1967 yılları arasında istihbarat teşkilatında çalışmış bulunan bir istihbaratçı; *"Özellikle Beyoğlu'ndaki dinleme merkezi dâhil olmak üzere İstanbul teşkilatının tamamı Amerikalıların eline geçmiştir. Maaşları Amerikalılardan alıyorlardı. Bunu da Behçet Türkmen"*⁶⁷⁹

⁶⁷⁶Erdal İlter, **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**, MİT Basımevi, Ankara, 2002 (Kitap elektronik kaynak olup sayfa numaraları gözükmemektedir. Kitaba ulaşılan erişim kaynağı; http://www.mit.gov.tr/ikinci_bolum.html)

⁶⁷⁷Erdal Şimşek, **Türkiye'de İstihbaratçılık ve MİT**, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2004, s. 233.

⁶⁷⁸**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 18 Ekim 1955, NND 887428, Record Group 59, Box: 3731, Eric Wendellin, Briefing Paper on Turkey, Foreign Service Despatch, Desp. No: 153, s. 1-4.

⁶⁷⁹Behçet Türkmen, 3 Eylül 1953 tarihinde, Tümgeneral rütbesi ile Milli Emniyet Hizmetleri Riyaseti (MİT) başkanlığına getirilmiştir. Türkmen, bu görevini 27 Mart 1957 tarihine kadar sürdürmüştür.

yapmıştı.” Demektedir.⁶⁸⁰ Burada Behçet Türkmen üzerinde durmakta fayda vardır. Türkmen, İstihbarat başkanlığı⁶⁸¹ öncesi NATO karargâhlarında çalışmış bir generaldir. Türkmen, 1953 yılında İstihbarat başkanlığı öncesi, 13 Ekim 1952 tarihinde İzmir Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Karargâh Türk Müşavirliği Başkanlığı yapmış idi.⁶⁸² Türkmen yaklaşık 2 ay sonra ise bu sefer aynı yerde Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutan Yardımcısı olarak atanmıştır.⁶⁸³ Bu iki karargâh NATO’nun Türkiye’deki merkezi konumundadır. Behçet Türkmen ile ilgili en önemli gelişmelerden biri ise İstihbarat başkanı atanmadan kısa bir süre önce 1953 tarihinin Ocak, Mart ve Mayıs 1953 aylarında Napoli, Paris ve Yunanistan’daki NATO merkezlerinde resmi görev ile bulunmuş olmasıdır.⁶⁸⁴

Türk istihbaratındaki bu Amerikan etkisine ayrıca Menderes’in de şahit olduğu dile getirilmektedir. Menderes’in Başbakanlık Müsteşarı olan Ahmet Salih Korur’a sorunları içeren bir rapor hazırlaması için bir görev vermiştir. Korur da hazırladığı raporda Amerikalıların MAH’a her yönüyle hâkim olduklarını, istihbarat eğitim okulunun, servisin, İstanbul’daki örgütün, Yeşilköy’de bulunan soruşturma teşkilatının onlardan alınan paralarla finanse edildiğini, direkt olarak tüm yönetici ve çalışanlara zarflarla para verdiklerini ifade etmiştir.⁶⁸⁵ Bu durum bize Amerikan etkisini bizzat Menderes’in bildiği bilgisini vermektedir. Bu durumu teyit eden bir gelişme ise Yassıada Mahkemesi sırasında yaşanmıştır. Menderes, bu durumu bir raporla tespit ettiklerini, bu tespit doğrultusunda adımlar attıklarını, bu ilişkinin karşılıklı yardım çerçevesinde başladığını, bunu Behçet Türkmen’in uygun gördüğünü ifade etmiştir. Menderes ayrıca bu ilişkilerin kesilmesini, bunu

Daha ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.mit.gov.tr/text_site/ikinci_bolum_G2.html. Behçet Türkmen, Türkiye’nin bir dönemine katkısı olmuş önemli devlet adamı ve bürokratlarından olan İlder Türkmen’in babasıdır.

⁶⁸⁰Tuncay Özkan, **Bir Gizli Servisin Tarihi (Milli İstihbarat Teşkilatı)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996, s. 126.

⁶⁸¹BCA, 5 Aralık 1953, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 134, Dosya Gömlek: 94, Sıra: 15, Dosya No: 76-2763, Konu: “Tümgeneral Behçet Türkmen’in Milli Savunma kadrosunda gösterilmek kaydı ile Milli Emniyet Hizmetleri Başkanlığı’na görevlendirilmesi.”

⁶⁸²BCA, 18 Ekim 1952, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 234, Dosya Gömlek: 29, Sıra: 16, Konu: “İzmir Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Karargâhı Türk Müşavirliği Başkanlığı’na Tümgeneral Behçet Türkmen’in tayini.”

⁶⁸³BCA, 23 Aralık 1952, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 235, Dosya Gömlek: 37, Sıra: 8, Konu: “Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutan Yardımcılığı’na Tümgeneral Behçet Türkmen’in tayini.”

⁶⁸⁴BCA, 6 Kasım 1953, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 133, Dosya Gömlek: 90, Sıra: 4, Dosya No: 47-645, Sayı: 4, Konu: “Tümgeneral Behçet Türkmen ile 3 subayın NATO hizmetleri dolayısı ile geçici görevlerle Napoli, Paris ve Yunanistan’a gönderilmeleri.”

⁶⁸⁵Tuncay Özkan, **Bir Gizli Servisin Tarihi (Milli İstihbarat Teşkilatı)**, s. 138.

yaparkende Amerikalıların darılmamasını istediğini ifade etmiştir.⁶⁸⁶ İstihbarat teşkilatındaki bu Amerikan etkisine bir dönemin ünlü istihbaratçısı olarak bilinen Mehmet Eymür de işaret etmektedir. Eymür ifadesinde göreve dönemi şöyle anlatmaktadır: *“Takip üniteleri Amerikalılar tarafından kurulmuş, Amerikalılar bu ünitelere alınan personelden onların ilk eğitimlerine kadar her şey ile uğraşmışlar. Benim göreve başladığım tarihte Amerikalıların takip şubesinde ve teşkilattaki aktif çalışmaları son bulmuştu. Yani teşkilatta ve ona ait birimlerde Amerikalılar çalışmamakta idi. Ancak prosedür içerisinde ilişkiler devam ediyordu.”*⁶⁸⁷ Eymür’ün ifadelerinden anlaşıldığı üzere Amerikalıların MİT ile direkt çalışmasının 1970’li yıllardan itibaren artık olmadığı, sadece istihbarat paylaşımı ile ilgili resmi işlerin yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak böyle olduğu düşünülse bile daha farklı saptamalar yapılabilmekte ve NATO (Amerika)-Türk istihbaratı ilişkisi ilginç söylem tarzıyla ifade edilebilmektedir. Bu söylemlerden biri ise; *“NATO’ya girdiğimizden bu yana istihbaratımız CIA’dan ibarettir”*⁶⁸⁸ sözleriyle ifade edilmektedir. Ayrıca, Amerika ile Türk istihbaratının ilişkisinin Menderes ve DP’lilerin yargılandığı Yassıada Mahkemeleri’nde ortaya çıktığı, burada görülen Tahsisat-1 Mesture (örtülü ödenek) davasında bu durumun açıkça görüldüğü ifade edilmektedir.⁶⁸⁹

Türk istihbaratındaki Amerikan etkisini konusuna değinen kişilerden biri ise ünlü istihbaratçı Mahir Kaynak’tır. Kaynak kendisine yöneltilen; *“Türk istihbarat servisinin hedefi ve konsepti başkaları tarafından belirlenebilir mi?”* sorusuna; *“Evet öyle görünüyor”* yanıtını vermiştir.⁶⁹⁰ Amerika’nın, Türk istihbaratında bu denli hâkim olmasının nedeni olarak NATO ile geliştirilen ilişkilerin ortak savunma politikası eksenini çoktan aşip, ortak istihbarat-ortak istihbarata karşı koyma noktasındaki birlikteliğe ilerlemesini örnek gösterenler olmuştur. Hatta Amerikan ajanlarının Türkiye’de polis ve jandarmadan habersiz gözaltı ve sorgu yaptığı ifade edilmektedir.⁶⁹¹

⁶⁸⁶Tuncay Özkan, **Bir Gizli Servisin Tarihi (Milli İstihbarat Teşkilatı)**, s. 140.

⁶⁸⁷Mehmet Eymür, **Bir MİT Mensubunun Anıları**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991, s. 19.

⁶⁸⁸Ömer Lütfi Mete-Mahir Kaynak, **Derin Devlet (Tanımlanamayan Güç)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 26.

⁶⁸⁹Erdal Şimşek, **Türkiye’de İstihbaratçılık ve MİT**, s. 242-243.

⁶⁹⁰Mahir Kaynak, **İstihbarat ve Terör Oyunları**, Selis Kitaplar, İstanbul, 2006, s. 27.

⁶⁹¹Erdal Şimşek, **Türkiye’de İstihbaratçılık ve MİT**, s. 249.

Amerikalıların Türk istihbaratı MAH ile girmiş oldukları bu ilişki 27 Mayıs 1960 tarihindeki askeri müdahale ile gelenlerin dikkatini çekmiştir. 27 Mayıs MAH için önemli bir tarih olmuştur. Askerler MAH'ın %90'ını dağıtmışlardır ve yerlerine askerleri geçirtmişlerdir. 27 Mayısçıların MAH'ın arşivine baktıkları, askeri müdahaleyi rapor ettiklerini gördükleri, bu yüzden de bu kurumu dağıttıkları diğer iddialar arasındadır.⁶⁹² Amerikalıların istihbarat üzerindeki direk ilişkisinin büyük ölçüde dağıtıldığı düşünülmektedir.

1964 yılında Cumhuriyet Senatosu Milletvekili Suphi Karaman, dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye bir mektup yazmış ve Milli Emniyet Hizmetleri Riyaseti çalışmalarından duyduğu memnuniyetsizli şikâyet etmiştir. Karaman teşkilat içerisinde büyük bir başıbozukluk olduğunu dile getirmektedir. Karaman, 15 Aralık 1964 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Bütçe Plan Karma Komisyonu toplantısında yapmış olduğu değerlendirmelere İstihbarat Teşkilatı yetkililerinin kendisine adeta cevap yetiştirdiğini, iletişim kanalı olarak gazeteleri kullandıklarını ifade etmektedir.⁶⁹³

Türkiye'nin istihbarat anlamında NATO ile entegrasyonunun boyutlarını açıklaması adına 2937 Sayılı Kanun⁶⁹⁴ çok önemlidir. Bu kanuna göre MİT'in elde ettiği her türlü istihbaratın Genel Kurmay Başkanlığı'na iletilme zorunluluğu⁶⁹⁵ bulunmaktadır. Askerin elde ettiği tüm istihbaratın NATO ile paylaşım ve ortak değerlendirmesi düşünüldüğünde, NATO kapsamında bile olsa Amerika tarafından öğrenilme riskini büyük ölçüde doğurduğu görülmektedir.

3.1.4. Polis Teşkilatında Yaşanan Değişim

Türk Polis Teşkilatı'nın tarihçesi Osmanlılar ve Selçuklular tarihinden öncesine dayanmaktadır. Osmanlıların kuruluşundan 1826 yılına kadar bu görevi

⁶⁹²Tuncay Özkan, **Bir Gizli Servisin Tarihi (Milli İstihbarat Teşkilatı)**, s. 150.

⁶⁹³BCA, 17 Kasım 1964, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 22, Dosya Gömlek: 129, Sıra no: 18, Dosya No: A7, Konu: "Cumhuriyet Senatosu tabii üyesi Suphi Karaman'ın Milli Emniyet Hizmetleri ile ilgili olarak TBMM Karma Bütçe Komisyonu ve Cumhuriyet Senatosu'nda yaptığı konuşma."

⁶⁹⁴2937 Sayılı Kanun, Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı hakkında kabul edilmiş bir kanundur. 01.11.1983 tarihinde kabul edilen bu kanun **18210 sayılı Resmi Gazete'de 03.11.1983** tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁶⁹⁵**Resmi Gazete**, 3 Kasım 1983 Perşembe, Sayı: 18210, s. 8, 2937 Sayılı Kanun, 4. Madde, e fıkrası.

Yeniçeri Ocağı yapmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın 1926 yılında kaldırılması ile bu görev yeni kurulan "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adlı askeri bir teşkilatın yanı sıra bir farklı birim tarafından yürütülme yoluna gidilmiştir. 1845 yılında ise bu konudaki karmaşa giderilmiş ve yeni bir düzenleme yapılmıştır. 1845 yılında Sultan Abdülmecit zamanında "polis nizamı" adı verilen 17 maddelik bir kanun çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk defa "polis" adı bu sayede resmi literatüre kazandırılmıştır. Bu düzenleme yapılırken Fransız 1800 tarihli "Paris Emniyet Hizmetleri Kararnamesi" temel alınmıştır. 1879 yılında ise "Zaptiye Nezareti" dönemi başlamış ve polis teşkilatı yeni esaslar üzerine oturtulmuştur. Bu sistem belli başlı farklılaşmaları da içererek Cumhuriyet Dönemi'nin bir yönüyle başlangıcını teşkil etmiştir. 1924, 1930, 1932, 1934, 1937, 1938 yıllarında yapılan sistem değişiklikleri ile bugünkü yapısı büyük ölçüde oluşturulmaya çalışılmıştır.⁶⁹⁶

Türk Polis Teşkilatı'nın ilk, orta ve üst düzey yöneticilerinin çok büyük bir kısmı 1937 yılından itibaren Polis Enstitüsü (Akademisi) mezunları arasından seçilmektedir.⁶⁹⁷ 1938 yılında Atatürk'ün teşviki ile ayrıca lise seviyesinde eğitim veren "Polis Koleji" kurulmuştur. Sistemin işleyişinde önemli bir göreve sahip diğer kurumlar ise normal polis statüsünü sağlayan okullardır. Bugün bu görev "Polis Meslek Yüksek Okulları" tarafından yapılmaktadır. 17 Mart 1945 tarih ve 3/2308 sayılı kararname ile "Ankara Polis Enstitüsü ve Polis Okulları Tüzüğü" yürürlüğe girmiş idi. Bu tüzük daha sonra tadil edilmiştir. Bu ilk tadilat 2 Kasım 1956 tarih ve 4/8208 sayılı kararname ile gerçekleşmiştir. Daha sonra 28 Şubat 1958 tarihinde bir değişiklik daha yapılmıştır.⁶⁹⁸ Bu tüzük 3 Ağustos 1960 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile değiştirilmiştir. Bu değişiklik 1945 tarihli kararnamaya ek konulmak suretiyle yapılmıştır.⁶⁹⁹

⁶⁹⁶Mustafa Çufalı, "Türk Polis Tarihi", **Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis** (Ed. Hasan Hüseyin Çevik-Turkut Göksu), Seçkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 19-29.

⁶⁹⁷Ali Erkan Alaç, "Türk Polis Teşkilatında İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesinde Yönetici Eğitimi; FBI Örneği", **Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis** (Ed. Hasan Hüseyin Çevik-Turkut Göksu), Seçkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 185-199.

⁶⁹⁸BCA, 28 Şubat 1958, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 148, Dosya Gömlek: 10, Sıra: 17, Dosya No: 73-36, Sayı: 4, Konu: "3/2308 sayılı kararla yürürlüğe konan Ankara Polis Enstitüsü ile Polis Okulları Tüzüğü'nün bazı maddelerinin değiştirilmesi."

⁶⁹⁹BCA, 3 Ağustos 1960, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 156, Dosya Gömlek: 11, Sıra: 14, Dosya No: 73, Sayı: 5, Konu: "Ankara Polis Enstitüsü ile Polis Okulları Tüzüğü'nün bazı maddelerinin değiştirilmesi ve geçici madde eklenmesi".

Türk Polis Teşkilatı'nda 1951 yılında NATO'ya giriş öncesi "ideolojik akımlar" konusunda haber toplamak için oluşturulan bir birime rastlanmaktadır.⁷⁰⁰ Bu birimin Amerikan etkisi doğrultusunda oluşturulduğu düşünülebilir. Aynı tarihlerde Amerika'nın Türkiye üzerinde komünizm etkisiyle ciddi araştırma yaptığı bilinmektedir.

NATO üyeliği öncesi, 1951 yılında polis teşkilatında yaşanan önemli bir değişiklik daha vardır. O da dönemin Emniyet Genel Müdürü olan Servet Sürenkök tarafından atılmış bir adımdır. Sürenkök, Amerikalı uzman olan Chris Gugaz'ı Türkiye'ye davet etmiş ve Türk Polisi hakkında bir rapor hazırlamasını istemiştir. Gugaz bu doğrultuda çalışmalarına başlamış ve eski sistemin sürdürülemez yanlış bir sistem olduğunu belirtmiştir. Gugaz'ın raporu doğrultusunda polisin çalışma sistemi üç vardiya halinde sekizer saat ve devamında on altı saat dinlenme olarak belirlenmiştir. Bu sistem daha sonra polisler arasında son derece memnuniyetle karşılanmıştır.⁷⁰¹ Fakat sistem altı ay uygulamanın ardından tekrar eski haline getirilmiş, altı saat çalışma ve altı saatte karakolda yatma şeklindeki eski haline getirilmiştir.

Daha önce ifade edilen şekliyle, İçişleri Bakanlığı'nda yaşanan bir olay, polisten ziyade polisin bağlı olduğu merkez bakanlığın ne durumda olduğunu göstermesi açısından önemli olmuştur. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrası Başbakanlık Müsteşarlığına getirilen Albay Alparslan Türkeş yaşadığı önemli bir olayı anlatmaktadır. Müdahale ile birlikte Türkeş, bazı öngördüğü durumlar üzerine bakanlıkları dolaşma ihtiyacı duyduğunu ifade etmektedir. Türkeş ifadesinde: "27 Mayıs'tan sonra Başbakanlığa oturunca bakanlıkları dolaşmaya başladım. İçişleri Bakanlığı'na gittiğimde, orada ayrı bir odada, bir ayrı büroda Amerikalıları gördüm. Bizim yetkililere durumu sorduğumda, komünizmle işbirliği çerçevesinde yapılan çalışmalarla memurlarımızı eğittiklerini, koordinasyon yaptıklarını söylediler. Ama işi biraz daha araştırınca, bakanlığa dışarıdan gelen ve giden tüm şifre, mektup, telgraf ve evrakların oradan geçtiğini öğrendim. Dedim ki buradan çıksınlar, Amerikan yardım binasına gitsinler" dediğini nakletmektedir.⁷⁰²

⁷⁰⁰Bekir Çınar, **Devlet Güvenliği İstihbarat ve Terör**, Sam Yayınları, Ankara, 1997, s. 173.

⁷⁰¹Ali Dikici, "Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı", **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 5, Kış 2009, s. 61-94.

⁷⁰²Hulusi Turgut, **Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı**, ABC Yayınları, İstanbul, 1995, s. 202.

Türkeş, daha sonra İçişleri Bakanlığı'ndaki bu yerin bir Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) karargâhı olduğunu öğrendiğini ifade etmektedir.⁷⁰³ Türkeş'in bu ifadelerini destekler mahiyetteki bir bilgi daha mevcuttur. O da Amerika'nın, İçişleri Bakanlığı'na bağış yoluyla muhabere cihazları vermiş olmasıdır.⁷⁰⁴ Amerika vermiş olduğu bu cihazların nasıl kullanıldığı konusunda ayrıca eğitim verdiği bilinmektedir. Bu eğitimleri de bakanlıkta kendilerine ayrılan bir bölümde yaptıkları değerlendirilmektedir.

1962 yılına gelindiğinde İçişleri Bakanlığı'nın NATO kapsamında temsili konusunda önemli bir değişim daha yaşanmıştır. Türkiye'de kurulmuş olan "Kuzey Atlantik Antlaşması Merkez Heyeti" teşkilatına İçişleri Müsteşarı'nın daimi üye yapılmasıdır. Bu teşkilatın varlığı bu sayede öğrenilmiş olmaktadır. Bu teşkilatın sivil ve askeri üyelere oluştuğu da ayrıca bilinmiştir olmaktadır. Bu temsil durumu kararını Bakanlar Kurulu vermiş ve dönemin Cumhurbaşkanı olan Cemal Gürsel onaylamıştır.⁷⁰⁵

Türk Polis Teşkilatı'nın özellikle 2000'li yıllar ile başlayan süreçte Amerikan polis teşkilatı statüsünde olan kurumlar ile yakın ilişkisi gözlemlenmektedir.⁷⁰⁶ Bu ilişki daha çok Amerikan polis eğitim sisteminin önemli unsurlarının yerli eğitim sistemine uydurulması ile yapıldığı gözlemlenmektedir.

3.1.5. Türkiye'nin NATO İle Yaptığı Askeri Antlaşmalar ve Türk Savunma Sisteminin Yeniden Düzenlenmesi

Türkiye'nin 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya üye olması ile NATO-Türkiye ilişkileri resmen başlamıştır. NATO ile ilk anlaşma aslında, Türkiye'nin üyeliğinden bir süre önce gerçekleşmiştir. Türkiye, 19 Haziran 1951'de NATO ile Londra'da ortak bir anlaşma imzalamıştır. Burada bilinmesi gereken konu ise Türkiye'nin bu tarihte üye olmamakla birlikte, ABD'nin kararını büyük ölçüde

⁷⁰³Hulusi Turgut, **a. g. e.** s. 203.

⁷⁰⁴BCA, 2 Temmuz 1960, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 155, Dosya Gömlek: 6, Sıra: 3, Dosya No: 62, Sayı: 5, Konu: "Amerika'dan İçişleri Bakanlığı'na bağış yoluyla gönderilen muhabere cihazının gümrük vergisinden muaf tutulması".

⁷⁰⁵BCA, 3 Nisan 1962, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 164, Dosya Gömlek: 13, Sıra: 12, Dosya No: 142, Sayı: 6, Konu: "Kuzey Atlantik Antlaşması Merkez Heyeti'ne İçişleri Bakanlığı Müsteşarı'nın alınması".

⁷⁰⁶Ali Erkan Alaç, "Türk Polis Teşkilatında İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesinde Yönetici Eğitimi; FBI Örneği", s. 185-199.

olumlu yönde belirlediği bir zaman dilimine denk gelmesidir. Bu anlaşma ile Amerikan askerlerinin yetkileri ve statüleri düzenlenmiştir. Bu anlaşma daha sonra 4 Nisan 1952'de Türkiye NATO'ya katıldıktan hemen sonra kısmi düzeltmeye uğramıştır.⁷⁰⁷ Türkiye ile NATO arasında yapılan anlaşmaları maddeler halinde ortaya koymakta fayda vardır. Bunlar aşağıda belirtilmiştir:

- 19 Haziran 1951 NATO Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme. Londra'da imzalanmıştır. 20 Eylül 1951 Ottawa Antlaşması bunun genişletilmiş halidir. Türkiye'nin de imzaladığı bu anlaşmadır. 20 Eylül 1951 Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nın Milli Temsilcilerinin ve Milletlerarası Personelinin Statüleri Hakkında Sözleşme: Ottawa'da imzalanan bu anlaşma, Türkiye'nin henüz üye olmadığı dönemde imzaladığı, NATO üye ülkeleri arasında en önemli sayılabilecek nitelikte bir anlaşmadır. NATO ve ABD ile ilişkiler çerçevesinde karşımıza sürekli çıkacaktır. Türkiye'nin NATO kapsamında ABD ile yaptığı sonraki anlaşmalara kaynaklık teşkil etmiştir.⁷⁰⁸ Bu anlaşmanın içeriğinde; NATO kapsamında bulunan görevlilerin vergiye tabi olmadığı, paralarını serbest istedikleri üye ülkeye sokabilecekleri, gümrük vergisi uygulanamayacağı, tevkif durumlarında muadil diplomatlara uygulanan statünün uygulanacağı gibi konular karara bağlanmıştır.⁷⁰⁹
- 4 Nisan 1952 Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatının milli temsilcilerinin ve milletler arası personelinin statüleri hakkında sözleşme.⁷¹⁰ 20 Eylül 1951 Anlaşmasına ek bir protokol ilave edilerek yapılmıştır.⁷¹¹

⁷⁰⁷Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 194.

⁷⁰⁸T. C. Genelkurmay Başkanlığı, **Türkiye ve NATO Arasındaki Temel Antlaşmalar**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011, s. 53-67.

⁷⁰⁹**T.C. Resmi Gazete**, Tarih: 20.03.1954, Sayı: 8663.

⁷¹⁰A. Gündüz Ökçün-Ahmet R. Ökçün, **Türk Antlaşmaları Rehberi (1920-1973)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 520-521: Bu anlaşma, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından önce gerçekleşmiş, Türkiye'nin de katıldığı bir anlaşma olup 4 Nisan 1952 Antlaşması, 19 Haziran 1951 Antlaşmasının genişletilmiş halidir.

⁷¹¹**T. C. Resmi Gazete**, Tarih: 20.03.1954, Sayı: 8663.

- 27 Mayıs 1952 Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf devletlerce Avrupa Savunma Birliği Üyesi devletlere verilen garantilere müteallik NATO'ya ek protokol.⁷¹² Bu protokol 6041 sayılı kanun olarak 4 Şubatta kabul edilmiş, 11 Şubatta Resmi Gazete'de ilan edilmiştir.
- 28 Ağustos 1952 Kuzey Atlantik Antlaşması Mucibince Kurulmuş olan Milletler arası Askeri Karargâhların Statüsüne Müteallik Protokol ve Beyanname.⁷¹³
- 23 Haziran 1954 “Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletlerarasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme”ye ek olarak 7. Ve 8. maddenin tatbik ve tadiline dair ilave kanun çıkarılmıştır. Bu kanun 16 Temmuz 1956 tarihinde TBMM'de kabul edilmiş ve 24 Temmuz 1956'da yayınlanmıştır. Kanunda, NATO himayesindeki askerlerin, resmi görev halindeki durumlarının çerçevesinin çizilmesi hakkında karar alınmıştır.⁷¹⁴
- 22 Şubat 1956 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile NATO'nun Avrupa Müttefik Yüksek Kumandanı (SACEUR) arasında, Müttefik Karargâhların Türkiye'de tesisine ve faaliyetlerine tatbik olacak hususi şartlarla ilgili anlaşma.⁷¹⁵
- 18 Eylül ve 28 Ekim 1959 NATO'nun Savunma Kuvvetlerine Modern Silahların verilmesine dair ABD nezdinde yapılan anlaşmadır. 28 Ekim'de yürürlüğe girmiştir.⁷¹⁶ (Resmi Gazete sayısı: 5162)
- 21 Eylül 1960 Savunma ile İlgili İhtira Beratı⁷¹⁷ İsteklerine Konu Teşkil Eden İhtira Sırlarının Karşılıklı Korunmasına İlişkin Anlaşma.⁷¹⁸ Bu anlaşmada; karşılıklı yapılan yardımların savunmayı

⁷¹²Ökçün, a. g. e. s. 32. 4 Şubat 1953 6041 Sayılı Kanun; T. C. Resmi Gazete, Tarih: 11 Şubat 1953, Sayı: 8332.

⁷¹³T. C. Genelkurmay Başkanlığı, Türkiye ve NATO Arasındaki Temel Antlaşmalar, s. 71-83. Bu anlaşmanın Resmi Gazete'deki yayın tarihi 20 Mart 1954, sayısı ise 8663'tür. 20 Eylül 1951 Protokolü'nün iki ilavesi yapıldıktan sonra ancak yayınlanabilmiştir.

⁷¹⁴T. C. Resmi Gazete, Tarih: 24 Temmuz 1956, Sayı: 9363, s. 15168.

⁷¹⁵Ökçün, a. g. e. s. 522.

⁷¹⁶Ökçün, a. g. e. s. 523.

⁷¹⁷İhtira beratı kelimesinin günümüz Türkçesine uyan karşılığı; Bilinen araç ve gereç, yaratıcı güçle yeni bir şey bulana, bulduğu şeyden bir süre kendisinin yararlanması için devletçe verilen belge. Patent, bulgu belgesi gibi anlamlardır. Ayrıntılı anlam için Bkz. <http://www.tdk.gov.tr>

⁷¹⁸T. C. Resmi Gazete, Tarih: 19 Eylül 1961, Sayı: 10910. Antlaşma T. C. Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır.

ilgilendiren ihtiraların karşılıklı açıklanması, belli hallerde yasaklanması ve engellenmesi gibi konular karara bağlanmıştır.⁷¹⁹

- 18 Haziran 1964 Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletler Arasında Atomal Bilgi Konusunda İşbirliği Hakkında Antlaşma. Bu antlaşma ABD'de 1954 yılında çıkarılan Atom Enerjisi Kanunu kapsamında yapılan bir anlaşmadır. Atomik bilgiler ile ilgili, üye devletlerarasındaki güvenliği düzenler. Atom silahlarının kapsamı hakkında geniş ayrıntılar içerir.⁷²⁰

Türkiye'nin NATO'ya üye olması ile birlikte anlaşmalar çerçevesinde çok sayıda asker-sivil görevli ülkeye gelmiştir. Bu sayı bir süre sonra 25 bin rakamına kadar ulaşmıştır. Bu durum ülkede Amerikalı görevli sorununu ortaya çıkarmıştır. 1960'lı yılların getirdiği sol havanın etkisi ile ülkedeki Amerikalı görevlilere düşman muamelesi uygulanmıştır. Devamındaki gelişmelerde 1970'de bu görevlilerin yarısı ülkelerine geri dönmüşlerdir.⁷²¹

Türkiye, NATO'ya katıldıktan sonra her yönüyle baskın bir Amerikan politikası izlemiştir. Amerika'nın eksenini hiç bırakmamış, tam bir ittifak halinde olunmuştur. 1947'den 1952'ye kadar Türk-Amerikan ilişkileri tam ittifak halinde yürümüş, buna 1952'den itibaren NATO da ilave olmuştur. 1964'e kadar Amerika-NATO-Türkiye tam işbirliği hali her alanda kendini iyice hissettirmiştir.⁷²²

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonra oluşan değişimi en iyi anlatan ifadelerden biri Amerika'nın Ankara Büyükelçisi George McGhee'ye aittir. McGhee, Ankara'dan, ülkesinin dışişleri bakanlığına gönderdiği bilgi notunda Türkiye'nin durumu ve askeri pozisyonu hakkında; *“Türkiye NATO'ya içten bağlıdır, topraklarına yapılacak olan bir saldırı ihtimalini düşünüp NATO'nun bunu engelleyeceği noktasındaki inancı tamdır. Türkiye'ye NATO'ya karşı sorumluluk duygusu içerisinde hareket etmiş ve buna devam etmektedir. Türkiye, bu sorumluluk kapsamında tüm kara birliklerini NATO'nun uhdesine vermiş durumdadır”*⁷²³

⁷¹⁹T. C. Genelkurmay Başkanlığı, **Türkiye ve NATO Arasındaki Temel Antlaşmalar**, s. 87-91.

⁷²⁰T. C. Genelkurmay Başkanlığı, **Türkiye ve NATO Arasındaki Temel Antlaşmalar**, s. 95-117.

⁷²¹Mehmet Saray, **a. g. e.** s. 160-161.

⁷²²Fahir Armaoğlu “Yarım Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1997” **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyumda Sunulan Tebliğler**, Ankara, 15-17 Ekim 1997, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 424-425

⁷²³**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 18 Eylül 1952, NND 842902, Record Group 59, Box 4041, American Embassy Ankara, The Foreign Service of the United States.

ifadelerini kullanmıştır. McGhee, Türk Askerinin NATO'ya tahsisli olduğu konusunu belirtmiştir. Bu durum Türkiye–NATO ilişkileri konusunda, askeri işbirliğinin geldiği boyut hakkında en önemli gösterge özelliğindedir.

Burada ifade edilmesi gereken bir durum ise, neredeyse NATO'ya tahsisli Türk Askeri birliklerinin gizlilik durumu konusudur. NATO'nun tüm merkezleri ve üsleri arasında kurulmuş olan büyük bir istihbarat sistemi mevcuttur. Bu sistem, güvenli ses ve bilgi iletişimini sağlayan sayıları üç yüzü bulan terminaller ile birbirine bağlanmıştır. Bu sayede sağlanan anlık istihbarat bilgileri de dâhil tüm askeri sırlar ve bilgiler NATO komutanlıkları vasıtası ile Amerika'ya aktarılmaktadır.⁷²⁴ Bu sayede Amerika tarafından, Türkiye'nin tüm askeri sırları çok rahatlıkla görülebilmektedir. İstihbaratın önemli bir kısmını da yaptığı bilinen Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı istihbarat servisinin bilgilerinin Türk Askeri sistemi ile iç içe geçmiş NATO merkez ve üsleri tarafından bilinebileceği rahatlıkla tahmin edilebilir. Burada karşımıza ilginç bir durum daha çıkmaktadır. 2937 Sayılı Kanun⁷²⁵ uyarınca Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) bünyesinde elde edilmiş her türlü ilgili istihbaratın Genel Kurmay Başkanlığı'na iletme zorunluluğu⁷²⁶ bulunmaktadır. Bu durum, milli güvenlik konularındaki tüm istihbarata ait bilgilerin NATO kapsamında da olsa diğer devletler tarafından öğrenilme riskini büyük ölçüde doğurmaktadır. Böylece Türkiye'de “milli sır” kapsamında değerlendirilebilecek bir istihbaratsal özelliğin kalmadığı düşünülmektedir. NATO anlaşmalarının bu kayda değer tarafı tüm açıklığı ile görülmemekte, ayrıca bir değerlendirmeye tutulmadığı gözlemlenmektedir.

3.1.6. Türkiye'nin Savunma Politikasının NATO'ya Entegrasyonu: Üs ve Merkezlerin İşlevi

Türkiye'nin savunma politikasının oluşması ve bunun devam etmesi Amerika açısından son derece önemli olmuştur. Amerika ve NATO ile savunma politikası

⁷²⁴Kemal Girgin, *Uluslararası İlişkiler Modern İstihbarat ve Türkiye*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2003, s. 478.

⁷²⁵2937 Sayılı Kanun, Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı hakkında kabul edilmiş bir kanundur. 01.11.1983 tarihinde kabul edilen bu kanun **18210 sayılı Resmi Gazete'de 03.11.1983** tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁷²⁶**Resmi Gazete**, 3 Kasım 1983 Perşembe, Sayı: 18210, s. 8, 2937 Sayılı Kanun, 4. Madde, e fıkrası.

entegrasyonun sağlanması, askeri ilişkilerin kalıcı hale gelmesi yönüyle birinci öncelikte olmuştur. İşte bu entegrasyonun sağlanmasının en iyi ve etkili yolu olarak üs ve merkezler ortaya çıkmıştır. SSCB'nin 1949 yılında atom bombası yapacak seviyeye ulaşmış ve silah sanayinde önemli bir aşama kaydetmesi de Amerika'nın üs ve merkez kurma politikasını hızlandırdığı ifade edilebilir.

Türkiye'nin Amerika eksenli savunma politikasının oluşma sürecinde önemli bir başlangıç tarihi 1945'tir. Bu tarihte askeri ilişkiler direkt olarak başlamıştır. 1947 tarihi ise bu ilişkilerin devamını sağlayan önemli bir askeri anlaşma yılı olmuştur. Fakat 1946 bir açıdan farklı bir yıl olmuştur. Amerika'nın, Türkiye politikasında önemli değişimleri barındıran tarih olması yönüyle 1946 yılı ayrıca önemlidir. Bu tarihe kadar Sovyetlerin Türkiye'den talepleri konusunda çekingen tavırda bulunan ABD, 5 Nisan 1946'da "Missouri" adlı uçak gemisi ve beraberindeki filo ile savaş yıllarında vefat eden Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesini getirmek suretiyle sembolik bir adım atmıştı. Bu sembolik adım, etkisini giderek artıran Sovyetler karşısında Türkiye için yeterli olabilecek durumda değildi. Türkiye, ABD'den sembolik adımları aşan bir hareket beklemeye devam etmekte idi. Bu arada ABD'de yaşanan gelişmeler, Sovyetlerin etkin ve proaktif siyaset tarzları, artan Sovyet etkisinden duyulan kaygıyı da üst seviyeye çıkarmıştı. Bu durum ABD'deki karar alıcılarda uyarıcı rolü tetiklemiştir.

1947'den itibaren ABD, Türkiye konusunda somut adımlar atmaya başladı. Truman Doktrini bunun en belirgin göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu somut adımların devamı ise Marshall Yardımı ile beraber gelmiştir. Böylece Türkiye, arzu ettiği somut adımların en önemli aşamasını gerçekleştirmiştir. Mali ve askeri alanda yoğunlaşan Amerika yardımları kendisini politik arenada oldukça hissettirmeye başlamıştır. ABD askeri çevrelerinin, bu yardımların belli bir plan çerçevesinde ve uzun vadede yapılması konusundaki hassasiyetleri zamanla belirginleşmeye başlamıştır. Bu noktadan sonra Türk–Amerikan ilişkileri daha farklı bir ivmeyle yoluna devam etmeye başlamıştır. 1949 yılı Türk–Amerikan ilişkilerinde önemli bir yıl olarak gözükmektedir. Bu yılda Sovyetler atom bombası teknolojisine ulaşarak ABD ile eşitliği sağlamışlardır. Bu da ABD'yi, Sovyetlere her noktada yakın olmak için hava üssü olanağını, en yakın ve en uygun müttefik ile sağlama yoluna itmiştir.

Bu gelişme Türkiye'nin NATO üyeliğini de hızlandıran bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.⁷²⁷

Türkiye–NATO–Amerika ekseninde yapılan askeri anlaşmalarla Amerika, Türkiye'de üsler kurma, bu üslere askerlerini ve personelini taşıma, belki de ihtiyacı da aşan ölçüde askeri malzeme yerleştirme ayrıcalığını elde etmiştir.⁷²⁸ Amerika Türkiye'ye karşı uyguladığı bu sistemini 1947'den itibaren bir sisteme sokmuştur. Türkiye'nin 1952 yılında NATO üyeliğinin gerçekleşmesi ile de bu sistemini uluslararası çerçeveye oturtmuştur.

Amerika öncülüğündeki NATO'nun savunma programının önemli bir noktasını alt yapı çalışmaları oluşturmuştur. NATO, altyapı çalışmaları sayesinde önemli tesisleri, son derece yüksek standartlarda donatabilmiştir. Türkiye'de ilk altyapı yatırımlarını NATO havaalanları olarak belirlemiştir. Daha sonra kara birlikleri için savunma depoları, taktik muharebe sistemleri gibi yapılar kurulmuştur. Deniz Kuvvetleri için deniz üsleri, iskeleler, rıhtım, dalgakıran gibi yatırımlar yapılmıştır. Bunun yanında erken uyarı sistemleri, ortak kullanımlı muharebe tesisleri, uçak bakım tesisleri, akaryakıt depoları, hava savunma ve hava kontrol merkezleri oluşturmuştur.⁷²⁹

Türkiye'ye, artarak devam eden Amerikan askeri yardımlarının belirgin bir noktasını hava gücü oluşturmakta idi. Amerikalılara göre Türkiye kara gücünde, belli bir direnme süresini yakalamıştı. Etkin insan gücü ve yapılan askeri yardımlarla bu direnme gücünü yakalamış olan Türkiye'nin, açık pozisyonunun hava gücü konusunda olduğu, kimi Amerikalı havacılar tarafından dile getirilmekte idi.⁷³⁰ Türkiye'ye karşı Sovyet tehdidinin etkisizleştirilmesinde, hava üssü kavramının devreye sokulması ABD askeri çevrelerince somut adımlarla ifade edilmeye başlandı. Amerika'nın Türkiye'de hava üsleri kurma konusunda çok istekli olduğu zaten bilinmekte idi. Bu isteklerine, istedikleri şekilde kavuşmuşlardır.

ABD, yardım programının bitmesi durumunda, askeri etkinliğini en uygun şekilde, oluşturacağı üslerle sağlayacağını farkında idi. Bununla birlikte 1949'da

⁷²⁷Melih Aktaş, **1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü**, s. 55.

⁷²⁸Nasuh Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, s. 100.

⁷²⁹T. C. Milli Savunma Bakanlığı, **a. g. e.** s. 50.

⁷³⁰Selin M. Bölme, **İncirlik Üssü ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 63-64.

NATO'nun kurulmasına rağmen henüz Türkiye'nin üye olmaması üs konusunda bir adım atmasını da zorlaştırmakta idi. ABD, bu konuda atacağı adımın Türkiye'nin henüz NATO'ya alınmamasında yaşanan hayal kırıklığı içerisinde kaybolmasını da istememekteydi. Bu arada Amerikan askeri uzmanları da Türkiye'deki havaalanları içerisinde belirlenenleri kendi şirketleri kanalı ile modernize etmeye devam ediyorlardı. Bu çalışmalar aslında hukuki alt yapısı tam olarak oturmamış bir şekilde devam etmekteydi. Bu hukuki dayanak ancak Türkiye'nin TBMM'de NATO Antlaşmasını onaylaması ile geçerlilik kazanmıştır.

Amerika'nın, Türkiye'de üsler kazanmasının, binlerce asker ve uzmanını ülkeye sokmasının alt yapısı NATO Antlaşmasının üçüncü maddesine dayandırılmaktadır. Bu maddede *“İş bu antlaşmanın gayelerinin daha müessir bir şekilde tahakkukunu temin için taraflar, kendi hususi vasıtalarını geliştirmek ve birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunmak suretiyle, münferiden ve müçtemian, devamlı ve fiili olarak hareket edip, bir silahlı tecavüze karşı münferit ve müşterek mukavemet kudretlerini idame ve tezyit eyleyeceklerdir.”* İfadeleri yer almaktadır. Bu ifadeler doğrultusunda Amerika ile yapılan anlaşmaların TBMM'ye sunulmasına bile gerek duyulmamıştır.⁷³¹ Daha doğrusu TBMM denetiminden kaçırıldığı görülmektedir. Dönemin iktidarı TBMM'de ittifakla onaylanan 18 Şubat 1952'deki NATO katılım görüşmelerinde okunan anlaşma şartlarının yeterli olduğunu, sonrasının siyasi iktidarın sorumluluğunda olduğunu düşünmüştür. NATO kapsamındaki en önemli hukuki dayanaklardan biri ise 25 Ağustos 1952 tarihinde tüm üyeler tarafından imzalanan “NATO Kuvvetlerinin Statüsü” anlaşmasıdır.

Türkiye'deki NATO Üsleri ile ilgili ilginç durumlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri ise Genel Kurmay İkinci Başkanlığı ve Üçüncü Ordu Komutanlığı yapmış olan Orgeneral Refik Tulga'nın anlattıklarıdır. Tulga, emekli olduktan sonra, görevi döneminde başından geçen bir olayı şöyle anlatmıştır:

“Açıkça söyleyeyim ki, ikili anlaşmaların içeriğini pek bilmiyorduk. 1963 yılında Üçüncü Ordu Komutanı idim. Yaz günü Trabzon'daki Tugayı denetlemeye gittim. Tugayda; “Komutanım, yukarda Amerikan üssü var, ziyaretiniz isteniliyor, gider misiniz” dediler. Üssü ziyaret programa dâhil değildi. Fakat bir ikinci sefer ziyareti kararlaştırdım. Üs Komutanı Amerikalı Albay, bizi büyük bir merasimle

⁷³¹ Ali Halil, a. g. e. s. 204-205.

karşılıdı. Albay, kantin, kulüp, yemekhane, mutfak gibi yerleri dolaştırdı. Biraz ötedeki etrafı demir kafesle çevrili gerçek üsse doğru ilerledim. Albay, bana buraya giremezsiniz, buraya ancak Amerikan uyruklu yetkililer girer dedi. Ben de ordu komutanı olduğumu, bulunduğum bölgenin bana ait olduğunu, giremeyeceğim yerin olamayacağını söyledim. Albay ise emir böyle dedi. Ben ise bu hükümlerlik haklarına aykırı değil mi dedim. Albay, ama ikili anlaşmalar var dedi ve bu arada bana bir viski almaz mısınız diye sordu. Ben hayır yanıtını verdim. Albay, katayı denetlemeyecek misiniz dedi. Ben de hayır diyerek üssü terk ettim.”⁷³²

Tulga, bu olaydan birkaç ay sonra Genelkurmay 2. Başkanı olmuştur. Bu olaya şahit olan Tulga, askerliği süresince ABD ile yapılan askeri anlaşmalara bağlı kalmış, sesini yükseltmemiştir. Tulga'nın giremediği özel yerlere ise Amerikan askerleri rahatlıkla girebilmekte, hatta bunun için Bakanlar Kurulu kararları bile alınmakta ve Cumhurbaşkanı tarafından imzalanabilmektedir. Belki de yüzlerce örnek arasından sadece biri ise 117 adet Amerikalı uzmana 18 Eylül 1951 tarihinde, yasaklı askeri bölgelere giriş izninin verilmiş olmasıdır.⁷³³ Bu tarz izinlerin verildikleri tarihler daha çok 1947 ile 1952 yıllarını kapsamaktadır.

Üslerdeki ilginç durumlardan biri hakkında önemli bir bilgiyi Menderes'in özel kalem müdürlerinden olan Ercüment Yavuzalp vermektedir. Yavuzalp bilgi sahibi olduğu bir olayı şöyle aktarmaktadır:

“Ankara Belbaşı'ndaki üs için komutandan meteoroloji kuyusu açacağız diye izin almışlar, gerekli anlaşmayı bu düzeyde imzalamışlar, yıllar sonra bunun Sovyetlerin yer altı nükleer denemelerini izleyen bir tesis olduğu ortaya çıkmıştır. Bu tür bir anlaşmanın alt düzey bir komutanla yapılamayacağını ve anlaşma için asıl faaliyetin açıkça söylenmesinin zorunlu olacağını bilmediklerini düşünmek olanaksızdır.”⁷³⁴

Yavuzalp, Amerikalıların bu tutumların sadece üslerle ilgili olmayıp, genel davranış biçimlerinin bu şekilde olduğunu ifade etmektedir. Yavuzalp, çok önemli bir bilgi olarak bir farkı bir konuyu daha gündeme getirerek, A.P.O adı verilen Amerikan personelinin posta ihtiyacını karşılayan kuruluş için Büyükelçinin

⁷³² Asım Aslan, **Belgelerle Türkiye**, Şark Matbaası, Ankara, 1972, s. 88-89.

⁷³³ **BCA**, 18 Eylül 1951, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 126, Dosya Gömlek: 69, Sıra: 1, Dosya No: 54-74, Konu: “Amerikan askeri yardım kurulu kara ve hava gurubuna mensup 117 uzmanın resmi görevleri icabı 2. Yasak bölgelere girmesine izin verilmesi”

⁷³⁴ Ercüment Yavuzalp, **a. g. e.** s. 85.

ayaküstü Başbakana ilettiğini, Başbakanın ise hemen oracıkta karar vererek konuyu sözlü bir vaat ile çözdüğünü ifade etmektedir.⁷³⁵ Yavuzalp'in bu ifadeleri, devlet adamlarında görülen tavır konusunda en önemli ipucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konudaki önemli iddialardan biri de Doğan Avcıoğlu'na aittir. Avcıoğlu, bu "sözlü anlaşma" geleneğini Dışişleri Bakanlığı döneminde Fatin Rüştü Zorlu'nun getirdiğini ifade etmektedir. Avcıoğlu, bu geleneğin daha sonraki dönemlerde, özellikle Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay döneminde de uygulandığını belirtmektedir.⁷³⁶

ABD, 1948 yılından itibaren Türk Deniz Kuvvetleri'ne önemli yardımlarda bulunmuştur. 1949 yılında "Deniz Kuvvetleri Komutanlığı" kurulmuştur. 1951 yılında Cumhurbaşkanları tarafından kullanılan "Savarona" yatı okul gemisi olarak Deniz Kuvvetleri'ne tahsis edilmiştir. Bu yıllarda deniz bütçesi ve Amerikan yardımları ile oldukça gelişme kaydeden Gölcük Tersanesi çok önemli bir "üs" haline dönüştürülmüştür. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olması ile birlikte tam olarak yapılanmasını tamamlamaya başlamış, personelinin büyük bir kısmı Amerika'da eğitim almış ya da Amerikalılarca kurslardan geçirilmiş bir vaziyete dönüştürülmüştür. Bu sayede NATO'nun kendisine vereceği görevlere hazır hale getirilmiştir.⁷³⁷

Türk Hava Kuvvetleri pervaneli uçak devrinden jet devrine 1951 yılından itibaren geçmiştir. Her alanda pilot ve teknik eleman yetiştirilmiştir. 1952'de NATO ile beraber, Türk Hava Kuvvetleri'nin sahip olduğu teçhizat sayısı iki katına çıkmıştır.⁷³⁸

Türkiye–Amerika–NATO çerçevesinde yapılan anlaşmalarla 1947'den itibaren Türkiye'de önemli bir miktarda Amerikalı sayısı oluşmuştur. Aileleri ile toplam sayı 25 bine yaklaşmıştır. Bunların bir kısmı, ilk adı JAMMAT olan JUSM–MAT (Türkiye'ye Yardım için Ortak Amerikan Misyonu) çerçevesinde gelmişlerdir. 1955 yılında TUSLOG (Amerikan Lojistik Gurubu) Amerikalılara ait her türlü işleri takip etmekte idi. Bu işler arasında posta, haberleşme, cenaze, sağlık, dış gibi akla

⁷³⁵Ercüment Yavuzalp, **a. g. e.** s. 85.

⁷³⁶Doğan Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 432-434.

⁷³⁷Said Arif Terzioğlu, **Türk Ordusu**, s. 88-89.

⁷³⁸Said Arif Terzioğlu, **Türk Ordusu**, s. 97.

gelecek hangi konu varsa yapılmakta idi.⁷³⁹ Amerikan arşiv belgelerinde ise üs ve merkezlerdeki toplam sayı 1958 yılı itibari ile yeniden güncellenmiştir. Çoğunluğunun askerlerden oluştuğu, aileler hariç bu sayının 12 bin olduğu⁷⁴⁰ belgelerde geçen önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

NATO–Amerika–Türkiye ilişkilerinin 1952 yılından sonra Amerikalıların istedikleri sisteme oturtulduğu söylenebilir. Amerikalı yardım kuruluşunun Direktör Yardımcısı Harlan Slevland 1952 yılında bu konuda ilginç bir açıklama yapmıştır. Slevland ifadesinde: “*Türk sahası, askeri alanda dünyada en ucuz bedelle elde edildiği bir gerçektir*” demiştir.⁷⁴¹ 1953 yılında ise Amerikalı General George C. Stewart ise: “*Dünyanın öteki yerlerine nazaran yatırdığımız dolarla Türkiye’de en fazla savunma sağlıyoruz. Amerika’ya bir Türk Askeri’nin bedeli 200 dolar, bir Amerikalı askerin bedeli ise 3600 dolar*” demiştir.⁷⁴²

Türkiye’deki NATO ve Amerikan üslerine genel bir perspektiften bakılınca, üslerin sadece bir askeri konuşlanma yeri olmadığı ifade edilmektedir. Her bir NATO üssünün, onun bir şubesi gibi çalıştığı dile getirilmektedir. Hatta dünyadaki tüm üsler arasında herhangi bir iletişim sorunu olmayıp, tek bir güç olarak rahatlıkla örgütlenebildikleri anlatılmaktadır. Üslerdeki askerler ve aileleri vasıtası ile Amerikan tarzı yaşamın görünür olması sağlanmaktadır. Bu da kültürel etkileşime yol açmakta, etrafının dönüşümüne zemin hazırlamaktadır. Üslerin rolünün askeri boyutu çoktan aştığı, kendilerini birer ekonomik ve siyasi rolde konumlandığı, zaten Amerikalıların böyle istediği önemli iddialar arasındadır.⁷⁴³

Çalışmamıza konu olan tarihlerden günümüze kadar Türkiye’de yer alan NATO (Amerikan) üslerini şu şekilde sıralamak mümkündür:⁷⁴⁴

⁷³⁹Nasuh Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, s. 101.

⁷⁴⁰**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 1957-1958, NND 897232, Record Group 59, Box: 16, Turkey Background Briefing Papers 1957-1958.

⁷⁴¹Doğan Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, s. 429.

⁷⁴²Doğan Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, s. 429-430.

⁷⁴³Selin Bölme, **İncirlik Üssü ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye**, s. 63-64.

⁷⁴⁴Nasuh Uslu, **a. g. e.** s. 205-207.

1. NATO Karargâh Merkezleri⁷⁴⁵

- İzmir
- İstanbul
- Ankara
- Malatya Kürecik

2. İstihbarat Toplama İstasyonları:

- Sinop
- Samsun
- Karamürsel
- Diyarbakır
- Ankara (Belbaşı)

3. Savunma ve Haberleşme Sistemi Terminalleri

- Trakya ve Avrupa tarafında 5 adet
- Ankara bölgesinde 5 adet
- İzmit bölgesinde 13 adet
- İzmir bölgesinde 3 adet
- Diyarbakır bölgesinde 7 adet
- Adana İncirlik'te 2 adet
- Malatya bölgesinde 3 adet
- Samsun'da 1 adet
- Sinop'ta 1 adet

4. Yüksek Haberleşme Tesisleri

- Ankara
- İzmir
- Eskişehir
- Elmadag
- Amasra
- Merzifon
- Perşembe
- Pazar

⁷⁴⁵Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz'ın cevaplama istemi ile TMBB Başkanlığı'na CHP İstanbul Milletvekili Umut Oran tarafından soru önergesi verilmiştir. Bu soru önergesinde Türkiye'deki NATO üsleri sorulmaktadır. 9 Mayıs 2013'te Bakanın yazılı olarak verdiği cevapta dört merkezin olduğu görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.umutoran.com/2013/05/09/msb-incirliki-nato-ussu-saymadi>. Erişim Tarihi: 01.06.2014.

- Sivas
- Diyarbakır
- Mardin
- Adana

5. Erken Uyarı Radar Tesisleri

- Ankara
- İzmit
- Eskişehir
- Lüleburgaz⁷⁴⁶
- Bartın
- Erzurum
- Erzurum (Kargapazar)
- Rize (Pazar)
- Ordu (Perşembe)
- Amasya (Merzifon)
- Mardin
- Çanakkale
- Sivas (Şarkışla)
- Bütün Ege sahili boyu

6. Hava Üsleri ve İstasyonları

- İncirlik⁷⁴⁷
- Karamürsel
- Ankara
- İzmir
- Çiğli
- Konya
- Balıkesir⁷⁴⁸

⁷⁴⁶BCA, 28 Temmuz 1955, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 140, Dosya Gömlek: 72, Sıra: 4, Dosya No:19-42, Konu: “Lüleburgaz Radar Tesisi’nin NATO standartlarına göre genişletilmesi için gerekli bazı şahıslara ait gayrimenkullerin kamulaştırılması”

⁷⁴⁷1998 yılında Abdülhamit Bilici isimli bir gazeteci İncirlik Üssü hakkında bir çalışma yapmış ve dergide bunları kamuoyu ile paylaşmıştır. Buna göre üs’te; 2000 Amerikalı asker, 2300 Amerikalı askerlerin aileleri, 670 Amerikan Hava Kuvvetleri için çalışan Türk ve Amerikalı sivil, 882 bakım, onarım, temizlik görevlisi vs. 1400 keşif güç görevlisi olmak üzere 7000’i aşkın kişi bulunmaktadır. Bu konuda Bkz. [http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-3477-34-icimizdeki-sir-
incirlik.html](http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-3477-34-icimizdeki-sir-incirlik.html)/Erişim tarihi:15.06.2014.

- Muş
- Batman⁷⁴⁹
- Diyarbakır
- Afyonkarahisar
- Şile
- Çorlu
- Gaziantep
- Bursa-Yenişehir⁷⁵⁰

7. Depolama Tesisleri

- İskenderun
- Yumurtalık
- İzmir

8. Deniz Üsleri

- Karaburun
- Muğla Aksaz
- İskenderun

Türkiye'nin NATO'ya girişi ile birlikte, Amerika tarafından oluşturulan üs ve merkezlerin güvenlik açısından sakıncaları dile getirilmektedir. Türkiye'nin bu üsleri barındırmakla önemli bir güvenlik riski aldığı, Amerika'ya karşı herhangi bir tepki esnasında hedef haline gelebileceği söylenmektedir.⁷⁵¹ Bu yönüyle Türkiye'nin güvenliğine katkı değil, adeta güvensizlik oluşturduğu iddia edilmektedir.

Fahir Armaoğlu, 1947'den itibaren dozu sürekli artan Türkiye-ABD-NATO ilişkisini tam ittifak olarak tanımlayıp, bu durumun iki önemli olumsuzluğa yol açtığını iddia etmektedir. Bunlarda birincisi olarak; Türk dış politikasının ipotek

⁷⁴⁸BCA, 28 Temmuz 1955, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 140, Dosya Gömlek: 72, Sıra: 4, Dosya No:19-42, Konu: "Balıkesir Havaalanının NATO standartlarına göre genişletilmesi için gerekli bazı şahıslara ait gayrimenkullerin kamulaştırılması". NATO'nun Türkiye'de yeni havaalanları kurmuş olduğu gibi mevcutlara ilaveler yaparak kendine uygun hale getirmeye çalıştığı bilinmektedir.

⁷⁴⁹BCA, 20 Kasım 1954, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 137, Dosya Gömlek: 95, Sıra: 4, Dosya No:19-335, Konu: "Batman uçak meydanının NATO standartlarına göre genişletilmesi dolayısı ile meydana yeniden ilave edilecek arazinin istimlakı".

⁷⁵⁰BCA, 2 Nisan 1958, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 148, Dosya Gömlek: 16, Sıra: 16, Dosya No:124-11, Konu: "NATO müşterek Infrastructure dâhilinde Bursa Yenişehir İlçesinin Mehir köyü civarında inşa edilmesi kararlaştırılan Hava Meydanı için istimlak edilecek gayrimenkuller". Bu konuda Cumhuriyet Arşivinde bulunan belge çok önemlidir. İlgili belge dışında Bursa Yenişehir'de bir hava üssü olduğu ya da olacağı konusunda erişilen hiçbir kaynaktan bu yönde bir bilgiye rastlanmamaktadır. Üstelik bu üssün Bakanlar Kurulu kararı ile alınması ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından imzalanmasına rağmen.

⁷⁵¹Levent Kalyon, a. g. t. s. 195.

altına alındığını, bağımsız niteliğini yitirdiğini söylemektedir. İkinci olarak ise; Amerikalılara sağlanan üs ve tesislerin, Türkiye'nin bağımsızlığına aykırı olduğunu, bir çeşit kapitülasyon olduğunu dile getirmektedir.⁷⁵² Armaoğlu, 1969 yılına kadar Amerika ile üs ve tesislerin kullanımını öngören 91 adet anlaşma yapıldığını söylemektedir. Bu anlaşmaların neredeyse tamamının gizli olduğu, hiçbir denetime açık olmadığını ifade etmektedir. Toplumda oluşan tepkisel durum üzerine 1969 yılında tüm üsleri ve tesisleri kapsayan genel bir anlaşma yapıldığını, belirli ölçüde de olsa kontrol sağlanmaya çalışıldığını ifade etmektedir.⁷⁵³

Amerikalıların Türkiye'de üs ve tesis konusunda yaptıkları en önemli anlaşmanın Haziran 1954 tarihli gizli anlaşma olduğu ifade edilmektedir. Bu anlaşma ile Amerika'nın Türkiye'deki eylemlerinden sorumlu olmadığı, Türk denetiminin son derece yetersiz olduğu ifade edilmektedir. Gene bu anlaşmaya göre, Amerika'nın Türkiye'deki üslerde nükleer silah bulundurabildiği, istediği yere uçak kaldırabildiği, Sovyetleri casusluk amaçlı izleyebildiği dile getirilmektedir.⁷⁵⁴ Bu anlaşma Türk Dışişleri Bakanlığı'nın izni ile basılan eserde “vergi muafiyeti konusunda yapılan anlaşma” şeklinde yer almaktadır. Türkiye-ABD arasında imzalanan en önemli anlaşmalardan biri olduğu dile getirilen 23 Haziran 1954 Antlaşması ile Amerikan askerlerinin Türk topraklarını kullanması için gerekli izinleri elde ettiği, daha sonra kurulacak olan tüm askeri üslere kaynak teşkil ettiği⁷⁵⁵ ifade edilmektedir.

Amerika'nın Türkiye'de kurmaya başladığı üs ve merkezler konusunda en ilginç ve çarpıcı ifade ise bir gazeteciye aittir. Gazeteci o ifadesinde: “*Amerikan gazetelerinden öğrendiğimize göre, sanki babalarının çiftliğimize gibi Amerikalı dostlarımız Anadolu'da harıl harıl hava meydanları kuruyorlarmış*”⁷⁵⁶ demiştir. Bu ifade üzerine söylenecek herhangi bir söz de yoktur. Üstelik bu ifadenin kullanıldığı dönemin, Kore Savaşı'nda Türk Askeri'nin en şiddetli çarpışmaları yaptığı dönem olduğu da bilinmelidir. Gazetecinin ifadesi ile; “*Kore'de oluk oluk Türk kanının aktığı bir zamanda*” gerçekleşen bu durumun takdiri ülke insanına aittir.

NATO üs ve merkezlerinin Türkiye'deki dağılımı çok ilginç tespitlerin yapılmasında adeta bir ayna rolü oynamaktadır. Amerika ve NATO'nun Türkiye'ye

⁷⁵²Fahir Armaoğlu, “Yarım Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri” 1947-1997” s. 425.

⁷⁵³Fahir Armaoğlu, “Yarım Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri” 1947-1997” s. 427.

⁷⁵⁴Duygu Bazoğlu Sezer “Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye'nin İttifaklar Politikası” s. 447.

⁷⁵⁵Halil Akman, a. g. t. s. 196.

⁷⁵⁶Hürriyet, 6 Nisan 1951, Sedat Simavi'nin Başyazısı.

yerleşme gerekçesinin Sovyet tehdidine karşı Türkiye'yi korumak olduğu zaten bilinmektedir. Buna karşın üs ve merkezlerin Türkiye'deki dağılımının bu tehditle pek bağdaşır tarzda konuşlanmadığı açıkça görülmektedir. Türkiye'nin her noktasını kontrol altına alma tarzında bir üs ve merkez yapılanması yapıldığı açıkça görülmektedir.

3.1.7. Türkiye'nin NATO'ya Girişi Sonrası Yeni Savunma Politikalarının Tamamlanması

Türkiye'nin, kuruluşundan itibaren takip ettiği savunma politikası sisteminin özünü tarihinden aldığı ifade edilmektedir. Özünden almış olduğu bu tarihsel durumu ile birlikte jeopolitik ve jeostratejik konumundan, çevresindeki ülkelerle yaşamış olduğu olaylardan süzülen tarihsel tecrübelerden de aldığı ayrıca dile getirilmektedir.⁷⁵⁷ Yaşanan bu durumun ise 1946 yılına kadar sürdüğü daha sonra ise yeni bir duruma dönüştüğü ileri sürülmektedir. 1947 tarihinden itibaren Türkiye'nin savunma politikası tarihi bir makas değişimi yaparak Amerika ile eklemlenmiştir. Amerika, Türkiye ve etrafındaki coğrafyada yol yürüyebilme noktasında merkez olarak Türkiye'yi seçmiştir. Bu bağlamda 1947'den itibaren mevcut Türk savunma politikası Amerikan eksenine açılmış ve 1952'de ise tamamen bu ekseninde yol almaya başlamıştır. 1947'den itibaren Amerikalılar Türk Devleti ve Türk Ordusunu her yönüyle tanıma yönünde önemli bir adım atmışlardır. En gizli askeri bölgeler gazeteci görünümünde gelen Amerikalılara açılmıştır.

1947 ile 1955 arası Türk toprakları ve gizli askeri bölgeleri adeta Amerikalı akınına uğramıştır. Türk Devleti ise bu durumdan en ufak bir kaygı duymamış, verdikleri izinlerle adeta yenilerine davetiye çıkarmışlardır.⁷⁵⁸ 1948 yılında bu bağlamda yaşanan bir olay ise ilginçtir. Dönemin Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı İnönü imzalı bir belgede Amerikalı bazı kişilerin belli bölgelerde inceleme yapmasının kararlaştırılmış olduğu gözükmektedir. İlgili belgede alınan

⁷⁵⁷ Milli Savunma Bakanlığı, a. g. e. s. 25.

⁷⁵⁸ BCA, 15 Haziran 1949, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 119, Dosya Gömlek: 48, Sıra: 12, Dosya No: 54-102, Konu: "Türkiye'de Amerikan askeri yardım programı ve ekonomik işbirliğine ait makaleler hazırlamak üzere Hal Lehrman'ın 2. yasak bölgeye girmesine izin verilmesi." Cumhurbaşkanı onaylı ilgili Bakanlar Kurulu kararında, Amerikan Fortune Magazine muharriri Hal Lehrman'ın Erzurum, Eskişehir, Bursa ve Gölçük'de makale hazırlamak üzere dolaşmasına izin verilmesi yer almaktadır.

karar ise şu şekilde gözükmektedir: “İlişik listede yazılı yerlerde bazı tohumları incelemek ve toplamak üzere geziler yapacak olan Amerikalı Dr. Jack R. Harlan’ın bu yerlerdeki ikinci yasak bölgelere girmesine izin verilmesi, İçişleri ve Tarım Bakanlıklarının muvaffakiyetine dayanan Dışişleri Bakanlığı’nın 29.04.1948 tarihli ve 9791/156 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu’nca 06.05.1948 tarihinde kararlaştırılmıştır.”⁷⁵⁹ Alınan bu izinlerle askeri bölgeler hakkında ayrıntılı çalışma yapıldığı görülmektedir.

Bunların en önemlilerinden birine gene Amerikan belgelerinden rastlamak mümkün olmuştur. Amerika’nın Haziran 1950–Temmuz 1951 tarihleri arasında Türkiye’de özel bir çalışma yaptırdığı anlaşılmaktadır. Amerikalılar açısından son derece önemli olan ise kendilerine karşı bakışın ne yönde olduğu konusudur. Kendilerine karşı bakışı tam olarak belirleyecek olan bu çalışmayı Türkiye’de normal yollardan elde ettikleri gibi bir de biyolog, doğa araştırmacısı, av kuşları uzmanları adları altında yapmışlardır. Bu uzmanlardan biri, 1,5 yıla yaklaşan araştırmasında önemli bilgilere ulaşmıştır. Amerikalı uzman, köylerde kuşlarla ilgili araştırmasında önemli bilgilere ulaştığını ifade ederek bunları raporlaştırmıştır. Bu raporunu, Amerikan Büyükelçiliğine sunmuş, Büyükelçilik görevlisi Eric Wendellin, bu raporu onaylayarak 6 Şubat 1952 tarihinde Ankara’dan Amerikan Dışişleri Bakanlığı’na yollamıştır. Bu raporda, Amerikalıların, Türk köylüsü nezdinde itibarının çok iyi olduğu, Amerikalılara dünya barışını sağlayan ve koruyan bir gözle bakıldığı, köylünün Amerika’ya güveninin sonsuz olduğu ifade edilmektedir. Köylülerin, Amerikalıları, Avrupalıların baktığı gibi sömürücü olarak görmediği, Türkiye’nin Amerikalıların yanında yer almasının hiç problem teşkil etmediği bildirilmektedir.⁷⁶⁰

Savunma politikası bağlamında özellikle 1952 yılında sağlanan NATO üyeliği ile mevcut anlayış büyük bir değişime uğramıştır. Türkiye’nin bu durumuna karşın, Avrupa’da, NATO kapsamında savunma sisteminin oluşmasının temelleri ise 1948 Brüksel Antlaşması’na dayanmaktadır. Bu yapı vasıtası ile kurulan ilk çekirdek sistem böylece faaliyete geçmiş, NATO savunma politikasının birinci ve en önemli

⁷⁵⁹BCA, 06 Mayıs 1948, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 116, Dosya Gömlek: 32, Sıra: 19, Dosya No: 54-73, Konu: “Amerikalı Dr. Jack R. Harlan’ın 2. Yasak bölge hudutları içerisindeki yerlerde bazı tohumları incelemek ve toplamak üzere dolaşmasına izin verilmesi”.

⁷⁶⁰National Archives and Records Administration, Washington DC, 6 Şubat 1952, NND 842927, Record Group 59, Box 2981, Eric Wendellin, American Embassy, Ankara, desp. No: 419, Department of State.

ayağı oluşmuştur.⁷⁶¹ Bu yapı 1949'da NATO'nun kurulması ile sistemsel bütünlüğünü sağlamıştır. ABD'nin dev gücünü arkasında hisseden bu savunma sistemi kendisini o zamana kadar hiç hissetmediği kadar güvende hissetmiştir. 1952'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmesi ile bu bütünlük Avrupa'nın doğusuna hatta Türkiye vasıtası ile Asya'ya doğru kaymıştır. Türkiye zamanla bu savunma sisteminin bir parçası olmuştur. Burada ifade edilmesi gereken en önemli konulardan biri Amerika ve NATO açısından Doğu'da en önemli ülkelerin Türkiye, Yunanistan ve İran olduğu gerçeğidir. Amerika bu üç ülkeyi diğer ülkelerden ayırmış, silah yardımları ve devamında ne gerekiyorsa onu yapmış, kendi savunma politikası anlayışı çerçevesinde tutmaya azami özen göstermiştir.⁷⁶² Amerika bu üç ülkeye uyguladığı benzer savunma politikası sistemini Arap coğrafyasında ise Suudi Arabistan için düşünmüş ve uygulamıştır.⁷⁶³

Bugün savunma sistemi çok çeşitli parametreler içerse de, bu çalışmanın konusu olan 1960'lı yıllara kadar Türkiye'nin savunma sistemi ve izlediği savunma politika bütünüyle NATO ve ABD'ye eklenmiştir. ABD, Türkiye'yi NATO ile arzuladığı güvenlik kalkanına almış, sonra önemli beklentilerini buna ilave etmiştir. Bu beklentilerden biri ise Ortadoğu'da görülmesi muhtemel ve emareleri beliren Sovyet etkisinin kırılmasıdır. ABD, bunun için en iyi müttefik olarak Türkiye'yi belirlemiştir. Türkiye ise zaten buna dünden razı görünümünde olmuştur.⁷⁶⁴ Türkiye öncülüğünde, ABD etkisinde oluşturulmaya çalışılan bu güvenlik politikasında Ortadoğu bir uygulama alanı olmuştur. Türkiye, güvenlik politikasında ABD ve Ortadoğu kanalı ile ikinci bir eklenme daha yaşamıştır. ABD, ayrıca Türkiye'yi Ortadoğu savunmasının bel kemiği olarak da görmektedir.⁷⁶⁵

Türkiye'nin NATO sonrası savunma politikası, bundan sonra Avrupa'nın savunması ile birlikte anılmaya başlanacaktır. Böylece Türkiye, NATO içerisinde

⁷⁶¹Sertif Demir, "Avrupa'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasının ABD, NATO ve Türkiye ile Etkileşimi", (Ed: Mehmet Seyfettin Erol), **Sıcak Barışın Soğuk Örgütü: Yeni NATO**, Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012, s. 299.

⁷⁶²**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 20 Aralık 1951, Department of State Assistant Secretary "Subject: Provision of Military Assistance to Near East Countries" NND 842902 Record Group: 59 Box: 4042 Decimal File: 1950-1954.

⁷⁶³**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 12 Ocak 1950, Department of State Assistant Secretary "Subject: Military aid for certain NEA countries" NND 842902 Record Group: 59 Box: 4042 Decimal File: 1950-1954.

⁷⁶⁴Erol Mütercimler-Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 137.

⁷⁶⁵George McGhee, **a. g. e.** s. 259.

ikinci askeri güç olarak ortaya çıkmıştır. NATO'nun Türkiye açısından işlevini kaybettirecek önemli unsur bağımsız bir “Avrupa Ordusu” olabilir. NATO'nun mevcut yapısı bu şekilde devam ettiği müddetçe Türkiye'nin savunma politikası bu ekseninde devam edecektir. Bağımsız bir “Avrupa Ordusu” ile ancak Türkiye'nin savunma politikaları değişebilir. Bunun olmaması halinde ise, NATO ile başlayan politikanın aynen devam edeceği ifade edilmektedir. Çünkü NATO'nun Türkiye'nin üye olduğu tek ve en önemli güvenlik kuruluşu⁷⁶⁶ olduğu dile getirilmektedir.

Türkiye'nin NATO kapsamında oluşmuş olan yeni savunma politikasına önemli eleştirel yaklaşımlar da söz konusudur. Bu eleştirel yaklaşımların büyük ölçüde dayanağı da mevcuttur. Bunlardan biri, Türkiye'nin NATO üyeliğini dolu dolu yaşadığı yıllarda gerçekleşen önemli bir olaydır. 1956 yılında yaşanan bu olay ise Menderes'in SSCB savaş gemilerinin Boğazlardan geçmek için izin istemeleri halinde Amerika'nın nasıl bir tepki vereceğini Büyükelçiden öğrenmeye çalıştığı olaydır. Yaşanan bu gelişme üzerine Amerika derhal olaya müdahil olmuş, bu konuda yayınlanan Amerikan muhtırası Başbakanlığa ulaşmıştır. Ulaşan bilgilerde Türkiye'nin tek başına böyle bir karar vermesi yerine Amerika ve NATO ile birlikte karar vermesi gerektiği ifade edilmiştir. Muhtırada ifade edilen önemli ifade ise: *“Böyle bir hareket NATO için büyük bir ehemmiyet arz ettiğinden Türk Hükümeti'nin Boğazlardan geçişe dair bir Sovyet müracaatını men etmeyi düşündüğü takdirde, NATO ile istişare edileceği sanılmaktadır”* şeklinde olmuştur.⁷⁶⁷ Buradan anlaşılacağı üzere Türkiye'ye böyle bir talebin zaten reddedilmesi gerektiği gizli olarak ifade edilmiş, bunu yaparken de NATO'nun haberinin olması gerektiği ifade edilmiştir. Dolayısı ile Türkiye Boğazlar gibi hassas bir konuda bile kendi savunma politikasını belirleyememektedir.

Türkiye'nin Sovyet tehdidi karşısında İngiltere ve Amerika ile anlaşmasını, NATO'ya üye olmasını gerekli görüp, bağımsızlık ilkesinin dikkatten kaçırıldığını iddia edenler olmuştur. Bunların vurguladıkları önemli noktalarda biri ise Türkiye'nin NATO'ya ne kadar ihtiyacı varsa, NATO'nun da Türkiye'ye ihtiyacı olduğudur. Ancak buna dikkat edilmediği, teslimiyetçi bir yaklaşımın benimsendiği

⁷⁶⁶İsmail Birer, “Soğuk Savaş sonrasında NATO bağlamında Avrupa'nın güvenliği AB bünyesinde yeni girişimler ve Türkiye'ye etkileri”, **Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri (20-22 Nisan 2005)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, s. 57-67.

⁷⁶⁷BCA, 3 Aralık 1956, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 62, Dosya Gömlek: 381, Sıra: 27, Dosya No: E4, Konu: “Boğazlardan geçiş hususunda Sovyetlerin Türkiye'den talepte bulunacağı ihtimaline dair ABD Hükümeti'nin görüşü”

eleştiri konusu yapılmaktadır.⁷⁶⁸ Burada ifade edilmesi gereken diğer bir konu ise Türkiye'nin Amerika ile ittifakının başladığı tarihten itibaren oluşan savunma harcamalarıdır. Bu ittifak ile Türkiye'nin savunma harcamalarının düşeceği ve ağırlığın ekonomiye verileceği şeklinde bir ümit ortaya çıkmışsa da bunun doğru olmadığı bizzat Cumhurbaşkanı İnönü tarafından TBMM kürsüsünden ifade edilmiştir. Türkiye, 1945'den itibaren bir sisteme sokularak, büyük ölçüde artan Amerikan silah ve malzeme yardımları ile savunma harcamalarını düşürememiştir. Savunma harcamaları aksine artmış ve devlet adamları tarafından övünç kaynağı bile olabilmıştır.⁷⁶⁹ Oysa Amerika ile yaşanacak ittifak durumunda bunun tersi düşünülmüş, yurt kalkınmasını hızlandırmak için azim gösterileceği yine İnönü tarafından ifade edilmişti.⁷⁷⁰ Bu konuda önemli saptamalardan biri ise İnönü döneminde Amerika ile tam eklenmenin sağlandığı şeklinde ifadelerdir. Türk-Amerikan ilişkilerinin bu ölçüde sağladığı birlikteliğin Mustafa Kemal Atatürk'ün politikalarına ters durumlar oluşturduğu önemli bir eleştiri olarak yapılmaktadır. İnönü'nün, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile bunu yaptığı, giderek artan ölçüde Amerika nüfuzuna ülkeyi soktuğu, 1963 yılında Başbakan iken, bu sefer ülkeyi Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kapsamında Batı nüfuz alanı haline getirip tarihi bir format attığı çok ciddi bir değerlendirme olarak ifade edilmektedir.⁷⁷¹

Türkiye'nin savunma politikası 1952'de NATO'ya üye olması ile yeni bir döneme girmiştir. Türkiye'nin de yer aldığı Avrupa'nın bu sayede en uzun süren barış dönemini yaşadığı ifade edilmektedir. 1950'li yıllarda nükleer silahlar ile gerginlik giderek azalmış, 1990'lı yılların başında bir savaş yaşamaksızın ise bu süreç sona ermiştir. Tüm soğuk savaş boyunca Avrupa ve Türkiye'nin kendisini güvende hissetmesinin nedeninin NATO olduğu ayrıca ifade edilmektedir. Bu arada

⁷⁶⁸Ergun Aybars "Değerlendirme" **Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri (20-22 Nisan 2005)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, s. 573.

⁷⁶⁹**TBMMZC**, 1 Kasım 1949 Salı, Dönem: 8, Toplantı: 4, 1. Birleşim, Cilt: 21, s. 4-5. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Sekizinci Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü oturumunu açıyorum diyerek yapmış olduğu konuşmada çok önemli bir konuyu dile getirmiştir. İnönü: "*Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin yakın dostluğunun devamlı bir belgesi halini almış olan askeri yardım, semeresini vermektedir. Şanlı ordumuz yüksek güveninize liyakatini mütemediyen artırmaktadır. Geçen yıllarda olduğu gibi 1950 bütçesinde de Milli Savunma masrafları devletin en yüksek sarfiyat kalemini teşkil eder halde yüce kamutaya sunulacaktır*" ifadelerini kullanmıştır. Bu durum savunma harcamalarının azalmadığının, aksine artmış ve artmakta olacağının en büyük kanıtıdır.

⁷⁷⁰Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi TBMM 8. Dönem (1946-1950)**, I. Cilt, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 146, Ankara, 2012, s. 497.

⁷⁷¹Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, s. 315-316.

Türkiye ise, ittifak içerisinde güçlü ordu yapısıyla ön plana çıkmaktadır.⁷⁷² Tabii bu güçlü ordu yapısının insan unsuru olduğu bilinmelidir. Böylece 18 Şubat 1952 tarihinin Türkiye için önemli bir dönüşüm tarihi olmakla kalmadığı, Batı savunma sistemi ile ilişkisini tam olarak resmileştirdiği bir tarih olarak yerini aldığı söylenebilir.⁷⁷³

Türk Silahlı Kuvvetleri, Soğuk Savaş'ın başlangıcından bitmesine kadar NATO'ya verdiği desteği günümüzde de sürdürmektedir. Avrupa'nın güvenlik ve savunmasına verdiği destek hala devam etmektedir.⁷⁷⁴ Silahlı Kuvvetlerin bunu yapmasındaki belirleyici unsurun güvenlik kaygılarının düşük yoğunlukta da olsa devam ettiği iddia edilebilir. Oluşmuş olan savunma sistemi ve politikasında yapısal bir değişiklik yapamamış olduğu da ayrıca söylenebilir.

Türkiye'nin NATO'ya üye olup savunma politikasını bu yönde belirlemesi konusunda Batı'da farklı değerlendirmeler de yapılmaktadır. Onlardan biri ise şudur: *“Türkiye, NATO ile Varşova Paktı ülkeleri arasındaki toplam sınırın üçte birine korumalık ettiği için, Türk elitleri Birleşik Devletler askeri sanayisi için mükemmel bir müşteri haline geldi. Böylece milyarlarca dolarlık ABD yardımı aldı. Soğuk Savaş süresince ABD tarafından silahlandırılan Türkiye, Avrupa'daki en büyük, ABD'den sonra ikinci güç olarak ortaya çıktı. Bunu ABD sağladı. 1961 yılında ABD gözünü karartarak, Türkiye'ye SSCB'yi hedef alan nükleer füzeler yerleştirdi. Sovyetler bir yıl sonra benzer bir şekilde Küba'ya füze yerleştirenince, her iki ülke geri adım atarak karşılıklı füzelerini geri çekerek sorun barışçıl bir şekilde çözüldü.”*⁷⁷⁵

Soğuk Savaş boyunca Türkiye ile birlikte diğer NATO üyelerinin Sovyetler Birliği'ni ortak düşman ve tehdit olarak algılamaları ile Batı değerlerine yönelmedeki kuvvetli arzu birbirini tamamlamıştır. Bu sayede NATO eksenli güvenlik politikası izlenmiştir. İzlenen bu politika neredeyse tüm Türk dış politikasını belirlemiştir. Türkiye-ABD arasında fırtınalı dönemler yaşanmasına rağmen, -1962 Jüpiter

⁷⁷²Ömer Esenyel, “Günümüzde Türk Ordusu ve Dünya Orduları Arasındaki Yeri”, **On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 642.

⁷⁷³Mustafa Aydın, “Türkiye’de Güvenlik Kavramsallaştırılması”, **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, (Derleyen: Mustafa Aydın vd.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 499.

⁷⁷⁴Ömer Esenyel, **a. g. m.** s. 656.

⁷⁷⁵Daniele Ganser, **Nato'nun Gizli Orduları**, (Çeviri: Gülşah Karadağ), Griffin-Karadeniz Kitap, İstanbul, 2012, s. 387.

Füzeleri, 1964 Johnson Mektubu, 1975 silah ambargosu- ilişkilerdeki gerilim üst seviyeye çıksa da sonuç belirli bir eksenin dışına çıkmamıştır.⁷⁷⁶ NATO, tüm soğuk savaş boyunca Türkiye'nin en önemli savunma planlaması olarak varlığını devam ettirmiştir. Soğuk savaşın bitimi bile savunma politikalarında farklı bir yönelim getirememiştir.

Türkiye'nin yapısal anlamda NATO savunma sistemi ile uyumlu halini bugün değerlendirme konusu yaptığımızda aslında 1950'li, 1960'lı yıllardan çok da farkının olmadığı görülecektir. 2011 yılında Türkiye'de yaşanan önemli bir gelişme de bunu teyit etmektedir. O da, Malatya'da kurulan Kürecik Radar Üssü'dür. ABD tarafından NATO'ya tahsis edilen bu erken uyarı sistemi son dönemde yaşanan en önemli ve kapsayıcı savunma işbirliği olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁷⁷

Türkiye, Soğuk Savaş boyunca güvenliğini tamamen NATO'ya emanet etmiştir.⁷⁷⁸ Bu durum, bazı kesimlerce daha yumuşatılarak “Türkiye Güvenliğini NATO'da yer alarak sağladı” şeklinde bir ifadeye dönüşse de sonuç değişmemektedir.

Türkiye'nin belirlediği askeri stratejisi; caydırıcılık, kriz yönetimine askeri katkı-müdahale, ilerden savunma ve ortak güvenlikten-müşterek savunmadan oluşmaktadır.⁷⁷⁹ İşte bu en sonda yer alan ortak güvenlik, dâhil olduğumuz güvenlik organizasyonlarını ifade etmektedir. Burada karşımıza çıkan önemli bir sonuç ise savunma politikasına uygun kuvvet yapısının ortak güvenlik stratejisine göre oluşturulmasıdır. Dolayısı ile diğer üç askeri strateji, ortak savunma sistemi içine hapsolmaktadır. Türkiye'nin savunma politikasında önemli bir riski barındıran bu durumun olumsuz yanları bazı kriz dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Buna verilecek en önemli örnek Kıbrıs konusudur. Türkiye'nin ordusunun Amerika tarafından, 1947'lerden itibaren profesyonel anlamda modernize ediliyor olmasına rağmen, onca teçhizat desteğine rağmen bir çıkarma gemisinin 1964 yılı için olmaması en önemli göstergedir. Türkiye'de ordunun soğuk savaş boyunca Amerika-NATO ekseninden bağımsız hareket edememesinin, görülen açıkça ihtiyaca rağmen Kıbrıs konusunda

⁷⁷⁶Tarık Oğuzlu, “Türkiye'nin NATO'ya Karşı Değişen Bakış Açısını Anlamak ve Açıklamak”, **Orta Doğu Analiz Dergisi**, Nisan 2012, Cilt: 4, Sayı: 40, s. 61.

⁷⁷⁷Özlem Zerrin Keyvan, “NATO'nun Avrupa Güvenliğindeki Rolü ve Türkiye Faktörü”, (Ed: Mehmet Seyfettin Erol), **Sıcak Barışın Soğuk Örgütü: Yeni NATO**, Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012, s. 352.

⁷⁷⁸Halil Şimşek, **Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 53.

⁷⁷⁹Halil Şimşek, **a. g. e.** s. 54-56.

gerekli olabilecek askeri şartları sağlayamamasının en önemli nedeni bu savunma politikası sistemidir.

Amerika ile Türkiye arasında yaşanan 1964 Kıbrıs krizi Türkiye'ye çok açık bir gerçeği öğretmiştir. En hayati olarak adlandırılabilir milli konuda⁷⁸⁰ bile olabilecek Sovyet tehlikesine karşı yapayalnız kalmıştır. Bu 1946 yılından itibaren başlayan 1964 yılına kadar süren Amerika'ya her alanda duyulan koşulsuz güvenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kriz Türkiye'ye, savunma politikalarının tamamıyla milli bir şekilde oluşturması gerçeğini acı bir şekilde öğretmiştir.

Türkiye'nin benzersiz stratejik konumu, Avrupa, Asya, Afrika'nın kesişme noktasında bulunması önemli bir rol üstlenmesine sebep olmuştur. ABD'nin Sovyetlere karşı oluşturduğu çevreleme politikasının öncü aktörü olarak⁷⁸¹ bu rolünü oynamaya başlayacaktır. Bu rol bağlamında, Türkiye'nin NATO'ya girişi ile birlikte oluşan savunma politikasının getirdiği önemli olumsuzluklar olmuştur. Sovyet tehdidinin büyüklüğü abartılarak bir algı sistemi oluşturulmuştur.⁷⁸² Bu oluşan algı sistemi ile silâh altına alınan asker sayısı önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu durum ülkede genel ekonomik havayı olumsuz etkilediği gibi askerlik sisteminde uzmanlaşmayı sağlayamamıştır.

Türk–Amerikan ilişkileri, Türkiye'nin savunma politikaları bağlamında değerlendirilecek olursa karşımıza ilginç bir tablo daha çıkmaktadır. O da savunmanın Amerika ile ilişkilerde tek parametre olarak algılandığı gerçeğidir.⁷⁸³ Bu durum 1945 yılından itibaren kendi perspektifini belirlemek yerine Amerika tarafından yönlendirilmiş, dış politika tamamıyla o eksene oturtulmuş⁷⁸⁴ ve algıyı o doğrultuda yönlendirmiştir. Algılanan bu parametre tüm ilişkilere yaklaşımı savunma perspektifine hapsetmiştir. Bu sayede Türk–Amerikan ilişkileri dar bir alana sıkışmış, manevra alanını kaybetmiştir. Kaybolan bu manevra alanı ulusal çıkarlara direkt sirayet etmiş, herhangi bir çeşitleme olmaksızın dar şeridinde ilerlemeye devam etmiştir. Tarihteki tüm hegemon güçler gibi Amerika ve NATO, dünya zenginliğini kendilerine aktarmayı ve bundan yararlanmayı amaçlamaları yönündeki

⁷⁸⁰Nasuh Uslu, **a. g. e.** s. 375.

⁷⁸¹Şükrü Elekdağ “Jeo Stratejiden Eko Stratejiye”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye** (Yayına Hazırlayan: Sabahattin Şen), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s. 58.

⁷⁸²Levent Kalyon, **a. g. t.** s. 187.

⁷⁸³Burcu Bostanoğlu, “Uluslar arası Politikada Kuramın Gerekliği: Türk-Amerikan ilişkilerine Eleştirel Bir Bakış”, **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, (Derleyen: İhsan Dağı), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s. 75.

⁷⁸⁴Gökhan Çapoğlu, **Küresel Güç Dengesi ve Türkiye**, Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2010, s. 231.

politika gereği Türkiye bu anlayışa maruz kalmıştır.⁷⁸⁵ Türkiye belki de bunun farkına varmıştır. Ama yörüngeden çıkmamıştır. Bu yörüngeden çıkmamanın getirdiği en önemli sorunun ise edilgen bir politikaya maruz kalmak şeklinde olduğu ifade edilebilir. Bu dar ve edilgen politikada Türkiye'ye düşen ise beğendiği bir politikayı “ölçüsüzce alkışlamak” veya beğenmediği politikaya “şiddet ölçüsünde boşa bağlamak” dışında bir şey düşmemektedir.

Burada ayrıca şunu ifade etmek mümkündür; Türkiye, tüm soğuk savaş boyunca klasik tehdit algılaması⁷⁸⁶ kapsamında tutulmuştur. Bu tehdit hem Türkiye, hem de Amerika için Sovyetlerdi. İki devlet, tehdidin ortak olması sonucunda çok az sayılabilecek ölçüde çıkar çatışması yaşamıştır.⁷⁸⁷ Soğuk Savaşın sona ermesinin bu çıkar birliğini bozacağı iddia edilse de Türkiye'nin savunma konseptinde önemli bir değişim içermemiştir. Türkiye'nin, sanki Sovyet tehdidi varmış gibi NATO'ya eklenmiş bir şekilde savunma politikasını devam ettirdiği söylenebilir.

Türkiye'nin, Amerika ve NATO kapsamında savunma politikasının oluşmasına katkı paralelinde son ve en çarpıcı olarak ifade edilmesi gereken ise Amerika'nın tutumudur. Türkiye 1946'dan itibaren zaten edilgen bir dış politika ve savunma konsepti takip ettiği için kendi tutumunun bir anlam ifade etmediği görülmektedir. Türkiye'nin savunma politikasının ağırlık merkezi Amerika tarafından oluşturulmuştur. Amerika ise bunu çok gizli kaydıyla oluşturduğu belgelerde açıkça ifade etmektedir. Belgelere yansıyan bu çok önemli ifade aslında Türk–Amerikan ilişkilerindeki genel çerçeveyi de çizmektedir. Amerikalı diplomatlar İstanbul'da Şubat 1951 tarihinde yapılan, Amerika, Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri heyetlerinin de katıldığı toplantıyı ülkelere şu şekilde rapor etmişlerdir: *“Birleşik Devletlerin Türkiye, Yunanistan ve tüm Orta Doğu bölgesinde siyasi ve askeri hedeflerini gerçekleştirmesi, olabilecek en kısa sürede Türkiye ve Yunanistan ile karşılıklı güvenlik anlaşmaları yapmasına bağlıdır.”*⁷⁸⁸ Bu rapordan da anlaşılacağı üzere Amerika, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bölgeye yukarıda

⁷⁸⁵Beril Dedeoğlu, **Değişen Dünyada Yeni Dengeler**, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 79.

⁷⁸⁶Atilla Sandıklı, “Değişen Güvenlik Anlayışları ve Türkiye'nin Güvenlik Stratejisi”, (Ed: Atilla Sandıklı), **Türkiye'nin Vizyonu Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2008, s. 33.

⁷⁸⁷Mustafa Öztürk, “ABD: Stratejik Ortak mı, Yeni Tehdit mi”, (Ed: Orhan Kılıç-Mehmet Çevik), **IV. (Tarihten Günümüze Dış Tehditler), Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu**, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2004, s. 589.

⁷⁸⁸**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 23 Şubat 1951, NND 842933 Record Group: 59 Box: 4069, Top Secret Memorandum, Department of State, Subject: “Turkish Security Commitment” Decimal File: 1950-1954

ifade edilen pencereden bakmış, politikasını hep bu doğrultuda oluşturmuştur. Türkiye'nin NATO üyeliği de bu politika doğrultusunda gerçekleşmiştir. Amerikan politikasının bu çerçevenin dışına çıkmadığı ise yaşanan süreçten rahatlıkla görülmektedir. Böylece, özellikle 1946'dan sonra Türkiye'nin savunma politikasının da nasıl kurulduğu da anlaşılmaktadır.

3.2. TÜRK–AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN BOZULMASI VE TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞİ SONRASI SAVUNMA POLİTİKALARINDA YAŞANAN TARİHİ SORGULAMA

Türk–Amerikan ilişkilerinde, 1964'ten sonra bozulma artık görünür hale gelmiştir. O zamana kadar görülmezden gelinen belli olumsuzluklar, Amerikan Başkanı Johnson'un, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye gönderdiği tarihi “Johnson Mektubu” ile açığa çıkmıştır. Amerika ile ilişkilerde Demokrat Parti döneminde yaşanan süreç ise yavaşça yerini soğukluğa bırakmıştır. Mektup olayı ile artan Amerikan aleyhtarlığı kendisini toplumun her kesiminde hissettirmeye başlamış, özellikle üniversite gençliği bu konuda öncü rolü üstlenmiştir.

ABD eski Büyükelçisi George McGhee, Türk–Amerikan ilişkilerinin bozulmasının sebeplerini sıralarken, Türkiye’de oluşan anti–Amerikancılığa işaret etmektedir. Amerikan vatandaşlarının Türkiye’de öldürülmesinden söz etmektedir. McGhee, sorunların çoğunun, Türkler açısından alınan yardımların miktar ve şartları konusunda olduğunu vurgulamıştır. ABD açısından ise Türkiye’deki askeri üsler, silahlar, personeller hakkında olduğunu söylemektedir.⁷⁸⁹ McGhee, burada aslında önemli bir durumu ortaya koymaktadır. Demek istediği kısaca şudur: Siz Türklere yardımı ve parayı kesmezsek Amerikalılara karşı hiçbir sorun çıkmaz. Konunun özetinin bu kadar net olduğu gözükmektedir. Türkiye’nin savunma politikasının, dünyada algılanan kısmının yukarıda ifade edildiği ölçüde olduğu görülmektedir.

⁷⁸⁹George McGhee, a. g. e. s. 278.

3.2.1. Kıbrıs Sorunu ve Türkiye–NATO–Amerikan İlişkilerinin Bozulması

Kıbrıs Adası, 1878’den itibaren İngiliz kontrolünde bulunmuştur. 1940’lardan itibaren İngiliz idaresi, kilise kontrolündeki Rumlar tarafından büyük ölçüde kesintiye uğramıştır. 1948 yılında İngilizler ile Kıbrıslı Rumlar arasında önemli sorunlar baş göstermiştir. Rumlarla sürekli sorun yaşayan İngilizler, buradaki polis gücünün önemli bir kısmını azınlık durumunda olan Türklerden oluşturmuşlardır. İngilizlerle Rumlar arasında yaşanan sorunlar Kıbrıs’ı Yunanistan’a bağlama düşüncesi ile daha da gerilmiş, oluşan tepki polis gücü ve dolayısı ile Türklere dönmüştür. 1954 yılında Yunanistan ise BM’ye başvurarak Kıbrıs’ın kendi kaderini kendisinin belirlemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu duruma İngiltere ile birlikte Türkiye de karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Kıbrıs’ta kilise etkisiyle Rumlar harici azınlığa karşı silahlı mücadeleye başlamıştır. Rumların silahlı mücadelesinin en önemli hedefi ise Türkler olmuştur. Konu ilk kez İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında 1955 yılında Londra’da ortak bir görüşme ile gündeme alınmıştır. Türkiye, 1956 yılında adanın iki toplum arasında bölünmesi tezini savunmuştur. 1958 yılında ise ABD devreye girmiş,⁷⁹⁰ Rumlar ve Türkler kendi tezlerinden vazgeçmiş, adada bağımsız, iki toplumlu bir cumhuriyetin önü açılmıştır.⁷⁹¹

Kıbrıs konusunun, Türk Dışişleri Bakanlığı’nın 1959 yılındaki önemli çabalarının sonucu olarak bugüne geldiği ifade edilmektedir.⁷⁹² Türkiye’nin o güne kadar Kıbrıs diye bir davasının olmadığı, olsa bile hukuki hiçbir bağlayıcılığın olmadığı söylenmektedir. Fatin Rüştü Zorlu’nun⁷⁹³ yoğun çabaları sonucu 1959’da

⁷⁹⁰BCA, 3 Nisan 1957, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 40, Dosya Gömlek: 238, Sıra: 21, Dosya No: B1, Konu: “Kıbrıs meselesi ile ilgili Amerika ve İngiltere’nin tutumunu konu alan Başbakan Adnan Menderes ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar arasındaki yazışmalar.” Bayar-Menderes yazışmalarında 1957 yılında Kıbrıs konusunda Amerika’nın tutumundan memnun olunmadığı görülmektedir. Amerika’nın tutumuna Menderes’in diplomatik bir üslupla, yanlış olduğu cevabını verdiği, Bayar’ın da bunu desteklediği anlaşılmaktadır. Belgelerden Amerika’nın Kıbrıs Rumlarının Lideri Makarios’a sempati ile baktığı da anlaşılmaktadır.

⁷⁹¹Ali Balcı, **a. g. e.** s. 101-102.

⁷⁹²Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, s. 45. Türkiye’nin Kıbrıs konusunda hakkını savunarak garantörlük hakkını elde etmesinin ABD ve Batı’da bir hoşnutsuzluk meydana getirdiği ifade edilmektedir. Bu durumun Türkiye’nin müttefikleri ile olan ilişkilere zarar verdiği, bu nedenle yeni yöneliş olarak SSCB’nin belirlendiği ifade edilmektedir. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi’nin olması ile SSCB ile kurulmak istenen ilişkilerin büyük sekteye uğradığı da ayrıca vurgulanmaktadır.

⁷⁹³BCA, 2 Şubat 1957, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 145, Dosya Gömlek: 109, Sıra: 8, Dosya No: 105/133, Sayı No: 4, Konu: “İngiltere tarafından Kıbrıs’a verilecek anayasa hakkında tekliflerle ilgili olarak Kıbrıs Valisi ile görüşmelerde bulunmak üzere Prof. Dr. Nihat Erim ve Doç. Dr. Suat Bilge’nin Kıbrıs’a, oradan da İngiltere’ye gitmeleri.” Kıbrıs konusunda Türkiye’nin çabaları özellikle 1957

imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmaları ile hem hukuki altyapı sağlanmış, hem de söz sahibi olunmuştur.⁷⁹⁴ İmzalanan ve garantörlük kazanılan bu anlaşmalar daha sonra olacak gelişmelerde Türkiye'nin elini çok kuvvetlendirmiştir. Kıbrıs olaylarının son derece olumsuz gelişmelere dönüştüğü 1964 yılında önemi daha da ortaya çıkmıştır. 19 Şubat 1964 tarihinde BM'de yapılan Güvenlik Konseyi toplantısında da, Ruamların aksi yönde propagandalarına rağmen ana çerçeve belgesi olarak ele alınmıştır.⁷⁹⁵

1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları'na dayanarak Kıbrıs'ta 16 Ağustos 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. 1960'da kurulan bu devletin anayasa ile belirlenen durumundan Kıbrıs Ruamları memnun olmamışlardır. Anlaşmazlık daha çok, belediye sınırları, memuriyette Türk-Rum dengesi, ordu yapısının kurulması gibi konularda çıkmıştır. 1963 yılında Makarios, tüm bu ve benzeri şartların ağır bir şekilde Türkler aleyhine değiştirileceği maddeleri muhataplarına göndermiştir.⁷⁹⁶ Durum bundan dolayı oldukça gerginleşmiş ve silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Kanlı bir şekilde sürüp giden bu çatışmalardan Türkiye ise son derece rahatsız olmuştur. Türk kamuoyunun tüm dikkati ise bu olaylara çevrilmiştir.

Türk kamuoyunun hassas yaklaşımı ve adada yaşananlardan endişe duyan İnönü, konuyu Amerika nezdinde takip etmeye başlamıştır. Fakat Amerika konuya ilgisiz kalmış olup, sadece NATO ve yardımlar kapsamında, sağlamış olduğu silahların Türkiye ve Yunanistan tarafından Kıbrıs'ta asla kullanılmamasını istemiştir. Buna karşın, 25 Aralık 1963'te Türk savaş uçakları ada semalarında uçuş yaparak Ruamlara ve Yunanistan'a gözdağı vermiştir. Bu durumun da etkisi ile Kıbrıs'ta İngiliz komutan öncülüğünde bir barış gücü kurulmaya karar verilmiştir. Amerika, önceden olduğu gibi mevcut politikasını ise devam ettirmiştir. Ada'da durumun kötüleşmesi, İngiltere'nin girişimlerinin yetersiz kalması,⁷⁹⁷ Amerika'nın

yılında yoğunlaşmıştır. Belgelerde, 1959 anlaşmalarından önce bu konuda yoğun bir diplomasinin yürütüldüğü açıkça görülmektedir.

⁷⁹⁴Nasuh Uslu, "Türk Tarafı Açısından Kıbrıs Sorununun Boyutları", (Ed. Şaban Çalış v.d.), **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik Demokrasi Güvenlik**, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s. 213.

⁷⁹⁵BCA, 19 Şubat 1964, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 71, Dosya Gömlek: 452, Sıra: 4, Dosya No: E5, Konu: "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Kıbrıs meselesi hakkında yapılan müzakereler".

⁷⁹⁶Sönmezoglu, **ABD'nin Türkiye Politikası**, s. 7-8.

⁷⁹⁷BCA, 25 Ocak 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 175, Dosya Gömlek: 4, Sıra: 12, Dosya No: 107, Konu: "Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Dışişleri Bakanları ile Kıbrıs Türk ve Rum Cemaatlerinin temsilcilerinin iştiraki ile Londra'da yapılacak toplantılara katılacak heyet." Londra'da, tüm tarafların katılımı ile yapılan toplantılardan bir sonuç çıkmaması Türkiye

kayıtsızlığını sürdürmesi üzerine İnönü 28 Ocak 1964'te Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare'e haber göndererek 1 gün içerisinde kendilerine garanti verilmemesi halinde duruma direkt müdahale edeceklerini iletmiştir.⁷⁹⁸ Bu kararlı tutum üzerine Amerika devreye girmek zorunda kalmıştır. BM nezdinde bir barış gücünün oluşumu böylece gerçekleşmiştir.

Amerika'nın Kıbrıs konusundaki tutumu genel politikalar çerçevesinde durum tespiti yapmaktan öteye geçmemiştir. Resmi belgelere yansıyan tutumunda Amerika, yapmış olduğu durum tespitinde adada mevcut olan liderlerin tansiyonu düşürücü açıklama yapmadıklarını, iki toplumun da silahlandığını, bu durumun iki NATO üyesi arasında önemli sorunlara yol açacağı vurgusunu yapmıştır.⁷⁹⁹ Dolayısı ile Amerika iki NATO müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan arasında bir nevi tarafsız kalma yolunu seçmiştir.

1 Ocak 1964 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Makarios'un, 1959 ve 1960 anlaşmalarını tek taraflı olarak feshettiğini ilan etmesi üzerine Türkiye, bir taraftan İnönü'nün Kıbrıs'a müdahale planının⁸⁰⁰ yanında konuyu BM gündemine de taşımıştır. Türkiye konuyu sadece BM gündemine taşımakla kalmamış, NATO nezdinde de girişimlerde bulunmuştur. Fakat NATO nezdinde yürüttüğü tüm çabalar olumsuzlukla sonuçlanmıştır.⁸⁰¹ Nihayet BM nezdinde yapılan girişimler kısmi bir sonuca ulaşmıştır. BM, 4 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs'ta bir barış gücü bulundurma kararı almıştır.⁸⁰² İnönü'nün Kıbrıs hamlesinin ABD tarafından kesilmesi ile Türkiye arzu ettiği yaklaşım şeklini bir türlü gerçekleştirememiştir. 1968'den 1974'e kadar

açısından son derece olumsuz olmuştur. Olumsuz gelişen bu hava ve Kıbrıs'ta bir türlü durdurulamayan Rum saldırıları Hükümete karşı toplumda büyük bir baskının oluşmasına neden olmuştur.

⁷⁹⁸Sönmezoğlu, **ABD'nin Türkiye Politikası**, s. 9-10.

⁷⁹⁹**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 19 Ocak 1962, NND 949567, Record Group 59, Box: 2032, Rusk, Department of State.

⁸⁰⁰**BCA**, 19 Mart 1964, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 38, Dosya Gömlek: 238, Sıra: 5, Dosya No: A45, Konu: "Kıbrıs hadiseleri ile ilgili olarak Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilen mektup ve telgraflar." Başbakan İnönü Kıbrıs'ta Rumların yaşattığı trajik olayların etkisiyle birçok mektup ve telgraf akınına uğramıştır. Bu mektup ve telgraflardan ülkede yaşanan hassasiyet ifadelerine yansımıştır. Gönderilerde Patrikhanenin tüm olumsuzlukların merkezi olduğu sıranın ona gelmesi gerektiği, gereğinin yapılması da ifadeleri yer almaktadır. Halkta oluşan ve her kesime yayılan bu hassasiyet kuşkusuz karar alıcı konumdaki devlet yetkililerini etkilemiştir.

⁸⁰¹Cihat Göktepe, "Türkiye, İngiltere ve NATO (1959-1965)", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 182-192.

⁸⁰²Evren Altınkaş, "Kıbrıs Sorunu, Türk Dış Politikası ve Uluslararası Hukuk", (Ed. Cenap Çakmak vd.), **Uluslararası İlişkilerde Güncel Konular ve Türkiye**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 50.

Kıbrıs Türklerinin Lideri Rauf Denктаş⁸⁰³ ve Rumların Lideri Klerides arasında yapılan görüşmelerde soruna yönetimsel ve toplumsal temelde hiçbir çözüm üretilememiştir.⁸⁰⁴ Kıbrıs'ta Türklere karşı yaşanan korkunç olaylardan sonra bugün yaşanan siyasi ve toplumsal ortam, "1974 Kıbrıs Çıkarması" ile oluşmuştur.

Kıbrıs'ta 1963 ile 1974 yılları arası Türklerin genel anlamda hem politik hayatın, hem de sosyal yaşamın dışına itildiği yıllar olmuştur. Bu durum ise devam eden seyirde kanlı olaylarla kendini göstermiştir. Türkler, bütün Ada'dan atılmak istenmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin müdahale girişimleri Amerika tarafından kesilmiştir.⁸⁰⁵ Kıbrıs'ı bu dönemde, bugünkü durumuna götüren süreç ise Yunanistan öncülüğünde Makarios'a karşı Sampson tarafından darbe yapılması ile gerçekleşmiştir. Sampson'un, 15 Temmuz 1974'te gerçekleştirdiği bu darbenin Kıbrıs'taki statükoyu tümenden değiştirdiği bilinmektedir. Türkiye ise, bu gelişme üzerine askeri müdahale seçeneğini kullanmış ve Kıbrıs'a çıkartma yapmıştır.

Türkiye tarafından Kıbrıs'a askeri harekât yapılması sonucu Ada büyük ölçüde karışmış, Rumlar kendi aralarında iç çekişme yaşamışlardır. Böylece Rum tarafındaki Sampson cuntası devrilmiş, yönetime tekrar Makarios gelmiştir. Makarios, Türklere yine herhangi bir değer vermemiş, kendilerini (Rumları) Ada'nın tek sahibi olarak görmeye devam etmişlerdir. Türklere ise kabul edemeyecekleri yeni şartlar öne sürmüşlerdir. Bu konuda, Türk ve Rum tarafları arasında görüşmeler yapılmış fakat bir sonuca ulaşılamamıştır. Bunun üzerine Türk tarafı 13 Şubat 1975 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurularak, ilk Cumhurbaşkanı Türk topluluğunun mevcut lideri Rauf Denктаş olmuştur.⁸⁰⁶

Amerika'nın eski Büyükelçilerinden George McGhee, Türk–Amerikan ilişkilerindeki ilk dikkat çekici önemli bozulmayı, 20–22 Temmuz 1974'teki Kıbrıs

⁸⁰³BCA, 18 Ağustos 1960, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 7, Dosya Gömlek: 40, Sıra: 17, Dosya No: A4, Konu: "Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Denктаş'ın Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'e yazılmış teşekkür telgrafı." Rauf Denктаş, 1950'li yılların sonundan itibaren Kıbrıs Türklerinin liderliğini yapmaktadır. 27 Mayıs 1960'dan sonra Türkiye'de yönetimin değişmesi ile yeni yönetim lideri Cemal Gürsel'e bir telgraf yazarak bağımlıklarını tazelemiş ve teşekkür etmiştir. Denктаş telgrafında: "Kıbrıs Türklerinin bugünkü mertebeye erişebilmesi için büyük devletimizin göstermiş olduğu gayret ve fedakârlığa siz büyüklerimizin hizmetlerine müteşekkîr ve medyunuz. Anavatanımızın yardım ve desteğine mazhar olduğunca cemaatimiz süratle kuvvetlenecek ve Kıbrıs'ta anavatana layık bir mevkii işgal etmekte devam edecektir" ifadelerini kullanmıştır.

⁸⁰⁴Evren Altınkaş, a. g. m. s. 50-51.

⁸⁰⁵Burcu Bostanoğlu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 432-433.

⁸⁰⁶Murat Ercan, "Türk Dış politikasında Kıbrıs", **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası** (Ed. Murat Ercan), Nobel Yayınları, Ankara, 2011, s. 367-368.

çıkarması olarak dile getirmektedir. McGhee “Türk işgali” diye nitelendirdiği bu olayın başlangıcını ise 1963’teki Türkiye ile Yunanistan’ın karşı karşıya gelmesi olarak ifade etmektedir. McGhee, 1959 yılında Kıbrıs’ta yapılan anlaşmalarda Türk azınlığın %20 olduğunu ifade ederek, iç savaşın yaşandığını, federal çözümün kaçınılmaz olarak oluştuğunu söylemiştir.⁸⁰⁷ Bazı Amerikalılar ise bu yönde farklı bir görüş belirtmektedir. O da, Kıbrıs konusunun aslında problemsiz bir şekilde ilerlediği ancak bazı Yunanlıların bölgeye müdahale düşüncesinin işleri zora soktuğuna işaret etmektedir. Adanın Yunan toprağı ölçüsünde görülecek politikalar izlenme çabalarının büyük krizlere zemin oluşturduğu, bu durumun ayrıca NATO ittifakına da zarar verdiği vurgulanmaktadır.⁸⁰⁸

3.2.2. Johnson Mektubu (5 Haziran 1964) ve Türkiye–NATO–Amerika Bağlamında Savunma Politikalarında Yaşanan Tarihi Sorgulanma

Kıbrıs Adası’ndaki durum 1964 yılına gelindiğinde daha tehlikeli bir duruma doğru hızla ilerlemiştir. Adadaki Rum askeri yapısı bu tarihlerde iki katına çıkartılmıştır. Bunda, Yunanistan’dan buraya ulaşan gönüllü milislerin rolü büyüktü. Rumlar önce bağımsızlık sağlayıp, daha sonrada Yunanistan’a ilhakın planlarını yapmakta idiler. Bunu gerçekleştirirken de Sovyet Rusya’dan destek almayı planlamaktaydılar. Bununla birlikte Rumların saldırıları ise şiddetini daha da artırmıştır. Kuzeydeki Türklere saldırılar daha sistemli bir halde devam etmekteydi. Bu durum Türkiye’yi daha da fazla endişelendirmiştir. Bunun üzerine Türkiye Ada’ya müdahale kararını almıştır. Bu karar Başbakan İsmet İnönü’nün başkanlığındaki Bakanlar Kurulu toplantısında alınıp, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’e görev verilerek Amerikan Büyükelçisi Hare’nin bilgilendirilmesi sağlanır. Erkin, 4 Haziran 1964 tarihinde kararı Hare’ye bildirmiştir. Hare ise durumu derhal Washington’a iletmiştir. Konu ivedilikle Başkan Johnson’a iletilmiştir.⁸⁰⁹ Amerika, anılan gün ve saatlerde en sıcak saatlerinden birini daha yaşamıştır

⁸⁰⁷George McGhee, **a. g. e.** s. 270.

⁸⁰⁸Antony Parsons, **From Cold War to Hot Peace**, Penguin Books, England, 1995, s. 167-179.

⁸⁰⁹Halil Akman, **a. g. t.** s. 489.

Türkiye'nin Kıbrıs konusunda kararlı bir tutum takınıp Ada'ya çıkarma yapacağı konusunda tam ikna olan Johnson, hiç vakit geçirmeden, 5 Haziran 1964 tarihinde Başbakan İnönü'ye hitaben bir mektup kaleme almıştır. Asgari görgü kurallarına bile uygun olmayacak derecede diplomatik anlayıştan yoksun olduğu ifade edilen mektubun içeriğinde, Türkiye'nin Kıbrıs'a tek taraflı müdahale edemeyeceği, Amerikan silahlarını kullanamayacağı, Sovyet tehdidine karşı savunmasız kalacağı ifade edilmiştir. Mektupta ayrıca İnönü, Amerika'ya da davet edilmiştir.⁸¹⁰ Türkiye bunun üzerine müdahale düşüncesinden vazgeçmiştir. Böylece Johnson Mektubu amacına ulaşmıştır.

Johnson Mektubu Türk kamuoyuna ise tüm içeriği ile yıllar sonra ancak açıklanmıştır. Bu ise bir gazeteci tarafından, hem de İnönü'nün damadı tarafından yapılmıştır. Mektup konusunda değişik değerlendirmeler tarihteki yerini almıştır. Bunlardan biri Suphi Karaman'a aittir. Karaman, Johnson Mektubu'nu hakkında şöyle demektedir: *“Kıbrıs konusunda Johnson bir saflık gösterince herkes uyandı. Eğer o saflığı göstermeseydi hiç kimse uyanmayacaktı. Johnson, devrin başbakanına yazdığı mektupta, o zaman kadar herkesin hayranlıkla izlediği dış yardım, NATO Amerika ittifakı hakkındaki meseleler su yüzüne çıkıyor ve mektup açıklanmıyor. Çünkü o ana kadar Türk dış politikasının namütenahi ayıbı çıkıyor ortaya. Sonunda açıklanıyor. Başkana saf diyorum eğer saf olmasaydı millet daha 3–5 sene daha uyuyabilirdi.”*⁸¹¹

Başkan Johnson'un mektubundaki çok önemli nokta ise; Türkiye'nin bir SSCB saldırısı karşısında yalnız kalacak olmasının ifade edilmesidir. Johnson, mektubunda bunu vurgularken hem ABD adına, hem de NATO adına bu kararını söylemektedir.⁸¹²

“Johnson Mektubu” konusunda George McGhee'nin yaklaşımı da şöyle olmuştur: McGhee, bugün bile bu mektubun etkisinin Türk–Amerikan ilişkilerinde bir çıbanbaşı konumunu koruduğunu ifade etmektedir. Mektubun, Türkiye'nin

⁸¹⁰Sayim Türkman, **ABD, Orta Doğu ve Türkiye**, s. 265.

⁸¹¹Suphi Karaman, **Türkiye'nin Milli Savunma Stratejisi ve Dış Politika Sorunları**, s. 102.

⁸¹²Sezai Orkunt, **Türkiye–ABD Askeri İlişkileri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978, s. 98-99.

Kıbrıs'a NATO izni olmaksızın yapacağı bir müdahalenin Sovyetlere karşı verilmiş garantiyi kuşkuya düşüreceğini söylemektedir.⁸¹³

“Johnson Mektubu” ilk gönderildiğinde Başbakan İsmet İnönü ve bir kısım devlet adamından başka kimse bilgi sahibi değildi. Mektubun içeriği konusunda iç muhalefet, çeşitli ifadeler eşliğinde basına bazı bilgileri sızdırmıştı.⁸¹⁴ Fakat bir kaç devlet adamından başka kimse gerçekte neyle karşılaşıldığını bilmemekteydi. Hürriyet Gazetesi 13 Ocak 1966 Perşembe günü, Cüneyt Arcayürek imzalı önemli bir habere imza atarak “*hadiseler yaratan mektubun tam metnini açıklıyoruz*” sürmanşeti ile okuyucularının karşısına çıkmıştır.⁸¹⁵ Gazete, 5 Haziran 1964 tarihine ait meşhur mektubu bulup tam sayfa olarak tamamını yayınlamıştır. O zamana kadar sadece hakkında belirli fikirler üretilen, Amerika'nın Kıbrıs'a yönelik Türk müdahalesini önlediği değerlendirilmeleri yapılan mektup böylece tüm çıplaklığı ile ortaya çıkmıştır. Bazı gazetelere, Amerika'nın ricası ile şimdilik ertelenen müdahale⁸¹⁶ şeklinde nazik bir ifadeyle yansıyan mektubun tamamını ülke kamuoyu ancak o zaman görmüştür.

Mektubu ele geçirip yayınlayan gazeteci Cüneyt Arcayürek, aradan otuz beş yıl sonra yanına gelen iki gazeteciye o günleri şöyle anlatmaktadır:

“Kıbrıs o sırada Türkiye’de ateşli bir durum. Ülke darbeden geçmiş, 27 Mayıs’ı yaşamış, sonra Talat Aydemir olayları yaşanmış, darbenin dışında tek konu Kıbrıs. Kıbrıs’taki kanlı olaylar büyük gerginlik oluşturdu, Türkiye ayakta. Bu sırada İsmet Paşa Başbakandır. Zürih ve Londra Anlaşmaları bize müdahale hakkı tanıyor. Konu Bakanlar Kurulu’nda görüşülüyor. Bazıları ayağa kalkmış, adaya girelim diyor. İsmet Paşa, dikkatli adamdır. Ordu başarabilecek mi diye düşünüyor. Olumsuzluğun getireceği fatura Türkiye için çok ağır olur. Paşa, bunu hesaplıyor. Sonradan görüldü ki 1967’de çıkarma için ordu hazır değil, çünkü çıkarma gemisi yok. Adaya şileplerle gidilecek. Paşa, çıkalım diyenlere hayır çıkmayalım demiyor. Bunu diplomatik bir yere oturtalım diyor. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’e : “çağır Amerikan Büyükelçisini adaya çıkacağımızı söyle” der. Erkin: “aman Paşam

⁸¹³George McGhee, a. g. e. s. 270-271.

⁸¹⁴Burcu Bostanoğlu, a. g. e. s. 442.

⁸¹⁵Hürriyet, 13 Ocak 1966, s. 1.

⁸¹⁶Tercüman, 7 Haziran 1964, s. 1.

nasıl haber veririz” der. Paşa: “sen söyle söyle” der. Erkin, Büyükelçiyi çağırır. Elçi, biraz zaman ister ve o cevap verilir.”⁸¹⁷

Toker, Arcayürek’e, mektubun Rum etkisinde olan Amerikalı diplomatlar tarafından yazıldığını söylemiştir. İsmet Paşa’nın böyle yapmasının aslında basit bir durum olduğunu, çünkü o günün koşullarında başaramayacak bir durum olduğunu, bunu en iyi Paşa’nın bildiğini ifade etmektedir. Toker: *“Bazı uçak gönderme gibi durumları ancak yaptırabiliyor. Derken mektup geliyor, İsmet Paşa rahatlıyor. Öyle anlıyorum ki İsmet Paşa bunu kullanıyor, başarısızlığa imkân yaratmaktan korkuyor”* ifadelerini kullanmaktadır.⁸¹⁸

Mektubun yazılmasında, Feridun Cemal Erkin tarafından çağırılıp, çıkarma yapılacağı konusunda bilgilendirilen Amerikan Büyükelçisi Raymond A. Hare’nin katkısı büyük olmuştur. Hare, Dışişleri Bakanı Erkin’den 24 saatlik bir süre istemiştir. Erkin tarafından bu isteği kabul edilince de Hare, derhal Washington’u bilgilendirmiş ve tarihi mektup bir günde Dışişleri Bakanı Dean Rusk tarafından kaleme alınmış, Başkanın onayına sunulup Türkiye’ye yollanmıştır.⁸¹⁹ Mektup, Amerikalı yetkililerin de kabul ettikleri şekliyle, oldukça sert ve diplomatik anlayışın dışına çıkan tarzda yazıldığı ifade edilmiştir.⁸²⁰ Bu arada bazı iddialarda dile getirilen şekliyle, Türkiye’nin zaten çıkarma yapacak gücünün olmadığı, buna asla girişmeyeceği, bunun Türkiye tarafından yapılan diplomatik bir oyun olduğu ifade edilmiştir. Böyle bir mektubun Türkiye tarafından bu bağlamda beklendiği, fakat işe Sovyetlerin karıştırılması ve “Sovyet müdahalesinde sizi savunamayız” anlayışının ise beklenmediği, büyük bir hayal kırıklığının oluştuğu⁸²¹ diğer iddialar arasında yerini almıştır.

Johnson Mektubu, Türk devlet adamlarını şimdiye kadar akıllarına getiremeyecekleri⁸²² beklide de asla tahmin edemeyecekleri bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Mektupta ortaya konan üslubun yanında içerik de ciddi hataları barındırmaktadır. Türkiye’nin kendisini direkt ilgilendiren konulara Amerikan

⁸¹⁷Haluk Şahin, **Johnson Mektubu**, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 116-117.

⁸¹⁸Haluk Şahin, **a. g. e.** s. 117-118.

⁸¹⁹Burcu Bostanoğlu, **a. g. e.** s. 443.

⁸²⁰Halil Akman, **a. g. t.** s. 490.

⁸²¹Halil Akman, **a. g. t.** s. 495.

⁸²²Nasuh Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, s. 178.

penceresinden bakması istenmektedir. Adeta Amerika Türkiye'nin içte ve dışta neyi sevip sevmeyeceğini kararlaştırmaktadır.

1964 Johnson Mektubu ile başlayan süreç önemli gerçekleri ortaya çıkarması bakımından çok önemli olmuştur. O da yerli bir savunma sanayine olan gereksinimdir.⁸²³ Bu gereksinim 1967 Kıbrıs olayları sırasında hissedilmiş, bir çıkarma gemisi bile olmayan⁸²⁴ Türkiye, bir adım atmakta zorlanmış, çıkarma yaparsa tarihi bir hezimet yaşama korkusunu duymuştur. 1974 Kıbrıs Çıkarması'nın ardından gelen ABD silah ambargosu kararı Türkiye'ye yerli savunma sanayine, belki de tarihinde en çok muhtaç olduğu hissettiği dönemleri yaşatmıştır.

Türkiye, Johnson mektubu ile 1941 yılından itibaren dolaylı (İngiltere) aldığı, 1945'ten itibaren ise direkt aldığı Amerikan silahlarının kendisine ait olmadığı gerçeğini geç de olsa anlamıştır. "Türkiye'ye Amerikan askeri yardımı sonucu verilen malzemenin maksadı dışında, Kıbrıs'a yapacağı bir askeri müdahalede kullanamayacağı" gerçeğinin ifadesi karşısında Amerikan efsanesinin yok edildiği⁸²⁵ gibi önemli iddialar vardır. Bu konuda, daha da ötesi ifade edilmiş, Türk Ordusu'nun Amerika'nın Orta doğudaki bekçisi olduğu, mektubun Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana Türkiye'nin karşılaştığı en büyük kriz olduğu önemli ithamlardan biri olmuştur.

Gelinen sonuçta Johnson Mektubu'nun, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesini engellediği Amerikalı yetkililer tarafından kabul edilmektedir. Amerikalı yetkililer bu müdahaleyi durdurmakta geç kalmamak için mektubun son anda yazıldığı ve başarılı olduğunu belirtmektedirler. Bu sayede çıkması muhtemel bir Türk-Yunan Savaşı'nı da son anda engelledikleri belirtilmiştir.⁸²⁶ Esasında Amerika, Kıbrıs konusuna 1964 yılında, Türkiye ve Yunanistan arasında bir silahlı çatışma

⁸²³Levent Kalyon, **a. g. t.** s. 204.

⁸²⁴**BCA**, 14 Aralık 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 182, Dosya Gömlek: 77, Sıra: 9, Dosya No: 148, Sayı: 6, Konu: "İsrail-Kıbrıs-Türkiye arasında kurulacak feribot seferleri için Denizcilik Bankası Türkiye Anonim Ortaklığı tarafından tersanelerimizde feribot yaptırılması." Johnson Mektubuna maruz kalan Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale edecek bir çıkarma gemisi mevcut değildi. Hatta yolcu gemisi bile üretememekte idi. Türkiye o tarihe kadar bir feribot üretecek kapasite de değildi. Kıbrıs olayları Türkiye'ye bu eksiklerini göstermesini sağlamıştır. Feribot üretilmesi için toplanan komisyonda Milli Savunma Bakanı'nın da olması farklı bir hazırlık yapılabileceğinin kanıtı olabilir. Türkiye, kendi çıkarma gemisini üretme amacı ile bu işe feribottan başlama yolunu seçmiş olabilir.

⁸²⁵Ali Halil, **a. g. e.** s. 173.

⁸²⁶Halil Akman, **a. g. t.** s. 494.

çıkarmaması penceresinden bakmıştır. Amerika, aynı yaklaşım tarzını Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a yaptığı çıkarma sırasında da göstermiştir.⁸²⁷

1947'den itibaren, en tarafgir bazı gazetecilerin ifadesiyle “*doludizgin gidiyoruz*” şekliyle ifade ettikleri ilişkiler⁸²⁸ 1964 yılında yaşanan tarihi Johnson Mektubu ile birlikte büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Türkiye–Amerika ilişkileri büyük bir uzaklaşma eğilimine girmiştir. 1980 yılına kadar varacak bu uzaklaşma eğilimi giderek artış göstermiştir. 1947–1964 arasındaki güçlü ittifak durumundan büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Uzaklaşma döneminde ilişkileri olumsuz etkileyen iki ana nokta ise Kıbrıs ve sol muhalefetin güçlenmesi olmuştur.⁸²⁹ 1980 Askeri Müdahalesi ile ilişkiler 1947–1964 arasındaki durumu yakalayamasa da önemli bir yakınlaşma sağlanmıştır. İttifakın büyük ölçüde önemini kaybettiği ifade edilen 1964–1980 döneminde Amerika'nın Türkiye üzerinde kaybettiği kayda değer bir gelişme de aslında olmamıştır. Sadece bir duraklamanın yaşandığı ifade edilebilir.

Türkiye–Amerika ilişkilerinde 1956'dan itibaren dış dinamiklere bağlı olarak bazı gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. SSCB–Çin ilişkilerinin bozulmaya başlaması, Doğu Bloğu ülkelerinde meydana gelen ve SSCB'den ayrı yaklaşım tarzları uluslararası ilişkilerde bazı sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Jüpiter Füze Krizi–Küba Krizi bağlamında Türkiye'nin, ABD–SSCB arasında bir pazarlık unsuru yapılması ülkede önemli bir etki daha oluşturmuştur. Buna bir de 1963'te Kıbrıs'ta yaşanan, Türklere karşı girişilen kanlı olaylarda eklenince Türkiye, ilişkileri sorgulayan bir tereddüt yaşamaya başlamıştır. ABD'nin, Kıbrıs olaylarına, Yunanistan ile Türkiye arasında halledilebilir şekliyle ve Yunanistan penceresinden bakması endişeyi iyice artırmıştı.⁸³⁰ İşte bu gelişmeler arasında İnönü, Kıbrıs konusunda “çıkartma yapma” kararını ABD Büyükelçisine iletince tarihi “Johnson Mektubu” olayı yaşanmıştır. Bu durum Türkiye'nin Amerika ile büyük bir güven kaybının yaşadığı tarihler olmuştur. Bu dönemler ayrıca, Türkiye'nin dış politikasını tümünden gözden geçirme ihtiyacının duyulduğu dönemler olmuştur. Türkiye, Amerika konusunda yaşadığı bu hayal kırıklığı halini tahmin bile edememişti. 1953 yılında SSCB'nin Türkiye'den “ne kadar taleplerim varsa hepsinden vazgeçtim” tarzı

⁸²⁷Kemal Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 239

⁸²⁸Mehmet Barlas, **a. g. e.** s. 103.

⁸²⁹Füsun Türkmen, **a. g. e.** s. 96.

⁸³⁰Tayyar Arı, **a. g. e.** s. 31.

yaklaşımını⁸³¹ bile Amerika bağlamında değerlendirmiş, bu teklifi Amerika'ya çok güvendiği için dikkate bile almamıştı.⁸³² Amerika ile ittifak bu ölçüde ileri bir seviyede idi.

Johnson Mektubu'na muhatap olan İnönü'nün, Amerikan Başkanına bir cevabi bir mektup gönderdiği bilinmektedir. 21 Haziran 1964 tarihinde kendisine yapılan davete icap ederek Amerika'ya gideceği duyurulmuştur.⁸³³ Böylece İnönü, mektupta da ifade edilen şekliyle davete karşılık vermiş. Devamında da bir Amerika ziyareti gerçekleştirmiştir.⁸³⁴ Ziyaretten önce, cevabi mektupla Johnson'a, NATO ittifakının, Sovyet tehlikesini önlemede etkisinin olmaması ile Türkiye açısından önemini tümünden kaybedeceğini ifade etmiştir. Mektubun içeriği konusunda pek çok tartışmanın yapılması üzerine İnönü, ziyaret öncesi TBMM'den güvenoyu almak istemiştir. Yapılan oylamada 194 ret oyuna karşılık 200 evet oyu ile çok az bir farkla güvenoyu alabilmiştir. TBMM'deki güvenoyu sonrası bile tartışmalar kesilmemiş ve artarak devam etmiştir. İşte bu şartlar altında İnönü, Amerika ziyaretini gerçekleştirmiştir. Ziyarete, Başkan Johnson tarafından son derece iyi karşılanmıştır. Görüşme sonrası açıklanan ortak bildiri metninde Amerika'nın Londra ve Zürih Antlaşmaları çerçevesinde bir çözüm taraftarı olduğu noktası özellikle vurgulanmıştır. Johnson'un ilişkilere verilen zararı telafi etme yönündeki bu adımı kuşkusuz çok önemli olmuştur.⁸³⁵ Fakat Johnson'un arzuladığı iyileşme sağlanamamakla birlikte, tartışmalar daha da şiddetlenmiş, ilişkilerdeki olumsuzluk ise daha da derinleşmiştir.

Johnson Mektubu'na İnönü'nün cevabı konusunda Gazeteci Abdi İpekçi bir değerlendirme yapmıştır. İpekçi değerlendirmesinde: "*Johnson'un mesajına*

⁸³¹New York Times, 13. 06. 1953; Yorkshire Post, 12. 06. 1953; BCA, 29 Haziran 1953, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 103, Dosya Gömlek: 645, Sıra: 5, Dosya No: F11, Konu: "Amerika'da New York Times ve İngiltere'de Yorkshire Post gazetelerinde Boğazlar meselesi ve Türkiye-Rusya münasebetleri hakkında yazılan makaleler." Makalelerde Sovyetlerin Türkiye konusunda bu zamana kadar taşıdıkları tüm isteklerden vazgeçtikleri ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Makalelerde Sovyetlerin bunu yapmasının nedenlerinden biri olarak Doğu Avrupa'da kendisi aleyhine gelişen ittifaklardan rahatsız olması gösterilmektedir. Sovyetlerin, Türkiye ile ilişkilerin sürekli bozuk tutulmasının lehlerine bir durum olmaktan çıktığı da ayrıca vurgulanmaktadır.

⁸³²İlhan Aksoy-Yavuz Güler, a. g. e. s. 132.

⁸³³Halil Akman, a. g. t. s. 491.

⁸³⁴BCA, 20 Haziran 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 178, Dosya Gömlek: 34, Sıra: 3, Dosya No: 105, Sayı: 6, Konu: "Kıbrıs konusunda ABD Başkanı Johnson'un daveti üzerine Washington'a gidecek Başbakan İnönü'ye refakat edecekler." İnönü'nün ABD'ye ziyaret kararnameyi Cumhurbaşkanlığı tarafından onaylanmış olup kendisine, Eşi, Özel Kalem Müdürü Necdet Calp ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin başta olmak üzere bir heyetin refakat etmesi kararlaştırılmıştır.

⁸³⁵Füsun Türkmen, a. g. e. s. 103.

kelimeleri sert seçilmiş bir cevap bekleyenler İnönü'nün cevabında yumuşak görünen üsluba bakanlar bunu bir aczin ifadesi dahi sayacaklardır. Bu yargılar kelimelerin dış görünüşüne dayanacak, dolayısı ile yanlış olacaktır. Aslında yumuşak görünen ifadenin altında yatan anlam Johnson'un yüzüne bir şamar sertliğinde inecek kadar etkilidir"⁸³⁶ ifadelerini kullanmıştır. İnönü, cevabi mektubunda, Johnson'un tüm iddialarına bir açıklama getirmiştir. Sonuçta İnönü mektuptan bir süre sonra Amerika'ya gitmiştir. İnönü'nün Amerika ziyareti "*Beyaz Sarayda Johnson, Londra'da Home, Paris'te De Gaulle ile görüşmek için bu sabah gidiyor*"⁸³⁷ şeklinde gazetelere yansımıştır. Mektuplar ile başlayan ve ziyaret ile devam eden sürecin sonucunda, Kıbrıs müdahalesi gerçekleşmemiştir. Sorunu bugünkü şekliyle çözen müdahale ise ancak 1974 yılında gerçekleştirilebilmiştir.

5 Haziran 1964 tarihindeki Johnson Mektubu'ndan çok, mektubun kamuoyunda biliniş⁸³⁸ olması Türk–Amerikan ilişkilerini daha fazla tahrip etmiştir. Konu politik ekseninden çıkarak, her kesimin konuştuğu en önemli gündem konusu haline gelmiştir. "*Johnson ve İnönü'nün Mektuplarının neşredilmesinin, Türkiye için halli muhakkak lazım olan, adeta siyasi hayatımızın tümü denilecek kadar mühim siyasi bir olay olduğu ifade dilmektedir. Mektuplar, yaşanan siyasi durumu bütün tehlikeleri ile ortaya koymuş bulunmaktadır*" değerlendirmeleri yapılmıştır.⁸³⁹ Daha da önemlisi Cumhuriyet Senatosu'nda CHP adına konuşan Urfa Milletvekili Mahmut Karakurt ise Türkiye–NATO–Amerika üçlüsünün durumunu en veciz şekilde özetlemiş, tarihe not olarak düşecek şu açıklamaları yapmıştır:

"Bizim bu muahedelerden şimdiye kadar anladığımız mana sadece buydu ve anladığımız bu manadan dolaydır ki, bütün kuvvetlerimizi NATO emrine vermemize, topraklarımız üzeninde biraz aşırı şartlarla bile olsa üsler kurulmasına rağmen, memleketçe kendimizi bir emniyet havası içinde hissediyor, ne yapalım zararı yok, nihayet bunlar mukadderat birliği yaptığımız müttefiklerimiz diyorduk. Benimsemiş bulunuyorduk. Hâlbuki bu açıklanan Johnson–İnönü mektupları muhteviyatından endişe ve hayretler içinde anladık ki, Türkiye bir tecavüze uğradığı takdirde Amerika ve müttefikleri otomatikman harekete geçmeyecekler, düşünecekler, tecavüz

⁸³⁶ **Milliyet**, 16 Ocak 1966, s. 1. Abdi İpekçi'nin Başyazısı.

⁸³⁷ **Milliyet**, 21 Haziran 1966, s. 1.

⁸³⁸ **Hürriyet**, 13 Ocak 1966, s. 1. Johnson Mektubunun tamamını, Gazeteci Metin Toker, büyük bir gazetecilik başarısı göstererek, çalıştığı gazetede tam sayfa yayınlanmasını sağlamıştı.

⁸³⁹ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 7 Şubat 1966, Dönem:1, Cilt: 33, Toplantı: 5, 44. Birleşim, s. 155. Bu oturumda Senato üyesi, Urfa Milletvekili Mahmut Karakurt, CHP adına söz alarak ilgili değerlendirmeyi yapmıştır.

*mevzuunu tetkik edecekler, haklı ile haksızı ayıracaklar, sonra karar verecekler ve sonra da neye karar verirlerse onu tatbik edecekler.*⁸⁴⁰

Karakurt bir bakıma ülkede oluşan havayı da aktarmıştır. Karakurt'un aslında ifade ettiği gerçek ise “tüm askerimizi, ülkemizde istedikleri yere kurdukları üsleri NATO emrine versek de bizi savunmayacaklar” durumudur.

Türk kamuoyunda oluşan bu olumsuz Amerika algısı, Kıbrıs'ta yaşananlarla birlikte, Johnson Mektubu, sol söylemin ve solun etkisinin artmasına neden olmuştur.⁸⁴¹ 1940'lı ve 1950'li yıllardaki Amerika'ya karşı komünizm adı altında gösterilen tepkileri çok aşan yeni bir sol söylem gelişmiştir. Amerika, Türkiye'deki komünist oluşumları çok iyi takip etmiş, bu alanda adeta nabızı tutmasına rağmen bu yeni sol söylem ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. Amerika, belki de hiçbir zaman Türkiye'de böyle bir tepki ile karşılaşacağını hesap etmemiştir. Çünkü Amerika Türkiye'de etkinleştiğini düşündüğü komünizm konusunda neredeyse sayı ve isim bazında konuya hâkim olduğunu düşünmekteydi.⁸⁴² Fakat 1960'lı yıllar öncelerden farklıydı. Bu yeni sol anlayış kendisini uzun süre devam ettirmiş, Amerikan çıkarları büyük zarar görmeye başlamıştır. Bunun üzerine, 1974 Kıbrıs Harekâtı sonucu uygulanan silah ambargosu da eklenince ilişkiler bir nevi kopmuştur. 1978 Nisanında Başkan Carter'in Türkiye'ye karşı uygulanan silah ambargosunu kaldırması kararı ile ilişkiler normalleşme sürecine ancak girebilmiştir.⁸⁴³

Böylece, 1964 yılında Türkiye, dış politika bağlamında yeni bir arayış içerisinde olmuş⁸⁴⁴ ve Türk–Amerikan ilişkileri büyük ölçüde güven kaybına uğramıştır.⁸⁴⁵ Bununla birlikte, ilişkiler 1966'da oldukça gerilmiş, 1974 Kıbrıs

⁸⁴⁰ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 7 Şubat 1966, Dönem:1, Cilt: 33, Toplantı: 5, 44. Birleşim, s. 156.

⁸⁴¹ Savaş Açıkkaya, **a. g. e.** s. 64.

⁸⁴² **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 7 Mayıs 1952, AmConGen, İstanbul, Turkey, “Subject: Communism in Turkey” Foreign Service Despatch, NND 842933 Record Group: 59 Box: 4066 Decimal File: 1950-1954, s. 1-5.

⁸⁴³ George McGhee, **a. g. e.** s. 280.

⁸⁴⁴ **BCA**, 27 Ekim 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 181, Dosya Gömlek: 66, Sıra: 9, Dosya No: 105, Sayı: 6, Konu: “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin daveti üzerine, bu ülkeye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin başkanlığında gönderilecek heyetin tespiti.” Türkiye, Johnson Mektubu dolayısı ile yaşadığı hayal kırıklığı büyük boyutlarda olmuştur. Başta İsmet İnönü olmak üzere devlet adamları derin bir hayal kırıklığı yaşamışlardır. Bu bağlamda politika değişikliği gündeme alınmıştır. Bakan Erkin, daha önce Amerikan Büyükelçiliği yapmış başarılı ve tecrübeli bir bürokrat olarak yeni gelişecek bu ilişkilerin bir yönüyle koordinatörü olmuştur.

⁸⁴⁵ Kemal Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 269. 1964 yılındaki Johnson Mektubu ile Türk–Amerikan ilişkilerinde yaşanan derin görüş ayrılığının Türk dış politikasında önemli bir yansıması görülmüştür. Türkiye, tepkisini Başbakan İnönü döneminin Dış İşleri Bakanı olan Feridun Cemal Erkin'in SSCB'yi ziyareti ile vermiştir. 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihlerinde Erkin, ziyaretini

Çıkarması sırasında bir yönüyle kopmuştur. İlişkilerin tahminleri aşan ölçüde derinlikli olması tamirat sürecini hızlandırmış, iyileşme anlamında zamanla önemli bir eşik yakalanmış ve 1980 Askeri Müdahalesi ile de ilişkiler tekrar rayına oturmuştur. Amerika ile ilişkilerin seyrinde en önemli bir köşe taşı konumunda olan Kıbrıs konusunda ise ilerleyen dönemlerde “sanal kazançlarla” yetinilmiş⁸⁴⁶ ve bir kayıp sürecine girilmiştir.

gerçekleştirmiş, SSCB'nin 1953'ten itibaren onarmak için büyük çaba harcadığı ilişkiler bir ölçüde de olsa düzelme yoluna girmiştir.

⁸⁴⁶Ali Arslan, “Sanal Kazançlara Karşılık Kayıp Sürecine Giren Kıbrıs'ta Sonuç Nedir”, **Şükrü Balcı PYO Dergisi / Florya Yıldızı**, Sayı: 12, Mayıs 2004, s. 47-51; Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, s.285.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE’NİN NATO ÜYELİĞİNİN SAVUNMA POLİTİKASI EKSENİNDEN FARKLI ALANLARA KAYMASI

4.1. TÜRKİYE’DE NATO SONRASI SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK ALANDA YAŞANAN DEĞİŞİM

4.1.1. Sosyal ve Kültürel Alanda Yaşanan Değişim

Türkiye, 1947’den itibaren Amerika ile oldukça yakınlaşmış, 1952’den itibaren de NATO ittifakı şemsiyesi altına girmişti. Bu iki ittifak sonucu yaşanan değişimin önemli kalemlerinden birini hiç şüphesiz sosyal ve kültürel yaşamda giderek etkisini artırarak gösteren değişim oluşturmuştur.

Türkiye’nin, tarımsal bir rol modeli çerçevesinde hızlı dönüşümü o güne kadar yaşanmış bir süreç değildi. 1950 tarihinde DP’nin iktidara gelmesi sonucu artan tarımsal değişim altın dönemlerini bu yıllardan başlayarak yaşamıştır. Gene bu dönemin kazananı olarak tüccar ve sanayici gösterilebilir. Maaş ve ücretli kesim ise 1950’li yılların kaybedeni olmuştur.⁸⁴⁷ Tarımsal makine kullanımının artması, şehirlerde sanayileşme Türkiye’de önemli bir sosyal olguyu gündeme getirmiştir. O da göç olayıdır. Köylerden kentlere önemli bir göç dalgası gene bu yılların mirasıdır. Kentlerin bu yoğun göç dalgası ile baş edememesi beraberinde sosyal problemleri de getirmiştir. Gecekondulaşma önemli bir sosyal sorun olarak ortaya çıkmış, kentlerin çehresi, çarpık yapılaşma ile tümenden değişmiştir. DP iktidarı tarımsal gelişim ve sanayileşme konularında başarılı olmuştur. Buna yeni yapılan yollarda eklenince göreceli bir iyileşme görülmüş, köylerin kendisi dışında olan bölgelerle iletişimi artmıştır. DP döneminde yaşanan değişim kendisini enflasyon, cari açık ve karaborsa

⁸⁴⁷Erik Jan Zürcher, (Çeviren: Yasemin Saner Gönen), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 328.

gibi alanlarda olumsuz hissettirmiştir. Buna bağlı olarak gelişen dış borçlanma ve IMF politikaları toplumsal huzursuzluğu derinleştirmiştir. Bu durum hızlı bir Batı ekonomik entegrasyonunu sağlamıştır.

Siyaseten başlayan Amerika eklenmesine ekonomik alanın da ilave edilmesi ile dönülmez bir yola girmiştir. Özellikle yaşam tarzındaki değişim her yanda gözle görünür olmuştur. Fransa, Amerika ile yaşadığı bu dönülmez yoldan,⁸⁴⁸ siyasal bağlamda 1960'lı yıllardan itibaren kurtulmasına⁸⁴⁹ rağmen Türkiye bunu başaramamıştır. Batı ekonomi politikalarının reçeteleri uygulanmış, sosyal hareketlilik kendisini tüm kesimlerde artarak göstermiştir. DP döneminde en belirgin şekilde durumu hızlı bir kötüleşme gören kesim memurlar olmuştur.⁸⁵⁰ Amerika ile yaşanan bu denli uyum süreci hali kısa vadede hissedilmese de uzun vadede kendisini her kesimde hissettirmiştir. Artık Türkiye'nin içinde, Amerikalı gibi düşünen, yiyen, içen, giyinen, sorgulamadan oldukça uzak bir nesil oluşmuştur. Bu oluşan nesil, sonuç odaklı olarak yaşamış ve düşünmüş, cebine girene bakmış, olayları mevcut maddi refahı penceresinden değerlendirmiştir. Dönemin iktidar sahiplerinin “Amerika'ya benzeyeceğiz, milyonerler çıkaracağız” şeklinde özetlenebilecek söylemleri her platformlarda hararetle alkışlara tutulmuştur. Karnını doyurmakta zorlanan, propaganda ve göreceli algı yönetimine uğrayıp boyun eğen bu nesil sayıca (oy) üstün oldukları için siyasetin kaderini de belirlemişlerdir. Dolayısı ile Türkiye'de yapısal anlamda ne siyaseten ne de ekonomik olarak kapsamlı bir iyileşme sağlanamamıştır. Buna örnek olarak verilebilecek basit bir konu ise “Amerikan Dolarının Türk Lirası karşısında yükselmesidir.” Bu yükselme bugün dahi yüksek boyutlarda olursa ne ekonomi nede siyasi iktidar kalabilmektedir. Yapısal bir iyileştirmenin yapılmadığı ise bunun en önemli göstergesidir. Bu durum günümüzde (2014) de aynen devam etmektedir. Burada ifade edilmesi gereken önemli bir konu ise Amerikan tarzı sosyalleşme ve kültürel değişimde siyasi parti farkının neredeyse hiç anlaşılmamasıdır. Bu farkın anlaşılmamasına örnek ise; Amerikan askerlerinin İstanbul'da kalacağı birkaç günde, Karaköy'deki genelevleri

⁸⁴⁸Mazower, **Karanlık Kıta Avrupa'nın 20. Yüzyılı**, s. 360. Yazar, Avrupa'nın sosyal açıdan Amerikanlaştığını ifade etmektedir. 1960 yılında Fransa'da, Amerikan tarzı barların, eğlence mekânlarının daha önce aşağılanmasına rağmen her tarafa yayıldığı ifade edilmektedir. Yazar, önceleri, dünyadaki iki güç arasında tarafsız kalmak olarak algılanan: “*Ne coca cola ne de votka*” sözleri söylendiğini ama sonraları Amerikan etkisinin Avrupa'da çok hızlı yayıldığı anlatmaktadır.

⁸⁴⁹Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, s. 97.

⁸⁵⁰Erik Jan Zürcher, **a. g. e.** s. 329-333.

beyaza boyatılmış, hayat kadınlarına temizlik ve davranış eğitimi verilmiştir.⁸⁵¹ Bu gelişme 1946 yılında CHP iktidarı döneminde yaşanmıştı. Türkiye'nin küçük Amerika yapılması hayaliyle işe başlanıp tüm ülkenin artık geri döndürülemez bir şekilde onların yörüngesine sokulması ise DP iktidarı döneminde olmuş idi. Bugün gelinen noktada ise artık her şey kanıksanmıştır. Amerika uyumlu siyaset, dış politika, giyim, yeme-içme vs...

1950'den sonra Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar, 1 Kasım 1953 günü, TBMM'nin 9. dönem 5. Yasama yılının açılış konuşmasında Amerika hakkında: *“Atlantik Paktı üyesi devletlerle mevcut iki taraflı dostane münasebetlerimizde memnurluk verici bir tarzda inkişaf etmektedir. Birleşik Amerika Devleti ile sıkı ve samimî münasebetimiz, gün geçtikçe artmakta ve kuvvetlenmektedir. Bu kudretli memleketten, her sahada, büyük bir anlayışla, kıymetli yardımlar görmekteyiz”*⁸⁵² ifadelerini kullanmaktadır. Bayar, Amerika ile ilişkilerin ne kadar derinleştiğini, her sahaya yayıldığını gururla anlatmakta, milletvekilleri ise şiddetli alkışlarla karşılık vermektedir. Bayar'ın kullandığı “her sahada” ifadesi ise kimse tarafından dikkat çekmemekte, sorgulanmamakta, kullanılan ifadenin neler içerdiği ise bilinmemektedir.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, İstanbul Taksim'de 20 Ekim 1950 tarihinde yapmış olduğu bir konuşmada: *“Otuz yıl sonra Türkiye, küçük bir Amerika olacaktır”*⁸⁵³ ifadesini kullanmıştır. Bayar'ın bu ifadeleri kullandığı tarihten on bir yıl önce bunun değişik işaretleri zaten görülmeye başlanmıştı. 5 Nisan 1946 tarihinin, bu dönüşümün ilk işaret fişeğinin atıldığı bir tarih olduğu ifade edilebilir. Bu tarihte İstanbul Boğazı sahiline yaklaşan, o güne kadar Türklerin böylesini hiç görmediği dev zırhlı gemi “Missouri” ve mahiyeti, yeni bir çığır açtığının belki de farkında idi. Fakat Türkiye, nasıl bir döneme adım attığının muhtemelen farkında değildi. Türkiye tarihinde yeni bir dönem ise çoktan başlamıştı. 1946'da ülkeyi yöneten CHP idi, 1950-1960'da ise Demokrat Parti, daha sonra tekrar CHP, sonra tekrar DP'nin benzeri Adalet Partisi...1946'da başlayan bu yeni anlayış her durumda yolunda devam etmiştir. 1946 sonrası Sovyet tehdidi kapsamında iyice Amerika'ya

⁸⁵¹Cumhuriyet, 5-10 Nisan 1946; Ulus, 5-8 Nisan 1946; Vatan, 5-6-7-10-11 Nisan 1946; Son Posta, 30 Mart- 11 Nisan 1946.

⁸⁵²Türkiye Büyük Millet Meclisi, **Tarihe Düşen Notlar-1, Yasama Yılına Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1** (1 Mart 1924-14 Aralık 1987), TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 218.

⁸⁵³Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi (1838'den 1995'e)**, Dördüncü Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 1691.

eklemlenen Türkiye'nin durumuna ciddi ölçüde dikkate değer değerlendirmeler yapılmıştır. Bu dönem, Türkiye için "hiçbir stratejisinin bulunmadığı bir dönem"⁸⁵⁴ adıyla anılmıştır.

Truman Doktrini ve Marshall Planı sonucu önemli bir ivme yakalayan Türkiye–Amerika ilişkileri, 1947'den itibaren oldukça yakınlaşmıştır. Türkiye'nin 1952 tarihinden itibaren NATO'ya katılması, sadece siyaset ve dış politika konularında kendini göstermemiştir. Özellikle dış politika alanında neredeyse tamamen Amerikan politikası ile özdeşleşen bir sistem oluşmuştur. Oluşan bu özdeş sistem kendisini artık her alanda göstermeye başlamıştır. Bu alanların en önemlilerinden birinin sosyal ve kültürel alan olduğu, bazen siyasetten bağımsız gelişip etkisini çok uzun yıllar sürdürmesi itibarıyla en önemlisi olduğu söylenebilir. NATO belli zaman dilimlerinde askeri ilişkinin boyutunu da aşarak geniş katılımlı toplantılar gerçekleştirmiştir. Bu toplantılara katılımları ise bizzat hükümetler belirlemiştir. Böyle bir katılım ve toplantının örneği Türkiye için de mevcuttur. Bu toplantılar "gayri askeri faaliyetler" adı altında ilgili ülkelerin başkentlerinde yapılmıştır.⁸⁵⁵

Amerika, Türkiye'nin konumunu ve özelliklerini önemseydiğini her durumda belli etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Batı değerleri etrafında şekillenmesi her zaman desteklediği bir durum olmuştur. Amerika'nın çok farklı ulus ve dillerden oluşması bu oluşumunu mükemmel bir birliktelikle devam ettirmesi, Avrupa'ya karşı bakışını da bu yönde oluşturmaktadır. Amerika, Avrupa'yı tarihi ve kültürel özelliklerini henüz tamamlamamış görmektedir. Bu bitmemiş süreç içerisinde Türkiye'yi görmek istemektedir. Amerikan bakış açısı yönünde böyle bir Avrupada Türkiye her zaman olmalıdır. ABD, Avrupa'ya yönelmeyen bir Türkiye'nin Ortadoğu'ya yöneleceğini ve bu etkiyi başta Avrupa olmak üzere Batı'ya taşıyacağını düşünmektedir.⁸⁵⁶ Bu yüzden Amerika, Türkiye'yi tarihsel derinliği, stratejik konumu başta olmak üzere çok önemsemektedir. Bu önem ilişkilerin derinliğini etkileyen en önemli unsur olacaktır.

⁸⁵⁴ Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, s. 121.

⁸⁵⁵ **BCA**, 3 Haziran 1961, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 160, Dosya Gömlek: 30, Sıra: 5, Dosya No:105, Konu: "Norveç tarafından NATO'nun gayri askeri faaliyetleri ile ilgili olarak Oslo'da düzenlenen seminere Asistan A. Gündüz Ökçün'ün katılması".

⁸⁵⁶ Zbigniew Brezezinski, **Amerika ve Dünya**, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 240.

ABD'nin Avrupa'ya, Türkiye'ye ve Ortadoğu'ya verdiği önemi kendi tarihsel köklerinde aramak daha doğru olacaktır. ABD'nin dünyada alması gereken pozisyonu, ünlü toplum bilimci Samuel Huntington, şu sözlerle ifade etmektedir: *“ABD'nin üstün olmadığı bir dünya, Amerika'nın uluslararası ilişkileri şekillendirmede diğer ülkelerden daha fazla etki sahibi olmaya devam ettiği bir dünyaya göre, daha fazla şiddet ve düzensizlik içeren, daha az demokratik ve ekonomik büyümenin daha yavaş olduğu bir dünya olacaktır. ABD'nin kalıcı uluslar arası üstünlüğü, Amerikalıların refahı ve güvenliği, özgürlüğü, demokrasinin, açık ekonomik sistemin ve uluslar arası düzenin geleceği için temeldir”*⁸⁵⁷ diyerek bir yönüyle ABD'nin Türkiye ilgisinin tarihsel kökenlerini ortaya koymaktadır. İşte Türk–Amerikan ilişkileri bu kapsamda bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde uygun parametreler yakalanmaktadır.

Amerika'nın bakış açısına uygun görüş zaten Türk devlet adamlarında mevcuttu. Türk devlet adamları, özellikle NATO üyeliğinin sağlanmasını takiben Amerika ile birlikteliğe sadece savunma alanında bakmamışlardır. Hatta bu birlikteliğe yeni bir dünya görüşü ve yaşam tarzı olarak bakmış, bunu yeni bir milli duruş olarak değerlendirmişlerdir.⁸⁵⁸ Özellikle Bayar–Menderes–Köprülü bağlamında değerlendirilecek olursa, Amerika'ya bakış o kadar geniş bir çerçevede ele alınmış ki, bunu değerlendirmek bazen zorlaşmaktadır. Bunlara örnek verilecek gelişmelerden biri ise Amerika'nın Yunanistan Kralı ve eşinin daveti dolayısı ile yaşanmıştır. 1953 tarihinde Yunanistan'a yapılan bu davet gibi bir davetin Türkiye'ye yapılmaması bir diplomatik krize dönüşebilmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı yetkileri Amerikan Büyükelçisini çağırarak izahat istemişlerdir. Büyükelçi bunun üzerine ülkesini bilgilendirmiştir. Büyükelçi, bir sonraki yıl bunun telafi edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Büyükelçi, Türklerin bu konuda son derece hassas olduklarını da ayrıca vurgulamıştır.⁸⁵⁹ Amerika'nın ise Türkiye'de yaklaşan yerel seçimler dolayısı ile tarafgir gözükmemek için bu girişimden biraz uzak durduğu anlaşılmaktadır. Türkiye, özellikle 1946–1954 yılları arasında anlaşılması zor olarak nitelendirilebilecek bir bakış açısı geliştirmiştir. Bu anlayış ise devlet adamları başta

⁸⁵⁷Zbigniew Brezezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 52.

⁸⁵⁸Yusuf Sarıay, “Menderes Dönemi Dış Politikası, Türkiye'nin NATO'ya Girişi”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 16, (Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 923-927.

⁸⁵⁹**National Archives and Records Administration, Washington DC**, 10 Temmuz 1953, Foreign Service Despatch “Visit of President or Prime Minister of Turkey to United States” NND 842933 Record Group: 59 Box: 4067 Decimal File: 1950-1954

olmak üzere tüm topluma yayılarak kültürel bir dönüşüme önemli zemin oluşturmuştur.

Amerika'nın Türkiye'deki algılanışı üzerine önemli tespitlerden biri Menderes'in son 1,5 yılında özel kalem müdürlüğü yapmış Ercüment Yavuzalp'e aittir. Yavuzalp, sözlerinde; *“ABD ile ikili savunma işbirliğimizin boyutlarının bu ölçüde büyümesine bilinçli bir politika sonucu gelmiş değiliz. Tehlikenin zirvede olduğu yıllarda ABD'nin bize yardım etmesi, ilişkilerde minnetle karışık bir güven duygusu oluşturmuştur. Bu duygunun etkisiyle hemen her istekleri, üzerinde fazla durulmadan, bize bir yarar sağlar mı diye değerlendirilmeden yapılmıştır. Ayrıca teknik bilgi eksikliği yüzünden sağladığımız kolaylıkları hep suiistimal etmişlerdir. Sadece tesislerin mahiyetini gizlemekle kalmamışlar, ikili anlaşmaların yapılmasında hukuki gereğe fazla dikkat etmemişlerdir.”*⁸⁶⁰ Demiştir.

4.1.2. Ekonomik Alanda Yaşanan Değişim

Türkiye, 1930'lu yılların tüm dünyayı etkileyen ekonomik buhranlı yıllarında ekonomisini devletçi bir sistem üzerine oturtmuştu. Bu şekilde uygulanan sıkı politikalar toplumda büyük derecede hoşnutsuzluk durumu oluşturmuştu. Bu durumunun farkına varan CHP iktidarı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü değişik ekonomik alternatifler üzerinde durmuştur. Özellikle 1947 yılından itibaren liberal ekonomiye geçiş konusunda⁸⁶¹ kayda değer bir açılım yapılmıştı. Devlet müdahalesi önemli oranda gerilemiş, bazı özel sektör yatırımları görülmeye başlamıştı.⁸⁶² Türkiye'nin bu değişime ve açılıma başlamasında kuşkusuz en önemli pay Amerika'ya aittir. 1947 yılında gerçekleşen Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Türkiye'nin, Amerika'nın en önemli müttefiklerinden biri olduğu gerçeği ortaya çıkmıştı. Türkiye ekonomisi dış ödemeler dengesi ve cari açık konusunda önemli

⁸⁶⁰Ercüment Yavuzalp, **a. g. e.** s. 85.

⁸⁶¹BCA, 1947, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 1456, Dosya Gömlek: 40, Sıra: 5, Dosya No: 10. Büro, Konu: “Ekonomi ve Devletçilik konularında mütalaalar.” CHP'de özellikle 1947 yılından itibaren ekonomik model konusunda birçok görüş ortaya atılmıştır. CHP, Devletçiliğin farklı şekilde uygulanması konusunda değişik görüşlere açık olduğu belgelerde görülmektedir.

⁸⁶²Gülten Ülgen, **Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği**, Derin Yayınları, İstanbul, 2005, s. 64.

açıklar vermekte idi. Bu açıklar, Amerikan finansmanı ile kapatılmakta idi.⁸⁶³ İkinci Dünya Savaşı'nın oluşturmuş olduğu ekonomik olumsuzlukların giderilmesi zaten çok uzun yılları almıştı. Devam eden “Sovyet tehdidi” ekonomi üzerindeki baskısını büyük ölçüde hissettirmekte idi. Savaş ekonomisinden çıkış durumu ise etkilerini ancak 1950’li yıllarda gösterebilmiştir.⁸⁶⁴ Dolayısı ile Türkiye, kendini bir yönüyle Amerika ile ekonomik alanda iç içe durumda görmek zorunda kalmıştır.

1947–1950 yılları arasında liberal anlamda başlayan önemli bir dönüşümü izleyen gelişme ise 1950 tarihinde CHP iktidarı döneminde kabul edilen “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” ile yaşanmıştır. Özellikle Marshall Planı ile tarıma dayalı bir ekonomiye sahip Türkiye’ye traktör⁸⁶⁵ gönderilmiş, ekonomik gelişme çizgisi bu eksende kurulmuştur.⁸⁶⁶ Marshall Planı kapsamında da zaten Türkiye’nin tarımsal alanda büyümesi öngörülmekte idi. Planın İki yıllık uygulama aşamasında sadece Adana’da 790 adet traktör satımı yapılmış,⁸⁶⁷ Türkiye için öngörülen tarımsal kalkınma bir ölçüde yakalanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonucu Avrupa’nın tarımsal gereksinimi had safhaya ulaşmıştı. Oluşacak bu tarımsal büyüme ile Avrupa’nın bu alandaki ihtiyacının giderilmesi yoluna gidilmiştir.⁸⁶⁸ Traktör konusundaki önemli gelişmelerden biri ise Türkiye’de kısmi imal ve montajın başlamasıdır. Bu konudaki gelişmeler ilginçliklerle başlamıştır. Toplumda oluşan büyük beklenti doğrultusunda başlayan bu gelişme 1955’te çıkarılan “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” kapsamında çıkarılan kanun ile başlamasına rağmen devam ettirilememiştir. İlk traktör üretimi 1958 yılına kadar Minneapolis–Molina Türk Traktör Fabrikasında 815 adet olarak gerçekleşmiştir. 1958 yılından sonra döviz yokluğu bahane edilerek üretim durdurulmuş, yapılan yatırım ise rafa kaldırılmıştır. 1958’den sonra kota sisteminin oluşturulması ile 7 firma tekrar üretime başlamıştır. Fakat daha sonra montaj sanayine getirilen ağır koşullar nedeniyle üretim yok denecek seviyelere

⁸⁶³Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 433.

⁸⁶⁴İlhan Tekeli-Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamaları ile İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si**, İkinci Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 20.

⁸⁶⁵Türkiye’ye yapılan bu traktör yardımı konusunda aslında ilginç bir gelişme yaşanmıştır. Amerika’nın yardım karşılığı verdiği traktörler ile pamuk tarımının yapılamayacağı şartını koyduğu ileri sürülmektedir. Hatta bu konuda görülen bir eksikliğin bizzat Amerikalı yetkililer tarafından uyarıldığı gibi ilginç bir iddia ortaya atılmıştır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Yalçın Doğan, **IMF Kışkacında Türkiye (1946-1980)**, 3. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 15-103.

⁸⁶⁶Burcu Bostanoğlu, **a. g. e.** s. 360.

⁸⁶⁷**BCA**, 1948-1950, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 80, Dosya Gömlek: 507, Sıra: 5, Dosya No: E12, Konu: “Marshall Planından 1948-1950 yıllarında Türkiye’ye yapılan yardımlar”.

⁸⁶⁸Esin Irmak, **Dünden Bugüne Kapitalist Gelişme ve Türkiye Ekonomisi**, Etki Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 53.

inmiştir.⁸⁶⁹ Böylece montaj sanayi ile başlayıp gelişme gösterebilecek bu sektör, bizzat devlet eliyle büyük bir engellemeye maruz bırakılmıştır. Hem de Türkiye'nin tarımsal büyümesinin hızlı bir şekilde sürmesine rağmen.

Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye hibe ve ödünç vermeler 1948 yılından itibaren başlamıştır. 1946–1953 yılları temel alındığında tam manası ile tarımsal bir kalkınma döneminin yaşandığı⁸⁷⁰ söylenebilir. Ayrıca Marshall Planı kapsamında oluşturulan özel teşebbüsü destekleme fonundan Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası proje kredisi kullanmıştır.⁸⁷¹ 1950'de CHP döneminde kurulan Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası'nın (TSKB), Marshall Yardımı sonrası özel sektöre tahsis edilerek ekonomik fonlarla kurulmasında ve özel sektöre kredi desteği sağlamasında bazı sorunlar çıkmıştır. Bazı bakanlar bunun bir devlet teşebbüsü olmasını istedilerse de Amerika'nın önerisi ile özel bir yapı olarak kurulmuştur. Hatta Amerika, sermayesinin büyük bir kısmını karşılamıştır. CHP iktidarı, bu bankaya sanayici yapı içerisinden kimseyi sokmamış, üyelerinden Vehbi Koç'u buraya atamıştır. Koç, DP döneminde ise görevinden alınmıştır.⁸⁷²

Bu arada, Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası'na "liberal dönemin bankası" eleştirileri getirilmektedir.⁸⁷³ Bu eleştirilere rağmen, TSKB'nin 1960 yılına kadar birçok ithal edilen ürünün benzerinin Türkiye'de üretilmesine yönelik sanayi yatırımlarında katkısı vardır. Banka, özel sektörün yoğun bir şekilde ihtiyacını karşılamıştır. Tekstil, dokuma, metal, gıda, inşaat gibi sanayi kollarında önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Bunlara örnek olarak, 1953 yılında Adana'da Sabancı önderliğinde kurulan "Güney Sanayi" adlı büyük şirket ile 1954 yılında İstanbul Tuzla'da "Türk-Willys Overland Şirketi" öncülüğünde Türk Silahlı Kuvvetleri için montajına başlanan "Jeep" ve "Pick-up" gösterilebilir.⁸⁷⁴ 1957 yılında ise 1600 parçaları getirilen Jeep'lerin montajı sağlanmıştır.⁸⁷⁵ Bu montaj sistemi varlığını hep devam ettirmiştir. Sistem DP iktidarı ile sürmekle birlikte devamındaki Askeri

⁸⁶⁹Erol Zeytinoğlu, **Türkiye Ekonomisi**, 4. Baskı, Met Er Matbaası, İstanbul, 1975, s. 430.

⁸⁷⁰İlhan Aksoy-Yavuz Güler, **a. g. e.** s. 126.

⁸⁷¹Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)**, 6. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 123.

⁸⁷²Güneri Akalın, **Cumhuriyet Dönemi Ekonomi-Politik Tarihinin Liberal Yorumu**, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s. 316-317.

⁸⁷³Erdinç Tokgöz, **a. g. e.** s. 136.

⁸⁷⁴Erdinç Tokgöz, **a. g. e.** s. 137.

⁸⁷⁵**BCA**, 03 Temmuz 1957, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 88, Dosya Gömlek: 553, Sıra: 2, Dosya No: E16, Konu: "Amerikan askeri yardımından ordumuzun ihtiyacı için verilecek 1600 jipin memleketimizde monte ettirilmesi".

Müdahale Hükümeti ile de devam etmiştir. Bu montajlardan en büyük kısım ise 1960 yılında yaptırılmıştır. 4 Haziran 1960 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı'nda 2.000 adet CJ-3B modeli Jeep'in Amerika'dan gelen parçalarının Türkiye'de pazarlık usulü monte ettirilmesi kararı verilmiştir.⁸⁷⁶

Bununla birlikte 1946–1953 döneminin ekonomi politikaları açısından, DP'nin iktidarı devralmasının, CHP'nin izlediği politikalardan büyük bir farkının olmadığı da ifade edilmektedir.⁸⁷⁷ 1946'da meydana gelen, Cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonu, ekonomiyi Batı ekonomisine eklememiş, açıkların dış kredi ile kapatılması yolunda çalışmalar yapılmasına zemin hazırlamıştır.⁸⁷⁸ Kısacası 1947'den itibaren yabancı sermaye ile bütünleşme⁸⁷⁹ durumu artık net olarak ortaya çıkmış olarak gözükmektedir. Bu durum Türkiye'de, dünya liberal ekonomik sistemine uyum sürecini başlatan önemli bir gelişme olarak yerini almıştır.

Türkiye–ABD ilişkileri askeri alana paralel olarak ekonomik alanda da hızlı bir gelişme göstermiştir. Amerika, Türkiye'ye ciddi oranlarda ekonomik yardımda bulunmuştur. Bu yardımların 1948 ile 1963 yılları arasındaki toplam tutarının 420 milyon dolara ulaştığı Amerikan kaynakları tarafından⁸⁸⁰ ifade edilmektedir.

Ekonomide değişim dalgalarının görüldüğü yıllar ise CHP iktidarı yıllarıdır. 1947'de Türkiye İktisadi Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Bu plana “Vaner Planı” adı da verilmektedir. Planı hazırlayan ekibin başında bulunan kişinin soyadından ötürü bu adı almıştır. Bu plan ile tarım ve ulaştırma konuları öncelikli kalkınma konuları olarak belirlendi. Planda sanayi ise tarımın ve ulaştırmanın sonunda yer almaktadır. Planın finansmanı konusunda dış yardım alınması öngörülmüştür.⁸⁸¹ Plan, CHP iktidarı döneminde uygulanamamıştır. CHP'nin kendini inkâr planı⁸⁸² olarak da adlandırılan bu planın içeriğini DP uygulamaya başlamıştır. 1950 yılında DP iktidarı

⁸⁷⁶BCA, 11 Haziran 1960, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 155, Dosya Gömlek: 2, Sıra: 1, Dosya No: 5, Sayı: 5, Konu: “Kara Kuvvetleri'nin ihtiyacı için Amerikan askeri yardımı olarak gönderilen 2000 adet Jeep'in pazarlıkla monte ettirilmesi”.

⁸⁷⁷Korkut Boratav, **a. g. e.** s. 76.

⁸⁷⁸Korkut Boratav, s. 77.

⁸⁷⁹Esin Irmak, **a. g. e.** s. 57.

⁸⁸⁰National Archives and Records Administration, Washington DC, 4 Ocak 1954, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610 Box 2. Economic Section Briefing Paper.

⁸⁸¹Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)**, İmge Yayınları, Ankara, 2003, s. 337-338.

⁸⁸²Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)**, s. 372. Vaner Planı'na CHP için kendini inkâr planı adı verilmesinin nedeni olarak oldukça liberal eğilimde olması, devletçiliği terk ederek tamamen özel sektör temelli kalkınmayı sağlamayı öngörmesi gösterilir.

döneminden itibaren hızı son derece artan liberalleşme süreci içerisinde birçok durum göreceli hale gelmiştir. Bu dönemde Türk–Amerikan ekonomik ilişkileri görülebilecek en büyük hızda ilerlemiş, Amerikan Büyükelçisi George McGhee, Başbakan Menderes ile gündemi ekonomi olan görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerde pamuk tarımı rekolteleri, Erzurum’daki et kombineleri bile konu edilmiştir. Yine bu görüşmelerde Amerikan tarafı, Menderes’in Amerika’ya sağladığı kolaylıklardan son derece memnun olmuş, bunu yazdığı bir teşekkür mektubu ile Başbakana iletmiştir.⁸⁸³ Böylece artan ekonomik ilişki hızı 1954 yılına kadar hızlı bir değişim bağlamında gözle görülür halde devam etmiştir. Geline bu aşamada tarım kesiminde görülen değişim ise daha belirgin olmuştur.

1954 yılında ise Türkiye daha farklı bir döneme girmiştir. DP’nin ikinci seçim başarısı bu yılda gerçekleşmiştir. 1950 tarihinden itibaren tüm hızıyla uygulanan liberal ve piyasa ekonomisi modeli bir değişim dalgasına maruz kalmıştır. 1954 yılı Temmuz ayından itibaren uygulamaya başlayan yeni “dış ticaret rejimi” ekonomik anlamda kontrol ve korumacılığın kısmi olarak geri gelmesine neden olmuştur. Bunda en önemli etken ise 1950–1953 arasında uygulanan tam serbest ticaret sisteminin miktarı sürekli artan dış ticaret açıklarına zemin hazırlamasıdır.⁸⁸⁴ Bu oluşan açıklar, ekonomi üzerinde baskıcı bir rol üstlenmekte ve yansıması halka olmaktadır. 1950–1953 yılları arasında artan ithalat ürünlerinin miktarının 1954 yılında önemli oranda düşmesi sonucu piyasa dengesini sağlamakta zorlanmıştır. Bu zorlanma kendisini kuyruklar ve karaborsa olarak göstermeye başlamıştır.

1955’ten itibaren başlayıp, DP’nin devrilmesine kadar olan dönemde ekonomide işlerin iyi gitmediği bilinmektedir. Çağlar Keyder, 1954’ten itibaren işlerin iyi gitmediğini ifade eder. Keyder, tarım kesiminin bile bu tarihten sonra büyük bir hacim daralması yaşadığını, bu kesimde kavgaların arttığını, sanayi kesiminin ise zaten önemli bir memnuniyetsizlik taşıdığını ifade etmektedir. Keyder, işlerin bir şekilde 1960’a kadar sürdürüldüğünü, Menderes’in ise kolonya fabrikalarının kurdelelerini kesmekle sanayi sektörünü memnun edebileceğini sandığını söylemektedir.⁸⁸⁵ DP’nin uyguladığı kalkınma modelinin ve enflasyona

⁸⁸³ **BCA**, 29 Eylül 1952, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 5, Dosya Gömlek: 25, Sıra: 31, Dosya No: A4, Konu: “Amerikan Büyükelçisinin Menderes’e yazdığı iki ülke ekonomik ilişkilerine dair mektubu”.

⁸⁸⁴ Korkut Boratav, **a. g. e.** s. 87-88.

⁸⁸⁵ Çağlar Keyder, **Emperyalizm Az Gelişmişlik ve Türkiye**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1979, s. 124-125.

dayalı para politikası sisteminin bunun nedeni olduğu⁸⁸⁶ ifade edilmektedir. Özellikle 1954'ten itibaren yaşanan ithalat darboğazı belirli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri küçük sanayileşme olmuştur. Bu küçük sanayileşme kendi iş gücü ihtiyacını devam eden düzende oluşturmuştur. Bazı ekonomi bilimcileri, bu gelişmenin devamını 1960'dan sonra dışa bağımlı sanayileşme şeklinde adlandırmaktadır. Bunun en önemli göstergesinin dayanıklı tüketim malları alanında görüldüğünü ifade etmektedir. Bu tarz sanayi sisteminin hem hammadde olarak hem de teknoloji olarak dışsal olduğunu söylemektedir. Burada çok önemli bir bilgi daha vererek yabancı sermaye yasasının dışa bağımlı sanayi sisteminin yasal dayanağı olduğunu, bu sayede açılan bu kapıdan AEG, Pirelli, Philips, Arçelik, Renault, Tofaş gibi firmaların girdiğini⁸⁸⁷ anlatmaktadır. Bu sistemle oluşan bir ekonomik büyümeye Amerika'nın güdümünde büyüme eleştirileri getirilmiş, müthiş olarak algılanan kalkınma hamlesinin Amerika'nın, Türk dış politikasını yönlendirmek adına yaptığı çok önemli bir hamle olduğu ifade edilmiştir. Bu hamlede Amerika'nın başarılı olduğu da ayrıca görülmektedir. Daha büyük eleştiri konusu ise Amerika tarafından sağlanan ekonomik yardımların iki katının askeri yardımlar olarak yapılmasının sivil–asker arasında var olan dengeyi bozduğu, bunun da 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'ne, 12 Mart 1971 Muhtırası'na ve 12 Eylül 1980 Askeri Harekâtı'na zemin hazırladığı⁸⁸⁸ iddia edilmiştir. Bizden bunun normal bir durum gibi algılanması gerektiği, Sovyet yardımı ile bir modelleme olsaydı bunun sosyalizme zemin hazırlayacağı, Amerikan yardımı modellemesi ile liberalizm ve kapitalizme kapı aralandığı⁸⁸⁹ olgusuna inanmamız beklenmektedir. Aslında demek istenen ise Amerikan tarzı büyüme bağlantılı ekonomik ve askeri sistemin faturasının, ekonomik kriz ve askeri müdahale şeklinde Türkiye'ye geri döndüğüdür.

Türkiye'nin Marshall Planı kapsamında, 1947 yılından itibaren yapılan ithalata yönelik önemli bir eleştiri dile getirilmektedir. Bu eleştiri, tarımsal kalkınmanın ciddi oranda artması ile büyük toprak sahiplerinin de buna paralel olarak gelirinin artmasıdır. Artan bu tarımsal gelirin gösteriş ve tüketimde artan oranda görüldüğü dile getirilir. Buna örnek olarak da Adana şehri verilmektedir. Adana'da büyük arazi sahiplerinin bu tarımsal gelişme kapsamında büyük bir parasal

⁸⁸⁶Güneri Akalın, **a. g. e.** s. 309.

⁸⁸⁷Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)**, s. 394.

⁸⁸⁸Güneri Akalın, **a. g. e.** s. 311.

⁸⁸⁹Güneri Akalın, **a. g. e.** s. 306.

kaynağa sahip oldukları, bununla Amerikan otomobili aldıkları anlatılır. Gösterişli Amerikan otomobili olan “Cadillac”ın Adana sokaklarında boy gösterdiği, Türkiye’de kişi başına düşen Amerikan otomobili oranının en yüksek Adana, Urfa, Hatay, Diyarbakır gibi şehirlerde olduğu ifade edilmektedir.⁸⁹⁰ Bu durum, tarımsal alanda oluşan büyük sermaye birikimlerinin, tasarruf anlayışından uzaklığının ve gelir dağılımındaki çarpıklığın derinleştiğinin göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

1947 tarihinden itibaren Türkiye önemli bir ekonomik dönüşüme girmiştir. Batı ile siyasal anlamda yaşanan eklemlenme etkisini ekonomide birebir göstermiştir. 1947’den itibaren sürekli artan hızda devam eden bu liberalleşme ve kapitalistleşme sürecinin etkisinde Türkiye’nin siyaseti ve ekonomisi yoluna devam etmektedir. 1926–1950 arasındaki ekonomide Batı sistemine eklemlenme hızı ile 1950–1972 arasındaki hız⁸⁹¹ birbirinden çok farklı olmuştur. Sürekli artan bir ivmeyle yoluna devam etmekte, nerede bir kavis çizeceği ise kestirilememektedir.

Çağlar Keyder, çarpıcı bir tespitte daha bulunarak savaş sonrası ekonomi planları hakkında bilgi vermektedir. Keyder, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hazırlanan tüm ekonomik planların Amerikalı uzmanlar tarafından yapıldığını belirtmektedir. Bunun ekonomi alanında önemli boşluklara zemin hazırladığını dolayısı ile CHP’ye siyasi bir faturasının çıktığını belirtmektedir. Keyder, 1946–1950 yılları arasında ekonomide yaşanan bu durumu bir bozgun olarak tarif etmektedir.⁸⁹² Bu konuda, özellikle 1946 yılında ihracatı artırmak amacıyla yapılan devalüasyonun ekonomide meydana getirdiği tahribata da vurgu yapılmaktadır. Yapılan bu devalüasyonla Türk Lirasının değerinin %54 oranında düşürüldüğü vurgulandıktan sonra bunun Türkiye açısından, dışa bağımlı, üretkenlikten uzak, sürekli borçlanma ile hareket edecek bir ekonomi haline dönüştüğü vurgulanmaktadır.⁸⁹³ 7 Eylül 1946 tarihinde yapılan devalüasyonun halk nezdinde de olumsuz karşılandığı bilinmektedir. İktidara muhalif kesimlerin bunu sürekli gündeme getirmesi ve bunun kabul görme eğilimi CHP’yi harekete geçirmiştir. CHP, oluşan muhalif tavrı

⁸⁹⁰Yahya Sezai Tezel, **a. g. e.** s. 438.

⁸⁹¹Yahya Sezai Tezel, **a. g. e.** s. 446.

⁸⁹²Çağlar Keyder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 160-161.

⁸⁹³Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, s. 40.

karşısında tüm Türkiye’de bir propaganda seferberliği başlatmış, broşürler hazırlamış ve bunları halkevlerine 2 adet, halkodalarına 1 adet olmak üzere dağıtmıştır.⁸⁹⁴

Ekonomideki en büyük kırılmanın ve toplumdaki büyük hoşnutsuzluğun ise 1958 tarihinin Ağustos ayında yayınlanan bir kararname ile yaşandığı ifade edilmektedir. Bu tarihte ekonomi adeta o güne kadar olmadığı ölçüde sarsılmıştır. İlan edilen kararname ile 1 Amerikan Doları 2,80 Türk Lirasından 9 Türk Lirasına eşitlenmiştir. Bu ise Türkiye tarihinin en büyük fiyat ayarlaması olarak tarihe geçmiş, ekonomiyi felce uğratmıştır.⁸⁹⁵ Bu durum ise DP iktidarının sosyal politikaları mecburen önemli ölçüde rafa kaldırması sonucunu doğurmuştur. Bunun yanında muhaliflere her alanda kısıtlayıcı baskıcı uygulamalara da gidilmiştir.

27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrası uygulamaya konan önemli ekonomik yatırımlardan biri yerli otomobil projesidir. Bu proje Türk imalat sanayi içerisinde önemli bir yer tutacak bir yatırım olarak planlanmıştır. Planlandığı yıllar, kocaman Amerikan otomobillerinin her yanda görülmeye başladığı yıllardır. Bu, tarihsel önemde olabilecek, Türk otomobil sanayini derinden sarsabilecek projenin nasıl boğulduğu ibretlik bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Projenin önemli isimlerinden olan Yüksek Mühendis Salih Kaya Sağın o dönemi yıllar sonra şu ibretlik sözlerle nakletmektedir:

“16 Haziran 1961’de Devlet Demiryolları Fabrikalar ve Cer Daireleri ile fabrikalarının yönetici ve mühendislerinden 20 kadarı Ankara’da bir toplantıya çağırılır. Toplantıya başkanlık eden Genel Müdür Yardımcısı Emin Bozoğlu Ulaştırma Bakanlığı’ndan alınan bir yazıyı okudu. Yazıda Ordunun binek ihtiyacını karşılayacak bir otomobil tipinin geliştirilmesi” görevinin TCDD işletmesine verildiği ve bu amaçla 1.400.000 TL ödenek ayrıldığı belirtiliyordu. Tanınan süre 29 Ekim1961, yani tanınan süre 4,5 aydı. Bu süre yeterli olabilir mi idi. Ülkede politikacısından sanayicisine sesini duyurabilen herkes otomobil yapılacağına inanmıyordu. Fakat inanılmaz bir şey gerçekleşiyor, 29 Ekim 1961 sabahı Türkiye’de yapılan bir otomobil, kaportası pürüzsüz olmasa da, kendi tekerlekleri üstünde ve yine Türkiye’de yapılan kendi motorunun gücüyle Büyük Millet Meclisi binasının önüne götürülerek Devlet Başkam Cemal Gürsel Paşa’ya sunulabiliyor, bir

⁸⁹⁴BCA, 18 Temmuz 1947, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 7, Dosya Gömlek: 39, Sıra: 11, Konu: “CHP Hükümeti’nin aldığı mali tedbirler hakkında tamim”.

⁸⁹⁵Rıdvan Akın, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945-1960)”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 16, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 911-922.

ikincisi Paşa'yı Anıtkabir'e götürüyor, sonra da Hipodrom'daki geçit resmine katılıyordu.”⁸⁹⁶

Mühendis Sağın, bu açıklamaları yaptıktan sonra olayın o sırada diğer ve önemli gelişmelerini nakletmektedir. Sağın, otomobilin yapım aşamasını uzunca anlattıktan sonra meydana gelen gelişmelere vurgu yapmaktadır.⁸⁹⁷ Sağın olayları:

“29 Ekim sabahı fabrikaya gelen otomobilli, motosikletli, oldukça kalabalık bir trafik ekibinden oluşan ekiplerin arasında Devrim'ler yola çıktı. Çıktı ama ekiptekiler, benzin alma işinden haberleri olmadığı için, Mobil'e uğramadan yola devam ettiler. Meclis'in önüne gelindiğinde durum anlaşıldı, acele getirilen benzin 1. arabaya kondu, 2 numaraya konacağı sırada Cemal Paşa Meclis'in önüne gelmiş ve Anıtkabir'e gitmek üzere 2 numaralı Devrim otomobiline binmişti. Yola çıkıldı fakat 100 metre kadar sonra motor öksürerek durdu. Cemal Paşa'nın "Ne oluyor?" sorusuna direksiyondaki Y.Müh. Rifat Serdaroğlu "Paşam, benzin bitti." cevabını verdi. Paşa'dan özür dilenerek 1 numaralı Devrim'e geçmesi rica edildi. Büyük bir hoşgörü ile buna uyan Cemal Paşa Anıtkabir'e bu otomobil ile gitti, binerken ünlü "Batı kafasıyla otomobili yaptınız ama doğu kafasıyla ikmalî unuttunuz!" sözlerini söyledi.”⁸⁹⁸

Sağın, esas Türkiye'yi derinden sarması gereken oldukça düşündürücü sözlerini söyleyip konuyu Türk Milleti'ne bu şekilde arz etmektedir:

“Ertesi gün bütün gazetelerin söz birliği etmişçesine "100 metre gidip bozuldu" başlığını attıkları 2 numaralı Devrim aynı gün Hipodromdaki geçit törenine katılıyordu. Fakat basınımız ne bunu, ne de Cemal Paşa'nın Anıtkabir'e bir başka Devrim otomobili ile gittiğini yazmıyor, yalnızca haber, yorum ve fıkralarda harcanan bunca paranın boşa gittiğinden dem vuruyorlardı. Oysa aynı yıl Tarım Bakanlığı bütçesine konmuş bulunan "At neslinin ıslahı" için 25 Milyon TL ödenekten ve sonucundan kimse söz etmiyordu. Hala merak ederim, at neslinde o günden bu yana bir gelişme sağlanmış mıdır diye.”⁸⁹⁹

Projenin en önemli adamının anlattığı bu gelişmeler yerli otomobilin, derin⁹⁰⁰ güçler⁹⁰¹ tarafından nasıl boğulup atıldığının⁹⁰² en önemli göstergesi olmuştur.

⁸⁹⁶Salih Kaya Sağın, “Başarı mı? Fiyasko mu?”, **Mühendis ve Makine Dergisi**, Türk Mimar ve Mühendis Odaları Birliği Makine Mühendisleri Odası, Otomotiv Özel Sayısı, Cilt: 26, Sayı: 310, Kasım 1985, s. 14-16.

⁸⁹⁷**Milliyet**, 29 Ekim 1961, s. 1. Gazete yapmış olduğu yayında ilk Türk yerli otomobilinin Cemal Gürsel'e aynı gün gösterileceğini belirtmiştir.

⁸⁹⁸Salih Kaya Sağın, “Başarı mı? Fiyasko mu?” **Mühendis ve Makine Dergisi**, s. 15.

⁸⁹⁹Salih Kaya Sağın, “Başarı mı? Fiyasko mu?” **Mühendis ve Makine Dergisi**, s. 16.

⁹⁰⁰**Hürriyet**, 28 Ekim 1961, s. 1. Törenlerden bir gün önce gazeteler aslında önemli bir haberle çıkmışlardı. “Yerli otomobil yarın herkese gösterilecek, motor dâhil hemen her şeyi Eskişehir'de

Günümüzde bile bu konu popülist söylemlere bırakılmış, politikanın bir aracı haline getirilmiş, planlı ve programlı bir hamle henüz yapılmamıştır.

Kısacası Türkiye, içi boş bir söylem şeklinde olmayıp, ortada duran net bir şekilde gerçek olan, son derece önemli otomobil sanayine sahip çıkamamıştır. Tıpkı 1939'da uçak sanayinin heba edildiği gibi⁹⁰³ bu gerçek proje de rafa kaldırılmıştır. Günümüzde, hem otomobil hem de uçak ithalatı, herkesin de halinden memnuniyeti ile rekorlar kırarak, tam gaz yoluna devam etmektedir.

4.2. ASKERİ MÜDAHALELERİN VE ÇEŞİTLİ YAPILANMALARIN NATO İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ İDDİALARI

4.2.1. 6–7 Eylül 1955 Olayları

Demokrat Parti iktidarı döneminde yaşanan 6–7 Eylül 1955 olaylarının, Türkiye'deki Müslüman ve Türk olmayan azınlığa, özellikle de Rumlara karşı yapılmış bir yağma, katliam ve kıyım hareketi olarak ifade edilmektedir. Bu olayların değerlendirmesini yaparken bilinmesi gereken en önemli durum, Kıbrıs'ta Türklere karşı yapılan katliamlarla bu olayın birbiri ile bağlantılı olduğu gerçeğidir. Aynı dönemlerde Kıbrıs'ta Türklere karşı yapılan baskıcı tutum, öldürmelere kadar varan olaylar 6–7 Eylül olaylarının tetikleyici bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede, halkta oluşan duyarlılığın da etkisiyle olaylar başlamış, arzu edilmeyen

üretilen arabanın bütün denemeleri başarıyla sonuçlandı" şeklinde haber yapılmasına rağmen bir gün sonra Türkiye'deki bu hava tamamen değişecektir.

⁹⁰¹Gazetelerin çoğu, 29 Ekim 1961 törenlerinden sonra Devrim'in hakkında iyi yazılar yazmışlardı. Aslında meydana gelen olumsuzluğa rağmen hava iyi sayılırdı. Hatta "seri halde ilk Türk otomobili üretilecek" manşetleri bile atılmıştı. Fakat devlet adamları nezdinde bu durum anlaşılabilir bir şekilde tersine dönmüş, hiç kimse bu yeni duruma bir anlam verememiştir. **Akşam**, 30 Ekim 1961, s. 1; **Vatan**, 30 Ekim 1961, s. 1; **Tercüman**, 30 Ekim 1961, s. 1; **Son Havadis**, 30 Ekim 1961, s. 1; **Hürriyet**, 30 Ekim 1961, s. 1.

⁹⁰²**Aksiyon**, 26 Ekim 1996. Devrim otomobillerinin kendi tavsiyeleri üzerine yaptırıldığını söyleyen Başbakan Erbakan "Bu otomobilin benzininin yeteri kadar konmamış olmasını, yıllarca aleyhte bir mesele gibi kullanmaya çalışmışlardır. Bu onların kıymetini gösterir. Devrim otomobili çok büyük bir başarıdır. Bugün Türkiye'de otomobil yapılıyorsa o otomobillerin yapılmış olmasıyla bu adımlar atılmıştır. Fakat asıl önemli olan hiç bir ülkede olmayan menfi güçlerdir. Devrim otomobili konusunun aslı budur" sözleriyle ifade etmiştir.

⁹⁰³**BCA**, 29 Kasım 1939, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 59, Dosya Gömlek: 399, Sıra: 25, Dosya No: 61, Konu: "Nuri Demirağ'ın uçak fabrikası kurmak için İsmet İnönü'ye yazdığı mektup." Nuri Demirağ, başarılı bir sanayici olarak uçak tesislerini, Beşiktaş ve Yeşilköy'de kurmuştu. Bugünkü Atatürk Hava Limanı, onun kendi malı idi. Uçak üretmiş, projeler geliştirmiş ve başarılı da olmuştu. Fakat desteklenmemiş, yabancı sanayi ve yerli destekçilerine yenilmiştir. Son bir ümit İnönü'den yardım istemiş, feryat etmiş, yalvarmış ancak sonuç alamamıştır. Türkiye tam gaz yabancı sermaye yolunda ilerlemiştir.

görüntüler ortaya çıkmıştır. Bu olayların kurgulanışından sonuna kadar planlı bir operasyon olduğu, ülkedeki derin güçler tarafından bilinçli bir şekilde tertip edildiği önemli bir iddia olarak ortada durmaktadır. Bu iddianın ülkede en önemli askeri kişiler tarafından ifade edilmesi de ayrı öneme sahiptir.⁹⁰⁴

6–7 Eylül 1955 olaylarının görünen başlangıcı, 6 Eylül akşamı İstanbul Taksim Meydanı’nda “Kıbrıs Türk’tür” Derneği’nin yapmış olduğu bir mitinge dayanmaktadır. Bu dernek, Atatürk’ün Selanik’te bulunan evine bomba atıldığını, evin yerle bir edildiğini duyurarak halkı meydana toplamaya, olayları protesto etmeye çağırmıştır.⁹⁰⁵ 6 Eylül gündüz saatlerinden itibaren Taksim Meydanı’nda insanların toplanmaya başladığı emniyet kaynaklarınca tespit edilmiş, ilgili yerler uyarılmıştır. Beyoğlu Emniyet Amiri, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay’ı telefonla aramıştır. Gökay, İl Emniyet Müdürü Alaaddin Eriş’e anlatılanları telefonla bildirmiştir. İl Emniyet Müdürünü ise meydana arabası ile uğrayıp bakmış ve bir anormallik göremediğini valiye aktarmıştır. Eriş, ayrıca, o gün İstanbul’da olan Cumhurbaşkanı ve Başbakanı uğurlayacağını ifade ederek endişe edici bir durumun olmadığını valiye belirtmiştir. Olayların olacağı konusunda ısrarcı olan Beyoğlu Emniyet Amiri, tekrar telefonla valiyi arayıp; “*Efendim, sokak aralarında bazı kabileler görülüyor, bir şeyler olacak gibi*” şeklinde uyarısı bile gereken önlemin alınmasını sağlayamamıştır.⁹⁰⁶ Daha sonra 18.00-18.30 gibi sokaklardaki önlem alınmayan kabileler toplanmaya başlamış, “Kıbrıs Türk’tür” tezahüratları altında protesto gösterileri yapmış, taksi ve özel araçlar ile getirilen pankartlar herkese dağıtılmış, hatta işyerlerine zorla astırılması sağlanmıştır.⁹⁰⁷ İlk gösterilerin ardından meydana kamyonlarla taşınan ellerinde kırıcı, kesici, yakıcı aletler olan büyük kitleler gelmeye başlamıştır. Bu olaylar İstanbul’un her tarafına Adalar, Kartal ve Yalova’ya varana kadar yayılmaya başlamıştır. Bu yayılmalarda, önceden tespit edilip üzerinde çalışılan yerler büyük bir saldırı ile baş başa bırakılmıştır. Değişik

⁹⁰⁴ Ahmet Yaşar Akkaya, **Türkiye’de Darbeler ve Azınlıklar**, s. 186.

⁹⁰⁵ M. Hulusi Dosdoğru, **6/7 Eylül Olayları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 21.

⁹⁰⁶ Fahri Çoker, **6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 291-292. Bu eserin yazarı olan Fahri Çoker, olayların en önemli tanığıdır. Olayların en önemli tanığının olmasının yanında ayrıca resmi bir görev adına olayların şahidi olmuştur. Çoker, 6-7 Eylül Olayları nedeniyle İstanbul’da ilan edilen sıkıyönetimde Beyoğlu Bölgesi Sıkıyönetim Mahkemesi’nde adli müşavir olarak çalışan bir askeri hâkimdir. Çoker, döneme ait bıraktığı tüm fotoğraf ve belgelerin ancak ölümünden sonra yayınlanması şartıyla ilgili yayınevine bağışlamıştır. Yayınevi onun ölümünden 4 yıl sonra bu önemli yapıtı kamuoyuna sunmuştur.

⁹⁰⁷ Bu ifadeler, 22 Kasım 1955 tarihli, İstanbul Sıkıyönetimin şubelerinden birinin müdürü olan Hâkim Tuğgeneral Şevki Mutlugil tarafından yazılan resmi rapordan alınmıştır. Mutlugil, olayların gelişimini tüm açıklığı ile ortaya koymaktadır. Bkz. Çoker Belgeleri, **a. g. e.** s. 290.

semtlerdeki dini mekânlar bile tahrip edilmekle kalmamış, mezarlıklarda büyük bir hasara uğramıştır. Azınlıklara ait yetimhane, hastane, okul da tahripten nasibini almıştır. Azınlıklara ait hiçbir şey bir daha eski durumuna kavuşturulamayacak şekilde büyük bir kin ve öfkenin yıkımına uğramıştır. Öfke ve yıkımdan bazı Türk işyerleri de kendine düşeni almıştır. Yıkıcı kitleler yollardan geçen araçlara da saldırmış ve kendilerinin aç iken onlardaki bu zenginliğin ne olduğu hesabı içerisinde tahriplerini sürdürmüşlerdir. Olaylar sonrasında bu acıları yaşayan kişilerden bazılarının Menderes'e mektup yazdıklarını olayın geldiği korkunç boyutu ifade ettiklerini görmekteyiz.⁹⁰⁸

İzmir'e de sıçrayan bu olayların yaşandığı esnada İstanbul'da hiçbir tedbir alınmamıştır. Ancak olayların ilk etkisini doğal olarak kaybettiği ikinci günde kontrol sağlanabilmiştir. Asker, İstanbul'da kontrolü sağladığı esnada aslında kontrol altına alınacak bir durumda kalmamıştır.

6-7 Eylül Olaylarının kilit cümlesi, dönemin İstanbul Sıkıyönetim Komutanlarından Hâkim Tuğgeneral Şevki Mutlugil'in 22 Kasım 1955 tarihli resmi raporunda: "*Menkul ve gayri menkul vaki taarruzlar ve tahripler o kadar planlı yapılmıştır ki, bu gibi ticarethanelerin daha evvelden tespit edilmiş olduğu kanaatini verdirmektedir*"⁹⁰⁹ şeklinde ifade edilmektedir. Bu durumun bize gösterdiği en önemli sonuç olayların tamamen planlı bir şekilde organize edildiğidir.

6-7 Eylül 1955 Olayları konusunda, dönemin şahitlerinden ve olayları kışkırttığı gerekçesi ile yargılanan Hulusi Dosdoğru önemli tespitler yapmaktadır. Dosdoğru; olaylar sırasında tüm kolluk güçlerinin görevlerini yapmadığını, kimi resmi kişilerin bile hırsızlık ve yağmaya karıştığını, en ufak noktaya kadar önceden belirlenen gayri Müslim hedeflerin imha edildiğini belirtir. Adalarda bile olayların aynı anda başladığını, buralara insan taşındığını, mağdurların yardım telefonlarına hiçbir devlet yetkilisinin çıkmadığını, çıkanların da alay ettiğini söyler. Olayların küçük ayrıntılara kadar devlet yöneticileri tarafından önceden planlandığını, bu planı yapıp İstanbul'dan Ankara'ya aynı gün gittiklerini, olaylardaki ölçü kaçınca

⁹⁰⁸BCA, 1955, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 37, Dosya Gömlek: 26, Sıra: 3, Dosya No: A45, Konu: "6-7 Eylül hadiseleri ve Kıbrıs meselesi hakkında tarihsiz belgeler".

⁹⁰⁹Fahri Çoker, a. g. e. s. 292.

sıkıyönetim ilan edildiğini⁹¹⁰ dile getirmektedir. Bu dehşet olaylar karşısında, son derece akıl dışı bir durumla evlerinden toplanan, önceden kaydı olan 45 sol siyasi kişiye yıkılmaya çalışıldığını anlatır.⁹¹¹ Dosdoğru'nun ifadeleri olayların gerçekleri ile de sonrasında yaşanan süreç ile de uyusmaktadır. Menderes, radyodan yaptığı konuşmada komünistlerin kışkırtması ile olayların gerçekleştiğini söylemiştir. Olayın kışkırtıcılarını bizzat bildiği halde, onları yakinen tanıdığı halde, hatta onlarla birkaç gün önce resmi açılışlarda boy gösterdiği halde bunları söyleyebilmiştir.

6-7 Eylül olaylarının Kıbrıs'ta Türklere karşı yapılan katliamlarla oluşan milli bir heyecan sonucu ortaya çıkmadığı, Demokrat Parti ileri gelenlerince tertiplenip uygulattırıldığı, yandaş partililerce, üniversitelerdeki yandaşlarınca ve belli işçi-memur örgütlü yapılarına havale edildiği ifade edilmektedir. DP'nin olayları varoşları kışkırtarak, güvenlik güçlerini alıkoyarak yaptırdıkları, suçu birkaç komüniste yıkarak kurtulmaya çalıştıkları, bu kamuoyunda tutmayınca suçu millete attıkları önemli bir iddia olarak durmaktadır.⁹¹²

6-7 Olaylarını başlatmakla suçlanan ve bu konuda yargılanan Kıbrıs Türk'tür Derneği Başkanı Hikmet Bil'in, Menderes ile birliktelikleri de ilginç bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. 5 Eylül 1955 tarihinde Hikmet Bil, Menderes'in daveti üzerine İstanbul Adliye Sarayı açılışına katılmışlardır. Açılış bitiminde Menderes ile Bil, yemek için Florya'ya Başbakanın aracı ile birlikte geçmişlerdir. Olayı ertesi gün yayınlanan Hürriyet Gazetesi ve Bil'in kendisi de doğrulamıştır. Bil, hatıralarında bu duruma vurgu yapmıştır. Menderes'in kendisine Kıbrıs konusunun nasıl gittiğini sorduğunu belirtmiş, Bil'in ise ona Kıbrıs Türklerinin silaha ihtiyacı olduğunu anlattığını söylemiştir. Bil, hatıralarının devamında Menderes'in kendisine o sırada Londra'da olan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'dan bahsettiğini, Zorlu'nun kendisine "Türkiye'de halkı zapt edemiyoruz" tarzı bir mesajın verilmesi gerektiği şeklinde bir mesajın kamuoyuna ulaştırılması gerektiğini söylediğini dile getirir. Bil,

⁹¹⁰BCA, 7 Eylül 1955, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 140, Dosya Gömlek: 82, Sıra: 2, Dosya No: 2-2, Konu: "Kıbrıs meselesini ve Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve ve konsoloslğumuza yapılan tecavüz vesile edilerek yapılan mitingler sebebi ile İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmesi." Cumhurbaşkanının onayı ile yürürlüğe giren Bakanlar Kurulu'nun sıkıyönetim kararı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 86. Maddesine istinaden alınmıştır.

⁹¹¹M. Hulusi Dosdoğru, a. g. e. s. 23-24.

⁹¹²M. Hulusi Dosdoğru, a. g. e. s. 12.

o akşam Florya'ya Bayar, Menderes'in yanında İçişleri Bakanı Namık Gedik, Emniyet Genel Müdürü Ethem Yetkiner ve diğer yetkililerin olduğunu paylaşır.⁹¹³

Menderes'in ifade ettiği Zorlu'nun mesajı konusunda kaynaklarda bu yönde bir bilgi yerine farklı bir yaklaşım mevcuttur. Londra Büyükelçiliği tarafından Kıbrıs Görüşmeleri'nin devam ettiği sırada 28 Ağustos 1955 tarihli bir rapor mevcuttur. Bu raporda Büyükelçilik Yunanistan'dan çokça şikâyet etmektedir. Büyükelçi, heyet halinde İngiliz Dışişleri Bakanı olan Macmillan'ı ziyaret ettiklerini Yunanistan'ın uzlaşmaz tutumunu aktardıklarını anlatmaktadır. İngiliz Bakanın konuyu anlayışla karşıladığını ifade etmektedir. Büyükelçilik raporunda en dikkat çekici kısım ise Yunanistan ile yaşanan bu kriz halinin çerçevesinin Kıbrıs'ı aşacağı, konunun çok farklı alanlara kayabileceği, Balkanları bile etkileyebileceğini gerçeğidir. Raporunda Büyükelçi son olarak İngiliz Bakana yaşananların İngiltere tarafından bilinmesinde yarar olduğunu vurgulamış, Türkiye'nin "başka türlü hareket" tarzından mahrum olduğunu dile getirmiştir.⁹¹⁴ Bu rapordan bir gün önceki tarihe ait bir belge daha ortaya çıkmıştır. Kaynaklarda Zorlu'nun Menderes'e gönderdiği telgrafa ulaşamamış olmakla birlikte, Menderes'in Zorlu'ya yazmış olduğu 27 Ağustos 1955 tarihli cevabi telgrafı mevcuttur. Menderes bu telgrafta Zorlu'ya sözleri şu şekilde gerçekleşmiştir:

"Sayın Fatin Rüştü Zorlu, şifrenize teşekkür ederim. Gerek konuşmalarda gerekse müzakerelerde hiçbir komtromi bahis mevzuu olamayacağını her fırsatta anlatmak lazımdır. Memlekette hâkim olan heyecan ve yaptığım beyanatın bütün memleketçe tam bir tasviyle karşılanmış olması başka türlü hareket etmek yani asgari şartımızın Kıbrıs'ta statükonun muhafazasıdır şeklinde mutlak ve kati ifadenin gayri mahsus bir şekilde dahi hududu haricine çıkmanın Hükümetimiz için asla bahis mevzuu olamayacağı aşikârdır. Memleketin büyük bir heyecanla ve yekvücut olarak üzerinde durduğu Kıbrıs davasının görüşülmesinde nokta-i nazarımızı liyakatle müdafaa edeceğinizden emin bulunuyorum. Sizin ve Milli

⁹¹³Serdar Sakin-Sabit Dokuyan, **Kıbrıs ve 6-7 Eylül Olayları (Menderes ve Zorlu'nun Tarihi Sınava)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 83-84.

⁹¹⁴BCA, 28 Ağustos 1955, Fon: 10 9 0 0, Kutu: 109, Dosya Gömlek: 341, Sıra: 4, Dosya No: 960/3, Konu: "6-7 Eylül Olayları: Kıbrıs Meselesi ile ilgili Londra Büyükelçiliği'nin Telgrafı".

Müdafaa Vekilimizin muhabbetle gözlerinizi öper, mesai arkadaşlarınızla birlik cümlelenize muvaffakiyetler dilerim."⁹¹⁵

Kıbrıs Türk'tür Derneği Başkanı Hikmet Bil olayın devamında daha da ilginç gelişmeleri hatıralarında paylaşmaktadır. Bil, 5 Eylül akşamı en üst devlet yetkililerinin orada bir plan yaptıklarından söz eder. Bu planda, Londra'da Kıbrıs konusunda konferansta olan Zorlu'nun elini kuvvetlendirmenin şartlarının konuşulduğundan, bu amaçla bir gözdağı verilmesi gerektiğinden, DP'nin yandaşlarınca başlatılacak olan gösterilere emniyetin göz yumacağı şeklinde bir kararlaştırmadan söz eder.⁹¹⁶ Öyle anlaşılmaktadır ki olayların başlangıcından devlet yöneticilerinin haberinin olduğu görülmektedir. İstanbul Emniyet Müdürü'nün olaylar karşısındaki tutumu bunun örneği sayılabilir. Burada, devlet yöneticilerinin kontrolü içerisinde olayların yaşandığı anlaşılmaktadır. Fakat devlet yöneticilerinin olayların bu ölçüde kontrolden çıkacağını bilip bilmediği konusunda net bir şey söylemek olanaksızdır.

Azınlıkların 6–7 Eylül olaylarından sonra da tekrar DP'yi destekledikleri ilginç bir durum olarak eleştiri konusu yapılmaktadır. Azınlıklar, bunca yıkıma, şiddete, mezarlarının bile parçalanmasına, papazlarının zorla sünnet edilmesine, kızlarının ırzına geçilmesine, onca maddi zarara rağmen bunu yapmalarını⁹¹⁷ CHP döneminde çok çekmelerine bağlamaktadırlar. Özellikle Saraçoğlu Hükümeti dönemi azınlıklar açısından unutulmaz değerdedir. Varlık Vergisi ve Aşkale Sürgünü, azınlıkların hafızasında daha fazla yer ettiği söylenebilir. DP'nin azınlıkların zararlarını karşılama yolunu seçerek içte ve dışta popülerliğini devam ettirdiği iddia edilebilir.

6–7 Eylül Olayları, İstanbul, Ankara ve İzmir'de daha çok etkili olmuştur. Propaganda araçlarının merkezi olması dolayısı ile bu etki son derece fazla olmuştur. Olayların bu üç şehirde aynı anda başlaması, hem de 1955 yılının şartları ile büyük ölçekte bir hesabın yapıldığı, arzu edilenin başarıldığı izlenimini vermiştir.⁹¹⁸

⁹¹⁵ **BCA**, 27 Ağustos 1955, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 1, Dosya Gömlek: 8, Sıra: 19, Dosya No: A1, Konu: "Başbakan Adnan Menderes'in Kıbrıs meselesi hakkında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya telgrafi".

⁹¹⁶ Serdar Sakin-Sabit Dokuyan, **a. g. e.** s. 84.

⁹¹⁷ M. Hulusi Dosdoğru, **a. g. e.** s. 11.

⁹¹⁸ Ahmet Yaşar Akkaya, **Menderes ve Azınlıklar**, Mühür Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 112.

Devletin resmi kaynaklarından, 6–7 Eylül olayları ile ilgili tahrip suçundan 1886 kişinin, hırsızlıktan 1622 kişinin, yağmacıktan 595 kişinin, suç işlemeye tahrik ve teşvikten 333 kişinin,⁹¹⁹ kasten yangın çıkarmak suçundan 21 kişinin, din hürriyetinin aleyhinde cürüm işlemekten 3 kişinin yargılandığı⁹²⁰ bilinmektedir. Bunun yanında bulunmayan, mahkemeye intikal ettirilmeyen binlerce kişiden rahatlıkla söz edilebilir. Ortaya çıkan bu binlerce kişinin büyük tertiple harekete geçirildiği, harekete geçen bu yığımlara göz yumulduğu büyük bir derin yapılanma izlenimini rahatlıkla vermektedir. Olayın bizzat devlet yöneticileri tarafından hemen komünistlere atılması ise olaylar hakkında derin bir şüphenin oluşturmasına neden olmaktadır. Olayın failleri oldukları gerekçesi ile toplanan gençlerle ilgili en ufak bir suç unsuru dahi bulunamayışı, hatta bazılarının gayri Müslimleri korumaya bile alması ortaya çıkan çok ilginç bir durumdur. Fakat bu gençlerin gözaltına alınmaları ile belirlenen algı operasyonu tamamlanmış, devlet yöneticilerinin parlayan yıldızlarında bir eksik olmamıştır.

Baskın Oran ise olaylar karşısında daha farklı bir yöne işaret etmektedir. Oran, 6–7 Eylül 1955 olaylarında polislin yıkımlara ve tecavüzlere, aldığı emir gereği sessiz kaldığını dile getirmektedir. Oran ayrıca, Kıbrıs olayının Türk–Yunan ilişkilerini zehirlediğini, 6–7 Eylül olaylarının bundan çıktığını, bu olayın faturasının Batı Trakya’da yaşayan Türk azınlığa çıktığını, büyük acıların yaşandığını ifade etmektedir.⁹²¹

6–7 Eylül 1955 olayları Türkiye’nin toplumsal sisteminde onarılmaz yaralar açmasının yanında önemli değişimleri de barındırmıştır. Azınlık sermayesinin Türklere aktarılması iddiası dile getirilmektedir. Olaylarda azınlıklardan Rumlara ait 3584 toplamda ise 5538 gayri menkul yakılıp, yıkılıp, yağmalanıp tahrip edildiği bilinmektedir. Azınlıkların büyük bir kısmının başta İstanbul olmak üzere Türkiye’yi terk ettiği bu olaylar ile ilgili en önemli sonuç ifadesini Emekli Orgeneral, MGK eski genel sekreterlerinden Sabri Yirmibeşoğlu yapmıştır. Yirmibeşoğlu ifadesinde

⁹¹⁹BCA, 24 Aralık 1955, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 37, Dosya Gömlek: 226, Sıra: 2, Dosya No: A45, Konu: “6-7 Eylül Olaylarında tutuklanan Türkiye Milli Talebe Federasyonu Başkanı ve Kıbrıs Türkür Cemiyeti Üyelerinin serbest bırakılması.” Olaylardan sonra tutuklananlar arasında cemiyet üyeleri de bulunmaktadır. Üyelerden 87 kişi tutuklanmış, hepsi de serbest bırakılmıştır.

⁹²⁰Fahri Çoker, a. g. e. s. 427.

⁹²¹Baskın Oran, **Türkiyeli Gayri Müslimler Üzerine Yazılar**, (Yayına Hazırlayan: Ülkü Özen), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 22.

olayların özel harp işi olduğunu,⁹²² örgütlenmenin muhteşem olduğunu, amacın gerçekleştiğini açık bir şekilde ifade etmiştir.⁹²³

4.2.2. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi

Türkiye, 29 Ekim 1957 tarihinde yapılan genel seçimlerden sonra birçok alanda yeni bir döneme girmiştir. Seçim sonuçları, oy kaybına uğramasına rağmen DP'nin zaferi ile sonuçlanmıştır. Seçimlerde, DP 424, CHP ise 178 milletvekili çıkarmıştır.⁹²⁴ CHP'nin seçimlerden oylarını ve vekil sayısını artırarak çıkması yeni dönemin işaretlerinden biri olmuştur. Bu durum TBMM'deki mücadelenin daha sert geçeceğinin işareti olarak algılanmıştır. 1957'den sonra DP'den duyulan hoşnutsuzluklar toplum kesimlerinde artmaya başlamıştır. Halktan yükselen memnuniyetsizlik işaretleri, artan ekonomik sıkıntılar gibi durumlar DP yönetimi tarafından görülmek istenmemiştir. Özellikle asker-sivil bürokraside artan memnuniyetsizlik durumu, CHP'nin de katkısıyla en üst seviyelere çıkmıştır. Türkiye'nin demokrasinin önündeki en büyük engelin bu durum olduğu DP iktidarı tarafından asla kabul edilmemiştir. DP, halkın oyu ile gelmesini ülkeyi yönetmekteki yeter şart olarak kabul etmiştir.

DP iktidarını devirmeye yönelik ilk yapılanmalarının askerinin içerisinde görülmeye başladığı ifade edilmektedir. Bu yapılanmaların en önemli çekirdek kısmı ise Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun içinde bulunduğu yapılanmadır. Madanoğlu: *"Biz karar verdiğimiz zaman fazla kalabalık değildik, dört beş kişiydik, kararımızı Gürsel Paşa'ya açalım dedik, yanına gittik. Bize, kabul ederim, bir şartla, o da üç ay içinde seçim olacak dedi"* ifadelerini kullanmıştır.⁹²⁵ Madanoğlu, askeri müdahale sonrası ilginç bir bilgiyi daha paylaşmaktadır. Müdahale ile birlikte vekillerin ve yakınlarının Ankara'daki Harp Okulu'na toplanması durumudur. Madanoğlu: *"Hükümet azaları hariç herkesi bırakın"* diye talimat vermesine rağmen bir süre sonra bundan vazgeçtiğini anlatmaktadır. Madanoğlu, müdahalenin ertesinde

⁹²²Erdal Şimşek, **Türkiye'de İstihbaratçılık ve MİT**, s. 241.

⁹²³Ahmet Yaşar Akkaya, **Türkiye'de Darbeler ve Azınlıklar**, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2014, s. 186.

⁹²⁴Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", **Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 4, Yaz 2009, s. 131.

⁹²⁵Cevat Oktay, **Cemal Madanoğlu İnkılâbı Anlatıyor**, Ülkü Matbaası, Ankara, (t.y.), s. 2.

İstanbul'dan gelen profesörlerin⁹²⁶ kendisine: “*siz mebusları serbest bırakırsanız kendiniz de gayri meşru olursunuz*” dediklerini, bunun üzerine bu girişimden vazgeçtiklerini anlatmaktadır.⁹²⁷

DP iktidarını devirmeyi amaçlayan oluşumlar konusunda önemli gelişme ise, 20 Aralık 1957 tarihinde yaşanmıştır. Binbaşı Samet Kuşçu tarafından tarihte “Dokuz Subay Olayı” olarak bilinen olay bu tarihte patlamıştır. Samet Kuşçu, ordu içerisinde hükümeti yıkmaya yönelik bir cunta oluşturulduğunu ulaşabildiği mercilere bildirmiştir. Fakat yaşanan bu gelişmeler örtbas edilmiş, Kuşçu'nun isimlerini verdiği kimseler aklanmış, kendisi iftiradan ceza alarak ordudan uzaklaştırılmıştır. Kuşçu, ısrarla ulaşmak istediği Menderes'e, etrafını çevirdiğini iddia ettiği yapı yüzünden ulaşamamıştır. Kuşçu'nun ihbarı sonucu hükümet içerisindeki bir gurup “orduyu yıpratmayalım, ordu bu işi kendi içinde çözsün” diyerek, Menderes'in bu doğrultuda karar almalarını sağlamışlardır. Ordu içerisinde oluşan mahkemenin -başkanının da cunta yapılanmasında olduğu daha sonra ortaya çıkacaktır- ihbar edilenleri aklaması önemli bir dönüm noktası olacaktır. Askeri okulları birincilikle bitiren, NATO'da ilk görev alan subaylardan biri olan Kuşçu, yapmış olduğu ihbar sonucu büyük bir itibarsızlaştırma operasyonuna uğramıştır. Sonuçta, ihbarcılarının aklanmasını, Kuşçu'nun ceza alarak ordudan atılmasını dolaylı olarak sağlayan ve bir türlü ulaşamadığı Menderes, bunu kellesiyle ödemiştir. Kuşçu ise 2004 yılında memleketi Hatay'da vefat etmiştir. Kuşçu, yaşadığı dönemde bu konularda hiç konuşmamıştır. Vefatından bir süre önce kendisine soru soran dostuna verdiği cevabi ses kaydında: “*İhmal vardı. Vurdumduymazlık vardı. Menderes'e ulaşmamı engellediler. Onu uyuttular. Hem kendi başını hem de beni yaktı*” demiştir. Cunta kurup askeri darbe yapmak suçlaması ile ihbar ettiği dönemin İstanbul'da bulunan subaylarından, ayrıca askeri müdahalenin önemli adamlarından biri de olup Orgeneral rütbesine kadar erişen Faruk Güventürk ise Türk tarihine not olarak düşebilecek nitelikte bir açıklama ile: “*Her şey doğrudu, o işi önleselerdi 27*

⁹²⁶ **BCA**, 27 Nisan 1961, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 285, Dosya Gömlek: 10, Sıra: 10, Konu: Kuzey Anlaşması Türkiye daimi delegeliğinde mütehasıs delegeliğe Prof. Tarık Zafer Tunaya ve BM nezdinde Türkiye daimi misyon müşavirliğine Doç. İsmet Giritli'nin tayini.” Bu iki isim 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin meşruluğunu ve sabık iktidarın gayri meşruluğunu dile getiren iki önemli hukukçu akademisyendir. 27 Mayıs sonrası anayasanın hazırlanmasında da ayrıca bulunmuşlardır. 27 Mayıs müdahalecileri hukuki güçlerini bu akademisyenlerden aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu iki akademisyen ise uluslararası kuruluşlarda görev verilerek bir yönüyle ödüllendirilmişlerdir.

⁹²⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 354.

Mayıs'ı yapamazdık"⁹²⁸ demiştir. Faruk Güventürk ise 1955 tarihinde, Dündar Seyhan ile birlikte askeri müdahale düşüncesini ilk fiiliyata geçiren, bu konudaki oluşumun ilk temelini İstanbul'da bulunan Harp Okulu'nda atan iki genç subaydan biridir.⁹²⁹ Dolayısı ile aslında Kuşçu, oluşumu ilk dönemlerinde yakalamış bulunmaktadır. Dündar Seyhan ile birlikte Talat Aydemir'in daha 1957 seçimleri yapılmadan hemen önce DP'yi devirmeyi kararlaştırdıkları, gereken desteği tam olarak bulamadıkları için bundan vazgeçtikleri de bilinmektedir.⁹³⁰

DP, ülkede gelişen olaylar konusunda gidişatı iyi okuyamamıştır. Bir askeri müdahale olacağı iddiaları karşısında büyük bir aymazlık içerisinde bulunmuştur. Hatta bu şekilde iddiaları dile getirenlerle alay etmiştir. Bunun en önemli örneği 18 Nisan 1960'da TBMM'de yaşanmıştır. Ülkedeki karışıklıklar karşısında DP'nin kurduğu "Tahkikat Komisyonu" görüşmeleri TBMM'de sert tartışmalara neden olmuştur. Görüşmelerde söz alan İsmet İnönü: "*Önerge sahipleri, CHP'nin faaliyetlerini durdurmak dâhil her türlü tedbirleri almak için yetki istemektedirler. Böyle bir yetkiyi istemek hukuk prensiplerine aykırıdır. Anayasanın üstünde ve kanun dışındadır. Düpedüz gayrı meşru bir taleptir*" sözlerine karşın DP Çorum Milletvekili Ali Dedekarginoğlu: "*Meclisin kararı gayrı meşru olmaz*"⁹³¹ diyerek yanıt vermiştir. Bu milletvekiline ne TBMM Başkanı ne de DP'den kimse itiraz etmemiştir. Hatta TBMM Başkanı: "*Arkadaşlar müsaade edin, meşru mu, gayrı meşru mu sizin vereceğiniz karara bağlı*" demiştir. Kimse kurulacak komisyonun anayasaya aykırılığı üzerinde bir savunma yapamamıştır. Bu milletvekilinin açıkça söylediği TBMM ne kanun çıkarırsa uyacaksınız, anayasaya aykırı bile olsa önemli değil, çünkü biz çoğunluğuz demektir. İsmet İnönü sözlerini sürdürerek: "*Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa o memlekette ayaklanma olur. Buna mahal vermemek için idarelerin demokratik yolda olması, insan haklarının yürürlükte olması şarttır... Biz demokratik rejim dedik, demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp baskı rejimi haline*

⁹²⁸Samet Kuşçu Olayı konusu, DP iktidarının en önemli olaylarından biri olmuştur. Yaşandığı dönemde basit bir ihbar olayı olarak değerlendirilip üzeri kapatılmıştır. Bu olayla ilgili bir gazeteci önemli bir çalışmaya imza atmış, tanıklar vasıtası ile olayı tüm çıplaklığı ile göz önüne getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. İdris Gürsoy, **27 Mayıs Darbesinin Ayak Sesleri Dokuz Subay Olayı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

⁹²⁹William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset 1789'dan Günümüze**, Hil Yayın, İstanbul, 1996, s. 95.

⁹³⁰William Hale, **a. g. e.** s. 96.

⁹³¹**TBMMZC**, Devre: 11, Cilt: 18, Elli Sekizinci İnikat, 18 Nisan 1960 Pazartesi, s. 195.

götürmek tehlikesi bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu takdirde ihtilal milletler için meşru bir haktır” demiştir. Bu sözlerine karşı DP milletvekilleri iddialı ifadelerle karşılık vermişlerdir. “*Tahkikat komisyonu oluşsun ilk seni takip edeceğiz” “esas seni biz bile kurtaramayız”* ifadelerini İnönü’nün yüzüne karşı söylemişlerdir.⁹³² TBMM Başkanı bazı CHP’lileri konuşurmamış, dışarı atmıştır. Bir süre sonra CHP tamamen görüşmeleri terk etmiştir. Bütün siyasi çalışmalarını üç ay durdurma, basına sansür, mahkeme yerine konma ve TBMM’nin yetkileri ile donatılan⁹³³ Tahkikat Komisyonu ise bu tartışmaların ardından kurulmuş, ülke genelinde üniversiteler⁹³⁴ de dâhil geniş bir alanda araştırma yapması kararlaştırılmıştır. TBMM’de Tahkikat Komisyonu’na ciddi muhalefet eden CHP, bu tavrını daha sonra artarak sürdürmüştür. Bu konuda gereken ne ise onun yapılması ve hukuksuzluğun anlatılması kararı 12 Mayıs 1960’da CHP Gurup toplantısında alınmıştır.⁹³⁵ DP ise tüm uyarılarla adeta kulak tıkamış, İsmet İnönü gibi bir şahsiyetin sözlerine hiç değer verilmemesinin, hatta alay edilmesinin sonucu ise herkesin bildiği şekilde olmuştur.

27 Mayıs Askeri Müdahalesi’ne giden yolun işaretleri aslında çok önceden net olarak görülmeye başlamıştı. Hem Ankara’da hem de İstanbul’da yaşanan huzursuzluklar, bu konuda bir şeyler olabileceğini ortaya çıkarmaya başlamıştı. Nisan ayı sonlarından itibaren Ankara’da Kızılay’da neredeyse her gün gösteriler yapılmakta idi. “Menderes istifa” sloganları eşliğinde yapılan bu gösterilerle birlikte çokça yürüyüşlerde düzenlenmekte idi.⁹³⁶ İstanbul’da ise gösterilerin merkezini İstanbul Üniversitesi’nin Beyazıt’taki merkezi oluşturmaktaydı. 28 Nisan’da önemli bir gösteri gerçekleştirilmiştir. Bu gösteride iki üniversite öğrencisi yaşamını kaybetmiştir. Öğrencilerden birinin tankın altında kalarak ölmesi⁹³⁷ İstanbul başta olmak üzere ülkede ciddi tartışmalara neden olmuştur.

⁹³²TBMMZC, Devre: 11, Cilt: 18, Elli Sekizinci İnikat, 18 Nisan 1960 Pazartesi, s. 206-210.

⁹³³Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye, (1945-1980)**, (Çeviren: Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul, 1992, s. 86.

⁹³⁴Ali Arslan, **Üniversite ve Siyaset**, s. 311.

⁹³⁵BCA, 1960-1961, Fon: 10 9 0 0, Kutu: 465, Dosya Gömlek: 1347, Sıra: 2, Konu: “CHP Gurup Toplantısı kararı, İnönü’nün yabancı basın muhabirlerine verdiği beyanatın fotokopileri”.

⁹³⁶Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 17. Yazar, bu eseri, 27 Mayıs 1960’ı Fransızlara anlatmak amacı ile Fransızca olarak kaleme aldığı eserinde belirtmiştir. Eser, daha sonra Türkçeye çevrilerek Türkiye’de yayınlanmıştır.

⁹³⁷Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, s. 18.

DP'nin devrilmesinde önemli bir etken olan asker-üniversite birlikteliğine şahit olan Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, İstanbul Üniversitesi'nde yaşadığı önemli bir gelişmeyi şu sözlerle ifade etmektedir: *“28 Nisan Perşembe günü idi. 11’de dersim olduğu için 10’da üniversiteye geldim. Turan Emeksiz adında bir talebenin polis kurşunu ile öldürüldüğünü, bir diğerinin tankın altında ezilerek öldürüldüğünü haber aldık. Üniversitedeki gösterilerde kullanılan atlı polislerin başarısızlığı üzerine, bekleyen piyade birlikleri olaylara müdahale etmek için öğrenciler üzerine yürümeye başladı. Bu sırada öğrencilerden “yaşasın ordu” “kahraman Türk Askeri” sesleri yankılandı. Askerler yürümeye devam ettiler, mesafe bir metre kadar olunca askerler birden durdular. Asker ve subaylarla öğrenciler ağlamaklı birbirlerine sarıldılar. Tamam dedim, bu hareket Ordu’ya da sirayet ettiğine göre Menderes Hükümeti gitmiştir.”*⁹³⁸ Başgil, bizzat şehit olduğu bu tablodan yaşadığı endişeyi dile getirmiştir. Üniversite gençliğinin ordu ile birlikteliğinin varacağı sonucu kendisinin tahmin ettiğini fakat yöneticilerin bunu görmek istemediğini belirtmiştir.

Ali Fuat Başgil, TBMM’de oluşturulan “Tahkikat Komisyonu”nun Anayasaya aykırı olduğu şeklindeki eleştirilerinin Menderes tarafından öğrenildiğini anlatmaktadır. Bunun üzerine, Menderes’in kendisini büyük bir nezaketle Ankara’ya davet ettiğini, kendisinin bu vesile ile Ankara’ya gittiğini, Çankaya Köşkü’nde Bayar ve Koraltan’ın da olduğu bir ekiple yemek yediğini, iddiasını burada da dile getirip kibarlıkla bilgilerini anlattığını ifade etmiştir. Başgil, Menderes ve Bayar’ın konuyu anlamak istemediklerini “üniversite gençliğine karşı sert önlemlerin doğru olmadığı” ifadesinin tepki bile çektiğini ifade etmektedir. Başgil olayların yatışması için kabinenin istifa etmesinin iyi olacağını,⁹³⁹ içinde muhalefetin de olduğu yeni bir hükümetin kurulması teklifini⁹⁴⁰ bile yapmıştır. Başgil, Bayar’ın tepki gösterip, bir süre sonra uykum geldi deyip toplantıdan ayrıldığını, Menderes’in söylenenleri kesinlikle dikkate almadığını söylemiştir. Toplantıya sonradan katılan Fatin Rüştü

⁹³⁸ Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, s. 123-125.

⁹³⁹ Reşat Kaynar, **a. g. e.** s. 224. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, Hükümetin istifası konusunda: “Bu şartlar dâhilinde hükümetin istifası demokrat memleketlerde başvurulan en basit çaredir. En akıllı hal çaresidir. Bunu bir tarafa bırakarak her şeye rağmen şiddete başvurmak, tekrar ederim zamansız ve tehlikelidir” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Başgil’in teklifleri arasında istifa sonucu oluşacak yeni hükümette her kesimden temsilcinin bulunması da vardır.

⁹⁴⁰ Rıfık Salim Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, Çam Matbaası, Ankara, 1976, s. 18-20. Başgil’in, Bayar ve Menderes’e yeni hükümet kurulması yönündeki tavsiyelerinin benzerini, bizzat Menderes’e kendi milletvekilleri yapmışlardır. Hem de gurup toplantısında. Aralarında eski bakan Sıtkı Yırcalı’nın da olduğu, Mustafa Zeren, Kamil Gündeş ve Rıfık Salim Burçak kabinenin istifa ederek tekrar Menderes başkanlığında meclis gurubundan kimsenin olmadığı yeni bir hükümet teklifi yapmışlardır. Menderes ise öfke ve şiddet arası karışık bir cevap vermiştir.

Zorlu'nun, milletin arkalarında olduğunu, daha bir süre önce Eskişehir'de iki yüz bin kişinin Menderes'i hararetle alkışladığını, bunun çok önemli bir anlamı olduğunu dediğini ifade etmektedir.⁹⁴¹

Başgil'in anılarının yayınlanmayan bölümlerinde ise, yaşanan bu olayın bir başka boyutu daha vardır. O ise yukarıda gerçekleşen görüşmeden İsmet İnönü'nün haberinin olduğudur. Başgil, yakın bir arkadaşı vasıtası ile süreci İnönü'ye de iletir. Ülkede yaşanan sürecin pek hayra yorulamayacağını, büyük sıkıntılara zemin hazırlayacak bir ortamın yaklaştığını aracından nakletmesini ister. Başgil'in yakın arkadaşı da olan, CHP eski Milletvekili Alaettin Tiritoglu gelişmeleri İnönü'ye bizzat aktarır. İnönü anlatılanlara: “*Menderes'in istifa etmesine gerek yok, Hükümet yerinde kalsın*” diye mukabele de bulunur. İnönü, konuşmasına devam ederek: “*Başvekil kürsüye çıksın ve seçim tarihini ilan etsin, kendisini derhal destekleyeceğim*” der. İnönü bunları söyledikten sonra Tahkikat Komisyonu yerinde dursa bile yetkilerinin kaldırılmasını ve seçim kanununun bir bilim heyetine havale edilmesini talep eder.⁹⁴² İnönü'nün bu talebine DP'den hiçbir karşılık verilmez. İnönü ise uzun bir süre bekler. Menderes'in istifa etmemesinde, seçim kararının alınmamasında Bayar'ın çok büyük etkisinin olduğu ifade edilmektedir.⁹⁴³ Bayar'ın, öğrenci olaylarına karşı sertliği savunduğu, her ne olursa olsun erken seçime gitmeme kararında ısrarcı olduğu ifade edilmektedir.

Başgil, anılarında ayrıca, bu görüşmelerin ertesinde 30 Nisan 1960'da İstanbul'a döndüğünü anlatmaktadır. Başgil, Ankara'daki toplantı ekibinin kendilerinde en ufak bir eksiklik görmediğini, hatta kendisini ikna etmeye çalıştıklarını da vurgulamıştır. Başgil gibi önemli bir hukuk adamının, büyük bir titizlik ve nezaketle dile getirdiği eleştiriler bile “millet arkamızda” millet bizi seçimle getirdi, o ne derse o olur” tarzında bir yaklaşımla savuşturulmuştur. Bu yaklaşımda olanlar, yaşanan duyarsızlığın bedeli ödendiğinde arkalarında hep dile getirdikleri millettten kimseyi bulamamışlardır. Sıradan bir mitinginde on binleri hatta yüz binleri toplayabilen Menderes, gerek tutuklandığında, gerekse darağacına çıkarıldığında arkasında millet dediği kitleden kimseyi bulamamıştır. 27 Mayıs'ın kudretli Albayı Alparslan Türkeş'in ifadesi ile: “*Menderes bir gün önce Eskişehir'de*

⁹⁴¹Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, s. 126-141.

⁹⁴²Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 38-385.

⁹⁴³Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 378-385.

miting yapmıştı, kendisini dinleyen binlerce insan ağlayıp gözyaşı dökmüş, kendisine sevgi gösterisinde bulunmuştur. Fakat ertesi gün ortada hiç kimse yoktu” dediği durum aynıyla meydana gelmiştir.⁹⁴⁴ Gerçekten de ortada bir tek millet ferdi bile bulunamamıştır. Bir gün önce onu göklere çıkararak gazeteler ise ertesi gün onu “düşük” ilan etmiş, yerin dibine batıracak kadar ağır yazılar yazmıştır.⁹⁴⁵

Bu ilginç tavır her kademedeki kendisini hissettirmiştir. En hissettirmemesinin gerektiği düşünülen dini alanda bile benzer bir tarzdaki ilginçlik göze çarpmaktadır. Bu tavrın en önemli hali ise Diyanet İşleri Başkanlığı'na aittir. Diyanet İşleri Başkanlığı 4 Haziran 1960, 16 Haziran 1960 ve 28 Temmuz 1960 tarihlerinde bir tamim yayınlamış ve aynen şu ifadeleri kullanmıştır: “27 Mayıs İnkılâbı'nın taşıdığı büyük mananın, halka ve köylüye kâfi derecede ve açık bir ifade ile vaizlerimizin vaazlarında, hatiplerimizin hutbelerinde ayet ve hadislere istinaden anlatılması Müftülüklere ilgili tarih ve 11467, 11942, 15811 sayılı tamimlerimizle istenmişti.”⁹⁴⁶ Evet, Diyanet İşleri Başkanı aynen bu ifadeleri kullanmış ve altına da imzasını atmıştır. Buradaki dikkat çekici nokta 27 Mayıs'ın övülmesi değildir. Esas çarpıcı nokta, 27 Mayıs'ın nasıl yapılacağı, ne şekilde sokulacağı, ayet ve hadislerle anlatılacak olmasıdır.

Nadir Nadi, 21 Temmuz 1960 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'ndeki başyazısında o yıllarda yaşanan bu kişiliksiz süreci şu sözlerle ifade etmektedir:

“27 Mayıs Devrimi'nden sonra en hayret ettiğim şey, o güne değin düşük iktidarın her yaptığına alkış tutan, eski büyüklerin önünde yerlere kapanan bir kısım basın, birden yüz seksen derecelik bir dönüşle devrimci oluvermesi idi. Demek ki, aralarında bir tanecik olsun çünkü idareye inanarak bağlanmış yazar yoktu. Hepsi maddeci ve mideci adamlardı. Fakat bunlar görünürü de mi kurtarmak lüzumunu duymuyorlardı. Biraz temkinli davranıp bir süre susamaz, susmasalar da biraz yavaş konuşamazlar mı idi. Hayır bunu yapmıyorlardı. Tersine çünkü efendilerine

⁹⁴⁴Hulusi Turgut, **Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı**, ABC Yayınları, İstanbul, 1995, s. 146.

⁹⁴⁵Pakize Başaran, **Ben Yaşarken 27 Mayıs 1960 ve Öncesi**, Simurg Yayınları, İstanbul, 2008, s. 177.

⁹⁴⁶BCA,28 Eylül 1960, Fon: 51 0 0 0, Kutu: 4, Dosya Gömlek: 33, Sıra: 29, Konu: “Vaaz ve hutbelerde 27 Mayıs İnkılâbı'nın taşıdığı büyük mananın halka ve köylüye kâfi derecede, ayet ve hadislerle anlatılması”.

çatmakta, düşük idareyi yerin dibine batırmakta birbirleriyle yarışarcasına aşırı bir gayret harcıyorlar, böylece kendi haysiyetlerini tekmelemekten çekinmiyorlardı.”⁹⁴⁷

Bu sözleri ifade eden Nadir Nadi'nin DP listesinden iki dönem milletvekilliği yaptığı da unutulmaması gereken bir durumdur. Nadi'nin anlattığı bu ilginç olaylar ise iktidar karşısında gazetecilerin durumunu ortaya koyması açısından kayda değer önemdedir.

27 Mayıs Askeri Müdahalesi, Milli Birlik Komitesi'ne (MBK) mensup subaylar tarafından yapılmıştır. Komitenin başlangıçtaki sayısı 37 kişi idi. Daha sonraları aralarında çıkan anlaşmazlık üzerine 14 kişi yurtdışı görev adı altında sürgüne yollanmıştır. Bu 14 kişinin seçim istemeyen kişiler olduğu şeklinde olumsuz bir propaganda yapılmıştır.⁹⁴⁸ Bu dönem hakkında, müdahalenin “Kudretli Albay” Alparslan Türkeş şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Biz seçim için acele etmeyelim diyorduk, memleketin birçok meselesi vardı. O sıra temas ettiğimiz Demokrat Partili vatandaşlar bizi İsmet Paşa'ya teslim etmeyin diyorlardı. Biz MBK'yi bir parti haline dönüştürmeyi düşünüyorduk. Cemal Paşa'da başlangıçta bu görüşte idi. Cemal Paşa, bu sırada CHP ile ve İnönü ile temas etmeye başladı. İnönü, Cemal Paşa'ya bu konuda büyük ölçüde ikna etmiş. Biz ise kısa sürede yapılacak bir seçimin DP kapatıldığı için iktidarı CHP'ye teslim etmek olacağını biliyorduk ve bunu istemiyorduk. Cemal Paşa ise bize: “İnönü'nün gerdeğe girecek bir delikanlı gibi heyecanlı olup, bir an önce iktidara gelmek için sabırsız olduğunu” söylüyordu. Komite içinde CHP'ye karşı tarafsız hareket etmek isteyenler vardı ve durumumuz tehlikede idi. Gereken tedbirleri Orhan Kubilay almadı, baskına uğradık, memleket dışına çıkartıldık.”⁹⁴⁹

Türkeş, DP'lileri yurtdışına çıkarma fikrinde olduğunu, bunun için Ekrem Alican'ın İsviçre'yi ayarladığını fakat buna şiddetli karşı çıkan bir gurubun olduğunu dile getirmektedir. Türkeş, ayrıca Yassıada yargılamalarına da karşı olduğu da belirtmiştir.⁹⁵⁰ Olaylar ise Türkeş'in belirttiği istikamette gelişmiş, CHP seçimlerde

⁹⁴⁷ **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1960; Nadir Nadi, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Sinan Yayınları, İstanbul, 1971, s. 17.

⁹⁴⁸ Örsan Öymen, **Bir İhtilal Daha Var 1908-1980**, 6. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987, s. 288. Türkeş'in seçim istemediği, ülkeyi bir diktatörlüğe götürdüğü şeklinde iddiaların dönemin CHP'yi destekleyen basın tarafından sıkça dile getirildiği ifade edilmektedir. Oysa Türkeş, hemen seçim yapılmasının iktidarı tekrar CHP'ye hediye etmek anlamını taşıdığı ifade etmektedir. İlerleyen süreç ise başta Türkeş olmak üzere 14 MBK üyesinin tasfiyesi ile sonuçlanmıştır.

⁹⁴⁹ Alparslan Türkeş, **27 Mayıs ve Gerçekler**, Berikan Yayınları, Ankara, 2000, s. 48-52.

⁹⁵⁰ Alparslan Türkeş, **a. g. e.** s. 52-54.

çok zorlansa da iktidarı devralmıştır. Türkeş ise CHP'liler tarafından sevilmemiş ve gücünden hep çekinilmiştir. Bunu MBK üyesi Numan Esin'de doğrulamaktadır.⁹⁵¹ Numan Esin, MBK içerisindeki 14'lerin tasfiyesi konusunda ilginç bir açıklamada bulunmuş: “Komitenin etkisiz hale getirilmesini ve parçalanmasını içerde İsmet İnönü, dışarıda ise ABD yönlendirmiştir” demiştir.⁹⁵² Esin, 14'lerin bölünmesinde Dündar Seyhan'ın rolüne işaret ederek, Silahlı Kuvvetler Birliği içerisinde artan bir etkinliğe sahip olduğunu belirtmektedir.⁹⁵³ 14'lerin tasfiye edilmesi konusunda Tarihçi Kemal Karpat, getirmiş olduğu yaklaşımında, ordunun üst kesimindeki bir gurubun CHP'nin kazanacağını düşünüp hesaplayarak en kısa zamanda seçime gidilmesini istediğini belirtmektedir.⁹⁵⁴ Tüm bu dile getirilenlerden sonra ifade edilebilecek bir yargı ise, MBK'den tasfiye edilen 14'lerin CHP'ye karşı olduğu gerçeğidir. İktidarı CHP'nin devralmasını istemedikleri, bu yüzden de tasfiyeye uğradıkları sonucu ifade edilebilir.

27 Mayıs'ın ardından tasfiye edilen ve Hindistan Yeni Delhi Büyükelçiliği'ne müşavir olarak atanıp sürgün olarak burada bulunan Alparslan Türkeş ise tekrar yurda ancak 1962 de alınan karar üzerine dönebilmiştir. Türkeş, 7 Aralık 1962 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in imzası sonucu yurda dönmüş,⁹⁵⁵ siyasi yaşamına farklı kulvarda yeni bir anlayışla devam etmiştir. 30 Mayıs 1960'da Askeri Müdahale'nin en tepesinde yer alan Cemal Gürsel imzası ile Başbakan Müşaviri olan⁹⁵⁶ ve en kudretli dönemlerini yaşamış olan Türkeş, milletin bir evladı olarak siyasi yaşamını başarıyla ölene kadar devam ettirmiştir.

27 Mayıs Askeri müdahalesinden sonra İstanbul Belediyesi'nde görev alan, daha sonra belediye başkan yardımcısı olan Kurmay Albay Adnan Çelikoğlu,⁹⁵⁷ müdahale sonrasındaki durumu özetleyerek, İsmet Paşanın “27 Mayısın ne içindeyiz ne de dışındayız” dediğini naklederek, devlet idaresinin mecburen başka kimse

⁹⁵¹ Numan Esin, **Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısının Anıları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 214-215.

⁹⁵² Numan Esin, **a. g. e.** s. 173.

⁹⁵³ Numan Esin, **a. g. e.** s. 215.

⁹⁵⁴ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, s. 336.

⁹⁵⁵ **BCA**, 7 Aralık 1962, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 295, Dosya Gömlek: 34, Sıra: 2, Konu: “Yeni Delhi Büyükelçiliği nezdinde Müşavir Alparslan Türkeş'in merkeze alınması”.

⁹⁵⁶ **BCA**, 30 Mayıs 1960, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 283, Dosya Gömlek: 16, Sıra:1, Konu: “Başbakanlık Müsteşarlığı'na Alparslan Türkeş'in tayini”.

⁹⁵⁷ Kurmay Albay Adnan Çelikoğlu, 27 Mayıs Müdahalesi öncesi Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı olup, müdahaleci ekip ile hareket ettiği daha sonradan anlaşılmıştır. “Dokuz Subay Olayı”nda da konuyu kapatmada en büyük rolü olduğu ifade edilmektedir.

bulunmadığı için CHP'lilerce doldurulduğunu belirtmiştir.⁹⁵⁸ Adnan Çelikoğlu'nun, askeri müdahale öncesi bulunduğu görevlerden biri ise Milli Savunma Bakanı yaverliği idi.

Milli Birlik Komitesi üyelerinden Kamil Karavelioğlu, 27 Mayıs hakkındaki değerlendirmesinde: “27 Mayıs darbe değil, karşı darbedir” demektedir. DP'nin demokraside kriz yarattığını, seçimden kaçtığını, muhalefete yaşam hakkı tanımadığını, muhalefet liderinin bile hayatına kast ettiğini vurgulayarak⁹⁵⁹ müdahalenin haklılığını ortaya koyucu bir görüşte bulunmaktadır.

Milli Birlik Komitesi üyesi olup, Genelkurmay Başkanlığı Genel Sekreterliği görevini de yapmış olan Kurmay Albay Ertuğrul Alatlı, ilk kez yayınlanan anılarında 27 Mayıs'a giden sürecin aslında 1957 seçimlerinin sonuçlarının açıklanması ile başladığını iddia etmektedir. İsmet Paşa'nın “9 Subay Olayı”ndan haberinin olduğunu, CHP'nin üniversite gençliğini kışkırttığını, üniversite gençliği içerisinde bazı subayların yer alarak olayları yönlendirdiğini anlatmaktadır.⁹⁶⁰

Milli Birlik Komitesi üyelerinden emekli General Sıtkı Ulay, 27 Mayıs müdahalesine muhalefet partilerinin katkılarını şu sözlerle ifade etmektedir: “İhtilalde CHP'nin hiç katkısı yoktur demek hem bana yakışmaz, hem de gören gözler önünde makulat olmaz. CHP'nin bu ihtilali çabuklaştırmasında elbette ki bir yardımı olmuştur. Yalnız CHP'nin değil, bir o kadar da diğer muhalefet partisinin lideri olan idealist bir vatanperver Sayın Bölükbaşı'nın da katkıları vardır. Fakat bu yardımlar hiçbir zaman fiili bir ihtilal kuvveti olmaya veya mutlak bir ihtilal olsun kastına ve hevesine asla yeterli yardımlar değildi ve sayılamazdı. Meclis olayları, meclis dövüşmeleri, konuşmalar, hocaların tevkifleri, sokak olayları elbette ki bir ihtilalin yardımcısı olmuşlardır.”⁹⁶¹ Ulay askeri müdahalenin şartlarının oluşmasında yaşananları sıralamıştır. Burada muhalefetin tutumunun işlerini kolaylaştırdığını, kavganın işlerine yaradığını, sokak olaylarından memnunluk duyduklarını ifade etmiştir. Ulay, bir yönüyle muhalefetin şartları olgunlaştıran bir araç olduğunu ifade etmektedir.

⁹⁵⁸Adnan Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 162.

⁹⁵⁹Kamil Karavelioğlu, **Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs 12 Mart 12 Eylül**, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007, s. 171.

⁹⁶⁰İdris Gürsoy, **Darbenin Şahitleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 73-75.

⁹⁶¹Sıtkı Ulay, **27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına**, Kitapçılık Ticaret Limitet Şirketi Yayınları, İstanbul, 1968, s. 121.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile Amerika arasında bağlantı kuran Çetin Yetkin, bazı konulara dikkat çekmektedir. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Sovyetlere oldukça yaklaşan siyasetini önemli bulmaktadır. Devamında Menderes'in Sovyetleri ziyaret edecek olmasına dikkat çekmektedir. Yetkin özellikle Zorlu'nun Türkiye'nin yeni rotasının ABD'den uzaklaşmaya başladığını, ABD'nin bunu hazmedemeyeceğini belirtmektedir.⁹⁶² Yetkin'e göre; 27 Mayıs askeri müdahalesinin arkasında Amerika ve NATO vardır, onlardan habersiz böyle bir şeyin olması mümkün değildir.

Gazeteci Kemal Bağlum, Zorlu'nun ek kredi almak için 1959 yılı sonlarında Amerika'ya geldiğinde kendisine şu sözleri söylediğini nakletmiştir: *“Bizim en büyük hatamız kayıtsız ve şartsız olarak Amerika'ya teslim olmamız. Böyle bir politika sonsuza kadar devam edemez. Türkiye sırtını Amerika'ya dayamakla hiçbir sonuca ulaşamaz, aksine kendinden çok şey verir onları gene memnun edemez. Türkiye, NATO ve Amerika'nın yanı sıra üçüncü dünya ülkeleri ile birlikte Sovyetlerle belli ölçüde Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda yeni politika izlemek zorundadır.”*⁹⁶³ Zorlu'nun ifadesinden de anlaşıldığı üzere dış politikada önemli bir değişimin sinyali verilmektedir. Türkiye–Amerika ilişkilerinin her yönüyle iç içe geçtiği bir durumda bu değişimin Amerika'da karşılığı tahmin edilebilir. Zorlu'nun Amerika ile ilişkilerde bu önemli değişimi birçok yerde de ifade ettiği görülmektedir. Zorlu, Tahran Büyükelçisi Mahmut Dikerdem'e Menderes'in Moskova'ya yapacağı ziyaret konusunda *“bu ziyaret Türk dış politikasında bir dönüm noktası olacak”* dediğini ifade etmiştir.⁹⁶⁴ Zorlu, bu dönüm noktasını gerçekleştirememiş ama Menderes ve kendisi için meydana gelecek dönüm noktası ise bir süre sonra gerçekleşmiştir.

27 Mayıs askeri müdahalesine giden süreçte Başbakan Adnan Menderes'in takındığı tavır ayrıca büyük bir çalışmaya konu olacak ölçüde önemlidir. Menderes'in kendisini bu ölçüde güvende hissetmesindeki belirleyici unsurlar dikkate değer ölçüdedir. Menderes'in kendisini güvende hissetmesindeki en önemli unsurun Amerika ile geliştirdiği sıkı işbirliği olduğu ifade edilebilir. Amerika'nın her

⁹⁶²Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika 27 Mayıs 12 Mart e 12 Eylülde Amerika'nın Yeri*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 62.

⁹⁶³Kemal Bağlum, *a. g. e.* s. 229.

⁹⁶⁴Süleyman Seydi, “Demokrat Parti'nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957-1960)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2012/2, Sayı: 14, s. 11.

durumda yanında olacağını hesapladığı söylenebilir. Bu dönemde, Amerika ile Türkiye arasında yapılan 5 Mart 1959 Anlaşması'nın Menderes için önemi büyüktür. Bu anlaşma iki ülkenin hükümetlerinin ortak çalışmasını sağlayacak ölçüde önemli bir ittifakı içermekteydi.⁹⁶⁵ Hatta anlaşmanın TBMM'de onayı ise 9 Mayıs 1960 tarihinde yapılmıştır. Anlaşma ile Türkiye'de oluşacak bir kriz durumunda Amerika'nın müdahalesine olanak sağlayacak hükümler konulmuştur. Menderes'in kendisini güvende görmesini sağlayan hususun bu konu olduğu ifade edilebilir. Menderes'e yaklaşabilenlerin neredeyse tamamının "Orduda bir hareketlilik var" şeklindeki uyarılarına kulak tıkamasının sebeplerinden birinin bu anlaşma olduğu söylenebilir. Bu anlaşma 27 Mayıs müdahalecilerini bile tereddüde sevk etmiş, kısa bir süre Amerika acaba müdahale edip harekâtı yok eder mi endişesi oluşturmuştur.

27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrası Amerika ile ilişkilerde bir sorun yaşanmamıştır. Amerika, yeni yönetimi 30 Mayıs 1960'da resmen tanımıştır. Askeri yönetim zaten müdahale bildirisinde, NATO ve CENTO'ya bağlılığını bildirmiş idi. Bu bağlılık ifadesinin aslında Amerika'ya da dolaylı bağlılığın bir parçası olduğu ifade edilebilir.

Askeri idarenin Dışişleri Bakanı olarak atadığı Selim Sarper, Amerika ile iyi ilişkiler kurma çabasında olmuştur. Sarper, müdahaleden önce bakanlık sekreterliği görevinde bulunmakta idi. Bu yönüyle dış ilişkileri bilen birisi idi. Eski görevleri arasında Moskova Büyükelçiliği görevi de vardı. Sarper'in çabaları sonucu Amerika'nın Türkiye'ye bakışında bir değişim yaşanmamıştır. Sarper, Amerika'yı Türkiye'nin askeri müdahale sonucu izleyeceği rota konusunda da bilgilendirmiştir. Sarper, Müdahalenin lideri olan Cemal Gürsel'e Sovyet ilgisinin olduğunu, SSCB Devlet Başkanı Kruşçev'in Gürsel'e tarafsız kalmaları yönünde telkinlerinin olduğunu belirtmiştir. Sovyet liderinin ayrıca uzun vadeli kredi ile yüklü miktarda yardım sözü verdiğini vurgulamıştır. Amerikan yetkilileri ise yaşanan bu durum karşısında Türkiye'nin yanında olunmasını rapor ederek karar vericilerini uyarmışlardır.⁹⁶⁶ Bu doğrultuda Amerikan yardımları ve desteği belirgin bir farka uğramaksızın devam etmiştir. Böylece Amerika tarafından Türkiye'nin yönü, Sovyet eksenine kaymadan devam etmiştir.

⁹⁶⁵ **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 5 Ağustos 1959, NND 887428, Record Group 59, Box: 3740, Foreign Service Despatch, Desp. No: 94

⁹⁶⁶ **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 12 Eylül 1960, NND 959393, Record Group 59, Box: 1, Record of the Turkish Affairs Desk. 1958-1963.

Amerika, askeri müdahale sonrası Türkiye'nin tutumundan emin olmak istemiştir. 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin hemen ardından Amerikan Büyükelçisi Raymond A. Hare girişimlere başlamıştır. Hare'nin, Selim Sarper ve Cemal Gürsel ile yaptığı görüşmelerde elde ettiği sonuçlarda, Türkiye'nin Amerika ve Batı ile ilişkilerinde bir değişiklik olmadan yoluna aynı şekilde devam edeceği vurgulanmıştır.⁹⁶⁷ Cemal Gürsel, bir süre sonra, Amerikan Başkanı'na bir mektup yazarak gösterecekleri çabaların ABD tarafından uygun karşılanacağını umduklarını dile getirmiştir.⁹⁶⁸ Hatta Amerikan Dış İşleri Müsteşarı, bakanlığa sunduğu 22 Haziran 1960 tarihli Türkiye Raporu'nda her hangi bir problemin yaşanmadığını her şeyin yolunda olduğunu ifade etmiştir.⁹⁶⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere Amerika, askeri müdahalenin başarısızlığı yönünde en ufak bir girişimde bulunmamıştır. Görünen ise müdahaleden rahatsızlık duymadığıdır. Türkiye'nin müdahale sonrası yönünün değişmeyeceğini öğrenmesi Amerika için yeterli sebep olmuştur. Amerika, birlikte uyum içerisinde çalışacağı bir yönetimi arzulamıştır. Bunun seçim ya da müdahale sonucu oluşmasının Amerika açısından pek de öneminin olmadığı anlaşılmaktadır. Müdahalecilerin NATO ve CENTO'ya bağlı kalacaklarını deklare etmeleri Amerika açısından yeterli bulunmuştur. Türkiye'de yaşanan bu tarihi olaya karşı ve 10 yıl birlikte uyum içerisinde çalıştıkları devlet adamlarına karşı Amerika'nın hiçbir girişimde bulunmaması kayda değer önemdedir. Sadece bu gelişme bile sonradan devleti yöneten kişilere tarihi önemde bir ders niteliği taşımaktadır.

Amerika'nın 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'ne karşı tavrını özetleyecek en önemli konunun, Amerikan Başkanı Eisenhower tarafından, müdahalenin lideri olan Cemal Gürsel'e yazılmış mektuptur. 16 Haziran 1960 tarihli bu mektup aslında Türk

⁹⁶⁷ **BCA**, 30 Mayıs 1960, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 155, Dosya Gömlek: 1, Sıra: 1, Dosya No: 76 Sayı: 5, Konu: "30.05.1960 pazartesi günü Milli Birlik Komitesi Başkanı ve Başvekil Cemal Gürsel'in başkanlığında ilk toplantısını yapan yeni kabinenin alacağı tedbirleri gösterir beyanları". 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin hemen ardından yapılan bu ilk Bakanlar Kurulu Toplantısı'nda alınan kararlarda dikkat çekici bir ifade göze çarpmaktadır. O ifade ise "*Devletin evvelce yabancı devletlere karşı girişmiş bulunduğu siyasi, askeri, iktisadi ve mali bütün taahhütlerin muteber sayılarak buna göre gerekli işlemlerin yapılmasına*" sözleri ile anlatılmıştır. Buradan çıkarılacak en önemli bir görüş ise aslında dış politikada, yabancı devletlerle olan ilişkilerde hiçbir şeyin değişmediği ve değişmeyeceği gerçeğidir. Bu ise 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin tamamen içe dönük bir hareket ve yapılanma olduğu yargısını tamamen kuvvetlendirmektedir.

⁹⁶⁸ **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 20 Haziran 1960, NND 949567, Record Group 59, Box: 2033, Department of State.

⁹⁶⁹ **National Archives and Records Administration, Washington DC**, 22 Haziran 1960, NND 949567, Record Group 59, Box: 2033, Department of State. Memorandum of Conversation, American Embassy.

Amerikan ilişkilerinin geldiği, bundan sonra alacağı boyut hakkında da çok önemli bilgiler vermektedir. Eisenhower mektubunda özetle:

“Ahiren devlet reisliğini deruhte ettiğinizde, vatandaşlarınıza ve dış dünyaya vaki yapıcı beyanlarınızı hususi bir alaka ile takip ettim. Seçimleri yapmak ve Hükümet idaresini yeni seçilecek makamlara devretmek hususunda izhar ettiğiniz azim, Türkiye'nin bütün dostları tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Hükümetinizin NATO ve CENTO ile bağlarını muhafaza etmek hususundaki azmi büyük bir memnuniyet kaynağı teşkil etmiştir. Hükümetim, Türk–Amerikan milletleri arasındaki münasebetlerin dostluk ve işbirliği ananesine uygun olarak devamından memnuniyet duyacaktır. Kendinizi ve Hükümetinizi hizmetine vakfetmiş olduğunuz yüksek ideallerin gerçekleştirilmesi ve halen karşılaştığınız meselelerin halli için en hararetli muvaffakiyet temennilerimi sunarım, muhterem devlet reisi.”⁹⁷⁰

İfadelerini kullanmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere Amerika, müdahaleden herhangi bir kaygı duymamış, ilişkilerinin nasıl seyredeceğini esas almıştır. Buradan ayrıca Amerika'nın durumdan memnun olduğu bile çıkarılabilir. Amerika, müdahaleye geçici olarak bakmış, seçimlerin yapılarak yeni iktidarın tavrını esas aldığını belirtmiştir. Mektuptan Amerika'nın DP ile çalışmak istemediği, yeni bir iktidarla çalışmak istediği sonucu bile çıkarılabilir. 27 Mayıs Askeri Müdahalesi, sanılanın aksine Amerika ile ilişkilerde en ufak bir olumsuzla neden olmamıştır. Hatta daha da artırdığı ayrıca söylenebilir. Amerika'nın kendisini daha iyi tanıtması amacıyla Adana–Mersin Bölgesi'nde Türkçe yayın yapacak “Amerika'nın Sesi Radyosu” bu dönemde bizzat Cemal Gürsel'in imzasıyla kurulmuştur.⁹⁷¹

Askeri müdahale ile birlikte DP'liler tutuklanmaya başlamıştır. Bayar Ankara'da, Menderes ise Eskişehir'de tutuklanarak Ankara'daki Harp Okuluna getirilmiştir. Bakanlar, Milletvekilleri ve bir kısım bürokratlar da kısa sürede tutuklanmıştır. Yargılamalar ise 14 Ekim 1960'da Yassıada'da başlamıştır. Yargılamaların Yassıada'da başladığı dönemde Balmumcu Karakolu'ndan bazılarının salınması, tutukluların salınacağı umudunu doğurmuştur. Salıverilenler

⁹⁷⁰BCA, 16 Haziran 1960, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 7, Dosya Gömlek: 40, Sıra: 16, Dosya No: A4, Konu: “Amerikan Başkanı Dwight D. Eisenhower'in, Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'e dostane münasebetlerin devamını dileyen mektubu”.

⁹⁷¹BCA, 28 Temmuz 1961, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 161, Dosya Gömlek: 40, Sıra: 5, Dosya No: 119, Sayı: 5 Konu: “Amerikan Hükümeti'nin vereceği malzeme ile Adana ve Mersin Bölgesi'nde bir radyo istasyonunun kurulması ve memleketimizde bir Amerika'nın sesi Radyosu'nun kurulmasına dair ABD ile yapılacak anlaşmalar”.

arasında Necip Fazıl'da bulunmakta idi.⁹⁷² 15 Eylül 1960'da başlayan ilk duruşma, 15 Eylül 1961 sona eren son duruşma arasında tam bir yıl geçmiştir. Yapılan yargılamaların tamamında 287 duruşma yapılmıştır. 19 ayrı dava konusu ele alınmış, bunların 17'si anayasayı ihlal davaları ile birleştirilerek görülmüştür. Mahkemelerde 1068 şahit dinlenmiş, toplamda 150 bin dinleyici mahkemeleri takip etmiştir. 287 defa yapılan duruşmaların sonucunda 15 kişiye idam cezası ve 31 kişiye de ömür boyu hapis cezası verilmiştir. 418 kişi ise altı aydan yirmi yıl ile değişen oranda cezalara çarptırılmıştır. 5 kişi aftan faydalanmış, 123 kişi de beraat etmiştir.⁹⁷³ Aralarında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da olduğu idama mahkûm edilen 15 kişiden 13'ünün cezası Milli Birlik Komitesi'nce ömür boyu hapse çevrilmiş, üç kişinin idam cezası ise onaylanmıştır. İdama mahkûm edilen Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun⁹⁷⁴ kararları, Yassıada'dan İmralı Adasına nakledilerek infaz edilmiştir.⁹⁷⁵ 15 Eylül 1961'de verilen idam kararlarından sonra en son asılarak idam edilen ise Menderes olmuştur. Menderes'in idamı, 17 Eylül 1961'de İmralı Adası'nda gerçekleştirilmiştir. Hayatını kaybedenler sadece üç kişi ile kalmamış, Yassıada'da işkence⁹⁷⁶ ile öldürüldüğü bilinen kimselerde olmuştur. Dönemin İstanbul Emniyet

⁹⁷²Halil Akman, **a. g. t.** s. 447.

⁹⁷³Refik Koraltan, **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar DP'nin Kurucusu Anlatıyor** (Yayına Hazırlayan: Kamil Maman), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 223.

⁹⁷⁴**BCA**, 16 Eylül 1961, Fon: 10 9 0 0, Kutu: 90, Dosya Gömlek: 276, Sıra: 2, Dosya No: 960/1, Konu: "Anayasayı ihlal davası: Fatin Rüştü Zorlu'nun idamıyla ilgili infaz evrakı." Zorlu, son isteği kendisine sorulduğunda bir mektup yazmak ve abdest almak istediğini belirtir. Tutulan raporlarda bu isteğinin karşılandığı görülmektedir. Zorlu mektubunda, annesi, eşi, çocuğu ve ağabeyine seslenerek, hizmet ettiğini, şerefini daima koruduğunu, onların üzülmemesi gerektiğini, hayatın devam ettiğini ifade etmiştir.

⁹⁷⁵**The Sunday Times**, 17 Eylül 1961. İngiliz gazetesi, idamları haberleştiği sayısında özellikle Zorlu'nun idamını gündeme getirerek "*Zorlu, muhtemelen Türkiye'nin yetiştirdiği en yetenekli dışişleri bakanı idi. Zorlu muhakkak ki Kıbrıs Antlaşması'nın Türk tarafı sorumlusu idi. Zorlu, ihtilal kanla mühürlenmelidir diyenlerin isteklerine kurban edilmiştir*" ifadelerini kullanmıştır. Aktaran: Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 150.

⁹⁷⁶Tarık Güray, **Bir İktidar Yargılanıyor**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 6. Yassıada tutuklularının işkencelerle anılması sık sık gündeme gelmiştir. İşkence sonucu hayatını kaybedenlerin olduğu da bilinmektedir. Bu konudaki en çarpıcı delillerden biri Yassıada Komutanı Albay Tarık Güray'ın anılarını anlattığı 1971 tarihli eserde mevcuttur. Güray, işkenceye uğradığını iddia edenlerin bunu değişik zeminlerde "işkenceci" "Allahsız zindancı" "Allahsız gardiyan" şeklinde dile getirmesi ve ihtilalcilerin de kendisini savunmaması üzerine: "*27 Mayıs İhtilali'ne doğrudan saldıramayan bu insanlar, milletin belini çökertmiş olan birbirinden ağır günahlarını unutturabilmenin tek çaresini, ağır ve haksız işkenceler görmüş mazlum rolüne sarılmakta aramışlardır*" ifadeleri ile cevap vermektedir. Güray'ın burada önemli bir ifşaatta bulunduğu da görülmektedir. Güray, 27 Mayıs ile devrilen iktidarı kendince tekrar yargıladıktan sonra "haksız işkence" gibi bir terim kullanmaktadır. Zaten bütün işkenceciler, yaptıklarının haklı olduğunu düşünerek bunu gerçekleştirmektedir. Güray ayrıca eserinde tutukluların en güzel fotoğraflarına yer vermektedir.

Müdürü ise bunlardan biridir.⁹⁷⁷ Buna ilave edilecek çok önemli bir isim daha vardır. Onlardan biri de Genelkurmay Eski Başkanı, müdahale döneminde milletvekili olan Nuri Yamut'tur. Yamut, tutuklanması esnasında bir astsubay tarafından vurulan tekmeyle merdivenlere kapaklanmıştır. Yamut: “*İstiklal Savaşı Gazisiyim, Atatürk'ün silah arkadaşım ve Genelkurmay Eski Başkanım*” demesine rağmen bunlar yapılmıştır. Yamut, Yassıada'da işkencelere daha fazla dayanacak gücü kalmayınca vefat etmiştir.⁹⁷⁸ Yassıada'da benzer işkencelere uğrayanlardan birinin de idam edilen Zorlu'nun⁹⁷⁹ olduğu, çok dayak yediği ifade edilmektedir.⁹⁸⁰ İşkencelerinde etkisiyle 10 kişinin Yassıada'da öldüğü bilinmektedir.⁹⁸¹

Yassıada yargılamaları sonucu idam cezasına çarptırılanlardan bir tanesi de dönemin Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'dur. Erdelhun, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gazisi olup İstiklal Madalyası sahibidir. İngilizce, Fransızca, Japonca başta olmak üzere yedi dil bilen bu komutanın hakkında son zamanlarda ilginç bilgiler ortaya çıkmıştır. 1983 yılında vefat eden bu komutan, 27 Mayıs hakkında hiç konuşmamıştır. Müdahale sonrası 3 Haziran 1960 tarihinde görevine son verilen, daha sonra rütbesi er seviyesine indirilip tasfiye edilen bu komutan, Genelkurmay Başkanı olduğu yıllar dâhil yaşamının önemli bir kısmını yatalak olan eşine bakmakla geçim sıkıntısı içerisinde geçirmiştir. Eşinin bu rahatsızlığı dolayısı ile çocukları olmayan bu komutanın anıları, kendisi ve ailesine ait tüm evrak ve belgeler ise bir yakını tarafından, üzerinden 50 yıl geçtikten sonra birkaç gazeteciye ulaştırılmıştır. Bu gazeteciler, kendilerine kırmızı bir valiz içerisinde teslim edilen bu anı ve evrakları kitap haline dönüştürmüşlerdir. Erdelhun, o günleri; “*İmralı*

⁹⁷⁷İdris Gürsoy, **Darbeye 100 Gün Kala**, Zaman Kitap, İstanbul, 2012, s. 117-122. Yassıada'da işkence ile öldürüldüğü öne sürülen kişilerden biri de dönemin İstanbul Emniyet Müdürü Faruk Oktay'dır. Oğlu Emre Oktay, Yassıada'da her türlü işkencenin olduğunu, babasının da bunlara maruz kalanlardan biri olduğunu ifade eder.

⁹⁷⁸Erdal Şen, **Yassıada'nın Sessiz Tanıkları**, Zaman Kitap, İstanbul, 2010, s. 315-316.

⁹⁷⁹Müşerref Hekimoğlu, **Başkent Günleri**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990, s. 85. Gazeteci Müşerref Hekimoğlu, Zorlu'nun son derece önemli ve çalışkan bir insan olduğunu ifade etmektedir. Olaylara DP'nin penceresinden bakmayan bir gazeteci olan Hekimoğlu, Zorlu'nun hem iyi bir insan hem de başarılı bürokrat ve siyasetçi olduğunu özellikle vurgulamaktadır.

⁹⁸⁰Refik Koraltan, **a. g. e.** s. 217-218.

⁹⁸¹Mehmet N. Taşdelen, **Yassıada, Menderes ve Muhafızları, Gizli Objektifin Kaleminden Yassıada**, Bir Harf Yayınları, İstanbul, 2005, s. 252. Mehmet N. Taşdelen, Yassıada'da görev yapmış denizci bir teğmendir. Görevi Menderes'in yanında muhafız olarak bulunmaktadır. Menderes ile ilgili birçok bilgi ve fotoğraf paylaşan Taşdelen, Yassıada'da 10 kişinin öldüğünü ifade etmektedir. Bunlar; Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu üyesi Lütfi Şaylan, Konya Valisi Cemil Keleşoğlu, Milletvekilleri Zakar Tarver, Yümnü Üresin, Kenan Yılmaz, İstanbul Emniyet Müdürü Faruk Oktay, İstanbul Milletvekili Yusuf Salman, Afyon Milletvekili Gazi Yiğitbaşı, İstanbul Valisi Lütfi Kırdar ve Genelkurmay Eski Başkanı ve Milletvekili Nuri Yamut'tur. Taşdelen bunların yaşlılık ya da kalp krizinden öldüklerini öne sürmektedir.

Cezaevinde sekiz gün kaldım. Maddi ve manevi ağır baskılardan sonra burası adeta bir dinlenme kampı oldu. 16 Eylül günü burada esas müebbetlikler kavuşturularak ve iki koğuş halinde iskân edildik. En feci gün Sayın Adnan Menderes'in idam edildiği 17.09.1961 Pazar günüydü. Öğle üzeri mevkufe bulunduğumuz koğuşun parmaklıkları kapatıldı. Bir şey göremiyorduk. Fakat etraftaki tedbirlerden anlaşılan ve emniyet birliklerinin koşturmalarından fevkalade bir hal yaşandığını hissediyordum. Parmaklıkların arkasından gelen bir "ah" sesi, merhumun son nefesi oldu. O gece koğuşta sabaha kadar idam edilenler için hatimler, aşırılar ve dualar okuduk”⁹⁸² diyerek anlatmaktadır. Erdelhun'un yaşadığı bu olaylar askeri müdahalelerin belki de en acımasız tarafını göz önüne sermektedir.

Erdelhun'un anılarında belirttiğine göre 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin dört nedeni vardır. Erdelhun, bunları; Ana muhalefet partisinin tahrikleri, ordu finansmanı bakımından kışkırtıcı tahrikler, orduda istedikleri rütbe ve makama ulaşamayanların tahrikleri, örfi idareler ilan edilerek ordunun politik görevlere sokulması⁹⁸³ olarak açıklamıştır.

27 Mayıs askeri müdahalesi, Türk askeri sisteminde aslında önemli durumları ortaya çıkarmıştır. Bunlar; tasfiye, hiyerarşi ve müdahaleci anlayış konusudur. İlerleyen yıllarda yönetimi elinde tutan bir kısım askerler kendi sistemlerine uymadıklarını düşündükleri silah arkadaşlarını bilgisi, liyakati ve tecrübesine bakmaksızın tasfiye etmeye başlamışlardır. Diğeri ise askerlerin bu müdahaleyi iyi analiz ederek bundan sonra kalkışılacak bir müdahalede başarısızlık riskini yok etmek için, emir-komuta konusuna son derece önem verdikleridir.

Askerin, o dönemde geldiği aşamalardan biri Emekli Orgeneral, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi döneminde henüz kurmay binbaşı olan ve müdahalenin destekçisi Sabri Yirmibeşoğlu, Türk Askeri arasındaki hiyerarşiyi anlatırken şu ilginç ifadeleri kullanmaktadır: “*Orduda kıdem müdem zaten söz konusu değildi*”⁹⁸⁴ diyerek askerinin geldiği durumu ortaya koymuştur. Askere yansıyan diğeri bir anlayış ise müdahaleci bir düşüncenin gelişmiş olmasıdır. DP'nin birkaç saatte devrilmesi bu anlayışa büyük katkı sağlamıştır. 22 Şubat 1962'de Ankara'da Harp Okulu Komutanı Albay Talat

⁹⁸²Fatih Uğur-Mustafa Gürlek, **50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri**, Zaman Kitap, İstanbul, 2012, s. 121.

⁹⁸³Fatih Uğur-Mustafa Gürlek, **a. g. e.** s. 197.

⁹⁸⁴Sabri Yirmibeşoğlu, **Askeri ve Siyasi Anılarım**, Birinci Cilt, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 288.

Aydemir bu müdahaleci anlayış doğrultusunda bir teşebbüste bulunmuşsa da başarılı olamamıştır. Ülkedeki şartlar belki 27 Mayıs 1960 şartlarına benzer idi ve iktidar güçsüzdü. Fakat askerdeki şartlar 27 Mayıs'tan farklı idi. Başbakan ise iki saatte devrilen Menderes değil İsmet İnönü idi.⁹⁸⁵ Emir-komutaya uyulmaksızın yapılp başarısız olan bir girişim olarak tarihe geçmiştir. 1971 ve 1980 girişimleri emir - komuta içerisinde yapılan başarılı girişimler olarak tarihteki yerini almıştır. NATO ve Amerika ise sadece sonuca odaklanmış, kendisi açısından değişen bir durum olmayınca yeni gelenlerle tam bir uyum içinde yoluna devam etmiştir.

Her şartta Amerika'nın yanlarında yer alacağını ve tarihi bir dostluk tesis ettiğini sanan başta Menderes ve DP iktidarı fena halde yanılmıştır. 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin Lideri Cemal Gürsel, yalnızca bir gün sonra Amerikan Büyükelçisi tarafından, yanında Türk Dışişleri Bakanı Selim Sarper ile birlikte gece saat 23.00'da ziyaret edilmiştir. Amerikan Büyükelçiliği'nin 27 Mayıs'tan bir gün sonra kendi dışişleri bakanlığına çok gizli kaydı ile gönderdiği rapordan öğrenildiğine göre Büyükelçi Warren, Gürsel'e : *"Hareketin gelişme biçiminden memnun olup, gurur duydum. Şimdiye kadar tanık olduğum en kesin, etkili ve çabuk darbe idi"*⁹⁸⁶ şeklinde bir tebrikte bulunduğu iddia edilmiştir. Büyükelçinin ayrıca Gürsel'den gelen ekonomik yardım taleplerine de en kısa sürede gereken yapılacaktır şeklinde bir karşılıklıta bulunduğu dile getirilmektedir. Görüldüğü üzere Amerika için "gelen ağam, giden paşam" durumudur. Amerika, kendi ülkesini idare edebileceğine inandığı ve kendi çıkarlarının devam ettiğini düşündüğü her durumda darbe yönetimleri bile olsa ittifak içerisinde olmuştur.⁹⁸⁷ Bunun her devirde böyle olduğu ve belki de tekrar böyle olacağı bilinmelidir. Ülkeyi idare etmenin ise ancak iç barışı sağlamakla mümkün olabileceği iktidarlar tarafından anlaşılmalı, muhalif tavırlara karşı sertliğin hiçbir işe yaramadığı görülmelidir. Bu doğrultuda, Türkiye açısından,

⁹⁸⁵Mahmut Boğuşlu, **1960-1978 Olayları Anılar-Yorumlar**, Kastaş Yayınları, İstanbul,1995, s. 34-35.

⁹⁸⁶**Foreign Relations**, 1958-1960, Volume X, s. 845. Aktaran: Cüneyt Akalın, **Uluslararası İlişkiler Ortamında 27 Mayıs Müdahalesi**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 272-273.

⁹⁸⁷**Foreign Relations**, 1958-1960, Volume X, s. 844. Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Warren, 27 Mayıs'ın hemen ardından ülkesini bilgilendirmiştir. Warren, Anti-Amerikan bir ayaklanmanın olmadığı, olayın tamamen iç kaygılardan kaynaklandığını belirtmiştir. Müdahalecilerin NATO ve CENTO'ya bağlılıklarını ifade ettiklerini söylemektedir. Türkiye'nin Amerikan Büyükelçisi Melih Esenbel ise 28 Mayıs'ta Amerika'yı bilgilendirmiş ve Türkiye'nin tüm yükümlülüklerine bağlı kalacağını teyit etmiştir. Bunun üzerine Amerika kendi açısından bir değişim yaşanmayacağından emin olmuş ve Müdahale Hükümeti'ni 30 Mayıs 1960'da tanımıştır. Böylece, Amerika açısından DP ve onun önderleri üç gün içinde unutulmuştur. Bayar, Menderes ve Zorlu tarafından herkesin gözünün içine sokarcasına, her fırsatta övgüye boğulan Amerika, mevcut adamları anında yenileri ile değiştirmiştir.

ülkeyi içte ve dışta güçlü kılabilecek en önemli argümanın demokratik ve hukuki değerler olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

27 Mayıs 1960 müdahalesi'ne giden süreçte Menderes'in kişisel tavrı ve yaklaşımları ayrı bir değerlendirme konusu yapılacak kadar önemlidir. Onu yakından tanıyanlar, Menderes'in iki kişilikli olduğunu, biri güler yüzlü, nazik, hiç kırıcı olmayan, diğerinin ise çabuk öfkelenen, herkese meydan okuyan, kırıp geçiren bir yapıda olduğunu ifade ederler.⁹⁸⁸ Menderes'in bu tavrını milletvekili arkadaşları da teyit etmektedir. Rıfki Salim Burçak, Menderes'in muhalefetin taşkınca hareketlerini sakince karşılayamadığını, aşırı sinirlendiğini, tepkilerinin çok sert olduğunu, kendi vekil arkadaşlarına karşı da aynı tutumda olduğunu ifade etmektedir. Menderes'in İnönü ile sıkça gereksiz polemige girdiğini, sürekli saldırı durumunda olduğunu, bir keresinde İnönü için: *"siz onun üzerine yürürseniz o korkar, siz korkarsanız o sizin üzerinize yürür"* dediğini nakletmiştir.⁹⁸⁹ Menderes, üzerine yürünürse korkar dediği kişinin, o güne kadarki yaşamının neredeyse tamamını asker ve devlet idaresinde geçirmiş İsmet İnönü olduğu gerçeğini unutmamıştır. Bunu geç de olsa hatırlamış, hatırladığı zaman ise iş işten geçmiştir.

Menderes'in özellikle ifade edilmesi gereken yönlerinden biri ise ordu konusunda taşıdığı görüşlerdir. Menderes, açık ya da kapalı hiçbir toplantıda orduya en ufak bir laf söylenmesine müsaade etmemiştir. Bu yüzden ordudaki belirli kıpırdanmalar kendisine iletilince hemen tepki vermiş, bunun doğru olmadığını söylemiştir. 14 Mayıs 1960 tarihli gurup toplantısında kendisini ve hükümeti orduda bazı problemlerin olduğu, CHP'lilerin ordu ile birlikte hareket ettikleri konusunda uyaran Çorum Milletvekili Hüseyin Ortakçioğlu'na, oturduğu yerden kalkıp *"yalan"* diye bağırarak ve kürsüye yürümüş *"Türkiye öylesine şartlar içindedir ki burada bir ihtilal yüzde bir dahi olsa mevcut değildir ve olamaz. Ordu, kendisini kumanda konumunda bulunan kimselerin emrindedir"* demiştir.⁹⁹⁰ Menderes, askerın müdahalesi konusunda Yassıada yargılamaları esnasında ise *"Silahlı Kuvvetlerimizin müdahalesi tamamen tasavvurumuzun dışında idi"* cevabını vermiştir.⁹⁹¹ Amerika

⁹⁸⁸ Altan Öymen, **Öfkeli Yıllar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s. 38-39.

⁹⁸⁹ Rıfki Salim Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s. 28-32.

⁹⁹⁰ Rıfki Salim Burçak, **a. g. e.** s. 37

⁹⁹¹ Rıfki Salim Burçak, **a. g. e.** s. 38.

tarafından haber alınan,⁹⁹² Ankara'daki birçok yabancı elçiliğin bile bildiği iddia edilen askeri müdahale ihtimalini Menderes görememiştir. Bu konuda çarpıcı örnek ise Ankara'ya ataması çok yeni olan İngiliz Büyükelçi Burrows'dır. Burrows, başkentteki sıra dışı gelişmeleri İngiltere'ye rapor etmiştir. Burrows, Menderes'in muhalefet ve basına karşı sert tutumunun son derece yanlış olduğunu ifade ettikten sonra İngiltere'ye politik gelişmeleri kesintisiz bildirmiş, Türkiye'deki karışıklıkların nereye varacağını büyük bir diplomatik ustalıkla tahmin etmiştir.⁹⁹³ Dolayısı ile İngiltere için bile askeri müdahale sürpriz olmamıştır. Ülkedeki askeri müdahalenin gelişinin sadece, Bayar, Menderes ve Zorlu başta olmak üzere DP için sürpriz olduğu söylenebilir.

4.2.3. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Tarihi Tasfiye: EMİNSU Olayı

27 Mayıs askeri müdahalesini takiben 2 Ağustos 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından 42 sayılı yasa çıkarılmıştır. 42 sayılı bu kanun ile “subay, askeri memur astsubaylardan 25 fiili hizmet yılını dolduranlar emekliliklerini isteyebilecekleri gibi kurumlarınca da resen emekliye sevk edilebilirler”⁹⁹⁴ maddesi ile ordudaki 25 yılını doldurmuş tüm askerlerin rütbesine bakmaksızın emekli edileceği bildirilmektedir. Yasa ile bu durum 20 gün içerisinde uygulanmış, Türk subaylarının yarısı ordudan tasfiye edilmiştir. MBK böylece, arzu ettiği şekilde

⁹⁹² **Foreign Relations**, 1958-1960, Volume X, s. 848-849. Aktaran: Cüneyt Akalın, Uluslararası İlişkiler Ortamında 27 Mayıs Müdahalesi, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999, s.273-274. Akalın'ın aktardığı bu Amerikan belgesinde, 31 Mayıs 1960 günü Amerika'da 446 numaralı Ulusal Güvenlik Toplantısı yapıldığı belirtilmektedir. Toplantıda gündemin Türkiye'deki askeri müdahale olduğu anlaşılmaktadır. CIA yetkilisi, darbenin aylardan beri planlandığını, harp okulunun bunun yeri olduğu, genç subayların bu işin başında olduğu, kıdemli subayların son anda devreye sokulduğunu anlatmıştır. Genç subayların Menderes'in muhalefeti yok etmesine son derece tepkili oldukları, İnönü'ye sempati duydukları, Menderes Hükümeti'nin ülkede oluşturdukları yozlaşmadan rahatsız olduklarını dile getirmiştir. Yetkili ayrıca yeni hükümetin dengeli ve iktidara hâkim olduğunu belirtmiştir. Buraya ilave edilmesi gereken bir konu ise bazı kaynaklarda ifade edilen Amerika'nın askeri müdahaleden haberinin olmadığı iddiasıdır. Bu konuda Amerikan Büyükelçisi Warren'ın ihmali olduğu iddialarıdır. Bunun doğru olma ihtimalinin zayıf olduğu söylenebilir. Amerika'nın, en çok müdahalenin yapılacağı günden haberi olmayabilir.

⁹⁹³ Cihat Göktepe, “İngiliz Kaynaklarına Göre Türkiye'de 27 Mayıs Darbesi”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 54-65.

⁹⁹⁴ **Resmi Gazete**, 5 Ağustos 1960 Cuma, Sayı: 10570, s. 1893.

orduyu gençleştirmiş ve Türk Silahlı Kuvvetler üzerindeki otoritesini pekiştirmiştir.⁹⁹⁵

27 Mayıs askeri müdahalesi ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden tasfiye edilen subayların yerinin müdahale yanlısı askerler tarafından doldurulduğu iddia edilmektedir. Böylece Milli Birlik Komitesi kendisine muhalif olarak gördüğü askerleri tarihi bir tasfiyeye tabi tutmuştur. Daha sonra EMİNSU (Emekli İnkılâp Subayları) adında bir dernek kurup örgütlenen bu subaylar, derneğin adıyla EMİNSU'lar olarak anılmaya başlanmıştır. EMİNSU'ların yaşadığı tarihi tasfiyenin en önemli sonuçlarından biri ise bu yöntemin artık olağan bir usul haline gelmesidir. Bu tasfiye siyasal iktidarlara da bu yöntemi uygulama imkânını sağlamıştır.⁹⁹⁶ Askerlerin kendi içinde yapmış oldukları bu uygulamayı siyasal iktidarlar yapınca yapısal olarak itiraz edememelerinin en önemli sebebi olmuştur.

Milli Birlik Komitesi üyelerinden Orhan Erkanlı, Silahlı Kuvvetlerde yaşanan bu tarihi tasfiye konusunda önemli bilgiler vermektedir. Erkanlı, yapılan işleme “operasyon” adını vermektedir. Operasyonun NATO standartlarına uyum sağlamak için yapıldığını açıklıkla ifade etmektedir. Erkanlı ayrıca, bu çaplı bir operasyonun dünyada bir eşinin daha olmadığını da söylemektedir.⁹⁹⁷ Erkanlı, ilginç bir itirafta daha bulunarak operasyon yapılan komutanların yerine gelecek yeni komutanlar için; *“ömürleri boyunca erişemeyecekleri veya 8-10 sene sonunda gelebilecekleri kumanda kademelerine bir günde yerleşmişlerdi”*⁹⁹⁸ demiştir. Erkanlı anılarında, operasyonun önemli kilit cümlelerinden birini daha ifade ederek, bazı komutanlıklara getirecek komutan bulamadıklarından dolayı, rütbesine bakmaksızın atama yaptıklarını dile getirmektedir. Orhan Erkanlı, bu tasfiyelerle aynı dönemde yapılan, 147'likler olarak bilinen bazı üniversite öğretim üyelerinin görevlerinden uzaklaştırılması konusunda da benzer tavırlar sergilemiş, tasfiyede objektif davrandıklarını belirtmiştir.⁹⁹⁹

Milli Birlik Komitesi'nin 20 Ağustos 1960'da 7000 civarında subayı emekliye ayırıp tasfiye etmesi orduda o güne değin eşi görülmemiş bir kıyım olarak

⁹⁹⁵Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cem Yayınevi, Ankara, 1989, s. 200.

⁹⁹⁶Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 73.

⁹⁹⁷Orhan Erkanlı, **Anılar Sorunlar Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 40.

⁹⁹⁸Orhan Erkanlı, **a. g. e.** s. 42.

⁹⁹⁹Ali Arslan, **Üniversite ve Siyaset**, s. 337.

tarihe geçmiştir. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile gelen yönetimin Adalet Bakanlığını yapmış olan Amil Artus, bir gazetede¹⁰⁰⁰ yayınlanan anılarında bu işlemin NATO ve ABD'nin isteği ile yapıldığını ifade etmiştir. Artus, Gazeteci İlhami Soysal'a NATO Komutanı Norstad'ın Cemal Gürsel, Selim Sarper, Alparslan Türkeş'in de bulunduğu bir görüşmede tasfiyenin yapılması gerektiğini söylediğini anlatmaktadır. Norstad'ın emeklilik sürelerine bakılmaksızın bir piramit şeklinde yeni bir ordu yapılanmasının, harp gücünün artması için gerekli olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁰¹ Tasfiye edilen subaylara verilecek emekli ikramiyeleri konusunda yeterli para bulunamayınca, gene NATO Komutanı Norstad tarafından, NATO kaynakları kullanılarak ihtiyaç duyulan para sağlanmıştır demektir.¹⁰⁰² Bu açıklamaları teyit eden bir başka ifade ise MBK üyesi Şefik Soyuyüce tarafından dile getirilmiştir. Soyuyüce: *"27 Mayıs'ta subayların emekliliği için Cemal Gürsel, Amerikan Sefaretinden 30 milyon dolar almıştır"*¹⁰⁰³ ifadesini kullanmaktadır. Soyuyüce'nin aynı zamanda MBK'nın mali işlere bakan bir üyesi olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Bu konu hakkında en vurucu ve tarihi önemdeki bilgi ise, ortaya çıkan bir belgede yer almaktadır. Bu belge ise yukarıda anlatılanları doğrular niteliktedir. Bu tarihi belge ise 4 Ağustos 1960 tarihli bir mektuptur. Bu mektup Amerikan Başkanı Eisenhower tarafından kaleme alınarak Askeri Müdahalenin lideri ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e gönderilmiştir. Mektupta Norstad-Gürsel görüşmesinden bahsedilmiştir. Mektupta Eisenhower aynen şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Sayın Bay Başkan, General Norstad'ın Türkiye'ye ahiren vaki ziyareti ve sizinle o sırada yaptığı görüşme hakkında kendisi ile konuşma fırsatını şimdi elde ettim. Birleşik Amerika'ya karşı çok dostane ve işbirliği zihniyeti ile meşbu davranışınız hakkında General Norstad'ın izahatından hassaten memnuniyet duydum. Halen karşılaştığımız çeşitli meseleleri takdir ediyorum; bunları anlayışla

¹⁰⁰⁰ **Milliyet**, 22 Mayıs 1987, Amil Artus-İlhami Soysal'ın Görüşmesi.

¹⁰⁰¹ Çetin Yetkin, **a. g. e.** s. 26.

¹⁰⁰² Seçil Karal Akgün, **"Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış"** Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 43, Bahar 2009, s. 432.

¹⁰⁰³ MBK Üyesi Şefik Soyuyüce, daha sonra tasfiye edilip yurtdışına zorunlu göreve gönderilen, aralarında Alparslan Türkeş'in de bulunduğu¹⁴ler gurubu içerisinde yer almıştır. Bir gazeteci ile yapmış olduğu görüşmede tasfiye edilen toplam sayı 7200 olarak ifade edilmiştir. Soyuyüce'de tasfiye sürecinin baş mimarı olarak Dündar Seyhan'ı işaret etmektedir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz. **Aksiyon**, 1 Haziran 2009, Cemal A. Kalyoncu'nun Şefik Soyuyüce ile olan görüşmesi.

karşılığımızı ve yardımcı olabilmemizi sağlayacak çareleri tetkike hazır olduğumuzu size temin etmek isterim.”¹⁰⁰⁴

Eisenhower’ın gönderdiği mektuptan anlaşılması gereken ise Norstad’ın önemli projelerle Gürsel’e gittiği gerçeğidir. Buradan ayrıca Gürsel’in bu önemli projeyi gerçekleştirmede engellerden söz ettiği, bir tereddüt ifade ettiği de anlaşılmaktadır. En büyük güvenceyi vermek adına bizzat Başkan tarafından ise böyle bir mektubun yazıldığı söylenebilir.

Soyuyüce’nin Dünder Seyhan konusunda ise söyledikleri sıradanın çok ötesinde düşündürücü özelliktedir. Dünder Seyhan için: *“Bu, Roma’da askeri ataşe idi. 27 Mayıs’tan sonra birden Türkiye’ye geldiler. Ve bunlar bir grup olarak Talat Aydemir, Dünder Seyhan, Nuri Hazer, Necati Ünsalan Jandarma Okulu Kumandanı, MBK’ya girmek istiyorlar”* demiştir. Soyuyüce esasında daha önemli bir ifşaatla daha bulunarak Dünder Seyhan için şu tarihi saptamayı da yapmaktadır:

“Neyse işte Dünder Seyhan geldi ve tasfiye hareketinin içerisinde birdenbire görev aldığını öğrendik. O zaman biz eski TBMM’de idik. Yeni TBMM’ye geldim, bunlar ne yapıyorlar burada falan diye. Orada Seyhan ile karşılaştık. Hâl hatır sorduktan sonra işte ne yapıyorsunuz falan... ‘İşte bu emeklilikleri tayin ediyoruz’ dedi. ‘Nasıl tayin ediyorsunuz’ dedim. Salon gibi büyük bir odada toplanmışlar. Masalar var. Birkaç subay var. Orada subaylar ele alınıyor. ‘Bunu tanıyan var mı?’ Tanıyan çıkıyorsa, kalıyor. Oradaki vazifelilerden tanıyan yoksa adı geçen emekli ediliyor, listeye konuluyor. Ben geldim Komite’de dedim ‘Yahu bu ne biçim iştir böyle? Son derece yanlış bir şey. Subayların bir sicilleri, geçmişleri, dosyaları vardır. Eğer bir emeklilik düşünülüyorsa bu dosyaların tek tek değerlendirilmesi lazım. Kaldı ki biz buna zaten karşıyız. Neden bunu bu şekilde yapıyorsunuz diye kazan kaldırmaya çalıştık, gürültü çıkarttık. Ama sonra bunların tek tek komitede müzakere edilmesi şekli benimsendi. Ekseriyet kararı ya. Uymak zorunda kalıyorsunuz. Geldi, isimler tek tek okunuyor. İşte bazılarını müdahale ettiler, bazılarını müdahale edilmedi. Bazıları haklı, bazıları haksız duruma düşüyor.”¹⁰⁰⁵

Dünder Seyhan’ın son anda ortaya çıkması, tasfiyeleri yukarıda ifade edilen şekliyle acele ve hiçbir kural tanımadan pervasızca yapması, tasfiyelerin bitirilmesi

¹⁰⁰⁴ **BCA**, 10 Ağustos 1960, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 41, Dosya Gömlek: 246, Sıra: 6, Dosya No: B2, Konu: “ABD Cumhurbaşkanı Dwight D. Eisenhower’ın Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel’e Atlantik Orduları Başkomutanı General Norstad’ın Türkiye’yi ziyareti ile ilgili mesajı”.

¹⁰⁰⁵ **Aksiyon**, 1 Haziran 2009.

ile birlikte Ekim 1960'da "Kara Ataşesi" olarak Roma'daki görevine tayin olması¹⁰⁰⁶ olayın görüldüğü gibi olmadığının en büyük delilidir. Dünder Seyhan ise anılarında yukarıdaki süreci teyit etmektedir. Hatta anılarını yazdığı kitapta bizzat kendisini "27 Mayıs tasfiyesinin icracısı" olarak nitelemektedir.¹⁰⁰⁷ Buna karşın yapılabilecek yorum ise önceden hazırlanan bir listenin kati surette mevcut olduğudur. O zaman sorulması gereken ve cevabı büyük tartışmalara neden olabilecek soru ise şudur: "Türkiye hangi güç veya odak eliyle bu aşamaya gelmiş ve bu büyük tasfiye yapılmıştır?"

Emekli Orgeneral, Özel Harp Dairesi Başkanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği de yapmış olan Sabri Yirmibeşoğlu, Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki bu tarihi tasfiyeyi şöyle yorumlamaktadır:

"27 Mayıs Askeri Müdahalesi'ni takiben 3 Ağustos 1960 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nde büyük bir emeklilik operasyonu yapıldı. Bu gelişmede 25 yılını dolduran subayları resmen emekliye sevk etme yetkisi veren yasa kabul edildi. Bu yasa gereğince, 235 generalle, amiralden başka, çeşitli rütbelerden 4000 subay emekliye ayrıldı. Kıdemli gazeteci ve yazarlarımızdan Ahmet Emin Yalman'a göre, Türk Ordusu'ndaki komutanların yapısını NATO Başkomutanı Orgeneral Norstad eleştirmiş, 25 Temmuz'daki bir basın toplantısında kendisine eleştiri yöneltenler, Orgeneral Norstad'a böyle bir tasfiyenin çok pahalıya mal olacağını söylemiş, o da bu iş için 12 milyon dolarlık yardım¹⁰⁰⁸ sağlamayı vaat etmiş."¹⁰⁰⁹

Yirmibeşoğlu ayrıca, emeklilik tebliğlerinin orduda son derece hüzünlü bir durumun oluşmasına sebep olduğunu belirtmektedir. Yirmibeşoğlu, bu emeklilik operasyonu sonrası dini istismar çalışmalarının yeniden başladığını belirterek konunun içi politika malzemesi yapılması karşısında Devlet Bakanının bir radyo

¹⁰⁰⁶Dünder Seyhan, **a. g. e.** s. 117. Dünder Seyhan, o günleri anılarında şöyle anlatmaktadır: "Roma kara ataşeliğine atandım. Amerika'da bulunan ailemi alıp Roma'ya nakletmek için memleketten geçici olarak ayrılmak zorunda kaldım. Ekim 1960 başında Roma'daki görevime katıldığımı arkadaşlarıma bildirdim".

¹⁰⁰⁷Dünder Seyhan, **a. g. e.** s. 110.

¹⁰⁰⁸Hulusi Turgut, **a. g. e.** s. 215. Alparslan Türkeş'in çoğunlukla kendi ağzından anılarının anlatıldığı bu eserde para konusunda önemli bilgiler yer almaktadır. Türkeş bu konuda: "Evet, emeklilik için bütçe hazırlıyoruz, ama para yoktu. Devlet borç içindeydi. Düşündük taşındık, dostumuz ve mütefikimiz Amerika'dan yardım isteyelim dedik. Daha öncede yurtdışı elçiliklerdeki personelimiz için 15 milyon dolar para almıştık. Bu para borç değil bağış idi. Ordunun gençleştirme işinde yine paraya ihtiyaç vardı. O sırada NATO'nun Paris'teki Orgenerali Norstad, Türkiye'de idi. Projemizi kendisine anlattık, yardım edin dedik. Bu iş için 12 milyon dolara ihtiyaç vardı. Para Amerika'dan temin edildi. Bundan sonra tasfiye hareketine girildi" demektedir.

¹⁰⁰⁹Sabri Yirmibeşoğlu, **Askeri ve Siyasi Anılarım**, s. 287.

açıklaması yapmak durumunda kaldığını belirtmektedir.¹⁰¹⁰ Fakat Yirmibeşoğlu, bu büyük tasfiyenin nedenleri konusunda başka da bir görüş belirtmemektedir.

EMİNSU'lara 5 Ağustos 1960'da emekli maaşı bağlanmıştır. 25 yıl görev yapmış gibi değerlendirilerek maaş verilmiştir. Bundan sonra 11 Temmuz 1973'te TBMM yeni bir kanun daha kabul ederek 30 yıl çalışmış gibi maaşlarında düzenleme yaptı. 12 Eylül 1980'den sonra gelen askeri idare hükümeti 10 Kasım 1981'de yeni bir kanun çıkararak bu süreyi 40 yıla çıkardı. Ayrıca emekli emsalleri ile aynı seviyeye getirdi. 1992 yılında yeni bir kanun daha çıkarılarak göreve devam etmeleri halinde sahip olacakları tüm olanaklar tanındı.¹⁰¹¹

Türk Silahlı Kuvvetleri'nde yaşanan bu büyük tasfiye karşısında NATO ve Amerika'dan en ufak bir tepkinin gelmemesi aslında tarihi öneme sahiptir. Türk Ordusu'nun kara birliklerinin yüzde sekseninin emirlerine verildiği dile getirilen, ordu ile bu kadar içiçe geçen NATO'dan ufak da olsa bir tepkinin gelmemesi kayda değer bir önem taşımaktadır.

EMİNSU'ların yaşadığı süreç hakkında en önemli ifadelerden biri Kurmay Yarbay M. Avni Eevli'ye aittir. Eevli, 27 Mayıs 1960'dan itibaren devam eden süreçte Harp Okulu Subay Tabur Kumandanı görevini yapmaktadır. Müdahale günü Cemal Gürsel'i İzmir'den Ankara'ya getiren ekibin içerisinde yer almıştır. Eevli, yapılan bu tasfiyeyi: *“Ordunun gençleştirilmesi adı altında 235 General ve 4171 üst rütbeli subay nasıl emekliye sevk edilmişlerdir. Kısacası, gençleştirme faciası”*¹⁰¹² ifadelerini kullanmaktadır. Eevli, tasfiyelerin en önemli aktörünün MBK Üyesi Dünder Seyhan olduğunu ve onun Amerika nezdinde ihtilalin sözcüsü olduğu iddiasını dile getirmektedir.¹⁰¹³ Eevli, tarihe mal olacak şu ifadeleri kullanarak: *“Türk tarihinde değil, dünya tarihinde bile bu kadar değerli, bilgili, faziletli, cesur, yetişkin, tecrübeli ve vatanperver personelden müteşekkiri 7200 kişilik bir zümrenin kısa bir müddet içinde sıfıra düşürüldüğü görülmemiştir, görüleceği de yoktur. Buna yakın bir olay Osmanlı Tarihinde olmuşsa da, onda kati şekilde bu tip bir haksızlık yapılmamıştır. 27 Mayıs 1960 İhtilali ile iktidarlarına son verilen hain hükümet erkânından müteşekkil Demokrat Partililer bile orduyu bu derece*

¹⁰¹⁰Sabri Yirmibeşoğlu, a. g. e. s. 293.

¹⁰¹¹Bugün, 25 Ekim 2010, Seçkin Ergün'ün Haberi.

¹⁰¹²Avni Eevli, **1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi Türkiye**, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1967, s. 295.

¹⁰¹³Avni Eevli, a. g. e. s. 312-313.

hırpalamamışlardır. Hiçbir ihtilal bu kadar has evladını mesnetsiz yememiştir. Demek bu ihtilal, tarihin eski devirlerinde olsa idi bu değerli insanlar o devirlerin kuralları muvacehesinde öldürüleceklerdi” demektedir.¹⁰¹⁴ Eevli'nin ifade ettiği görüşler düşündürücü olduğu kadar hazin bir durumu ifade etmektedir. Aileleri ile birlikte büyük sayıya ulaşan bu insanların çektikleri sıkıntılara ayrıca parmak basarak, EMİNSU'lar olarak adlandırılan bu subayların yuvaya dönmek için büyük mücadeleler verdiklerini ama başarılı olamadıklarını ifade etmektedir. Eevli, bu kişilerin ordudan atılırken itibarsızlaştırıldıklarını, “devrim karşıtı” “namussuz” “hırsız” “işe yaramayan subay” gibi daha birçok iftiraya maruz kaldıklarını anlatmaktadır.

Buna rağmen bazı emekli subaylar tepkileri dinsicin “erdemli davranışlarını toplum öğrensicin” denerek MBK tarafından emniyet kurumları dâhil, devlette çeşitli kurumlara yönetici olarak atanmışlardır. Bu atamaların arkasında önemli bir amacın olduğu iddiası dile getirilmektedir. Bu atamalarla müdahalecilerin istedikleri devlet kurumuna güvendikleri arkadaşlarını atamanın yolu da açılmış olmuştur.¹⁰¹⁵ Böylece kontrolü her durumda sağlama yolunu seçtikleri dile getirilmektedir.

Bir kısım MBK üyeleri tarafından ordudaki tasfiyenin mimarı kabul edilen, MBK'nin oluşumu esnasında yurtdışı görevde olduğu için bulunamayan Dündar Seyhan,¹⁰¹⁶ bu konumunu kabul etmektedir. 7200 subayın ordudan atılmasına kendisi de tasfiye demektedir. Seyhan, ülkede bir ihtilal yaptıklarını, bunu yapanların çok genç olduklarını, çoğunun yüzbaşı rütbesinde olduğunu ifade ederek bu subayların tasfiye edilmemesi halinde kendilerine karşı bir harekette bulunabileceklerini, özellikle yüksek rütbelilerin büyük bir risk oluşturduğunu, tasfiyenin zaruri olduğunu vurgulamıştır.¹⁰¹⁷ Seyhan, anlattığı anılarında tasfiye konusunda en vurucu kısmı ise: “*Türk Silahlı Kuvvetleri on seneden fazla bir zamandan beri Amerikan askerlik prensiplerine göre yetişiyordu. Türk Silahlı Kuvvetleri kendi imkânlarına ve yeterliğine dayanan bir kuvvet olmaktan çıkarılmış, ikmal kaynakları dünyanın öbür ucunda ve başka bir memleketin elinde bulunan bir ileri karakol birliği haline*

¹⁰¹⁴Avni Eevli, **a. g. e.** s. 297.

¹⁰¹⁵Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 334.

¹⁰¹⁶William Hale, **a. g. e.** s. 111. Dündar Seyhan, Talat Aydemir, Sadi Koçaş yurtdışı görevde buldukları için MBK' de görev alamamışlardır. Şayet yurtiçinde bulunmuş olsalardı MBK'nin en aktif elemanları olmaları beklenirdi.

¹⁰¹⁷Dündar Seyhan, **Gölgedeki Adam**, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966, s. 100.

getirilmişti. Görünüşe göre modern silah ve teçhizatlar alınıyor, modern taktik usuller uygulanıyordu. Ama kendimizi bir türlü modern düşünmeye uygun davranışlara alıştıramıyorduk”¹⁰¹⁸ sözleri ile ifade etmiştir. Seyhan, tasfiyenin Amerika ve NATO anlayışı çerçevesinde uygulandığı gayet normal bir düşünce havasında anlatmaktadır. Seyhan, tasfiye kararının alındığı 42 sayılı kanun kapsamında emeklilik için gerekli olan 100 milyonun ayarlanması için Maliye Bakanı Ekrem Alican’ı çağırdıklarını, onun bütçe imkânlarının bir hafta da bu parayı çıkartamayacak durumda olduğunu söylediğini, bunun üzerine ayağa kalkarak bir hayli sert bir ifade ile gereğini yaptığını anlatmaktadır. Seyhan ayrıca Cemal Gürsel’in bile bu denli büyük bir tasfiyeye taraftar olmadığını¹⁰¹⁹ da ifade etmektedir. Seyhan’ın ifadelerinden çıkarılacak sonuç ve soru şudur: “27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi’nin lideri Cemal Gürsel’in¹⁰²⁰ bile istemediği, neredeyse tüm MBK üyelerinin karşı olduğu, Türk Askerini derinden sarstığı bilinen bu tarihi tasfiyeyi yapan güç kimdir, bu güç sadece Dündar Seyhan olabilir mi?

EMİNSU’ların tasfiyesine, MBK’den 14 kişinin tasfiyesine, üniversitelerden 147 Öğretim elemanının tasfiyesine nasıl bakmak lazımdır. Bu konudaki bir görüş, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi’ni yeterli bulmayıp 1962 ve 1963’te Albay Talat Aydemir ile birlikte iki kez ihtilale kalkışan ve idam edilen ünlü Harbiyeli Fethi Gürcan’a aittir. Gürcan: “Başarılı olup ta evlatlarını yemeyen ihtilal dünyada yoktur. Eğer ihtilal başarılı olursa, başardığımız ihtilal de bizi yer”¹⁰²¹ diyerek bir gerçeği dile getirmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetlerden yapılan bu tarihi tasfiye konusunda çarpıcı açıklamalardan birini dönemin Milli Savunma Bakanı Fahri Özdilek, 3 Ağustos 1960 tarihinde yapmıştır. Bir gün sonra gazetelere yansıyan beyanında: “*Türk Silahlı*

¹⁰¹⁸Dündar Seyhan, a. g. e. s. 102.

¹⁰¹⁹Dündar Seyhan, a. g. e. s. 105.

¹⁰²⁰Cemal Gürsel’in ordudaki tasfiyeleri istemediği şeklindeki Seyhan’a ait ifadelerin gerçeği yansıttığı söylenebilir. Tasfiye edilen subayların kurduğu EMİNSU Derneği’nin savunmalarını anlattıkları kitapçıkta bu yönde bir olay vardır. O olay ise, Cemal Gürsel’in 1960’ın Temmuzunda Erzurum Halkevi Salonunda subaylar huzurunda yapmış olduğu konuşmadır. Gürsel: “*Ordu da büyük tasfiyeler yapılacağı geniş ölçüde general ve subayların emekliye ayrılacağı şayiaları dolaşmaktadır. Bu türlü haberlere inanmayınız. Ordudan kendi isteği ile dilekçe vererek ayrılmak isteyenler olursa, büyük ikramiyeler ve maaş vererek bunu sağlayabiliriz. Fakat buna rağmen hayır ben orduyu seviyorum, orduda hizmet etmek istiyorum kalacağım derse zorla ayırmayacağız. Ordu mensuplarından hiç kimsenin hakları ihmal edilmeyecek, bilakis senelerin ihmali dikkate alınarak hepimizin refah seviyeleri artırılacaktır*” ifadelerini kullanmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. **EMİNSU’nun (Emekli İnkılâp Subaylarının) Yuvaya Dönüş Davası**, EMİNSU Genel İdare Kurulu tarafından bastırılmıştır. Tarih yok, sayfa: 37.

¹⁰²¹Ömer Gürcan, **Fethi Gürcan’ın Harbiyelileri**, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s. 51.

*Kuvvetleri'nin kuruluş sistemi değiştirilecektir. Ordu "pentomik" sisteme göre yeniden organize edilecektir. NATO emrindeki Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ateş gücünde asla bir azalma yapılmayacaktır."*¹⁰²² İfadelerini kullanmıştır. Bakan Özdilek ifadelerinde ayrıca emekliye sevk edilen general ve subayların başka devlet kurumlarına alınacağını da ifade etmiştir. Özdilek, emeklilik kanunu çıkmadan önce ise subaylara yapmış olduğu konuşmada: *"Subaylardan alınacak dilekçeler mutlak emeklilik anlamına gelmeyecek olup terfide sağlayabilecektir. Asla haksız bir işlem yapılmayacak, hiçbir subay mağdur edilmeyecektir."*¹⁰²³ İfadelerini kullanmıştır. Burada amacın bu askerlerin ordudan bir şekilde uzaklaştırılması olduğu hemen anlaşılmaktadır. Bakan Özdilek'in ifadelerinde belirttiği; *"NATO'nun emrindeki TSK"* sözlerinin bu kadar kolay telaffuz edilmesi o günler için sıradan bir durum olarak bilinmektedir. Bugünkü pencereden bakıldığında ise tarihi önemde ibretlik bir duruma işaret ettiği öne sürülebilir. Bu tarihi bakışa MBK Üyesi, 27 Mayıs 1960 Müdahalesi sırasında Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı olup, bizzat Celal Bayar'ı etkisiz hale getiren ekibin başında bulunan Kurmay Albay Osman Köksal'ın ifadeleri de eklenince olayların nerelerde çevrildiği daha iyi anlaşılacaktır. Köksal, bir asker arkadaşına ifadesinde: *"Ağabeylerimizi böyle gördükçe üzülmemek mümkün mü? Fakat MBK olarak bizim bu hususta hiçbir tesirimiz olmamıştır"*¹⁰²⁴ demiştir. Köksal'ın ifadesinde belirttiği üzere MBK'da tasfiyelerde rol sahibi değilse bu olay nasıl gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak bu tarihi tasfiyenin daha iyi anlaşılması için rakam ve oranların tekrar göz önüne getirilmesinde fayda vardır. Türk tarihinde yaşanan bu ender kıyım ve tasfiye dalgası sonucu ordudan, 235 General, bu sayı ordudaki tüm generallerin %90'ı yapmaktadır. 7200 Subay, bu sayı Kurmay Albayların %90'ı, mevcut Albayların %75'i, Yarbayların %50'si, Binbaşılardan %30'una karşılık gelmektedir. Bu kıyım ve tasfiye neticesinde Türk Silahlı Kuvvetlerin 3/4'ünü teşkil etmesi gereken muharip subay mevcudu %50'den fazla azalmış, savaş gücü düşürülmüştür.¹⁰²⁵ Dönemin tasfiye aktörlerinin gözü o kadar dönmüştür ki 12 Kasım 1961'de bu sefer 10 general daha ordudan tasfiye edilmiştir. İşin en ilginç kısımlarından biri ise

¹⁰²² *Milliyet*, 4 Ağustos 1960, s. 5.

¹⁰²³ *EMİNSU'ların Yuvaya Dönüş Davası*, s. 38.

¹⁰²⁴ *EMİNSU'ların Yuvaya Dönüş Davası*, s. 39-40.

¹⁰²⁵ *EMİNSU'ların Yuvaya Dönüş Davası*, s. 20.

burada karşımıza çıkmaktadır.¹⁰²⁶ Çünkü orduda eski dönemden kalma tasfiye edecek bu kadar general aslında yoktur. Dönemin aktörleri, büyük tasfiye dalgası sırasında, Ağustos 1960'da, yerinde kalan 3 generali de böylece tasfiye etmişlerdir.¹⁰²⁷ Bunun yanında terfi ettirdikleri, kendilerinin general yaptıkları askerleri de ikinci bir tasfiyeye uğratmışlardır. Tablonun bu denli ürkütücü olması nedeniyle 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nin esas travmayı¹⁰²⁸ orduya yaşattığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin amacının siyasi iktidarı devirmenin çok ötesinde amaçları hedeflediği, esasında askeri sistemi yeniden "NATO" ve "Amerika" standartlarında dizayn etmeyi amaçladığı söylenebilir. DP iktidarına yaptırılmayan bu tasfiye böylece gerçekleştirilmiş olur. Amerika açısından "Bir taşla iki kuş vurulması" şeklinde bilinen ifadenin "ete kemiğe bürünmüş" halinin bu olduğu rahatlıkla iddia edilebilir. Tasfiyeye "Türk Askerinin genleri değiştirilmiştir" eleştirisi bile getirilebilir.

EMİNSU'lar, yıllar süren hukuk mücadelelerini aralıksız sürdürmüşlerdir. Taleplerine hukuki ve insani açıdan tatmin edici hiçbir cevap verilememiştir. Taleplerinin bir kısmı "ordu istemiyor" yaklaşımı ile geri çevrilmiştir. Bunun da doğruyu yansıtmadığı bir süre sonra anlaşılmıştır.¹⁰²⁹ İnönü bu konuda: "*147'likleri senatoları istedi. Onlar vazifelerine döndüler. Sizin de bir tür senatonuz demek olan askeri şura, sizlerin dönüşlerini istemedikleri için dönemezsiniz*" ifadelerini kullanmıştır.¹⁰³⁰ İnönü, 147'likler olarak bilinen üniversitelerden uzaklaştırılan öğretim elemanlarının dönüşü konusunda siyasi sorumluluk üstlenmiş ama bu konuda ise yukarıdaki bahaneye sığınmıştır. İnönü ayrıca, EMİNSU Derneği yönetimi ile bir görüşme de gerçekleştirmiştir. Görüşme sonunda; "*Arzularını dinledim, dert dinlemek vazifemdir*" demiştir. Görüşen subaylar ise görüşmeden memnun olmuşlar ve "*Başbakan ile görüşmeden sonra orduya dönüş ümidimiz arttı*"

¹⁰²⁶BCA, 12 Kasım 1961, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 288, Dosya Gömlek: 29, Sıra: 1, Konu: "Bazı askeri personelin resen emekliye sevki." Dönemin tasfiye edilen generalleri arasında 2 korgeneral, 1 tümgeneral, 7 de tuğgeneral bulunmaktadır. Tasfiye edilen generaller arasında CENTO Türkiye Temsilcisi Korgeneral Ziya Komut'ta bulunmaktadır.

¹⁰²⁷BCA, 12 Kasım 1961, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 288, Dosya Gömlek: 29, Sıra: 1. Tasfiye edilen bu 10 general içerisinde 3 tanesinin en son terfi tarihi 1959 olarak gözükmektedir. Bu da bize Ağustos 1960'daki büyük tasfiyede bu generallerin yerlerini muhafaza ettiklerini göstermektedir.

¹⁰²⁸Muhsin Öztürk, **27 Mayıs Devleti (1960-2011)**, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2012, s. 39.

¹⁰²⁹Rıza Arseven, **Çile**, Hilal Matbaası, İstanbul, 1970, s. 86.

¹⁰³⁰Rıza Arseven, **a. g. e.** s. 138

ifadelerini kullanmışlardır.¹⁰³¹ Fakat iyi niyet temennileri de yaşanan sonucu değiştirmede en ufak bir etki yapmamıştır.

EMİNSU'lar TBMM Dilekçe Komisyonu'na birçok dilekçe yazarak haklarını arama yolunu bırakmamışlardır. Yazdıkları dilekçelere ise aynen şu cevap verilmiştir: *“Her ihtilalin kendine göre bazı tasarrufları olacağı tabiidir. Bu tasarrufların normal hukuk devleti nizamı içinde mütalaası mümkün olmadığı gibi Anayasaya aykırılık iddiası da ileri sürülemez.”*¹⁰³² Bu cevaptan anlaşılan ise bellidir ve herkesin anlayacağı şekildedir. *“İhtilal yaptık, ne kanun tanırız, ne hukuk, ne de insan hakkı, yaptık bir tasfiye, derhal kabul edile”* demektir.

EMİNSU'ların hukuk mücadelesi ve yaşamları dönemin basınında, tasfiye ile birlikte uzun yıllar devam etmiştir. Falih Rıfkı Atay, Dünya Gazetesi'nde “Eminsu yarasını sarmalı” başlığında bir yazı kaleme almıştır. Dünya Gazetesi'nde M. Emin Aytekin “Eminsu katliamı” ifadeleriyle bir yazı kaleme almıştır. Münevver Ayaşlı, Yeni İstanbul Gazetesi'nde benzer bir yazı, Son Posta'da “hazin bir şikâyet” Milli Cephe Gazetesi'nde “Eminsu meselesi milli bir davadır” Akşam'da “mağduriyetlerindeki hazin durumları” Cumhuriyette “Eminsu'ların maddi durumları düzeltilmelidir” şeklinde yer almıştır.¹⁰³³

EMİNSU'ların, sayısız haklı hukuk mücadelesi girişimlerinin başarılı olamamasında aslında önemli bir gerçek yatmakta idi. Onlar belki de bunu biliyorlardı ama mücadelelerinden asla geri durmamışlardır. Başarılı olamamalarının altında aslında kendilerine karşı oluşturulmuş bir devlet ve siyasi partiler mutabakatı yatmakta idi. O da 25 Ekim 1961 tarihli bir bildiri ile kamuoyuna duyurulmuştu. 25 Ekim 1961 tarihinde MBK, Cemal Gürsel başkanlığında toplanmıştır. Fakat bu toplantı o güne kadar benzeri olmamış bir toplantı idi. Anılan tarihten kısa bir süre önce Türkiye, bir genel seçim yaşamıştı. DP'nin olmadığı, benzer özellikte Adalet Partisi'nin katıldığı bu seçimlerde farklı bir tablo ortaya çıkmıştı. Bu tabloya göre; 450 Milletvekilinden oluşacak TBMM'ye, CHP 173, Ragıp Gümüşpala liderliğinde AP 158, Ekrem Alican liderliğindeki Yeni Türkiye Partisi 65, Osman Bölükbaşı liderliğindeki Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 54 milletvekili sokmuşlardı. İşte duyurulan bu mutabakat toplantısına, MBK üyelerinin haricinde, parti başkanları da

¹⁰³¹ **Milliyet**, 18 Nisan 1962, s. 1.

¹⁰³² Rıza Arseven, **a. g. e.** s. 118-119.

¹⁰³³ Rıza Arseven, **a. g. e.** s. 169-224.

katılmışlardır. Toplantı sonucunu, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel şu ifadelerle duyurmuştur: “Parti liderleri ile komutanların yapmış oldukları görüşmeler sonucunda üç maddelik bir protokol üzerinde anlaşmaya varılmıştır.

Bunlar;

1. Cemal Gürsel’in Cumhurbaşkanlığına seçilmesi

2. Yassıada suçlularının affı için teklif verilmemesi

3. 43 Sayılı Kanununun tadil edilmemesi ve yorumlanmaması. (Bu kanun tasfiye edilen subaylar, EMİNSU’larla ilgili kanundur)¹⁰³⁴ Tansel’in sözleriyle öğrenilmiş olan bu mutabakat üzerine aslında her şey bitmişti. 27 Mayıs Müdahalesi sonucu oluşan her şeyde bir değişiklik yaşanmış, idama mahkûm edilenlerin bile bir kısmı affedilmiş, garip bir şekilde tasfiye edilen tek bir subay bile yuvasına dönememiştir. Bunu da belirtince, aslında daha başka yerlerde oluşan bir mutabakatın olduğu ise rahatlıkla söylenebilir.

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile ordudan tasfiye edilen subaylar, müdahalenin tek mağduru ve mahkûmu olarak kalmışlardır.¹⁰³⁵ 27 Mayıs ile ilgili her şey yeri ve zamanında düzeltilmiş, üniversiteden uzaklaştırılan akademisyenler bile geriye dönmüş¹⁰³⁶ sadece bu konu çözümsüzlüğe bırakılmıştır.

Bu tasfiye konusunda bazı kesimler bu gelişme ile ordunun gençleştiğini, daha Atatürkçü bir niteliğe kavuştuğunu düşünüp bu görüşlerini ifade edebilirler. Bu doğru bir yaklaşım olmayıp, aslında ordudan tasfiye edilenlerin ülkesine delicesine bağlı oldukları, milli değerleri için gözünü kırpmayan canını feda edecek seviyede buldukları, Kuva-yı Milliye ruhuna sahip gerçek yurtseverlerin olduğu rahatlıkla söylenebilir.

¹⁰³⁴Sadettin Bilgiç, **Hatıralar**, İkinci Baskı, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 2002, s. 75-76.

¹⁰³⁵Dündar Seyhan, **a. g. e.** s. 100. Kendisini 27 Mayıs tasfiyesinin icracısı olarak niteleyen Dündar Seyhan, 1966 yılında kaleme aldığı anılarında, kendilerine bir konuda eleştiri yapıldığını ve bu eleştirinin o gün haklılık payının olduğunu ifade etmektedir. Seyhan, bu eleştirinin: “Koca devlet mekanizmasında tensik edilmesi gereken yalnız Silahlı Kuvvetler midir? Herkes dört başı mamur çalışıyor da, bir ordu mudur paslanmış ve tıkanmış” şeklinde olduğunu dile getirmiştir.

¹⁰³⁶Ali Arslan, **Üniversite ve Siyaset**, s. 352.

Amerika tarafından sağlanan özel bir finansman modeli¹⁰³⁷ ile tasfiye edilenlerin parasal yükümlülüklerinin karşılanması, NATO'nun "temizliği" desteklediğinin en önemli bir göstergesi olmuştur.¹⁰³⁸ Sözün bittiği yer ise, o sıralarda Türkiye'de bulunan NATO'nun Amerikalı, Avrupa'daki Müttefik Kuvvetleri'nin Başkumandanı olan General Norstad tarafından ifade edilmiştir. Türkiye'de bulunduğu 1960 Ağustos ayının ilk günlerinde Norstad: "*Ruslar, bir atom bombası atsaydı, bir hamlede, bu kadar Türk Generalini saf dışı bırakamazdı*" demiştir.¹⁰³⁹ Bu bağlamda; 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nin, Hükümet ve DP'ye karşı yapılmış bir "ihtilal ya da devrim" olduğu, Türk Askeri'ne karşı ise yapılmış, aynı zamanda başarılı bir "derin darbe" olduğu rahatlıkla öne sürülebilir. Bu tasfiye, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın 2002 yılında çıkarmış olduğu "Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri" adlı eserinde aynen şu şekilde geçmektedir: "*Ancak Milli Birlik Komitesi'nin 4 Ağustos 1960 tarihinde çıkardığı bir tasfiye kanunu ile birçok amiral ve subay emekliye ayrılmıştır. Bu tasfiye, Deniz Kuvvetleri'nin sevk ve idaresinin bir neslin elinden tamamıyla alınıp, ikinci bir nesle intikal ettirilmesidir.*"¹⁰⁴⁰ Bir neslin bir anda değiştirilmesinin nedeninin sadece orduyu gençleştirmek olduğu iddia edilebilir mi?

EMİNSU'ların tasfiye dalgası ile orduda muvazzaf seviyesinde önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu tasfiye ile Türkiye'nin askeri sistemini, savunma politikalarını sorgulayacak askersel bir yapı büyük ölçüde tasfiye edilmiş olmaktadır. Ne garip bir rastlantıdır ki, bu sefer 20–21 Mayıs 1963 tarihinde meydana gelen bir olay olan "Talat Aydemir Ayaklanması" ile de, ordunun subay kaynağı olan Ankara Harp Okulu benzer bir duruma düşmekten kendini kurtaramamıştır. Yurtsever genç subay adayları, okul komutanları olan Talat Aydemir'in hislerinin esiri olmuştur. Tamamen yurtsever duygularla, bağımsız Türkiye anlayışı ile hareket edip birden

¹⁰³⁷ **BCA**, 19 Temmuz 1960, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 156, Dosya Gömlek: 9, Sıra: 15, Dosya No: 34, Sayı: 5, Konu: "Amerika Birleşik Devletleri karşılık fonu %90'lar hesabından Milli Savunma hizmetleri için serbest bırakılan 150 milyon liranın ödenek kaydedilmesi." Amerika'nın savunma hizmetleri için daha önce taahhüt edip vermiş olduğu 500 milyon liranın 150 milyon lirasının maliye bakanlığına kaydırıldığını gösteren Bakanlar Kurulu Kararnamesidir. Bu kararnamenin büyük ölçüde ordudaki tasfiyeye kaynak oluşturmak için yapıldığı düşünülmektedir. Benzer ödenek değiştirme durumu yaklaşık bir ay sonra tekrar yapılmış, 17.08.1960 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile bu sefer 100 milyon lira daha kaynak oluşturulma yoluna gidilmiştir. Kısacası bu dönemde askeri idare kontrolündeki Türkiye, silah almak için ayrılmış kıt kaynakları amacının dışında kullanmış, büyük ölçüde de tasfiye için kaynak oluşturulmuştur.

¹⁰³⁸ William Hale, **a. g. e.** s. 113.

¹⁰³⁹ Hulusi Turgut, **a. g. e.** s. 213.

¹⁰⁴⁰ **Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri Resmi Yayını**, s. 49.

kendilerini darbeci durumda bulan bu subay adayları mahkemelerde yargılanmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. Devam eden mahkemelerde büyük çoğunluğu subay adayı olan 4167 kişi kendilerine tek tek numara verilmek suretiyle yargılanmıştır. Bu subay adaylarının gene büyük çoğunluğu ceza almış, ordudan bir şekilde ayrılmak zorunda bırakılmışlar ya da sindirilmişlerdir.¹⁰⁴¹ Bu olay ile aslında önemli bir tasfiye dalgası daha yaşanmış olmaktadır. Böylece ordu arzu edildiği şekilde büyük ölçüde dizayn edilmiş olmaktadır. Tasfiyelerle gönderilenlerin yeri doldurulmuş, “ülkede etliye sütlüye pek karışmayan” diye tabir edilen, ülke insanı olan fakat nevezhur yeni bir kesim türemiştir. Bu yeni kesim en bariz etkisini 12 Mart 1971 Muhtırası ile göstermiştir. Bu muhtıra ile ülkede hak arayışı, bağımsızlık, özgürlük gibi kavramları sorgulayan kesimler kendilerini zindanlarda veya işkence mekânlarında bulmuşlardır. Ülke ise, o gün, bu girişimi yapan askerler tarafından önceden belirlenmiş rotasına oturtulmuştur. Yaklaşık on yıl sonra “ülke rotasının tekrar kayması” ve Türkiye’nin yeniden hem sağdan hem soldan tekrar sorgulanması üzerine, olaylar farklı bir zemine çekilmiş, anarşi ortamı yayılmıştır. Bunun üzerine, 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi bu kesimlerin üzerinden şiddetle geçmiş, “belirlenen rotanın” değişmesine izin verilmemiştir.

Türkiye’de ortaya çıkmış olan ve özellikle askeri kesimi etkisi altına almış olan bu yeni anlayıştan sonra ise NATO ve Amerika artık yoluna daha emin adımlarla devam etmiştir. Bu, en önemli olması gereken konu ise, maalesef hep gözden ya kaçmış ya da kaçırılmıştır. Önemli bir sorgulamaya tabi tutulması gereken konunun ise bu olduğu rahatlıkla öne sürülebilir.

¹⁰⁴¹ **BCA**, 5 Aralık 1963, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 59, Dosya Gömlek: 364, Sıra: 1, Dosya No: E3, Konu: “20-21 Mayıs 1963 olaylarından sanık Harp Okulu öğrencilerinin duruşmalarına ait mahkeme tutanakları ve verilen cezalar”.

SONUÇ

Türk–Amerikan ilişkilerini bugüne yansıyan ölçüde, aktif bir şekilde başlatan gelişmenin İkinci Dünya Savaşı olduğu bilinmektedir. Savaşın sürdüğü, konferanslar yapılarak savunma sistemlerinin oluşumunun şekillendiği yıllardan itibaren ilişkiler artarak devam etmiştir. Bu ilişkileri ilk başlatan somut gelişme ise 1941 yılında gerçekleşmiştir. Bu yıldan itibaren Amerika, Türkiye’ye, Türkiye’nin ve İngiltere’nin isteği doğrultusunda silah yardımı sağlamıştır. Amerikan silah yardımları, 1941’den 1945’e kadar İngiltere aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. 23 Şubat 1945 tarihinde ise Amerika ve Türkiye’nin yapmış oldukları askeri bir anlaşma ile bu yardımlar direkt ilişki temeline oturmuştur. 1945 yılında yapılan bu anlaşma ile sağlanan Amerikan askeri yardımı, “ödünç verme”, “kiralama” ve “hibe” şeklinde bilinen adıyla gerçekleşmiştir. 1945’te başlayan bu ilişkileri, 1946 yılında, gene aynı konuları içeren, dört farklı anlaşma daha takip etmiştir. Böylece, İkinci Dünya Savaşı’nın sonlanması ile oluşan savunma sistemlerinde Türkiye’nin yeri ve konumu ise daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye yoluna, İngiltere ve Amerika ekseninde devam etmiştir. Tam olarak Amerika ekseninde yoluna devam etmesi ise 1947 yılından sonra gerçekleşmiştir. 1952 yılında gerçekleşen NATO üyeliği ile birlikte de Türkiye, Amerika tarafından askeri sistemi ve dış politikası büyük ölçüde belirlenen bir ülke haline gelmiştir.

Türk–Amerikan ilişkilerinde yaşanan tarihsel önemdeki ilk gelişme ise 1946 yılında gerçekleşen “Missouri Ziyareti” olmuştur. Bu gelişme, İkinci Dünya Savaşı’nın devam ettiği dönemde vefat eden Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün’ün naşının 5 Nisan 1946 tarihinde, tarihsel önemdeki “Missouri Zırlısı” ve beraberindeki filo ile İstanbul’a getirilmesidir. Bu ziyaret, Amerika’nın Türkiye’ye bir desteği ve bölgeyi kendi başına bırakmayacağı şeklinde, Sovyetlere karşı bir mesajı olarak algılanmıştır. Siyaset bağlamında verildiği düşünülen bu mesajın çok ötesinde, derinlerde oluşturmuş olduğu etki Türkiye’de belki de o güne kadar hiç yaşanmamış bir durumun temellerini sessizce atmıştır. Türk devlet adamları ve kamuoyu ise belki de atılan bu temellerin farkında bile olamamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın bitişinin imzalandığı, bir devrin kapanmasına

ev sahipliği yapan zırhlı gemi “Missouri” ile gelen Amerikan deniz askerleri İstanbul’da geçirecekleri birkaç günde nasıl bir değişimin öncüleri olduklarının farkında değildi. Ama Amerikan politik anlayışı büyük ölçüde her şeyin farkında idi. Geleceğin nasıl bir değişim dalgası barındıracağına gerçekte tam farkında idi. Her şeyden önemlisi Amerika, Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’nın son dönemlerinde oluşmuş ve artarak devam eden büyük değişim arzusunun farkında idi.

Türk tarihinde örneğine hiç rastlanmayan bir karşılama programı ile ağırlanan Amerikan deniz askerleri İstanbul’da buldukları birkaç günde hayatlarında belkide hiç görmedikleri misafirperverlik ile ağırlanmışlardır. Misafirlerin muhtemelen şaşırdığı düşünülen hazırlıklar içerisinde “Karaköy’deki genelevlerin beyaza boyatılması, hayat kadınlarına ve dilencilere temizlik, nezaket ve benzer türden görgü eğitimlerinin verilmesi, Karaköy’den Beşiktaş’a kadar denizden görünen tüm evlerin beyaza boyatılması, denizden görünen camilerin mahyalarına “welcome” yazısının asılması” gibi ilginç hazırlıklar bulunmaktadır. Türk töresini de aşacak boyutta yapılan hazırlıklarla karşılanan Amerikan deniz askerleri muhtemelen dönüş yolunda nasıl bir değişime ön ayak olacaklarını kısmen anlamışlardır. Bu ziyaret ile askeri ilişki boyutunu çoktan aşan bir birlikteliğin temelleri de böylece atılmış olmaktadır.

Türk–Amerikan ilişkilerinde dönüm noktası sayılabilecek bir diğer tarih ise 21 Şubat 1947 tarihidir. Bu tarih sadece Amerika ve Türkiye bağlamında önemli bir tarih olmayıp, tüm dünyayı etkileyebilecek nitelikte bir gelişmeye neden olduğu görülmektedir. O da, İngiltere’nin Türkiye ve Yunanistan’a, kendi mali durumunu gerekçe göstererek, bu tarihten itibaren yardımda bulunamayacağını Amerika’ya bildirmiş olmasıdır. İngiltere’nin Amerika’ya ayrıca, bu iki devlete yardım edilememesi halinde komünizmin önündeki engellerin kalkacağını, Asya ve Avrupa’nın tamamının komünizm işgali altına girebileceğini ifade etmiş olmasıdır. İngiltere’nin ifade ettiği bu durum, Batı dünyası ve değerleri, hatta dünyanın birinci aktörü olduğu artık kesinleşen Amerika için yaşamsal ölçüde bir kaygıya sebep olmuştur. İşte tarihsel bağlamda dünyayı etkilediği bilinen, Amerikan Başkanı Truman tarafından ilan edilen 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini’nin çıkış noktası, bu tarih ve devamındaki gelişmelerle ilişkilidir.

Truman, ortaya koymuş olduğu doktrininde, totaliter rejimlere karşı özgür ulusların yanında yer alacaklarını tüm dünyaya ilan etmiştir. Truman, özgür uluslara karşı içerden yapılacak silahlı saldırıların yanında onlara dışarıdan gelebilecek tehditlerde de yanlarında olacaklarını ilan etmiştir. Truman'ın, Yunanistan ve Türkiye'nin isimlerini anarak yaptığı bu çıkış dünya güç ve dengelerinde önemli bir mesaj olarak algılanmıştır. Kısacası, Amerika, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan ve Türkiye konusunda oluşan statükoyu ne pahasına olursa olsun savunacağını tüm dünyaya, aslında Sovyetlere karşı ilan etmiş oluyordu. İşte 12 Temmuz 1947 Türk–Amerikan Antlaşması bu gelişmeler ışığında imzalanmıştır.

12 Temmuz 1947 Antlaşması, Türk–Amerikan ilişkileri bakımından son derece önemli bir anlaşma olmuştur. Truman Doktrini sonucunda Amerikan Kongresi, 22 Mayıs 1947 tarihinde bir karar alarak Türkiye'ye yardımı onaylamıştır. Amerika, yardımın kapsamı ve niteliği konusunda bir araştırma heyeti yollanmasını, miktarın bu heyetin raporuna bağlı olarak belirlenmesini kararlaştırmıştır. Bu amaçla Amerikalı General Oliver başkanlığında bir heyet Türkiye'de altı hafta sürecek bir çalışma ve inceleme yapmıştır. Oliver'in raporu doğrultusunda 12 Temmuz 1947 Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın iki etkili sonucu olmuştur. Birincisi; Anlaşmanın, İkinci Dünya Savaşı bitmesine rağmen Türkiye'ye silah yardımı yapılması açısından çok büyük önemi vardır. İkincisi ise Türk–Amerikan ilişkileri konusunda tarihsel kırılma ve bozulmaya temel teşkil edecek anlaşma maddelerini barındırıyor olmasıdır. Bu ise, anlaşma ile Türkiye'nin Amerika'dan sağladığı silahların, amacının dışında kesinlikle kullanılmayacağı gerçeğinin daha sonra anlaşılacak olmasıdır. Kısacası yardımla sağlanan bu silah ve malzemelerin “komünizmle mücadele” amacının dışında asla kullanılmayacak olmasıdır. Türkiye, imzaladığı bu anlaşmanın sonucunu 1960'dan itibaren yaşanmakta olan “Kıbrıs Olayları” konusunda görmüştür. Kıbrıs konusunda yaşanan bu süreç, tarihi önemdeki “5 Haziran 1964 tarihli Johnson Mektubu”na zemin hazırlamış ve Türk–Amerikan ilişkilerindeki ilk önemli kırılmayı meydana getirmiştir.

1947 yılında imzalanan bu temel anlaşmadan sonra Türkiye–Amerika ilişkileri bütün hızıyla, adeta doludizgin bir şekilde ilerlemeye devam etmiştir. Mayıs 1950 tarihine kadar sayıları 10'u bulan anlaşmalar büyük bir hızla imzalanmıştır. Bu anlaşmaların içeriği konusunda yeterli bilgiye TBMM'nin bile sahip olmadığı ayrıca bilinmelidir. Askeri anlaşmaların boyutunu öğrenmek anlamında küçük bir tespit

yapılacak olunursa o da, Türkiye ve Amerika arasında, çoğu askeri kapsamlı anlaşmalarla sadece 1950–1951 arasındaki çok kısa sürede 25.000 Türk subayının Amerikalı uzmanlarca eğitilmiş olduğu gerçeğidir.

İlişkilerin hızı ve içeriği bağlamında ifade edilebilecek bir diğer konu ise Türkiye'ye sadece iki yılda yapılan askeri yardım tutarlarıdır. Türkiye'ye, 1950 yılında yapılan Amerikan askeri yardım tutarının 211 milyon dolar, 1951 yılında ise 324 milyon dolar olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin NATO'ya üye bile olmadığı bu yıllarda, askeri ilişkilerdeki bu çaptaki yakınlaşmanın dikkat çekici özellikte olduğu rahatlıkla görülmektedir. Burada görülmesi gereken esas noktalardan biri ise bu iki yıl içerisinde Türkiye'nin iki farklı parti tarafından yönetilmiş olmasıdır. Buradan hareketle Amerika açısından iktidar değişiminin pek de öneminin olmadığı rahatlıkla görülmektedir. Ancak DP iktidarı ile ilişkilerin seyrinin görülmemiş ölçekte arttığı ayrıca ifade edilmelidir.

Türk siyasal yaşamında Mayıs 1950 tarihi oldukça önemli bir tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, 1945 ve 1946'da yeniden çok partili siyasal hayata geçmiştir. Bu yılların devamında seçim sistemi daha önceki sisteme göre farklı bir yapıda oluşturulmuştur. Eski yöntem olan “açık oy gizli sayım” sistemi terk edilmiş ve yerine “gizli oy açık sayım” sistemi getirilmiştir. Türkiye, 1950'de, evrensel normlara daha uygun bir seçim sistemi ve kanunları ile genel seçimlere gitmiştir. Alınan seçim sonuçları, CHP'nin 27 yıllık tek parti iktidarına son vermiştir. Devam eden on yıl boyunca da Demokrat Parti (DP) iktidarı Türkiye'nin kaderine hükmetmiştir. Bu on yıl, Türk–Amerikan ilişkilerinde günümüze değin bir benzeri görülmeyen bir dönem olarak tarihe mal olmuştur. İlişkiler doludizgin ilerlemiş, Amerikan asker ve uzmanları kendi ülkelerinde olmadıkları kadar rahat bir ortama kavuşmuşlardır.

1950 Genel Seçimlerinin hemen öncesinde CHP iktidarı tarafından NATO'ya tam üyelik başvurusu yapılmıştır. Bu ilk başvurunun ve devamında DP döneminde yapılan ikinci başvurunun Amerika tarafından reddedildiği bilinmektedir. Özellikle, CHP tarafından yapılan bu ilk başvurunun Amerika tarafından değerlendirilmeye bile alınmadığı konusunda değişik iddialar dile getirilmiştir. Bu iddialar mevcut olan çalışmaların neredeyse tamamına yakınında bu şekilde ifade edilmesine rağmen doğru bir yaklaşım tarzının olmadığı görülmektedir. Bu konudaki gerçeğin, anlatılan

ve bilinenlerden farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Amerika, Türkiye ile sanılandan fazla ilgili olmuş ve Türkiye'yi çok yakından tanıma gereksinimi duymuştur. CHP'nin başvurusu ile başlayan Mayıs 1950'den üyeliğin sağlandığı Şubat 1952 tarihleri arasında, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği için sadece şartların olgunlaşmadığı söylenebilir. Türkiye açısından şartların olgunlaşmasına büyük bir fırsat hazırlayan gelişme ise Kore Savaşı olmuştur. DP Hükümeti, Kore'ye Türk askeri gönderilmesi kararını TBMM'ye danışmadan almıştır. Hatta başlangıçta dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'den başka kimsenin haberinin de olmadığı ortaya çıkmıştır. Hükümet ise çok kısa bir süre sonra Köprülü'nün bu taahhüdünü sahiplenmek zorunda kalmıştır.

Amerika, geliştirmeye çalıştığı uzun vadeli ilişkilerinde Türkiye'yi yakından tanımak, ona göre plan-proje geliştirmek istemektedir. Türkiye'nin NATO'ya ilk resmi başvurusunu izleyen günlerde bu konuda önemli bir çalışma yapmaya karar verdiği görülmektedir. Amerikan devlet arşivlerinden edinilen önemli bir belgede, Haziran 1950–Temmuz 1951 tarihleri arasında Türkiye'de özel bir çalışma yaptırdığı anlaşılmaktadır. Amerikalılar bu çalışma kapsamında önemli bilgiler edinmek istemişlerdir. Amerikalılar için çok önemli olan konu Türkiye'de kendilerine karşı bakışın ne yönde olduğudur. Kendilerine karşı bakışı tam olarak belirleyecek olan bu çalışmayı biyolog, doğa araştırmacısı, av kuşları uzmanları adları altında yapmışlardır. Bu araştırmayı yapan Amerikalı uzmanlardan biri, 1,5 yıl süren bir çalışma yapmıştır. Bu uzman, köylerde kuşları inceleme adı altında yaptığı araştırmasında önemli bilgilere ulaştığını ifade ederek bunları raporlaştırmıştır. Bu raporunu, Amerikan Büyükelçiliğine sunmuş, Büyükelçilik görevlisi Eric Wendellin, bu raporu onaylayarak 6 Şubat 1952 tarihinde Ankara'dan Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na yollamıştır. Bu raporda, Amerikalıların, Türk köylüsü nezdinde itibarının çok iyi olduğu, Amerikalılara dünya barışını sağlayan ve koruyan bir gözle bakıldığı, köylünün Amerika'ya güveninin sonsuz olduğu ifade edilmektedir. Köylülerin, Amerikalıları, Avrupalıların baktığı gibi sömürücü olarak görmediği, Türkiye'nin Amerikalıların yanında yer almasının hiç problem teşkil etmediği bildirilmektedir. Amerikalı araştırmacıların, Türkiye'de kendilerine karşı bakışı araştırmak için köylere varana kadar dolaşıp, adeta her tarafı didik didik ederek çalışma yapması kuşkusuz çok önemli bir gelişme olarak göze çarpmaktadır. Bu, Türkiye konusunda çok titiz bir araştırma yapıldığının göstergesi olmuştur. Bunun

yanında Amerikalıların Türkiye’de nerelere varana kadar etkili olabileceğinin de ipucunu vermektedir. Büyükelçilik görevlisi tarafından Amerikan Dışişleri Bakanlığı’na yollanan raporun tarihi de çok önemlidir. Bu tarih Türkiye’nin NATO Antlaşması’nı onayladığı tarihten 12 gün öncedir. Buradan hareketle ifade edilecek önemli bir yargı ise; Amerika’nın Türkiye ile ilişkileri kurarken son derece araştırmacı olduğu, atacağı her adımında bilimsel araştırmalara ve verilere ağırlık verdiği gerçeğidir.

Amerika’nın Türkiye’yi aslında 1947 yılından itibaren ayrıntılı olarak incelediği, tanımak istediği bilinmesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşı Türkiye’nin, bu anlamda bir tutum takınmaktan, önleyici tedbir almaktan çok uzak olduğu ayrıca ifade edilmelidir. Hatta Türkiye’nin bu bağlamda gelen araştırmacıları dikkate bile almadığı, neredeyse izin isteyen her Amerikalıya izin verildiği, bunun için Bakanlar Kurulu kararı alındığı görülmektedir. Bu durumdan anlaşılacağı üzere Amerika Türkiye’yi her yönüyle tanımak istemiş, Türkiye ise kapılarını sonuna kadar açmıştır. Amerika, NATO üyeliği öncesinden itibaren bunu yapmış ve başarılı olmuştur.

Amerika’nın Türkiye’yi tanıma ve politikasını sağlam temellere oturtma çabası sadece yukarıda anlatılanlarla sınırlı olmamıştır. Türkiye’nin NATO’ya üye olduğu 18 Şubat 1952 tarihinden itibaren de artarak devam etmiştir. Amerika’nın, NATO kapsamında derinlikli ilişkiler yaşayacağı Türkiye konusunda daha kapsamlı bilgilere ihtiyacı olduğu ise açıkça görülmektedir. Gerçekten de ifade edildiği üzere, Türkiye yöneticilerinin ve kamuoyunun Amerika ile ilişkileri neredeyse hiç sorgulamamış olduğu, bu yönde toplumda oluşan sorgulayıcı muhalefeti ise “komünizm taraftarları” yaygarası ile boğmaya çalıştığı, bunda da başarılı bilinmektedir. Türkiye, belki de gerçek anlamda ilk sorgulamasını, Başbakan İsmet İnönü’nün Kıbrıs’a müdahale etmeyi düşündüğü, 1964 yılında, son derece onur kırıcı nitelikte değerlendirilen “Johnson Mektubu” aracılığı ile yapmıştır. Fakat bu sorgulamanın belirgin bir faydası olmamıştır. İlişkiler tahminlerin ötesinde bir derinleşme ve kökleşme yaşadığı için Türk–Amerikan kaynaşması eklemlendiği rotasında, bazen zorlanma olsada herhangi bir kayma yaşamadan yoluna devam etmiştir.

Çeşitli araştırmalarla Türkiye'yi çok iyi tanımış olan Amerika'nın, açıklanan resmi raporlarda Türkiye'ye bakışı artık net bir durum almaya başlamıştır. Türkiye'nin NATO'ya üye oluşunu takip eden 1953 yılında ve 1955 yılında Türkiye konusunda Amerikalıların bakışı büyük ölçüde belli olmakla kalmamış, bundan sonra uygulayacakları stratejiye de kaynaklık teşkil etmeye başlamıştır. Amerikalıların 1953 yılında Türkiye hakkındaki belirgin düşüncesi: *“Türkiye'nin askeri yapısı ve durumu Amerika için son derece önemlidir. Türkiye, NATO'nun doğu ucundaki ordusudur. Ordusunun kapasitesi itibari ile NATO'da İngiltere ve Fransa'dan sonra üçüncü durumdadır”* şeklinde olmuştur.

Amerikalı diplomat ve istihbaratçıların katkısı ile hazırlanan raporlarda ifade edilen, Türkiye'nin Amerikalılarca tanınması ve stratejik öneminin tam olarak anlaşılması gerçeği ise ilişkilerde günümüze kadar devam edecek etkin süreci başlatmış ve yönetmiştir. Bu süreçte inisiyatifin hep, etkin devlet Amerika'da olması, Türkiye'nin edilgen bir yapıda kalması ayrıca değerlendirilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Amerika, kendi sistemini oluşturarak Türk Askeri yapısını NATO standartlarında düzenleme gibi bir büyük anlayış çerçevesinde çalışmalarını planlamıştır. Amerika çalışmalarını ve Türkiye'deki büyük değişim planını asker merkezli olarak oluşturmuştur. Bu amaçla Amerika'dan uzmanlar getirilmiş, Türk Subayları eğitim amacıyla bu ülkeye yollanmıştır. Bu sayede karşılıklı tanışma ve uygun çalışma ortamları oluşturulmuştur. Amerika, Türkiye'de hava üsleri başta olmak üzere her yana yayılan merkezler oluşturma yoluna gitmiştir. *“Türk Ordusu'nun çağdaş bir yapıda yer alması”* için elinden gelen bütün imkânları, başka hiçbir ülkede olmadığı şekilde seferber etmiştir. Üstelik bunu yaptığını ifadeden de geri durmamıştır. Askeri ilişkilerin ilerleyişi o kadar hızlı olmuştur ki askeri okul ve akademilerde Amerikan tarzı eğitim sistemine geçilmiştir. Çok kısa sürede 25 bin Türk subayı Amerikan eğitim sisteminden geçirilmiştir. Türkiye'de bulunan Amerikan askeri ve uzmanların sayısı 25 bin sayısını bulmuştur. 1955 tarihinden itibaren Amerikalı uzmanlar, Ankara'da belli bakanlıklarda ofisler açma yoluna gitmişlerdir. Böylelikle askeri boyutu aşan, yönetsel sisteme kadar yönelen bir süreç başlamış olmaktadır. Gelişen askeri ilişkiler paralelinde ekonomik, sosyal ve kültürel değişim de kendini göstermeye başlamıştır.

Bu yaşananların bir sonucu olarak Türkiye, başta askeri alan olmak üzere birçok alanda tarihi olarak nitelendirilebilecek değişimi yaşamaya başlamıştır. Yaşanan bu tarihi değişimi, siyaset yapan devlet adamları neredeyse hiç sorgulamamıştır. Amerika ile olan ilişkilerin boyutu TBMM'den bile uzak tutulmaya çalışılmıştır. Oluşturulan bu yeni zeminde ilerleyen ilişkiler, Amerika açısından arzuladığı temele oturmuştur. Türkiye açısından ise hangi temele oturduğu, ya da temelinin ne olup olmadığı o gün anlaşılamadığı gibi bugün de tam olarak anlaşılamamıştır.

Türk–Amerikan ilişkilerinde 1945–1960 yılları arası doludizgin bir şekilde yol alındığı yıllar olarak bilinmektedir. CHP'nin açmış olduğu bu kapıdan DP'nin tüm hızıyla ilerlediği görülmektedir. Gelişen askeri ilişkilerin boyutu o derece ilerlemiştir ki, kimse Amerika ve NATO'suz bir askeri sistemi artık düşünememeye başlamıştır. Ordu içerisinde bu tür bir ilişki biçimi belli zamanlarda sorgulanmakla birlikte bir mesafe alınmadığı bilinmektedir. Amerika ve NATO'nun Türkiye'de ilerlemiş olduğu bu geri dönülmez yolda en büyük destekçileri siyasi partiler ve Türk siyasetçileri olmuştur. İki ülke ilişkilerinin Türk siyaset adamlarınca bir sorgulamaya tabi tutulmaması durumu Türk Ordusuna da sirayet etmiştir. Amerika özellikle ordu merkezli bir Türkiye planı üzerine Türk Ordusunun tamamının röntgenini çekmiştir. Yaptığı tüm yatırımlarda bir türlü arzu ettiği değişimi yakalayamamıştır. İşin ilginç tarafı Amerikan belgeleri, Türk Ordusunun Amerika'nın arzuladığı tarzda modernleşmeyi yakaladığı yönündedir. Askeri modernizasyon yakalanmış ancak “çağdaşlaşma” henüz olmamıştır. 1945 yılından 1960 yılına kadar Amerika'nın beklediği tarzda “çağdaş ordu” bir türlü oluşmamıştır. Bu durum Amerikalı komutan ve uzmanların dikkatini çekmiştir. Belli zeminlerde ordunun bu konumu şikâyet konusu bile olmuştur. Uzun yıllar sürdürdüğü çabalar, Amerika açısından çok arzu ettiği sonucu bir türlü doğuramamıştır.

Türk–Amerikan ilişkileri, 1952'den itibaren Türkiye'nin tam olarak Batı savunma sistemine eklemlenmesi ile yoluna devam etmiştir. Bu ilişki biçimi, Amerika'ya, Türk savunma sistemini tamamen değiştirme fırsatı vermiştir. Amerika bunu yaparken bütün sistemi yeniden yapılandırma yoluna girmiştir. Bu konuda bilinmesi gereken örneklerle, Amerika'nın oluşturduğu askeri üslerdeki çalışmalardan Türkiye'nin haberinin olmaması gösterilebilir. Amerika, Türkiye'de bu ölçüde bir çalışma yaparken gerek iktidar partisi DP'den gerekse muhalefet partisi CHP'den en

ufak bir tepki almamıştır. Bu durum onu cesaretlendirmiş, yeni çalışmalar yapmasına ortam hazırlamıştır. Bu konuda iktidar ve muhalefetin ortak bir düşünce içerisinde olması ise son derece ilginçtir. İktidar partisi olan DP'nin Amerika ile ilişkilerde daha istekli ve heyecanlı olduğu ayrıca ifade edilmelidir.

Türk–Amerikan ilişkileri doludizgin ilerleyişini sürdürmeye devam etmiştir. Ancak Türk siyaseti ve iç politik çekişmeler 1957'den sonra daha sorunlu bir duruma geçmiştir. DP'nin muhalif güçlere karşı tutumu sertleşmiştir. DP, bu tarihten sonra hem iktidar hem de muktedir olduğunu düşünmeye başlamıştır. Artık DP–CHP ilişkileri gerilimli bir seyirde yoluna devam etmeye başlamıştır. Ülkede gelişen bu olumsuz havadan ekonomi de kendi hissesine düşeni almıştır. Ekonomideki bozulma toplum kesimlerinde büyük hoşnutsuzluklara zemin hazırlamıştır. Memur kesimi, bu yeni dönemin en çok etkilenen kesimlerinin başında gelmiştir. Bu hoşnutsuzluklara, DP Hükümeti'nin müsamahası olmamış, özellikle üniversite kesimine karşı sert ve onur kırıcı yaklaşımlar sergilenmiştir. Asker içinde ise çeşitli yapılanmaların işaretleri ise görülmeye başlanmıştır. DP, ülkedeki havanın yumuşaması yönündeki tüm telkinlere kapalı olmuş, bu konuda kendi milletvekillerini bile yalancılıkla itham etmiştir. Asker içerisinde oluşmuş bulunan cunta yapılanması 20 Aralık 1957'de Samet Kuşçu adlı bir subayın ihbarı sonucu ortaya çıkmıştır. Menderes ise konu ile ilgilenmemiş, etrafına kümelenenler tarafından bu durum hep dikkatinden kaçırılmış, iktidarına ve muktedirliğine aşırı güvenmiş, yapılanmayı dağıtamamıştır.

Ülkede artan gerilimli durum karşısında DP'nin dış politikadaki itibarı da sorgulanır olmuştur. DP, gereken mali yardımları eskiden olduğu gibi Amerika'dan rahatlıkla sağlayamamıştır. DP, bunun üzerine farklı yönelimler araştırma yolunu seçmiştir. Bu yönelimlerde Sovyet Birliği önemli bir alternatif olarak görülmüştür. Yıllarca komünizmin temsilcisi olması yönüyle uzak durulmuş olan Sovyetler ile yumuşak ilişkiler kurulmaya başlamıştır.

Sovyet Rusya ile ilişkiler, ifade edilmese de başta Amerika olmak üzere Batı'yı telaşlandırmıştır. Özellikle Amerika, bunu bir büyük değişimin parçası olarak algılamıştır. Menderes ve Zorlu'nun Sovyetlerle iyi ilişkiler kurma yönündeki sözlerini, her ortamda söylemeleri Amerika'da tedirginliği giderek artırmıştır. Bunun üzerine, ülkedeki her gelişmeden haberinin olduğu düşünülen Amerika'ya “bir taşla iki kuş vuracak” bir ortam kendiliğinden sağlanmıştır.

Asker içerisindeki yapılanmalara karşı hiçbir tedbir almayan, bu konuda, iyi niyetli olsun ya da olmasın tüm uyarılara sert tepki gösteren Menderes ve DP Hükümeti, çoğu düşük rütbeli subaylardan oluşan 38 kişilik bir yapı tarafından 27 Mayıs 1960 tarihinde, en ufak bir direnme olmaksızın devrilmiştir. İhtilal bildirisinin radyodan okunması sırasında “*NATO ve CENTO’ya bağlıyız*” kısmı itina ile vurgulanmıştır. Bu devrilme de tarihe geçecek cinsten olmuştur. Askeri müdahale karşısında ülkede hiç kimse en ufak bir direnişte bulunmamıştır. Esas ilginç olan kısım ise burasıdır. Askeri müdahale ise hemen kendi hükümetini kurmuştur. Bu hükümet birkaç gün sonra başta Amerika olmak üzere Batı tarafından tanınmıştır. Böylece Türkiye’de on yıl süren DP iktidarı tamamen sona ermiştir. Müdahale sonrası askerlerden oluşan Milli Birlik Komitesi (MBK), tutukladığı DP’lileri Yassıada’ya taşımış ve bir yıl süren yargılamalar dönemi başlamıştır. Bu yargılamalar sonucu ise on beş kişi idama mahkûm edilmiştir. Bunlardan üçü olan Menderes, Zorlu ve Polatkan’ın infazları İmralı Adası’nda gerçekleştirilmiştir. MBK, iktidarını yaptığı bu kritik hamlelerle pekiştirmek istemiş, bunun sonucu olarak da birçok haksız uygulamaya imza atmıştır.

MBK’nın yaptığı hukuksuzluklardan biri ve en önemlisi Türk tarihine geçecek cinsten olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri’nde tarihi bir tasfiye yaşanmıştır. “Orduyu gençleştirme” adı verilen bu tasfiye dalgası sonucu ordudan, tüm generallerin %90’ına karşılık gelen 235 general uzaklaştırılmıştır. Generallere ilave olarak 7200 subay da tasfiye edilmiştir, Bu sayı ise Kurmay Albayların %90’ı, mevcut Albayların %75’i, Yarbayların %50’si, Binbaşlıların %30’una karşılık gelmektedir. Bu, tarihte örneği olmayan tasfiye dalgasının, hukuki ve teknik açıdan kayda değer hiçbir açıklaması yapılamamıştır. Tasfiyenin sorumlusu olarak ortada kimse kalmamış, ilgililer bile ne olduğunu tam olarak açıklayamamışlardır. Amerika’dan sağlanan fonlarla emeklilikleri finanse edilen bu subaylar bir süre sonra ise kendi kaderlerine terk edilmiştir. Mücadeleleri 1980’li yıllara kadar sürmüş, belirli maddi hakların yanında bir kazanımları olmamıştır. Türkiye’nin de bağlı olduğu NATO Komutanı Norstad ise geline aşamayı en net bir şekilde özetlemiştir. Norstad: “*Ruslar, bir atom bombası atsaydı, bir hamlede, bu kadar Türk Generalini saf dışı bırakamazdı*” demiştir. Böylece Amerika ve NATO açısından “*Türk Ordusunun çağdaşlaşması*” gerçekleştirilmiştir. MBK ise bu tarihi tasfiye için “*Türk Ordusunu gençleştirdik*” demiş, büyük bir sevinç yaşamıştır.

Türk Ordusu'ndaki bu tasfiye dalgası ile 27 Mayıs Askeri Müdahalecileri bir nevi Amerika'nın hayallerini gerçekleştirmişlerdir. Amerika'nın hep ve ısrarla istediği tarzda bir “çağdaş ordu” ise böylece kurulmuştur. Amerika, hem kendi kontrolünden çıkıp farklı arayışlara yönelen DP'den kurtulmuş, hem de Türk Ordusu'nda “arzu ettiği çağdaş değişimi” gerçekleştirmiştir. Bu yönüyle, 27 Mayıs müdahalecilerinin esas yaptığı ise Türk Ordusu'na darbe vurmaktır. Bu sayede “Milli Ordu” tasfiye edilmiştir. Türkiye'de bu, hem de askerlerden oluşan MBK eliyle başarılmıştır. Askere vurulan bu darbenin etkileri ise yıllarca kendisini göstermiştir. 27 Mayıs 1960'dan sonra Türkiye, onca yaşanan krizlere rağmen Amerikan rotasından hiç çıkmamıştır. Arada bu deneme yoluna gidilse, 12 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi ile tekrar rotasına, dipçik darbesi ile bile olsa oturtulmuştur. Amerika'nın arzu ettiği rotaya Türkiye'yi sokan müdahaleci askerlerin tamamının ise 27 Mayıs 1960'dan sonra yerini koruyan “genç subaylardan” oluşması ise ilginç bir rastlantı olarak karşımıza çıkıp tarihteki yerini almıştır.

Sonuç olarak ortaya çıkan açık durum, 27 Mayıs 1960 tarihi ile birlikte Türk Ordusunun, MBK eliyle kendi subaylarına darbe yapmış olduğu gerçeğidir. Herkes askeri müdahalenin Türk siyasetine olduğunu düşünmüştür. Ancak esas müdahalenin askerin kendisine yapıldığı görülmektedir. Atatürk döneminden itibaren büyük emek ve yokluklarla oluşturulan “Milli Ordu” önce 1945–1960 arası büyük ölçüde bu özelliğinden uzaklaştırılmış, 1960'da ise esas darbeyi yemiştir. Amerika ve NATO ise ancak bu tasfiyenin sonucunda Türk Ordusunun çağdaşlaştığını düşünmüştür.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Arşivi, (National Archives and Records Administration), Washington DC:

- National Archives and Records Administration, Washington DC, 12 Eylül 1951, NND 917365, Record Group: 59, Entry Lot 58 D 610, Box: 1
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 7 Mayıs 1952, AmConGen, İstanbul, Turkey, “Subject: Communism in Turkey” Foreign Service Despatch, NND 842933 Record Group: 59 Box: 4066 Decimal File: 1950-1954
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 29 Eylül 1954, NND 842902, Record Group: 59, Box: 4038
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 28 Kasım 1956, NND 887428, Record Group: 59, Box: 3732, Amembassy Ankara, Foreign Service Despatch, FRUS.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 5 Şubat 1954, NND 832935, Record Group: 59, Box: 2848, Congress of the United States House of Representatives.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 12 Kasım 1951, NND 917365, Record Group 59, Box 3, Subject Files Relating to Turkey 1957-1958, FRUS.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 18 Eylül 1952, NND 842902, Record Group 59, Box 4041, American Amembassy Ankara, The Foreign Service of the United States.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 18 Ekim 1955, NND 887428, Record Group 59, Box 3731, Eric Wendellin, Embassy, Ankara, Briefing Paper of Turkey, Foreign Service Despatch.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 16 Şubat 1951, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610 Box 2, Subject Files Relating to Turkey.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 12 Kasım 1951, NND 917365, Record Group 59, Box 3, Subject Files Relating to Turkey 1957-1958, FRUS.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 12 Temmuz 1951, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610 Box 2, s. 2.

- National Archives and Records Administration, Washington DC, 6 Şubat 1952, NND 842927, Record Group 59, Box 2981, Eric Wendellin, Amembassy, Ankara, desp. No: 419, Department of State.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 25 Nisan 1952, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, Box 1, William M. Rountree Briefing Notes.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 14 Aralık 1950, NND 832935, Record Group: 59, Box: 2487, Upton, Office Memorandum. Department of State, Decimal File 1950-1954.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 12 Şubat 1951, NND 842933, Record Group: 59, Box: 4069, William M. Rountree, Memorandum of Conversation, Department of State, Decimal File 1950-1954.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 20 Mart 1951, NND 842902, Record Group: 59, Box: 4039, Dorsz, Office Memorandum. United States Government. S. 1.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 12 Şubat 1951, NND 842933, Record Group 59, Box: 4069, William M. Rountree, Memorandum of Conversation, Department of State Decimal File 1950-1954.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 18 Kasım 1952, NND 842933, Record Group 59, Box: 4063, E. L. Waggoner, Foreign Service Despatch, Department of State.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 26 Ocak 1953, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, Box: 2. Lincoln, Turkish Army and Economic Capacity.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 3 Mart 1955, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610, Box: 2. Lincoln, Francis, Dtaft Material re Turkey for Area Paper.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 4 Ocak 1954, NND 917365, Record Group 59, Entry Lot 58 D 610 Box 2. Economic Section Briefing Paper.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 18 Ekim 1955, NND 887428, Record Group 59, Box: 3731, Eric Wendellin, American Amembassy, Ankara, Briefing Paper on Turkey. Foreign Service Despatch, Desp. No: 153.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 15 Mayıs 1952, NND 842933, Record Group 59, Box: 4067, George McGhee, American Amembassy Ankara, Foreign Service Despatch, Desp. No: 637, Department of State.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 18 Ekim 1955, NND 887428, Record Group 59, Box: 3731, Eric

Wendellin, Briefing Paper on Turkey, Foreign Service Despatch, Desp. No: 153, s. 1-4

- National Archives and Records Administration, Washington DC, 1957-1958, NND 897232, Record Group 59, Box: 16, Turkey Background Briefing Papers 1957-1958.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 13 Şubat 1957, NND 927318, Record Group 59, Entry Lot 57 D 616, Box: 17, Richard Mission, Deputy Under Secretary of State, The Secretary of Defence 1956-1957.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 5 Ağustos 1959, NND 887428, Record Group 59, Box: 3740, Foreign Service Despatch, Desp. No: 94.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 12 Eylül 1960, NND 959393, Record Group 59, Box: 1, Record of the Turkish Affairs Desk. 1958-1963.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 20 Haziran 1960, NND 949567, Record Group 59, Box: 2033, Department of State.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 22 Haziran 1960, NND 949567, Record Group 59, Box: 2033, Department of State. Memorandum of Conversation, American Embassy.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 19 Ocak 1962, NND 949567, Record Group 59, Box: 2032, Rusk, Department of State.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 18 Kasım 1952, Department of State Assistant Secretary “Subject: Foreign Minister’s Statement On Turkish Relations With Other Middle East States” NND 842933 Record Group: 59 Box: 4063 Decimal File: 1950-1954.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 20 Aralık 1951, Department of State Assistant Secretary “Subject: Provision of Military Assistance to Near East Countries” NND 842902 Record Group: 59 Box: 4042 Decimal File: 1950-1954.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 12 Ocak 1950, Department of State Assistant Secretary “Subject: Military aid for certain NEA countries” NND 842902 Record Group: 59 Box: 4042 Decimal File: 1950-1954.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 15 Ekim 1952, Foreign Service Despatch “Subject: Transmitting Memorandum of Conversation Between Foreign Minister Koprulu and Ambassador McGhee” NND 842933 Record Group: 59 Box: 4063 Decimal File: 1950-1954.

- National Archives and Records Administration, Washington DC, 29 Şubat 1952, Foreign Service Despatch “Subject: Briefing information on Turkey” NND 842933 Record Group: 59 Box: 4063 Decimal File: 1950-1954
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 22 Aralık 1950, Department of State “Subject: Telegraph Branch, Top Secret” NND 842933 Record Group: 59 Box: 4067 Decimal File: 1950-1954
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 10 Temmuz 1953, Foreign Service Despatch “Visit of President or Prime Minister of Turkey to United States” NND 842933 Record Group: 59 Box: 4067 Decimal File: 1950-1954
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 15 Mayıs 1952, NND 842933, Record Group: 59, Box: 4067, George McGhee, Amembassy Ankara, Subject: “Conversations With President Bayar”, The Department of State, Washington, Decimal File 1950-1954.
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 23 Mayıs 1950, NND 842933, Record Group: 59, Box: 4067, Top Secret Office Memorandum United States Government, Subject: “İnterpretation of Montreux Conversion”, Decimal File 1950-1954
- National Archives and Records Administration, Washington DC, 23 Şubat 1951, NND 842933 Record Group: 59 Box: 4069, Top Secret Memorandum, Department of State, Subject: “Turkish Security Commitment” Decimal File: 1950-1954

Foreign Relations, 1958 – 1960, Volume X

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi:

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 21 Ocak 1959, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 151, Dosya Gömlek: 71, Sıra: 7, Dosya No:105-89, Konu: “Bağdat Paktı yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele ve İrtibat Komitesi’nin Karaçi’de yapılan toplantısına katılacak heyet”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 24 Eylül 1957, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 147, Dosya Gömlek: 50, Sıra: 12, Dosya No:105-80, Konu: “Bağdat Paktı yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele ve İrtibat Komitesi’nin Londra’da yapılan toplantısına katılım”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 22 Haziran 1946, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 219, Dosya Gömlek: 478, Sıra: 12, Dosya No: 400-2, Konu: “Türkiye ile Amerika arasında yapılan ödünç verme ve kiralama anlaşması”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 24 Ekim 1957, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 147, Dosya Gömlek: 54, Sıra: 18, Dosya No: 118-46, Sayı: 4 Konu:

- “ABD ile yapılan Zirai Emtia Anlaşmalarında değişiklik yapılması için Hariciye Vekâleti’ne yetki verilmesi.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 24 Ekim 1957, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 147, Dosya Gömlek: 54, Sıra: 18, Dosya No: 118-46, Sayı: 4 Konu: “ABD ile yapılan Zirai Emtia Anlaşmalarında değişiklik yapılması için Hariciye Vekâleti’ne yetki verilmesi”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 13 Nisan 1960, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 154, Dosya Gömlek: 89, Sıra: 3, Dosya No: 94, Sayı: 4 Konu: “ABD Hükümeti ile Hükümetimiz arasına imzalanan Surplus Anlaşması’ndan artan paradan bir kısmının buğday satın alınmasına ve bir kısmının da satın alınacak buğdayın % 50’sinin Amerikan gemileriyle naklinde kullanılması”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 27 Şubat 1962, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 163, Dosya Gömlek: 73, Sıra: 2, Dosya No: 94, Sayı: 6 Konu: “Amerikan yardımları karşılık fonundan 1962 yılı için de serbest bırakılması istenen para konusunda yapılacak anlaşmaları imzalamak üzere Hükümetimiz adına Maliye Bakanlığına yetki verilmesi.”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 7 Mart 1946, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 110, Dosya Gömlek: 18, Sıra: 8, Konu: “Amerikan Deniz Kuvvetleri’ne mensup Missouri Savaş Gemisi ile Pover Destroyeri’nin İstanbul Limanı’na gelmelerine izin verilmesi.”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 12 Ocak 1950, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 121, Dosya Gömlek: 95, Sıra: 2, Dosya No: 27-498, Konu: “ABD uyruklu 3 kişinin İstatistik Genel Müdürlüğü emrinde çalıştırılması.”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 28 Nisan 1957, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 140, Dosya Gömlek: 429, Sıra: 5, Dosya No: E5, Konu: “Harry S. Truman’ın New York Times Gazetesi’nde çıkan makalesi”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 20 Eylül 1948, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 85, Dosya Gömlek: 564, Sıra: 7, Dosya No: 85, Konu: “Ulus Gazetesi’nin Amerikan Ajansı’na dayanarak Türkiye’nin Marshall Yardımında samimi olmadığını belirten haberi üzerine Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü’nce yazılan yazı”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 25 Temmuz 1941, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 95, Dosya Gömlek: 64, Sıra: 15, Dosya No: 86-395, Konu: “Moskova’da basılmış olan Komünist Bolşevik Partisi Umumi Tarihi adlı kitabın komünizm propagandası yapması sebebiyle yurda sokulmasının ve dağıtılmasının yasaklanması.”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 25. 11. 1948, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 598, Dosya Gömlek: 70, Sıra: 5, Dosya Numarası: 3. Büro, s. 1-9. Konu: “Komünizmle Mücadele Derneği’ne Para Yardımında Bulunulması.”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 20 Temmuz 1951, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 133, Dosya Gömlek: 864, Sıra: 1, Dosya No: S6, Konu: “Nazım

Hikmet'in Türkiye'nin Amerikan müstemlekesi haline getirildiği hususunda Türk dış politikasını eleştiren konuşması”

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 18 Eylül 1951, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 126, Dosya Gömlek: 69, Sıra: 1, Dosya No: 54-74, Konu: “Amerikan askeri yardım kurulu kara ve hava gurubuna mensup 117 uzmanın resmi görevleri icabı 2. Yasak bölgelere girmesine izin verilmesi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 28 Temmuz 1955, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 140, Dosya Gömlek: 72, Sıra: 4, Dosya No:19-42, Konu: “Lüleburgaz Radar Tesisi'nin NATO standartlarına göre genişletilmesi için gerekli bazı şahıslara ait gayrimenkullerin kamulaştırılması”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 28 Temmuz 1955, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 140, Dosya Gömlek: 72, Sıra: 4, Dosya No:19-42, Konu: “Balıkesir Havaalanının NATO standartlarına göre genişletilmesi için gerekli bazı şahıslara ait gayrimenkullerin kamulaştırılması”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 20 Kasım 1954, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 137, Dosya Gömlek: 95, Sıra: 4, Dosya No:19-335, Konu: “Batman uçak meydanının NATO standartlarına göre genişletilmesi dolayısı ile meydana yeniden ilave edilecek arazinin istimlakı”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 2 Nisan 1958, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 148, Dosya Gömlek: 16, Sıra: 16, Dosya No:124-11, Konu: “NATO müşterek Infrastructure dâhilinde Bursa Yenişehir İlçesinin Mehir köyü civarında inşa edilmesi kararlaştırılan Hava Meydanı için istimlak edilecek gayrimenkuller”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 3 Aralık 1956, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 62, Dosya Gömlek: 381, Sıra: 27, Dosya No: E4, Konu: “Boğazlardan geçiş hususunda Sovyetlerin Türkiye'den talepte bulunacağı ihtimaline dair ABD Hükümeti'nin görüşü”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 3 Haziran 1961, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 160, Dosya Gömlek: 30, Sıra: 5, Dosya No:105, Konu: “Norveç tarafından NATO'nun gayri askeri faaliyetleri ile ilgili olarak Oslo'da düzenlenen seminere Asistan A. Gündüz Ökçün'ün katılması”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1948 - 1950, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 80, Dosya Gömlek: 507, Sıra: 5, Dosya No: E12, Konu: “Marshall Planından 1948-1950 yıllarında Türkiye'ye yapılan yardımlar”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 03 Temmuz 1957, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 88, Dosya Gömlek: 553, Sıra: 2, Dosya No: E16, Konu: “Amerikan askeri yardımından ordumuzun ihtiyacı için verilecek 1600 jipin memleketimizde monte ettirilmesi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 11 Haziran 1960, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 155, Dosya Gömlek: 2, Sıra: 1, Dosya No: 5, Sayı: 5, Konu:

“Kara Kuvvetleri’nin ihtiyacı için Amerikan askeri yardımı olarak gönderilen 2000 adet Jeep’in pazarlıkla monte ettirilmesi”

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 29 Eylül 1952, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 5, Dosya Gömlek: 25, Sıra: 31, Dosya No: A4, Konu: “Amerikan Büyükelçisinin Menderes’e yazdığı iki ülke ekonomik ilişkilerine dair mektubu ”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 28 Ağustos 1955, Fon: 10 9 0 0, Kutu: 109, Dosya Gömlek: 341, Sıra: 4, Dosya No: 960/3, Konu: “6-7 Eylül Olayları: Kıbrıs Meselesi ile ilgili Londra Büyükelçiliği’nin Telgrafi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 28 Eylül 1960, Fon: 51 0 0 0, Kutu: 4, Dosya Gömlek: 33, Sıra: 29, Konu: “Vaaz ve hutbelerde 27 Mayıs İnkılâbı’nın taşıdığı büyük mananın halka ve köylüye kâfi derecede, ayet ve hadislerle anlatılması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 7 Aralık 1962, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 295, Dosya Gömlek: 34, Sıra: 2, Konu: “Yeni Delhi Büyükelçiliği nezdinde Müşavir Alparslan Türkeş’in merkeze alınması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30 Mayıs 1960, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 283, Dosya Gömlek: 16, Sıra:1, Konu: “Başbakanlık Müsteşarlığı’na Alparslan Türkeş’in tayini.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30 Mayıs 1960, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 155, Dosya Gömlek: 1, Sıra: 1, Dosya No: 76 Sayı: 5, Konu: “30.05.1960 pazartesi günü Milli Birlik Komitesi Başkanı ve Başvekil Cemal Gürsel’in başkanlığında ilk toplantısını yapan yeni kabinenin alacağı tedbirleri gösterir beyanları.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 16 Haziran 1960, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 7, Dosya Gömlek: 40, Sıra: 16, Dosya No: A4, Konu: “Amerikan Başkanı Dwight D. Eisenhower’in, Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel’e dostane münasebetlerin devamını dileyen mektubu”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 28 Temmuz 1961, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 161, Dosya Gömlek: 40, Sıra: 5, Dosya No: 119, Sayı: 5 Konu: “Amerikan Hükümeti’nin vereceği malzeme ile Adana ve Mersin Bölgesi’nde bir radyo istasyonunun kurulması ve memleketimizde bir Amerika’nın sesi Radyosu’nun kurulmasına dair ABD ile yapılacak anlaşmalar.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 10 Ağustos 1960, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 41, Dosya Gömlek: 246, Sıra: 6, Dosya No: B2, Konu: “ABD Cumhurbaşkanı Dwight D. Eisenhower’in Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel’e Atlantik Orduları Başkomutanı General Norstad’ın Türkiye’yi ziyareti ile ilgili mesajı.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 19 Mart 1964, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 38, Dosya Gömlek: 238, Sıra: 5, Dosya No: A45, Konu: “Kıbrıs

hadiseleri ile ilgili olarak Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilen mektup ve telgraflar.”

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 20 Haziran 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 178, Dosya Gömlek: 34, Sıra: 3, Dosya No: 105, Sayı: 6, Konu: “Kıbrıs konusunda ABD Başkanı Johnson’un daveti üzerine Washington’a gidecek Başbakan İnönü’ye refakat edecekler.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 06 Mayıs 1948, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 116, Dosya Gömlek: 32, Sıra: 19, Dosya No: 54-73, Konu: “Amerikalı Dr. Jack R. Harlan’ın 2. Yasak bölge hudutları içerisindeki yerlerde bazı tohumları incelemek ve toplamak üzere dolaşmasına izin verilmesi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 5 Aralık 1963, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 59, Dosya Gömlek: 364, Sıra: 1, Dosya No: E3, Konu: “20-21 Mayıs 1963 olaylarından sanık Harp Okulu öğrencilerinin duruşmalarına ait mahkeme tutanakları ve verilen cezalar”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BÖKM, 23.12.1947, E4, 030 1, 60 368 14
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 28 Temmuz 1950, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 102, Dosya Gömlek: 630, Sıra: 6, Dosya No: F11, Konu: “Kore Meselesine karşı Birleşik Amerika’nın durumu hakkında Washington Basın Ataşeliği’nden alınan 30 Haziran 1950 tarihli yazı”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 21 Ağustos 1950, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 17, Dosya Gömlek: 98, Sıra: 49, Dosya No: A7, Konu: “Milli Kalkınma Partisi Başkanı Halit Aksubay’ın Hükümetin Kore politikası ile ilgili radyo konuşması”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 5 Ağustos 1950, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 17, Dosya Gömlek: 98, Sıra: 34, Dosya No: A7, Konu: “Hükümetin Kore Savaşı ile ilgili kararını tasvip eden telgraflar”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 27 Nisan 1943, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 84, Dosya Gömlek: 313, Sıra: 3, Konu: “CHP memur ve müstahdemlerine verilecek zeytinyağı hakkında”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 31 Ekim 1948, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 53, Dosya Gömlek: 209, Sıra: 4, Konu: “CHP’ye yeni üyeler kaydedilmesi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 31 Ekim 1948, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 53, Dosya Gömlek: 209, Sıra: 4, Konu: “Giresun Valisinin CHP genel sekreterine yazdığı resmi mektup”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 26 Şubat 1947, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 7, Dosya Gömlek: 35, Sıra: 21, Konu: “CHP karşıtı partiler hakkında tamim”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 18 Temmuz 1947, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 7, Dosya Gömlek: 39, Sıra: 11, Konu: “CHP Hükümeti’nin aldığı mali tedbirler hakkında tamim”

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 17 Ekim 1939, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 42, Dosya Gömlek: 248, Sıra: 6, Dosya no: C1, Konu: “Başbakan Refik Saydam’ın CHP Meclis Grubu’nda Sovyetlerle münasebetlerimiz hakkında yaptığı konuşma”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 8 Haziran 1948, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 42, Dosya Gömlek: 252, Sıra: 1, Dosya No: C1, Konu: “Komünizm propagandası yapılan solcu neşriyat hakkında, gereken tedbirleri tespit etmek üzere CHP komisyonunun görevlendirilmesi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 16 Eylül 1943, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 177, Dosya Gömlek: 224, Sıra: 4, Dosya no: 198, Konu: “CHP Gurubunun dolaştıkları yerlerde sıtmanın çoğaldığı ve sıtma ilacı ile mazotun tedarikinin zorlaştığı konusundaki görüşlerini Sağlık Bakanı’na iletmesi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 8 Mayıs 1944, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 15, Dosya Gömlek: 87, Sıra: 32, Dosya no: 14, Konu: “CHP Gurubunun memurlara yardım konusunda aldıkları karar ile hazırladıkları rapor”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 7 Şubat 1955, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 138, Dosya Gömlek: 117, Sıra: 5, Konu: “İzmir’de Hazine’ye intikal eden CHP binasının İzmir Gazeteciler Cemiyeti’ne satılması”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 7 Şubat 1955, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 138, Dosya Gömlek: 110, Sıra: 10, Dosya no: A7, Konu: “Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı Tahsin Demiray’ın radyodan seçim konuşması yapması isteğinin milletvekili seçim kanununa uygun olmadığı”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 14 Aralık 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 182, Dosya Gömlek: 77, Sıra: 9, Dosya No: 148, Sayı: 6, Konu: “İsrail-Kıbrıs-Türkiye arasında kurulacak feribot seferleri için Denizcilik Bankası Türkiye Anonim Ortaklığı tarafından tersanelerimizde feribot yaptırılması”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 7 Eylül 1955, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 140, Dosya Gömlek: 82, Sıra: 2, Dosya No: 2-2, Konu: “Kıbrıs meselesini ve Selanik’te Atatürk’ün doğduğu eve ve konsolosluğumuza yapılan tecavüz vesile edilerek yapılan mitingler sebebi ile İstanbul, Ankara ve İzmir’de sıkıyönetim ilan edilmesi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1955, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 37, Dosya Gömlek: 26, Sıra: 3, Dosya No: A45, Konu: “6-7 Eylül hadiseleri ve Kıbrıs meselesi hakkında tarihsiz belgeler”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 24 Aralık 1955, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 37, Dosya Gömlek: 226, Sıra: 2, Dosya No: A45, Konu: “6-7 Eylül Olaylarında tutuklanan Türkiye Milli Talebe Federasyonu Başkanı ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti Üyelerinin serbest bırakılması”

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 19 Şubat 1964, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 71, Dosya Gömlek: 452, Sıra: 4, Dosya No: E5, Konu: “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde Kıbrıs meselesi hakkında yapılan müzakereler”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 27 Ağustos 1955, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 1, Dosya Gömlek: 8, Sıra: 19, Dosya No: A1, Konu: “Başbakan Adnan Menderes’in Kıbrıs meselesi hakkında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’ya telgrafi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 18 Ağustos 1960, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 7, Dosya Gömlek: 40, Sıra: 17, Dosya No: A4, Konu: “Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Denктаş’ın Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel’e yazılmış teşekkür telgrafi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 25 Ocak 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 175, Dosya Gömlek: 4, Sıra: 12, Dosya No: 107, Konu: “Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Dışişleri Bakanları ile Kıbrıs Türk ve Rum Cemaatlerinin temsilcilerinin iştiraki ile Londra’da yapılacak toplantılara katılacak heyet”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 2 Şubat 1957, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 145, Dosya Gömlek: 109, Sıra: 8, Dosya No: 105/133, Sayı No: 4, Konu: “İngiltere tarafından Kıbrıs’a verilecek anayasa hakkında tekliflerle ilgili olarak Kıbrıs Valisi ile görüşmelerde bulunmak üzere Prof. Dr. Nihat Erim ve Doç. Dr. Suat Bilge’nin Kıbrıs’a, oradan da İngiltere’ye gitmeleri”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 31 Aralık 1959, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 154, Dosya Gömlek: 70, Sıra: 22, Dosya No: 105/242, Sayı: 4, Konu: “Yıkıcı faaliyetler konusunda Amerika, İngiltere ve Fransa Hükümetiyle başkentlerinde yapılacak müzakereler”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 22 Mayıs 1939, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 87, Dosya Gömlek: 46, Sıra: 9, Sayı: 2, Konu: “İngiltere ile Ankara’da müzakere edilecek iktisadi ve askeri alandaki anlaşma için tayin edilen heyet”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 3 Nisan 1957, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 40, Dosya Gömlek: 238, Sıra: 21, Dosya No: B1, Konu: “Kıbrıs meselesi ile ilgili Amerika ve İngiltere’nin tutumunu konu alan Başbakan Adnan Menderes ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar arasındaki yazışmalar”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 21 Kasım 1959, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 154, Dosya Gömlek: 65, Sıra: 1, Dosya No: 52-69, Sayı: 4, Konu: “Sovyet Rusya ve peyk memleketlerde çıkan bütün matbuatın yurda sokulmasının yasak edilmesine dair 4/1044 sayılı kararnamenin 1. Maddesinin değiştirilmesi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 15 Ağustos 1945, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 235, Dosya Gömlek: 590, Sıra: 21, Dosya No: 422, Konu:

- “Almanya’ya karşı harbin bitmesi münasebeti ile İngiltere, Amerika, Rusya ve Çin devlet başkanlarına çekilecek telgraflar”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 29 Haziran 1953, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 103, Dosya Gömlek: 645, Sıra: 5, Dosya No: F11, Konu: “Amerika’da New York Times ve İngiltere’de Yorkshire Post gazetelerinde Boğazlar meselesi ve Türkiye-Rusya münasebetleri hakkında yazılan makaleler”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 27 Haziran 1957, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 68, Dosya Gömlek: 430, Sıra: 8, Dosya No: E5, Konu: “General İhsan Besergil’in Amerika’yı ziyareti ve Rusya hakkında konuşmaları”.
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30 Mayıs 1953, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 61, Dosya Gömlek: 376, Sıra: 17, Dosya no: E4, Konu: “Sovyet Rusya Hariciye Bakanı M. Molotof’un Türk-Rus ilişkileri hakkında beyanatına dair”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 5 Haziran 1950, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 459, Dosya Gömlek: 1885, Sıra: 5, Dosya No: 1. Büro Konu: “İskilip’te Demokrat Partililerin CHP’ye karşı çirkin harekette bulunması”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1 Mayıs 1948, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 436, Dosya Gömlek: 1810, Sıra: 3, Dosya No: 1. Büro, Konu: “Demokrat Parti Milletvekili adaylarının Samsun ve havalisinde propaganda yaptıkları”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 23 Mayıs 1947, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 7, Dosya Gömlek: 38, Sıra: 1, Konu: “Demokrat Parti’nin İç Yüzü ve Hataları adlı kitap hakkında tamim”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 20 Aralık 1956, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 145, Dosya Gömlek: 101, Sıra: 11, Konu: “Zonguldak’ta Hazine’ye intikal eden CHP binasının Yardımseverler Derneği’ne satılması”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 10 Nisan 1964, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 304, Dosya Gömlek: 10, Sıra: 15, Konu: “Hazine’ye intikal ettirilen CHP mal ve haklarının iadesi”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 3 Ağustos 1951, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 79, Dosya Gömlek: 524, Sıra: 28, Dosya No: 79, Konu: “Demokrat Parti’nin hazırladığı Tasfiye Kanunu ile müsadere ve gasp kararını Cumhuriyet Halk Partisi’nin protesto ettiği”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 17 Mayıs 1946, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 434, Dosya Gömlek: 1803, Sıra: 3, Dosya no: 1. Büro, Konu: “Milli Kalkınma Partisi’nin açılması”
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 29 Kasım 1939, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 59, Dosya Gömlek: 399, Sıra: 25, Dosya No: 61, Konu: “Nuri

Demirağ'ın uçak fabrikası kurmak için İsmet İnönü'ye yazdığı mektup”

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1960-1961, Fon: 10 9 0 0, Kutu: 465, Dosya Gömlek: 1347, Sıra: 2, Konu: “CHP Gurup Toplantısı kararı, İnönü'nün yabancı basın muhabirlerine verdiği beyanatın fotokopileri”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 22 Haziran 1941, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 95, Dosya Gömlek: 54, Sıra: 1, Dosya No: 48-29, Sayı: 2, Konu: “Almanya-Sovyetler Birliği harbi dolayısı ile hâsıl olan vaziyet karşısında Türkiye'nin tarafsızlık ilanı”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 27 Ekim 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 181, Dosya Gömlek: 66, Sıra: 9, Dosya No: 105, Sayı: 6, Konu: “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin daveti üzerine, bu ülkeye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin başkanlığında gönderilecek heyetin tespiti”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1947, Fon: 490 1 0 0, Kutu: 1456, Dosya Gömlek: 40, Sıra: 5, Dosya No: 10. Büro, Konu: “Ekonomi ve Devletçilik konularında mütalaalar”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 26 Ocak 1950, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 121, Dosya Gömlek: 101, Sıra: 1, Dosya No: 70-50, Konu: “Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki Ekonomik İşbirliği Anlaşması ekinde değişiklik yapılması”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 15 Haziran 1949, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 119, Dosya Gömlek: 48, Sıra: 12, Dosya No: 54-102, Konu: “Türkiye'de Amerikan askeri yardım programı ve ekonomik işbirliğine ait makaleler hazırlamak üzere Hal Lehrman'ın 2. yasak bölgeye girmesine izin verilmesi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 5 Temmuz 1948, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 116, Dosya Gömlek: 45, Sıra: 3, Dosya No: 71-1132, Konu: “Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanan Ekonomik İşbirliği anlaşmasıyla eklerinin tasdiki hakkında kanun tasarısı”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 31 Ocak 1946, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 180, Dosya Gömlek: 3, Sıra: 7, Konu: “Ekonomi Bakanlığı kuruluş ve görevlerine dair kanunda değişiklik yapılması sebebiyle yeni kadrolara yapılan tayinler”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 14 Aralık 1950, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 84, Dosya Gömlek: 532, Sıra: 5, Dosya No: E14, Konu: “Cumhurbaşkanının son seyahatinde uğradığı illerde müşahede etmiş bulunduğu bazı hususlarla, vatandaşların arzuları, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nı ilgilendiren notlar”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 25 Ağustos 1950, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 268, Dosya Gömlek: 806, Sıra: 21, Konu: “Türk Başbakanı'nın

Birleşmiş Milletler vasıtası ile barışı korumak için Kore’de yapılan işbirliği konusundaki demeci dolayısı ile Amerikalı senatörlerden alınan teşekkür mektupları”

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 20 Ocak 1947, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 222, Dosya Gömlek: 499, Sıra: 16, Dosya No: 401, Konu: “Türkiye’nin Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey üyeliğine seçilmesi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 5 Ağustos 1950, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 102, Dosya Gömlek: 630, Sıra: 8, Dosya No: F11, Konu: “Türkiye’nin Kore’ye askeri yardım kararının ABD’deki akisleri ve Birleşmiş Milletler Konseyi’ne girmek hususundaki teşebbüslerinden bahseden neşriyat hakkında New York haberler bürosundan alınan rapor”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 8 Kasım 1946, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 42, Dosya Gömlek: 252, Sıra: 12, Dosya No: C1, Konu: “Maraş Milletvekili Kamil İdil’in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne aday olarak girdiği halde neden seçimlerin kaybedildiğinin sebepleri hakkında önergesi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 27 Nisan 1961, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 285, Dosya Gömlek: 10, Sıra: 10, Konu: Kuzey Anlaşması Türkiye daimi delegeliğinde mütehassıs delegeliğe Prof. Tarık Zafer Tunaya ve BM nezdinde Türkiye daimi misyon müşavirliğine Doç. İsmet Giritli’nin tayini”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 22 Haziran 1950, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 235, Dosya Gömlek: 590, Sıra: 40, Dosya No: 422, Konu: İngiliz Dışişleri Bakanlığı’nda yapılan basın toplantısında, Türkiye’nin Atlantik Paketi’ne girmek üzere yaptığı teşebbüsün konuşulması”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 19 Temmuz 1960, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 156, Dosya Gömlek: 9, Sıra: 15, Dosya No: 34, Sayı: 5, Konu: “Amerika Birleşik Devletleri karşılık fonu %90’lar hesabından Milli Savunma hizmetleri için serbest bırakılan 150 milyon liranın ödenek kaydedimesi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 12 Kasım 1961, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 288, Dosya Gömlek: 29, Sıra: 1, Konu: “Bazı askeri personelin resen emekliye sevki”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 17 Temmuz 1962, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 165, Dosya Gömlek: 32, Sıra: 14, Dosya No: 94, Sayı: 6, Konu: “Amerikan yardımından temin edilen askeri malzemenin tasarrufuna mütedair anlaşmaya bir madde eklenmesi hususunda Dışişleri Bakanlığı’na yetki verilmesi.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 8 Nisan 1939, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 231, Dosya Gömlek: 559, Sıra: 17, Konu: “Almanya Devlet Başkanı Hitler’in 50. Doğum yılı törenlerine Türkiye’yi temsilen Ali Fuat

Cebesoy, Asım Gündüz, Falih Rıfkı Atay, Yunus Nadi, Pertev Beke, Necmettin Sadak ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın katılacağı”

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 16 Eylül 1961, Fon: 10 9 0 0, Kutu: 90, Dosya Gömlek: 276, Sıra: 2, Dosya No: 960/1, Konu: “Anayasayı ihlal davası: Fatin Rüştü Zorlu'nun idamıyla ilgili infaz evrakı”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 10 Eylül 1950, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 216, Dosya Gömlek: 30, Sıra: 6, Konu: “Kore'ye gidecek birliğe Tuğgeneral Tahsin Yazıcı'nın komuta etmesi”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 28 Aralık 1946, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 112, Dosya Gömlek: 83, Sıra no: 6, Dosya No: 33-263, Konu: “Deniz Harp Akademisi'nde öğretmen olarak çalıştırılacak yabancının kadrosunun onaylanması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30 Aralık 1947, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 115, Dosya Gömlek: 84, Sıra no: 6, Dosya No: 33-292, Konu: “Yüksek Denizcilik Okulu'nda öğretmen olarak çalıştırılacak yabancılara ait kadroların onaylanması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 13 Şubat 1948, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 115, Dosya Gömlek: 94, Sıra no: 13, Dosya No: 33-223, Konu: “Yüksek Denizcilik Okulu'nda öğretmen olarak çalıştırılacak iki yabancının kadrosunun onaylanması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 5 Nisan 1949, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 119, Dosya Gömlek: 25, Sıra no: 6, Dosya No: 33-223, Konu: “Yüksek Denizcilik Okulu'nda öğretmen olarak çalıştırılacak iki yabancının kadrosunun onaylanması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 16 Temmuz 1951, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 126, Dosya Gömlek: 55, Sıra no: 2, Dosya No: 33-298, Konu: “Milli Savunma Bakanlığı, Deniz Eğitim Komutanlığı ve Deniz Harp Okulu'nda çalıştırılacak yabancılara ait kadroların onaylanması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 13 Şubat 1948, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 115, Dosya Gömlek: 94, Sıra no: 16, Dosya No: 76-774, Konu: “ABD donanmasına ait Waccamaw adlı geminin Amerika'da kurs görecek olan Türk subay ve erbaşlarını almak için İskenderun Limanı'na gelmesine izin verilmesi.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 14 Mart 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 176, Dosya Gömlek: 15, Sıra: 8, Dosya No: 62, Sayı: 6, Konu: “Amerikan Askeri Yardım Heyeti Gölcük Harekât Müşavere Birliği Komutanlığınca Gölcük'teki okullara bağış yoluyla gönderilen okul malzemelerinin gümrük vergisinden muaf tutulması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 8 Aralık 1951, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 127, Dosya Gömlek: 88, Sıra: 18, Dosya No: 54-180, Konu: “Amerikan uyruklu Alonzo Taylor'un Gölcük'teki 2. Yasak bölgeye girmesine izin verilmesi.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 10 Ekim 1950, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 123, Dosya Gömlek: 78, Sıra: 9, Dosya No: 54-153, Konu: “Amerika Birleşik Devletleri Deniz Ataşe muavini R. L. Wolkmain tarafından Gölcük ve Derince'deki yasak bölgelere giriş izni.”

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 20 Mart 1952, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 128, Dosya Gömlek: 22, Sıra: 11, Dosya No: 5-446, Konu: “Amerikan yardımından sağlanarak İzmit-Gölcük elektrik hattının kurulması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1957, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 58, Dosya Gömlek: 357, Sıra no: 8, Dosya No: E3, Konu: “Deniz Kuvvetleri’nin 1957 yılında devam eden büyük inşaatlarının durumlarını gösterir çizelge.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 11 Eylül 1952, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 130, Dosya Gömlek: 67, Sıra no: 16, Dosya No: 19-251, Konu: “İskenderun’da Amerikalılar tarafından inşa edilmekte olan deniz tesislerinin cephanelik yapılmak üzere arazi kamulaştırması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 18 Mart 1949, Fon: 30 10 0 0, Kutu: 170, Dosya Gömlek: 183, Sıra no: 26, Dosya No: 182, Konu: “Amerikalı Joseph Kadans’ın çıkaracağı kitap için istediği deniz ve liman mevzuatına ait bilgilerin kendisine gönderildiği.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 8 Mart 1963, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 168, Dosya Gömlek: 13, Sıra no: 6, Dosya No: 105, Sayı: 6, Konu: “Malta’da AFMED Karargâhında yapılacak olan NATO devletleri deniz komutanları toplantısında Türkiye’yi Deniz Kuvvetleri Komutanının temsil etmesi.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 21 Mart 1946, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 110, Dosya Gömlek: 21, Sıra no: 7, Konu: “150 İngiliz uzmanın askeri birlik ve radar teşkilatlarında çalıştırılması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1 Haziran 1951, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 125, Dosya Gömlek: 42, Sıra no: 3, Dosya No: 54-74, Konu: “1 Haziran 1951 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile 429 Amerikalı uzmana Türk askeri tesislerinde çalışma yapmak üzere ve yasak bölgelere girmek için izin verilmesi.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 25 Temmuz 1955, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 140, Dosya Gömlek: 70, Sıra no: 10, Dosya No: 19-41, Sayı: 4, Konu: “Amerikan Yardım Programı dâhilinde yeniden kurulmakta olan Şile Radar Tesisleri için 23 parsel arazinin kamulaştırılması”.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 5 Aralık 1953, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 134, Dosya Gömlek: 94, Sıra: 15, Dosya No: 76-2763, Konu: “Tümgeneral Behçet Türkmen’in Milli Savunma kadrosunda gösterilmek kaydı ile Milli Emniyet Hizmetleri Başkanlığı’na görevlendirilmesi.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 18 Ekim 1952, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 234, Dosya Gömlek: 29, Sıra: 16, Konu: “İzmir Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Karargâhı Türk Müşavirliği Başkanlığı’na Tümgeneral Behçet Türkmen’in tayini.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 23 Aralık 1952, Fon: 30 11 1 0, Kutu: 235, Dosya Gömlek: 37, Sıra: 8, Konu: “Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutan Yardımcılığı’na Tümgeneral Behçet Türkmen’in tayini.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 6 Kasım 1953, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 133, Dosya Gömlek: 90, Sıra: 4, Dosya No: 47-645, Sayı: 4, Konu: “Tümgeneral Behçet Türkmen ile 3 subayın NATO hizmetleri

dolayısı ile geçici görevlerle Napoli, Paris ve Yunanistan'a gönderilmeleri.”

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 17 Kasım 1964, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 22, Dosya Gömlek: 129, Sıra no: 18, Dosya No: A7, Konu: “Cumhuriyet Senatosu tabii üyesi Suphi Karaman’ın Milli Emniyet Hizmetleri ile ilgili olarak TBMM Karma Bütçe Komisyonu ve Cumhuriyet Senatosu’nda yaptığı konuşma.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 28 Şubat 1958, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 148, Dosya Gömlek: 10, Sıra: 17, Dosya No: 73-36, Sayı: 4, Konu: “3/2308 sayılı kararla yürürlüğe konan Ankara Polis Enstitüsü ile Polis Okulları Tüzüğü’nün bazı maddelerinin değiştirilmesi.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 3 Ağustos 1960, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 156, Dosya Gömlek: 11, Sıra: 14, Dosya No: 73, Sayı: 5, Konu: “Ankara Polis Enstitüsü ile Polis Okulları Tüzüğü’nün bazı maddelerinin değiştirilmesi ve geçici madde eklenmesi.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 12 Nisan 1952, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 35, Dosya Gömlek: 216, Sıra no: 2, Dosya No: A42, Konu: “NATO Teşkilatı Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Saunders’in Türkiye’yi ziyareti.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 19 Ocak 1953, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 131, Dosya Gömlek: 5, Sıra no: 9, Dosya No: 47-629, Sayı:4, Konu: “Türkiye, Yunanistan, İtalya ve Malta deniz ve hava kuvvetleri arasında yapılacak Hava Savunma Tatbikatı için açılacak konferansa katılacak subaylara verilecek gündelik.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 20 Haziran 1953, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 132, Dosya Gömlek: 49, Sıra no: 2, Dosya No: 76-2598, Konu: “Güney Avrupa Müttefik Hava Kuvvetleri Kumandanlığı Daimi Talimatına göre yapılacak Av-Bombardımanı sıkı temas uçuşlarına izin verilmesi hususunda Milli Savunma Vekâleti’ne izin verilmesi.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 18 Ocak 1954, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 134, Dosya Gömlek: 114, Sıra no: 10, Dosya No: 76-2300, Sayı: 4, Konu: “Napoli’de yapılacak NATO Güney Avrupa Hava Kuvvetleri toplantısına Hükümetimizi temsilen Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Fevzi Uçaner’in delege olarak katılması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 11 Ekim 1954, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 137, Dosya Gömlek: 81, Sıra no: 13, Dosya No: 122-2, Sayı: 4, Konu: “Hava Kuvvetleri Komutanlığı’nca hizmet dışı ilan edilen Mosquito uçakları ile malzemelerinin yurtdışına satılması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 5 Kasım 1953, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 133, Dosya Gömlek: 87, Sıra no: 7, Dosya No: 7-337, Sayı: 4, Konu: “Hava Kuvvetleri’nin ihtiyacı olan uçak malzemesinin pazarlıkla satın alınması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 11 Ekim 1954, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 137, Dosya Gömlek: 81, Sıra no: 6, Dosya No: 100-6, Sayı: 4, Konu: “Avrupa’da yapılacak Shooting Star tatbikatına hava kuvvetlerimizden 16 uçaklık bir F-84 filosunun katılması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 12 Temmuz 1946, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 111, Dosya Gömlek: 49, Sıra no: 2, Dosya No: 47-171, Konu: “İngiliz uyruklu R. E. Shaw’ın Deniz Harp Okulu’nda çalıştırılması.”

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 28 Mart 1946, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 110, Dosya Gömlek: 24, Sıra no: 18, Konu: “İngiliz Yarbay M. M. Stephens’in Hava Harp Akademisi’nde öğretmen olarak çalıştırılması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 22 Mart 1952, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 128, Dosya Gömlek: 21, Sıra no: 4, Dosya No: 33-298, Konu: “Kara Harp Akademisi’nde çalıştırılan 7 yabancı uzmana ait kadronun onaylanması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 2 Temmuz 1960, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 155, Dosya Gömlek: 6, Sıra: 3, Dosya No: 62, Sayı: 5, Konu: “Amerika’dan İçişleri Bakanlığı’na bağış yoluyla gönderilen muhabere cihazının gümrük vergisinden muaf tutulması.”
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 3 Nisan 1962, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 164, Dosya Gömlek: 13, Sıra: 12, Dosya No: 142, Sayı: 6, Konu: “Kuzey Atlantik Andlaşması Merkez Heyeti’ne İçişleri Bakanlığı Müsteşarı’nın alınması.”

Ayın Tarihi

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Belleten

TBMM Tutanak Dergisi

Kitap ve Makaleler:

- Abramowitz, Morton: “Amerika’nın Türkiye Politikasının Belirlenmesi Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler”, **Türkiye’nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası** (Ed. Morton Abramowitz), Liberte Yayınları, Ankara, 2001
- Acar, Cemal: **Soğuk Savaş Süper Güçlerin Hâkimiyet Kavgası**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1991
- Açıkkaya, Savaş: **Solun Türk Devrimiyle İmtihani**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011
- Ağaoğlu, Samet: **Demokrat Parti’nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972
- Ahmad, Feroz: **Demokrasi Sürecinde Türkiye, (1945-1980)**, (Çeviren: Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul, 1992
- Ahmad, Ahmed Youssef : “Ortadoğu’da Çatışan İttifaklar”, (Editör: Augustus Richard Norton), **Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik**

- Yeni Yönelimler**, (Çeviren: Ceylan Tokluoğlu), Buke Yayınları, İstanbul, 2000
- Akad, Mehmet Tanju: **Stratejik, Taktik, Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle 20. Yüzyıl Savaşları**, İkinci Cilt, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1992
- Akalın, Cüneyt: **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1, Olaylar-Belgeler (1945-1952)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003
- Akalın, Cüneyt: **Uluslararası İlişkiler Ortamında 27 Mayıs Müdahalesi**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999
- Akalın, Güneri: **Cumhuriyet Dönemi Ekonomi-Politik Tarihinin Liberal Yorumu**, Orion Kitabevi, Ankara, 2010
- Akandere, Osman: **Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998
- Akgül, L. Hilal: “DP Hükümeti’nin Kore Savaşı’na Asker Gönderme Karşısında CHP’nin Muhalefeti”, (Derleyen: Mehmet Ali Tuğtan), **Kore Savaşı Uzak Savaşın Askerleri**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013
- Akgün, Seçil Karal: “Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 43, Bahar 2009
- Akkaya, Ahmet Yaşar: **Menderes ve Azınlıklar**, Mühür Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2011
- Türkiye’de Darbeler ve Azınlıklar**, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2014
- Akın, Rıdvan: “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945-1960)”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 16, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
- Akman, Halil: “Kırım-Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunu”, **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/1, Winter 2014, Ankara, Turkey
- Akman, Halil –Zeyrek, S: “John Foster Dulles’in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953)”, **İstanbul Üniversitesi, Avrasya Enstitüsü, Avrasya İncelemeleri Dergisi AVID**, İstanbul, 2013, Cilt: 2, No:2

- Aksoy, İlhan - Güler, Yavuz: **Türk-Amerikan İlişkilerinin Politik ve Ekonomik Boyutu**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010
- Aktaş, Melih: **1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü**, Şema Yayınevi, İstanbul, 2006
- Alaç, Ali Erkan: “Türk Polis Teşkilatında İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesinde Yönetici Eğitimi; FBI Örneği”, **Türkiye’de Devlet, Toplum ve Polis** (Ed. Hasan Hüseyin Çevik-Turkut Göksu), Seçkin Yayınları, Ankara, 2002
- Alsan, Cevdet: **Türk-Sovyet Halklarının Kardeşliği**, Sorun Yayınları, İstanbul, 1976
- Altan, Çetin: **Kahrolsun Komünizm Diye Diye**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976
- Altınkaş, Evren: “Kıbrıs Sorunu, Türk Dış Politikası ve Uluslar arası Hukuk”, (Ed. Cenap Çakmak vd.), **Uluslar arası İlişkilerde Güncel Konular ve Türkiye**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012
- Anadol, Cemal: **Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti**, Yeni Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul, 2004
- Arcayürek, Cüneyt: **Şeytan Üçgeninde Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987
- Aren, Sadun: **Ekonomi El Kitabı, 100 Soruda, Türkiye Ekonomisinden Örneklerle**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968
- Argav, Hayri: **Batı’nın Yeni Doğu Seferi NATO Doğu Türkiye Kürtler**, Peri Yayınları, İstanbul, 2000
- Arı, Tayyar: **Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık, Bursa, 2010
- Armaoğlu, Fahir: **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991
- Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 1914-1995)**, Alkım Yayınevi, 11. Basım, İstanbul (t.y.)
- Armaoğlu, Fahir: “Yarım Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1997”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyumda Sunulan Tebliğler**, Ankara, 15-17 Ekim 1997, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yayınları, Ankara, 1999

- Arseven, Rıza: **Çile**, Hilal Matbaası, İstanbul, 1970
- Arslan, Ali: **Ermeni Papalığı Eçmiyazın Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar**, 2. Baskı, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010
- Arslan, Ali: **Efendi ve Uşak**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010
- Arslan, Ali: "Sanal Kazançlara Karşılık Kayıp Sürecine Giren Kıbrıs'ta Sonuç Nedir", **Şükrü Balcı PYO Dergisi / Florya Yıldızı**, Sayı: 12, Mayıs 2004
- Arslan, Ali: **İkinci Yahudi Göçü Avrupa'dan Türkiye'ye**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010
- Arslan, Ali: **İstanbul'dan Çıkış**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010
- Arslan, Ali: **Türkiye'de Üniversite ve Siyaset**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011
- Aslan, Asım: **Belgelerle Türkiye**, Şark Matbaası, Ankara, 1972
- Atabey, Figen: "İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 31
- Ataöv, Türkkaya: **Amerika, NATO ve Türkiye**, Aydınlık Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1969
- Atay, Falih Rıfkı: "Amerikan Emperyalizmi", **Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını Dergisi**, Fasikül 1, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965
- Atay, Falih Rıfkı: "Solcu Ekmeğinin Yağı", **Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını Dergisi**, Fasikül 2, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965
- Avcıoğlu, Doğan: **Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın**, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996
- Avcıoğlu, Doğan: **Milli Kurtuluş Tarihi(1838'den 1995'e)**, Dördüncü Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979
- Avcıoğlu, Doğan: **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1980
- Aybars, Ergun: "Değerlendirme," **Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri (20-22 Nisan 2005)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006
- Aydemir, Şevket Süreyya: **Menderes'in Dramı**, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000

- Aydemir, Şevket Süreyya: **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000
- Aydın, Mustafa: “Türkiye’de Güvenlik Kavramsallaştırılması”, **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, (Derleyen: Mustafa Aydın vd.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012
- Aydın, Mustafa: “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945” (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: I 1919-1980, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006
- Ayışığı, Metin: “İkinci Dünya Savaşı Başlarında İstanbul’da İhtikâr Meselesi”, **Metin Ayışığı Kişisel Sayfası**
- Bağlum, Kemal: **Anı politik 1945-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991
- Bal, İdris: “Bölgesel Güvenlik ve Türkiye’nin Stratejik Önemi”, **Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu, Tarihten Günümüze İç ve Dış Tehditler, Bildiriler**, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2002
- Bal, İdris: “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Amerika Birleşik Devletleri’ne Yönelik Dış Politikası ve İlişkileri”, **Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi 1**, Gökkuşbuca Yayınları, (Ed. Mustafa Bıyıklı) İstanbul, 2008
- Balcı, Ali: **Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013
- Baltalı, Kemal: **1936–1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi**, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1959
- Barlas, Mehmet: **Türkiye Üzerine Pazarlıklar**, Giray Yayınları, İstanbul, 1970
- Bayar, Celal: **Başvekilim Adnan Menderes**, (tarih ve yayınevi adı yok)
- Başaran, Pakize: **Ben Yaşarken 27 Mayıs 1960 ve Öncesi**, Simurg Yayınları, İstanbul, 2008
- Başgil, Ali Fuat: **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1966
- Başkaya, Fikret: **Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu**, 4. Baskı, Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul, 2009

- Behramoğlu, Namık: **Türk-Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)**, Yar Yayınları, İstanbul, 1973
- Berkes, Niyazi: **Unutulan Yıllar**, (Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer), İletişim Yayınları, İstanbul, 1997
- Bilgiç, Sadettin: **Hatıralar**, İkinci Baskı, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 2002
- Birer, İsmail: “Soğuk Savaş sonrasında NATO bağlamında Avrupa’nın güvenliği AB bünyesinde yeni girişimler ve Türkiye’ye etkileri”, **Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri (20-22 Nisan 2005)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006
- Bodur, Harun: **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005
- Boğuşlu, Mahmut: **1960-1978 Olayları Anılar-Yorumlar**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1995
- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988
- Bostanoğlu, Burcu: “Uluslar arası Politikada Kuramın Gerekliliği: Türk-Amerikan ilişkilerine Eleştirel Bir Bakış”, **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim** (Derleyen: İhsan Dağı), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998
- Bostanoğlu, Burcu: **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999
- Bölme, Selin M. : “Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 34, Yaz 2012
- Bölme, Selin M. : **İncirlik Üssü ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012
- Brezzezinski, Zbigniew: **Stratejik Vizyon Amerika ve Küresel Güç Buhranı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012
- Brezzezinski, Zbigniew: **Amerika ve Dünya**, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2012
- Brezzezinski, Zbigniew: **Büyük Satranç Tahtası**, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014
- Bulut, Sedef: “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, **Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 4, Yaz 2009

- Burçak, Rıfık Salim: **Yassıada ve Öncesi**, Çam Matbaası, Ankara, 1976
- Büyüktuğrul, Afif: **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet (1918-1977)**, Cilt: 2, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Deniz Basımevi, İstanbul, 2005
- Cerrahoğlu, Piraye Bigat: **Demokrat Parti Masalı**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996
- Chaumont, Charles: **L'organisation Des Nations Unies**, Presses Universitaires De France, Nancy, 1992
- Çakmak, Haydar: **Avrupa Güvenliği**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003
- Çalış, Şaban H. vd. : "Uluslararası Örgütler ve Türkiye, BM: Birleşmiş Milletler", Şaban H. Çalış-Kürşat Kan, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2006
- Çapoğlu, Gökhan: **Küresel Güç Dengesi ve Türkiye**, Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2010
- Çavdar, Tevfik: **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, 4. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008
- Çavdar, Tevfik: **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)**, İmge Yayınları, Ankara, 2003
- Çelik, Akın: **Osmanlı'nın Ermeni ile İmtihanı**, Mütareke Dönemi İstanbul Hükümetleri ve Ermeniler, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011
- Çelikoğlu, Adnan: **Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010
- Çeliktepe, Atilla: **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu**, 2. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003
- Center, Fernand Braudel: "Birleşmiş Milletler Barışı Koruyabilir mi", Binghampton University, <http://www2.binghamton.edu/fbc/commentaries/index.html>
- Ceylan, Musa: **Yeni NATO Soğuk Savaştan Sıcak Savaşa**, Ülke Kitapları, İstanbul, 1999
- Criss, Nur Bilge: "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 34 (Yaz 2012)
- Cumalıoğlu, Fehmi: **Komünizm ve İslam**, İlim Yayma Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1963

- Çınar, Bekir: **Devlet Güvenliği İstihbarat ve Terör**, Sam Yayınları, Ankara, 1997
- Çiftçi, Kemal: **Tarih Kimlik Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010
- Çoker, Fahri: **6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005
- Çoker, Fahri: **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâh Basımevi, Ankara, 1994
- Çoker, Fahri : **Bahriye Mektebimiz (Deniz Harp Okulu ve Lisesi)**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara, 1973
- Çufalı, Mustafa: **Türk Parlamento Tarihi TBMM 8. Dönem (1946-1950)**, I. Cilt, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 146, Ankara, 2012
- Çufalı, Mustafa: “Türk Polis Tarihi”, **Türkiye’de Devlet, Toplum ve Polis** (Ed. Hasan Hüseyin Çevik-Turkut Göksu), Seçkin Yayınları, Ankara, 2002,
- Dedeoğlu, Beril: **Değişen Dünyada Yeni Dengeler**, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008
- Demir, Sertif : “Avrupa’nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasının ABD, NATO ve Türkiye ile Etkileşimi”, (Ed. Mehmet Seyfettin Erol), **Sıcak Barışın Soğuk Örgütü: Yeni NATO**, Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012
- Demirci, Ahmet: **Tek Partinin İktidarı, Türkiye’de Seçimler ve Siyaset 1923-1946**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013
- Denizli, Ali: **Kore Kahramanı Şehit Binbaşı Lütfü Bülgin’in Hayatı ve Kahramanlığı**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010
- Dışişleri Bakanlığı: **Türkiye Cumhuriyeti’nin akdettiği Milletlerarası Antlaşmalar, (20 Nisan 1920-1 Temmuz 1976)**, (Derleyen: Ahmet Yavuz), Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976
- Dikici, Ali: “Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı”, **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 5, Kış 2009, s. 61-94.
- Doğan, Yalçın: **IMF Kıskaçında Türkiye (1946-1980)**, 3. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1980
- Dosdoğru, M. Hulusi: **6/7 Eylül Olayları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993

- Ekinci, Necdet: **II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997
- Elekdağ, Şükrü: “Jeo Stratejiden Eko Stratejiye”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye** (Yayına Hazırlayan: Sabahattin Şen), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992
- Elevli, Avni: **1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi Türkiye**, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1967
- EMİNSU Derneği: **EMİNSU'nun (Emekli İnkılâp Subaylarının) Yuvaya Dönüş Davası**, EMİNSU Genel İdare Kurulu tarafından bastırılmıştır. (Tarih yok)
- Esin, Numan: **Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2005
- Ercan, Murat : “Türk Dış politikasında Kıbrıs”, **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası** (Ed. Murat Ercan), Nobel Yayınları, Ankara, 2011
- Erdoğan, Hikmet: **Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004
- Erhan, Çağrı: “Türkiye ile ABD Arasındaki İkili Anlaşmalar”, (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006
- Erhan, Çağrı: “Truman Doktrini” (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006
- Erhan, Çağrı: “ABD ve NATO ile ilişkiler, Demokrat Parti Dönemi-I (1950-1955)”, **Türk Dış Politikası, (Ed. Baskın Oran), Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 545-547.
- Erkanlı, Orhan: **Anılar Sorunlar Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972
- Erkin, Feridun Cemal: **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1968
- Erkin, Feridun Cemal: **Dışişlerinde 34 Yıl**, II. Cilt, I. Kısım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986
- Erkin, Feridun Cemal: **Dışişlerinde 34 Yıl**, Vaşington Büyükelçiliği, II. Cilt, 2. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987
- Esmer, Ahmet Şükrü: **Yeni Türkiye**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1959

- Ertem, Barış: “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Say: 21, Haziran 2009
- Ersoy, Hamit -Lale Ersoy: **Küreselleşen Dünyada Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002
- Ertuğrul, N. İlter: **1923-2008 Cumhuriyet Tarihi El Kitabı**, 3. Baskı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2011
- Esenyel, Ömer: “Günümüzde Türk Ordusu ve Dünya Orduları Arasındaki Yeri”, **On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009
- Eymür, Mehmet: **Bir MİT Mensubunun Anıları**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991
- Ferguson, Niall: **The War of the World: Twentieth-Century Conflict and the Descent of the West**, Penguin Books, Printed in the United States of America, 2006
- Fisher, Sidney Nettleton: **The Middle East**, A History, The Ohio State University, issue 2, New York, 1979
- Fromkin, David: **Barışa Son Veren Barış**, (Çeviren: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1993
- Gaddis, John Lewis: **Soğuk Savaş, Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek**, (Çeviren: Dilek Cenkçiler), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007
- Ganser, Daniele: **Nato'nun Gizli Orduları**, (Çeviri: Gülşah Karadağ), Griffin-Karadeniz Kitap, İstanbul, 2012
- Genelkurmay Yayınevi: Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, **Kore Harbi'nde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Muharebeleri (1950-1953)**, E. U. Basımevi, Ankara, 1959
- Genelkurmay Yayınevi: **Türkiye ve NATO Arasındaki Temel Antlaşmalar**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011
- Girgin, Kemal: **Uluslararası İlişkiler Modern İstihbarat ve Türkiye**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2003
- Goloğlu, Mahmut: **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982
- Göktepe, Cihat: “Türkiye, İngiltere ve NATO (1959-1965)”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal

- Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
- Göktepe, Cihat: “İngiliz Kaynaklarına Göre Türkiye’de 27 Mayıs Darbesi”, **Türkler Ansiklopedisi** Cilt: 17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
- Gönlübol, Mehmet: **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968
- Gözen, Ramazan: “NATO: ABD Patentli Savunma Örgütü”, **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, (Ed. Şaban Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2006
- Gözen, Ramazan: **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye’nin Dış Politikası**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2009
- Gray, Colin: “Strategy in the Nuclear Age: The United States 1945-1991”, **The Making of Strategy: Rulers, States and Wars** (Editor: Williamson Murray, MacGregor Knox, Alvin Bernstein), Cambridge University Press, Cambridge, 1994
- Gromiko, A. A.vd: **Uluslararası İlişkiler Tarihi, Diplomasi Tarihi**, Cilt 5, Çev. Ali Rıza Dırık, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013
- Gülen, Nejat: **Dünden Bugüne Bahriyemiz**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1988
- Güngören, Fatma: **SSCB Dışişleri Bakanlığı ve Almanya Dışişleri Bakanlığı Belgeleri, İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Üzerinde Gizli Pazarlıklar (1939-1944)**, (Yayına Hazırlayan: Fatma Güngören), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003
- Günver, Semih: **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985
- Gürbüz, M. Vedat: “Türk-Amerikan İlişkilerinde İttifak Sürecinin Başlaması”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Nisan 2010, Cilt: 13, Yıl:10, Sayı: 19
- Gürcan, Ömer: **Fethi Gürcan’ın Harbiyelileri**, İleri Yayınları, İstanbul, 2005
- Gürdeniz, Cem: **Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Resmi Yayını**, Amiral Afif Büyüktuğrul’un Gazetelerde Yayınlanmış

- Makaleleri (1954-1971), (Derleyen: Cem Gürdeniz), Deniz Kuvvetleri Matbaası, Ankara, 2004
- Gürdeniz, C-Yüceliş, E: **Türk Deniz Kuvvetleri 2000**, (Editörler: Cem Gürdeniz-Erdoğan Yüceliş), Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Seyir Hidrografi ve Oşinografi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 2000
- Gürkan, İhsan: **İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Değın Balkanlar**, Ortadoğu ve Balkanlar İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, İstanbul, 1993
- Gürsoy, İdris: **Darbenin Şahitleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011
- Gürsoy, İdris: **27 Mayıs Darbesinin Ayak Sesleri Dokuz Subay Olayı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012
- Gürsoy, İdris: **Darbeye 100 Gün Kala**, Zaman Kitap, İstanbul, 2012
- Gürün, Kamuran: **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983
- Gürün, Kamuran: **Savaşın Dünya ve Türkiye: 3, Savaş 1939-1945**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2000
- Gürün, Kamuran: **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991
- Güryay, Tarık: **Bir İktidar Yargılanıyor**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971
- Hale, William: **Türk Dış Politikası (1774-2000)**, (Çeviren: Petek Demir), Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003
- Hale, William: **Türkiye'de Ordu ve Siyaset 1789'dan Günümüze**, Hil Yayın, İstanbul, 1996
- Halil, Ali: **Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968
- Halliday, Fred: **2000'lerde Dünya**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002
- Harris, George S: **Troubled Alliance, Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945-1971**, Washington, Washington DC: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1972
- Hasanlı, Cemil: **Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1953**, (Çeviri: Ali Asker), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2011
- Hayter, Teresa: **Emperyalizmin Yardımı**, (Türkçesi: Sonay Özdemir), Yöntem Yayınları, İstanbul, 1972
- Hekimoğlu, Müşerref: **Başkent Günleri**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990

- Hergüner, Mustafa: **İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Denizciliği**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2011
- Higman, Robin: **Hava Gücü Özlü Bir Tarih** (Çeviri: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1983
- Hobsbawm, Eric: **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, (Türkçesi: Yavuz Alogan), 1. Baskı, Sarmal Yayınevi, , İstanbul, 1996
- Hopkins, P. J. Cain-A. G. : **British Imperialism Crisis and Deconstruction 1914-1990**, Longman Group UK Limited, England-New York, United States of America, 1993
- Irmak, Esin: **Dünden Bugüne Kapitalist Gelişme ve Türkiye Ekonomisi**, Etki Yayınevi, İstanbul, 1992
- Işın, Bülent: **Cumhuriyet Bahriyesi Kronolojisi**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Deniz Basımevi, İstanbul, 2006
- İlter, Erdal: **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**, MIT Basımevi, Ankara, 2002
- İnan, Kamran: **Dış Politika**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993
- İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, 1920-1973, 2.Cilt (1939-1960), Ankara, 1993
- Kaçmazoğlu, H. Bayram: **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1988
- Kamel, Ayhan: **1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014
- Karakoç, Ercan: **Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Ermeni Terörü (Taşnak-Hınçak'tan Asala ve Jcag-Ara'ya)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009
- Karakurt, Burak vd: **Dünden Bugüne Kore'de Türk Kahramanları**, Pasiad Yayınları, İstanbul (t.y.)
- Karaosmanoğlu, Ali L. : **İç Çatışmaların Çözülmesi ve Uluslararası Örgütler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1981
- Karaosmanoğlu, Ali L. : "Kore Savaşı'nın Siyasi-Stratejik İkilemleri", (Derleyen: Mehmet Ali Tuğtan), **Kore Savaşı Uzak Savaşın Askerleri**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013
- Karaosmanoğlu, Ayşe L. **"Burhan Belge'nin Sesiyle İkinci Dünya Savaşı Radyo Konferansları"**, (Yayına Hazırlayan: Ayşe Leman Karaosmanoğlu), Başnur Matbaası, Ankara, 1970
- Karavelioğlu, Kamil: **Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs 12 Mart 12 Eylül**, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007

- Karpat, Kemal: **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010
- Karpat, Kemal: **Türk Siyasi Tarihi, Siyasal Sistemin Evrimi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013
- Karpat, Kemal: **Türk Dış Politikası Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012
- Karpat, Kemal: **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010
- Karpat, Kemal: **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012
- Kavur, Orhan Şadi: **Atlantik Paktı Hür Milletler Paktı**, (Yayınevi yok), İstanbul, 1949
- Kayal, Gündoğdu: **Kore Mektupları**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011
- Kayalı, Kurtuluş: **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994
- Kaynak, Mahir: **İstihbarat ve Terör Oyunları**, Selis Kitaplar, İstanbul, 2006
- Kaynar, Reşat: **Tarihimizin Işığında Memleket Olayları**, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Talebe Neşriyat ve Yardım Bürosu No: 198, İstanbul, 1967
- Kennedy, Paul: **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, (1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1990
- Keyder, Çağlar: **Emperyalizm Az Gelişmişlik ve Türkiye**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1979
- Keyder, Çağlar: **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993
- Keyvan, Özlem Zerrin: "NATO'nun Avrupa Güvenliğindeki Rolü ve Türkiye Faktörü", (Ed. Mehmet Seyfettin Erol), **Sıcak Barışın Soğuk Örgütü: Yeni NATO**, Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012
- Kırk, George: **The Middle East in the War**, Survey of International Affairs 1939-1946
- Kışlalı, Mehmet Ali: **Sovyet Rusya ve Birleşmiş Milletler**, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 1965

- Kissinger, Henry: **Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Varmı**, (Çeviren: Tayfun Evyapan), ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2002
- Koçak, Cemil: **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010
- Kongar, Emre: **ABD'nin Siyasal İslam'la Dansı**, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012
- Koraltan, Refik: **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar DP'nin Kurucusu Anlatıyor**, (Yayına Hazırlayan: Kamil Maman), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013
- Kore Enformasyon Ajansı: **Kore Gerçeği**, Sevinç Matbaası, Ankara, 2002
- Kuloğlu, Armağan: "Soğuk Savaş Döneminden Günümüze Orta Doğu'daki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", (Ed. Eyüp Kaptan) **On Birinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri I**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007
- Kurat, Akdes Nimet: **Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)**, Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara, 1959
- Kurtcephe İ.-Balcıoğlu,M: **Kara Harp Okulu Tarihi**, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara, 1992
- Kutluhan, Bora: **Türk Silahlı Kuvvetleri**, Mönch Türkiye Yayıncılık, Ankara, 2007
- Küçükömer, İdris: **Türkiye'nin Milli Savunma Stratejisi ve Dış Politika Sorunları**, Ulusal Basımevi, Ankara, 1968
- Langlois, Georges: **20. Yüzyıl Tarihi**, (Çeviren: Ömer Turan), Nehir Yayınları, İstanbul, 2000
- Leffler, Melvyn P. : **The Specter of Communism: The United States and Origins of the Cold War 1917-1953**, (Consulting Editor: Eric Foner), Hill and Wang, New York, USA, 1994
- Lestien, G. - Cere, R: **İki Dünya Savaşı**, (Çeviren: Nihan Önel), Varlık Yayınevi, İstanbul, 1966
- Lewis, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993
- Luns, Joseph: **NATO Bilgiler ve Belgeler**, NATO Enformasyon Servisi, Brüksel, 1971

- MacMillan, Margaret: **Paris 1919, 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi**, (Çeviren: Belkıs Dişbudak), Odtü Yayıncılık, Ankara, 2004
- Martin, Lenore G: “Türkiye ve Günümüzde Ortadoğu: Ulusal Güvenlik Arayışı”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
- Maurois-Aragon: **İki Dev Yazar İki Ülkeyi Anlatıyor: Amerika ve Rusya**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1968
- Mazower, Mark: **Karanlık Kıta Avrupa’nın 20. Yüzyılı**, (Çeviren: Ahmet Moralı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003
- McGhee, George: **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, (Çeviren: Belkıs Çoraklı), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992
- Envoy to the Middle World Adventures in Diplomacy**, Harper Row, Publishers, New York, 1983
- McNeill, William H. : **Dünya Tarihi**, (Çeviren: Alaaddin Şenel), 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989
- McNeill, William H. : **The Contemporary World 1914 Present**, Vol. 10, Scott, Foresman and Company, Printed in the United States of America, 1967
- Menderes, Aydın: **Demokrat Parti 95 Yirmi birinci Yüzyıla Girerken Demokrat Parti Misyonu**, Demokrat Parti Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1995
- Meray, Seha L: **Uluslararası Hukuk ve Örgütler**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979
- Meram, Ali Kemal: **Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi**, Kültür Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969
- Mete, Ö.L.-Kaynak, M.: **Derin Devlet (Tanımlanamayan Güç)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006
- Metinsoy, Murat: **İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye, Savaş ve Gündelik Yaşam**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007
- Milli Savunma Bakanlığı: **Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri (Beyaz Kitap 93)**, Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993
- Montgomery, David: “Bomb shadow the Comfort”, (Ed. Noam Chomsky), **The Cold War and the University Toward and Intellectual History of the Postwar Years**, The New Press, New York, 1997
- Mutluçağ, Hayri: **Sovyet Devlet Arşiv Gizli Belgelerinde Anadolu’nun Taksimi Planı**, (Yayına Hazırlayan: Hayri Mutluçağ), Belge Yayınları, İstanbul, 1972

- Mütercimler, E.-M. K. Öke: **Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004
- Nadi, Nadir: **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Sinan Yayınları, İstanbul, 1971
- NATO Yayınevi: **NATO El Kitabı, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı**, Kuzey Atlantik Antlaşması Enformasyon Servisi, Paris, 1965
- NATO Yayınevi: **Türkiye ve NATO**, Türk Atlantik Anlaşması Derneği Resmi Yayını, (t.y.), Ankara
- Nehru, Pandit: **Dünya Tarihine Bakışlar**, (Çevirenler: Sabiha Tuğcu-Engin Deniz Akarlı), Ataç Kitabevi, İstanbul, 1965
- Oğuzlu, Tarık: "Türkiye'nin NATO'ya Karşı Değişen Bakış Açısını Anlamak ve Açıklamak", **Orta Doğu Analiz Dergisi**, Nisan 2012, Cilt: 4, Sayı: 40
- Oktay, Cevat: **Cemal Madanoğlu İnkılâbı Anlatıyor**, Ülkü Matbaası, Ankara, (t.y.)
- Oran, Baskın: **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İletişim Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2006
- Oran, Baskın: "1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Göreceli Özerklik-2, Dönemin Bilançosu", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: I 1919-1980, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006
- Oran, Baskın: **Türkiyeli Gayrı Müslimler Üzerine Yazılar**, (Yayına Hazırlayan: Ülkü Özen), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011
- Oran, Baskın: "1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: I 1919-1980, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006
- Orkunt, Sezai: **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978
- Ökçün, A.G.-Ahmet R: **Türk Antlaşmaları Rehberi (1920-1973)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974
- Öke, Mim Kemal: **Unutulan Savaşın Kronolojisi Kore 1950-1953**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990
- Önder, Zehra: **II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası**, (Çeviren: Leyla Uslu), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2010

- Örenç, Ali Fuat: “Boğazlar ve Ege Adaları”, **Türk Boğazları** (Derleyen: Nur Jale Ece), Deniz Kılavuzculuk Yayınları, İstanbul, 2011
- Öymen, Onur: **Silahsız Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005
- Özgöker, Uğur: **Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler**, Der Yayınları, İstanbul, 2006
- Özkan, Abdullah: **Türkiye’deki Amerika**, Emre Yayınları, İstanbul, 1993
- Özkan, Tuncay: **Bir Gizli Servisin Tarihi (Milli İstihbarat Teşkilatı)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996
- Öztürk, Muhsin: **27 Mayıs Devleti (1960-2011)**, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2012
- Öztürk, Mustafa: “ABD: Stratejik Ortak mı, Yeni Tehdit mi”, (Ed. Orhan Kılıç-Mehmet Çevik), IV. **(Tarihten Günümüze Dış Tehditler), Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu**, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2004
- Öymen, Altan: **Öfkeli Yıllar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008
- Öymen, Örsan: **Bir İhtilal Daha Var 1908-1980**, 6. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987
- Özdemir, Hikmet: “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cem Yayınevi, Ankara, 1989
- Parlar, Suat: **Osmanlı’dan Günümüze Gizli Devlet**, Spartaküs Yayınları, İstanbul, 1996
- Parlar, Suat: **Emperyalist Müdahale Doktrinleri ve NATO**, Livane Yayınları, İstanbul, 2004
- Pehlivanoglu, A. Öner: **Ortadoğu ve Türkiye**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004
- Peksarı, Derya Gonca: **NATO’nun Değişen Konsepti**, Asil Yayınları, Ankara, 2007
- Peterson, Thomas G: **The Origins Of The Cold War** (Lexington: D.C. Heath And Company), 1974
- Polatcan, İsmet: **Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu**, Kanun No: 211, Kanun Kabul Tarihi: 04.01.1961, Madde: 1. (Yayınevi yok), İstanbul, 1986
- Ponting, Clive: **Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi**, (Çeviren: Eşref Bengi Özbilen), Alfa Yayınları, İstanbul, 2011

- Roberts, J. M. : **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, I. Cilt, (Çeviren: Sinem Gül), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003
- Roosevelt, Elliot: **İfşa Ediyorum, Atlantik, Kazablanka, Kahire, Tahran, Yalta Konferanslarının İç Yüzü**, (Çeviren: Semih Yazıcıoğlu), Nebioğlu Yayınevi, İstanbul (t.y.)
- Royal Ins. of Int. Affairs: **Documents of International Affairs: 1947-1948**, London, Oxford University Press, 1952
- Said Halim Paşa: **Buhranlarımız ve Son Eserleri** (Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul, 1991
- Sagay, Reşat: **XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1972
- Sağın, Salih Kaya: “Başarı mı? Fiyasko mu?”, **Mühendis ve Makine Dergisi**, Türk Mimar ve Mühendis Odaları Birliği Makine Mühendisleri Odası, Otomotiv Özel Sayısı, Cilt: 26, Sayı: 310, Kasım 1985, s. 14-16.
- Sakin, S. –S. Dokuyan: **Kıbrıs ve 6-7 Eylül Olayları (Menderes ve Zorlu’nun Tarihi Sınavı)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih İlkçağlardan-1918’e**, 3. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 1994
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1994
- Sander, Oral: **Türkiye’nin Dış Politikası**, (Derleyen: Melek Fırat), İmge Yayınları, Ankara, 1998
- Sander, Oral: **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979

- Sandıklı, Atilla: “Değişen Güvenlik Anlayışları ve Türkiye’nin Güvenlik Stratejisi”, (Ed. Atilla Sandıklı), **Türkiye’nin Vizyonu Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2008
- Saray, Mehmet: **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi, III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000
- Sarıay, Yusuf: **Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO’ya Girişi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988
- Sarıay, Yusuf: “Menderes Dönemi Dış Politikası, Türkiye’nin NATO’ya Girişi”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 16, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
- Satılmış, A. –M. Turhan: **Derin Devletin Solcuları**, Altın Küre Yayınları, Ankara, 2003
- Seçer, Turhan: **Kore Savaşı’nın Bilinmeyenleri**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2008
- Sertel, Sabiha: **II. Dünya Savaşı Tarihi**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999
- Sever, Ayşegül: **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997
- Seydi, Süleyman: “Demokrat Parti’nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957-1960)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2012/2, Sayı: 14
- Seyhan, Dündar: **Gölgedeki Adam**, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966
- Sezer, Duygu Bazoğlu: “Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye’nin İttifaklar politikası”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyumda Sunulan Tebliğler**, Ankara, 15-

- 17 Ekim 1997, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yayınları, Ankara, 1999
- Sitembölükbaşı, Şaban: **Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)**, İsam Yayınları, Ankara, 1995
- Sotniçenko, Aleksandr: “1945-1956 Yıllarında Türk-Sovyet Diplomatik Mücadelesi ve Sonuçları”, **Atatürk Araştırma Merkezi I. Çalıştay Bildirileri (Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri)**, Ankara, 2011
- SSCB Dışişleri Bakanlığı: **Stalin-Roosevelt ve Churchill’in Gizli Yazışmalarında Türkiye (1941-1944)**, Havass Yayınları, İstanbul, 1981
- Soley, Selim: **NATO, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (Gaye, Teşkilat ve Faaliyet)**, E. U. Rs. Yayınları, Ankara
- Soysal, İsmail: **Türk Dış Politikası İncelemeleri için Kılavuz (1919-1993)**, Eren Yayınları, İstanbul, 1993
- Soysal, İsmail: **Türkiye’nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmaları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965
- Soysal, İsmail: **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983
- Sönmezoğlu, Faruk: **İki Savaş Sırasında ve Sonrasında Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2011
- Sönmezoğlu, Faruk: **ABD’nin Türkiye Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 1995
- Sönmezoğlu, Faruk: **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006
- Spanier, John: **Amerikan Dış Politikası**, (Çeviri: Özge Zihnioğlu Tanırlı), İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014
- Stone, Norman: **Birinci Dünya Savaşı**, (Çeviren: Ahmet Fethi Yıldırım), Doğan Kitap, İstanbul, 2010
- Şahin, Haluk: **Johnson Mektubu**, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2002
- Şen, Erdal: **Yassıada’nın Sessiz Tanıkları**, Zaman Kitap, İstanbul, 2010

- Şimşek, Erdal: **Türkiye’de İstihbaratçılık ve MİT**, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2004
- Şimşek, Halil: **Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Stratejisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002
- Taşdelen, Mehmet N.: **Yassıada, Menderes ve Muhafızları, Gizli Objektifin Kaleminden Yassıada**, Bir Harf Yayınları, İstanbul, 2005
- Tekeli, İlhan-İlkin, Selim: **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si**, Birinci Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013
- Tekeli, İlhan-İlkin, Selim: **İktisadi Politikaları ve Uygulamaları ile İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si**, İkinci Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014
- Tellal, Erel: “SSCB’yle İlişkiler”, (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006
- Telli, Ferhat: **İdeolojilerin Dünya Savaşı Soğuk Savaş**, YGS Yayınları, İstanbul, 1998
- Terzioğlu, Said Arif: **Türk Ordusu**, Başnur Matbaası, Ankara, (t.y.)
- Tezel, Yahya Sezai: **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982
- Tiftikçi, Osman: **Osmanlı’dan Günümüze Ordunun Evrimi**, 3. Baskı, Akademi Kuram Yayınları, İstanbul, 2012
- Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944-1973, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990
- Tokgöz, Erdiñç: **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)**, 6. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001
- Topur, Tuncer: **Dipsiz Kuyu Ortadoğu ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004
- Torun, Esmâ: “Donanma Komutanlığı’nın Ana Üssü Olarak Gölcük Bölgesinin Seçilmesi ve İlk Faaliyetleri”, **3. Deniz Harp Tarihi Seminer Bildirileri (19-21 Nisan 2006)**, Donanma Komutanlığı Yayınları, Gölcük, 2006
- Touraine, Marisol: **Altüst Olan Dünya 21. Yüzyılın Jeopolitiği** (Çeviri: Turhan Ilgaz), Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997

- Truman, Harry S: **Memoirs Year of Decisions**, C. 1, New Jersey, Doubleday, 1955
- Truman, Harry S: **Hatıralarım**, (Türkçesi: Cihat Baban-Semih Tuğrul) Ulusal Basımevi, Ankara, 1968
- Tuğtan, Mehmet Ali: “Kore Gambiti: Türkiye’nin NATO’ya Giriş Süreci ve Kore Savaşı”, (Derleyen: Mehmet Ali Tuğtan), **Kore Savaşı Uzak Savaşın Askerleri**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013
- Tukin, Cemal: **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü No: 314, İstanbul, 1947
- Tunçkanat, Haydar: **İkili Anlaşmaların İçyüzü (İktisadi, Askeri, Siyasi)**, Ekim Yayınevi, Ankara, 1970
- Turan, Şelale: “Kars’ın Rusya İçin Önemi ve Ermenilerin Kars ve Çevresinde Yaptıkları Katliamlar”, **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri** (Ed. İdris Bal, Mustafa Çufalı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003
- Turgut, Hulusi: **Türkeş’in Anıları Şahinlerin Dansı**, ABC Yayınları, İstanbul, 1995
- Turhan, Talat: **Kontrgerilla Cumhuriyeti Açıklamalar Belgeler Gerçekler**, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1993
- Turhan, Talat: **Çeteleşme Kontrgerilla Gladio Susurluk Telekulak**, Akyüz Yayıncılık, İstanbul, 1999
- Turhan, Talat: **Özel Savaş Terör ve Kontrgerilla**, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1992
- Türkeş, Alparslan: **27 Mayıs ve Gerçekler**, Berikan Yayınları, Ankara, 2000
- TBMM Yayınları: **Türkiye Büyük Millet Meclisi, Tarihe Düşen Notlar-1, Yasama Yılıının Açılışlarında Cumhurbaşkanı’nın Konuşmaları-1 (1 Mart 1924-14 Aralık 1987)**, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011
- Türkiye İstatistik Kurumu: **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2012
- Türkman, Sayim: **ABD, Orta Doğu ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007

- Türkmen, Fusun: **Kırılğan İttifaktan Model Ortaklığa Türkiye-ADB İlişkileri**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012
- Uçarol, Rifat: **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1987
- Uçarol, Rifat: **Tarihi Gelişim İçinde Hava Harp Okulu (1951-1987)**, Hava Harp Okulu Yayını, İstanbul, 1988
- Uğur, F. -Gürlek, M: **50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri**, Zaman Kitap, İstanbul, 2012
- Ulay, Sıtkı: **27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına**, Kitapçılık Ticaret Limitet Şirketi Yayınları, İstanbul, 1968
- Uludağ, Mehmet Bülent: **Dünya Siyasi Tarihi**, Kriter Yayınları, İstanbul, 2011
- United States Government: **The Conferences at Malta and Yalta 1945**, United States Government Printing Office, Washington, 1955
- Uslu, Nasuh: **Türk-Amerikan İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000
- Uslu, Nasuh: "Türk Tarafı Açısından Kıbrıs Sorununun Boyutları", (Ed. Şaban Çalış v.d.), **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik Demokrasi Güvenlik**, Liberte Yayınları, Ankara, 2001
- Uşaklı, Ali Bülent: **Savaşın Dönüşümü ve Teknoloji**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2008
- Üçok, Coşkun: **Siyasi Tarih 1789-1960**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2.Basım, Ankara, 1978
- Ülgen, Gülden: **Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği**, Derin Yayınları, İstanbul, 2005
- Ülman, Haluk: **İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1961
- Vadney, T. E. : **The World Since 1945**, Penguin Books, Harmondsworth Middlesex, England, 1987
- Weisband, Edward: **2. Dünya Savaşı ve Türkiye**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002

- Yakın, Aziz: **İstihbarat Casusluk ve Casuslukla Mücadele**, Dışişleri Akademisi Yayınları, Ankara, 1969
- Yalman, Ahmet Emin: **San Fransisko'da Neler Gördüm**, Vatan Matbaası, İstanbul, 1945
- Yalta, Bahtiyar: **Kanu-ri Muharebeleri ve Geri Çekilmeler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005
- Yavuzalp, Ercüment: **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1996
- Yazıcı, Fahri: **Konferanslar (Tahran, Yalta, Potsdam)**, (Çeviren: Fahri Yazıcı), Sinan Yayınları, İstanbul, 1972
- Yeşil, Ahmet: **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988
- Yetkin, Çetin: **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika 27 Mayıs 12 Mart ve 12 Eylülde Amerika'nın Yeri**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995
- Yirmibeşoğlu, Sabri: **Askeri ve Siyasi Anılarım**, Birinci Cilt, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999
- Yost, David S: **NATO Transformed The Alliance's New Roles in International Security**, United States Institute of Peace Press, Washington, D. C. 1998
- Yurdoğlu, İhsan: **Atlantik Paktı Niçin ve Nasıl Girdik**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1956
- Yücel, M. Serhan: **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001
- Zeytinoğlu, Erol: **Türkiye Ekonomisi**, 4. Baskı, Met Er Matbaası, İstanbul, 1975
- Zürcher, Erik Jan: **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (Çeviren: Yasemin Saner Gönen), 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000

Tezler:

- Akman, Halil: ABD'nin Ortadoğu Politikaları ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1952-1964), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2013
- Ataöv, Türkkaya: Sovyet Dış Politikası'nın Ana Hatları, Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1964

- Canatan, Yaşar: 1930-1958 Döneminde Türk-İrak Münasebetleri ve Bağdat Paktı, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1993
- Çakırca, E. Betül: 1946-1950 Arasında Türkiye ve ABD Yardımları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001
- Kalyon, Levent: Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008

İnternet Kaynakları:

- <http://www.amerikaninsesi.com>
- <http://www2.binghamton.edu>
- <https://history.state.gov>
- <http://www.usemb-ankara.org.tr>
- <http://www.umutoran.com>
- <http://www.aksiyon.com.tr>
- <http://www.tdk.gov.tr>
- <http://www.metinayisigi.com>
- http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/tarihce.html
- <http://www.usma.edu>
- <http://www.dzkk.tsk.tr>
- http://www.mit.gov.tr/ikinci_bolum.html

Gazeteler:

- Akşam
- Bugün
- Cumhuriyet
- Hürriyet
- Milliyet
- New York Times (Amerika)
- Son Havadis
- Son Posta
- Tan

Tercüman
The Sun (İngiltere)
The Sunday Times
The Washington Post (Amerika)
Ulus
Yorkshire Post (İngiltere)
Vakit
Vatan

Dergiler–Bültenler:

Aksiyon
Hayat Tarih Mecmuası
Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını Dergisi
Mühendis ve Makine Dergisi
Newsweek
Silahlı Kuvvetler Dergisi, Mart 1962, NATO Özel Sayısı
Tüsiad Tarih Bülteni

Ansiklopediler:

Dünya Savaşları Ansiklopedisi, İkinci Dünya Savaşı, 9.Cilt, 2. Baskı, Görsel Yayınları, 1983
Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 17, Yeni Türkiye Yayınları Ankara, 2002
Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002

ÖZGEÇMİŞ

Metin İLHAN, Samsun-Çarşamba bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Sanat Tarihi, İşletme ve Tarih olmak üzere üç farklı alanda lisans, işletme ve kamu hukuku olmak üzere iki farklı alanda yüksek lisans eğitimi almıştır.

Metin İLHAN, başarılı iş yaşamının ardından, 2011 yılında doktora eğitimine başlamıştır. Doktora çalışmaları ile birlikte, gerek yurtiçi, gerekse yurtdışında nitelikli akademik bir çalışma ortamının içerisine girmiştir.

Metin İLHAN, doktora eğitimini, Türkiye'nin başarılı ve saygın akademisyenlerinden Prof. Dr. Ali ARSLAN ile "Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Savunma Politikaları" adlı çalışmasıyla yapmıştır. Metin İLHAN, doktora çalışmalarına ek olarak, uzmanlık alanı olarak belirlediği, Türk siyasi tarihi, Türk-Amerikan ilişkileri, Türkiye Cumhuriyeti tarihi, Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi ve siyasi partiler gibi alanlarda araştırma yapmaya devam etmektedir.

Metin İLHAN, evli ve üç çocuk babası olup, gençlik yıllarının geçtiği Beşiktaş'ı yürüyerek dolaşmak, doğa yürüyüşü yapmak, bağlama çalmak-dinlemek ve tenis oynamak yaşamında anlamlı bir yer tutmaktadır.

Metin İLHAN, Fransızca ve İngilizce bilmektedir.